MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 626

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYIN NO : 12

YENİ TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ

IV

EKREM, HÂMİD, SEZAÎ

ve

ARA NESİL

HAZIRLAYANLAR

MEHMET KAPLAN

İNCİ ENGİNÜN BİROL EMİL ZEYNEP KERMAN

İSTANBUL - 1997

YENİ TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ

IV

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 626
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYIN NO : 12

YENİ TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ IV

EKREM, HÂMİD, SEZAÎ
ve
ARA NESİL

HAZIRLAYANLAR
MEHMET KAPLAN
İNCİ ENGİNÜN BİROL EMİL ZEYNEP KERMAN

İSTANBUL - 1997

1. Basım : İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi 1982
2. Basım : Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi 1997

ISBN 975 - 400 - 165 - 0

Marmara Üniversitesi
Teknik Eğitim Fakültesi
Döner Sermaye İşletmesi
Matbaa Biriminde Basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

RECAİZADE MAHMUD EKREM

I. ŞİİRLER

1. Tahassür 1
2. Çiçek 2
3. Çoban 3
4. Girye-i hasret 5
5. Gazel 6
6. Gazel 6
7. Gazel 7
8. Pek severim 8
9. Ariyet kitap arasında bulunmuş bir çiçek 9
10. Tesdîs-i beyt-i Yahya 11
11. Hilâl-i seher 12
12. Yakacık'da akşamdan sonra bir mezarlık âlemi 13
13. Tagazzülden geçemem 15
14. Bu da bir şi'r-i muhzin-i diğer 16
15. Canan 18
16. Vecd 19
17. Lafonten 20
18. Şevkı yok 22
19. Güzelim 23
20. Yad et 24
21. Ah Nijad! 26
22. Kuş 26
23. Gazel 28

II. EDEBİYAT GÖRÜŞÜ VE TENKİTLER

1. Meprizon tercümesi'nden 29
2. Edebiyat ve bilhassa şiir hakkında fikr-i mahsusama dair birkaç lakırdı ki erbâb-ı mütalaaya arzolunur 31
3. Takdir-i elhan'dan 37
4. Ufak hikâyelere dair ufacık bir mütalaa 41
5. Ma'raz-ı itirazda bir ihtar 42
6. Takrizat'tan 43
7. Talim-i edebiyat'tan 48

III. HATIRAT VE MEKTUPLAR

1. Sami Paşazâde Sezaî'ye mektup 63
2. Bir mektup'tan 65
3. (Hâmid'e mektup) 67
4. Tefekkür'den 80
5. Nijad Ekrem'den 84

IV. ROMAN, HİKÂYE

1. Araba sevdası'ndan 102
2. Muhsin Bey yahut şairliğin hazin bir neticesi 148
3. Şemsa'dan 150

V. TİYATRO

1. Atala yahut Amerika vahşileri'nden 153
2. Vuslat yahut süreksiz sevinç'ten 160
3. Çok bilen çok yanılır'dan 171

ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN

I. MEKTUP VE HATIRAT

1. Sami Paşazâde Sezaî Bey'e 174
2. Recaizâde Mahmud Ekrem Bey'e 180
3. ... (Golos'tan) 186
4. Namık Kemal'e 189
5. Recaizâde Mahmud Ekrem Bey'e 193
6. Recaizâde Ekrem'e 205

7. Hâtırat'tan 207
8. Eserlerimi nasıl yazdım 227

II. EDEBİYAT GÖRÜŞLERİ

1. Makber mukaddimesi 231
2. Bir şairin hezeyanı 235
3. Nâkâfi 237
4. Duhter-i Hindû 238
5. Nesteren 241
6. Eşber 243

III. ŞİİRLER

1. Hoş-nişinân 245
2. Şanzelize 246
3. Teatr Franse 248
4. Bir vâize mev'izé 249
5. Münacat 253
6. Bir sâfilin tesellisi 258
7. Bir rüyadan sonra 261
8. Telâkiler 262
9. Kabr-i Selîm-i evvel'i ziyaret 263
10. Zamana birkaç hitap 265
11. Garam'dan 267
12. Hacer-i müteharrik 275
13. Hindistan'daki odam 277
14. Bir visâl-i ba'îdü'l-ihtimâl 278
15. Zamane-i âb 279
16. Kürsi-i istiğrak 281
17. Külbe-i iştiyak 282
18. Makber'den 284
19. Ölü'den 293
20. Hacle'den 296
21. Kahbe'den 298
22. Vâlidem'den 299
23. Fena 301
24. Hyde Park'tan geçerken 302
25. Hîç-â-hîç 305
26. Bir hüsnün hüznü 306

27. Bilmem kimin için 308
28. Hediye-i sal 309
29. Hürriyet neşidesi 315
30. Rakkase-heykel 317
31. Merkad-ı Fatih-i ziyaret 318
32. Şâir-i azam 320
33. Gazup bir şâir 321
34. Devran-ı muhabbet 330

IV. TİYATRO

1. Sabr u sebat'tan 335
2. Duhter-i Hindû'dan 342
3. Nesteren'den 350
4. Tarık'dan 353
5. Tezer'den 360
6. İbn Musa'dan 371
7. Eşber'den 375
8. Sardanapal'dan 382
9. Zeynep'ten 386
10. Finten'den 399
11. Liberte'den 431
12. İlhan'dan 434
13. Tayflar geçidi'nden 437
14. Arzîler'den 444
15. Yadigâr-ı harp'ten 449
16. Yabancı dostlar'dan 452
17. Cünûn-ı aşk'tan 454

SAMİPAŞAZÂDE SEZAÎ

I. ROMAN VE HİKÂYE

1. Sergüzeşt'ten 467
2. Kediler 475
3. Pandomima 480
4. Bedia Hanım 484

II. HATIRAT VE MEKTUP

1. Hâmid'e mektuplar 493
2. Bir gençlik hâtırası 501
3. Londra hâtıratından 503
4. Çocuklara dair'den 517
5. 1901 e ait bir hâtıra 518
6. 1901 den itibaren Paris'te geçen seneler 523
7. Paris'te yedi sene 528

III. TENKİDÎ YAZILAR

1. Zemzeme 535
2. Mustafa Reşid Bey'e 538
3. Edîb-i rikkat-âver Mustafa Reşid Beyefendi'ye 539
4. Bir yazın tarihi 541
5. Lisan 546
6. Diyorlar ki'den Sami Paşazade Sezai Bey 548
7. Süleyman Nazif 553

IV. TERCÜME

Kânun-ı evvelin dördüncü gecesinde bir hâtıra 557

MENEMENLİZÂDE TAHİR

1. «Oturmuştum geçen gün» 559
2. Tabiatım 560
3. Bir kız 561
4. Uyuyor 562
5. Ninni 562

NİGÂR BİNT OSMAN

1. Ada'da bir şeb-i mehtâb 564
2. Feryad 565
3. Bir subh-dem-i tefekkür 565

MEHMED CELÂL

1. Cemile'den 567
2. Dağlara 569

MİHRÜNNİSA ABDÜLHAK HÂMİD

1. Benimle ishak 571
2. Viyana civarından geçerken 573
3. Küçük bir aslın büyük bir fer'i 574

MUSTAFA REŞİD

1. Gazel 577
2. Bir sandal âlemi 577
3. Balıkçı kızı 580
4. Mukaddime : Gözyaşı nedir? 581

ABDÜLKERİM SABİT

1. Vicdan 583
2. Sayyad 584

ABDÜLHALİM MEMDUH

Bedriye'den 586

A. NAZIM

Tarz-ı cedîd 589

ALİ ULVİ

1. Mukaddime 590
2. Çocuklar 592

CÂZIM

«Şâne-i zülf-i suhandır itiraz» 594

FAİK REŞAD

Hızır Bey 596

ALİ GALİB

Hint ahali-i islâmiyyesinin düğünleri 599

BÂKÎ

Dün ve yarın 601

SAİD BEY

Abdülhak Hâmid Bey'e cevap 603

ÖNSÖZ

Türkiye'de Tanzimat fermanı ile başlayan yeni fikirlere dayalı yenilik hareketi, 1865 yılından sonra, içlerinde Namık Kemal'in de bulunduğu yeni bir neslin elinde, rejim değişikliği şekline girerek 1876 yılında meyvesini vermeye başlayınca, üst üste gelen çeşitli hadiselerle, âdeta birdenbire kesilir ve II. Abdülhamid'in otuz üç yıl süren istibdadı ile neticelenir. Abdülaziz'in intiharı veya öldürülmesi, hürriyet taraftarlarının sürgün edilmesi, 93 harbinin doğurduğu felâketli hava, büyük ümitlerle açılan parlamentonun kapatılması, herkese korku veren hafiye teşkilâtı, politik mânâ taşıyan her kelimeyi titizlikle yoklayan sansür, bir önceki neslin eserlerine hâkim olan neşeli, iradeli, iyimser havayı dağıtır.

1876 dan önce Namık Kemal'in tesir ve teşviki ile edebiyat sahasına atılan üçüncü neslin bu hadiseler karşısında reaksiyonu değişik olur. Namık Kemal'in Avrupa'ya giderken *Tasvîr-i efkâr*'ı kendisine emanet ettiği Recaizâde Mahmud Ekrem (1847-1914) devrin şartlarına uyarak, politikayı tamamiyle terkeder; kendisini edebiyata, edebiyat hocalığına verir, ağırbaşlı bir bürokrat olur. Ondan beş yaş küçük olan Abdülhak Hâmid Tarhan (1852-1937) elçilik kâtibi olarak dış ülkelerde dolaşır. İlhamını şahsî yaşantılarından alan lirik, felsefî şiirler yazar; bir türlü vazgeçemediği politik ve sosyal fikirlerini tarihî veya egzotik piyeslerindeki şahıslara söyletir. Bununla beraber yine de takip edilmekten kurtulamaz. Romantik mizaçlı bir paşazade olan Sezaî (1860-1936) hürriyet idealini, *Sergüzeşt* (1889) romanında ferdî plana aktarmakla tatmin olmayarak, 1900 yılında Avrupa'ya kaçar ve orada Namık Kemal'in idealini devam ettiren Jön Türklere katılır ve Paris'te neşredilen *Şûrâ-yı ümmet*'e ateşli politik makaleler yazar.

Yeni Türk edebiyatı antolojileri serisinin IV. cildini teşkil eden bu kitaba, işte yukarıda adları zikredilen Recaizâde Ekrem, Abdülhak Hâmid, Sami Paşazâde Sezaî ile onları örnek alan daha genç yazarların eserlerinden seçilen parçalar alınmıştır.

Recaizâde Ekrem, edebiyatın üç temel nev'inde eserler verdiği gibi tenkit sahasında da kitaplar ve makaleler neşretmiştir. Şekil bakımından

eski edebiyata bağlı bazı manzumeler de söylemiş olmakla beraber, Ekrem, batılı romantiklerin tesiri altında yazdığı eserlerle Türk şiirinin yenileşmesinde önemli rol oynar. Onun Türk şiirine getirdiği yeniliği bu kitaba alınan «Bu da bir şi'r-i muhzin-i diğer» başlıklı parçadan anlamak mümkündür. Tabiatta görülen ve duyulan her şeyin şiir konusu olabileceği fikrinden hareket eden Ekrem, bu manzumesinde, arka arkaya çeşitli tablolar sıralar. Ekrem, Hâmid ve Sezaî'nin Namık Kemal ve Ahmed Midhat Efendi'den sonra Türk edebiyatına getirdikleri en önemli yenilik dış âlemin tasviridir. Onların eserlerinde bol bol tabiat tasvirlerine rastlarız. Onlar mektuplarında bile tabiat tasvirlerine geniş yer verirler. Politik hareketten uzak kalma, onları âdeta tabiatı seyre ve murakabeye dalmaya mahkûm eder. Bununla beraber, onların bu davranışında örnek aldıkları batılı romantiklerin de büyük rolü vardır. Ekrem'den önce Abdülhak Hâmid 1879 yılında çıkan *Sahra* adlı şiir kitabı ile Türk edebiyatında tabiat temini moda haline getirmiştir. Hâmid tabiata fikir arkasından baktığı halde Ekrem ile Sezaî daha ziyade ressamca bir duyuş tarzına sahiptirler.

Ekrem ile Hâmid, yakınlarının ölümü için yazdıkları şiirlerde de birleşirler. Fakat iki yazarın bu konuyu ele alışları da birbirinden farklıdır. Felsefî düşüncelere meyyal olan Hâmid, tabiat temi gibi ölüm temini de fikir açısından derinleştirir. Ekrem'in şiirlerinde düşünce, hüzünlenmenin ötesine gitmez. O, hüznü âdeta şiirin temeli yapar. Ekrem'de Hâmid'in ifade ve hayal zenginliği de yoktur. Bununla beraber eski edebiyatın terbiyesini alan Ekrem, Hâmid'in şiirlerinden daha ahenkli eserler vücuda getirir. Onun «bülbül» redifli gazeli ile «Hilâl-i seher» adlı şiiri o devirde ve daha sonra çok sevilmiştir. Ekrem'in şiire ahengi hâkim kılma kabiliyetini Victor Hugo'dan tercüme ettiği «Vecd» manzumesi ile Alfred de Musset'den çevirdiği «Yad et» adlı şiirde de görürüz. Tercüme olmakla beraber bu şiirler Ekrem'in ve o devrin en güzel şiirleri arasında yer alır.

Hâmid'in büyük, ulvî konulara önem vermesine karşılık Ekrem, kelebek, çiçek, kuş, çocuk gibi küçük, zarif, sevimli konulardan hoşlanır. Bu kitaba alınan «Kuş» başlıklı şiirde, üsluba da akseden ince, dokunaklı bir hissîlik vardır.

Ekrem'in yeni Türk şiirine yapmış olduğu en büyük hizmet, *Talim-i edebiyat* (1872) adlı retorik kitabı ve diğer tenkidî eserleriyle batılı edebiyat görüşünü müdafaa ve hâkim kılmasıdır. Ekrem eski edebiyat taraftarlarınca haksız hücumlara uğramış, genç nesiller tarafından ise «üstad» olarak kabul edilmiştir. *Servet-i fünun* dergi ve edebiyatının teşekkü-

lünde Ekrem'in büyük rolü vardır. Servet-i fünun neslinin en büyük şairi Tevfik Fikret (1867-1915), Recaizâde Ekrem'in talebesidir. Göz kafiyesi yerine kulak kafiyesini getiren, vezinsiz, kafiyesiz de şiir yazılabileceği tezini savunan Ekrem, Mustafa Reşid ve Halid Ziya'nın geliştirdikleri, daha sonra Servet-i fünun nesrini hazırlayan mensur şiirin de babası sayılır.

Recaizâde Ekrem, sadece eski edebiyat taraftarlarınca değil, bizde realist akımın fikir bakımından öncüsü olan Beşir Fuad tarafından da tenkit olunmuştur. Beşir Fuad, Recaizâde Ekrem'in romantik ve santimantal tarafına hücum eder. Resim zevki olan Ekrem'de içinde yaşanılan dekor ve hayatı tasvir kabiliyeti de vardır. Mizancı Murad, onun *Vuslat yahut süreksiz sevinç* (1874) adlı piyesini yapı bakımından olduğu kadar gerçeğe uygunluk bakımından da Namık Kemal'in piyeslerinden üstün bulur[1]. Ekrem, gerçeği tasvir kabiliyetini *Araba sevdası* (1896) adlı romanında daha iyi gösterir. Yazar bu romanında Tanzimat'tan sonra Türk toplumunda yetişen alafranga tipi ile alay eder. Roman kahramanı muhteşem Bihruz Bey, hayaller âleminde yaşayan romantik bir delikanlıdır. Ekrem Bey, onunla bir zaman kendisinin de bağlı bulunduğu romantik görüşü tenkit etmiş olur.

Nijad Ekrem (1911), Recaizâde Ekrem'in en güzel eserlerinden birisidir. Nazım, nesir ve fotoğrafların bir araya gelmesiyle oluşan bu kitapta, ölüm hayatı, hayat ölümü, Hâmid'in *Makber*'inden farklı bir ışıkla aydınlatır. Bu kitap aynı zamanda bize Ekrem'in hayat ve çevresine bakışı hakkında canlı bir fikir de verir. Hâmid, Ekrem ve Sezaî'nin birbirlerine yazmış oldukları mektuplarda gerçek ve samimi bir dostluk havası hissederiz. Namık Kemal'den sonra, öğrencileri mektubu Türk edebiyatının zevkle okunacak bir türü haline getirmişlerdir.

Antolojimize Recaizâde Ekrem'in her yönünü ortaya koyan parçalar alınmıştır.

Abdülhak Hâmid Tarhan, Recaizâde Mahmud Ekrem'den ayrı bir şahsiyete sahiptir. Onun en büyük özelliği «ilham»ına veya «şahsî deha» sına güvenerek, edebî veya fikrî geleneklerin dışına çıkma cesaretini göstermesi ve bütün basmakalıp şekil ve ifadeleri kırmasıdır. Bu kitaba alınan «Nâkâfi» (1886) başlıklı manzumesinde de belirttiği gibi Hâmid, dilin kurallarına da meydan okur. Gerek bu davranışı, gerek eserlerinin muhteva, şekil ve üslubu ile Abdülhak Hâmid, Türk edebiyatında batılı romantiklere en çok yaklaşan bir yazardır.

---

1. *Yeni Türk edebiyatı antolojisi* c. III, s. 404-434.

Hiç şüphesiz Hâmid, batılı romantiklerin eserlerinden faydalanmıştır. Fakat bu faydalanma onları taklit, onlardan ilham alma veya iktibas şeklinde değil, onların sanat, tabiat ve insanla ilgili görüşlerini paylaşma, kendinde bulma şeklinde olmuştur.

Piyeslerinden birçoğunu manzum olarak yazan, mensur oyunlarında da kahramanlarına sırası geldikçe şiir söyleten Abdülhak Hâmid'in eserlerinde esas şiirdir. Onun nesirlerinde bile şiire has bir belâgat vardır. Şiiri ön plana alması ile Hâmid, Tanzimat'tan sonra gazetecilik dolayısıyla Türk edebiyatına hâkim olan sığ nesirciliğe karşı koyar.

Hâmid şiirlerinden çoğunun konusunu şahsî yaşantılarından alır. *Sahra* (1879) dan önce yazdığı *Divaneliklerim yahut Belde* (basılışı 1885) adlı şiir kitabında genç sefaret kâtibinin Paris'te yaşadığı günlerin akislerini buluruz. Denilebilir ki Türk şiiri bu basit kitapla Divan şiirinin basmakalıp havasından kurtulur. *Sahra* ile *Bunlar odur* (1885) adlı kitaplarında da, yeni, görülmüş ve yaşanmış sahnelere rastlarız. Eşi Fatma Hanım'ın ölümü üzerine yazdığı *Makber* (1885), Hâmid'in şahsî hayat macerasından hareket ederek şiirde ulaştığı en yüksek merhaleyi gösterir. *Makber,* Türk şairlerine şahsî ve ferdî duyguları işleyerek yüksek, derin ve beşerî şiire varılabileceğini gösteren bir örnektir. *Hacle* (1885), *Ölü* (1885), *Validem* (1913) gibi tek temi ele alan şiir kitaplarında da Hâmid şahsî duygu, hâtıra ve düşünceleri işler. Hâmid, İnci Enginün'ün *Hep yahut hiç* adı altında topladığı münferit şiirlerinde de, kendisini yakından ilgilendiren konuları ele alır. Bunlar arasında nesiller boyunca sevilen, örnek alınan şiirler vardır.

Ferdî duygularının yanı sıra Hâmid, hürriyet, vatan, tarih, iftihar duygularına da yer vermiştir. O, bu konuları işleyen bazı şiirlerinde büyük saygı duyduğu Namık Kemal'i aşar.

Hâmid'in şiirlerini çağdaşlarına yeni gösteren orijinal hayalleri ve fikirleri çarpıcı kılan tezatlarıdır. Tezat, Hâmid'in eserlerinde sadece bir «edebî sanat» değil, bir düşünme ve yaratma vasıtasıdır. O, şiir kitapları gibi piyeslerini yaratırken de tezatlardan, birbirine karşıt tiplerden, fikirlerden istifade eder. Hâmid'in şiir ve piyeslerinde biz, insan ruhunun ve hayatın derinlik ve karmaşıklığını hisseder gibi oluruz.

Üstadı Namık Kemal gibi Abdülhak Hâmid de piyeslerinden çoğunun konusunu tarihten alır. Tarih ona aktüel konularda fikir yürütme imkânını verir. Hâmid, zaman ve mekânda uzaklaşmak suretiyle beşerî problemlere derinlik ve güzellik sağlamaya çalışır. *Duhter-i Hindû* (1876) ve *Finten* (1916) piyeslerinde Hâmid, çağının en önemli konularını ele

alır. Hâmid, eserlerinde hayallere ve hayaletlere de yer verir. Fakat bunlarda da esas millî ve beşerî meselelerdir.

Şiirlerinde olduğu gibi piyeslerinde de fikrî ve hissî muhtevayı ön planda tutan Hâmid, maalesef, onları ifade ederken şekil ve üslûp mükemmeliyetine önem vermemiştir. Burada şunu da belirtelim ki, mükemmeliyete, ferdî gayret ile ulaşmak hemen hemen imkânsızdır. Dil, şekil ve düşünce ancak gelenek içinde nesiller boyunca işlenmek suretiyle olgunlaşır. Hâmid, her ne pahasına olursa olsun yenilik ve şahsîlik uğruna geleneği reddeden insandır. Bununla beraber, Divan ve Halk edebiyatlarına hâkim olan basmakalıp duygu, düşünce, şekil ve ifade kalıplarından kurtulmak için Hâmid'in cesaretli denemelerine ihtiyaç vardı.

Antolojide Abdülhak Hâmid'in eserlerine ve çevresi ile olan münasebetlerini göstermesi bakımından mektup ve hâtıralarına da yer verilmiştir. Dil ve şekil aksaklıklarına rağmen, Hâmid, Türk edebiyat tarihi bakımından önemli bir şahsiyettir. O, henüz her yönüyle tanınmamıştır. İnci Enginün hazırladığı Hâmid külliyatı ile ilerdeki araştırıcılar için zengin bir malzeme ve kaynak ortaya koymuştur.

Sami Paşazâde Sezaî'yi Türk okuyucusu, umumiyetle *Sergüzeşt* adlı romanı ile tanır. Bu roman Türkçede esaret müessesesinin ezici yönünü çok güzel tasvir eden hemen hemen yegâne eserdir. Romanın bugün için dikkati çeken tarafı, Tanzimat devri konak hayatına da yer verilmiş olmasıdır. Sezaî bu romanın dışında küçük hikâyeler ile seyahat intibaları da yazmıştır. Sezaî dış âlemle iç âleme aynı derecede önem verir, insanların içinde yaşadığı dekorlar ile beraber ince duygularını da tasvire çalışır. Cümlesi biraz karışık ve düğümlü olmakla beraber kendisine has bir şiiriyete sahiptir. Kitaba onun eserlerinden bir hayli parça alınmıştır. Sami Paşazâde Sezaî'nin *Sergüzeşt* romanını bugünkü dile çeviren Zeynep Kerman, onun küçük hikâye, hâtırat ve mektuplarını da bir kitapta toplanmıştır.

Antolojiye eserleri alınan üç büyük şahsiyet, Servet-i fünun nesli ortaya çıkıncaya kadar, arada yetişen kabiliyetleri âdeta ezmişlerdir. Bunlar arasında üç isim, Menemenlizade Mehmed Tahir (1862-1902), Mehmed Celâl (1867-1912) ve Mustafa Reşid devirlerinde dikkatleri kısmen üzerlerine çekmişlerse de, küçük parıltılarını devam ettirememişlerdir. Biz büyükler yanında küçükleri de göstermek için kitaba onlardan da bazı parçalar aldık. Ekrem, Hâmid şiirde yaptıkları yenilik ve getirdikleri hassasiyet ile kendi nesillerine mensup olanlar arasında da reaksiyon uyandırmışlardır. Beşir Fuad'ın savunduğu pozitivist ve realist görüş, Muallim Naci'nin dilin kullanılışındaki bozukluklara karşı çıkışı

ve eski edebiyat taraftarlarının hücumları bunlar arasındadır. Beşir Fuad, Muallim Naci ve şöhretleri sonraki yıllarda, bilhassa Cumhuriyet döneminde çok artan Hüseyin Rahmi ve Ahmed Rasim ile diğer «ara nesil» mensuplarının eserlerinden parçalara bundan sonraki ciltte yer verilecektir. Fakat Türk edebiyatına asıl Servet-i fünuncular diye anılan Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin, Halid Ziya ve Mehmed Rauf yeni bir şekil verirler.

Diğer ciltler gibi bu cildin sonuna da indeks konulmuş; şahıs, yer, eser adlarıyla yetinilmeyerek metinde tem bakımından dikkati çeken veya bugün için de önemli görülen bazı unsurlara burada yer verilmiştir. Bilindiği üzere bu nesil Türk edebiyatına yeni bir duyuş tarzı getirir. Bilhassa tabiat ve ölüm gibi konular onların eserlerinde önemli bir yer tutar. Araştırıcıların dikkatini çekmek için indekse bu konularla ilgili unsurlar da eklenmiştir. Sadece indekse bakılınca lüzumsuz gibi görünebilirlerse de, metin içinde ele alınınca bunların dikkati çekici bir özellik taşıdıkları görülür. Mesela indeksdeki «abes» kelimesi tek başına mânâlı değildir. Halbuki metin içinde ele alınınca bu kelime bize Hâmid'in de modern yazarlara has bir duyguyu yaşadığını bildirir. Sosyal mânâlı kelimeler de aynı derecede önemlidir. Bizim kanaatimizce, metin neşirlerinin sonuna konulacak kavram ve motif indeksleri, metinlere dikkati çekmesi bakımından çok faydalıdır.

Bu cildin ortaya çıkmasında Edebiyat Fakültesi Dekanı sayın Prof. Dr. Sencer Tonguç ile Yönetim Kurulu üyelerinden büyük anlayış ve yardım gördük. Kendilerine minnetdârız. Metinlerin derlenmesinde daima bize yardımcı olan İstanbul Belediye Kütüphanesi ve Hakkı Tarık Us kütüphanesi ilgililerivle kitabın baskısında emekleri geçen Edebiyat Fakültesi matbaasının personeline de teşekkürü bir borç biliriz.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan

RECAİZÂDE MAHMUD EKREM

I. ŞİİRLER

1. Tahassür 1
2. Çiçek 2
3. Çoban 3
4. Girye-i hasret 5
5. Gazel 6
6. Gazel 6
7. Gazel 7
8. Pek severim 8
9. Ariyet kitap arasında bulunmuş bir çiçek 9
10. Tesdis-i beyt-i Yahya 11
11. Hilâl-i seher 12
12. Yakacık'da akşamdan sonra bir mezarlık âlemi 13
13. Tagazzülden geçemem 15
14. Bu da bir şi'r-i muhzin-i diğer 16
15. Canan 18
16. Vecd 19
17. Lafonten 20
18. Şevkı yok 22
19. Güzelim! 23
20. Yad et 24
21. Ah Nijad! 26
22. Kuş 26
23. Gazel 28

II. EDEBİYAT GÖRÜŞÜ ve TENKİTLER

1. Meprizon tercümesi'nden 29
2. Edebiyat ve bilhassa şiir hakkında fikr-i mahsusama dair birkaç lakırdı ki erbâb-ı mütalaaya arzolunur 31
3. Takdir-i elhan'dan 37
4. Ufak hikâyelere dair ufacık bir mütalaa 41
5. Ma'raz-ı itirazda bir ihtar 42
6. Takrizat'tan 43
7. Talim-i edebiyat'tan 48

III. HATIRAT VE MEKTUPLAR

1. Sami Paşazâde Sezaî'ye mektup 63
2. Bir mektup'tan 65
3. (Hâmid'e mektup) 67
4. Tefekkür'den 80
5. Nijad Ekrem'den 84

IV. ROMAN, HİKÂYE

1. Araba Sevdası'ndan 102
2. Muhsin Bey yahut şairliğin hazin bir neticesi 148
3. Şemsa'dan 151

V. TİYATRO

1. Atala yahut Amerika vahşileri'nden 153
2. Vuslat yahut süreksiz sevinç'ten 160
3. Çok bilen çok yanılır'dan 171

TAHASSÜR

Âh kim Pirâye'min işte bu yerdir meskeni!
Şu siyeh topraklar olmuştu o nûrun mahzeni.
Gelmedim on beş sene bilmem ne yanda medfeni.
Ey mezâristân bana ettirme âh ü şiveni!
Rahmedip âgâh edin ey servler taşlar beni!
Bî-nişan terkeyledim eyvâh evlâdım seni!
Söyle yavrum eyleyim şâd-âb-ı giryem hâkini
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?

Züldür on beş yılda bir kerre ziyaret kabrini.
Yok hicâbımdan taharriye cesâret kabrini.
Ger zaman ettiyse pâmâl-ı hakâret kabrini,
Bir vazifeydi bana etmek imâret kabrini.
(Bir avuç hâk-i mübârekten ibâret kabrini!)
Eylemez kimse bana hayfâ işâret kabrini,
Söyle yavrum eyleyim şâd-âb-ı eşkim hâkini
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?

Bir küçük yıldız gibi kim doğmadan örter sehâb,
Etmeden çeşmânını bir kerre olsun şu'le-tâb;
Câygâhın eyledik mehde bedel zîr-i türâb.
Fikrime gömdüm diye hiç etmedim kabrin hisâb,
Cüst ü cû etmekteyim şimdi mezârın bî-hicâb.
Bî-nişân koydum seni gönlüm harâb olsun harâb!.
Söyle yavrum eyleyim şâd-âb-ı giryem hâkini
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?

Ey cihândan hiç nasîbi olmayan cân ahteri!
Kalmadım bir dem tulû'unla ufûlünden beri
Tâli'-i nâ-sâzını yâd ü teessürden berî.

Kabrine geldim bugün îsâr için eşk-i teri.
Cüst ü cû eyler gözüm cây-ı sukûtun serseri.
Gözlerim râzı mısın tartib ede her bir yeri?
Söyle yavrum eyleyim şâd-âb-ı eşkim hâkini
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?

Hayf kim çok gördü sen nev-bâvemi devrân bana.
Vermedi bir gün der-âgûş etmeğe meydân bana.
Olmadın yavrum niçin bir kerrecik handân bana?
Pek ağır geldi bugün bilmem neden hicrân bana!
Çâre-sâz ol bari sen ey dîde-i giryân bana
Câygâhın söylemez mâdam kabristan bana;
Söyle yavrum eyleyim şâd-âb-ı giryem hâkini
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?

Çeşm-i cânım görmeden şimdi yetişmiş bir nihâl,
Kim kar altında kalan bir gülbün-i nevres-misâl,
Muhtecib bir sütre-i beyzâda kadd ü yâl ü bâl,
Dîde nemlenmiş, nazar mahzun, uçuk reng-i cemâl
Âşnâlıkla olur rûha emel bahş-ı visâl.
Âh Pirâye'm meğer ki sensin ol nâzik hayâl!
Söyle yavrum eyleyim şâd-âb-ı eşkim hâkini
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?

Fi 22 Haziran sene 1298/4 Temmuz 1882
Zemzeme I, İstanbul 1299/1883, s. 16-19.

ÇİÇEK

Yeni açmış şükûfe-i ra'nâ
Nasıl etmez zamâna istignâ?
Sanki bir lem'a-ı letâfettir
Ya ki bir mevce-i tarâvettir!
Lem'a amma ki renk reng-i bahâ
Mevce amma ki hand hand-ı safâ,
Nakş-ı feyz-i Huda, tecelli-i rûh;
Neşve-i ruh-bahş-ı câm-ı sabûh
Okunur cebhesinde kudret-i Hak
Görünür sînesinde nûr-ı şafak.

Nâzik ü nâzenîn ü işve-fürûş
Şûh-ı tannâze-i letâfet-pûş.
Nâz ile gâh ihtizâz eyler
Hüsn ile âfitâba nâz eyler
Cezbe-i hüsnüne olup hayrân
Âşıkâne sürûd eder mürgân.
Bûs edip destini nesîm-i seher
Nefha-ı lutfunu tavakku' eder.
Bu letâfetle âh o nâzik ten
Belki şemmetmeğe kıyılmazken,
Çok görür de ona bu ayşı zamân
Eyler üç günde derd-nâk-i hazân!
Kırılır neş'esi solar sararır.
Pertev-i ârızı söner kararır.
Semm olur ağzına düşen şebnem
Okşamakla verir nesîm elem!
Cismini nûr-ı âftâb yakar
Gözü hasretle hep zemîne bakar.
Bükülür gamla gerden-i pâki
Yer eder cismi âkıbet hâki.
Gerçi âlem bütün fenâya karîn,
İki şeydir fakat zevâli hazîn :
Biri solmuş şükûfedir bâriz
Ya nedir diğeri? Verem bir kız!

Zemzeme I, İstanbul 1299/1883, s. 26-28.

ÇOBAN

Ovalarda ne hoş gezer sürüler!
Sanki onlarla can bulur ovalar.
Bir çocuk bir kuzu bulur kovalar,
Anası haykırır kuzuysa meler,
Arzu ettirir çobanlığını.

Çobanın hâline hased ki odur
Fârig-i în ü ân ü bûd ü ne-bûd.
Ona ömründe olmamış meşhûd,
Menbâ'-ı derd-i lâ-yuadd ki odur
Şehrlerde bizim taayyüşümüz.

Doğmadan âfitâb olur bî-dâr
Hâb-ı nûşin-i istirahatten.
Kesbedip manevî ibâdetten
Yüreği inbisât ü zevk ü mesâr
Bir hevesle kıyam eder işine.

Yer içer taze sütle taze balı.
Hele memnundur iştihâsından.
Hazzedip mandıra havasından.
Ne konak arzu eder ne yalı.
Belki geçmez cinân da fikrinden!

Emr ü nehy eyleyip safîr-i zenân
Sürüyü sevkeder çerâgâha.
Onu takip ile düşer râha
Kendi de dil-küşâde vü ferhân.
Hem gider hem cihânı seyreyler.

O dem eyler güneş de arz-ı cemâl
Yaldıza garkolur yüce dağlar.
Bir taraftan akar sular çağlar.
Dinledikçe çoban onu fi'l-hâl
Hiss-i sevdâya râmolur yüreği.

Dağılınca sürü dağa bayıra,
Külbe tefvîz eder harâsetini.
Atf için kalbe çeşm-i dikkatini
Uzanır kendi de güzel çayıra.
Bir zaman öylece durur düşünür.

Kavalı şevk ile edip der-dest
Çalar. Ettikçe kendini takib,
Bülbül-i hoş-edâ garib garib;
Çobanı sâz u sûz eder sermest
O zaman âşıkâne âh eyler.

Haste-i aşktır. Bu illetten
Çoban âh eyler inler ağlar da
Ömrü geçmekle kırda dağlarda
Neden olsun berî o lezzetten?
Hiç, bir insan yaşar mı sevdâsız?

Sürüyü toplayıp gurûba karîb
Yine me'vâsına iâde eder.
Bu zamandan da istifâde eder;
Giderek geh firâz ü gâh nişîb
Âsmâna, zemîne nazra-künân.

Böyle demler geçer çoban bilmez
Hafta, ay, yıl, esâmi-i eyyâm.
Azalıp bitse de hayâtı müdâm
Neş'esi, zevki artar eksilmez.
Kâmalır muttasıl tabiattan!

Fi 5 Nisan 1295/17 Nisan 1879
Zemzeme I, İstanbul 1299/1883, s. 28-32.

GİRYE-İ HASRET

Ahvâl-i kalb-i zâra nigâh eyler ağlarım,
Cism-i alîli gamla tebâh eyler ağlarım;
Sahrâ vü kûhu câ-yı penâh eyler ağlarım;
Ol bî-vefâyı yâd eder, âh eyler, ağlarım.

Kahrı çekilmez oldu şu eyyâm-ı firkatin,
Dilden silindi sûreti ümmid-i vuslatın;
Fikreyledikçe cevrini ol bî-mürüvvetin;
Gûyâ ki irtikâb-ı günâh eyler ağlarım.

Nâz eyleme gönül gidelim bezm-i dilbere,
Sen dur edeble ben süreyim rûyumu yere;
Başlarsa âdetince cefâya sitemlere;
Gâh eylemem mukabele gâh eyler ağlarım.

Etmezse iltifât yine âh-ı serdime,
Bakmazsa ıztırâbıma, simâ-yı zerdime;
Görmezse ibtilâmı inanmazsa derdime;
Çeşmân-ı girye-bârı güvâh eyler ağlarım.

Fi 9 Haziran sene 1293/21 Haziran 1877
Zemzeme I, İstanbul 1299/1883, s. 40-41.

GAZEL

Garipser işiten dâsitânın ey bülbül!
Gariptir o kadar hâl ü şânın ey bülbül!
Safâ-yı tab' ile bir âşık-ı tabîatsın
Ki tâze tâze çemendir mekânın ey bülbül!
Çemende hande-i gül mü eden seni nâlân
Niçindir öyle dem-â-dem figânın ey bülbül?
Seninle hem-dem olursa becâ değil mi ki dil
Esîridir yine bir dilsitânın ey bülbül?
Ne dilsitân ki onun râhına fedâdır hep
Bahâr-ı hüsn ü bahâsı zamânın ey bülbül?
Beni bitirdi bu sevda o za'fla ya seni
Nasıl tahammül eder aşka cânın ey bülbül!
Bulunsa sende nazîri tahammül etmez idin
Benim dilimdeki derd-i nihânın ey bülbül!
Çemen çemen ne için devr-i âlem etmezsin
Olup bahârına peyrev cihânın ey bülbül?
Vatan bahâra müreccah mı sence de yoksa
Değil mi kābil-i nakl âşiyânın ey bülbül?
Senin bana sözünü ben sana hitâb edeyim
Olup bu histe dahi tercümânın ey bülbül:
Bedel midir vatana bin cihân, velev hepsi;
Nazîri olsa riyâz-ı cinânın ey bülbül?
Vatan muhibbi içinse vatanda yeksândır
Safâ vü kahra bahâr ü hazânın ey bülbül!

Zemzeme I, İstanbul 1299 1883, s. 43-45.

GAZEL

Bu yerlerdir esîr-i aşk-ı cânân olduğum yerler.
Bu yerlerdir nigâh-ı rahma şâyân olduğum yerler.
Bu yerlerdir edip derd-i dil-i bîmârımı teşrîh,
Lebinden tâlib-i dârû vü dermân olduğum yerler.
Bu yerlerdir tutup destim sıkınca bağteten bilmem
Ne türlü hissin icâbıyle lerzân olduğum yerler.

Bu yerlerdir îtâb u lutfa hep birden olup mazhar,
Olurken zâr u giryân şâd ü handân olduğum yerler.
Bu yerlerdir gezerken el ele fikr-i firâkıyle,
Gidip bir gûşede tenhaca giryân olduğum yerler.
Bu yerlerdir edip fikr ü hayalim hasr cânâna,
Taalluktan müberrâ mahz-ı nisyân olduğum yerler.
Bu yerlerdir visâle gözlerinden hissedip meylin,
Tahassürle harîs-i bûs-ı dâmân olduğum yerler.
Bu yerlerdir tahammülsüzlüğümden ahdedip terkin,
O ahdimden yine der-ân peşîmân olduğum yerler.
Bu yerlerdir görüp bin nâz, bin şîveyle reftârın;
Misâl-i sâye etrafında pûyân olduğum yerler.
Bu yerlerdir niyâz u nâzın emr-i ittifâkından
Şu sevdâda olan i'câza hayrân olduğum yerler.
Bu yerlerdir hazânda gül gül-âmîzî-i hüsnünden
Gınâ-âverde-i seyr-i gülistân olduğum yerler.
Bu yerlerdir hücûm-ı şiddet-i efkâr-ı hasretle,
Misâl-i Kays-ı âvâre gürîzân olduğum yerler.
Bu yerlerdir tutup hep servlerle cûları şâhid
Anınla ukde-bend-i habl-i peymân olduğum yerler.
Bu yerlerdir nihâyet elvedâ-ı yâr ile Ekrem
Yetîmâne garîb ü zâr ü nâlân olduğum yerler.
Mukaddes yersiniz billâh hazîndir hâliniz ammâ,
Ey istihbâr-ı firkatle perîşân olduğum yerler!
Nasîb olsa ne var bir gûşesinde cismimin hâki
Hayâtımda size yârimle mihmân olduğum yerler!

Fi 21 Teşrin-i evvel sene 1293/2 Kasım 1877.
Zemzeme I, İstanbul 1299/1883, s. 73-75.

GAZEL

Anılsın yâr ile bir yerde mey nûş ettiğim demler.,
Hem anı hem beni sermest-i bî-hûş ettiğim demler.
Ne gündü pâyına hasretle rû-mâl olduğum yerler!
Ne demdi cism-i nâzânın der-âgûş ettiğim demler!
Ne demdi istimâ'ı güft ü gû-yı nâz için olsun,
Dil-i nâlendeyi bir lahza hâmûş ettiğim demler!
Nasıl çıldırmadım hayretteyim hâlâ sevincimden,

Lisânından «seni sevdim» sözün gûş ettiğim demler!
Ne şebdî dağıtıp rûhsârına zülfün hicâbından
Bulutla rû-yı mehtâbı siyeh-pûş ettiğim demler!
Olunsun mu ferâmuş ağzını öptükçe neş'emden
Hayât ü kâinâtı hep ferâmûş ettiğim demler?
Ne hoş demlerdi yâ Râb söyletip hânende-i bezmi
Dil-i dîvâneyi bî-câm sarhoş ettiğim demler!
Çıkar mı hâtırımdan Ekrem esnâ-yı firâkında,
Dü çeşmim girye-i hasretle pür-cûş ettiğim demler?

Fî 23 Recep sene 1291/30 Ağustos 1874
Zemzeme I, İstanbul 1299/1883, s. 75

PEK SEVERİM

Sû-be-sû manzaram bedâyidir,
Pür-tecelli-i nûr sâni'dir;
Kırda geşt ü güzârı pek severim.
Ömr-i bî-neşve ömr-i zâyidir,
Neşve-i ömrüm onda vâkidir;
Leb-i cûda kararı pek severim.

Gösterir kibriyâyı cümle nebât!
Cûylar kudrete tutar mir'ât!
Hep ilâhî gelir bana nagamât!
O zaman anlarım nedir bu hayat!
Seyr-i bağ-ı bahârı pek severim!

Neşreder her çemen şemîm-i safâ,
Her çiçekten çıkar şemîm-i hayâ;
Yayılır her yana şemîm-i vefâ;
Duyarım hâkden şemîm-i semâ
Ebr-i rahmet-nisârı pek severim.

Ne güzel manzara, ne hoş elhân!
Ona dil-besteyim, buna hayrân.
Lafz-ı pür-hande mânâ-yı giryân;
Varsa bunlar demek bedî' ü beyân;
Hem gülü hem hezârı pek severim.

Ne hazindir denizde cûş u hurûş!
Beni eyler o zemzeme bî-hûş.
Can tahayyür-pezîr ü leb hâmûş,
Dururum seyrine onun medhûş;
Mevc-i sahil-güzârı pek severim.

Kisve-i mâteme giren bir kız
Ona nisbetle belki de şanssız
Âsmân kubbe ahterân yaldız;
Gösterir bin cihânı bir yıldız
Şeb-i zulmet-disârı pek severim.

Rûhuma sengler verir sıklet,
Çekemez bâr-ı dûşu mahviyyet;
Yeter üstündeki çemen zînet;
Hey'etinden gönül bulur rikkat;
Hâk-ber-ser mezarı pek severim.

Yaşadan gönlümü muhabbettir,
Hüzn-i sevdâ safâ-yı işrettir;
Aşkla girye başka lezzettir;
Ki sebep giryeme bir âfettir.
Ağlarım âh ü zârı pek severim.

Fi 8 Kânun-ı sâni 1298/20 Ocak 1883
Zemzeme II, İstanbul 1300/1884, s. 26-28.

ARİYET KİTAP ARASINDA BULUNMUŞ BİR ÇİÇEK

Size lâyık heman terâvet iken
Ey çiçek sen niçin kadîd oldun?
Mevkiin sîne-gâh-ı rağbet iken
Şimdi gözden de mi ba'îd oldun?
Kim atan gûşe-i kitâba seni?
Düşüren kim bu pîç ü tâbe seni?

Nedir ismin? Ne nev'e dâhilsin?
Hangi fikri müfîd idin acaba?
Niye böyle sükûta mâilsin,

Nâtıkan oldu mu rehîn-i fenâ?
Âh pek de ziyade solmuşsun!
Ne çiçeksin bilinmez olmuşsun!

Hangi cennetti doğduğun sahra?
Hangi bağ-ı bahâr idi vatanın?
Oldular mıydı nağme-sâz-ı hevâ,
Şevk-ı hüsnünle kuşları çemenin?
Kim kopardı seni fidanından?
Kim ayırdı çemenistânından?

Kim mâlik acep sana evvel?
Sonra kim eyledi ona tavsîl?
Sana göğsünde verdi miydi mahal?
Eyledin miydi destini takbîl?
Şemmine rağbet etti miydi senin
Öpmedin mi lebin o gül-dehenin?

O ne mânâ-yı hüzn-perverdir
Ki çıkar sûret-i zevâlinden!
Varlığın bir zaman mukarrerdir.
Âlem-i zihne intikalinden:
Cismin olmaz sutûr içinde nihân
Nisbetin fikre eylemez mi beyân?

Kaç tulu u gurûb seyrettin
Kaç seher zinde kaldın ey fâni?
Neye gittin veya niçin bittin?
Size de var mı neş'e-i sâni?
Bu tasavvur beni eder me'yûs;
Sâd-hezâr âh!...sâd hezâr efsûs!

Yine şükret garib olan bahtın,
Kefen etmiş sana sahifeleri.
Hoş beğenmiş edib olan bahtın
Arasında gömüldüğün eseri.
Tâ olunca size adem târi
Haşrol efkâr-ı aşk ile bâri!

Fi 30 Kânun-ı sâni sene 1299/11 Şubat 1884
Zemzeme II, İstanbul 1300/1884, s. 50-52

TESDİS-İ BEYT-İ YAHYA

Yıkılıp kasr-ı felek,hâk ile yeksân olsa;
Mihr ü mâhı ademin ka'rına galtân olsa;
Âlemin unsur u eczâsı perîşân olsa;
Gark-ı tûfân-ı kazâ, lokma-ı nîrân olsa;
«Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi vîrân olsa!
Ne cihân olsa, ne cân olsa, ne hicrân olsa!»

Hicre düştüm yine çeşmânıma târ oldu cihân,
Yakmada âteş-i seyyâl gibi cismimi cân;
Ne yaman derd imiş Allah bu derd-i hicrân!
Ola şâyet ki halâsa bu belâdan imkân;
«Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi vîrân olsa!
Ne cihân olsa, ne cân olsa, ne hicrân olsa!»

Gitse gönlümce felek, olsa meded-kâr-ı kazâ,
Çekmesem tâ bu kadar derd ü belâ kahr ü cefâ,
Mihribân olsa bu bîçâreye cânân hattâ;
Firkatin kalmasa bir vechile imkânı veya;
«Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi vîrân olsa;
Ne cihan olsa, ne cân olsa, ne hicrân olsa!»

Bî-devâ illet-i sevdâ...mütegâfil dilber,
Derd-i hicrân ile dil muztarib ü can muztar;
Gelmiyor âh ki elden ne tahammül ne sefer!
Yârsız eylemedinse adem-âbâda güzer;
«Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi vîrân olsa;
Ne cihan olsa, ne cân olsa, ne hicrân olsa!»

Âhına sûzişine bakmadın ey mâh-cemâl!
Eyledin Ekrem'i hicrinle perîşân-ahvâl.
Ederek ye's ile kurtulmağa bin çâre hayâl,
Geliyor hâtıra bîçâreliğimden bu meâl!;
«Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi vîran olsa;
Ne cihân olsa, ne cân olsa, ne hicrân olsa!»

Fi 2 Mart sene 1300/14 Mart 1884
Zemzeme II İstanbul 1300/1884, s. 86-88.

HİLÂL-İ SEHER

Nedir bu feyz-i mükemmel nedir bu hâl-i seher?
Nedir hakikat-i ulviyye-i meâl-i seher?
Neden bulur bu kadar revnakı zılâl-i seher?
Ben olmuşum ezelî âşık-ı cemâl-i seher
Senin de mi dilin âşüfte-i visâl-i seher?
Nedir bu hüzn-i garîbânen ey hilâl-i seher?

Ne var acep ötesinde cihân-ı deycûrun?
Nedir bilinmiyor aslı bu emr-i mestûrun?
Nedir gurûruna bâis şu necm-i pür-nûrun?
Değer mi tâbına?.. Haşa!.. O çeşm-i mahmûrun?
Muharrik olmada sevdama vaz'-ı meftûrun
Senin de mi kederin vardır ey hilâl-i seher?

Ne hoş zaman!. Ne garîbâne âlem-i mehtâb!
Hava ne hoş!. Ne kadar dil-pezîr safha-i âb!
Nücûm-ı zâhireyi rûhum eyler isticvâb.
Olup da nûruna hâil ne anlıyor şu sehâb?..
Bu şeb neden yine kaldın benim gibi bî-hâb?
Ne derd ile müteellimsin ey hilâl-i seher?

Nedir o hüsn-i ilâhî cihân-ı bâlâda?.
Nedir o nakş-ı mübâhî sipihr-i mînâda?.
Nedir o nâmütenâhî letâfet eşyâda?.
Kalır mı takat-i dil bunları temâşâda?.
Kimin o nûr ki mevc urmada şu deryâda?
Hudâ bilir ki perîşânım ey hilâl-i seher!.

Güzer-gehinde bulut mu o cem'-i zulmet-bâr?
Veya havaya mı çıkmış zemindeki küh-sâr?
Yanında hayli yakışmış o kevkeb-i seyyâr!..
Kimin o nûru semâvâtı dolduran dîdâr?..
Nedir o surh u sefîd?.. Âh başlıyor mu nehâr!.
Yarın sabaha demek sohbet ey hilâl-i seher!..

Fi. 1 Kânun-ı evvel sene 1300/13 Aralık 1884.
Zemzeme III, İstanbul 1301/1885, s. 28-29.

YAKACIK'DA AKŞAMDAN SONRA BİR MEZARLIK ÂLEMİ

Bir şebdi köyde âzim-i geşt ü güzâr idim
Ahyâya dûr-geşte ve emvâta câr idim.
Metrûk bir mezarlık idi medfenim benim,
Yalnızca anda hâknişîn-i mezâr idim,
Topraktı her mezâr-ı fakîrâne bî-ruhâm
Fakrımla ben de zâir-i zî-ibtisâr idim.
Cismimle çün alâmet-i makber sükûn-nümâ
Fikrimle lîk muztarib ü bî-karar idim,
Vahşetle hâzırûn nazar-endâz idi bana
Zîrâ ki içlerinde garîbü'd-diyâr idim,
Etrâf pürdü nâle-i gûk u hezâr ile
Lâkin sükût-ı mevkie ben gûş-güzâr idim.
Giryân idim fakat gözüm âzâde-i dümu'
Yoktu lebimde nâle fakat nâle-kâr idim!
Çökmüştü ol kadar dile bâr-ı girân-ı derd
Kim âh çekmeğe bile bî-iktidar idim!
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâne ağladım!

***

Âriydi gök nümâyiş-i reng-i sehâbdan
Envâr akardı her tarafa mâhtâbdan,
Samt ü sükûn o mertebe hâkimdi mevkie
Kim muztaribdi bende olan ıztırâbdan!
Benzerdi gâh o ses ki gelirdi baîdden
Ol savta kim tahassul eder âsiyâbdan.
Leylin rutûbeti geçerek tâ zemîne dek
Bir bûy-ı uhrevî duyulurdu türâbdan!
Dehşet bulurdu dil müteharrik zılâlden
Emvât kaldırırdı serin sanki hâbdan!
Atfeyledim derûna nigâh-ı tahassürü

Duydum şu gizli nâleyi kalb-i harâbdan:
«Var mıydı kimse bende olan derde uğramış
Şunda huzûr içinde yatan şeyh ü şâbdan?
Amma yine bu derd iledir zevk ü lezzetim
Kurtarma ey Hudâ beni bu iktirâbdan!»
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâne ağladım!

***

Bir ucbe ses gelirdi derinden şebîh-i âh!
Vahdet teneffüs eyler idi sanki gâh gâh!
Eşcârdan zemîne düşen sâye-i kesîf
Çekmişti pîşgâhıma bir perde-i siyâh.
Ol zulmet-i amîka-i hîçî-nümûdda
Pervâz ederdi dehşet ile tâir-i nigâh.
Ta'mik ede ede o zalâm-ı şedîdeyi
Fikrimde hâsıl oldu biraz nûr-ı intibâh,
Bir hayrın olmadan -dedim- eyvâh masdarı
Gitti hevâ yolunda hayâtım yazık! günâh!.
Kasriyyet-i fiâlimi söylerdi lîk hep
Feryâd edip ayaklarım altında her giyâh!
Kandım bu hikmete -dedim- olmuş demek ezel
Dîdâr-ı aşk ile mütecellî bana İlâh!
Ömrüm ki yandı âteş-i aşka bu âna dek
Sevda yolunda isterim olsun bütün tebâh.
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâne ağladım

***

Semtin sükûn u zulmeti artardı dembedem
Gûyâ çekerdi ka'rına doğru bizi adem
Dehşetle doldu hâne-i kalbim fakat yine
Asla hayâl ü hâtırıma gelmedi nedem.
Nâgeh tecessüm eyledi karşımda bir vücûd
Bir kahramân-ı işve.. mehâbetli bir sanem!
Emvâc-ı nûrvârı vücûd-ı latîfini
Örterdi nîm sütre-i beyzâsı ham-be-ham.
Müdhişti gözleri, deheni lerzedâr-ı hışm
Giysûsu târmâr idi, ebrûları behem.

Nûr-ı nigâhı berk-i belâdan nişân idi
Seyyâl bir alevdi lebinden çıkan sitem!
Ref'eyleyip hevâya tehevvürle bir elin
Takrîb ederdi nezdime kendin kadem kadem.
Ettim kıyâm düşmek için pây-ı kahrına
Eyvâh!. Uçtu gitti o nûr-ı semâ-harem.
Andım o bî-vefâyı garibâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâne ağladım

★

Daldım yine zemînine deryâ-yı fikretin
Oldum dûçâr-ı hevli nihengân-ı mihnetin.
Yârab! -dedim- tükendi hayatım o bitmedi
Pâyânı yok mu derd ü belâ-yı muhabbetin?
Âzâdi-i dili bana rûzî mi kılmadın
Her dem esîri olmadayım ben bir âfetin!
Gönlümde olmasa karasevdâ-yı çeşm-i yâr
Neydi işim içinde bu deryâ-yı zulmetin?
Tebdil-i ıyş.. nakl-i mekân.. hepsi bî-eser
Yok mu Huda cihanda devâsı bu illetin?
Yok çünkü pençesinden ümîd-i halâs-ı dil
Ver bâri rahm kalbine ol bî-mürüvvetin.
Bir kerrecik daha görün ey nûr-ı çeşm ü cân!
Öldürdü hasretin beni öldürdü hasretin!
Hayfâ!.. dirig!... yollu bir âvâze duydum âh
Hâlim dokundu gönlüne sahrâ-yı vahşetin!
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâne ağladım.

Fi 28 Haziran sene 1300/10 Temmuz 1884
Zemzeme III, İstanbul 1301/1885, s. 38-43.

TAGAZZÜLDEN GEÇEMEM

Bugün garîp gönlümün garîp bir melâli var
Memâttan tavahhuşu hayâttan kelâli var!
Yetişti bir hatar-gehe zavallı râh-ı aşkta
Ne gitmeğe cesâreti ne durmağa mecâli var!

Yakarsa düştüğü yeri taaccüb etme giryeme
Bilir misin cemâlinin ne âteşin hayâli var?
Aman ne dil-nişîn belâ... ne tatlı zehr imiş gamın
Ne çekmek isterim ne de geçilmek ihtimâli var!
Gamınla doldu Ekrem'in o şi'rlerle tab'ı kim
Hazîn hazîn tasavvuru yanık yanık meâli var.

Fi 25 Şubat sene 1300/9 Mart 1885
Zemzeme III, İstanbul 1301/1885 s. 45.

BU DA BİR Şİ'R-İ MUHZİN-İ DİĞER

Ey taleb-kâr-ı enfes-i eş'âr!
Eyle dikkatle fevk ü zîre nazar.
Şi'rdir hep o gördüğün âsâr,
Şi'rdir hep o duyduğun sesler.
Rûh-perver.. latîf.. hüzn-âver
Yerde bir kız.. semâda bir ahter
Her biri bir bedîa-i diğer!

Oynatıp hiss-i âşıkânesini
Kavalın savtı akseden kûh-sâr
Dinleyip kuşların terânesini
(Ki dere muttasıl eder tekrar)
Çekilip ormana olur nâçâr
Kız çoban gizli gizli girye-nisâr!
Bu da bir şi'r-i nâzik-i diğer!

Alıp agûşa genç bir mâder
Emzirirken yetîmini meselâ
Eyledikçe melek tebessümler
Akıtır mâderi sirişk-i safâ.
Rikkat-efzâ-yı sâkinân-ı semâ
Bu da bir başka levha-i ulyâ!
Bu da bir şi'r-i bihter-i diğer!

Gece mukmir, semâ sehâb-âlûd
Anın altında nûrdan deryâ!
Hep menâzır hafî hafî meşhûd
Hep sükûn üzre nûr u âb u hevâ

Nûr ile imtizac edip zulemâ
Hâkim olmuş mevâkie seydâ!
Bu da bir şi'r-i eltaf-ı diğer!

Vasatında o lücce-i nûrun
Bir ufak sandal anda da iki cân
Zende zâhir melâhati hûrun
İsmet-i aşk âşıkında ıyân!
Mâsivâ rûh, rûh pür-reyhân
Ses yok ancak sadâ-yı bûs-ı dehân!
Bu da bir şi'r-i enfes-i diğer!

Zîb-i kürsî bir âfet-i bî-hâb
Ser-i nâzı yed-i yemîninde
Sol elindeyse bir küşâde kitab.
Aşk-ı mahfî dil-i gamîninde
Okunur safha-i cebîninde
Görünür nazra-i hazîninde!
Bu da bir şi'r-i dilber-i diğer!

Câ-yı tenhâda bir hakîr mezar
Bir kadınla yanında bir masum.
Kadın ağlar sabî güler oynar
Ağlayan zevcedir gülen mahdûm.
Nev-teehhüldü galiba merhûm.
Zağlar nevha-ger.. hevâ mağmûm!
Bu da bir şi'r-i mübki-i diğer!

Düşer ormanda zahm-nâk âhû
Bakışır zâr zâr beççeleri.
Mâteme hissedâr olup tîhû
Doldurur nâlesiyle zîr ü beri
Nevha eyler nağamla kebk-i derî
Yâd ederler mezâlim-i beşeri.
Bu da bir şi'r-i muhzin-i diğer.

Muhtazır nev-resîde bir şâir
Bin güzel söz bulup hayalinde
Yazamaz... nutka da değil kâdir!
Ne hazîndir anın bu halinde
O bakış çeşm-i zî-meâlinde!

O gülüş rû-yi infiâlinde!
Bu da bir şi'r-i fâni-i diğer!

Bora hengâmı bahr olur cûşân
Benzer emvâc o karlı kühsâre
-Ki zelâzille daima cünbân-
Yıkılıp doğrulur diğer bâre.
Ser-te-ser bir cesîm fevvâre
Ki saçar muttasıl güher-pâre!
Bu da bir şi'r-i ahsen-i diğer!

Nâgehân simsiyah olur eflâk
Hayretinden düşer sükûna cihân!
Berklerle sehâbeler sad-çâk...
Küre âvâz-ı ra'd ile lerzân!
Arkasından azîm bir tûfan!
Muztarip halk, nâle-ger sıbyân!
Bu da bir şi'r-i müdhiş-i diğer!

Arzeder her dakika levh-i şafak
Sarı, mor, pembe.. bî-add renk!
Hande-ver mu'cizât-ı Rabb-i falak
Mürg-zârı kılar bülend-âhenk!
Her bulut bir mümûne-i Erteng!
Bu temâşâ da başka bir ferheng!
Bu da bir şî'r-i ulvî-i diğer!

Fi 18 Teşrin-i sâni sene 1300/30 Kasım 1884.
Zemzeme III, İstanbul 1301/1885, s. 55-60.

CÂNÂN [1]

Gördüm gezinir çemende cânân
Zülfü dağınıktı pâyı üryân.
Sandım ki perîdir ol semen-ber
Sordum ki gelir misin berâber,
Baktı bana bir yaman nazarla

1 İlk neşri «Victor Hugo - meâlen tercümedir» adıyla *Hazine-i evrak* nr. 3, 1297/1881, s. 39-40.

Bir hâlet-i infiâl-eserle
Ülfet demidir -dedim- aman bu
Gel geşt edelim gel ey perî-rû!
Tahrîk-i kadem kılıp nihânı
Etti yine bir nigâh-ı sâni
Aldı beni bir tefekkür ol an;
Bülbüller öterdi şâd ü ferhân,
Okşardı kenâr-ı bağı cûlar;
Gördüm geliyor o mâh-peyker,
Çeşmin kapamış saçıyle ammâ
Olmakta tebessümü hüveydâ.

Victor Hugo
Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 69-70.

VECD [1]

Bir mükevkeb geceydi ben tenhâ
Bulunurdum kenâr-ı deryâda..
Pâk idi ebrden fezâ-yı semâ
Bahr ise bâdbândan âzâde.
Dalarak gözlerim ederdi hırâm
Mâverâ-yı cihâna hayret ile!
Kûh u eşcâr ü kâinat tamâm
Sanki bir lehçe-i garâbet ile
Pürsiş eylerdi sırr-ı mânâyı
Dalgalardan.. nücûm-ı zehradan.
Ahterân tâc-ı pertev-efzâyı
Eğerek râki'âne bâlâdan,
Dalgalar ki -hurûş-ı vahdetine
Veremez kimse inkisâr ü direng-
Ser-fürû ettirip şehâmetine
Şöyle derlerdi hep behem âheng:
Geh bülendî sadâda, pestî gâh
Vahdehu-lâ-ilâhe-illâllah.

Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 74-76.
Victor Hugo

1 İlk neşri «İstigrak» adıyla *Mir'at-ı âlem,* nr. 14, 1300/1882-1883, s. 217.

LAFONTEN

Mukaddime-i mütercim

Bir gün otururdum evde tenhâ
Tab'ımda kelâl idi hüveydâ.
Eğlenceli bir kitap ararken
Geçti elime hemen Lafonten
Açtım okudum beş on hikâye
Hayran oldum ben ol zekâya.
Efsânede dercedip hakâyık
Etmiş ne güzel vuhûşu nâtık.
Hakkâ ki kolay değil o vâdi
Söyletme vuhûş ile cemâdı.
Üslûb u edâsı mâhirâne
Gâyetle zarîf ü şâirâne.
Efkârı dakîk.. tarzı sâde
Lâyık denilirse fevk-i âde.
Her ne okudumsa pek beğendim
Nakletmeğe bazısın özendim.
Herkes bilirim ki şâir olmaz
Her fikri beyâna kâdir olmaz.
Tevfîk ile hem sözü usûle
Mef'ûl ü mefâil ü fuûle
Mümkün mü o sâdelik.. o îcâz
Ol sâde-dilâne tavr-ı ser-bâz?
Tasvîrinde o mümtezic reng
Âbın akışı gibi o âheng!
Bir şi'r ki olmaya tabiî
Ben n'eylerim olsa da bedî'i!
Efsânedeki o kîl ü kâle
Hiç de yakışır mı med imâle?
Türkî kelimât içinde medler
Olmaz mı sımâha nefret-âver!
(Rüzgar) demeyip de rûzgâra
Câiz mi demek siyâha (kâra)
(Bâna-olur) revâ olur mu!

Hiç zevk ile aşnâ olur mu?
Derse meselâ (sefid) sefîde
Olsun mu fasîh bir neşîde?
Câiz demek öyle med u kasra
Çespân mı terakkiyât-ı asra?
Olmakla emr bu yolda câri
Olsun mu fasâhate medârî?
Elbette olunca söz mezâhif
Nâhoş gelir olsa da mükellef.

Ettim bu mülâhazâtı derpîş
Zihn oldu halel-pezîr-i teşvîş.
Acze heves eyleyip tahakküm
Aczetmeğe başladı telessüm.
Aldım ele biz-zarure hâme
Vermek diledim düzen kelâma.
Gûyâ daha vâsi olduğundan,
Asân-ter olur gibi edip zan;
Tanzîmde saydım önce parmak
Amma yine olmadım muvaffak.
Geldikçe o farisî izâfet
Âhengi bozar, kaçar letafet.
Bir lafz değilse pek zebân-zed
İstimâli gelirdi pek bed.
«Eyler -söyler» gibi kavâfi
Olmakla tabiatın hilâfı,
Elde kalem ıztırâba düştü
Zihnim dahi pîç ü tâba düştü.
Gördüm ki bu gelmiyor hisâba
Şâyân olamıyacak intihâba.
Nâçâr aruza ric'at ettim
Ehven görünen tarîka gittim.

Ehl-i erebin hikem-şinâsı
Söz mucidi Hazret-i Şinasi,
Yazmış idi beş hikâye akdem
Anlardan ise biri mütercem,
Baktım ana da berâ-yı taklîd
Ettim bir iki fesâne tesvîd,

Kim aslı bütün Lafonten'indir
Gûyâ bu demet o gülşenindir.
Berçîde çiçekse de nereste
Bir deste fakat şikeste beste:
Ölmüş kimisi.. kimi bükülmüş
Solmuş kimisi... kimi dökülmüş
Kaçmış kiminin safâ-yı bûyu
Uçmuş kiminin de reng-i rûyu.
Bir kerre fakat emek verilmiş
Her neyse yegân yegân derilmiş,
Arzetmeğe eyledim cesâret
Bilmem ki hatâ mı ya isâbet?

Ey kāfiye-i ceri-i hod-râ
Ettin beni bak nihayet igrâ
Gülşen dedin ettin anda ısrâr
Ma'lûl-ı tekellüf oldu güftâr.
Etmek kalemi yolundan ihrâc
Teşbîh-i garîbi etti intâc.
Artık kerem et.. inâyet eyle
Takîb-i kelâma dikkat eyle.

Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 76-80.

ŞEVKİ YOK !

Gül hazin.. sünbül perişan... Bağzârın şevki yok..
Derdnâk olmuş hezâr-ı nağmekârın şevki yok..
Başka bir hâletle çağlar cûybârın şevki yok..
Âh eder, inler nesîm-i bî-karârın şevki yok..
Geldi amma n'eyleyim, sensiz bahârın şevki yok!

Farkı yoktur giryeden rûy-ı çemende jâlenin.
Hûn-ı hasretle dolar câm-ı safâsı lâlenin.
Meh bile gayretle âgûşunda ağlar hâlenin!
Gönlüme te'sîri olmaz âteş-i seyyâlenin..
Geldi amma n'eyleyim sensiz bahârın şevki yok!

Rûha verdikçe peyâm-ı hasretin her bir sehâb..
Câna geldikçe temâşâ-yı ufukdan pîç ü tâb..
İhtizâz eyler çemen.. izhâr eder bin ıztırâb:
Hem tabiat münfail hicrinle.. hem gönlüm harâb...
Geldi ammâ n'eyleyim, sensiz bahârın şevki yok!

Pejmürde, Kostantiniye 1311/1895, s. 95

GÜZELİM !

Nedir bu cevr ü tegāfül zaman zaman güzelim?
Kaçıncıdır bu eziyyetli imtihan güzelim?
Tükendi sabr u tahammül.. üzüldü can güzelim.
Bu nâz ise yetişir artık el-aman güzelim!

Bütün gün eşk-i teessürle gözlerim dolsun..
Bahar-ı şevk ü ümidim bütün bütün solsun...
İlelebed bana böyle hayat zehr olsun
Sana husûlüme geldiyse bir ziyan güzelim!

Hayat bende mücerred seninle kāimdir..
Neşât ü lezzet ü şevkim seninle dâimdir..
Sen olmasan nazarımda güneş de muzlimdir:
Sözün hakikatı işte budur inan güzelim!

Gamınla mün'adim oldu tasarrufum özüme..
Seni tefekkür ile uyku girmiyor gözüme.
İnanmak istemiyorsan eğer benim sözüme
Buna şehâdet eder gökte ahterân güzelim.

Nasîb yok mu bana ba'demâ hitâbından?
Ses almayım mı daha nağme-i rübâbından?
Tavahhuş eyliyorum hâl-i ihticâbından...
Sen anla.. ben edemem hissimi beyân güzelim.

Bu infiâle becâ nâ-becâ nihayet ver..
Yine şikâyete.. şükre.. niyâze ruhsat ver!
İâde eyleyeyim neş'emi cesâret ver..
Nazardan eyleme dîdârını nihân güzelim!

Kusûrum anlamadım çünkü etmedin mes'ûl..
Olurdu mazeretim belki de karîn-i kabûl.
Senin sükûtuna karşı benim melûl melûl
Yetişmiyor mu sana ettiğim figân güzelim?

Ne hal is beni afvet de şermsâr eyle..
Küçük düşürmek ile bâri ahz-ı sâr eyle..
Dahîl-i merhametim, vechin âşikâr eyle..
Bu şîvedir sana şâyân olan heman güzelim!

Pejmürde, Kostantiniyye 1311/1895, s. 104-106.

YAD ET[1]

Vakta ki gelip bahar... Yekser
Eşyada ıyan olur tagayyür
Vakta ki hezar-ı aşk-perver
Yapraklar ile edip tesettür
Bilmem kime karşı hasretinden
Başlar nevehâta bî-teahhür
Kıl gökyüzünün letafetinden
Sâfiyet-i aşkımı tahattur
Yâd et beni bir dakika yâd et

Bir leyl-i sükûn-nümâda tenhâ
Oldukça neşimenin ser-i âb
Kıl çeşmini atf-ı semt-i bâlâ
Sevdalar içinde nûr-ı mehtab
Oldukça derûnuna gam-efzâ
Eyle o geçen demi tezekkür
Piş-i nazarında sath-ı deryâ
Ettikçe temevvüc-i tenevvür
Yâd et beni sâkitâne yâd et!

Vakta ki sabâha karşı nâ-gâh
Bir zevrak içinde tek bir insan
Hasretle çekip bir âteşin âh
Titrek ses ile olur gazel-hân
Ol âh-ı hazîn-i âşıkâne
Ol gamlı terâne-i tahassür

1 İlk neşri, «Alfred Musset'den tercümedir», *Mizan,* nr. 22, 17 mart 1887.

Bî-şüphe edince kalb ü câna :
İcab-ı teessür ü tekeddür
Yâd et beni gizli gizli yâd et!

Bir kalb-i rakik-i nâ-tüvanla
Firkatte ne çektiğim bilinmez.
Hicranla, sitemle, imtihanla
Amma ki vefâ-yı dil silinmez
Sevdimse seni bu türlü sevdim...
Sensin bana mâye-i tefekkür!
Ettikçe lisânım üzre dâim
Ezkâr-ı muhabbetin tekerrür
Yâd et beni sen de gâh yâd et

Vakta ki hulûl edip de eylül
Müstağrak-ı hüzn olur tabiat
Vakta ki bir iğbirar-ı meçhul
Eyler dilini esîr-i kasvet
Seyret o sehâbeyi semâda
Ettikçe hazin hazin takattur
Bir rikkat ile hilâf-ı âde
Şâyet ola yaşla gözlerin pür
Yâd et beni ol zaman da yâd et

Vakta ki durup şu kalb-i gam-nâk
Toprakta nihân olur vücudum
Vakta ki dolup dehânıma hâk
Şevkinle tamam olur sürûdum
Tenhâ gecelerde bir hayâlet
Manzûrum olunca bittahayyür
Yum çeşmini bâ-kemal-i rikkat
Bedbahtî-yi aşkım et tasavvur
Yâd et beni gamlı gamlı yâd et

Pejmürde, Konstantiniye 1311/1895, s. 140-143

AH NİJAD !

Hasret beni cayır cayır yakarken
Bedenimde buzdan bir el yürüyor.
Hayalin çılgın çılgın bakarken
Kapanası gözümü kan bürüyor.

Dağda kırda rast getirsem bir dere
Gözyaşlarımı akıdarak çağlarım.
Yollardaki ufak ufak izlere
Senin sanıp bakar bakar ağlarım.

Güneş güler, kuşlar uçar havada,
Uyanırlar nazlı nazlı çiçekler...
Yalnız mısın o karanlık yuvada?
Yok mu seni bir kayırır, bir bekler?..

Can isterken hasret oduyla yansın
Varlık beni alîl alîl sürüyor.
Bu kayguya yürek nasıl dayansın?
Bedenciğin topraklarda çürüyor!

Bu ayrılık bana yaman geldi pek,
Ruhum hasta, kırık kolum kanadım.
Ya gel bana, ya oraya beni çek
Gözüm nûru oğulcuğum, Nijad'ım!

Büyükada, 22 Mart

Nijad Ekrem, Selânik matbaası (1326/1910), Albüm şeklinde düzenlenen kitabın sahife numaraları yoktur.

KUŞ

Nereden uçmuş; zavallıcık.. bir kuş!
Bana bak, hiş! sakın kaçıp gitme.
O keder-nâk, o sâkinâne duruş
-Böyleyim ben- dokundu rikkatime.

Münkesirsen, benim de var elemim..
Gel, yakın gel! Seninle derdleşelim.
Ne içindir gönülcüğün meksûr;
Bunu ben etmek isterim tahmîn:
Mütehassir, benim gibi meftûr
Bu yerin sen de bir garîbi misin?
Dertliyim, ooh! Bakma güldüğüme..
Yok mu rûhunda bir hazîn nağme?..

Söyle, ben anlarım lisânından..
Bu sükûtun yakışmıyor, söyle;
Ne zaman düşdün âsmânından;
Yaşamak pek mi güç tahassürle?
Sana, lâkin, bütün ufuklar açık..
Pek sıkıldınsa âsmânına çık.

Duracaksın; sebep ne, rencîde?
Uç bu berzahtan, oynasın kanadın.
Hiç kalır mıydı hâk-i süflîde
Âh! Olaydı kanatları Nijâd'ın?..
Vuruyor işte kalb-i mecrûhum..
İşit, ey kuş! Ne söylüyor ruhum:

«Mütelevvin sema bu yerlerde,
«Müntehi daima hazâna bahar,
«Neşesiz ekseri seherlerde..
«Soluyor hep açılmadan ezhâr.
«Mütehavvil ve bî-bekâ her şey...
«Ruha râci kederse peyderpey.

«Bize hayr etmeyen bu gülşenden
«Kaçalım; sen de; ben de kurtulalım.
«Gezelim kehkeşânı, hoş me'men..
«Zevk-i rüyâ-yı sermedî bulalım.
«Olalım her beliyyeden sâlim,
«Uçalım âsmâna, dönmeyelim!...»

Nijad Ekrem

GAZEL

Bir subh-ı saadetde -ki fercâmı bilinmez-
Bir ahter-i cândır doğar, ahkâmı bilinmez.

Ruhum biliyor bitmeyecek mihnet-i hicran..
Hicran çekilir, âh ki encâmı bilinmez!

Bir firkat-i cân-sûz ile mecbûr-ı taayyüş,
Bir şey duyar insan ki onun nâmı bilinmez.

Ben bir cesedim hâk-i mezellette muhalled
Lâkin nerede ruhumun ârâmı bilinmez.

Ağlar pederi zinde oğul hâk ile mestûr..
Hükm-i ezelin hangisi nâ-kâmı bilinmez.

Mâhiyyet-i evsâfı bilinmezse Nijad'ın
Hicriyle yanan Ekrem'in âlâmı bilinmez..

Nijad Ekrem

II. EDEBİYAT GÖRÜŞÜ ve TENKİTLER

MEPRİZON TERCÜMESİ'nden

Kabl-eş-şürû

Acaba benim bu lâyihayı yazışım kendi ahvâl-i şahsiyemden bahs ile kuru bir eğlence için midir? Hayır! Bunu asla kabul edemem. Eğer bir insan kendi efkâr ve niyyâtına hâkim ve mümeyyiz olmak iktidarını hâiz ise, öyle zannederim ki, bana bu işde sâik ve müşevvik olan şey mürüvved-mendâne bazı niyetlerden ibarettir: İstedim ki çektiğim mihen ve âlâmın timsallerini tasvir ve en büyük felâketler, zucretler içinde bile tesellisiz kalmadığımı takrîr ile bazı felek-zedegân-ı biçâregâna ilkâ-yı gayret ve itâ-yı cesaret edeyim!.. İstedim ki en büyük azâb en azîm renciş ve ıztırap halinde bile cemiyet-i beşeriyeyi, âdet üzere belleğimiz gibi, o kadar adaletsiz, o kadar mürüvvetsiz, o kadar af ve igmâza liyakatsiz görmediğimi izhâr ve isbat edeyim! Yine istedim ki kulûb-ı sâfiye erbâbını meslek-i hubb ü muvâlâtta ileri gitmeğe ve hiç bir kimseye fenalık etmemeğe ve yalancılık,nâmerdlik, gaddarlık gibi zemâim-i ahlâktan maada hiç bir şey hakkında adâvet-i kindarânede bulunmamağa tergîb edeyim!. Hâsılı istedim ki —diyânet ve hikmetin ikisi de temyîz ve hükümde hüsn-i niyet ve sükûnet tavsiye eder, bu iki şarîta bir yerde cem'olmadıkça, ne adalet, ne haysiyet ve fazilet ne de efâlce istikamet mümkün olur— maddelerinden teşekkül eden bir hakikati ki zâten malum ise de ekseriya mensîdir. Tekrar beyan eyleyim.

Silvio Pellico

Birinci mebhas

Bin sekiz yüz yirmi sene-i milâdiyesi teşrin-i evvelinin on üçüncü cuma günü idi. Beni Milan'da bi't-tevkif Sainte-Marguerite'a gönderdiler. Bu iş öğleden sonra saat üçte vuku bularak, o gün ve ertesi ve daha erte-

si günler uzun uzadı istintak ettiler. Lâkin mecrûh-ı hançer-i zulmü olduğu maşukasına karşı sükût-ı edîbâne ile izhâr-ı infiâl eden âşık-ı sâdık gibi ben de politika yüzünden uğradığım felâketlere mukabil işin politika cihetine dair hiç bir şey söylememekle teskin-i hararet ve yalnız ihvân-ı sâireyi tahrîr ile kanaat edeceğim.

Bu uğursuz cuma günü akşam üzeri saat dokuzda istintak kâtibi beni mahbes müdürü Anjiyo Lino'ya teslim eyledi. O da mahbeste benim için hazırlanan odayı gösterdikten sonra vakt-i merhûnda yine bana reddeylemek üzere saatimi, paramı ve cebimde bulunan daha sair şeylerimi nâzikâne bir yolda isteyip alarak ve «geceniz hayır olsun» diyerek çıkıp gideceği sırada dedim ki: «Baksanıza! Bugün hiç bir şey yemedim. Biraz yiyecek getirseniz!

— Peki hemen şimdi. Hem gelecek şaraba bakın ne alâdır.

— Şarap mı?.. Ben şarap içmem ki..

Bu cevap üzerine Sinyor Anjiyo Lino taaccüple ve mamafih gûyâ ca'li söylüyorum gibi baktı. Mahbes müdürleri işret-gede sahibi olduklarından şarap içmeyen bir mahbustan tabiî hoşlanmazlar. Yine dedim ki :

— Gerçek, şarap içmek âdetim değildir.

— Teessüf ederim ki şu yalnızlık halinden iki kat sıkılacaksınızdır.

Lâkin ifade-i sâbıkam üzerinde sebâtımı gördüğünden nâçâr gitti. Ben de yarım saat zarfında yemeğimi yiyip bir bardak su dahi içtim. Ondan sonra yapayalnız odamda kaldım.

Odam hapishanenin alt katında avluya nâzır idi. Sağımda mahbes, solumda mahbes, üstümde mahbes, karşı tarafımda yine mahbes. Ne ise pencereye dayandım. Bir müddet dîde-bânların gezintisinden hâsıl olan gürültüyü ve bazı mahbusînin terennümât-ı vahşiyânesini dinledikten sonra, kendi kendime dedim ki: «Bir asır evvel burası birtakım ebkâr-ı muhadderenin ikâmetlerine mahsus bir manastır idi. Acaba onların hatırlarına gelir miydi ki, savmaalarında nefsini ibadet-i ma'bûda hasreyleyen pâk-dâmenân ve iffet-güzinân nisvânın nevha ve nagamâtına bedel böyle rezilâne ve vahşiyâne terennümât avâzı aks-endâz ve ekserisinin boynunda lâle, ayağında zincir olduğu halde, her sınıfta bir hayli adamlar burada ikâmet-sâz olsun! Kim bilir ki bir asır sonra bu cây-ı dehşetnişân kimlere mekân olacaktır? Hey gidi sürat-güzerân-ı zaman! Hey gidi ahval ve âsârında inkılâp eksik olmayan cihan! O kimsenin ki çeşm-i basireti size ma'tûf ola, ikbâl ve baht, esbâb-ı zevk ü istirahatini elinden alıp böyle bir zindan-ı zulmet-nişân içinde hem-reng-i bî-vücûdî etmiş veyahut âvihte-i şecere-i ibret olacağını kendisine bildirmiş olmaktan ne telâşı olur? İşte ben de dünkü dünyanın bahtiyarlarından idim. Halbuki bugün hürriyet, ahbap ve akārible ülfet ve muhâletât, ümid-vârî-i

refah ü selâmet gibi medâr-ı kıyam-ı hayatım olan bil-cümle lezâizden mahrum oldum!.. Yok! Böyle hayâlât ile insanın kendi kendini aldatmağa çabalaması deliliktir. Hayır! Ben buradan çıkamayacağım. Meğer ki daha muzlim bir muzik-i ıztıraba girmek veyahut bir cellad-ı hûnharın pençe-i zulmünde teslîm-i cevher-i can etmek için ola! Peki! Bu suretle terk-i dağdağa-i âlem etmekle bir serâ-yı muallâda hatm-i enfâs-ı ma'dûde edip de mükellef ve muazzam alay ile âzim-i mezâristan olmakta bir gün sonra ne fark vardır?

İşte bu vechile zamanda meşhûd ve cihanda mevcud olan sürat-i inkılâbât ve kesret-i ihtimâlâtı tasavvur ve tefekkür ve ihtilâf-ı emkine ile mâhiyet-i memâtın mütegayyir olmayacağını tahattur ederek kalb ü kalıbıma ilkā-yı kuvvet ü metanet eyledim. Lâkin ne faidesi var ki arası çok geçmeksizin peder ve mâderim ve iki birader ve hemşirelerimi ve bunlar kadar sevdiğim diğer bir familyayı hatırlayıp iştiyak ve tahassürlerine bu yolda tasavvurât-ı hikemiye ile mukavemetten âciz kaldığımdan bî-ihtiyar çocuk gibi ağlamağa başladım.

Meprizon tercümesi (Mes Prisons par Silvio Pellico) cild-i evvel, İstanbul 1291/1874, s. 1-8.

EDEBİYAT VE BİLHASSA ŞİİR HAKKINDAKİ FİKR-İ MAHSUSAMA DAİR BİRKAÇ LAKIRDI Kİ ERBÂB-I MÜTALAAYA ARZOLUNUR

Bedayi-i fikriyeye bir sıfat-ı kâşife tayin etmek isteyen dekāyık-perverân-ı edebden birisi «en güzel eserler insanı ağlatanlardır» demiş. Ben olsam sadece: «En güzel eserler onlardır ki, okunduktan sonra da insanı bir müddet düşünmeğe mecbur eder» derdim.

Filhakika mütalaası gönülde rikkat, gözde rutubet husulüne sebep olan âsâr, mutlaka güzel addolunsa bile, her güzel eser mûcib-i girye değildir.

Kāilin o sözden maksadı ne olduğunu taharri ve tahkik ile uğraşmak istemem. Fakat ben kendi maksadımı ve bundaki şümûl-ı hükmü bir misal ile izâh ve isbât edebilirim:

Mesela kırda gezerken bir çiçek müsâdif-i nazarınız olur ki, dilberliğiyle, teravetiyle, nezaketiyle sizi yanına celbeder. Yakından bakınca daha ziyade hoşlanırsınız. Şayet koparmağa kıyamazsanız, kendinden ayrılırken gönlünüzde âdeta bir hiss-i tahassür peyda olduğunu anlarsınız.

Koparırsanız nihayet elinizden bıraktığınız zaman, o his daha âşikâr bir surette yüreğinizi müteellim eder. İki halde dahi düşünürsünüz! Düşündüğünüz nedir? Bunu hattâ siz tayin edemezsiniz ki, ben bileyim.

Hikmet-i bedâyi'e dair taharri-i hakâyıkla iştigal edenler, bu bâbda birtakım esbâb-ı müteselsile irâd ederlerse de, gâyeti mucib-i tefekkür olan o çiçeğin rûha nâfiz bir letâfeti hâiz olmasına varır, fakat bu letâfetin mahiyeti bilinmez.

Akşam garipliğinde dereden doğru akseden bir kaval sesi veya gece mehtapta denizden doğru gelen bir «hey hey» nağmesi de sizce o tahassür ve tefekkürü mucip olduğu gibi:

Akşam olur güneş batar şimdi buradan
Garip garip kaval çalar çoban dereden
Pek körpesin esirgesin seni Yaradan
Gir koyuna kurt kapmasın gel kuzucağım!

türküsünü veyahut:

Doldur kadehe şarâb-ı nâbı
Mezceyle şafakla mehtâbı
Bilmem ki cihân bitip dururken
Bitmez mi cihânın ıztırâbı
Bir bâde getir aman aman gel!

Şarkısını bilâ-terennüm okumak veya işitmek de ve hattâ bir güzel resim levhasını veya elvâh-ı zî-hayat-ı tabiattan bir manzarayı temâşâ eylemek de kalbimizde aynıyle o teessürâtı husûle getirir!

Kudemâ-yı bülegâ içinde en çok takdir etmek istediğim şâir-i âlînazar Nef'î'nin meselâ:

Hired allâme-i idrâkimin bir köhne şâkirdi.
Felek şehnâme-i endîşemin bir cild-i zer-kârı
Sühan bir ṭûtî-i mûciz-beyândır hâmem üstâd
Kalem bir kahraman-ı tîg-zendir dil silâhdârı
Cem-i endîşemin hurşîd bir câm-ı zer-endûdu
Arûs-ı tab'ımın nâhîd bir çengî perestârı

yolunda azametli, şaşaalı birçok sözlerini —vâkıa yine her okuyuşta zevkyâb-ı belâgat olmak üzere— okuyup geçiverdiğim halde yine müşarünileyhin:

Zâhid ol, rind ol, hemân sûrette kalma ârif ol
Âlem-i ma'nâda hükm-i pâdişâhî böyledir.
Gark eder bir noktada nûr-ı siyâha âlemi
Ârifin sermâye-i kilk-i siyâhı böyledir

veya:

Agyâre nigâh etmediğin nâz sanırdım
Çok lutf etmiş ol âşıka ben az sanırdım

veyahut:

Aramazsın hiç var mı dilde dağın yâresin
Böyle mi gözler güzeller âşık-ı bîçâresin
Âh ile derdi bilinmez âşık-i bîçârenin
Çâk çâk etsin meğer âhı dil-i sad-pâresin

gibi tekellüften berî, ruh-perverâne şiirlerini her ne zaman okusam elbette az çok düşünürüm! Zannederim ki bu herkesçe de böyledir. Sebebi ise bu yolda dil-pezîr hikmetleri, bu türlü hakiki ve tabiî hisleri hâvi sözlerin rûha müessir birer güzelliği hâiz olmalarıdır.

Asrımızın yetiştirdiği şairler içinde Abdülhak Hâmid Beyefendi'nin eş'ârı beni ekseriyâ düşündürdüğü için maşuka-ı vicdanımdır!

Bazı zevat Hâmid Beyefendi'nin ekser şiirleri muakkad olduğundan bahsederler. Bu iddia müsellem değildir. Müsellem addolunsa bile o türlü zalâm-ı mübhemiyet içinde şaşaa-zâ olan hakâyık-ı ulviyye ecrâm-ı münîre-i semâviyeye benzer ki, mâhiyetleri anlaşılmamakla beraber yine hayran-ı temâşâsı olmaktan insan kendini alamaz!

Bu da müşârünileyh gibi zekâ-yı hârıkulâde eshâbına mahsus nekâyıs-ı ulviyeden bir fazilettir ki, şâyân-ı gıbtadır.

Sözde letâfet ve ulviyet nasıl tahakkuk eder?. Bunu katiyyen tayin etmek nâ-kâbildir. Fakat rûhun âmâl-i asîlânesine muvafakatle meşrût olan efkâr ve hayâlât ve hissiyat ile bunları teblig için istimâl olunan elfaz ve tabirât arasında tenasüb bulundukça söz —gerek mensûr olsun gerek manzum— hemen daima güzel ve bazen hem güzel, hem de ulvî düşüyor. Efkâr ve hayâlât ve hissiyattaki asalet ise ruhun germî-i şevk ü garam ile münbasit veya nâire-i hissiyyat ve ihtirasât ile mültemi ve mültehib olduğu zamanda lâyıh ve vâkı olduğu muhakkaktır. Öyle bir halde nefs-i nâtıkanın izhâr ettiği nagamat-ı şâikâne veya nevehât-ı muztaribâneyi en muvâfık kelimât-ı leyyine vü latife, en münasip tabirât-ı şedîde vü ceyyide ile tercüme ve tebliğe muvaffakiyet her şair ve

münşî için münferid vâsıta-ı temayüz olan zevk-i maneviye ve tabir-i aharla hüsn-i tabiata müftakırdır.

Ulviyet-i hakikiyyeden bî-nasîb olduğu halde yalnız lafzen ulviyeti müş'ir sözler balon gibidir: Hevâ-yı iştihârda bir aralık itilâ-nümâ olsa bile bilâhere bir zemîn-i meçhuliyet ü mensiyete düşer kalır! Hakikat-i hissiyeden mahrum iken ateşten, kıvılcımdan bahseden manzumeler şebtâba benzer: Zalâm-ı evhâm içinde fürûzân görünse bile, hiç bir kalb üzerinde bir eser-i ihtirak husule getirmeksizin kendi kendilerine söner, mahvolur!

Filhakika Nef'î'den ve sonra o kadar kaside-perdâz gelmiş iken bizim şiirlerin enva-ı ma'lûmesi içinde azamet-i tasavvur, semâhat-ı hayâl, servet-i elfâz, halâvet-i âhenk ile temeyyüz eden kasideden bahsolundukça, neden diğerleri kāle bile alınmak istenilmiyor da yalnız Nef'î söyleniyor?

Fuzûli'den evvel ve sonra o kadar gazel-serâyân ve tabir-i esahhıyle musavverân-ı vicdân-ı eşvâk ve âlâm-ı muhabbetle gûyâ dem-sâz olmuş iken meziyeti rikkat-i his, letâfet-i hayal, nezâket-i elfâz ile tahakkuk eden gazelden söz açıldıkça neden faziletin en büyüğü yine Fuzûli'ye irca olunuyor?

Âsar-ı edebiyede ve bilhassa şiirde üç nev'i güzellik takdir olunur ki, birincisi mehâsin-i fikriyeye, ikincisi bedayi-i hayaliyeye, üçüncüsü de sünûhât-ı kalbiyeye mahsustur. Bu güzelliklerden ruha nâfiz olan sünûhât-ı kalbiyeye mahsus güzellik olduğıyçün diğerlerine takaddüm eder. Bundan sonra gelen bedâyi-i hayaliyedir. Mehâsin-i fikriye üçüncü derecede güzel addolunurlar.

Mehâsin-i fikriye letâif-i hissiye ile karışırsa tabiîdir ki eserin güzelliği bir kat daha artacağı gibi, kendilerine de letâif-i hissiye ile bedayi-i hayaliyenin âheng-i imtizacı bulunan âsâr letâfetçe bir mertebe-i âl-ül-âle vâsıl olur!

Mesela Şinasî merhumun:

Ziyâ-yı akl ile tefrîk-i hüsn ü kubh olunur
Ki nûr-ı mihrdir elvânı eyleyen teşhîr.

sözü yalnız fikren güzel âsârdan ma'dud ki, bunu fikir takdir eder.

Nedim'in bir sâhil-hâne vasfındaki neşîdesinden:

Kûh u deryâ iki cânibden der-âgûş eylemiş
Sanki deryâ dâyesi kûhsâr ise lalasıdır
Kûh sakınmakta ruhsârın doğar günden anın
Bahr ise âyînedâr-ı tal'at-ı zîbâsıdır

beyitleri hayalen güzel olan âsârdandır ki, bunu da zevk takdîr eder.

Nâbî-zâde Nâzım Bey'in:

Zevk-i sevdâ duymadın âşık-perastâr olmadın
Ol kadar sevdim de aşkımdan haberdâr olmadın!
Bahtiyâr olmaktı sevdâdan meramı tab'ımın
Bahtıma düşmen kesildin tab'ıma yâr olmadın!

beyitleri sünûhât-ı kalbiyedendir ki bunlar da his ile anlaşılır. Halbuki Mehmet Bey merhumun[1]

Ey yâdı bana enîs ü gam-hâr!
Ey yâdı bana rakîbsiz yâr!
Yâdın gibi dil bulur mu dildâr?
Yâdında vefâsızım vefâ var!

kıt'asında zerafet-i fikr ile rikkat-i his, iki yâr-ı muvâfık gibi mümtezic görüldüğünden, kıt'a hakikaten pek dil-nişîn iken Hâmid Bey'in:

Severim bazı ben şeb-i târı
Veririm subh-ı nevbahârı ana
Dûş-ı nâzında zülf-i zer-târı
Görünür yârimin hayâli bana

Yetişip hâl-i ıztırâbımda
Yüzüme nûr-ı hüsnünü serper
Sanırım bir perî-i zerrîn-per
Dolaşır külbe-i harâbımda!

manzume-i müntahabesi en latîf bir his ile en nâzik bir hayalin haclegâh-ı visâli addolunmağa lâyık olduğu için fikr-i hakîrâneme göre yukarıki sözlerin cümlesinden daha dilber, cümlesinden daha rûh-istînastır! Ve okunduktan sonra insanı bir müddet tefekküre düşürmek de bu yoldaki nefâis-i nâdireye mahsus bir meziyettir.

Demek olur ki, âsâr-ı edebiye ve hususa şiir güzel addolunabilmek için kendisinde fikir ve hayal hisse müteallik bir iyi şey bulunmak lâ-

1 Dahiliye nezareti evrak müdürü Saadetlü Ali Haydar Beyefendi Hazretleri'nin biraderleridir. *Güldân* nâmındaki mecmua-ı eş'arından neşrine muvaffak olabildiği bir cüz'ün mündericatı içinde bir iki parça neşîdesi pek parlaktır. (Not metne aittir).

zımdır. Mamafih yalnız fikir ve hayal ve his cihetiyle güzel olması, vâ hayfâ ki, bir eserin makbuliyetine kifâyet edemiyor! Şiirde elfâzı hattâ kavâfiyi ve hattâ evzân-ı ma'lûme içinde mevzuun tabiatına en çok muvafakat eden vezni hüsn-i intihabda muvaffakiyet şartından maada, his ve tasavvurdaki hüzün veya şâdiye, rikkat veya şiddete, kasvet veya şaşaaya ve daha bin türlü hâle göre ifadeye etvâr-ı beyan içinde en yakışır olan tavır ve rengi iktisâb ettirmek dahi iktizâ eder ki, bu şeraiti ifâda erbabına rehberlik edecek yine hüsn-i tabiattır[2].

Bazen pek güzel bir fikir sûret-i ifâdesindeki bir ufak kusur için kıymetten düşüyor. Bazen pek latîf bir his tavr-ı tebliğindeki cüz'i bir fenalıktan dolayı bayağılaşıyor. Bazen en canlı bir hayal tarz-ı tasvirindeki bir küçük noksan sebebiyle ruhsuz görünüyor!

İşte hüsn-i beyân, tasvîr-i vicdan böyle ufak tefek bin türlü mevâni'-in tesirâtı altında bulunmasından dolayıdır ki, gerçekten şair olanlar güzel şiir söylemeği müşkilât-ı azîmeden addederler! Hal böyle olunca bendeniz gibi acezenin şiir nâmıyla meydana koyacakları âsârın şiiriyetçe ne derece değeri olması lâzım geleceğini tarife hâcet göremem.

Bu mütalaatı eser-i hakîrânem olan bir mecmua-i eş'âra mukaddime makamında iraddan maksadım ben şiiri nasıl anladığımı anlatmaktan ibaret olarak bazı zevatın diyebilecekleri gibi emelim *Zemzeme*'nin mündericâtını bu mütalaata göre takdir ettirmek değildir ki, bu hakikat erbâb-ı mütalaa içinde meşreb ü meslek-i ahkarânemi bilenlerce zaten ma'lumdur zannederim. *Zemzeme*'ye gelince, mündericâtı içinde öyle şaşaası, tumturakı, ulviyeti ile müşkilpesendân-ı zamanın karîn-i istihsânı olacak hiç bir şey yoktur.Evvelkiler gibi bu cüz'ün de külliyeti itibariyle mahiyetini ise şu üç beyit tarif eder :

Bir zemzemedir bu-bî-hünerdir
Âzâde-i san'at- âha benzer
Perverde-i girye-i seherdir
Hayran-ı semâ-nigâha benzer
Bir nakş-ı hevaî-i kederdir
Kim nûru bile siyâha benzer!

Zemzeme bu kısım ile de tamam olmuyor. Fakat tevfik Allah'ındır.

İstanbul fi 28 Nisan sene 1301 (10 Nisan 1885)

Zemzeme III, İstanbul 1301/1885, s. 3-17.

---

2 Fasahat bahsi bu sadedden hariç olduğu için ona dair hiç bir şey demiyorum. (Not metne aittir).

TAKDİR-İ ELHAN'dan

Her güzel şey şiirdir: Ormanlarda kuşların hazin hazin ötüşü, derelerde suların latif latif çağlayışı, hattâ dağlarda kavalların garip garip aksedişi şiir olduğu gibi, bir suhan-verin, bir musiki-perverin akvâl ve nagamât-ı mevzûnesi içinde tabiata muvâfık... ervâha nâfiz ve müessir olanlar da şiirdir.

Her mevzun ve mukaffa lakırdı şiir olmak lâzım gelmez.. Her şiir mevzun ve mukaffa bulunmak iktizâ etmediği gibi. Ancak her şiir, Cenab-ı Hakk'ın tabiat-ı eşyada yani cemâdda.. nebatta.. tuyûrda.. vuhuşta.. gökte.. yerde ve alel-husus insan-ı manevîde (ki fıtrat-ı beşerde demek isterim) gösterdiği bazen garip, bazen latif, bazı vakit müdhiş, bazı vakit menfur ve fakat her halde câlib-i dikkat ü hayret olmak üzere gösterdiği evza ve etvâr ve hasâis ve ahvâle muvâfık veya hiç olmazsa mütekârib olmalıdır.

Şairlerin içinde tabiatı taklide sa'y edenlerdir ki, mesleklerinde daima müterakki olup giderler. Tabiat gibi bir hâce-i bedayi dururken, şundan bundan taallüm-i şiir etmeğe tenezzül mü edilir?.. Fakat tabiatı taklit etmek, yani menâzır-ı tabiîyedeki gizli gizli birtakım güzelliklerden... dakîk dakîk birçok nefâsetlerden terekküp ve teşekkül eden âheng-i umumî-i letafeti elvâh-ı şairânede iraeye muvaffakiyet ziyadesiyle müşkildir. Bir şairde hayal ne kadar cevdetli.. nazar ne mertebe kuvvetli.. karîha ne derece vüs'atli olursa olsun, hattâ hâme-i çîre-destânesi şeh-per-i tâvustan mamul.. midad-ı feyz-mâyesi yakut-ı müzâbdan, gubâr-ı elmastan mürekkep dahi olsa, yine bir gurûb levhasını o elvân-ı dil-firib ile şiirinde nakş ve tasvire muktedir olamaz. Onun içindir ki (hepimiz tabiatın birer acemi şâkirdiyiz) demekle kendime değil, ancak sizin gibi sâlikân-ı nev-meslek-i edebe min gayr-ı haddin bir imtiyaz vermeğe cesaret ettim.

Malûmunuzdur ki, edebiyat-ı sahîha tesâvir-i hayat-ı insaniye ve temâsil-i meşhûdat-ı tabiiyedir. Onun için erbab-ı şiir ü inşa —yazdıkları şey insaniyete dair oldukça— tabiat-ı beşeriyeden hariç şeylere mütehakkimâne kâil olmamakla —meşhudât-ı tabiîyeye taalluk ettikçe— tabiatta bulunmayan evza ve etvârı iraeye hod-serâne kalkışmamakla mükelleftir. Bu halde bi-hakkın edib olmak isteyenler için, insan-ı manevîyi tetebbudan hâli kalmamak ve mahiyât-ı eşyaya râst-bînane nazar etmek lâzımdır. Ancak lâ-yuadd birtakım serâir perdeleri altında mestur olan çehre-i insan-ı manevîyi görüp gösterebilmek dühat-ı şuarâ içinde Sha-

kespeare gibi pek az kimseye nasip olmuş. Halbuki eşkâl ve elvân-ı dilfiribiyle herkese ıyânen manzur olan bedayi-i tabiatı mehma-emken taklide ekser şuarâda muvaffakiyet görülür!

Şiir resim gibidir: Mesela arzettiği manzara bir şeb-i mehtaba dair iken, her cihetini gündüz gibi ıyan ve parlak gösterir bir levha-i tasvir —tabiata mugayir olduğu için— dekâyık-şinâsân-ı sanayi nazarında nasıl makbul sayılamazsa, faraza kediden köpekten korkup da validesine dehalet için haykırmağa başlayan üç yaşında bir sabîye seksen yaşında bir mustalihin bile birdenbire bulup söyleyemeyeceği yolda birtakım gevezelikler ettiren bir manzume dahi —hakikate münâfi olduğu için— nefâyis-perveran-ı edeb yanında şâyeste-i nazar görülemez.

Ancak sanayi-i nefîse mahsulâtının o türlü nakâyıs ve kabâyihini temyiz, zevk-i selim ile mümkün olur. O hassa-i celîleden mahrum olan «dakîka-sencan»-ı münekkidîne bu farkları, bu dakikaları anlatmak kabil değildir (s. 13-15).

Vâkıa mübalâgat hakikat ifade etmez, fakat yolunda oldukça, hakikatten daha müfit olur. Şair efkâr ve infialâtını kendisinin hissettiği kuvvet ve şiddetiyle sairlerine de ilkâ edebilmek içindir ki, mübalağaya gayr-ı ihtiyarî bir surette müracaat eder. Sâik-i mücbir ise yine tabiattır. Ve insanda âsâr-ı edebiyeyi takdire vasıta olan zevk-i manevî ve his ve hayal kuvvetleri de o türlü sanatlardan mahzûzdur. Hattâ bazı vakit tamamiyle mugâyır-ı akl olan bir fikr-i şairane pek çok makûlâtın fevkinde bir cây-ı itibar olur.

Edebiyatta mantık iltizam olunmaz: Çünkü maksad-ı edebiyat fikir ve his ve hayalce olan mehâsin ve bedayii meydan-ı zuhura çıkarmaktır. Bu maksat husul bulurken yazılan şeylerde mantığa mutabakat olup olmadığını aramak —kimi imlâ bilmeden, kimi mânâ anlamadan mesâil-i edebiyeye karışmak... temyiz-i âsâr ü eş'ara kalkışmak cür'et-i câhilânesini izhardan çekinmeyen nev-zuhur tenkitçilerden başka— kimsenin hatırına bile gelmez! Mesela bir şair (iki ile iki yine iki eder) diyebilir. Fakat öyle bir mevkide, öyle bir güzel surette söyler ki, siz bu kazîyenin (iki kere iki dört eder) bedâhatiyle teâruzunu zihninizde hissedemezsiniz. İşte bir hakikat-i edebiye de budur. Demek olur ki sanayi-i tahyîliye, yerinde olmak şartıyle, yine tabiat ve hakikat dairesinde bulunur.

Edebiyatın gâyeti terbiye-i efkâr.. tasfiye-i vicdan... tehzib-i ahlâk.. tenvir-i ezhân olduğu münker değildir. Lâkin bir şair, şiirini ahlâk dersi vermek için söylemez. Emeli şevk-i muhabbete ve letâif-i tabiata, vesaireye müteallik sânihât-ı kalbiye ve hayalât-ı ulviyesini mümkün olduğu

kadar latif ve rengin... zarif ve metin bir surette arz ve tasvir etmeğe münhasırdır. Bu sırada mukayyet olacağı bir şey varsa, o da ahlâk-ı umumiyeye taarruz edebilecek perde-bîrûnluktan tebâüd etmektir. (s. 17-18).

Elvâh-ı hayaliyenizin mevzularını intihabda hakikaten maharetiniz var. Eşkâlini güzel resmetmekte de muvaffaksınız. Lâkin boyalarını vurmağa gelince, gelişigüzel hareket ederek, mesela yeşil renk verecek bir şeyi kırmızıya boyamaktan çekinmiyorsunuz. Ez-cümle «Mazi» unvanlı manzumeniz şöyle başlıyor:

Gece mehtâba karşı gülşende
Oturup seyr ile tabiatı ben
İktisâb-ı neşat eyler iken
Nezdime geldi bir meh-i gül-ten
Parlıyordu lebinde bir hande
Venüs inmiş zemîne zannettim
Hayret ettim de nezdine gittim

Şimdi ibtida esas fikre nazar edelim: Esas fikriniz mûcib-i tahassür olan mazi saadetlerine tevasul bir daha mümkün olmadığını müessir bir hayal-i şairanede arzetmekten ibaret değil mi? Pek güzel!

Vâkıa bir insan vukuât-ı maziyesini düşününce, iadesi muhal olan birtakım mes'udiyetleri gözünün önünde birer birer imrâra başlar. O mes'udiyetler hadd-ı zatında şâd ve ferahnâk ise de, artık bir daha geri gelmeyecekleri için mahzun görünüyorlar. Ve hâtıralarının gönülde uyandıracağı his, kendilerine tahassürden ve bu tahassürün neticesi dahi garîbâne birtakım tefekkürâttan ibaret olur. Bunlar tagyir-i mâhiyeti elimizde olmayan tabiî şeylerdir. Bu hale göre, siz de gülşende mehtaba karşı temâşâ-yı tabiat ederken, iktisab-ı neşat ile uğraşmağa bedel —mes'udiyet-i maziyeyi tefekkür eden bir şaire lâyık olduğu üzere— kendinizi bir istiğrak-ı mahzûnâneye terkedeydiniz ve bir mahbûbe-i dilârâ gibi tahayyül ettiğiniz maziyi hemen nezdinize getirivereceğinize —hem mazi fikrine hem de âli-mizac kadınların meşreb-i gurur-âmizine muvâfık surette— istiğnakârane bir tavır ile bir tarafta gizli gizli nümâyan eyleyeydiniz... ve mahbubenin lebinde —fart-ı şâdîden kinaye olarak— hande parlatacağınız yerde tebessümlerini hüzn-âlûd göstereydiniz, levha-i şaireneniz hakikat ve tabiata muvâfık renkler içinde gerçekten şaşaa-zâ olurdu.

Düşününüz bir kere: Geceleyin bir mevki-i tabiîde mehtaba karşı tek ü tenha bulunan ve mazinin güleç yüzlü, mahzun edalı hâtıralarını hayalinden imrâr eden bir insan, hususuyle bir şair-i dakîka-dân (bilemem ne yapar da) eğlenceye mi bakar, yoksa hazin hazin birtakım tefekkürat ile müteessirü'l-cenân mı olur? Ve hayal-i şairanede mes'udiyet-i maziyenin çehresine yakıştırılacak hande midir, yoksa mahzunâne tebessüm müdür? (s. 20-22).

Takdir-i elhan, Dersaadet, 1301/1886

UFAK HİKÂYELERE DAİR UFACIK BİR MÜTALAA

Hikâye-perdâzlığın bugünkü günde bir hayli terakki gösterdiği Fransa'da «nouvelle» ve «conte» namıyla ufak hikâyeler yazmak burada benim gibi büyüklerini tanzime muktedir olamayan ashâb-ı acze münhasır değildir. Pek büyük edîbler bâ-husus hikâye-perdâzlıkta kesb-i şöhret etmiş muharrirler dahi buna rağbet gösterirler.

Büyük hikâye tertip etmek hem güç hem de kolay olduğu gibi ufakları da öyledir. Meselâ üç yüz sahifelik bir kitabı doldurmak için bir vak'a tasvir olunurken tatsız ve âhenksiz bir alay tafsilât-ı bî-fâide ile hikâyenin letafeti kaçırılmak var. Ufak hikâyede ise tutulan mıkyâsın darlığına mebnî muhtac-ı tevsî' ü tafsîl görünen teferruat-ı vak'adan mühim olan bazısı terk ve ihmal olunmakla hikâye bütün bütün tatsızlaştırılmak var.

Evvelki nev'i büyük bir «tableau»dur. Onu meydana getirecek hüner-ver, eşkâli tersîm ettikten sonra boyalarını karıştırır... renkleri uydurur.. fırçasını serbestâne idareye başlar. Levhanın her tarafı bir kere renk ile kapandığı gibi tasvîrin taslağı (ebauche) meydana çıkıverir. Sonra o taslağın her cihetinde musavvir istediği kadar uğraşarak tasvîrine muktedir olduğu derece-i mükemmeliyeti verebilir.

İkinci nev'i hikâye ise bir «miniature»dür. Bunun öteki gibi taslağı olamaz... Üzerinde de o kadar oynanamaz. Matlûb olan nefâset ve letâfet def'aten verilemez ise artık ondan hayır yoktur, atmalı. Onun için bu daha güç değilse bile daha nâziktir. Bununla beraber hikâye yazmak tecrübesine ufaklarından başlamak benim için kolay göründü.

İstinye fi 26 Mart sene 1304/7 Nisan 1888

Muhsin Bey yahut Şairliğin hazin bir neticesi, İstanbul 1307/1889-1890, s. 4-5.

MA'RAZ-I İTİZARDA BİR İHTAR

...*Şemsâ* bir vak'a-ı âdiyeyi musavvirdir ki, âlem-i insaniyet her günde yüz binlerce emsalini görüp geçirdiği cihetle umûm için hiç bir ehemmiyeti hâiz değildir; fakat benim için nasılsa bir fâcia hükmünü aldı.

Fikr-i şâirane —ki mübalağaya meyyaldir— takdirât ve hissiyatında ekseriya ifrata düşer. Bazen de hiç lüzumsuz bir şeyi iltizâm, hiç değersiz bir vak'ayı isti'zam eder. *Şemsâ*'nın şu suretle yazılışı da ihtimal ki fikr-i şâirânenin o türlü netâyicinden birisidir.

Bu ihtimale göre : «Eserde mâhiyeti tarif olunan Seher'in vücud ve ademi —mazhar-ı fâciât-ı mütetâbi'ât olan— âlem-i bî-kerân-ı hayata nısbetle ne ehemmiyette ise, şu birkaç şahifeden ibaret eserin de olup olmaması —mahşer-i şi'riyât ve hikemiyat olan— cihan-ı bî-pâyân-ı edebiyata nisbetle ondan daha pek çok dûn bir ehemmiyettedir» demeğe tenezzül edenler bulunsa, mukabilinde «evet!»den başka bir söz bulamam.

Buna mebni *Şemsâ*'yı kendim için karalamıştım. Sonradan bu suretle beyaza çektirişim minnetdar-ı teveccühleri bulunduğum bazı iltifâtkârân-ı edebin iltimaslarına ve zeylindeki diğer bir iki parça şeyin buna tetbî'i ise karabet-i mevzularına mübtenidir.

İstinye fi 25 Temmuz sene 1311/6 Ağustos 1895

Şemsâ, Kostantiniyye 1313/1895, s. 5-7.

TAKRİZAT'tan

Halid Ziya Bey'in *Mensur şiirler*'ini elbet görürsünüz. Bakınız işte o yeni ve güzel bir çığırdır. Hakiki şairliğin fâîlât-nüvislik demek olmadığı hakikat-i ulviyesi aramızda bilinmeden evvel, hiç bir kimse *Mensur şiirler* namıyle öyle birtakım bedâyiin tasvirine cesaret etmek şöyle dursun, hattâ tasavvuruna kudret-yâb olabilir miydi?

Vâkıa bazı mutasallifîn-i edeb o nama itiraz isterlerse de, zannederim ki, o nam altında çıkan o güzel şeyleri beğenmemek ellerinden gelmez. O halde yalnız unvanı için bir güzel esere itiraz etmek beyhude bir tekellüf değil midir?

Halbuki öyle nev'ine mahsus bir üslûp ile ufak ufak ve dağınık bir surette tasvir olunan bedâyi-i hayaliyeye zevk-i edebce en çok yakışan.. en çok muvâfık düşen nam, yine sahib-i bedâyiin ittihaz ettiği *Mensur şiirler* ünvanıdır. Halid Ziya Bey'i tahtıe değil tebrik etmeli ki, edebiyat-ı Osmaniyeye ilâve ettiği o nev'i bedî ile beynel'-üdeba bir mevki-i imtiyaz ihraz etmiş oldu.

İhtimal ki ünvanı kabul etmemekle beraber, yazılan şeyleri de beğenmeyen bulunsun.. Bunlara karşı biz bir şey diyemeyiz. Yalnız şunu ihtar edebiliriz ki, hâdisât-ı tabiatın bize irâe ettiği muhtelifü't-tebayi eşkâl ve ahvâli temâşâdan türlü türlü teessürat ve hissiyat ile bâlâ-rev-i istiğrak olmak hastalığı (bazıları öyle tevcih ederler de onun için) kalb-i beşerden zâil olmadıkça, o eşkâl ve ahvâli bize renk ile.. sada ile.. lafız ile taklit ve tasvir eden şeylere meyl ve muhabbetten kendini alamayacak insanlar da bulunabilir. Onun gibi muhtelifü'l-eşkâl olması tabiî olan edebiyat içinde *Mensur şiirler*'i beğenip sevecek adamların da vücudu mülâhazadan baîd tutulamaz. Ancak kalbin hastalığı zannolunan teessürat-ı ruhaniye her zaman bir halde değildir. Mesela bir garip kuşun feryad-ı şâikânesi bugün sizi ağlatırken, yarın taciz etmeğe başlar. Kezalik bir tulu' levhası dün sizi mest-i iştiğrak etmişken, bugün sabah olduğunu ihtardan başka bir şey yapamaz.

Lâkin ben yağmur yağdığı vakit tabiatın bir kisve-i mateme bürünerek arzettiği hal-i iğbirarı temâşâdan daima müteessir olduğum gibi, o hali tasvir eden şiir-i âtiyi de daima seveceğim:

Girye-i tabiat

Semâ-yı sahrayı kesif bir sütre-i matemî istilâ etmiş, etrafı hazin bir zulmet kaplamış, derin bir sükût içinde bârânın âheste âheste sukûtundan başka bir şey işitilmiyor; şems bulutlar arasında o derece kesif görünüyor ki, bir perde-i sirişk altındaki gözleri andırıyor.

Mevcudat, matem-i tabiata karşı hazin hazin sükût ediyor. Sema giryelerini saçmakta devam ediyor. Tabiatın şu hal-i melâl-engizi beni meclub etti. Sıklet-i bârân altında dallarını sarkıtmış olan bir ağacın altına oturdum. Gözlerim sahranın manzara-i ye's-âmizini müştakâne dolaştı. Kalbim de bir memnuniyet-i hazîne hissediyordu. Mevcudatı benimle beraber girye-nisar-ı ye's görmekte garip bir lezzet buldum!

Uşşakızade Halid Ziya

Zevk ve his ve hayale ait olduğu cihetle şiirden başka bir şey olamayan bu sözler muntazam olduğu gibi manzum dahi olsaydı elbette daha ziyade sevilirdi. Bu hakikati inkâr edemeyiz. Lâkin bu timsal-i mükemmelin arzettiği hayali teferruat ve tetemmatından hiç birisini feda etmeyerek, vezin ve kafiye çerçevesi içine almak müteazzir olmasa bile ne derece müteassir olacağını düşünmelidir. (s. 42-45).

GÖZYAŞLARI İÇİN

Efendim,

Gözyaşları unvanlı eseriniz müsevvedâtını lutfen göndermişsiniz.. okudum. İşte iâde ediyorum.

İstediğiniz takrîz tabiîdir. Çünkü öyle bir risale tertip ve tahririndeki fikriniz esasen pek güzeldir. Müsaade etseydiniz ta'rîz için de birkaç söz söyleyebilirdim. Belki yine söylerim. Fakat tashîh dediğiniz şey elimden gelmez.

Gözyaşı ne mübarek şeydir ki mazlûmiyetin şefî'i.. masumiyetin tesellisidir. İhlâs ve hakikatin tercüman-ı sıdk-ı beyanı gözyaşıdır. Vicdanın serveti onunla belli olur.. Kalbin safveti onunla kâimdir.

Gözyaşı vesile-i nüzûl-i rahmettir. Kendisi ise öyle bir rahmettir ki, safâ-efzâ-yı cân.. hayat-bahş-ı insaniyettir!

«Ve cealnâ min'el-mâi külle şey'in hayvan»[1] buyurulmuş. Filhakika gözyaşı değil midir ki hazan-âlûd-ı elem ü ıztırap olan yürekleri tarâvet-yâb eder?

Cemal-i ismete bu cevher-i ulviden ziyade yakışır ne vardır?

Sîmâ-yı sevdâyı maşuka-firîb olacak bir hâletle cazibedâr etmeğe gözyaşından başka hangi şey medardır?

Çehre-i yetimânede bir letafet-i melekâne ile memzûc hüzn-i semâvi —ki vuhûşa bile tesiri muhakkaktır— her biri bir dürr-i yetim tavsifine şâyân olan katarât-ı sirişk ile peydâ değil midir?

Gözyaşı değil midir ki, şiir gibi.. musiki gibi —tesirâtı doğrudan doğruya ruha ait olan— bedâyi-i ulviyye erbâbınca en samimi nakdîne-i mükâfat... en hayat-nevâz câize-i takdir olmak üzere telâkki olunur?

Talim'de «bazen bir damla gözyaşı bürhandan kuvvetlidir» demiştim. Ne kadar nâkıs söylemişim! Eâli-i hissiyâtı.. eâzım-ı ihtirâsâtı gözyaşı kadar belâgatle tebyîn edecek başka ne vasıta bulunacak?

Şüküfte bir gül-gonca-ı letafet üzerindeki jaleleri bazen güzel çehrede gözyaşına benzetiyorlar.. Hoşa gidiyor. Soluk bir rû-yı melekânedeki gözyaşını bazen sarı bir gülde jaleye teşbih ediyorlar.. seviliyor. İşte böyle en latîf.. en nazik şeylere müşebbeh ve müşebbehün-bih olmak meziyetini haiz olduğu içindir ki, gözyaşı şairlerce pek muhterem.. pek mühimdir!

Hele ben o kadar şair değil iken de —bilmem za'f-ı kalbimden midir.. nedendir— girye-âmiz.. bükâ-engîz şeyleri pek severim. Onun içindir ki üçüncü *Zemzeme*'deki:

En bükâ-engîzidir eş'ârdan müstahzırım

mısraıyla başlayan muhammese kâil oldum.

Onun içindir ki Voltaire'in «en güzel eserler insanı girye-bâr-ı teessür edenlerdir» sözüne ziyadesiyle ehemmiyet veririm.

Vaktiyle *Mes Prison*'u tercümeye heves edişim, müellifi olan şair-i bedbahtı tasvir-i vukuâtında daima giryân bulduğum içindir.

Octave Feuillet'nin *Bir kadının jurnali* unvanlı hikâyesini şair birçok âsârına müreccah buluşum hikâyenin sonunda o fedakâr.. o civanmert kadına —gehvâre-i zîb-i safâ olan yetimesine hitaben— «evet! yavrucuğum ağlıyorum.. lâkin giryeler vardır ki meleklere gıbta-resan olur»

1 Her canlı olan şeyi sudan yarattık. *Enbiya* suresi, âyet 30.

yollu söylettiği bir sözü girye-i yetîmân kadar rikkat-âver bulduğum içindir!

⁂

Böyle bir eseri ben çıkarmalıydım. Çünkü sermayem çoktur. Buna siz muvaffak oldunuz. Hem de güzel yazmışsınız. İhtişam-ı elfâz.. azamet-i efkâr merakına düşmediğiniz zaman zaten üslûbunuz pek latîftir. Tebrik ederim.

Hatırımda iken şunu da söyleyeyim: Herkesin ağlaması bir yolda değildir. İnsan vardır ki ağladığı zaman gözlerinden yaş yerine ateş seyelan eder de görülmez.. nâleleri de sükût-ı muztaribâneden ibaret olarak işitilmediği gibi. Ben de kendimi bunlardan addetmek isterim.

Giryân idi gözüm fakat âzâde-i dümû!.
Yoktu lebimde nâle fakat nâle-bâr idim!

dediğim sahîhtir, yalan değil!..

⁂

Şimdi biraz da ta'rize dair söz söylemek zamanı geldi:

Evvela eser pek küçük olmuş. Niçin biraz daha büyütmediniz? Beyan ettiğiniz üç vakadan her birini —isteseydiniz— okuyanları bıktırmamak şartıyla tekmîl risale kadar tevsî edebilirdiniz.. Çünkü kabiliyeti var. Sâniyen ben o mukaddime-i mütesallıfâne-i fen-perdazâneden bir şey anlamadım. Masumâne bir lisan.. sade-dilâne bir beyan gibi nakl-i mâcerâyı sirişk eden öyle ufacık bir risalenin başında birtakım ıstılâhât-ı garibe ve tabirât-ı nâ-şinide ile imlâ olunmuş o koca dîbâce-i hâce 'Arâce'nin ne işi var?

«Şiiri fenlendirmek veyahut fenne şiir katmak lâzımdır» fikr-i nevzuhûruna bir tarafdâr-ı zî-iktidar olduğunuzu anlatmak veyahut fizyoloji bilinmedikçe gözyaşından bahsolunamayacağı iddiasıyla meydana çıkabilecek muteriz mütefenninlere bir cemile ibraz etmek için mi bu iltizâm-ı mâlâyelzeme[2] düştünüz?

Edebiyat içinde iktizâsına göre mesâil-i fenniye dermeyan olunabileceğini kimse inkâr etmez. Fakat o iktizâ izhâr-ı fazilet ve hazakat.. arz-ı dâniş ü hikmet gibi sırf hod-endişâne tekellüflerden berî olarak bir müddeâ-yı vâcibü'l-isbâtı teyîd.. bir fikr-i lâzımü't-tenvîri izah gibi bir fâide-i ciddiyeye hizmet etmekle tahakkuk eder.

2 Lüzumsuz.

Mukaddimede münderiç:

«Fizyoloji gözyaşı hakkında henüz son sözünü söylememiş ise de bu mâyi'in gözlerin medâr-ı aynda suhuletle dönmesi için şiddet-i lüzumu ve fıkdanı halinde birçok emrâz-ı ayniyyenin zuhur edeceği beyn-el-etibba müttefikün aleyhdir» fıkrası suret-i ciddiyede telâkki görecek olsa, âlemde ağlamak ne olduğunu bilmeyen ve en müessir fâciâta bile tebessümâlud bir nazar-ı lâkaydâne ile bakmağa meluf olan hande-perestân-ı bîdilânı hiç olmazsa tıbben lüzumuna mebni ara sıra azmâyiş-i girye-i nâbe-hengâma sâik olmakla zâhiren olsun câiz-i tavr-ı insaniyet göstermeğe sebep olabileceği bütün bütün fâideden hâli değilse de «...» fırkasından kimlerin ne yolda istifade edeceklerini bilemem.

Hele hakkında birtakım tahkikat ve tedkikat-ı fenniyeye girişmekle gözyaşını erbâb-ı bükâya durgunluk îrâs edecek surette izâm ettikçe eden o mukaddimenin sonunda : «Gözyaşı kadar küçük, gözyaşı gibi rikkatengîz olan bu risalenin mütalaası bâis-i kelâl olmaz sanırım» demek, li'külli makālin makam[3] kaide-i belâgatine muhaliftir sanırım.

Sanâyi-i edebiyeden olan terdîde bir nev-i diğer ilâve eden bu neticeye mukabil gücenmeyeceğinizi bilsem:

Bilemem eyleyecek girye midir hande midir?

der idim.

Bir de Voltaire'in «gözyaşı hüzn ü elemin lisan-ı hâlidir» tarifi dediğiniz gibi nâkıs değil, belki «gözyaşı sürûrun da lisan-ı hâlidir ve daha sair birçok şey için gözyaşı dökülüyor» demek zâiddir. Zira fizyoloji okumağa da muhtaç olmaksızın azıcık teemmül ile bilinecek hakāyıktandır ki, hiddet ve meserret gibi hâlâtın ifrâtında da gözyaşı dökülürse de ağlamak her halde netice-i hüzn ü elemdir.

El-hâsıl ben sizin yerinizde olsaydım gözyaşı dediğimiz o mâ-ı mübâreğin —zulmette âb-ı hayat arar gibi— menbaını taharri veya menşeini tahkik ile uğraşacağıma tasvir-i cereyanıyla iktifâ ederdim.

Zât-ı âlinizi erbâb-ı kalem içinde hasîse-i zevk-i selim ve meziyet-i irfan ile temeyyüz etmiş hakāyık-perverân-ı edebden bilmeseydim mütâlaât-ı mesrûdeyi öyle serbestâne yazmağa cesaret edemezdim.

Edebiyat-ı hâzıra-ı Osmaniyeyi âsâr-ı kalemiyesiyle tezyîn eden gençlerimizden birisi de sizsiniz. Neşr-i âsâr-ı müfîdeye ikdâm ediniz ki feyz-yâb olasınız efendim. (s. 22-30).

İstinye 3 Teşrin-i evvel 1302/15 Ekim 1886
Takrîzât, Kostantiniyye 1314/1896.

---

3 Her sözün yeri vardır.

TALİM-İ EDEBİYAT'tan
EFKÂR

Efkârın umumiyet ve hususiyet üzere birtakım meziyyâta mâlik olması icap eder.

Umumî yani her fikirde vücûdu lâ-büd olan meziyyât şunlardır :

1. hakikat, 2. selâmet, 3. vuzuh, 4. intizam.

Hususi yani efkârin bazılarında bulunacak olan meziyetler dahi şunlardır:

1. sadelik 2. sade-dilânelik 3. incelik 4. şiddet 5. parlaklık 6. ulviyet.

Efkârın meziyyât-ı umumiyesi

1. Fikir doğrudur. Eğer arzettiği şey muvâfık-ı nefsü'l-emr olursa. Sultan Süleyman-ı Kanuni'nin bir düstûr-ı hakikat tavsifine şâyân olan:

Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

mısra-ı meşhuru ayn-ı hakikat ifade eder. Zira din ve dünyaca vezâif-i insaniyenin akdemi olan ma'buda ibadet farîzasının ifâsı dahi sıhhat-ı bedeniyeye mütevakkıf olduğuna bakılırsa âfiyet-i vücûdun âlemde en birinci devlet, en birinci saadet olduğu kat'a şüphe götürmez.

Halbuki şâir-i meşhur Nâbî'nin:

Gurûr-ı cünbüş-i Bukratiyesi dursun
Fakat likâsı hekîmin marîze sıklettir

fikrinde hakikat bulamayız. Çünkü bazı marîze göre etibbânın hoşa gitmeyecek evzâ'ı bulunsa bile ekseriyet üzere hastaların tabiblerini gördükleri zaman hissedecekleri hal sıklet değil bilakis tesliyet olmak bir emr-i tabiîdir.

Kudemâ-yı üdebâmızın âsârında ve hususıyle manzumâtında bu kabilden hakikata mugayir fikirler çok bulunur. Bunun nazımda bir sebebi de irsâl-i mesel yolunda söz söylemeğe olan meraklarıdır. Ez-cümle yine Nâbi'nin:

Olur feyz-i tevâzu'la diraht-ı pest bâr-âver
Komuştur meyveden mahrûm servi ser-firâz olmak

fikrinde iki cihetle hakikate mübayenet görünür. Bir kere meyvedar olmak için ağaçların pest olması tabiatçe bir kanun addolunacak kadar umumî değil. Zira her yerde hem meyve verir hem de çınar kadar büyür ağaçlar görülür. Sâniyen serv ağacının da —her ne kadar me'kûl değilse de— meyvesi vardır.

2. Fikir sâlimdir. Eğer hâvi olduğu şeye —her hangi cihetten bakılırsa bakılsın— muvâfakat-ı tâmmesi bulunursa; bu hâle göre fikirde selâmet-i hakikatten daha müfid demek olur ve sâlim olmayan bir fikrin muvâfık-ı hakikat olması da mümkündür.

Selâmet-i fikr için Şinasi'nin:

Hak yol aramak vâcibedir akl-ı selîme
Tevfikini isterse Hüdâ râh-ber eyler

beyti bir misal-i muvâfıktır. Çünkü bir sahib-i akl-ı selîmin kendisine tayin edeceği meslek-i sahîh —muvaffak olup olmayacağını da düşünmeksizin— daima taharri-i hakâyık-ı eşya ile meşgul ve mukayyed olmaktan ibaret bulunmak lâzım geleceğini yine akl-ı selîm teslim eder.

Fikirde adem-i selâmete misal ise Nef'înin:

Bir düş gibidir hak bu ki ma'nîde bu âlem
Kim göz yumup açınca zamanı güzer eyler
Bir yerde ki ârâma bu mıkdâr ola mühlet
Erbâbı nice kesb-i kemâl ü hüner eyler

beyitleridir ki bunlarda münderiç olan fikir nev'amâ hakikate mutabık ise de sâlim değildir. Zira hâvi olduğu şeye ez-her cihet mülâyim düşmez: Müddet-i ömr-i beşer, zaman denilen bu'd-ı gayr-ı mütenâhiye nisbeten vâkıâ hiç hükmünde ise de iktisâb-ı faziletle tenvîr-i insaniyet edecek kadar tahsil-i ilm ü irfan etmeğe kifayeti musaddaktır. Şairce maksûd olan kümmeliyet, şu âciz insan için ezelde makdûr olmayan, kümmeliyet-i mutlaka ise onun iktisâbı bin sene de yaşansa yine kabil olamaz. İşte bu noktadan nazar olunursa fikirde selâmet olmadığı görülür.

3. Fikir vâzıhtır. Eğer mevzuunu muayyen ve musarrah olarak müfid olursa. Bu maküle efkâr-ı vâzıhayı —kâffe-i nikât ü dekayıkıyla beraber— kuvve-i müdrikenin bi's-suhûle idrâk etmesi iktizâ eder.

Fikirde vuzuha misal:

Ziyâ-yı akl ile tefrîk-i hüsn ü kubh olunur
Ki nûr-ı mihrdir elvânı eyleyen teşhîr (Şinasi)

Adem-i vuzûha misal:

Kābil-i reng olmayan olmaz pezîrâ-yı cilâ
İgtirâr-ı hâtır iksîr-i meserrettir bana (Ragıb Paşa)

4. Efkârın intizâmına gelince bu da hakikat ve tabiatın ve aralarındaki revâbıt ve münâsebâtın tayin ettiği tertip altında bulunmasıyla hâsıldır.

Efkârın müzeyyenât-ı hususiyesi

—Sadelik—

Sadelik dediğimiz meziyet zihinde bi's-suhûle ve bilâ işkâl hâsıl olan ve açık ve sehlü'l-idrâk hakikatleri ifade eden efkâra mahsustur. Fuzûlî'nin:

Elbette gider gelen cihâna

mısraının mutazammın olduğu fikr-i hakikat gibi.

Vâkıâ bu fikir sade olduğu gibi tabirâtı da sâdedir. Lâkin diğer bir üslûb-ı müzeyyen ile de ifade olunsa meziyyet-i asliyesi olan sadeliği zâyi olmaz.

Misal:

Dest-i cellâd-ı ecelden ne civân-ı kavî halâs olur ne pîr-i zebûn (inne lil'lâh ve inne ileyhi râciûn[1]) Kemal

Diğer misal:

Akıbet cümlemizin menzili hâk olsa gerek
Kime etmiş bu felek kâm ü merâm üzre vefa
(Reisü'l-küttâb Ârif)

Bu makûle sade fikirleri üslûb-ı rengîn ile şaşaadâr-ı ziynet etmek muktedir müelliflere mahsustur. Mamafih her bir fikr-i sadeyi hadd-i zâtında değersiz zannetmemelidir. Hususiyle bazı sade mülâhazalar var-

1 Biz Allah'ınız ve Allah'a dönücüleriz. Bakara suresi ayet 156.

dır ki her ne kadar teemmülsüz ve tabiî olarak irâd olunursa da mâhiyeten tabaka-ı âliyede hâiz-i mevki'dirler.

Misâl:

Hep gördüğümüz gibi yazmakta ne terakki olabilir? Biraz da düşündüğümüz gibi yazmalıyız. İnsan hemen görmeğe değil göstermeğe de müstaiddir. (Abdülhak Hâmid)

—Sade-dilânelik—

Sade-dilânelik, zâhirde menşe-i safderûnluktan ibaret olduğu halde hakikatte, bir ta'rîzi, bir maksad-ı hafîyi mutazammın olan ve mahsusî olmayıp da tesadüfî gibi görünen fikirlerde bulunur. Fuzûlî'nin *Şikâyet-nâme*-i meşhûrundan naklettiğimiz şu parça hemen serapa sâde-dilâne birtakım fikirleri şâmildir.

«Cemiyetleri dâm-i hıyel, hüzzâr-ı meclisleri (ülâike ke'l-enâmi belhum ada)[2], harekât-ı nâ-hem-vârları mesâbe-i sûhân, rûh u kelimât-ı pür-âzarları müşâbih-i emvâc-ı tûfân-ı Nûh. Selâm verdim, rüşvet değildir diye almadılar. Hüküm gösterdim. «Faidesizdir» diye mültefit olmadılar. Eğerçi zâhirde sûret-i itaat gösterdiler amma zebân-ı hâl ile cemî-i sûâlime cevap vermediler. Dedim : «Ya eyyûhel-ashâb! Bu ne fi'l-i hata ve çîn-i ebrûdur?» Dediler: «Bizim âdetimiz muttasıl budur». Dedim «Benim riayetimi vâcib görmüşler ve bana berât-ı tekaüd vermişler ki evkaftan hemîşe behre-mend olam ve padişaha feragatle duâ kılam.» Dediler: «Ey miskin! Senin mezâlimine girmişler ve sermâye-i tereddüd vermişler ki müdâm, faidesiz cidâl edesin ve nâ-mübarek yüzler görüp nâ-mülâyim sözler işitesin.» Dedim: «Beratımın mazmûnu ne için sûret bulmaz?» Dediler: «Zevâiddir husûlü mümkün olmaz.» Dedim: «Böyle evkaf zevâidsiz olur mu?» Dediler : Zaruriyât Asitâne'den ziyade kalsa bizden kalır mı?» Dedim : «Vakıf malını ziyade tasarruf etmek vebâldir.» Dediler : «Akçemizle satın almışız. Bize helâldir.» Dedim : «Hesaba alsalar bu sülûkünüzün fesadı bulunur.» Dediler: «Bu hesap kıyamette sorulur.» Dedim: «Dünyada dahi hesap olunur.» Dediler: «Yalnız haberini işitmişiz. Andan dahi bâkimiz yoktur. Kâtipleri razı eylemişizdir.»

Gördüm ki sûâlime cevaptan başka bir nesne vermezler. Ve bu berât ile hâcetim revâ kılmağı revâ görmezler. Nâçâr terk-i mücadele kıldım ve meyûs u mahrûm gûşe-i uzletime çekildim. Ben berâtımdan ihanet çektiğim için münfail, berâtım benden faidesiz azâb gördüğüçün hacîl.

2 Onlar hayvanlar gibidirler, hâttâ belki onlardan da aşağı. Araf suresi ayet 179.

Ol şâhid-i mecrûh gibi takrîrden peşiman, ben müddei-i kâzib gibi teşnî'-den perişan. Ol âyet-i mensûh gibi memnû'ü'l-amel, ben ümmet-i memsûh gibi maktû'u'l-emel.

Ben ana fitne ol bana âfet
Müteneffir ben andan ol benden
Ben ana gussa ol bana mihnet
Mütekeddir ben andan ol benden

—İncelik—

İncelik zevâhirinden ziyade mânâları muhtevî olan efkâra ait meziyettir. Bu makûle efkârın nüktelerini anlamak insana bâis-i zevk olur.

Meselâ *Evrâk-ı perişan*'da yazıldığı veçhile Hazret-i Fatih'in bir gün şikârda gezerken uhuvvet-i islâmiye üzerine tesis-i müddeâ ederek mülk ü mâlinin nısfını taleb eden dervişe «hele şu bir akçeyi al git öteki kardeşlerimiz duyarsa hissene o kadar da isabet etmez» yolundaki cevabı gayet dakîk ve nükteli bir fikri şâmil ve bu nükteyi anlamak ise sahîhan zevkı mûciptir. Abdülhak Hâmid Bey'in bir eserinde münderic

Hakâret reddolunur muhayyerdir

mısrâındaki fikir dahi efkâr-ı dakîkanın en güzellerindendir.

Efkâr-ı dakîka zekâ ve zarafet mahsusâtından değildir. Kalbe dahi sânih olur. Hattâ bu kabilden olanlar diğerlerine de müreccahtır. Ancak gerek mahsûsât-ı zekâîyede ve gerek sünûhât-ı kalbîyede dakîklik kabil-i ta'lîm ü taallüm değildir. Zira ikisi de tabiata ve hisse ait şeylerdir.

Meşhurdur ki Fuad Paşa merhum kendisinin bazı icrâatı aleyhine itirâzât-ı şedîde serd ile âsâr-ı kabiliyetini daima efkâr-ı hürriyet içinde göstermekten musırrâne hâli olmayan bir sahib-i kalem için latîfe yolunda «filanı asmalı da sonra da altına gidip ağlamalı» diyerek nükte-perdâzlık etmişti.

—Şiddet—

Efkârda şiddet, muhteviyatını azametli göstermek ve hissiyât-ı kalbîyeyi muhrik ve insanda birtakım mülâhazât-ı asîlâneye bâis olmakla tahakkuk eder.

Hazret-i Selim-i Evvel'in harita-ı âleme nazar ettiği esnada «dünya bir padişaha kifâyet edecek kadar vâsi değilmiş!» yolundaki kelâmı bir fikr-i şedîdi hâvidir.

Kezâlik *Vatan yahut Silistre* oyununda ümerâdan Sıdkı Bey'in gönüllü zabiti İslâm Bey'e vâki olan: «Düşmanın cephanesini ateşleyebilir misin!» suali üzerine berikinin «Ateşleyebilirim hattâ iktizâ ederse üzerine oturur da öyle ateşlerim» yollu mukabelesi dahi ulüvv-i hikmetle fedâkârlıktan münbais bir şiddet-i fikri gösterir.

Şiddet-i efkâr kavil ve emelde mübalağa ve ifrât etmekle alel-ıtlâk izhâr-ı tecellüdden ibaret zannolunmasın. Mübalağa edîbâne yalan söylemek demek olarak şiddet-i efkâr ise daima imkân-ı âdi tahtında görünen ahvâle mahsus olmakla beraber ulüvv-i cenâb gibi, hamaset gibi, celâdet gibi intikam gibi tevelluât ve ihtirâsâtın sevkiyle gayr-ı ihtiyârî bir surette izhâr olunan fikirlerdir.

Edebiyat-ı cedîdemiz şiddet-i efkârın ekser envâ'ına arz-ı emsal eder. Ez cümle neşide-i âtiye dâ'iye-i intikamdan ileri gelen şiddet-i efkâra misâldir.

Hele bulmaktayım tesellimi
Seni ben mutlak eylerim ihlâk
Kanda görsem bütün şu iklîmi
Ateşe yansa serteser eflâk
Yine ben senden ahz-ı sâr ederim
Hûnum olsan seni nisâr ederim.

(Abdülhak Hâmid : *Tezer*'inden) (s. 17-25)

HİSSİYAT

Efkârdan sonra ve esâlîbden evvel mâhiyet ve meziyetine ıtlâ'ı lâzım olan bir şey vardır ki o da hissiyattır. Zira edîbâne bir şey yazmak için yalnız lafız ve mânâ yollarını mülâhaza eylemek yani efkâr ve esâlîbe hasr-ı nazar etmek kâfi değildir. Zihnimize çarpan şeylerden kalben müteessir olmamız ve düşündüğümüz şeyleri hissetmemiz dahi iktizâ eder.

Hissiyat dediğimiz şeyler eşhas ve eşyanın kulûbumuzda hâsıl ettiği meyl veya husumet, meserret veya mahzuniyet, merhamet veya nefret gibi teessürât-ı mütehâlifeden ibarettir.

Hissiyât müfrit, şedîd ve dâimî olur ve erbâbını mağlup ederek efkâr ve âmâllerinin medâr-ı münferidi bulunursa ihtirasât nâmını alır. Edebiyatta his ve ihtirasa birer lisan vermek lâzım gelse birininkinde itidal ve halâvet, diğerininkinde şiddet ve hararet görülür. Meselâ biri lem'adır ki kalbi nûra garkeder. Diğeri alevdir ki müfekkireyi yakar. Bu hale göre *Leylî-nâme-i* Fuzulî ile *Zavallı çocuk* birer telif-i hissî olacağı gibi *Hüsn ü Aşk* ile *Vatan yahut Silistre* dahi birer telif-i ihtirasî sayılır.

Kâffe-i hissiyât ve ihtirâsâtımız iki menba-ı aslîden cereyan eder ki biri muhabbet diğeri adâvettir. Arzularımıza muvâfık olan, tıyb-ı hatırımızı icap eden, meftûniyetimizi celbeyleyen velhasıl bizce hüsn-i tesiri mucip olan eşya ve eşhas ve ef'âle muhabbet ederiz. Bu muhabbete dahi onların letâfetine, faziletine, âliyetine göre rağbet gibi meftuniyet gibi itibar ve hürmet gibi isimler takarız. Kezâlik meşrep ve mezâkımıza uymayan, arzularımıza tevafuk etmeyen, vicdanımıza dokunan velhasıl bizce sû-i tesiri icap eden eşya ve eşhas ve ef'âle husumet ederiz. Bu husumete dahi onların gılzetine, redâetine, süfliyetine göre istikrâh gibi teessüf gibi tahkîr gibi nâmlar veririz.

Hissiyât-ı kalbîye ef'âl ve muâmelât-ı hayatiyeye dahil olduğu gibi müellefât-ı edebiyeye dahi girer. Kalbin hiç bir vechile müdahele etmediği bir telif, fünûna mensup olabilirse de edebiyattan madûd olamaz. Bir hakikati beyan etmek a'lâ olduğu gibi onu câlib-i nazar bir surette göstermek aliyyül-alâdır. Fakat yalnız iyiyi fenayı tanımak kifayet etmez. İyiyi sevdirmek, fenadan da nefret ettirmek lâzımdır ki bu da hisse ait bir vazifedir.

Hissiyât-ı kalbiye belâgatin muallim-i evveli addolunsa şâyandır, ekseriyâ kuvve-i iknaiyenin âciz kaldığı yerde hissiyât galebesini temin eder. Tabiîdir ki her bir müellif kārilerinin kulûbunu teshîr etmek ister. Bu hususta muzafferiyetini hazırlayan fikir ve sûret hükmüdür. Ancak o muzafferiyeti kazandıran hissiyâtıdır. Tahrîk-i kalb iknâdan daha emindir. Ve bazı vakit bir damla gözyaşı bir bürhândan daha kuvvetlidir.

İşte derece-i ehemmiyet-i edebiyesi şu tarifâttan anlaşılan ve biraz aşağıda envâ ve tebâyi'inden bahsolunacak olan hissiyât —hakikî ve tabiî olmadıkça— câiz-i kıymet ü itibar olamaz. Binaenaleyh her bir histe esasen vücûdu lâbüd olan hakikat ve tabiattır.

—Hissiyât-ı hakikiyye—

Hissiyat hakikidir, eğer ca'lî bir gösteriş için olmazsa. Zira o makule hissiyat hod-be-hod kalbten doğar. Ve teemmül ve iradenin onda hiç dahli bulunmaz. Ebussuud merhumun evlâd veya ahfâdından birisi hakkında mersiye yollu söylemiş olduğu neşîde-i âtiye hissiyât-ı hakikiyeyi şâmildir.

Gel ey huceste-hisâl ü melek cemâlim gel
Tükendi hasret ile takat ü mecâlim gel
Seni bekāda koyup ben fenâ bulam derdim
Vücûd bulmadı endîşe-i muhâlim gel

Seninle mülk-i vücûdum tamam âmir idi
Yıkıldı cümleten oldu harab hâlim gel
Bu rûzgâr ise ey ebr eden yaşın seylâb
Beni de ağladan oldur gel ağlaşalım gel
Niyâz u davet ise eyledik tamam ey dil
O yar gelmedi gel bari biz varalım gel

Şâyân-ı dikkat hakāyık-ı edebiyedendir ki bir müellif ne kadar mâhir olursa olsun kendi kalbinde hissetmediği halecânı başkasının kalbinde husule getirmeğe muktedir olamaz.

—Hissiyât-ı tabiîye—

Hissiyât tabiîdir, eğer akıl ve hikmetin tecvîz ettiği dereceyi tecavüz etmez ve kendilerini tahrîk eden şeylerle mütenâsib ve mübalağadan berî olursa. Fuzulî'nin Hazret-i Hüseyin-i mazlûm (Radıallahülanh) hakkında bir mersiyesinden kıt'a-ı âtiye hissiyyât-ı tabiîye için bir mîzan-ı sıhhat itibar olunmağa şâyândır.

Tedbîr-i katl-i âl-i abâ kıldın ey felek
Fikr-i galat hayal-i hata kıldın ey felek
Berk-i sehâb hâdiseden tîgler çekip
Bir bir havâle-i şühedâ kıldın ey felek
İsmet harem-serâsına hürmet revâ iken
Pâmâl-i hasm bî-ser ü pâ kıldın ey felek
Sahrâ-yı Kerbelâ'da olan teşne-leblere
Rik-i revânı seyl-i belâ kıldın ey felek
Tahfîf-i kader-i şer'den endîşe kılmadın
Evlâd-ı Mustafâ'ya cefâ kıldın ey felek
Bir rahm kılmadın ciğeri kan olanlara
Gurbette rûzgârı perişân olanlara (s. 31-35)

HİSSİYATIN ENVÂ-I MUHTELİFESİ

Alelumûn hissiyyâtın tabâyiî tahkîk ve tedkîk olununca kiminin tıflâne, kiminin nâzikâne, bazısının şedî ve bazısının dahi ulvî ve asîlâne vâki olduğu görülür. İşte bundan dolayı hissiyât dahi efkâr gibi birtakım envâ'a ayrılmak lâzım gelmiştir ki, başlıcası dörttür: 1. hissiyyât-ı sâdedilâne 2.hissiyyât-ı rakîka 3. hissiyyât-ı müheyyice, 4. hissiyyât-ı âliye.

Hissiyât-ı sâde-dilâne

Hissiyyât sâde-dilâne olur, eğer içinde çocukça haller ve saf-derûnluk, laübaliyânelik gibi şeyler bulunursa.

Zavallı çocuk tiyatrosundan naklettiğimiz muhavere-i âtiye hissiyyât-ı sâde-dilâneyi şâmil olan temâşâların en nâzikânesi, en latîfidir:

ŞEFİKA — Sıkılma beni dinle, ben o günden beri seni bütün bütün başka türlü görüyorum. Ne vakit yüzüne baksam; gözlerin sanki benim aksimi kaybedip de rûh teslim edecek kadar mahzun duruyor. Hangi tavrına dikkat etsem bana hal diliyle: «senden ayrılırsam ölürüm» diyor!.. Beni seviyorsun öyle mi?

ATA — Bırak Allah aşkına beni bırak!

ŞEFİKA — Dinle! Daha bitirmedim. O günden beri gözlerine baktıkça hayalimle beraber yüreğimin mahzunluğu aksediyor da onun için bu kadar baygın duruyor sanıyorum. Halini düşündükçe: «Ata'dan ayrılırsam yaşamam» diye yemin etmekten başka dilime bir şey gelmiyor. Seni seviyorum değil mi?

Abdülhak Hâmid Bey'in *Nesteren*'inde Hüsrev'in:

Meleksin burası senin ocağın

sözünü Nesteren'in:

Meleksem cennetim senin kucağın

yolundaki cevabı dahi hissiyyât-ı sâde-dilâneyi hâvi sözlerin en güzellerindendir.

Hissiyyat-ı rakîka

Hissiyyât rakîk olur, eğer hafî ve dil-pezîr bir letafetle kulûba tesir eylerse..

Misal:

Feminin rengi aksedip tenine
Yeni açmış güle misâl olmuş
İn'itâf ile bak ne âl olmuş
Serv-i sîmîn sefâlı gerdenine
Bu letâfetle ol nihâl-i revân
Giriyor göz yumunca rüyâma
Benziyor aynı kendi hulyâma
Bu tasavvur dokundu sevdama

Âh böyle gezer mi hiç cânân?
Gül değil arkasında kanlı kefen
Sen misin sen misin garib vatan! (Kemal)

Hissiyyât-ı rakikanın yüreğimizde husule getireceği teessürât, tahrîk-i nesîm ile ağaç yapraklarının ufak ufak ihtizâza gelişi kabilinden, hafif ve latîf bir suret olmak iktizâ eder. Bu halde şu iki neşîde dahi hissiyyât-ı rakîkayı şâmil olan âsârdan sayılır:

Severim bazı ben şeb-i târı
Veririm subh-ı nevbahârı ana
Dûş-ı nâzında zülf-i zer-târı
Görünür yârimin hayâli bana
Yetişip hâl-i ıztırâbımda
Yüzüme nûr-ı hüsnünü serper
Sanırım bir perî-i zerrîn-per
Dolaşır külbe-i harâbımda

(Abdülhak Hâmid: *Tezer*'den)

Diğer misal:

Acaba bülbül ne hâl olmuş?
Derd-i hasretle bî-mecâl olmuş
Ağlamış cism-i zârı nâl olmuş
Yoksa hâlâ bahâr gelmedi mi
Müjde-i vasl-ı yâr gelmedi mi!

(Refik Bey merhum) (s. 37-40)

KUVVE-İ HAYALİYYE

Hüsn-i tabiata bir hüküm veya bir mümeyyiz nâmı verilse, mütehayyileye de bir sâni-i bedâyi demek yakışır. Biri hisseder, temyîz eder, tashîh ederse diğeri de icat eder, tenvîr eder, tezyîn eder. Edebiyatta kuvve-i hayaliyye sanat-ı tersîmde elvân hükmündedir.

Bu parlak ve yaratıcı kuvvete eşyanın in'itâfı gayet serî ve bedî' olur. Bu kuvvettir ki eşyaya asalet ve ulviyyet verir. İstediği şekil ve surete kor. Eşya-yı hakikiyye bulamadığı zaman kendi âleminde icat eder. Cisim verir, can verir, onları hakikat kısvesinde gösterir. Misal :

Bir deşt-i siyehde oldu güm-râh
Yeldâ-yı şitâ belâ-yı nâgâh
Bir deşt bu kim neüzubillah!
Cinler cirîd oynar anda her gâh
Birbirine ye's ü havf lâhık
Geh kar yağar idi geh karanlık
Deycûr ile berf edince ülfet
Bir kalıba girdi nûr u zulmet
Sermâdan olup füsürde mehtâb
Şebnem yerine döküldü sîm-âb
Âhû-yı sefîde döndü deycûr
Sahrâ dolu meşk içinde kâfûr
Bir bakıma berf içinde deycûr
Mânend-i sevâd dîde mahsûr
Buzdan kırılıp sipihr-i mînâ
Bir bakıma berf içinde deycûr
Düştü yere rîze rîze gûyâ (Şeyh Galib)

Kuvve-i hayaliyyeye her yerde tebaiyyet edebiliriz. Ancak hasâfet ve hüsn-i tabiat mukteziyât-ı ahkâmını mer'î tutmak şartıyla.

Mütehayyilenin teşkil ettiği elvâh daima hakikate mutabık veya şebîh olmak iktizâ etmez. Şu kadar ki, bunlar hiç olmazsa kabul olunur ve anlaşılır surette olmalıdır.

El-hâsıl âlem-i garâibde geşt ü güzâr için kuvve-i hayaliyyenin refakatinden memnun oluruz. Şu şartla ki, her halde bizi o vadilere sevkeden şey münasebetsizlikten, zevzeklikten ibaret olmamalıdır. (s. 48-50).

SANAYİ'DE GÜZELLİK NEDEN İBARETTİR ?

Deha veya hüner ashâbının eazz-ı makāsıd bildikleri şey sanâyi-i nefisenin[3] ve alel-husus edebiyatın mâbihü't-temyîzi olan güzelliği istihsal ve izhâr etmektir. Eflatun'un tarifince «hakikatin şaşaa-ı letafetinden ibaret» olan güzellik tabiatte, efkârda, hissiyatta, ef'âlde olsun hayret ve meftûniyetimizi celbeden ve kulûbümüzü şevk ü garâm ile meşhûn eyleyen şeydir.

---

3 Sanayi-i nefise —ki sanâyi-i nâzike dense daha münasip olur— resim, hakk, fenn-i mimarî, musikiden ibaret ise de, bazıları şiiri ve daha umumî bir tabir ile belâgati de bu cümleye idhal ediyorlar. (Not metne aittir).

Sanâyi'de letafet-i havâss-ı zâhire vasıtasıyla, edebiyatta ise zihin ile takdîr olunur. Umûr-ı sanâyîde elvân ve eşkâl ve evsâtın âheng-i imtizacından vücuda gelen güzellik âsâr-ı edebiyyede efkâr ve tabirâtın tenâsüb ve tevafuk-ı tâmından hâsıl olur.

Bu efkâr ve tabirât dahi hadd-ı zâtında hakikat ve tabiata ve rûh-ı insanînin yani nefs-i nâtıkanın âmâl-i asîlânesine muvâfık olmalıdır. (s. 58-59).

ÜSLÛP

Üslûp dediğimiz şey her şahsın efkâr ve mülâhazâtını tabirdeki tarz-ı mahsûsudur. Herkesin üslûb-ı ifadesi ise efkâr ve mülâhazâtının kalıbıdır: Söylediği, yazdığı şeyler o kalıba girdikçe sahibini teşhîs edecek kadar başka bir sûret ve şekil iktisâb eyler.

Fransa üdebâ-yı hükemâsından Buffon'un[4] «üslûb-ı beyan aynıyla insandır» sözü sahîhen bir bedîa-ı hakikat denmeğe şâyândır.

Zira dikkat olunsa her şahsın üslûb-ı beyânı mizacının, ahlâkının, etvârının, evzaının mir'ât-ı in'itafıdır.

Fikir saçma olursa üslûbun hiç ehemmiyeti kalmaz. Halbuki fikrin makbuliyeti dahi üslûbun güzelliğinden istignâ-bahş olamaz. Bunun da başkaca bir meziyeti, başka bir letafeti vardır. Belki efkârın kıymeti sûret-i ifadesinde taayyün eder. Bu fikri anlatmak içindir. Vezir-i edîb Koca Ragıb Paşa:

Hüsnü bâlâ-ter eder câme düşünce çespân
Nev-arûs-ı suhana revnakı ta'bîr verir

dediği gibi şâir-i meşhûr Nabi dahi :

Hüsn-i ta'bîr verir mânâya hüsn-i diğer
Şevket-i hüsne çok imdâdı olur üslûbun[5]

---

4 Kont De Buffon'un bu sözü Akademi'ye kabul olunduğu gün resmen irad ettiği nutkunda münderic bulunmuştur. Müşarünileyh milel-i mütemeddine beyninde meşhûr ve makbul olan *Tarih-i tabiî*'nin müellifi olarak seksen bir seneden ibaret olan müddet-i ömrünün nısfından ziyadesini kâmilen o eserin tasavvur ve tahrir ve tashihine hasretmiştir. Milâdi 1707-1788 (Not metne aittir).

5 Bu beyitte «şevket-i hüsn» deneceğine «şevket-i fikr» veyahut «kuvvet-i fikr» dense idi —mevkie daha münasip düşeceğiçün değil— evvelâ «hüsn» kelimesi üçüncü mertebede uğradığı letâfetsiz tekerrürden muhafaza olunmuş ve sâniyen «üslûb» ile «hüsn» arasındaki muvafakatsizlik mahzûruna mahal bırakılmamış olmakla ifade tayin ettiği kaide-i edîbenin hem tarifi, hem de bir misali olmuş olmak için elbette daha güzel olurdu. (Not metne aittir).

diyebilmiştir.

Güzel yazmak iyi düşünmek, iyi hissetmek, iyi ifade etmekten ibarettir. İyi düşünmek mevzu-ı fikri cihât-ı muhtelifesince meçhul ve müphem bir nokta bırakmayacak surette ihâta eylemektir. Çünkü efkârımız vuzuh veya mübhemiyetçe ne mertebede vâki olur ise, tabirâtımız da ona tâbi olur. Yani bir şey ne kadar iyi anlaşılır ise, o kadar vâzıh ifade olunur ve lugat ve tabirat ise zihne bis-suhûle tevârüd eder.

Üslûb-ı ifade fikirden ayrı; bütün bütün müstakildir. Bu kaziyye şununla da anlaşılır ki, daima söylenilen birtakım ehemmiyetsiz şeyler bir aralık üslûb-ı ifadenin değişivermesiyle câlib-i nazar-ı dikkat olur. İnsanların ekser umûr-ı âdiyede efkâr ve tasavvurâtı müttehiddir. Aralarındaki fark tabirlerinde yani üslûb-ı ifâdelerinde görünür. Üslûb-ı ifade efkârın en bayağılarına, en umumîlerine hususiyet, en sadelerine, en ehemmiyetsizlerine azamet ve ulviyet verir. (s. 61-64).

VUZUH

Vuzuh, bir kelâmdan maksûd olan mânâyı derhal ve bilâ-işkâl anlatmağa medâr olunduğuçün nâmına misbâh-ı beyan dense sezâdır.

Söz o kadar vâzıh olmalı ki, güneşin ziyası başka noktalara müteveccih olan nazarlara da girdiği gibi, bir sözün de mânâsı dikkatsizlikle dinleyenlerin bile karîn-i müdrikâtı olmalıdır. Vuzûh-ı ifade vuzûh-ı fikirden neşet eder. Mamafih fasahat-i edânın, hüsn-i intihâb ve tertib-i kelimâtın vuzuh-ı ifade hususunca dahl-i küllîsi vardır. Elfâzın ibzâr veya imsâki, harita-ı tasavvurun fıkdânı, müdekkik ve muammik görünmek dâ'îyesi, ıstılâhât-ı fenniyenin su-i istimâli, istiârât ve teşbîhâtın şerâitine muvâfık olmaması, elfâz-ı garîbe kullanılması, cümlelerin tatvîli, ibarâtın teselsülü ve ifadenin i'vicâcı efkâr ve üslûpça lâzım olan vuzuhu ihlâl eden şeylerdir. Bu hale göre, yazılacak şeyin her ciheti ibtidâ-yı emrde mütalaa olunarak bir tertib-i tabiî altına alındıktan sonra tahrîrine başlamalı ve yazılırken de şu beyan olunan şeylere dikkat etmelidir.

«İnsan ne demek istediğini kendisi anlamadıkça halka da anlatamaz» hakikatini de hiç bir vakitte hatırdan çıkarmamalıdır. (s. 147-148)

ÜSLÛB-I SADE

Üslûb-ı sade ikna ve tehyîce değil, tebyîn ve ta'lîme ve eğlendirmeğe mahsus bir tavr-ı ifade olduğuçün mutavvel ibarelerden, azametli teşbih ve istiârelerden, şaşaalı hayallerden mücteneibdir. Sühûlet ve selâsetle bir cûybâr-ı hoş-cereyan gibi aheste-revân olmak ister. Tezyînât-ı edebiyeyi

kabulden imtinâ etmezse de, o tezyînât itina ve tekellüften tamamiyle berî olmalıdır. Kendisi bir kıt'a-ı çemenzâr-ı tabiat gibi yek-reng ü hemvâr olduğundan müzeyyinâtı da çiçekler içinde papatya, yonca kabilinden düz ve sade şeyler olursa yakışır. Sanata bütün bütün nâ-müsaid değildir. Lâkin icrâ olunan sanat göze çarpmayacak surette olmak iktizâ eder. Zira üslûb-ı sadenin en büyük meziyet ve letafeti tekellüfsüzlükten, tabiattan ibarettir. (s. 192).

ÜSLÛB-I MÜZEYYEN

Üslûb-ı müzeyyen tezyinat-ı edebiyeye yani envâ-ı mecaz ile sair sanâyie ziyadesiyle mâil olduğuçün müzeyyen vasfıyla tavsîf ediyoruz.

Üslûb-ı sade suluboya ile yapılmış bir resme benzetilmek lâzım gelse üslûb-ı müzeyyeni de yağlıboya ile yapılmış bir tasvire teşbih etmek iktizâ eder. Bu nev'i üslûbun bilhassa aradığı şey şaşaasıyla, ârâyişiyle nazar-ı istihsâna çarpmaktır.

Üslûb-ı sade ile üslûb-ı âlinin vasatında vâki olarak ziynet ve letafetçe birincisinin fevkinde, şiddet ve ulviyetçe ikincisinin dûnunda bulunur. Birinin halâvetini, itîdâlini, sühûletini; diğerinin şaşaasını, ihtişamını, azametini istiare eder. Tarz-ı makbul beyanın kâffe-i menâbi'inden igtiraf eylerse de, hiç birine dalıp kalmaz. Zarîfâne ifadeler, nükteli sözler, nâzikâne ve şiveli tabirler, ahenkdâr ibareler, canlı timsallerden hiç bir şey kendisine bigâne değildir. Ancak her şeyin kesreti kıymetinin tedennisine sebep olabilmek mülâhazası gâh ü bî-gâh kendisinin üslûb-ı sâdeye iltifat etmesini iktizâ eder. Ne zemin-i pest-i tezellülde hâksâr, ne de evc-i a'lâ-yı gururda bâlâ-pervâz olarak hadd-i makbul-i vasatta bulunmakla temeyyüz eden üslûb-ı müzeyyen «üslûb-ı mutedil» veyahut «üslûb-ı mutavassıt» nâmıyla da yâd olunur. Tabiatinde itidal ve halâvet bulunan her nevi efkâr ve hissiyat ve teessürâtın tercüman-ı belîgidir.

Bilhassa arz ve timsal ile tesâvîr-i şâirâneye yakışır. (s. 198-199).

ÜSLÛB-I ÂLÎ

Üslûb-ı âlideki hassa-ı celîle efkâr ve hissiyatın asalet ve ulviyetine tabirâtın azamet ve şiddetini de ilâve ederek, nâgehânî tehâcümlerle nefs-i nâtıkayı havâssının fevkine çıkarmak ve hayret ve i'câz ve aşk ve garâm ile meşhûn eylemektir. Üslûb-i âliye çespân olan şey ihtişam ve azamet-i ifadedir. İtilâya mâil ise de üslûb-ı müzeyyen mahsusâtından olan tezyinâtı tahkîr eder. Meziyeti ziynet ü servet-i elfâzda değil, kuvvet

ü salâbet-i mânâda arar. Şiddet-i efkâr ile hissiyat-ı asîlânenin ifratından mütevelliddir. Bununla beraber, çevelân-gâhını şevâhık-ı ulviyyet ve azamete hasretmesi halinde gerek müellifini, gerek kâriini yoracağından, aralıkta üslûb-ı müzeyyen ve üslûb-ı sadenin mutedil ve nâzik hıyabânları arasında hırâmân-ı huzûr u istirahat olması icap eder.

Üslûb-ı âli münâcât ve nuuta, mersiyeye, hutbelere, felsefeye, tarihin bazı parçalarına, trajedilere, vesair her türlü mukaddes ve âli mebâhise lâyıktır.

Misal-i âti muharebât-ı sâbıka hengâmında vatanımızın giriftâr olduğu mesâib ve şedâidden müteessiren izhâr olunmuş *Vaveylâ*'dan bir nevhadır ki, şâmil olduğu his ve tasavvur ne derece bülend ise, üslûb-ı beyânı dahi o mertebe âli olduğuçün o yolda bulabildiğimiz sâir misallere takdimen irâd eyledik:

Git vatan Kâ'be'de siyaha bürün
Bir kolun ravza-ı Nebi'ye uzat
Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at
Kâinata o hey'etinle görün
O temâşâya Hak da âşık olur:
Göze bir âlem eyliyor izhâr
Ki cihândan büyük letâfeti var!
O letâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvâfık olur:
Aç vatan sîneni Allah'ına aç
Şühedânı çıkar da ortaya saç! (Kemal) (s. 203-204)

(*Talim-i edebiyat*, İstanbul 1330/1911-12)

III — HÂTIRAT VE MEKTUPLAR

SAMİ PAŞAZADE SEZAİ'YE MEKTUP

Sezâ-yı hürmet biraderim efendim,

14 Şubat sene 1297 (26 Şubat 1882) tarihli mufassal bir mektubunu yine Şubat içinde almıştım. Bugün Nisan'ın dokuzu.. Hesapça bir buçuk aydır intizâr ettiğin cevabı işte bugün yazmağa muvaffak oluyorum. Bu tehîrin sebebini söyleyim mi?.. Meşguliyet-i kalemiye yazı yazmağa meydan vermiyordu!.

Talim-i edebiyat'ı tab'a verdiğimi bundan evvelki mektubumda söylemiştim zannederim. İşte o vakitten beri bizim biçare kalem kitabın tertib-i tashîhâtına vakf-ı vücûd etti. Tertib tashîhi ne demek olduğunu elhamdülillah bit-tecrübe bilenlerdensin. Sana yazılacak cevabın ise öyle kısacık bir şey olmasını ne ben isterim, ne de sen.

Nihayet dün biraderim... ile sana dair lakırdı oluyordu. Kendisine yazdığın bir kâğıtta benden mektup alamadığından bahisle «Ekrem'e mektup yazmıştım, cevap alamadım, acaba mektubum varmadı mı?» yollu istifsârlarda bulunduğunu öğrendim; vicdan mahkemesi önünde muâhezeye uğramış mücrimler gibi, hem müteessir, hem de ziyadesiyle mahcûb oldum! O teessür ve mahcubiyet neticesidir ki, şu kâğıdı karalamağa müsâreat eyledim. Şimdi dinle beni.

Hani yukarıda bahsettiğim mektubun yok mu, işte o mektup şimdiye kadar yazdığın şeylerin letafetçe hemen hemen cümlesine fâik denilecek derecede güzel, istidâdından her vakit ümit ettiğim surette mükemmel bir tasvîr-i edebî olduğu için geldiği zaman birkaç kere okudum. Her okuyuşta da babana rahmetler okudum. Ciddi söylüyorum, terakkiyâtını tebrik ederim.

Sen şimdi diyebilirsin ki, «öyle iki ay içinde bir insan için ne terakki olabilir ki, bugün yazdığım bir şey üç dört ay evvelki eserlerimle mukayese kabul etmesin». Halbuki senin gibi bârika-i zekâ eshâbının fikirce terakkisi yıldırıma benzediği için zamanî değil ânî olur. Öyle bârikalar için ise Londra'nın buhar-âlûd havası bulut hükmündedir, dense nâbecâ değildir sanırım. Ne hâcet.. senin de temyîzin var yazdığın şeylerin mâ-

hiyetini benim kadar değil, benden âlâ takdîr edersin. İnsaf et de söyle. Nazar-ı şâirânede bir genç edîbin bir vatanperver şâir-i garîbin bulunduğu âlem-i ümrânın her türlü bedâyi-i kemâlini doğduğu memleketin ise her yolda noksan halini bin şevk, bin teessürle düşünüp dururken fırtına vukuunu gösterir bir gurub levhasına rekabet edercesine bin türlü tatlı renkler, bin türlü hâil şekiller içinde kalan mütehayyilesinin âyine-i in'itâfı demek olan o mektup meşela *Şîr* gibi Kemal'lere, Hâmid'lere benzeyeceğim diyerek icbâr-ı tabiat, tazyîk-i fikr, taktîr-i hissiyat ile yazdığın şeylere ve alel-husus senin nedense pek beğendiğin Çamlıca tarifine mi benzer... Mektubun şöylece çırpıştırılıvermiş bir şey olduğuna göre, yanında müsveddesi olamayacağı gibi mündericâtı da şâyet hâtırından çıktı ise sabret.. Yakında bazı parçalarını *Talîm*'in müntehabât kısmında görür ve o zaman hakkım var mı imiş, yok mu imiş sen de anlarsın.

Muhakkak bil ki bu terakkiyât-ı seri'a ile on seneye kalmaz asrımızın en büyük üdebâsından ma'dûd olursun. Yeni edebiyat yolunda ihrâz ettiği mevki-i müstesnâ ile meslek-i kudemâda üdebâ-yı zamanının pişvâsı olan Sâmi Paşa'nın hayrü'l-halefine asîlâne ve meâsir-i kalemiyesiyle ukbâda babasına bâis-i sürûr u ibtihâc olduğu kadar dünyada dahi diğer bir vâlide-i müşfikası olan vatanına medâr-ı şeref ü iftihâr olsa sezâdır!

Bakındı bir kere!.. İbtidâ aldığım zaman günlerce elimden bırakamadığım, gecelerce tefekkür-i mealiyle gönlümü eğlendirdiğim mektubunu iktizâ eden fıkralarına cevap vermek için şimdi bir kere daha gözden geçiremeyeceğim. Ne yapayım... Amâ târî olmuş gözlerde bıraktığı hayal-i bî-misâl Milton'un *Paradi*'si gibi iremler tasvirine kâfi olan dünyevî bir firdevs-i saadetin eşvâk ve ezvâkına me'lûf ve hususiyle evkâtımı istediğim gibi geçirebilmek ihtiyarına mâlik olan bahtiyarlardan değilim ki, senin gibi bir kardeşime istediğim zaman, istediğim gibi mektuplar yazmağa muktedir olayım!.. Böyle bir halde gönlümün inbisâtı fikrime, ya fikrimin güşâyişi gönlüme ferah-nisâr olsa bile vaktime mutasarrıf olamadığımdan kemâl-i şevk ile başladığım şu musahabet-i vicdâniyeyi işte birdenbire kesmeğe mecbur oldum. İleride yine tatlı tatlı konuşuruz. Baki Huda'ya emanet ol kardeşim iki gözüm efendim.

İstanbul fi 9 Nisan sene 298 (21 Nisan 1882)
Birader-i âcizin

Ekrem

Mustafa Reşid, *Bedâyi'ü'l-inşâ*, kısm-ı evvel cüz 1, İstanbul 1302/1886, s. 29-33.

BİR MEKTUP'tan

Birader-i muhteremim efendim,

Şu mektubumu bu yaz İstinye'de isticâr ettiğim yalının alt katında deniz üzerinde kendime tahsis ettiğim bir odada yazıyorum.

Vakit sabah.. saat on bir.. mamafih güneş hayliden hayli yükselmiş. Pencereler kapalı.. perdeler inik. Yalnız odanın —benim oturuşuma göre— sol tarafı nihayetine düşen ve poyraza nâzır olan köşe penceresi açık ki, oradan bu cihette Yeniköy'ün ve karşı tarafta Beykoz'un biraz yerlerini görmekteyim. Odanın dahilinde açık pencereden kapıya doğru giderken yan tarafta bir kanape ile birkaç sandalye vardır. Karşımdaki duvarda bir mandolin çalgısı muallak. Sağ tarafımda duvara bitişik kütüphanem görünür ki, henüz tamamiyle dolmamıştır. Onun solunda ve yerde biribiri üzerine yığılmış birtakım kitaplarım duruyor. Oradan cepheye gelince duvara muttasıl yazı masama tesadüf olunur ki, üzerinde sekiz on kadar risale, kitap, bütün kabı dağınık kâğıtlar, mektuplar, gözlük, yazı takımı, çan, kibritlik filan gibi şeyler görünür. Yanında bir koltukta ben oturuyorum. Odanın ortasında büyücek bir tırabeze var ki üzerinde, içinde yapraklarıyla kurumağa yüz tutmuş iki çiçek saksısı, bir ilâç şişesi, bir mizanü'l-harare, bir ufak tabak içinde (mevsimi geçtiğinden dolayı) en irisi fındık kadar olmak üzere biraz çilek, bir iki tane balık oltası ve bir de oturtma saat müşahede olunur. Duvarlarda mitolojiye dair bir iki resim dahi asılıdır.

Odada benden başka kimse yok. Sadâ yalnız dalgaların ağır ağır rıhtıma çarpmasından hâsıl olan kesik kesik çağıltıya ve saatin tık tıkı ile sarîr-i hâmeye, hareket ise şu mektubu yazan kalemle yalının bahçe duvarından denize doğru sarkmış olan yaban asması dallarına münhasır. Ara sıra kayıklar da geliyor geçiyorsa da pek seyrek. Vakit erken, hava güzel, mevki latîf. Zihnimde oldukça güşâyiş var. Muhatabım ise senin gibi bir edîb-i âzam.. Ben ne yazamam?.. Yazacak hiç bir şey bulamasam senin kocaman mektubun cevabını yazarım.. Heyhat!.. Topu yarım saat vaktim var. Niçin mi diyeceksin? Dur anlatayım : Şimdi ibtidâ mükemmel bir soğuk su banyosu yapacağım. Ondan sonra vücudumu ısıtmak için

bir saat kadar kırlarda deli gibi dolaşacağım. Ondan sonra yorgun argın eve gelip biraz istirahat eder etmez, iki lokma bir şey yiyeceğim, sonra da vapura binip cehennem olup gideceğim.

Bu ten-perverlik değil, hayat tamirciliğidir. Ben böyle hareket etmezsem, bir seneye kalmaz ya ölür giderim veyahut bir Viyana seyahatine daha muhtaç olurum ki, o da benzimi bütün bütün sarartır, çünkü «borçlu ölmez» derler.

Bilmem nedendir. Biraz vakitten beri zihnim pek çabuk yoruluyor. Hele bir yarım saat mütalaadan veya tahrîrden sonra gözlerimin kesbettiği hali görsen taaccüp edersin. Her biri bir surh hokkasına veya avâm tabirince kan çanağına dönüyor.

Sen şimdi bunları bütün meraka, vehme, tenbelliğe hamledersin. Öyle değil mi? Halbuki öyle değil.. Ne ise bu bahsi kapayalım, ben Vaniköyü'nü terkedeli Boğaziçi âlemini unutmuşum. Mübarek gerçekten latîf imiş; sabahleyin başka, akşam üzeri yine başka türlü hoş... Tabiat her mevsimde her yerde başka bir letafetle tecelli ediyor.

Bizim Selimiye'deki viranhânenin bulunduğu mevkiin de Marmara'ya doğru alabildiğine nezareti vardı. Tulû'u, gurûbu, mehtabı, fırtınası, gecesi, seheri filhakika pek azametli, pek revnaklı idi. Lâkin Boğaziçi'nde bu temâşâlar yine bütün bütün başka. Daha mehtabı göremedim. Fakat sabahları ve bazen geceleri bile râkid havalarda Anadolu sahilinin üzerine ara sıra —mahzun gönülleri istilâ eden dûd-ı sevdaya şebîh— bir hafif duman çöküyor ve o suretle manzara bir garip, bir dil-nişîn hal kesbediyor ki tarif edemem.

Mustafa Reşid, *Bedâyi'ü'l-inşâ,* Kısm-ı evvel, cüz 1, İstanbul 1302/1886, s. 125-128

Nûr-ı aynım Hâmid'im efendim,

Memleket-i tuyûrdan biri 5 Mayıs sene 1884 tarihinde, diğeri yine o ayın 27 sinde itâre ettiğin iki mektubunun cevabını bir ediyorum. Bir aydır bir göz ağrısına uğradım ki beni mütalaa ve tahrîrden men'ediyordu. Şimdi o ağrı biraz geçti; ben de seninle konuşmağa müsaraat gösterdim. Bilirsin ki, yahut bilmelisin ki, seninle musahebet bana her şeyden elezz ve eazdır. Vicdanıma ait olan bu lezzet ve izzetten ne vakittir beni mahrum eden ârıza-i ayniyye ile manen dahi muztarip olmağa başlamıştım. Ne ise, bunu bırakalım da musahebet-i vicdaniyyemize bakalım :

Mektuplarının birisi memleket-i tuyûrun tarifiyle başlıyor. O yer o kadar güzel midir? Yoksa senin tarifin orasını âl-ül-âl bir ideal haline mi getirmiş? O dağlar, o ağaçlar azametiyle, cesametiyle göz önünde tecessüm ediyor; o kuşlar, o vahşi hayvanlar o garip heybetleriyle mütehayyile karşısında uçuyorlar, koşuyorlar. Tesâvir-i kalemiyye içinde bu kadar ulvî manzaraya tesadüf ettiğimi tahattur edemiyorum. Kullandığın kalem Fénélon'un hâk-i idrâkinde mi tenebbüt etmiş?. İstimal ettiğin mürekkep Shakespeare'in hûn-ı irfanıyla mı terbiye edilmiş?. Tevcihim garip, yahut nâ-vecih ise başka bir şey hatırıma gelmedi. El-hasıl bu mensûr şiirini okumakla pek ziyade telezzüz ettim. Tarifâtının bu kısmı ne kadar güzel ise, karga pençesinden halâs olan yavru kuşun anası, babasıyla beraber kafeste helâk olduğuna dair olan parçası o kadar müessir! Evlad-ı ahrârın mahbeslerde terk-i hayat etmeleri tasavvuru kadar hazin, dil-sûz! O facia hakikaten bana da pek ziyade dokundu.

Mektuplarım hakkında gösterdiğin istikbal ve hüsn-i kabulden müteşekkirim. Fakat ben sana istediğim gibi, yahut daha doğrusu istediğin gibi kâğıt yazamıyorum. İbtidâ iktidar, sâniyen vakit yok. Fikrini niçin bir alay hezeyan okutmakla it'âb edeyim?. Onun için hezeyan-nâmelerimi daima kısa kesmek istiyorum. Senin keyifsizlik benden de hiç ayrılmak istemeyen bir hastalıktır ki, daimî surette it'âb-ı dimagdan neşet eder.

Çare-i indifâ'ı büsbütün terk-i eşgaldir ki bizler için muhaldir. Bilmem ben mütalaasız, tahrirsiz, hususiyle mütalaasız duramıyorum. En fenası meşguliyetlerimin intizam altında sıhhate elverecek zamanlarda olmamasıdır. Ekseriya yemek üzerine çalışırım ki, o zaman zihnimde bin-nisbe güşâyiş bulurum. Halbuki meşguliyet-i zihniyyenin en ziyade muzırr-ı sıhhat olduğu zaman ba'd-et-taam, kabl-el-hazmdır. Bilirim ki, bu kaide-i sıhhıyeye sen de riayet etmezsin. Öyle olunca artık o rahatsızlığa katlanmak lâzım gelir.

Kemal'den, Sezayi'den bahsetmek bana pek müellim geliyor. Sezayi yine gelir, yine görülür! Lâkin Kemal... Zavallı Kemal! Zamanımızda bir türlü kadri bilinmedi. O Kemal'in ki hakikaten sevabıkta nazîri gelmemiş olduğu gibi, bundan böyle de geleceği şüphelidir. Belki ileride bir kemal-i edebiyat daha gelebilir, fakat bu mecmûa-i mekârim ü âliyât gelir mi, bilmem? Ah!..

Bir güherdir marifet fıkdân ile kıymetlenir

Niçin bir kaide olmuş? Cem'iyât-i insaniyyede hükmü hemen hemen bir vakitte tehâlüf etmemiş olan bu kaide-i kadîmeyi iptal, insaniyetin en birinci vazifesi iken, eyvah ki, en ziyade taarruzdan sâlim olan yine bu kaidedir!..

İstanbul'un sıcakları başlayalı çok olmadı. Bugün ise havada âdeta kış hali var. Ben kışı bir türlü sevemediğimden mevsim-i sayfın geçmekte olduğunu düşündüğüm zaman mükedder oluyorum. Aman nedir o mağmum havalar, nedir o soğuk rüzgârlar! Nedir o ardı arası kesilmez yağmurlar!. Evde kalırsan zehirli hava teneffüs edersin, sokağa çıkarsan bâd-ı zemherir vücudunu haşlar. Bazen aylarca güneş yüzüne hasret çekersin. Rû-yı zemin güneşleri ise hemen umumen birer köşede gâribdir. Âh kışı hiç sevmem! Kudret olsa, imkân bulunsa daima mevsim-i sayfı takip ederek dünyayı dolaşırdım.

Keyifsizliğinin daha dehşetli bir ikinci tarifini şimdi okudum. Ben senin bir büyük biraderin isem sözümü dinle : Ben o tarif ettiğin hali beğenemedim. Etibbâ-yı memleket hazımsızlık demişler, haltetmişler. Hastalık benim emin olmak üzere tahminimce zihin yorgunluğundan geliyor. Hususa bu yorgunluğun ekser yemek üzerleri ve geceleri vukuundan neşet ediyor. Göz göre vücut telefinin mânâsı yok. Bir müddet kesret-i iştigali bütün bütün terkedemezsen bile tadil et. Ba'd-et-taam hiç bir şeyi okuma, yazma, geceleri çok oturma, çok gez. Velhasıl vücuduna bak. Sonra nâdim olursun. Vâkıa bu hastalık mühlik değildir. Şu kadar ki daima seni bî-huzur eder. O halde mecburen terk-i eşgal edersin. Şimdi

günde beş saat çalışabilirken, o zaman belki iki saat bile uğraşamazsın. El-hasıl bir müddet, yani hastalık ber-taraf oluncaya kadar, hekîmâne veya tabîbâne hareket etmelisin. İşte sana nasihatim budur. Hekim ile âmil olmanı senden talep değil rica, rica değil talep ederim.

Senin ibtidâ Londra'ya gidecek, sonra İstanbul'a gelecek olan Hintli, ki benim için bir mektup verecekmişsin, daha zuhur etmedi. Lâkin ben onunla nasıl konuşabileceğim? Ben ingilizce bilmem, o fransızca anlamaz, hint lisanıyla türkçe arasında ise hiç münasebet yok. Zahir birbirimize söyleyeceğimiz söz gülüşmekten ibaret olur.

(Bana azıcık müsaade et. Denize gireceğim. Bu cismanî âlem-i âba muhtacım. Çok fayda görüyorum. Hem de hoşuma gidiyor. Bir saat sonra yine konuşuruz.)

İşte geldim, fakat geç kaldım. Çünkü yemek de yedim. Hiç olmazsa insan bu külfetten vâreste yaratılaydı!.. Taam etmek lezâizden imiş. Benim için zahmet, külfet, başka bir şey değil! Nerede kaldık? Ha diyorsun ki: «Güzellik mehâsin-i maneviyyenin yüze vurmuş âsârıdır.» Bu söz pek doğru. Bence böyle demek lâzım gelir. Fakat bu kaideyi tatbikte ihtilâf edeceğiz : Sen yüzü güzel bir kadının hüsn-i ahlâkına kāil olacaksın; ben ahlâkı güzel bir kadını çirkin de olsa güzel göreceğim. Sen surettçn mânâya intikal edeceksin ki doğrudur; ben bâtından zâhiri istidlâl edeceğim ki kaidesizdir. Fakat bence pek kaideli geliyor. Evvel de demiştim: Pek çirkin bir kadın zekâsıyla, hissiyle, edasıyla, etvarıyla beni kendisine meftun ediyor. Sonra kendisinden daha güzel bir kadın görmüyorum. Halbuki pek güzel bir kadına meyletmek istiyorum. Yüreksizliğiyle, gılzetiyle, muamele bilmezliğiyle beni kendisinden soğutuyor. Sonra ondan daha çirkin bir insan göremiyorum. Ah muharrikât-ı hissiyâttan «malheureusement» yine bahsedemeyeceğim Bu bahis hep bulutlu havaya tesadüf ediyor... Bahsedeceğim, yahut bahsetmek istediğim zaman benim de gönlümde fırtınalar zuhur ediyor, şimşekler çakıyor, yağmurda mı yağsın?.. Bırak beni kardeş, kendi halime!.. Sen İstanbul'a ne zaman geleceksin? Lâkin zihnim birdenbire pek müessir, aşırı hazin ve muhzin hayalât ile doldu. Ben niçin geldim dünyaya acaba! Benim bu fena âlemde hiç de işim yok. İşim var, lâkin bu cihan benim işime gelmiyor. Hâmid, şimdi bir kuvve-i maneviye bizi rû-be-rû getirse sana birtakım şeyler söylerdim ki ağlardın. Beraber ağlardık. Yalnız mı ağlayım?..

Naci bahsine geldik : Bir yanardağdan Keşiş dağına intikal edeceğiz. O mübarek gerçekten mübarek imiş ya!. Artık bu defa bizleri çekememezliği bütün bütün meydana koydu. *Zemzeme*'ye dair *Tercüman*'a harf-i vâhid bir şey yazmadı. Ne dersin buna? Midhat Efendi mazur, bana bir gün dedi ki: «Bizim gazetenin edebiyat Allah'ı Naci'dir. *Zemzeme* için

bir şey yazılmasını Allah'a havale ettim. O da bir ses çıkarmadı. Sebebini sordum. Ekrem Bey bana *Zemzeme* göndermedi ki, bir şey yazaydım dedi». Tuhaf değil mi? Halbuki ben Midhat Efendi'ye *Zemzeme*'den bir nüsha göndermiştim. Lâkin Naci'ye niçin göndereyim? Bütün bütün şımartmak için mi? Garip olarak *Tarîk* bir reklam yazmıştı ki, o gazeteyi elıne alırsan görmüşsündür. Naci'nin şiiri için «o kadar selâsete ben az şiirde tesadüf ettim» dediğin ciddi bir söz oluyor?

Gözlerim fenalaştı yine bırakacağım. (Bu kâğıdı karalamağa arife günü başlamış ve sonra gözlerimden dolayı bırakmağa mecbur olmuştum. Ertesi günü bayram oldu. İstanbul'un bayramı, hususuyla memuriyette olanlar için, bî-huzurluk eyyâmıdır. Üç gün dolaştım. Evde kaldıkça yalnız kalmadım. O yorgunluk, o rahatsızlık göz ağrısının ziyadelenmesine sebep oldu. Mektubu tekrar ele alamadım. İşte bu sabah, ki Şevval'in yirminci cuma sabahıdır, yine seninle konuşmağa can attım) dinle:

Naci'nin şiiri pek selîstir, öyle mi? Lâkin şiir için selâset nefâsetten sonra aranmak lâzım gelir. Böyle olunca şairimizin eş'ârı sence hem nefîs, hem de selîs demek olur.

Su letâfetle sîm-i sâf -âsâ
Kayadan muttasıl akıp şarlar
Sanki zencîr-i nûrdur parlar
Olur erbâb-ı aşka cezbe-fezâ
Mâ-i câri taraf taraf çağlar,
Bâd-ı hoş-bû eser hafif hafif,
Çağladıkça sular latîf latîf,
İki yandan sadâ verir dağlar.

Nasıl, hem nefis, hem selîs değil mi? Benim *Talim*'e aldığım şiirleri güzel, güzel şiirleri de ondan ibaret. *Ateşpâre,* yahut mangal karıştırılırsa göze çarpacak söz o iki manzumeden ibaret olduğu görülür. Küsûru hezeyan. Osman Bey'den bazı şiirler istedim, gördüm, beğendim. Osman Bey bittabi şair, Sezayi bittabi edib olduğu gibi. Kusurları tefekkür ve tabirce hiç bir kimseye benzememeleridir ki, bu kusur, ileride, kendilerinin birer büyük meziyeti olur.

«Ufkun meşhuru müteharrik ise de doğrusu sâkindir, zannediyorum», diyorsun. Ben ikisi de câiz olduğunu lugate müracaatle tahkîk ve tahrîr etmiştim. Bu halde meşhur olan müteharriki daha doğrusu olmak lâzım gelmez mi?.

Karşımdaki ufuk harekete başladı. Galiba yağmur geliyor. Bu sene İstanbul'un havasında görülen ıttıratsızlık hiç bir yaz görülmemiş. İki gün açık giderse iki gün de mutlaka bozuluyor. İşte ince ince yağmağa başladı.

«Kürsi-i istigrak»ı benim beğenmekliğim sana da hatır için onu sevdirmiş. Teşekkür ve iftihar ederim. Lâkin o manzumenin hatır için sevilecek mertebeden sema kadar âli olduğunu iddia edebilirim.

Kenâr-ı bahrde hoş bir mahaldir, nâzır-ı âlem,
Tahaccür eylemiş bir mevcdir üstünde bir âdem,
Hayalettir oturmuş, fikr ile meşguldür her dem,
Giyinmiştir beyaz, ama bakarsın arzeder mâtem,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem!.

Böyle bir tabloyu ben daha hiç bir yerde görmedim. Hâmid'in eş'ârı hemen umumen güzel, umumen ulvîdir. Fakat içinde böyle bir tasvir daha görülmedi. İtikadımca bunu Raphaël de görse huzur-ı azamet ve ulviyetinde ser-fürûbürde-i ta'zim ü teslîm olurdu. Bana itimat et, ben güzel şey yapamazsam da takdir ederim. «Yeşillik» manzumesinden bahsetmeği evvelki mektubumda unutmuşum. Manzumenin isminden başka her şeyi güzel. Nâmının nâhoş gelmesine sebep ise Türk aşçıların ağzından semizot, ıspanak gibi mekûl hazravât için «yeşillik» tabirinin çokça işitilmesidir. Bu manzumeler bir yere basılsa, mecmuaya bir de fihrist konsa fihristte görünecek «yeşillik» tabiri yine o «effet»yi etmez mi? Maksat latîfe mücerred. Fakat sen bu latîfeyi cidde hamleder de ismi değiştirirmişsin, ona teşekkürden başka ne diyebilirim!

Eş'âr ve âsârın içinde beğendiklerim hep muktebesâttır ha? Kime iftira ediyorsun? Bana mı, kendine mi? Bu ne tarafa ait olsa haksız.

Sezayi bilmem kampanya safalarına daldı da ahbabını, ihvânını bütün bütün unuttu mu, ne oldu? İki aydan ziyadedir bir şey yazdığı yok. İnsan muharrikât-ı hissiyât ile muhat olduğu zaman ihvanını düşünebiliyorsa da -hayır öyle değil- daima düşünmeğe muhtaç oluyorsa da, onlarla konuşmağa vakit bulamıyor. Sezayi bu hususta hepimizden bahtiyar. Ah gençlik!..

Handeler bûseden kalıp hâmil
San olurlar çemende râyiha-zâ..

beytini şarka nisbet eylemekle bir kabahat mi ettim?. Şarka mensup olan bir fikir neye güzel olamasın? Fikir hem güzel, hem de doğrudur; ifadece

ise hiç bir bozukluğu yok. Ben ona yine şarka mensup diyeceğim. Fakat sebebini bilmiyorum, hayalim onu öyle kabul ediyor. İhtimal ki hata ediyorum.

Hazret-i üstaddan son bir mektup aldım. «Edebiyat ile hiç alış-verişim yok!..» demesin mi?.. Buna sen inanır mısın? Ben inanmadığım halde dinledim. Üstadın bu lakırdısı bir maşuka-i nâ-mihribâna karşı «artık seni sevmiyeceğim!..» yollu gösterilen istiğna kabilindendir ki, daha ziyade mağlub-ı muhabbeti olduğuna delâlet eder. Yine çok yazamadığından, yazarsan hasta olduğundan bahsediyorsun. Senin kadar değil, ama, vaktiyle ben de mesela bir gün akşama kadar şiir söyler de yine usanmaz, yine yorulmazdım, şimdi iki saat uğraşamıyorum. Bu hastalıktan filandan değil, takaddüm-i sinden ileri geliyor ki o da bir hastalık sayılabilir. Evet. Asıl hastalık odur ki devâ-nâ-pezîrdir. Ben bundan on sene evvel yazdığım *Yâdigar-ı şebab*'da (Va hasretâ! Hayat gençlikten ibaret imiş!) demiştim de şimdi artık söyleyecek bir söz bulamayarak yalnız çehremi karartıp meyusâne düşünüyorum. Gençlik bitti. Pek ala!. Fakat gönül niçin ihtiyarlamıyor?.. Ona taaccüp ediyorum, ona hiddetleniyorum. Ah benim için senin o sırada İstanbul'da bulunacağın zaman idi! Yahut ben orada bulunaydım. Nasıl geleyim? (Vakit vakit ben hiç olmamalı idim) diyorsam da bundan da bir şey çıkmıyor. Hiç olmayan hiçtir. Hiç olan için de teselli muhâldir.

Senin tercüme-i hal ile Şinasi ve Ziya manzumeleri Ruhi Bey'e gönderilmiş, lâkin Ruhi Bey o tezkireyi meydana getiremeyecek gibi görünüyor. Öyle bir encümen-i edeb teşkil etmek kolay değil, güzelce bir şey olsun denirse güçtür. Çalışmak, düşünmek, uğraşmak, yazmak, bozmak, yine yazmak, aramak, usanmamak ister ki, o da bir rind-i sagar-keş-i lâübâlinin kârı değildir. Tezâkiretü'ş-şuârâ'da Sezayi'nin dahil görünmesi için başka bir yol var: *Zemzeme*'ye dair gönderdiği mütalaa-nameden bazı fıkraları, tezkirede benden ve o sırada *Zemzeme*'den bahsolunduğu sırada nakl ü derc etmek için Ruhi Bey'le lakırdı ettik. Sezayi ikinci *Talim*'e girer, hem de kitabın en haysiyetli, en ehemmiyetli sahifelerini tutar. Lâkin ben de onu vücuda getirebilecek miyim? Orası şüpheli, hem pek şüpheli!..

Eyvâh tükendi mâye-i ömr,
Hûrşîde erişti sâye-i ömr!

Mazi mün'adim, hâl mülim, âti muzlim, âh ben bu hayattan bir şey anlamadım. Anlayamıyacağım. Niçin geldim dünyaya acaba?..

(Bu ikinci kâğıdı da doldurabilirsem pes. Bu mektup yazmak değil kâğıt karalamak.)

Bana göndermeğe lutfettiğin manzumâtının, hele çok şükür, suretleri Sahib Bèyefendi-zâdelerde mevcut imiş. «Yeşillik»de o suretleri alınanlar cümlesinden olduğunu tahkîk ettim. Bunlardan neşrini arzu ettiklerin için beylere yaz. Arzu olunan gazetelere veya mecmualara göndersinler. Matlûb hâsıl olur. Sakın buna bir mânâ verme. Mutlak bir mânâ vermek lâzım ise de ki: «Zavallı Ekrem! Yine felâkete uğramış, her şeyden bıkmış, bir atalet-i mühlikeye düşmüş. Yazık! İnşallah kurtulur!» İşte böyle söyle, böyle dua et!

Seni sık sık yâdettiğime elbette emin olursun. Sık sık kâğıt uçuramadığıma ise gücenme. Gözlerim ağrıyor demedim mi?

«Zamane-i âb»ı evvel birkaç kerè okumuştum. Şimdi yine okudum. Muazzam şey! Bahr-i mevvâc-ı edeb ü hikmet vasf-ı sahîhidir. Böyle muhitleri ihata eden fikirdeki vüs'ati benim havsala-ı hayalim isti'âb edemez. Bu manzumeden pek çok beğendiğim parçalar şunlardır:

Baktım ki dem-i tefekküründe
İnmekte nücûm zîr-i pâye;
Hem-rütbe olur tehevvüründe
Emvâc ise üshüb-i hevâya.
Hâkim sana şâhık-ı cebelden,
Bu şahs ki bunda nâle-zendir,
Bil kim mütebahhirîndendir
İstersen anı bir imtihan et!..

Şâhik, dağ tepesi demekse de cebele izafetle istimali meşhûr ve menus olduğundan düşündüğün tekrar mahzûruna mahal yoktur. Mamafih zirveyi kullanmak da tevil kabul etmez zırvalardan, yani şu bizim Elhac İbrahim Efendi Hazretleri'nin zerdesinden olmazdı.

Şimdi ikinci mektuba geçiyorum:

Ha unutacaktım «üshüb» diye bir lugat bilmiyorum. Benim bildiğim «sahâib»dir. Şayet böyle bir lugat yoksa.. Yoksa sen icat etmiş olursun, değil mi?

İkinci mektubun, bilmem yukarıda söylemiş miydim?.. 27 Mayıs sene 1884'te yazılmış. Cevabı frengî 5 Ağustos'ta yazılıyor. Büyük kusur, lâkin affet. *Zemzeme*'yi almışsın. Tabiîdir ki gönderilen şey alınır. Fakat sıkılmadan nasıl okudun?.. Hatır için olmalı. Doğrusunu istersen ben, sen olsam *Zemzeme*'yi okumak şöyle dursun, elime bile almazdım. Çünkü fenadır, çünkü mütalaası can sıkar. Okuduğun ve fazla olarak beyan-ı

mütalaaya da tenezzül ettiğin için sana nasıl teşekkür edeceğimi bilemem. Bu mütalaat hemen umumiyet üzere senâ, senâlar ise kezâlik umumen rehin-ı ıtrâ olmasa mektubundan bit-tefrik bir vâsıta-ı neşriyeye verirdim. Mütalaatından red yolunda olanların birtakımı bence de rehin-i kabul ise de bazıları değil ki sırasıyla bahsedeceğim, görürsün :

Bulur şân o serdâr-ı sâhib-zafer
Kalıp bahs-i vahdette âciz nefer

beytinde kalemle serdar arasında vech-i müşabehet arayacak değil, soracak ahâli-i kalemin tarifi bence kaleme gelir sözlerden olsa da, cevap verecek olsam, derdim ki : Sorduğunuz vech-i münasebet, serdar daima askerin, kalem ise kelimât ve sutûrun en gerisinde bulunmaktır! Bu cevaba kanmaz da gevezeliğe kalkışırsa o zaman sükût ederdim.

Tevârihe mebde verir ez cedîd

mısraındaki «ez cedîd» filhakika iyi değil. İyi olmadığını bildiğim halde istimal ettim. Başkasında görsem ben itiraz ederdim. Bilmem neden oluyor?. Bazı vakit insan hiç hazzetmediği bir adama selâm vermek kabîlinden olarak, hiç sevmediği bir lafza da ifadesinde makam veriyor. Hayır, bunları kullanmayacağız.

Ne cevherdir aslen o nûr u ziyâ?..
Bunu fen dahi bilmiyor hâliyya!.

kafiye-i mukayyede netâyicinden olduğu bî-riya. «Aslen o» yerine «aslında» denilmemesi dediğin gibi üst taraftaki sözlerle irtibatını göstermek içindir desem cevap olur ya!.. Fakat «aslında» yazılmakla da irtibata halel gelmediğine nazaren öyle demek daha güzel olacakmış diyeceğim.

Bizim nağmenin vasfında yazdığın kıt'aya sahib-i nağmenin liyakatsizliğini şundan anla ki o kıt'aya bile itiraz ediyor :

Nâylar böyle nevâ söylememiştir tâ hâl

mısraındaki «nevâ söylemek» tabirine hafifçe bir nazar ettikten sonra «tâ hâl» için bu da «ez cedîd» gibi gurabâ zümresine idhal olunacak elfâzdan değil midir diyor. Sâniyen

Musikî şi'r ile olmaz bu kadar hem-âheng

mısraındaki «hem-âheng» ahengsiz düştüğünden nây ve nevâya, hüsn-i edâya dair bir şiirde bulunmaması evlâ olacağına zâhib oluyor. Bu bir cümle-i muterize. Bunu geçelim.

«Bak efendim! Şunlara bak!» diyerek naklettiğin beyitler o kadar istihzâya müstehak mıdır ya? İstihzâ değilse senâda ıtradır ki istihza gibi telâkkiye sezâdır.

«Hulyada bir temâşâ» manzumesinden,

Ol mertebe yağardı envâr âsmândan
İzhar-ı acz ederdi çekmekte sanki gabrâ

beytindeki «sanki gabrâ»yı beğenmediğin haklıdır. Yalnız dediğin gibi «sahn-ı gabrâ» da olmaz. Ben onu ibtidâ «hâk-i gabrâ» yazmıştım ki menus ve mânen muvâfık olan da budur. Sonra, hani senin biraz yukarıda bahsettiğim,

Hâkim sana şâhık-i cebelden

mısraında şâhık dağ tepesi mânâsına olmak münasebetiyle düşündüğün tekrar takfiyesini ben de «hâk-i gabrâ» da mülâhaza ettiğim içindir ki, «hâk» i kaldırdım, yerine «sanki» koydum. Sanki iyi ettim.

Lâyıktı rüşt! Edeydi bâlâya arz-ı süflî,
Şâyân idi bakaydı hasretle zîre bâlâ

beytini de şâyân-ı temâşâ görmüşsün. Halbuki hâvi olduğu bir tertib-i sehvî ile beytin mısra-i evvelinden mânâ çıkmadığına dikkat etmemişsin. Veyahut beyti beğendiğin filan yok da alay mı ediyorsun? Hadd-i zâtında ise beyit beğenilecek bir şey değilse de, sehviyle beraber yazılarak alay etmek de arzu-bahş olacak bir maskaralık olmasa gerektir, değil mi? Sana bir vakitte darılmam. Fakat böyle küçüklükleri de senin büyüklüğüne yakıştıramam.

«Acep kimdi» manzumesindeki,

Gözüm vechindeki hüznü seçerdi

mısraa ilişerek diyorsun ki: «Hüznün seçilmesi nasıl olur? Hüzün seçilir bir halde olmadıktan başka görülür dahi değil. Görünür bir hal olmak

yakışır zannederim, zîr-i bürkâda olsun, nerede olursa olsun.. Bir çehrede olan hüznü göz görmemeli, gönül hissetmeli.»

Bu mütalaan bence musîb değil. Evvelâ, seçmek teşhîs etmek mânâsına olmak itibariyle hüzne yakışır. Sâniyen, gizli bir şeyi itinâ ile görmek mânâsına olmak itibariyle kezâlik hüzne yakışır. Hususuyle o hüzn nikâb altında olursa görülen şey elbette görülür. Bir çehredeki hüznü göz görmeyince gönül nasıl hissetsin? Benim itikadımca sahibi ilk defa görülen bir çehredeki hüznü göz görmeden gönül hissedemez, ibtidâ göz görür sonra mâhiyetini, edebilirse, gönül takdir eder.

«Mağruka» manzumesini o kadar beğendin ha! Acaba inanayım mı? Haydi öyle olsun. Bu manzume üzerine iki mülâhaza beyan ediyorsun ki pek musibdir. Vâkıa «Mağruka» yazıldıktan sonra birader-i merhumun o vak'a üzerine derece-i teessürâtı, «Mağruka»yı ibtidâ taharri, sonra takip yolundaki tâlâtı tasvir ve tezyil olunmalı ve bir de asıl manzumeye «Mağruka»nın evlâd-ı metrûkesi hakkındaki tahassürâtına dair bazı sözler ilâve edilmeliydi. Bunların ikisi de hâtır-güzâr oldu. Fakat o halde vak'anın birçoklarınca mefruziyet dairesinde kalacak olan hakikati ilân edilmiş olmak mülâhazası mâni-i ictisâr oldu. Belki ileride o kusurları da ikmâl olunur. Ha gerçek evlad tahassürü hakkında bazı beyitlerin manzumeden bilâhere çıkarıldığını ve ez-cümle,

Ya Rab koma bunları pedersiz
Masumeleri yaşat kedersiz

in ma-et-tahassür terkolunduğunu şimdi tahattur ettim.

«Refik» mersiyesini cidden beğendiğini bilsem pek memnun olurdum. Zira *Zemzeme*'de en ziyade sevdiğim o manzumeciktir.

Bundan sonra tabiîlikte, rikkat-bahşâlıkta «Ariyet kitap arasında bulunmuş bir çiçek» manzumesi gelir. Bunun bazı beyitlerini sen de beğenmişsin. «Teevvüh»deki «Bu-yi reyhanî» tabiri «güft ü gû-yı ruhânî» ye kafiye olmak için ihtiyar olunduğu malum değil mi? Tabir galiba sana pek fena gelmiş. Tarz-ı ifadenden öyle bir şey istişmâm ediyorum.

Bundan sonra kendi âsârına nakl-i kelâm ederek batırmağa ikdam ediyorsun. Daima terakkide olan senin gibi edîbler bir gün evvele kadar yazdıkları şeyleri beğenmezler. Sen de âsâr-ı mütekaddimeni beğenmemekde mazursun. Fakat sence en kusurlu olan bir eserin bizlerce en mükemmel bir eser sayılabilir. Hele *Zemzeme*'den bahsolunurken âsâr-ı Hâmidâne'den söz açmak lâyık değildir, aralarında nisbet olmadığıçün. Evet! Hâmid'in âsâr ve eş'ârı nefâis ve bedâyi-i nâdiredendir. *Zemzeme* ise her nağmesi bir figân-ı aczden ibaret bir feryad-ı meyusâne. Başka bir şey değildir.

«Nezd-i yemde» tabiri benim bildiğime göre *Zemzeme*'de yalnız bir yerde vardır. Sen tekrar ettiğini ve halbuki böyle sözlerin bir mecmuada bir kere istimâli elvereceğini söylüyorsun. Tekerrür, vâki ise itiraz muhikkdır.

«Şikâyet» manzumesi için «bu pek güzel değilse de kusursuz, hiç kusuru olmamak da bir güzelliktir. O değil ama hiç kusuru olmamak bir güzellik midir? Yahut serâpâ güzel olmamak bir kusur mudur? Bana öyle geliyor ki, hiç kusuru olmamak güzellikdir, fakat öyle kusursuz bir güzellik pek hoşa gitmez değil mi? Buna nazaran senin bu manzumen pek güzel olduğuçün beğenilmemek lâzım geliyor! Acaba münekkidîn hazerâtı böyle bir tenkit bulabilirler mi» diyorsun. Şüphe yok ki bizim münekkidîn-i kiram hazerâtının hayallerinden bile geçmeyen bu suret-i tenkid, usul-i bedaiye dair fransızca okuduğum kitapları bir tarz-i i'câz-perverânede hulâsa ediyor: Mesela tabiatın bir manzarasını arzeden bir resimde tabiat mükemmelen taklit olunmuş olursa, bu mükemmeliyet o resim için bir büyük kusur addolunuyor. Ve resim hoşa gitmiyor. Bu ilm-i bedâyi'in en esaslı kavâidindendir, lâkin nev-i bedâyie dahil olan şeylerin hoşa gitmemeleri nadiren bî-kusurluklarından ise, ekseriya da pür-kusurluklarından neşet eder.

«Şikâyet» manzumesini bana serapa kusurlu göründüğünden keşf ve tarifte isbât-i uluvv-i iktidar ettiğin bir kaidenin tatbikinde isabet edememişsin. Bu manzumeden,

Aşk! Ey tıfl-ı füsûnkâr, çekil,
Oldu ya işte merâmın hâsıl.

beytinin suret-i takfiyesi benim de hoşuma gitmez. Fakat hoşa gitmeyen şeyler de bazen yapılıyor. Senin «Zamane-i âb» manzumesinden şu,

Sâ'ilerinin ne dil-rübâdır
Dem-zenliği nev-be-nev geçenden!
İsâl-ı selâm eder vatandan...

da dahi o suret-i takfiye görülür!. Latîfe değil ama, bu kafiye meselesinin bir büyük ehemmiyeti var ki bilinmiyor. Yahut bilinmek işe elvermiyor. Hakikaten şiirde kafiye, kadında ayakdır ki, câlib-i nazar-ı iştiyak olmaktan hiç bir vakitte hâli değildir. Ve

Nazarı avâkıb-ı ahvale olduğundandır
Ki nazmlarda kavâfiye itibar olunur.

buyurmuş olan Naci Hazretleri de bu hususta benimle hem-fikir olmak lâzım gelir!

«İftirak» manzumesinden,

Attın beni hâke tâ semâdan
Gönlünde bul isterim Hudâ'dan

beytini «şiirlerin en güzeli denilmeğe şayan» demekle istihsan ettiğin anlaşıldığından, kendi kendime «acaba Hâmid bunun nesini beğenmiş?» diyerek beyte dikkat ettim. Meğer bir nükteciği varmış da benim haberim bile yok!.. Senin işaretin üzerine bîçare beyit şimdi benim de kendimce en sevdiğim, en beğendiğim sözlerim idâdına geçti. Bundan dolayı sana cidden teşekkür ederim.

Müseddes ile tahmise hiç ehemmiyet vermemişsin. Vâkıa ehemmiyet verilecek şeylerden değil. Lâkin gariptir ki *Zemzeme*'yi okuyanlardan onda dokuzu o şiirleri beğendiklerini söylediler! Fena havadis, değil mi?

«Böyle de şiir yazılabilir ya» kıt'asına keşki hiç taarruz etmeyeydin! Ne ise.. şarkıların birindeki,

Eşk-i çeşmim bir küçük maslak gibi durmaz akar

mısraını takbih ve tezyîf etmedik ashâb-ı hüsn-i tabiat içinde kimse kalmadı. Ben de kendilerine şöyle cevap verdim: «Eğer *Zemzeme* yalnız sizlere okutturmak için bastırılaydı içinde o şarkı gibi daha birçok şeyler hiç bulunmazdı. *Zemzeme*'nin bastırılmasına en büyük sâik olan şeylerden biri de o şarkının orada görülmesi emeli idi.» Bu cevaba sen ne dersin? Ne dersen de, neme lâzım!..

Zemzeme'nin nekâyisi, kusurları senin tadâd ettiklerinden ibaret olmasa gerektir. Evvel de demiştim ya: Sen onu «Ekrem'indir» diyerek okuduğun için kusurlarını görememişsindir. Ne ise bu kadara da teşekkür ederim.

«*Zemzeme*'nin şu bulunduğumuz zamana muvafık bir lisan olamayacağı» mütalaasına karşı bir mazeret bulmakta aczim nümâyândır. Terâcim-i müntehabât yazılmış, hazır; yalnız Maarife tasdik ettirildikten sonra matbaaya verilmesi kalmış. Lâkin bunlar ne zaman yapılacak? Ben de bilmem. Bugünlerde miskinliğim var. Yine pür-fütûr oldum. Bakalım kış gelsin. Yazın çalışmak güç. *Talim*'in zeyli de teracim-i müntehabât gibi hazır, bir himmete muntazır duruyor.

Talim'i tebriğe dair manzumeni belki melfûf bulursun olmazsa gelecek posta gönderilir.

Âsâr-ı manzumeni orada bastırmak fikrini herkesten ziyade ben tervic ederim. Pek isabet olur.

Sipariş pusulalarına kadar eline geçen evrakı saklamak merakın imiş, öyle mi? O merak hemen hemen o derece-i müfritede olmak üzere bende de var. Öyle ise benim sana gönderdiğim hezeyânnâmeler de mevcut olacak. Senin mektupların da bende kâmilen mahfûz. Bunlar ileride bastırılacak olsa bir büyük kitap olur. Ve oldukça güzel de bir eser vücuda gelir, değil mi?

Mektubuna zeylettiğin iki gazel pek hoşuma gitti. Sen de bunlarda benim birtakım hissiyatımı tasvir etmişsin.

«Brickendi» unvanlı manzumeye meftun oldum.

«Zamane-i âb» bizim Menemenli Tahir'in çıkardığı *Güneş* isimli mecmua-i edebiyeye verildi. Bende mevcut olan sair eserlerin de o mecmuaya verilecek. Artık söze hitam veriyorum. Bu da maatteessüf oluyor. Mektup isterim. Sen benim kusuruma bakma, yaz. Ben de yazarım. Baki daima selâmette ol nûr-ı aynım Hâmid'im efendim.

İstanbul-İstinye 30 Temmuz 1300/11 Temmuz 1884 Birader-i âcizin M. Ekrem

Mektuplar I, İstanbul 1334/1916, s. 151-181.

TEFEKKÜR'den

— Babacığım işte ben yine geldim...

— Vay yavrucuğum geldin mi? Bana ne getirdin bakayım?

— Mandarin getirdim size.. Soyunuz da yiyiniz.

— Peki oğulcuğum.. teşekkür ederim.. Bakayım ellerine.. Ne kadar üşümüş!

— Karla oynadım da ondan. Bilir misin sen... O!.. kuşlara bak baba!.. Nasıl ötüyorlar!. Niçin oynarlar bunlar?.

***

Ne ömür şey bu melek!. Ya Rab sana nasıl hamd ü senâ edeceğimi bilemem, bana hayat içinde diğer bir hayat.. cihan içinde diğer bir cihan.. bir cihan-ı feyz-â-feyz bahşettin!.. Avâlime sığmayan âsâr-ı kudret ü inâyetinin bir nümune-i letâfeti de bu melek değil mi!. Bu masumun şu mini mini parmakları.. o küçücük elleri bir zaman gelip de memleketinin menfaati için kalem tutacak —vatanının selâmeti için kılıç sallayacak öyle mi?.. Bu ufacık vücut bir vakit gelip de ailesinin saadeti için çalışacak— evlâdının terbiyesi için uğraşacak öyle mi?. Bu da birtakım vazâifin esiri.. Bu da birtakım âmâlin mukayyedi.. Hâsılı bu da bir adam olacak öyle mi?.

Ya o zaman ben nerede bulunacağım?. Elbette dünyadan gitmiş olacağım.. Hiç olmazsa istediğim gibi terbiyesine fırsat bulaydım. Of! Ne kadar mağmum hava!.

***

Hele şu masumun neşesine bak!. Şu tipi âlemini.. şu korkunç fırtınayı da kendisine bâziçe-i hayal etmiş.. şu yağan soğuk şeyler nazarında gûyâ kar değil de yasemin çiçeğidir ki, melâike-i semâ etek etek zemine serpiyorlar! Havada uçan kuşları kapacak gibi köpükler içinde kabaran şu emvâc-ı hurûşânı seyrettikçe, şevkinden ellerini, kollarını oynatıyor! Ruh-ı latîfi avâlim-i ulviye ile idame-i münasebet ederken, kuvve-i fikr ü nazar hâlâ pîş-i nigâhındaki cism-i şeffâfın öte tarafına geçmek-

ten âciz!. Şu dakikada kim bilir ne kadar sabî-i bî-günâhın.. ne kadar yetim-i bî-kesin ellerini ayaklarını donduran.. kim bilir ne kadar alîl-i dermândenin.. ne kadar pîr-i nâtüvânın ıztırab ve âlâmını tezyîd ve teşdîd eden.. kim bilir ne kadar garib-i hâne-berdûşun.. ne kadar fakîr-i bî-zahîrin halini perişan eyleyen.. kim bilir ne kadar binlerce nüfusun esbâb-ı helâkini hazırlayan şu dehşetli hâlin ne olduğundan bî-haber!.. Şimdi şu pencereleri açıversem, tesir-i berd ile vücudunda bir ıztırab-ı şedîd hissedinceye kadar, ondan da memnun olacak!.. Şimdi kolundan tutup da bahçedeki kar yığıntısının içine bırakıversem, kendini en büyük emeline nâil olmuş kadar bahtiyar sayacak!.

Ne garip şey!.. Şimdi bir karabatağın denize daldığını görür, sevincinden haykırmağa başlar.. Bilmez ki o hayvanın bu hareketi eğlence için değil, kendisinden daha zararsız bir diğer hayvanı ekl ve bel' içindir! Düşünmez ki, bir kavînin bir zayıfı daima mağlup ve mahkûm etmesi bu âlem-i kevn ü fesâdın en hüzn-engiz, en ye's-bahş olan kavaid-i cârîyesindendir! Hele hiç hatırına getirmez ki, kendisinden iki sene daha evvel dünyaya gelmiş diğer bir sabî istediği halde, bunun oyuncaklarını cebren elinden alır.. İsterse yanağına bir de şamar vurur!.

Şimdi bir kayığın geçtiğini görür beşûşâne çırpınır.. Kendisinin de o kayık içinde bulunmasına arzu gösterir.. İdrâk edemez ki, o bir balıkçıdır. O meşakkati haz ve tenezzüh için değil, fakr u ihtiyaç gibi bir sâika-ı ârâm-sûz ile ihtiyar etmiş.. Kulübesinde ekmeksiz kömürsüz kudûmüne muntazır olan ailesine kifâf-ı nefs tedarikine çıkmış.. İhtimal ki, ona da muvaffak olamadığından ye's ü fütûru kuvvetini kesmiş.. O hal ile soğuk, kemiklerine kadar işlemiş!.

Âh.. gafil çocuk! Küre-i kamer arza sukût etse, dağlar havaya fırlasa.. denizler ka'r-ı sâfiline çekilse.. âlemi baştanbaşa tufan ihâta eylese.. cihan yekpâre bir yanardağ kesilse.. hasılı kıyamet kopsa, kendisine eza verecek bir hal olmadıktan.. oyuncaklarına da bir zarar gelmedikten sonra, kat'iyen vazifesinde bile olmayacak!. Fakat gariptir ki bazen bir köpek yavrusunun feryad-ı mütezallimânesini işitmekle âdeta mahzun oluyor!

Âh bir zamanlar ben de böyle değil miydim?

Vaniköy'deki yalının hamam dairesi tutuşup yandığı gün herkes telâş içinde... mükedder bir haldeyken ben ne kadar sevinmiştim! Çünkü bizim yangına da İcadiye'den toplar atılmıştı!

Yine o yalıdayken, tufanı andırırcasına yağan yağmurdan her tarafı seller basarak, umum ev halkı azîm havf ve halecan içinde olduğu bir gün, ben ne derece bahtiyar olmuştum!.. Çünkü harem dairesi avlu-

sunu bir havz-ı vesî haline getiren sular üzerinde kayık yüzdürmek benim için âsân olmuştu!

Yine o yalıdayken, bir kış iki arşına yakın kar yağdığından, yolların münsedd olduğu ve hususuyle fırınların ekmek çıkaramadığı bâdiresiyle herkes beht ve dehşet içinde bulunduğu gün, ben ne kadar hoşlanmıştım! Çünkü evde ne kadar adam varsa cümlesinin bahçeden sokak kapısına kadar olan uzunca bir yolu açmak için, sabahtan akşama değin uğraşmaları, benim için şâyân-ı hayret bir temâşâ vücuda getirmişti!

Yine o yalıdayken, bir gün validemle Paşabahçesi'nde o zamanlar mevcut olan billur fabrikasına denizden gidiyorduk... Bir hayli ilerledikten sonra birdenbire hava karardı.. Müteakıben dehşetli bir yağmurdur başladı.. Biz kayık içindeydik.. Sığınacak bir yer bulamadık.. Fena halde ıslandık.. Zaten fabrikaya da az bir mesafe kalmıştı, oraya çıktık.. Validem ve yanında bulunanlar, o hadiseden pek çok müteessif oldukları halde, bilâkis ben pek memnun olmuştum!.. Çünkü onların bir tarafta kurunmak kaydında bulunmaları, fabrikanın bahçesinde öte beriye atılmış renk renk billur çubuk yığıntılarının güneşe karşı bin türlü elvan içinde parıl parıl yandığını doya doya seyr ve temâşâ ile eğlenmeğe benim için meydana vermişti!

Yine o yalıdayken, bir gün büyük biraderimle bahçede bulunuyorduk. Biraderim beni nasılsa düşürdü... Dudağım patlayarak kanlar akmağa başladı. Zavallı biraderim ziyade telâşa düştüğü halde, ben gizlice seviniyordum. Gözlerimden akan yaşlar, dikkat olunsaydı, ıztırabımdan ziyade memnuniyetimi gösterirdi! Çünkü ben dört yaşında kadardım.. Benden dokuz sene evvel dünyaya gelen, binaenaleyh her hususta tahakküm eden birader-i mağrurumun beni susturmak, mutayyeb etmek için birtakım iltifatlar, muhabbetler bezletmesi, birtakım çareler düşünmesi, birtakım ihtimamlarda, takayyüdlerde bulunması ziyadesiyle hoşuma giderdi!

Yine o yalıdayken, bir gün beni hamama sokmuşlardı.. Hamamdan çıktıktan sonra bir aralık iskeleye indim. İskelenin bir tarafında bir deniz havuzu vardı.. Oraya boyalı tenekeden mamul kalemdânımı evvelce düşürmüştüm.. Kalemdân nazarıma tesadüf etti.. Havuz bir arşın kadar derinlikte ve bir ciheti ise daha ziyade sığ idi. Kalemdânı bir değnekle ite ite, havuzun sığ olan cihetine götürmek için uğraşmağa başladım.. İskeleye ise boyanmak üzere bir sandal çekilmiş.. Ben beri tarafta uğraşıp dururken sandalın desteğine çarpmışım.. Sandal o tarafa doğru yattığı gibi, beni iterek, havuzun içine düşürüverdi.. Derhal haykırmağa başladım.. Geldiler.. Beni çıkardılar.. Tekrar soydular.. Hamama soktu-

lar.. Azarladılar.. Ağlamağa başladım.. Bu aralık kalemdânı da çıkarmışlar.. Getirdiler.. Bana verdiler.. Derhal teessürüm zâil oldu.. Sevindim. Her şeyi unuttum. Ertesi sabah uykudan uyandığımda o kalemdânı baş yastığımın üzerinde bulmuştum!..

Bu kadar kayıtsız bir ömr-i pür-safa içindeyken de ara sıra pek mahzun oluşum vardı ki evde en çok dadımın beni uyutmak için, titrek ve nağmeli bir sesle Çerkes türküleri söylediği zamanlarda vâkî olurdu. O zamanlar başıma yorganı çeker, sâkin sâkin ağlardım. Ruhum o teessür yaşlarıyle âlem-i letafet-menâma süzülür giderdi. Ertesi gün uykudan gözlerimi açtığım zaman, gönlümü envâr-ı şevk ile yine dopdolu bulurdum!

Tefekkür, Dersaadet 1303/1883, s. 6-13

NİJAD EKREM'den

TAHATTUR

«Bir çiçek gibi geldim geçtim.. kırdaki otlar gibi kurudum. Bir biçare âleme neye geldi? Yürekleri zehr-i âlâmın meraretleri içinde onlara hayat niçin verildi?..»

Bu cümle-i edebiyye Chateaubriand'nın *Atala*'sındadır. *Atala*'yı tercüme ettiğim sırada hafızama kazılmış gibi yerleşmiş olan bu şi'r-i mensuru kırlarda, dağlarda Nijad ile birlikte gezerken ekseriya tezkâr ve tekrar ederdim. Nijad da her defasında buna itiraz eder ve derdi ki : «Âleme gelip de biçare olmayan kimdir?. İnsan olarak doğup da yürek zehr-i âlâmın acılıklarından vâreste bulunmak nasıl olabilir? Ve bir de kabl-el-hayat yürek zehirlenemez ki 'bunlara hayat niçin verildi?' demeğe mahal olsun.

⁂

Geçen bir sabah Ada'nın kırlarında —artık Nijad ile değil, o vücud-ı fâninin hayaliyle birlikte— geziniyordum. Bir noktaya geldim ki karşım, sağım, solum.. her yanım çiçek kesildi. Evet, rengârenk, taze, nâzenîn bahar çiçekleri ki bir sermestî-i bahtiyarî ile pür-hande-i neşat kaynaşıp duruyorlardı. Bunları görünce : «Bir çiçek gibi geldim geçtim. Kırdaki otlar gibi kurudum. Bir biçare âleme neye geldi? Yürekleri zehr-i âlâmın meraretleri içinde bulunanlara hayat niçin verildi?...» sözleri lisanımdan bilâ-ihtiyar dökülüverdi.

Âh! Nijad —dedim— sen olaydın şimdi yine itiraza kıyam ederdin. Fakat bugün itiraza artık hiç mecal yok.. Bunun ne kadar münasebetli, ne kadar mutabık-ı hakikat bir söz olduğuna bir taraftan senin mazhariyet-i garîbânen, diğer taraftan benim tecelli-i bedbahtânem şâhit.

Evet, Nijad! Sen bir çiçek gibi gelip geçmedin mi? Ben de bugün zehr-i âlâmın meraretleri içinde kalan hayatı niçin bana ihsan ettiğini Halık'ımdan sormuyor muyum?..

O hükm-i şairânede senin mazhariyetine münafi düşen yalnız şu ki : Filhakika sen de bir çiçek gibi geldin geçtin.. Ancak bir zavallı çiçek kadar olsun bahtiyar olamadan geldin geçtin. Bu nazlı çiçekler bugün ne kadar beşûş, ne kadar mesut iseler dün, evvelki gün de öyle idiler.. Yarın, öbür gün, daha öbür gün de yine öyle mesut olacaklar. Ya sen Nijad'cığım? Ya sen?.. Yazık ki sen şu bahar çiçekleri kadar da bahar-ı şebâbından bir nasîb alamadan geldin geçtin.. değil mi zavallı Nijad'cığım?.

KÜÇÜK SANDAL

İçi maun, dışarısı yeşile mâil koyu lacivert renginde, kenarındaki ince bir zırhtan ibaret yaldızı kendisine yakışmış ufacık, narin, hafif iki çifte sandal ekser akşamları beyaz yalının iskelesine yanaştırılır.. biri on bir, diğeri yedi yaşındaki kürekçiler mavi püsküllü kırmızı fesleri, bir örnek gemici esvapları ile sandala atlayıp büyüğü hamlaya, diğeri baş tarafa geçerdi. Sinnen ve kıyafeten bunlarla hiç münasebeti olmayan bir üçüncü de —muvazeneyi bozmamak için bir takayyüd ü ihtiyat-ı mahsus ile— sandala girip dümene oturunca sandal iskeleden alınır, mini mini kolların idare ettiği küreklerle birdenbire yol alan mini mini sandalın mini mini kürekçileri beyninde ekseriya şu yolda bir muhavere cereyan ederdi :

— Ercümend! O ne ya?. Küreğin topacını belime vuruyorsun..

— Mahsus yapmadım a, kardeşim.. kazaen oldu.

— Öyle ise dikkat et de kaza olmasın..

— Dikkat etmez miyim? Ediyorum ama...

— İşte bir daha! Bu da mı kaza?..

— Ne yapayım, a Nijad! Kürekler uzun da kullanamıyorum...

— Kürekler bugün değişmiş mi?

— Değişmemiş ama elime uzun geliyor.

— Hayır! Bugün sende bir hamlık var, iki gündür kürek çekmedin de yeniden acemi oldun galiba...

— İşte artık alıştım, bak ne iyi çekiyorum!..

— Aferin! Ama bozmamalı, böyle devam etmeli...

— Bak sen de bozuyorsun. Öyle mi çekilir o?.. Ben orada olsam ne âla çekerim.

— Sen burada hiç yapamazsın, bu kürekler daha uzun, hem de ağır.

— Benimkilerden ağır mı?

— Şüphesiz, mademki seninkilerden uzun, elbette daha ağır olacak.

— Olsun. Oo! Bu ne ya? Sen de beni ıslatmağa mı kalkıştın?..

— Ne oldu bakayım?

— İşte bak! Yukarıdan aşağı ıslandım.

— Kabahat benim değil, Ercümend.

— Ya kimin? O da benim kabahatim mi?

— Senin de değil, dalganın. Benim haberim yokken bir dalga geliyor, kendisini küreğin palasına hızla çarparken dağılıp sana doğru serpiliyor. Ensemde gözüm yok ki dalga geldiğini göreyim de küreği üzerinden aşırayım.

— Ama bak! Tekmil sırsıklam oldum.

— Ne zararı var? Deniz banyosu.. fena mı?

— Ama sen gülüp duruyorsun.

— Ağlayacak değilim ya? Demin de sen gülüyordun.

— İşte bir daha! Nijad, böyle yapacaksan beni yalıya bırakınız.

— Orasına ben karışmam, Ercümend.

— Böyle sırsıklam durulur mu?

— Merak etme, hava sıcak, şimdi kurur.

Kürekçiler böyle şakalaşıp gülüşürlerken sîma-yı mütebessimi bir endişe-i nihânın gelip geçen gölgesiyle ara sıra birdenbire mağmûmlaşan dümenci ise dalgın nazarını bazen mini mini kürekların hafif darbelerinden sath-ı bî-karar-ı lâciverdîde peydâ vü nâ-peydâ olan girdaplara, bazen ta ilerilere atfederek onların muhaverelerini işitmez gibi görünür. Nihayet yine bunun : «Haydi yavrucaklar! Artık gevezeliği bırakın da güzelce çekin. Zira şimdi akıntının ta ortasındayız. Çok aşağıya düşersek yine siz zahmet çekersiniz» yollu ihtarıyla muhavereye feysal verilerek on dakikada karşıya geçilirdi. İbtidâ Çubuklu koyunda tevakkuf edilerek kürekçiler biraz yorgunluk aldıktan sonra kıyı sıra yukarıya doğru ağır ağır gidilirdi.

Bu zamanda guruba hazırlanan güneşin ufku in'ikâsât-ı eşi'âsıyla altın yıldızlar içinde parıl parıl yanan mevâki ve emâkin-i sahiliyyenin derya-yı laciverdin buradaki düzgün sath-ı bî-kararı üzerindeki ukûs-ı müteharrikesi açıklara kadar yayılır, uzanırdı.

Sabahın kim bilir hangi saatinden işte bu zamanlara kadar bostanlardan zerzevat, ocaklardan kireç taşıya taşıya takatten düşmüş lâgar beygirlere ertesi gün için iade-i mecâl ettirmek maksadıyla bunlar kireç ocaklarının önünde zorla denize sokulur, karada bile kımıldanacak hali kalmamış bu zavallı hayvanlar soğuktan kaçınıp dalgalardan ürkerek geri geri gitmek isterlerse de üzerlerindeki canavarların hain kırbaçları altında kıvrana kıvrana denize doğru yürümekte muztar kalıp sonra derhal yine karaya şitâb ederler.

Biraz ileride gaz anbarları önüne yanaşıp demir atmış bir cesîm yük vapuru —ağır vücudunun yarısı suya batmış, yarısı meydanda, başından kıçından zincirlerle bağlı olmasa hemen kudurup açık denize saldıracak, rastgeldiği kayıkları, sandalları bir hamlede altına alıp ezecek, kıracak, parçalayacak azîmü'l-cüsse, garîbü'l-heykel bir ifrit-i siyah-ı bahrî gibi— yattığı yerde önünden gelip geçenlerin hayaline ilkā-yı vehm ü haşyet eder.

Daha ileride ihtiyar bir çınarın zîr-i sâyesinde çemenlerinin tazeliğini muhafazaya muvaffak olmuş bir sırtcağız orada ailece bir akşam yemeği yiyip eğlenmeğe rağbet edecekleri hüsn-i kabule müheyyâ olduğunu güler yüzüyle anlatır.

Az daha ileride dörder beşer çifte üç dört balık kayığı baştan kara edilmiş, tayfaları ayaklarındaki uzun çizmeleriyle tekmîl karaya uğramış, evvelce denize bıraktıkları ırgıbın iki ucuna yapışmışlar, karanlık bir neticenin nazarlarında belli belirsiz nümâyân ettiği zayıf bir şule-i ümid ile ırgıbı denizden almak için yek-âhenk olarak uğraşırlar.

Daha ileride sahilin hatt-ı istikamet-i tabiîyesinden ileriye fırlamış rıhtım üzerinde —senelerden beri sakfı düşmüş, ön tarafı kâmilen yıkılıp iç yüzü meydana çıkmış, kapılarından pencerelerinden eser kalmamış— bir köşkün bakiyye-i harabesi metin ve rûh-âgîn bir belâgat-ı hüzn-engîz ile : «Beni görüyor musunuz ki böyle harap ve matrûk kaldım, ki eczâ-yı vücudum târümâr ve bî-nişan olmaktadır, ki izbelerimde gündüz köpekler, gece sansarlar barınıyor? Ben vaktiyle böyle değildim.. Mesut bir aile ile meskûn ve ma'mur bir âşiyan-ı ikbal idim. Ekseriya mehtabın sâye-i sîmîn-i letafeti şu önümdeki havz-ı vüs'-i lâciverdîyi bir lücce-i nûra tahvil ettiği geceler rıhtımıma yavaş yavaş çarpan münevver dalgaların zemzeme-i şebânesiyle âgûş-ı harîmimde izâz edip uyuttuğum... ekseriya baharın feyz-i hayat-efzâsı şu arkamdaki dağları, bayırları, ağaçlıkları bir hudret ü taravet-i behiştî ile handan ettiği sabahlar civarımda lâne-sâz bülbüllerin elhân-ı âşıkânesiyle uykudan bîdâr olunca. latîf poyrazın uğrağı olan pencerelerimin önünde sâkin denize karşı sermest-i safâ-yı istigrak ettiğim vücutlar —âh! ehl-i dünya böyle vefasızdırlar— beni terkettiler. Sahipsiz kaldığımı görünce devrân-ı hodgâm beni böyle viran ve perişan etti. O vücutları sorarsanız sanırım ki onlar da dağıldı. Onları da felek harab u türab etti. Dünya da ehl-i dünya gibi vefasız değil mi?» diye söylenir durur.

Daha ileride şişe fabrikasının, o cesîm kârgâh-ı sanatın kâgir ve metin aksam-ı ebniyyesi bir uçtan bir uca yayılıp gider. Azametli, korkunç bacası havaya doğru uzanıp yükselir. Burada sabahtan beri çalışan birçok amele hem yorgunluk çıkarmak, hem de eğlenmek için pür-

şevk ü iştiha hep birden denize atılırlar, sabahat müsabakasına girişirler. İçlerinde iyi yüzmek bilenler açılırlar, açılırlar, ta açıkta demirlemiş gemilere kadar giderler. Bunların zincirlerine sarılarak biraz dinlendikten sonra tekrar kıyıya dönerler.

İşte bunlar hazin, latîf, hoş, ibret verici manzaralar, temâşâlar idi ki ufak sandalın fikri de kendisi gibi kocamış dümencisinden ziyade fikirleri de kendileri gibi bir neşv ü nemâ-yı serî' ile büyümekte olan küçük kürekçilerini meşgul ve memnun ederdi.

Güneş İstinye dağlarının arkasına çekilip de denizin reng-i lâciverdîsi derece derece koyulaşmağa, hava yavaş yavaş kararıp akşam garipliği her tarafa birden çökmeğe başlayınca yine dümencinin «haydi yavrularım! Gidelim» emri üzerine ufak sandal dalgasız denizin üzerinde akıntı aşağı kayarak gider ve yarım saat sonra beyaz yalının iskelesine yanaşırdı.

Ufak sandalın da hissedar olduğu bu mesut hayata ne kadar gıpta edenler olmuştu! Hattâ bunlardan birisi o küçük sandal küçük kürekçileriyle sahilhânelerin önünden geçerken enstantane bir fotografisini bile alıvermişti. Yazık ki o mesut hayatın bu nümâyiş-i magbûtu ancak bir yaz devam edebildi! Ertesi sene Nijad birdenbire ciddiliğini arttırmış, o sene içinde uğradığı hastalık ise zavallının neşesini kırmış, mizacını ekşitmiş, vücuduna bir nevi rehavet getirmişti. Artık o gemici kıyafetini sevmiyor, artık o kürek çekmekten mahzuz olmuyordu. Derin derin düşünceleriyle yalnız kalmak için vesileler buluyor, bahaneler icat ediyordu. Fakat bu kış birkaç defa: «Ah! Bir kere yaz gelse de İstinye'ye gidilse, küçük sandalda yalnız olarak kürek çeksem, eğlensem!» diye tahassürler etmişti. İşte yaz geldi? Küçük sandal da beyaz yalının kayıkhanesinde müheyyâ duruyor. Hani Nijad nerde?..

Büyükada, 22 Mayıs 1316/4 Haziran 1900.

İSTİNYE

Nijad'cık bu lafzı her kimin ağzından her ne zaman işitecek olsa nazar-ı dikkati derhal açılarak ondan sonra olacak lakırdıyı samimi bir alâka-ı sahabetkârâne ile dinlemeğe hazırlanır ve ona «Sen niçin, İstinye'ye bu kadar alâkadâr olursun?» denildiği zaman: «İstinye benimdir!» derdi. Evet, Nijad için İstinye demek dünya ve mâfihâ demekti. Fakat siz, kâriler, İstinye'yi bilir misiniz?.

Bu cihette vapur iskelesinin öbür köşesinden bed' ile karşı yakada buna muhâzi olan Tokmak burnuna kadar muhiti takriben bir mil çeker

mahrûtî bir körfez. Körfezin sahil-i şimâlisinin mebdeinde —vaktiyle itinâlıca yapılmış, şimdi biraz vakitten beri artık harap olmağa başlamış— uzunca bir rıhtım ki üst başında kira sandal ve kayıkları bir sıra dizilerek müşteri beklerler. Ortasına doğru sahilden bir kayık boyu uzakta ufacık şamandıralara bağlanmış ufacık kotralar, alt başında ise sahile kıç tarafından palamarlarla merbut bir karakol sefinesi durur. Rıhtımın gerisi kendisiyle muhâzi geniş bir şose yoldur. Yolun başlangıcında bir ev ki Yeniköy'e giden, iki tarafı çınarlı, enli caddenin mebdeinde bulunur. Bunun sağında bir gazino. Sonra geriye doğru açıldıkça bayırlaşarak tepeye kadar çıkan —hal-i hâzırı sebze bostanıyla çilekliken ibaret— açıklığın aşağısında yola karîb taştan bir dalyancı kulübesi. Rıhtım boyunca imtidâd eden bu açıklığın nihayetindeki bir sırt üzerinde, biribirine dayanarak tepeye kadar yetişmiş, sekiz on ev ki bostana nâzırdır. Bu evlerin aşağısında ve şosenin nihayetinde üstü ev, altı meyhane olmak üzere karşılıklı birkaç çürük-çarık bina. Sonra bir iki attar, bakkal, kasap dükkânı ile bir iki kahvehaneden ibaret —sokağı dar ve karanlık, kaldırımı bozuk— ufak bir çarşı ki hıristiyan mahallesine ait. Bunun nihayetinde, önü ekseriya birkaç büyük küçük gemilerle kapanmış, kalafat yeri. Bunun gerisinde kalafatçı ustalarının hesap ve kitap odası olmak üzere zeminden beş altı kademe yüksekte önü açık, sedirli, minderli bir mahal. Bundan sonra bir demirci dükkânı. Karşısında kalafat mevkiine nâzır bir kahvehâne. Bundan sonra bir aşçı, bir muhallebici dükkânı. Sonra biraz genişleyip aydınlanmağa başlayan kaldırımlı yolun sağında bir meydancığa nâzır çardaklı, bahçeli bir kahvehâne. Bunun önünde patika bir yol ki rum kilisesinin arkasından Bozacının bağı denilen bağın altbaşına, rıhtımlı şosenin gerisindeki çilekliğin üst başına çıkar. Muhiti hayli büyük olan Bozacı bağından öteleri mezrû ve gayr-ı mezrû' tarlalardır. Aşağıda bıraktığımız çardaklı kahvenin karşısında büyük bir kayıkhane. Bundan sonra kaldırımlı ve aydınlık yolun sağında buz fabrikası. Sonra yeni yapı bir büyük ev. Bunların arkaları büyük büyük, top top ağaçları hâvi bağlar, bayırlar. Buz fabrikasının karşısında duvar ile muhât ve fabrikaya ait ufak bir rıhtım ki fabrikanın buzları mavnalara oradan yükletilir. Bundan sonra rıhtımsız bir ufak sahil ki ekseriya karaya alınmış ve altı üstüne çevrilmiş eski bir sandalı gelene geçene arzeder. Bunun karşısında, sekiz on ayak tahta merdivenle çıkılır, mihrabının şekl-i inhidabı hariçten görünür, kısacık minareli, dışarısı sıvalı ve sarı boyalı ahşap bir mescit. Bundan sonra sağda, duvar içinde bir bostan. Solda büyük ve eski bir sahilhâne. Sonra kâr-ı kadîm diğer büyük bir sahilhâne ki ebniyesinin bir kısmı köprü gibi sokağın fevkini tutup altını keskin

bir zulmete ilkā etmiş. Bu köprülü yalıdan sonra yakın zamandan beri bir kısmı bütün bütün yıkılıp arsa haline gelmiş meşruta yalının duvarı. Bunun gerisinde bir bostan. Bundan sonra sahilde ufak tefek birkaç ev vesaire. Daha sonra bir meydancık ki hâvi olduğu bir iki ağaca kurutulacak balık ağları asılır, önüne de köyün ihtiyacâtı için kömür, odun, soğan, bal kabağı getiren kayıklar yanaşır. Bu meydancığın gerisinde bir bakkal dükkânı, bir kahvehâne. Meydancığın müntehâsında hem de denize nâzır diğer bir kahvehâne. Burada yol sağa ve sola kıvrılır. Karşılıklı yine bir iki attar ve bakkal dükkânı. Sonra, galiba suyu akmaz bir çeşme. Bu dükkânların mecmûunun teşkil ettiği ufak çarşı da İslâm mahallesine ait. Bu çarşı geçildikten sonra ikiye ayrılan yolun nokta-ı iftirakında yine bir bakkal dükkânı. Bu iki yoldan birisi köyün içerisine gider, diğeri sahil boyunu takip eder. Köyün içerisine giden ve imtidâdı iki üç dakikadan ibaret olan yolun sağ tarafı ekserisi harap evlerle.. sol cânibi bostanların duvarlarıyla muhattır. Yolun nihayetine yakın, solda cepheye rastgelmiş, birkaç musluklu güya bir şadırvan. Bundan sonra kâgir ufak bir cami daha. Sonra bir nalbant. Daha sonra bir bakkal dükkânı. Bunların karşılarında yine evler. Daha sonra solda kadîm bir taş köprü ki derenin coşkunluk zamanında üzerinden aşmak için vasıtadır. Bundan sonra büyük çınar ağaçları. Bunların altında müdevver sedler. Yanında ve karşısında kahvehâne, bir iki inek ahırı ki köyün bu kısmının müntehâsıdır. Köprü geçilmeyerek doğru gidilince ibtidâ sağda duvar içinde köyün dereye nâzır kabristanı. Derenin öbür kıyısında bir bostan, daha ileride çayırlık. Sonra bir bostan daha. Büyük kabristandan sonra sağda kalan sırt üzerinde —en ufağı Şemsâ-yı sehere ait olmak üzere— müteferrik mezarlar, ufak bir çeşmesiyle bir namazgâh. Sonra bir set üzerinde kireççilerin beytûtetine mahsus odalar, kahvehâne, filân. Sonra tarafeyni cesîm meşe ve dişbudak ağaçlarıyla muhât hıyâbân-ı mümted. Hıyâbânın sağında bostanlar, bostanlardan sonra tarlalar, bayırlar, kırlar. Hıyâbânın solunda, seyr-i âdi ile tulü on dakika çeker, gayet vâsi çayır ki bir yanından öbür yanına geçmek için vasata karîb bir noktasında vâkî yol ile ikiye ayrılmıştır. Çayırın ilerisi bahçeleri, bostanları hâvi uzun bir vadi. Çayırın solunda, iki sahili, biribirinden uzak kalmış üç beş kadardan ibaret, büyük ağaçları hâvi dere. Derenin öbür cihetinde gayet tozlu ve inişli yokuşlu bir yol. Yolun öte tarafında, bayır üzerinde üç dört kireç ve taş ocakları. Bundan sonra dağa doğru yine tarlalar, bayırlar, kırlar. Aşağıda bıraktığımız köyün İslâm çarşısı geçildikten sonra ikiye ayrılan yolun sahil boyunda kalanı takip olununca sağda solda birkaç ahşap ve kâgir ev ile kayıkhâne, marangozhâne olmak üzere birkaç baraka. Bunlardan

sonra yirmi arşın kadar bir ittisâ' ile içeriye doğru uzanıp giden ve tarafeyni bahçelerin, bostanların duvarlarıyla muhat olan derenin mansab-ı arîzini teşkil eden ve çamurluk tabir olunan bataklık. Bu bataklıktan öbür cihete geçmek için daracık ahşap bir köprü. Köprüden sonra birdenbire genişleyip açılan yolun solunda bataklığa nâzır bir kahvehâne. Karşısında, derenin hemen ağzında bir bakkal dükkânı. Bu sırada birkaç ev. Bunların karşısında, fakir rum ailelerinin sığındıkları, yer katından ibaret ahşap eveeğizler. Biraz ileride yol yine ikiye inkisam eder ki biri dosdoğru giderek sağa ve sola döner. Buradan sağa dönülürse köyün içerisine gidilir. Aşağıdaki iki yoldan ikincisi sola kıvrılarak yine sahil boyunu takip eder. Bu iki yolun nokta-ı tekâtu'unda bir bostan ki önünde nebeân eden bir su orasını daima çamur içinde bırakır. Köyün içerisine giden ilk sokağın içinde birkaç ev. Az ileride sağa dönülünce sağda solda ufak tefek, ekserisi harap evler. Sonra köyün hamamı, sonra bir cami, sonra sağda solda dar sokaklar, evler, dükkânlar, dere boyunca büyük bostanlar ki mahut taşköprüye müntehîdir. Köyün bu kısmı Mirgûn dağının eteğine sığınır. Sahil boyunu takip eden ve mahut tahta köprüden takriben altmış hatve ileride sola kıvrılan yolun sağında yeni yapı bir büyük konak ki gerisi kendi bahçesi, onun gerisi bir bostan, onun gerisi bir iki ev ki önlerindeki yol köyün içerisiyle Maslak yolunun alt başını rabteder. Büyük konağın karşısında yani sahil sokağının solunda, duvar içinde yine o büyük konağa ait büyük bir bahçe ki derenin mansabına, çamurluğa dayanır. Az ileride büyücek diğer bir ev daha. Sonra bir bostan. Bostanın karşısı bir ev harabesinin bakiyyesini hâvi bir arsadır. Bunun yanında bir ufak yalı ki önü, derenin getirdiği kumlar, çamurlarla dolarak, deniz iken karaya tahavvül etmiş. Ondan sonra bir iki dükkân. Daha sonra birkaç büyük ağacı hâvi bir meydancık ki bir tarafına ekseriya büyük balık kayıkları çekilir, bir tarafına da balık ağları serilip tamir olunur. Meydanın sahilinde bir ufak tahta iskele. Bunun karşısında bir sokak ki köyün içerisiyle Maslak yolunun alt başını rabteden yola çıkar. Sokağın içinde solda bir ev. Bunun karşısında alçak ve yıkık duvar içinde bir arsa. Bunun bir tarafında bir kabir yeri ki önünde geceleri kandil yakarlar. Aşağıda tahta iskeleden sonra deniz kıyısında, ebniyyesinden eser kalmamış, bir büyük harabe başlar ki vaktiyle mevcut olan un fabrikasına ait.

Bunun arkası dik ve ufak bir yokuştur ki altbaşında ve sağda han gibi bir beyaz bina ile bir evceğiz vardır. Yokuşun üst başı dört yol ağzıdır. Bunların biri sağa doğru daima yokuş yukarı giden küçük Maslak şosesidir.

İkincisi yine sağda aşağıya meylederek köyün içine giden mahut dar yoldur. Üçüncüsü geldiğimiz tarîktir. Dördüncüsü hâlâ takip ettiğimiz, Mirgûn'a giden, sahil yoludur ki sağ ciheti —bahçelere ferşolunan sert, kırmızı topraklı ve Mısırlı yalısına merbut— dağın eteği, sol tarafı ise adam boyundan yüksecek bir duvar ile muhat olarak ibtidâ un fabrikası harabesinin, sonra Mirgûn pazar kayığına mahsus kayıkhânenin, daha sonra asker karakolhânesinin, daha sonra esbak sefir-i İran merhum Muhsin Han yalısının arkalarıdır. Bunun ilerisinde solda bir asker nöbetçisi külübesi. Daha sonra Muhsin Han yalısına merbut, yola nâzır penbe boyalı bir köşkceğiz. Bunlar geçilir geçilmez bir iniş gelir. Bunun solunda, büyük ağaçların-zîr-i zılâlinde, uçurumsu, loş bir yer ki şurasında burasında, gelip geçenlerin enzâr-ı lâkaydânesine ilişmekten muhteriz gibi duran birkaç vazî' ve fersûde mezar taşı vaktiyle kabristan olduğuna delâlet eder. Bunun öte tarafı Muhsin Han yalısının yüksek bir duvarıyla faslolunmuş harem dairesi bahçesidir. İnişin alt başı kaldırımlı ve doğru bir dar yol ki deniz kıyısındaki rıhtım yoluna müntehidir. Bu rıhtım yolunun solu Muhsin Han yalısının önüne kadar gider kesilir. Sağı Tokmak burnuna ve oradan Mirgûn'a kadar uzanır. Bu rıhtımın Tokmak burnuna kadar mümted kısmında ibtidâ kayıkhânesiyle, sayedâr eşcâr-ı nâdireyi hâvi ve önü demir parmaklıklı muntazam bahçesiyle ahşap ve dil-nişîn bir yalı. Sonra duvar içinde bir arsa. Daha sonra Mısırlı yalısının kayıkhânesiyle bahçesi. En sonra yalının bahçeye nâzır kısmı.

İşte İstinye bu!

Ezberden yazılmış olmakla beraber mümkün mertebe sadık ve mükemmel diyebileceğim bu tarifâta göre köyün hoşa gidecek, sevilecek başka bir yeri olmasa bile bir ciheti muazzam bir hıyabân, diğer tarafı bir dere-i her-dem cereyan ile kuşatılmış çemanzâr-ı pehnâsına diyecek bir söz bulunamayacağı hâtır-güzâr olur. Evet.. Lâkin bu bedbaht çayırın da sevileceği veya daha doğrusu sevineceği zaman birkaç gün içinde gelip geçiveren eyyâm-ı bahara münhasırdır. Halbuki köylüler zaten çayır safasından o kadar mahzuz değildirler. Buna hariçten gelecek erbâb-ı tenezzüh için ise yukarıda tarifi geçen nâhoş çarşılar, dar ve bazı yerde nâ-pâk sokakları geçmek mecburiyeti kâsir-i şevk ve mâni-i azîmet olur. Uğradığı yerlerin her kabza-ı hâkinde bir eser-i hayat, bir feyz-i câzibedâr, bir tecelli-i dil-nüvâz gösteren mevsim-i rebî'in geçmesiyle beraber hudret ve taravetine hazînâne veda ile hemen sararıp kavrulmağa başlayan zavallı çayır bütün yaz vahşet-âmîz bir sükûn ve tenhâyi-i bedbahtâne içinde çehre-nümâ-yı iğbirâr olmağa mahkûmdur. Öyle bir vaziyettedir ki sabahtan akşama kadar güneş

içinden çıkmaz. Öbür taraftaki dere kâmilen kurur. Bu yandaki hıyabân-ı muazzamın kendisine hiç bir sâye-i lutfu dokunmaz. Etrafındaki yüksek dağlarla kesilmiş havası kireç ocaklarının boğucu dumanıyla mahmûl, üstündeki kızgın güneşin şiddet-i hararetiyle âteş-feşân zemini ocaklardan daimî surette arabalar, beygirlerle çamurluğa naklolunan kireçlerin yakıcı tozlarıyla âlûdedir. Bunlardan başka taş ocaklarında ara sıra atılan lağımların serpintisine de maruzdur.

Hissiyât-ı melâlimin bana öyle yerler arattığı esnalarda gelip geçtikçe görürdüm : Gün ortasında çayırın ilerisine yayılıp dağılan on, on beş kadar mandanın kimisi, ağır vücutlarıyla birer tarafa kâhilâne ve tenperverâne çöküp yığılarak, hararetten koyulaşan salyalarını ağızlarından beyaz iplik gibi uzatıp sarkıtarak muttasıl geviş getirir. Kimisi —o mâlikâne-i vahşeti aralarında taksim için kısa adımlarıyla ölçer gibi— hararetinin bütün şiddet ve sıkletiyle mevkie basan zevâl güneşine karşı âheste âheste gezinerek üzerlerine savlet eden mûziyâtı kuyruklarıyla lâyenkatı' kamçılar. Derenin bu kenarında kollarını başının altına alıp arkası üstüne uzanmış çoban, gölgesine iltica ettiği ağacın dalları, yaprakları arasından ara sıra uzanarak kulağını, gözünü çimdikleyen ateşîn parmakların temasından müteessir olmaksızın meyyit-i metrûk gibi bir hâb-ı girân içinde hiç kımıldanmadan uyur. Bu tarafta boynundaki bir ip ile bir kazığa bağlanmış bir koyun, bu zemin-i âteşîn üzerine baygın bir halde kıvrılmış, şu ileride iri boynuzlu, iri ve siyah vücutlu korkunç mahlûkât-ı acîbe başıboş, istedikleri gibi yatıp kalkarlar, istedikleri gibi gezinip otlarlarken, zavallı kendisini şu yakıcı güneşe karşı böyle kayd ü bend altında eziyet çekmeğe mahkûm eden, gerideki şu büyük ağaçların gölgesine sığınmak ihtiyar ve iktidarını zavallı kendisinden selbeden bahtının şu gadr ü i'tisâfına neden dolayı uğradığını teemmül eder gibi sakin ve meyus düşünür. Az ileride azâde-ser u dûş bir hammar-ı alîl ve sâl-hurde yüzünü güneşe döndürmüş, senelerden beri çekegeldiği ağır ve ömür-fersâ yüklerin biribiri üzerine yığılan yorgunluğu altında direng-i mücessem gibi hiç kıpırdanmadan dört ayağı üzerinde durur. Bir aralık çayırın öbür ucundan zuhur eden bir sokak köpeği, dişleri meydanda, dili sarkmış, hiç bir yerde durmaksızın, hiç bir tarafa dönüp bakmaksızın muztaribâne bir meşy-i serî-i muttaridle geçer gider. Kireç ocaklarından bir betâet-i meftûrâne ile çıkan dumanlar etrafa yayıla yayıla tekmîl çayırın fevkında nîmşeffâf mavi veya yavan bir bulut gibi asılır kalır.

Mevkie gayet derin bir sükûnet hâkimdir. Taş ocaklarında lağım açan külünklerin kuru ve yek-âhenk sesleri, bu lağımlarda çalışan hırvatların arada bir boğuk boğuk akseden «vardı ha!..» sadaları, derenin

öbür tarafındaki yoldan gidip gelen kireç arabalarının —burada teverrüm etmiş tabiatın kuru öksürüğü zannedilen— fasılalı takırdılarıyla yük beygirlerinin boyunlarına muallak çanların muttarit çıngıltıları.. Hep bu asvât-ı vahşiye o sükûnet-i amîkanın içine düştükçe mahvolur gider. Yalnız ara sıra atılan bir lağımın tarraka-i nâgehânîsini müteakip bunun taş kırıntısı yağmurunun «fış!..» diye çayıra serpildiği zamandır ki mevkiin huzur ve sükûnu bir an için muhtel olur. Bunlardan ürküntüye düşen ağır vücutlu mandalar telâş-âmîz bir hareket-i hafife ile aşağı yukarı koşmağa başlarlar. Derin uykusu içinde belki tatlı rüyalar gören çoban yattığı yerde azıcık kımıldanır gibi olur. Sal-hurde hımâr yalnız sarkık başını kaldırıp kulaklarını da dikerek melhûz olan tehlikeye karşı bir hareket-i ihtiyarîyeye hazırlanır. Biçare koyun kırıp kurtulamadığı ipiyle bağlanmış olduğu kazığın etrafında bir iki daire çevirir. Sonra her şey yine yerli yerine gelir. Sükûnet, mevkie bu defa daha derinleşerek yeniden hükm-fermâ olur.

Bu zavallı çayırın yazın beş on günler şenlik gördüğü ve serin serin esen meltem rüzgârları sâyesinde biraz da nefes almağa başladığı mevsim harman mevsimidir. Bu mevsimde çayırın aşağıki kısmını taraf taraf tutan büyük tınazların karşılarına harmanlar kurulur. Harman seyrine gelen köylü aileleri ekin yığınlarının gölgelerine yaygılar yayıp öbek öbek otururlar. Harmana binmek için biribirine meydan vermeyecek surette tehâlük-i azîm gösteren kız ve erkek çocuklar beyninde akşamlara kadar bir haykırışma, bir konuşmadır gider. Çift öküzlerinin, kara sığırların, o ağır vücutlu mandaların faaliyeti de asıl bu zamanda görülür. Kâğıt helvacısı, mısırcı, şekerci gibi bazı satıcıların da ara sıra isbât-ı vücud etmeleri burasını gerçekçi bir seyir yerine benzetir. Lâkin bu şenlikten zavallı çayır memnun olur mu olmaz mı? Orası meçhuldür.

Harman mevsiminin mürûruyla beraber buraya Karmen cinsinden üç beş aile hatt-ı rihâl ederler. Beri taraftaki hıyabânın önüne biribirinden uzacık çergiler kurulur. Bunların arkalarına büyücek birkaç taşı yanyana getirmek suretiyle ocaklar çatılır. Bu ailelerin ahmâl ve eskâlini taşıyan lâgar beygirler, şimdi artık bütün bütün küllük haline gelen, biçare çayıra başıboş salıverilir. Çergilerde oturanların ihtiyarları —ki aile reisleri demek olacak— çubuk, sıgara içip keyif yetiştirmek, bol bol uyumak ile vakit geçirirler. Orta yaşlılarının erkekleri sepet örmek, maşa, ıskara imal etmek gibi bazı hasîs sanatlarla.. dişileri çamaşır yıkamak, yemek pişirmek işleriyle meşgul olurlar. Başları örtülü ayakları çıplak tazelerle yeni yetişmiş kızlar fal açmak teklifiyle..

çamur renginde bürehne-ser ü pâ çocuklar ise dilencilikle, oralardan gelip geçerleri ta'ciz ederler.

Beş on gün sonra bu çergiler de kalkar gider. Artık bütün bütün çiğnenmiş, hırpalanmış, ezilmiş, telvîs olunmuş olan zavallı çayır iade-i hayat edebilmek için güz mevsiminin kesretli yağmurlarına muntazır kalır.

İşte o vâsi çayırın mazhariyeti de bu!

Lâkin köyün sâhilen muhitini teşkil eden körfezin içerisi bir sandal ile dolaşılacak olursa renk, hal, simaca biri diğerinin zıddı olarak hemen her noktada değişen manzaralar nazarları okşar, fikirleri oyalar, yürekleri münşerih eder.

Bir cuma günü bir sandal ile yine vapur iskelesinden bed'ederek körfezi dolaşmağa başlayınız. Ve farzediniz ki başladınız. Rıhtımın başlangıcından sağınıza, ileriye imâle-i nigâh edince, iki tarafı —yetişmiş, sayedâr— çınarlarla muhât nîm-yokuşlu geniş, müferrih bir yol görüyorsunuz ki, dantelalı mor gölgelerini, büyük büyük sert taşlardan yapılmış düzgün ve temiz kaldırımın reng-i cilâdârını arzederek size selâm veriyor. Ve «beni beğeniyorsunuz zannederim. Öyle ise buyurun geçin. Halimden hoşlanmayacak olursanız geri dönmek elinizdedir. Hele ben sizin gibi bastığı yerlerin taşını, toprağını bile hallerince bir liyakatten nasîbdâr görmek isteyen tabiat sahiplerine pâmâl olmakla kesb-i şeref ederim» diyor. Siz buranın yabancısı olduğunuz için sandalcınızdan «bu güzel yol nereye gider? diye soruyorsunuz. Sandalcıdan evvel ben haber vereyim : O yol Yeniköy'e giden caddedir. Bunun mebdeinden tahminen yüz, yüz yirmi hatve ileride ve sağda sarı badanalı fevkânî bir mescit vardır. Tuğladan, kısa boylu, şişman minaresinden başka bina-yı muhtasarı on, on iki seneden beri ihyâen vücuda getirilmiş olduğu halde tarz-ı inşâsındaki garabetin de yardımıyla heyet-i hâzırası pek kadîm bir zamana iddia-yı nisbet edecek kadar eski görünen bu güler yüzlü mescit çukurda kalan hazîresinden fırlayıp kendisini kucaklayan yeşil ağaçlarıyla mevkie o derece yakışmıştır ki tabiat-ı ressâmâneye mâlik iseniz yağlıboya ile bunu bir levhaya aksettirmek için mukavemet-sûz bir arzu hissedersiniz. Bu mescitten ileriye doğru yolun müferrihliği derece derece azalarak mahalle içine varınca mün'adim olur.

Bu yolun sandaldan görebildiğiniz kısmının sağında ve solundaki, tuğladan hâtıllı duvarların dış taraflarında birtakım serviler meşhûdunuz oluyor ki gubar-ı ekdârdan âzâde koyu yeşil renkleriyle havanın maviliğine doğru yükseliyorlar. Kendi kendinize : «Ne münasebet ki bu matem ağaçları burada bulunuyor?» demeğe kalmadan soldaki

bayırın üzerinde büyük kavuklarıyla size uzaktan uzağa arz-ı endam eden beyaz mermer sütunlar müşkilinizi —belki hoşlanmayacağınız bir surette— hallediveriyor. Evet! O servler metrûk bir kabristana aittir.

Sandal gidiyor. Şimdi rıhtıma nevbet usulünce sırasıyla dizilmiş muhtelif biçimde ufak büyük, renk renk, kira sandallarını görüyorsunuz ki denizin hafif salıntısıyla raks-ı mütemâdiye tutulmuşlar. Denizdeki mülevven akisleri de kendileri gibi bir düziye oynayan bu sandal dizisini kocaman kavuklu mezar taşları gibi soğuk bulmuyorsunuz.

Şosenin gerisindeki tarlada bağcı kulübesine tahavvül eden damın on beş yirmi sene evvel rıhtımın önünde mevcut olan dalyana ait olduğunu siz sormadan sandalcınız size haber veriyor. Ve sandalcınız bunu söylerken şunu da ilâve ediyor : «Dalyan kalktı, bereket de bitti. O dalyan yüzünden köyün yarısı bey gibi geçiniyordu». Bunu da geçtiniz. Karakol sefinesi önüne geldiniz. O mahdûd havz-ı lâciverdinin kenar-ı sahilinde gayet azametli, gayet mehîp görünen bu girân-heyet âlet-i ceng ü cidâli, bu sâbih kale-i âhenîni— üzerinde silâh-be-dest nöbetçisiyle, ağızlarına muşambalar geçirilmiş korkunç toplarıyla— meşmûl-i nigâh-ı ibret ü hürmet etmeden ve kendisini derunî selâmlamadan geçemiyorsunuz. Sonra eski zamana ait bir âdete ittibâen siyaha boyanmış ufak ve harap yalıların altındaki meyhânelerin tenteli tahtaposları, bunların önünde —oradan ayrılmaları ashabı olan bahtiyarların heva-yı arzularına tâbi— hususî bir iki istimbot, bir iki ufak kotra nazarınıza hoş bir surette çarpıyor. Sonra Karadeniz'in sademât-ı müdhişe-i emvâcından vücutlarında hasıl olan rahneleri kapatmak.. kollarında, kanatlarında vukua gelen kırıklıkları tamir etmek için oraya gelip demir atmış birkaç yelken gemisi görüyorsunuz ki başlarında —nazarları denize merkûz olarak açılmış ve burada pek yumuşak buldukları firâş-ı laciverdiye meyyâl-i sukût— kaba kaba heykeller daha dört ay evvel enginde giderken bir gece yarısı bağteten uğradıkları dehşetli fırtınayı aşırıp da dümensiz, yelkensiz birkaç günler denizlerde çalkandıktan sonra buraya, bu havza-ı selâmete yetişinceye kadar neler çekildiğini bir lisan-ı sâkitle size anlatıyorlar. Sonra kalafat için bir yanına yıkılmış bir geminin önünde cesîm bir sal görüyorsunuz ki üzerinde kalafatçılar fasılasız bir takırdı ile geminin karinasını üstüpülüyorlar. Salın biraz açığında balık avlamakla meşgul sandalcağız o yeşil renkli yıkılmış gemiyi size denizden havaya fırlamış büyücek bir dağ parçası gibi gösteriyor. Sonra karada yeşillikler içinde, anbar şeklinde bir bina-yı sefîd-reng manzûrunuz oluyor. Buraların yabancısı olduğunuzu anladığı için size her yeri haber vermek hevesine düşen sandalcınız :

«Burası buz çıkaran fabrikadır. Çam çarşı iki arşın büyüklüğündeki Tiryeste taşları biçiminde kalıplı buzların bu iskeleden mavnalara yükletildiğini görseniz..» demekte teehhür etmiyor. Siz de, ateşle buz çıkaran bu medeniyet eserini meşmûl-i nazar-ı istihsân etmekte muztar kalıyorsunuz.

Şimdi sarı badanalı, kısa minareli mescidi, bunun önündeki rıhtımsız sahili ve burada karaya çekilmiş bir sandalı görünce «ne hoş! Ne dil-firîb manzara!» demekten kendinizi alamıyorsunuz. Bu noktadan ileriye bakarken orman halinde havaya kadar uzayıp yükselmiş bir gelincik çiçeği tarlası meşhûd-ı nazar-ı taaccübünüz oluyor. Fakat biraz dikkatli bakınca anlıyorsunuz ki bu taazzum etmiş gelincik tarlası yanyana dizilmiş kireç mavnalarının direkleri üzerinde temevvüc eden parlak kırmızı bayraklardan ibarettir. Yine bu noktadan içerilere doğru baktığınız zaman nazar-ı istihsanınıza çarpan bir şey de, koyu mai külâhıyla yeşillikler içine gömülmüş bir beyaz minare oluyor. Etraf ve cevanibi bütün koruluk olan o cami mevkiinin ne kadar güzel, ne kadar latîf olacağını düşünüyorsunuz.

Ağır ağır yürüyen sandalınız baştaki harapça yalının önüne geldi. Denizdeki aks-i tîresine bir sükûn-ı müteessirâne ile bakan bu fersuderenk, bu pejmürde-hal yalıya bir nigâh-ı tazîyet itaresinden sonra bunun alt tarafında derya ile ağız ağıza vermiş, taze aşı boyalı, kâr-ı kadîm, büyük bir sahilhâneye beğenerek bakıyorsunuz. Bir hânedân-ı kadîm ile meskûn ve mamûr olduğu halde meskûniyetine dair bir emare bile göstermeyen.. sık kafesli, beyaz perdeli geniş geniş odalarıyla, her türlü tekellüfât-ı âlâyiş-cûyâneden âzâde, müferrih köşküyle bir kalb-i âsûde gibi duran bu sahilhâne-i sâde-nümûnun yeknesak ve her türlü hevesât ve ihtirâsâttan masûn geçecek saf ve mesut hayatlar için pek muvâfık bir âşiyâne-i huzur olacağı hatırınızdan geçiyor.

Bunlardan sonra meşruta yalı harabesi önüne gelince, sizin buralarca vukufsuzluğunuzu iyiden iyiye anladığı için malumat-furuşlukta tezyîd-i şevk ü cüret eden sandalcınız derhal başlıyor: «Bu güzelim yalı harap oldu. Hamamı duruyor. Görseniz ne hamam! Bugün beş yüz liraya yapılmaz. Şerbet gibi tatlı suyu kol gibi akardı. Bu, vakıfmış.. satılıp alınmazmış.. Evladın büyüğüne kalırmış. O da «benim olmayan bir şeye neye bakayım?» dermiş. Bir eve bakılmazsa ne olur? Senelerce bir çivi kakan olmadı. Dün kiremidi bozuldu, bugün çatısı oynadı, böyle böyle düştü. İşte şimdi yerinde yeller esiyor.»

Sandalcı gevezeliğine devam ile beraber arkasına da bakmaksızın küreğini çekip dururken derenin ağzına karîb bir noktada sandal «gırrrt!» diye duruveriyor. Siz mütehayyir oluyorsunuz. Sandalcınız : «Hay Allah

cezasını versin! Oturduk. Lafa daldık da...» diye hemen ayağa kalkıp kancayı sığlığa daldırarak dayana dayana bir hayli müşkilâttan sonra sandalı tekrar yüzdürüyor. Ve size karşı mahcubiyetini gidermek için derenin getirdiği kumlar, çamurlarla limanın dolduğundan ve böyle giderse elli altmış seneye kadar bu sığlığın buz fabrikası önüne kadar yetişeceğinden ve daha sonra körfez bütün bütün kaybolup yerinde bir kum meydanı hâdis olacağından bahs ve şikâyet ediyor. Ve delil-i müddeâ makamında çamurluğun solundaki bir haneyi göstererek : «Şu evi görüyor musunuz? O da vaktiyle bir yalı imiş. Penceresinin altında bir zamanlar balıklar oynarken şimdi tavuklar geziyor!» diyor. Ve filhakika bir hayli senelerden beri meskûniyetten uzak kalmış olan bu hazin simalı yalıcağız donuk gözleriyle size bakarken kirpiklerini oynatarak: «Öyledir! Öyledir!» diye sandalcınızı tasdik ediyor.

Burasını da geçip tahta iskelenin önüne geldiniz. İskelenin solunda kıç tarafından yarısına kadar batmış bir romorköre hayretle baktığınızı anlayan sandalcınız ikinci bir gevezelik için de fırsat bularak : «Burası pek menşûr tonoz yeridir. Buralara böyle vapurlar, gemiler batırılıp bırakılmamalı ama kimse bakmıyor ki!. Seneler vardır artık buraya lüfer uğramaz oldu. Lüfer balığı gayet hisli, gayet ürkek bir balıktır.» yollu söylenmeğe başlıyor. Şimdi un fabrikası harabesinin rıhtımına, rıhtımın gerisindeki sedlere ihramlar yayıp öbek öbek oturmuş, renk renk çarşaflı köy hanımlarını görüyorsunuz. Bunlarla beraber şu harabe gözünüzün önüne çiçek açmış bir kabristan hayalini getiriyor. Sonra sekiz on yaşlarındaki o bir alay sabîlerin denizde oynaşmalarına taaccüp ediyorsunuz. Bunların buradan karşı yakada buz fabrikasına yüze yüze geçtiklerini görseniz daha ziyade taaccüp edeceksiniz. Bu haylaz çocukların böyle on beş yirmi kulaç derinlikte apaçık deniz oyununa girişmeleri hakkında —deminden beri her şeye itiraz eden sandalcınızın— hiç bir fikir dermeyan etmemesi kendi oğlu dokuz yaşındaki Zahid'i de o alayın içinde kazara görüvermiş olmasından neşet ettiğini bittabi keşfedemiyorsunuz. Ve düşünemiyorsunuz ki siz olmasanız sandalcınız usul usul gidip rıhtımın önündeki sala yanaşarak kendisini dışarıya fırlatacak.. Yine usul usul yürüyüp salın öbür ucundan çırçıplak ve ıslak olduğu halde zıp zıp sıçrayan Zahid'i kulağından tutarak bir iyi şamarlarken, elinden nasılsa kurtulup kaçmağa başlayan bu afacanı tekrar yakalamak için arkası sıra koşa koşa, köyün tâ içerisindeki kulübelerine kadar gidecek.

Şimdi asker karakolhanesi önünden geçiyorsunuz. Akşam sandalını limana çekip eve varınca dokuz yaşındaki o haylaz Zahid'in ensesine indireceği tokatların adedini kararlaştırmakla meşgulü'z-zihn sandalcı-

nız çıkacağınız yere sizi bir an evvel bırakmak istediğinden kürekleri çabuk çabuk batırıp çıkararak ilerlerken sizin : «Aman! Arkana bak!». diye haber verdiğiniz kocaman şamandıraya sandalı «güm!» çarptırınca Zahid'e olan öfkesini bundan alır gibi der-dest ettiği kancayı şiddetle şamandıraya vurup sandalı açıyor. Ve bu sefer hadîdâne bir edâ ile : «Bu meret gibi bir tane de açıkta, ta kanalda duruyordu da gelip geçen vapurlara, gemilere vermediği ziyan kalmazdı. Sekiz on sene evvel hele şükür onu kaldırdılar, bu nedense unutuldu. Bunu kim getirmiş buraya koymuş? Hâlâ ne için burada durur? Kimse bilmez. Bunun sebebi her sene birkaç kayığın, sandalın baş omurgası kırılıyor». diye şikâyetlere başlıyor. Sandalcınızın bu gevezeliğinden artık siz de bîzâr oldunuz. Ve bunun sersemliğinden dolayı bir kazaya uğramaktan da korkuyorsunuz.

Şimdi bir ravza-ı güşânın yemîn ü yesârında bir kısmı ahşap, diğer kısmı kâgir olarak leb-i deryaya damen-i ihtişamını uzatmış olan kâşâne-i bi-bahanın önündesiniz. Çehrenizde def'aten hasıl olan işmizâzları —kendi dikkatsizliği eseri olarak— sandalı şamandıraya çarptırdığına hamletmekte güçlük çekmeyen sandalcı en sonra hizmetinden sizi böyle nâ-hoşnut bırakmak iyi olmayacağını düşündüğü için, size bu muhteşem yalı hakkında da malumat vermeğe kalkışıyor. Ve diyor ki : «Bu güzelim kevgir yalı aslında Billûrî Mehmed Efendi'nin idi. Allah rahmet eylesin! Çok parasını aldık. Sonra acemin elçi beyine geçti. Bunun beş çiftesine çok defa aylıkçı gittim boyalı, yaldızlı beş çifte. Bu kevgir parça evvel iki kat idi. Sonra üzerine bir kat daha çıktılar. Arşak daireyi de sonradan yaptılar. Elçi bey buna tümen tümen paralar harcetti de sonra bilmem niçin bıraktı, Acemistan'a savuştu». Sandalcı —tümen tümen— tabirinden dolayı tuhaflık ettim zannıyla gülümsemeğe başlayıp sizin de gülmenize muntazır bulunuyor. Fakat siz bu tuhaflığı soğuk bularak çehrenizi daha ziyade ekşitiyorsunuz. Bunun üzerine o da evvelki edâ-yı ciddîsiyle sözüne devam ediyor : «İşitiyoruz ki elçi bey de merhum olmuş. Bu dünyanın kimseye vefası olur mu? Lâkin şu önünden geçtiğimiz un fabrikasının yeri yok mu? Hepsinden âlâdır. O da satılıkmış. İnşallah beyim de burayı satın alır, bir güzel yalı yaparsınız. Kulunuz da yanınıza hamlacı gelirim. İhtiyarladımsa da hâlâ balıkçılık, kayıkçılık, her şey elimden gelir».

Sandalcının hakkınızdaki bu hüsn-i temennisi hoşunuza gidiyor : Un fabrikası arsasına, geriye doğru sed sed uzayıp giden önü rıhtımlı o geniş arsaya Napoli villalarını andırır dil-rüba bir köşkün pek ziyade yakışacağını aklınız derhal kabul ediyor. Beyaz boyalı, yeşil pancurlu dil-nişîn bir villa.. berisi —içerisine güneş nüfûz edemez derecesinde

sık— bir koruluk.. önü ingilizkârı, mozayıklı gayet zarîf çiçek bahçesi.. Rıhtımın iki başında birer ufak kameriye.. Biraz açığında ufak bir kotra ile bir istimbot ki sizin olacak. Nazar-ı mütehayyileniz bunları görüyor. Artık ruhunuz memnun. Çehrenizdeki işmizâzlar da geçti. Bu arsaya alıcı gözle bir daha bakmak için başınızı çevirdiniz. Fakat o içeriye çekilivermiş olduğu için göremiyorsunuz. Artık başka bir gün mahsus gelip göreceksiniz.

Şimdi kendi loş bahçesinin muallâ ve mutarrâ Avrupa çamları arasında tarz-ı bedî-i inşâsıyla melike-i bahar-ı letafetin dârü'l-harîm-i saadeti gibi nîm saklı duran kâşâne-i dil-rübânın önündesiniz. Bunu meftunâne meşmûl-i nigâh-ı istihsân ederken biraz evvel kurduğunuz kâşâne-i hayalinizi saha-ı hakikatte kısmen vücud-pezîr olmuş farzetmek istiyorsunuz. Burası için alâimi suret-i nazarınızda belirmeğe başlayan meyl-i derûnînizi sandalcınız anlıyor. Ve onun maksadı her hususta size mümâşât ile hoş görünmek olduğuçün : «Geçenlerde, sizden iyi olmasın, bir efendiyi daha gezdirdim. O diyordu ki, Boğaziçi'nde buna eş bir yalı yoktur. Doğrusu da bu. Şu alt tarafta, duvar içindeki arsa da bunundur. Orada böyle bir daire daha vardı. Yirmi sene evvel bir gece tutuştu. Çok uğraştılar, söndüremediler. Birkaç saatin içinde yandı, kül oldu, gitti!» diye söyleniyor.

Şimdi Tokmak burnuna yaklaştınız. Sandalcı burnu bir daha dolaşmak için reyinizi soruyor. Siz «hayır! Artık beni buraya çıkarıver. Mirgün'dan vapura binip İstanbul'a ineceğim. İşte vapur da Yeniköy'den açıldı» diyerek ve umduğunun iki katı ücret itâsıyla sandalcıyı hoşnut ederek rıhtıma çıkıyorsunuz. Ve sandalda geçirdiğiniz zaman yarım saatten ibaret iken siz bütün mamureleri, harabeleri.. bütün fabrikaları, imâlâtgâhları.. bütün rıhtımları, gemileri, el-hâsıl şâyân-ı temâşa bütün mevâki ve emâkin ve mebânisi ile bir büyük limanı —ufak tefek bazı akabeler de savuşturarak— birkaç saat zarfında lâyıkıyla gezip görmeğe muvaffak olmuş bir seyyahın tahassüsât ve tefekkürât-ı bahtiyarîsiyle meşbû ve münbasit olduğunuz halde oradan çekiliyorsunuz.

İşte İstinye köyü de bu.

Şimdi Nijad'cığın «benimdir!» dediği İstinye hep bu saydığımız şeyler midir? Hayır! Bunların hiç birisi değildi. Onun İstinye'si vapur iskelesinin üst yanındaki —mevki itibariyle Yeniköy'e merbut, İstinye ile münasebeti bu namı hâiz vapur iskelesine muttasıl olmasından ibaret— vazî ve hakîr beyaz yalıya münhasır idi.

14 MART 1316
Büyükada'da ales-sabah

Vay Nijad'ım, sen misin? Bugün erkence davranmışsın. Onlar nedir? Ha anladım : Bugün martın ibtidâsı değil mi? Getir bakayım hediyelerini... Ne güzel şeyler intihap etmişsin.

Evet, bugün yılımı değiştiriyorum.. Bugün tamam elli üçüncü sâl-i hayatıma giriyorum. Epeyce uzun bir yaşayış değil mi?.. Sen de bu güzel hediyelerle bana bugünümü tebrik ediyorsun. Berhudâr ol! Gel de o münevver elinden öpeyim...

Bilir misin Nijad, şu dakikada Allah'tan ne istiyorum?.. Sen benim yaşadığım senelerin iki mislini... ziyade değil ha!.. iki mislini yaşamalısın. Doğduğun gün her sene teceddüd ettikçe yalnız sevgili evladından değil, evladının evladından da böyle tebrikler almalısın.

Lâkin bu sabah niçin yüzün gülmüyor? Bir neşesizliğin var.. Rahatsız mısın?.. Yoksa bir şeye mi sıkıldın?.. Söyle, söyle bana bakayım... Niçin susuyorsun? Niçin bir cevap vermiyorsun?.

Âh Nijad! Sana hayatım feda olsun!.. Bir kelime-i tesliyet, bir tek lakırdı söyle.. Bugün ben öyle bir haldeyim ki, söyleyeceğin bir tek lakırdı ile bir Fatiha okumuş kadar ruhumu şâd edeceksin... Doğduğum bugünde ben zaten ölmüş gibiyim...

⁂

Havada bir bulut lekesi bile yok. Şu maî semada güneşin zerrât-ı zerrini ne güzel uçuşuyor! İşte çemenler sevinç içinde, işte papatyalar gülüyor! Çamursuz, tozsuz şu müferrih yollar dinleyin ne diyorlar : «Büyükler! Gelin, gezinin.. Çocuklar! Koşun, oynayın. Dünyada cennet ister misiniz? İşte cennet.. Bu cennete girin, karışın. Büyükler bir tarafta, çocuklar bir tarafta gülün, eğlenin. Bugün size mubah olan şu cennetten istifade etmeğe bakın. Yarın ne olacağını bilir misiniz?.. Bugün uzaktan yüzünüze gülüp duran şu ufuklar etekleri altında yarın için ne dehşetli fırtınalar, ne sürekli yağmurlar, ne müz'ic soğuklar, karlar, tipiler saklamadığından emin misiniz?. Durmayın.. Şu sakin, âsûde çamlıklara gidin.. Dağılın.. Orada uhrevî, ruhânî tefekkürât ile meşbû geçirebileceğiniz birkaç saat yok mu? İşte hayat ondan ibarettir. İşte dünyada insanlar için gerçekçi saadet odur!».

Nijad Ekrem, Selânik [Albüm şeklindeki kitabın sahife numaraları yoktur].

IV. ROMAN, HİKÂYE

ARABA SEVDASI'ndan

Birinci Kısım

Üsküdar'dan Bağlarbaşı tarîkiyle Çamlıca'ya gidilirken Tophanelioğlu'ndaki dört yol ağzı mevkiinden takriben bir yüz hatve ileriye medd-i nazar olunur ise o vâsi şosenin müntehâ-yı vasatîsinde etrafı bir buçuk arşın kadar irtifâda duvar içine alınmış bir ağaçlık görülür.

Bu ağaçlığa varıldığı gibi şose yol sağ ve sol olmak üzere iki şubeye ayrılır. Duvar ile muhât olan ağaçlığın büyücek bir kapısı vardır ki iki yolun tamam nokta-i iftirakına vâkidir.

Sağ ve soldaki yollardan hangisine gidilecek olsa taraf-ı muhalifi ma'hûd ağaçlıkla mahdûddur. Ağaçlığın yanındaki duvar alçacık olduğundan üzerinden hayvan ve ba-husûs insan aşamamak için boyunca teller uzatılarak muhafaza olunmuştur.

Mutedil bir yokuş üzerindeki bu yollardan seyr-i âdi ile dört beş dakika kadar gidilince daima duvar ile muhât olan ağaçlık bir meydancığa müntehî olur. Ağaçlığın burada da cephede aşağıkine muhâzi bir kapısı vardır. Yüksekten kuş bakışı bir nazarla bakmak mümkün olsa bir şekl-i mahrûtîde görünecek olan ağaçlık burada biterse de iki yol yine birleşemez. Meydancığın bir otuz hatve ötesinde epeyce vâsi ve mürtefi bir sed üzerinde —kâr-ı kadîm binaları taklid yolunda yapılmış— enli saçaklı bir kattan ibaret bir bina ve bunun etrafında bazı büyücek ağaçlar mevcuttur. Onun üst yanında diğer bir sed ile başlayan yer ise birtakım serv ve meşe ağaçlarını ve vaktiyle kırılamayıp kalmış ve mevkiin, Sarıkaya ismiyle be-nâm olmasına sebep olmuş büyük büyük sarmış kayaları hâvi inişli yokuşlu metrûk bir mezarlıktır ki geçtiğimiz meydancıktan buraya değin olan mesafe de yine bir beş dakikalık kadar tahmîn olunur.

Bu mezarlık da geçildikten sonradır ki iki yol hem birleşir hem de düzleşir. Buradan yine bir beş dakika kadar ileri yürünürse artık Çamlıca dağının eteğinde Kısıklı köyünün çarşısına varılmış olur.

Buraya çıkıncaya kadar yorulmadıksa yine aşağı doğru inelim de nikât ve hududunu tayin ettiğimiz mevâki'i tahkîk edelim. Tabiîdir ki bu tahkîka da ma'hûd ağaçlıktan başlayacağız.

Burası Çamlıca bahçesi nâmıyle İstanbul'da en evvel tanzîm ve küşâd olunmuş olan bahçedir. Birkaç zamandan beri rağbet-i âmmeden bütün bütün mehcûr olduğu cihetle ekser eyyâmda kapıları kapalı durur.

Yazın ve bâ-husûs baharlarda bu bahçeyi açtırıp da aşağıki kapıdan içerisine girerseniz beş on kadem ilerileyerek etrafınıza bir nazar ediverince muazzam ve mamûr bir ravza-ı dil-güşâ içinde bulunduğunuza derhâl kâil olursunuz.

Bahçenin yalnız meydana geldiği tarihte güzel görünmesi fikriyle değil ileride yani zamanlar gelip geçtikçe ağaçların.. ormanların büyüyerek kesbedecekleri hâle göre letâfetlerini daima tezyîden muhafaza eyleyebilmesi mütalâa-ı dûr-endişânesiyle icrâ olunan taksimât-ı dâhiliyesine ve o büyüklü küçüklü tarhlarının tenâsüb ve vaziyetlerine bakarak ibtidâ tanzîmini deruhde eden tabiat-şinâs-ı mâhir kim ise sanatına tahsîn-hân olduktan sonra her tarafını birer birer nazar-ı dikkat u istihsândan geçirmeğe başlarsınız.

Hârîcin enzâr-ı tecessüsünü kesmek için kenarlara bir tertib-i matbû'ada dikilip gereği gibi feyizlenmiş.. dal budak salıvermiş salkım.. aylantuz.. at kestanesi gibi sâyedâr ağaçlar ile orta yerlerde câ-be-câ magrûs çınar.. kavak.. manolya.. salkımsöğüt misilli eşcâr-ı gûnâgûnun ve bazı yerlerde nûr-ı nazarın değil eşi'a-ı şemsin bile içerisine kolaylıkla nüfûz edemeyeceği surette sıklaşmış ormancıkların etrafında dolaşır.. bunları ziyadesiyle dil-pesend bulursunuz.

Biraz ilerileyince bir düzlüğün vasatında üstü kapalı, etrafı açık kameriyemsi bir şey ve bazı kenar yollar üzerinde kulübe tarzında muntazam ve matbû' ufak ufak binalar müsadif-i nazarınız olur. Bunlardan kameriyeye benzeyen şeyin —eyyâm-ı mahsusada icrâ-yı âhenk için celbolunacak— çalgıcı takımına mahsus bir yer ve o kulubelerin de bahçe dahilinde me'kûlât ve meşrûbât satmak için yapılmış büfeler olduğuna intikal eder bunları da beğenirsiniz.

Azıcık daha ileri gidince bir büyük *lac*.. onun ortasında dil-nişîn bir adacık.. bu adayı kenara rabtetmek üzere sûret-i gayr-ı muntazamada çitten yapılmış, tabiî güzel köprüler ve adanın üzerinde yine işlenmemiş ağaç dal ve kütüklerinden inşâ olunmuş zarîf bir köşk müşâhede eder bunlardan da aşırı hoşlanırsınız. En sonra yukarıki kapıdan çıkarak ma'hûd meydancığı mürûr ve sed üzerine suûd ile evvelce gördüğünüz binayı da yakından temâşâ ettiğiniz ve bunun da bahçeye merbût bir

gazino olduğunu öğrendiğiniz halde bahçenin her sûretle mükemmeliyetini tasdîk eylersiniz.

2

Şu birkaç sözle evsâfı kabaca tarif edilmiş olan Çamlıca bahçesi bundan evvel şimdiki gibi hüzünlü bir sükût-âbâd-ı tenhâyî değil hengâmeli bir sûr-gâh-ı şevk ü şegab idi.

Tesviyesiyle tanzimiyle bir hayli zaman uğraşılan bu bahçenin bin iki yüz seksen altı sene-i rumiyesi mevsim-i baharında küşâd edileceği havâdisi İstanbul ile bilâd-ı sülüse tabir olunan mevâki ahâlisi beyninde şâyi olunca erbâb-ı hevâ vü hevesten olan gençler ve bâ-husûs böyle eğlenceleri erkeklerden birkaç kat ziyade aramağa tab'en mecbur olan hanımlar hulûl-i vakt-ı merhûma intizâren elbiseye... süse müteallik hazırlıklara gereği gibi germiyet vermişler ve bizim memlekette emsâli henüz meşhûd olmayan bu moda nüzhet-gâhtan her vakit ve belki mehtablı gecelerde bile istifade maksadı kolaylıkla hâsıl olmak için pek çok aileler Çamlıca... Bulgurlu... Kısıklı.. Tophanelioğlu.. Bağlarbaşı taraflarında köşkler.. hâneler isticâr ederek bahar gelir gelmez hemen nakle müsâreat göstermişlerdir.

Nihayet o senenin mayıs ayı ibtidâlarında bahçe açıldı. İstirahat ve tenezzühe mahsus olan cuma ve pazar günleri Üsküdar.. Kadıköy.. Beylerbeyi gibi Çamlıca'ya civar sayılan yerlerden başka İstanbul'un mahall-i baîdesinden.. Boğaziçi'nden vesâir mahallerden arabalar.. hayvanlarla ve bazen yayan olarak gelen kadın erkek binlerce seyircinin bahçeye tehâcümü hakikaten görülecek temâşâlardan idi.

Hududu bir çeyrek saatte ancak devrolunabilen bahçe o kadar vüsatiyle beraber o cemm-i gafiri istiâb edemediğinden halkın birtakımı girdikçe diğer birtakımını çıkmağa mecbur ederdi. Bu suretle gerek yukarıki gerek aşağıki kapıdan lâyenkatı girip çıkan seyircilerin kesret-i izdihâmıyla o koca bahçe —teşbîh biraz kabaca ise de— azîm bir arı kovanını andırırdı. Fakat bu bir kovan idi ki arıların bal alacakları çiçekler de içinde bulunurdu! İçeride kalanlardan —alafranga bir tabir ile— tâife-i latîfeye mensup olanlar ezhâr-ı baharîye rekâbet eder gibi en parlak.. en güzel renkler içinde ve üçü beşi bir yerde çiçekler gibi iki taraflarına salınarak gezinirler ve bunlardan bal almak hevesiyle bî-karar olan zenbûr-mizaç genç beyler de çiçeklerin arasında ikişer ikişer dolaşırlardı.

Bahçenin dışarısına gelince o da bir başka âlem idi. Süslü hanımları.. şık beyleri hâmil birkaç yüz kadar araba bahçenin etrafını kuşatarak bir

zincir-i müteharrik gibi birbiri ardınca muttasıl ve müteselsil devrederlerdi.

Vâkıâ o tarihte ağaçlar daha pek genç ve belki çocuk... ormanlar ise pek seyrek olmakla beraber sunûf-ı nebâtât içinde hüsn-i manzaraya mâlik ve tezyîn-i riyâza hâdim eşcâr ve ezhârın ve çemenlerin her nev'i makbul ve muteberi kendisinde mevcut bulunduğu için baharistan-ı tabiatın bir mecmua-ı müntehabâtı gibi manzûr olmağa liyâkat gösteren ve fazla olarak derûnunda *lac* ve köşk gibi enzârı başkaca memnun edecek şeyleri ve alel-husus istirahat ve huzur arzu edenler için câ-be-câ sandalyeleri.. kanapeleri bulunan bu bahçe halkın sâir seyirlerine olan rağbetini tamamiyle kendisine celbetmişti. Binaenaleyh cuma ve pazardan gayrı günlerde ve bazen mehtablı gecelerde bile bahçe züvvârdan hâli kalmazdı. Onun için demiştik ki : Çamlıca bahçesi bundan evvel şimdiki gibi hüzünlü bir sükût-âbâd-ı tenhâyî değil hengâmeli bir sûrgâh-ı şevk ü şegab idi. Fîlhakika o pîrâne-ser ağaçlar vaktiyle genç idi.. Hevâ-yı arzu önünde bî-karar olan ehl-i şebâb gibi bunlar da en hafif bir rüzgâr ile hemen ihtizâza gelirler ve şevk ve ümide dâir güft ü şinîde başlarlardı!.

3

O senenin haziranı evâsıtına doğru sıcaklar günden güne şiddetini arttırdı. Sıcaklar ziyadeleştikçe bahçedeki germiyet noksan bulmağa başlamıştı. O esnada bir perşembe gecesi zuhûr eden bir fırtınayı müteakip tâ-be-sabah devam eden yağmur havayı tasfiye ve tadîl ettiği ve tozları kâmilen bastırdığı gibi dağlara, bağlara da bir tarâvet-i cedîde bahşeylediğinden bir gün sonraki cuma günü saat sekiz sularında bahçe emsâli görülmedik bir kalabalığa mazhar olmuştu.

Bu kalabalığın ekseriyeti —kadınlar başka erkekler yine başka olarak— üçer beşer bahçenin içinde aşağı yukarı gezinirler.. diğerleri de tarhlar arasındaki kanapelere sandalyelere oturarak ve çalgıcıların —o zamanlar İstanbul'ca pek moda olan— Belle Hélène operasından çaldıkları havaları dinleyerek gezinenleri temâşâ ile eğlenirlerdi.

Bu temâşâcıların içinde takriben yirmi üç yirmi beş yaşlarında top simâlı.. saz benizli.. elâ gözlü... kara saçlı.. az bıyıklı.. kısaca boylu.. güzel giyinmiş bir bey görülürdü ki aşağıki kapıya yakın ve kapıdan her gireni çıkanı görmeğe müsait bir mevki tutarak bir masanın iki yanındaki birer sandalyeden birisine kendisi kurulmuş diğerine de yakasının iç tarafındaki «terzi Mîr» markası yakından geçenlerin gözlerine çarpmakta olan pardesüsünü sanki gelişi güzel atmıştı.

Masanın üzerinde bir tepsi içinde görülen bir arpa suyu kadehi hemen bir saatten beri geldiği gibi dolu durmakta idi. Genç bey ise oturduğu yerde sol ayağı üzerine atmış olduğu sağ ayağını muzikanın usulüne muvafık bir hareketle muttasıl oynatır ve o ayağı pek de küçük iken ziyadesiyle nâzik, ziyadesiyle biçimli gösteren Heral işi parlak potinin sivrice burnuna elindeki bağa saplı ve sapının üzeri fransızca M.B. harflerini irâe eder gümüş markalı bastonuyla bir düziye vurur ve en azı her beş dakikada bir kere uçları altınlı bir siyah ipek şeride merbût mineli saatini beyaz yeleğinin cebinden çıkarıp baktıktan ve sabırsızlıkla yerinden fırlayarak kapı tarafına doğru beş on adım gittikten sonra yine sandalyesine avdetle evvelki vaziyetini alırdı. Genç beyin bu haline dikkat edenler kendisinin mühim bir intizâr rahatsızlığı içinde bulunduğuna hükmedebilirlerdi.

4

Muhteşem Bihruz Bey kudemâ-yı vüzerâdan müteveffa (....) Paşa'nın mahdumudur. Vilâyetten vilâyete intikâl ile on beş sene kadar alettevâli İstanbul'a ayak basmamış olan pederiyle sagar sinninde memleket memleket dolaştığından dolayı Bihruz Bey bir çocuk için derece-i ulâda vâcibü't-tahsil olan malumatı on altı yaşına kadar ele getirememişti. Nihayet pederinin bir infisali üzerine İstanbul'a vürudunda mahdum beyin bir rüşdiyeye konulmasına nasılsa himmet olundu. Aradan altı ay mürûr etmeden (....) Paşa yine bir vilâyet valiliğine memur ve İstanbul'dan tekrar müfârekate mecbur oldu ise de artık bu defa Bihruz Bey tahsilinden geri kalmamak için validesiyle beraber İstanbul'da bırakıldı.

İki sene sonra Paşa yine mazulen İstanbul'a geldiği zaman mahdum beyi kara cümleden.. imlâdan... kıraatten bizzat bil-imtihan malumatını derece-i kâfiyede görmekle tahsilini ikmâl edip de bir şehâdetnâme alıncaya kadar mektebe devam ettirmeğe lüzum görmeyerek çocuğu kendi arzusu üzerine Bâb-ı âli aklâmından birisine çirag ettirmiş ve beyefendi için tahsili artık bittabi vâcib görünen fransızca ile beraber ikinci derecede lüzumu teslîm olunan arabî ve farisîyi öğrenmek üzere Bihrûz Bey'e başka başka maaşlı hocalar tayin etmişti.

Bihruz Bey ilk hevesle beş altı ay kadar kaleme devam ederek daha fransızca bir ibare okumağa iktidar hâsıl etmeden ağızdan bellediği bir hayli elfâz ve terâkib ile en alafranga genç beylerin tavır ve kıyafet ve hâl ve hareketini taklitte hakka ki bir büyük eser-i istidâd gösterdi.

Bihruz Bey valideyninin tek evlâdı olduğu için zaten pek şımarık büyümüştü. Pederin servet ü sâmânı mahdumun her arzu ettiği şeyi ko-

laycacık istihsal edebilmesine müsait olduğu gibi gençlik icâbâtından olan temâyülâtına da hiç bir taraftan bir gûne mümânaat görmediği cihetle Bihruz Bey sonraları kaleme gidip gelmeyi pek seyrekleştirmişti.

Kaleme gitmediği günler ise saçlarını kestirmek... terziye esvap ısmarlamak.. kunduracıya ölçü vermek gibi hiç eksik olmayan vesilelerle Beyoğlu'nda.. ötede beride vakit geçirir... cumaları pazarları da sabahleyin hocalarıyla yarımşar saat ders müzakeresinden sonra hânesinden çıkar akşamlara kadar seyir yerlerinde dolaşırdı.

Vilâyetlerde bulunduğu zaman en büyük zevki sırmalı esvap içinde.. midilli veya at üzerinde.. arkasında çifte çifte uşaklarla sokak sokak gezip dolaşmaktan ibaret olan bu beyin İstanbul'a geldikten sonra merakı üç şeye masrûf oldu ki birincisi araba kullanmak.. ikincisi alafranga beylerin hepsinden daha süslü gezmek.. üçüncüsü de berberler... kunduracılar.. terziler ve gazinolardaki garsonlarla fransızca konuşmaktı.

Bey kışları Süleymaniye'deki konaklarında.. yazları da Küçük Çamlıca'daki köşklerinde ikâmet ederdi. Kendisi gibi kibar-zâdegânın rağbet göstereceği hiç bir seyir yeri bulunmazdı ki bu beyefendi en son modaya muvafık surette giyinmiş olduğu halde bazen yağız ve bazen kır bir çift beygir koşulu dört tekerlek üzerinde üstü ve yanları açık süslü bir peykeden ibaret olan ve seyis oturmağa mahsus yeri arka tarafında bulunan arabasıyla orada hâzır bulunmasın.

Kışın meselâ zemherîr içinde bir açık hava görünce arkasında mücerred süse halel vermemek için dar ve incerek jaket.. dizlerinin üzerinde ise mücerred süslü görünmek için bir kadife örtü bulunduğu halde Beyoğlu caddesinde.. Kâğıthâne yollarında araba kullanmak hevesiyle en şedîd poyrazın karşısında tiril tiril titreyen Bihruz Bey yazın da otuz, otuz beş derece sıcak günlerde Çamlıca.. Haydarpaşa.. Fenerbahçesi yollarında yine o hevesle en kızgın güneşin altında haşım haşım haşlanır ve fakat bu azabı kendisine en büyük zevk addederdi. Bihruz Bey her nereye gitse.. her nerede bulunsa maksadı görünmekle beraber görmek değil, yalnız görünmek idi.

Nihayet (...) Paşa'nın vuku-ı irtihâli üzerine mahdum bey def'aten yirmi sekiz bin liralık bir mirasa nâil olarak ef'âlince de serbest kalınca o servet-i cesîmeyi az zaman içinde ifnâ edecek bir sefahate koyuldu. Çünkü valide hanımefendinin mahdum bey hakkında eskiden beri hiç bir hükmü.. hiç bir tehdidi nâfiz ve müessir olamazdı. Pederinin irtihâlinde oğluna intikal eden servetin hüsn-i idaresi yolunda akrabadan bazı zevâtı işe karıştırmak gibi tedâbire teşebbüs etmiş ise de semeresiz kalacağını anladığı gibi çocuğu bütün bütün kendi havasına bırakmak zaafını göstermiş ve fazla olarak genç beye o cihetle de bir sıkıntı çektirmemek

üzere konağın mutfak masarifini ve hizmetlerinde ibkâ ettikleri bazı emektar etbâ'ın maaşlarını kendi irâdından tesviye etmeğe razı olmuştu.

Mirasyedi beyefendinin kendi sefâhatinden başka hiç bir masrafı olmadığı halde her ay eline geçen yüz elli lira kadar bir para o sefahate kifâyet etmezdi.

Bu arada idi ki beyin arabî ve fârisî hocaları birer birer dûçâr-ı istiskâl olarak konağa gelmemeğe başladılar. Yalnız Mösyö Pierre nâmındaki fransızca hocası beyin mizacına göre şerbet verir kurnaz bir ihtiyar olmakla onun kemâ-kân devamına müsaade ve hattâ dört liradan ibaret maaşı altı liraya iblâg olundu.

Alelumum mirasyedilerin düşündüğü gibi Bihruz Bey de servetini yemekle bitmez tükenmez zannederdi. Binaenaleyh ulu orta giriştiği istihlâkâta nakidden başlandı. Onlar bitince İstanbul tarafındaki en az irâd getiren dükkânlar birer birer def'olundu. Badehu Beyoğlu'ndaki ehemmiyetli mağazalara sıra geldi. Bunlar da elden çıkarıldı. İrâd nâmına Galata'da bir han kalmıştı. Nihayet o da satıldı. Mülk olarak elde Süleymaniye'deki konak ile Küçük Çamlıca'daki köşkten başka bir şey kalmadı. Mamafih Bihruz Bey dalmış olduğu mezlaka-i sefahatte arabasıyla.. etbâ'ıyla.. debdebesiyle pûyân olmakta devam ediyordu. Çünkü valide hanımın renk renk kadife mahfazalar içinde çekmecelere ziynet veren mücevherât ve hulliyâtına henüz el sürülmemiş ve hanımın kendi uhdesinde bulunan diğer beş on parça akârâta ise hiç taarruz edilmemişti.

5

Çamlıca bahçe-i umumîsinin açılacağını civariyet münasebetiyle bittabi herkesten evvel haber alan Bihruz Bey mart gelir gelmez validesini zorlaya zorlaya sayfiyeye nakle irzâ etmiş ve köşke nakillerinin ertesi günü hemen *jardin public*'e[1] şitâb ile dâhil ve hâricini muayene ederek buranın pek *à la mode*[2] ve hususiyle kendi arzusu vechile arz-ı ziynete pek *favorable*[3] bir *promenade*[4] mahalli olacağını anlayınca *équipage*'[5]ına biraz daha süs vermek için Beyoğlu'nda tedarik ettiği bazı vesaitle Bender fabrikası mamulâtından olmak üzere gayet hafif ve zarîf bir araba ile mevcutlarına nisbeten ikişer parmak daha boylu bir çift muallem Macar araba hayvanı ısmarlamıştı.

---

1 Umumî bahçe
2 Modaya uygun
3 Uygun, müsait
4 Gezinti
5 Lüks araba

Araba ile hayvanlar bahçenin açıldığının ikinci haftasında hele geldi yetişti. Bihruz Bey de hemen o haftadan itibaren her cuma ve pazar günü bahçe-i umumî seyircileri arasında görünmeğe başladı.

Araba filhakika o senenin moda rengi olan gayet açık tatlı sarıya boyanmış... yan tarafları beyin isim ve mahlasının ilk harflerini hâvi yaldızlı birer marka ile muvaşşah.. Tekerleklerinin çubukları incecik fakat kendisi ziyadesiyle yüksek.. zarîf ve nâzik ve âmiyâne bir ta'bîr ile kız gibi bir şeydi.

Macar cinsinin en güzellerinden olan kır hayvanlara gelince bunların da gerek boyları gerek renkleri araba ile mütenasip olduğu gibi koşum takımı da tabiî en alâsından idi.

Mevsimin modasına göre bazen koyu bazen açık renkte gayet dar elbisesi.. bal renginde eldivenleri.. ufarak fesi ile yan taraftan sîmasının bir nısfı frenk gömleğinin dimdik duran yüksek yakasıyla örtülmüş.. bileğinden aşağı ellerinin yarısından ziyadesi yine o gömleğin uzun kolları içinde saklanmış olduğu halde Bihruz Bey arabanın ön tarafında bulunarak hayvanların terbiyesini tutar.. parlak düğmesi.. lacivert setresi.. malta renginde açık ve dar pantalonu.. diz kapaklarına kadar çıkan uzun konçlarının yukarıdan tersine kıvrılmış tarafı beyaz, oradan aşağısı siyah çizmeleri ve beyinkinden daha açık büyüçek fesi ile seyis de mevki-i mahsusunda otururak beyefendinin harekâtına dikkat ederdi.

Binaenaleyh Bihruz Bey'in *équipage*'ı —yukarıda tarif olunduğu vechile— bahçenin etrafını muttasıl ve müselsel devreden zincir-i müteharriğin birinci halka-ı mübâhâtı addolunmağa lâyıktı!

Bihruz Bey bahçe seyrinde araba kullandığı zamanlar bir kimseyi çiğneyip de bir kaza çıkarmamak.. arabayı bir yere çarptırıp da bir sakatlığa meydan vermemek için kendi hayvanlarının ve hususuyla öndeki ve gerideki arabaların harekâtına hasr-ı dikkat-ı mütemâdiye etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı hiç bir şey göremez.. hiç bir kimseye bakamazdı. Ancak görmek bakmak da istemezdi. Çünkü maksad-ı mücerredi ârâyiş ü debdebe hususunca araba-güzinân-ı temâşâyîyân içinde birinciliği ihrâz etmekten ibaret olarak bu maksadın husulünden ise kendisi tamamiyle emîndi. Şu kadar ki o kıyafette... o vaziyette ve alel-husus o kalabalık içinde saatlerce araba kullanmak yorgunluğuna tahammül edemediğinden hem dinlenmek hem de *équipage*'ının erbâb-ı tamâşâca hâsıl ettiği *effet*[6]'yi bizzat müşâhede etmek için ara sıra bahçenin üst tarafındaki meydancığın —gelen geçen arabaları görmeğe.. içindekileri seçmeğe müsait— bir noktasında arabasını durdurur ve bazı

6 Tesir

vakit arabadan inerek bahçenin içerisinde bir tur yapmağa da rağbet gösterirdi.

Yine bir defa o suretle araba içinde temâşâ-yı devr-i dâimle eğlenirken kalem refiklerinden kendisi gibi epeyce süslü.. fakat arabalı değil hattâ hayvanlı da değil piyade bir genç bey Bihruz Bey'in arabasına takarrüble beyefendiye *à la mode* yani kısacık bir temennâ ederek el de verdikten ve arabanın.. hayvanların medh ü senâsına müteallik birkaç sözden sonra Bihruz Bey'in daveti üzerine arabaya çıkmış.. ötekinin yanına oturmuştu.

İki refik hem konuşurlar hem de gözleri önünden mürûr etmekte olan arabaları temâşâ ederlerdi. Bu arabalardan bir tanesi ikisinin birden nazar-ı dikkatini celbetti. Çünkü bu araba güzel bir çift doru beygir koşulu büyücek ve müçerred bir lando idi. Çünkü landonun *siège*'i[7] üzerinde bir temkin-i mahsus ile oturmakta olan *cocher* yani arabacı parlak düğmeli idi. Çünkü landonun içinde bulunan iki beyaz baştan bir tanesi beylerin bulundukları noktaya gelince arabadan dışarıya doğru bir edâ-yı mahsus ile uzanarak ibtidâ arabaya, hayvanlara.. sonra da beyefendilere başka başka imâle-i nigâh-ı dikkat etmişti.

Lando ikinci defa geçtiği sırada o beyaz baş yine evvelki hareketi tekrar edince, Bihruz Bey'in söze ibtidâr ile iki genç arasında şu muhavere cereyan etti :

— *Très chic*![8]
— *Très élégante*[9]
— *Mon cher*[10] kimin bu *lando*?
— *Lando*'yu tanıyamadım..
— *Et la blonde*?[11]
— *Blonde*'u tanıyacağım gibi..
— Kim bakayım?
— Fakat pek *sûre*[12] değilim. Bilmem. Benzetiyor muyum..
— *Qu'importe, dites!*[13]
— Zannederim ki bizim köyden. Belki de bizim *quartier*'den[14]

---

7 Arabalarda arabacı yeri
8 Çok şık, çok zarif
9 Çok zarif
10 Azizim
11 Ya sarışın?
12 Emin
13 Ehemmiyeti yok, söyleyiniz.
14 Mahalle

— *Drôle*![15] Dünyada ne kadar güzel varsa hepsi de sizin köyden mi olur?..

— Hepsi değil ama bazıları... ne zannettin ya?.. Bizim köy cennetten bir parça.. Bunlar da hurîleri!..

— Fenerbahçesi'nden dolayı mı?

— Hayır.. Kuşdili'nden dolayı...

— Ben o dilden anlamam. Fener âlemi nasıl gidiyor? *Monde*[16] geliyor mu?

— Ne gezer!.. Sizin bu *jardin*[17]'iniz yok mu.. Papasınbağı'nı da kuruttu.. Fener'in parlaklığını da söndürdü.. Moda'yı da eskitti!.. Şimdi buradan başka her yer *désert*[18]!.

6

Refikiyle bu muhavereyi ettiği müddet-i kalîle zarfında Bihruz Bey'in zihninden bir alay mülâhazât geçmişti..

«Ne münasebet .. Kadıköyü gibi *bourgeois quartier*'[19]de bu derece şık bir *équipage* bulunsun!.. Ne münasebet?. Orada olanlar hep malum. *Blonde*'u tanırım demesi de ağız.. tanısaydı öyle mi dururdu?.. Oh! *Quelle beauté divine! Surtout quel goût excellent*![20] Benim *equipage*'a ne kadar dikkatli bakıyordu!. Hüsn-i tabiatını bu da isbat etmez mi? Acaba kimdir bu?.. Şüphesiz *une jeune fille blonde*[21] lâkin şu Keşfi'yi nasıl savayım? O vakit çabuk anlaşılır.. Bakalım iltifat bana mı mahsus imiş yoksa ona mı?. Kim olduğunu öğrenmek kolay.. Takip de eder.. gittiği yeri görürüm.»

Şu mülâhazatından da anlaşılır ki Bihruz Bey landonun Kadıköyü tarafından olduğuna ihtimal veremiyor ve arkadaşı Keşfi Bey'in «landoyu her ne kadar tanımazsam da sarışın hanımı bileceğim» yollu sözünü —hanıma manzuriyette hem-hâl bulunmak cihetiyle— bir nev'i ihtiyata hamletmekle beraber bu bâbda da bütün bütün şüpheden vâreste olamıyordu.

Landoyu Kadıköyü'ne yakıştıramıyordu. Çünkü pek alafranga beylerle ihtilât sayesinde peydâ etmiş olduğu bazı garâib-i efkâr cümlesin-

---

15 Acaip, tuhaf
16 Sosyete
17 Bahçe
18 Issız, tenha; çöl
19 Orta sınıf mahallesi
20 Ne ilâhî güzellik! Özellikle ne yüksek zevk!
21 Sarışın bir genç kız.

den olmak üzere Bihruz Bey İstanbul ile mülhakatındaki mevâki ve mahallâtı —birincisi kendisi gibi *noblesse* yani erbâb-ı asalet ve itibardan olan *civilisé*[22] kibâra.. ikincisi *bourgeois* sınıfına yani efkâr-ı medeniyeden o kadar behresi olmayan kaba tabiatlı orta halli halka.. üçüncüsü esnaf takımına mahsus olmak üzere— üç sınıfa ayrılmış ve Kadıköyü birinciye geçirmek lâzım gelirken her nasılsa ikinci sınıfa idhâl etmişti.

Refîki Keşfî Bey'in «sarışın hanımı tanırım» demesini hakikatten ziyade bir kizb-i ihtiyatiye hamletmesindeki sebepse şu idi : Gûyâ Keşfî Bey bu nâzenîne *cour*[23] edecek olursa —kendi köyünden bulunduğu ve zaten tanıdığı için— Bihruz Bey'in bir şey demeğe hakkı ve rekâbete kalkışmağa yüzü olamayacak. Halbuki Bihruz Bey nerede.. Keşfî nerede?. İkisinin arasında asaleten.. liyakaten.. zarafeten ve şahsen mevcut olan fark küçük Çamlıca ile Kadıköyü beynindeki fark kadar azîm olarak landonun arâyiş-i sedîr mübâhâtı olan nâzenînin bu farkı bilmemesi ise Bihruz Bey'in fikrince mümkün değildi. Burası böyle ise de hanımefendinin bir aralık Keşfi Bey'e de bakışındaki hikmet ne idi?

Bu bakışın mânâsı Keşfi Bey'e : «Bey! Sen o arabaya hiç de yakışmıyorsun!» demek miydi?. Yoksa kendisine karşı : «Ne için öyle âdi adamlarla görüşüyorsunuz?» veyahut «yanınızda o bulunmasaydı size daha başka türlü bakacaktım..» yollu bir şey miydi?. Bunu derhal anlamak Bihruz Bey için pek mühim ve bu da Keşfî Bey'in savulmasına mütevakkıf idi. Onun için Keşfî Bey'i yanından defetmeğe zihninde bir çare arayıp dururken Keşfî Bey'in «*mon cher*.. ben biraz da bahçeye gireceğim.. arkadaşlardan birisiyle *rendez-vous*'muz var.. bakayım gelmiş mi..» yollu taleb-i müfarakate kalkışmasını.. «öyle ise *au revoir*»[24] diye karşılayarak iki refîk biribirinden ayrıldı.

7

Keşfî Bey filhakika doğru bahçeye dâhil ve kalabalığın içinde kayboldu. Bihruz Bey de fesini.. boyunbağısını düzelttikten.. potinlerinin tozunu arabacısına aldırttıktan sonra mevkiinde rahatça yerleşti. Landonun vürûduna muntazır oldu.

Aradan iki dakika geçmeksizin lando bahçenin öbür köşesinden zuhur etti. Zavallı Bihruz Bey o güne gelinceye kadar öyle bir yürek çarpıntısına uğramamıştı. Başındaki kan kalbine doğru hücum ederek çehresi

---

22 Medenî

23 Kur yapmak, âşıkane muamelede bulunmak

24 Allahaısmarladık

maî bir renk peydâ etti. Kendi kendine «*Diable! Par hasard serai-je amoureux?*»[25] gibi alafranga söylenmeğe başladı. Oturduğu yerde bazı *pose*[26]'lardan sonra landoya gözlerini dikti. Lando kemâl-i azametiyle Bihruz Bey'in bulunduğu noktaya geliyorsa da içindekilerde kat'iyen bir hareket görülmüyordu. Bihruz Bey arabasını biraz geri almak bahanesiyle hayvanlarını hareket ettirdi. Bundan maksadı landonun içindekilere : «Ben buradayım» demekti. Bu hareketin de hükmü olamadı. Lando geldiği gibi geçti gitti.

«Ne bayağı kadın!.. yazık *équipage*'a!. O da bir şey değil a...zâti modası geçmiş!.. hayvanlar dersen kaç paralık şeyler?.. Öyle *ordinaire*[27] insanlar kendileri gibi insanlara meyleder. *C'est naturel*[28], lâkin *dommage*[29]. *Volià une beauté mal placée! Si s'est une beauté par exemple*»[30].

Bihruz Bey'in böyle sözler söylemeğe kalkışması arabadan evvelki iltifata mazhar olamadığı için bir teselli-i mahrumâne kabilinden olarak yoksa hakikat-i halde o zamana kadar bir kerecik olsun tadını tatmadığı bir merâret-i hasedle birdenbire telh-i mezâk olmuş ve bu hasedin netâyic-i tabiîyesinden olmak üzere bir tehevvür-i nâgehâniye tutulmuş.. gözleri kararmış.. efkârı bulanmış idi. Binaenaleyh kendisine bir dakika evvel bir âlem-i sûr-ı sürûr gibi manzûr olan o cemiyetgâh-ı tenezzühü gözleri bî-huzûr eden bir kargaşalıktan ibaret görmeğe ve bahçeden doğru gelen muzika sadalarını kulakları tırmalayan bir âheng-i cehennemî gibi duymağa başladı.

Fakat ne yapsın?.. Arabanın arkasından gitmek bir tenezzül.. orada durmak haric-ez-tahammül.. bütün bütün savuşup gitmek varsa da o da teessüre hamlolunacağı için kendince bir nev'i zül. Biçare Bihruz Bey zihninde hiç bir şeye karar veremediği için olduğu yerde durur düşünürdü.

Fransızca hocasıyla beraber okuduğu bazı romanlarda kendisinin dûçâr olduğu mevki-i müşkile benzer bazı vukuât geçmişti. Bir aralık hatırına onlar geldi. Onları düşündükçe yavaş yavaş kanındaki hiddet soğumağa başladı. Çünkü böyle ahvâlde kadınlara karşı *indifférence*[31] göstermekten başka müessir ve müfîd bir tedbîr olamayacağı kâide-i tecrîbiyesini o romanların kendisine bahşettiği fevâid cümlesinden

25 Şeytan (bak şu işe)! Yoksa âşık mı oluyorum?
26 Duruş, poz
27 Alelâde, sıradan, basit
28 Bu tabiîdir.
29 Yazık
30 İşte yerini bulmamış bir güzellik! Şayet buna da güzellik denebilirse.
31 Lâkaydî

olmak üzre tahattur ederek olduğu gibi orada kalmağa ve lando tekrar gelip geçtiği vakit kendisi de vazifesizce başka bir tarafa bakmağa karar verdi. Bu defa landoyu müsterihâne bekledi.

Lando dördüncü defa olmak üzere yine öbür taraftan zuhûr etti. Fakat bu defa doğruca bahçenin kapısı hizasına geldi durdu. Hanımların emir ve işaretleri üzerine arabacı derhal aşağıya atıldı, arabanın kapısını açtı. Zihninde tamamiyle vazifesiz görünmeğe karar veren Bihruz Bey'in gözleri evvelkinden daha ziyade açılmış.. ileriden bu hale nazar ediyordu. Arabanın kapısı açılır açılmaz birbirini müteakip iki hanım indiler. Bunlardan birincisi o bildiğimiz sarışın hanım.. diğeri de refakatindeki hanımdı.

Hanımlar arabadan indikten sonra arabacı aldığı bir emir üzerine landoyu öbür tarafa doğru yürüttü. Sarışın hanım —kendisi gibi dilşikârlıkta ustalık ihrâz etmiş nâzenînlerin mahsusât-ı işve-fürûşânesinden olmak üzere— yanındaki hanıma bir şey söylemiş de ona gülüyor gibi gülümseyerek Bihruz Bey'e imâle-i nigâhı müteakip ağır ağır yürüdü. Refikasıyla birlikte bahçeye dahil oldu.

Bunlar landolarını bahçenin hizasında durdurur durdurmaz Bihruz Bey kendi kendine : «Keşfi'nin *rendez-vous*'su anlaşıldı!. Hay şıllık hay!. *Ce n'est qu'une grisette*![32] Ya berikinin o ağızları neydi? Lâkin bu kim? Belli ki bir *cocotte*![33] Böyle bir bayağı *cocotte*'la Keşfi gibi bir bayağı *coureur*[34] muamelelerini görmek de hoştur ya!. Ben de bahçeye girer.. bir tarafta bunları seyrederim. Ne ehemmiyeti var ki.. Âh o zevzeğe niçin yüz verdim de arabama çağırdım... yanıma oturttum.. lâkin şunun kim olduğunu öğrenmeliyim. *L'apparence est trompeuse*[35] derler. Ne kadar doğru bir söz» yollu birtakım sözler söyleyerek bahçeye girmeğe zaten karar vermiş iken sarışın hanımın o suretle bakışından yine kendisi için hükümlü ve ümid-bahş bir mânâ çıkardığı cihetle kadıncağız hakkındaki sözlerini muvakkaten geri alarak hemen arabasından fırladı.. Bahçeye girdi.. Önü sıra lakırdı ederek gayet betâetle yürümekte olan iki hanımı takibe başladı.

Sarışın hanım kısadan uzunca.. uzundan kısaca.. Tamam orta boylu.. narin yapılı.. yürürken def'aten durur.. dururken birdenbire hareket eder.. döner döner arkasına bakar.. hani şu :

---

32 Bu hafif-meşreb bir kızdan başka bir şey değil.

33 Kokot

34 Çapkın

35 Görünüş aldatıcıdır.

Âhû zi to âmûht be-hengâm-ı devîden
Rem kerden o istâden o vâpes nigerîden[36]

kavl-i meşhûrunda tarif olunan edâ-yı dil-firîbe mâlik bir nâzenîn idi. Saçları şimdiki boyaların verdiği kızıl renkte değil gayet açık tabiî sarı.. gözleri ise nakkaş-ı tabiatın bir sehv-i savâb-nümâ-yı latîfi olmak üzere maî değil de tahrirli koyu sarı.. kaşları kumral.. siması vücudunun nârinliğine nisbeten dolgunca.. burnu ise çehrenin dolgunluğuna nisbeten incerek çekme tabir olunan biçimde.. ağzı şairlerin tasavvur ettikleri nokta-i mevhûme derecesinden beş on bin defa büyük.. fakat yine alelade küçüktü.

Şu evsafı ile epeyce güzel denilen sarışın hanımın en büyük.. en müessir güzelliği bakışıyla dudaklarında idi. O bakışta bilmem ne hiddet vardı ki dikilip durduğu vakit taalluk ettiği gözlerden bir bârika-ı seyyâle gibi nüfûz ederek tâ cângâha vâsıl olur ve sûz u tâb-ı harikulâdesi karşısında yürekleri tir tir titretirdi! O dudaklarda bilmem ne kuvvet vardı ki nâzikâne tekellüm veya zarîfâne tebessüm ile hareket etmeğe başladığı zaman enzâr-ı hasrete türlü türlü mânâlar arzeder ve bu mânâlar havsala-sûz-ı ârâm u tahammül olurdu!

Nâzenîn ne kadar da güzel giyinmişti : O zamanın modasına pek de muvâfık olmayarak biraz darca kesilmiş süt maîsi rengindeki atlas feracesi endamındaki tenasübü gizlemekten âciz olduğu halde araba içinde saatlerce üzerine oturulmaktan dolayı birçok kırımlar bükümler peydâ etmiş olması cihetiyle güneşe karşı gelince bir musavvir-i mâhir için örnek ittihazına lâyık surette gayet latîf.. gayet dil-pezîr ışıklar, gölgeler içinde nazar-rübâ bir manzara-ı temevvüc-nümâ arzetmekte idi. En ince nev'inde yaşmağı toz penbesi rengindeki yanakları üzerinde yeni açmış bir güle pirâye-bahş olan buhar-ı latîf hükmünü verir ve yaşmağın iki yanından haylazcasına dışarıya sarkmış olan ve ednâ tahrîk-i nesîm ile hemen oynamağa başlayan sırma teller ise beyaz bir bulut parçasına in'itaf eden eşia-ı afitâbı andırırdı. Başındaki hotoz da havayî maî idi. (Teşbîhâtımızın ibtizâle düşmeyeceğinden emin olsak bunu da o sarı saçlarla beraber güneşli bir gökyüzüne benzetirdik). Eflatunun açığı eldivenler içinde mahfûz ellerin ve tahminen otuz dört numarada iskarpin içinde ipek çorapla mestûr ayakların derece-i tenasüb ü nezaketleri bilinemezse de nazar-ı iştiyakta bunlar da pek sevimli.. pek nazik idi.

Sarışın hanımın şemsiyesine gelince öyle dantelli... saçaklı nev'inden

---

36 Sıçrayarak koşarken ürkmüş gibi birdenbire durmayı ve dönüp dönüp arkasına bakmayı ceylan senden öğrendi.

parlak renkli değil de tabiatındaki —hani ya şu Bihruz Bey'i ibtida-yı nazarda «*quel goût excellent!*» sözüyle kendisine sitayiş-hân eden— zarafetin en büyük nişanı olmak üzere sade güzel ve yalnız sapına feracesinin renginde bir kurdela merbût siyah ağır atlastan idi. (Erbâb-ı mütalâa isterlerse bu şemsiyeyi de o güneşli gökyüzünün bir tarafında bir kara buluta benzetebilirler. Şu kadar ki o zaman teşbîhin arzedeceği hayal-i ma'kûs zuhûr eder. Çünkü bulut göğün içinde olmak lâzım gelirken gökyüzü bulutun içine girmiş olur).

Sarışın hanımın yaşından bahsetmedik.. çünkü bilmiyoruz. Dişlerini vasfetmedik.. çünkü görmedik. Fakat tahminimizce nâzenîn olsa olsa yirmi yaşını henüz bitirmiş olmalı. Dişler de elbette iki dizi incidir!.

Buna refakat eden hanıma gelince.. bu ötekinden boylu.. ötekinden enli.. ötekinden yaşlı.. hem de çok yaşlı.. maî gözlü.. esmer yüzlü.. fakat canlı canlı yürüyüşüne nazaran pek dinç.. Lakırdıyı çok etmesine.. latifeyi çok sevmesine.. muttasıl gülmesine nazaran pek neşeli.. Yanlarından gelen geçenlere hemen bir şey söyleyecek gibi dikkatli dikkatli bakmasına nazaran serbetçe alışmış.. sanki Kalpakçılarbaşı'ndaki dükkânlardan çokça alış veriş etmiş olmasını hatıra getirir bir hanım idi.

Siyaha mâil koyu yeşil canfesten feracesine söz yoksa da bunun arka eteğini daima sağ eliyle tutup kaldırmasında pek de zarafet yoktu. (Karamandola'dan potinleri eski değilse de yürürken feracenin etekleri ziyade kalktığından o potinlerin üst tarafından beyaz tire çorapların görünüşü pek güzel gelmiyordu. Sol elindeki beyaz şemsiye ipekli gibi parlıyorsa da büküm yerlerinin bir parçacık sararmış olması o kadar hoş görünmüyordu. Kalınca yaşmağı o yaşta bir hanım için pek münasip ise de bu yaşmağın ara sıra çenesinden aşağıya doğru düşmesi hiç de sevilir şey değildi. Mamafih bu iki hanımın yekdiğerine refakati ifrat ve tefriti hüsn-i tadil ederek bir güzel manzara husule getiriyordu. Sarışın hanım meselâ bir sarı gül.. diğeri ise o güle bendolunmuş bir mazı dalı idi. Yahut sarışın hanım çiçek açmış bir nazik fidan.. yanındaki ise o fidanın gayr-ı muntazam bir gölgesi idi. Veyahut sarışın hanım parlak bir güneş. Öbürü ise o güneşin yanından ayrılmaz.. o güneşi daha şaşaadâr göstermekle beraber kendisi de hoş görünür bir kara bulut idi.

9

İki hanım ağır ağır gittiler.. Mahud *lac*'ın yanında durdular. Oraya beş altı kadar çiçek.. birkaç da arı toplanmış.. havzı temâşâ ediyordu. Bihruz Bey de berikilerin arkaları sıra gitti. Dört beş adım kadar uzakta, *lac*'ın kenarında bastonuna dayandı durdu.

Havuz bu makule râkid sularca alâmet-i kıdem ü herem olan ve bazı vakit berraklıktan daha ziyade hoşa giden yeşil rengi henüz kesbedememiş ise de epeyce bulanmış, sararmış olduğundan safhası kenar ve civarındaki eşcâr ve nebâtât ile temâşâsına gelenlerin şekl ü heyet ve endam ve suretlerine âyinelik edebiliyordu. İçerisindeki kırmızı.. beyaz.. siyah renkte balıklar güneşten hisse-i hayatlarını almak için ta suyun yüzüne kadar çıkmış ve âlem-i âb içinde sâkinâne ve mestâne temâşâ-yı devrâna dalmış idi. Havzın in'itaf-ı ziyâ-yı âfitâb ile parıl parıl parlayan sathı —içindeki bu balıklarla beraber— bed renkte çiçekli bir kumaş-ı harîr gibi görünüyordu.

Sarışın hanımla refakatindeki hanım *lac*'ın kenarına gidip de yüzünde kendi akislerini müşahede edince sarışın hanımın söze ibtidarıyla aralarında şöyle bir muhavere cereyan etmeğe başladı :

— Bak bak Çengi Hanım yer aynası!. Görüyor musun kendini?.

— Yer aynası mı?.. O da nedir? Yerelması bilirim ama yer aynası hiç işitmedimdi!

— Yaşmağını biraz sıyırır da bakarsan yer aynasının içinde iki tane yerelması da görürsün..

— Nesine bakayım.. bulanık bir su.. o kırmızı şeyler de zâhir Amasya elması olacak..

— Ay Amasya'da elmas çıkar mı?.. Ben de bunu işitmedimdi.

— Elma.. ayol elma!. Elmas değil. Elmasın.. pırlantanın İngiltere'de çıktığını bilmeyecek ne var?. Sen de eğlence bulamadın da besbelli benimle eğleniyorsun...

Hanımların bu muhaveresini kemâl-i dikkat ve ehemmiyetle işitmek için olduğu yerde —alafranga bir tabir ile— serapâ gûş kesilen Bihruz Bey «yer âyinesi» teşbihi ve hususiyle «yer âyinesi içinde yer elması görüneceği» telmihi münasebetleriyle kendi kendisine «*quel esprit!*» «*quelle finesse!*[37]» diyerek sarışın hanımın zarafetine hayran olup dururken en sonra İngiltere lafzını işittiği gibi bunu mücerred kendisine ait olmak üzere fırlatılmış —pırlanta kadar kıymetli— bir ufak taş olmak üzere telakki etmek istedi. Bunda da esasen hakkı vardı. Çünkü o mecma'da kendisinden başka —İngiltere'den henüz gelmiş bir mösyö gibi— alafranga giyinmiş kimse yoktu. Böyle bir iltifat-ı cihân-kıymete nâiliyetten dolayı kendisini en birinci bahtiyarlardan addetmeğe kalkışan Bihruz Bey bu taşın.. yani bu hediye-i zarafetin altında kalmayacak surette bir güzel mukabele hazırlamağa başladı.

---

37 Ne zekâ! Ne incelik!

Bu sırada orada mevcut olan seyirciler de çekiliyorlardı. Beyefendi bu müsaade-i hüsn-i tesadüften istifade ile derhal hanımlara takarrüp etti.. Jaketinin bir iliğine sokulmuş olan beyaz *géranium* yani kaba Türkçesi sardalya çiçeğini yerinden çıkardı ve : «kıymeti İngiltere'yi.. Fransa'yı ve belki bütün Avrupa'yı satın alabilecek olan pırlantanıza böyle bir *fanée*[38] çiçekle mukabele etmek lâyık değil ise de, kabulüne tenezzül buyurmanızı ricaya cesaret etmekle kendimi bahtiyar sayarım. Öyle bir iltifatınız *admirateur*'[39]ünüzü ne derecelere kadar *heureux*[40] ettiğini tarif edemem..» diyerek çiçeği sarışın hanıma doğru uzattı. Sarışın hanım bu lakırdıyı hiç üzerine almayarak gûyâ kendi temâşâsıyla meşgul oluyordu. Nihayet refakatindeki hanımın ihtar ve icbarıyla Bihruz Bey'e doğru döndü.. «Teşekkür ederim» dedi.. Çiçeği aldı.. Bir toplu iğne ile göğsünün bir tarafına iliştirdi. Müteakiben yanındaki hanıma : «Acaba köşke girmeğe izin var mıdır?» diyecek oldu. Öteden Bihruz Bey hemen söze karışarak : «bahçenin her tarafını gezmeğe herkesin *droit*'sı[41] vardır. Zaten böyle *rustique*[42] yerlere sizin gibi huriler.. periler yakışır!» dedi. Bunun üzerine sarışın hanım gülerek refikasına doğru eğildi. Gizlice bir şey söyledi. Söylediği : «A.. bu benim adımı nereden öğrenmiş?» sözünden ibaret idi.

Bihruz Bey derece derece sarışın hanıma takarrüp etmek.. onunla bilişmek... tanışmak.. konuşmak istiyor.. halbuki birinci tesadüfte o kadar yakından kendisini Bihruz Bey'e göstermek (artık bari ismiyle yad edelim) Periveş Hanım'ın hesabına uymuyordu. Binaenaleyh iki hanım köşkü gezmekten sarf-ı nazarla aşağı doğru yürüdüler.. beş on adım sonra kalabalığın içine girdiler. Bihruz Bey de gölge gibi bunları takibe başladı.

10

Bihruz Bey hem ağır ağır yürür.. hem de Periveş Hanım'ın evsaf-ı cemal ve mehâsin-i hâlini birer birer yad ve tekrar ile —böyle yüzü melek.. huyu melek.. *esprit*'si fevkalâde.. *éducation*'u[43] mükemmel ve bu haysiyetlerle gayet *noble*[44] bir familyaya mensubiyeti şüphesiz olan bir

38 Solmuş
39 Hayran
40 Bahtiyar
41 hak
42 Kıra, kır hayatına ait
43 Tahsil, terbiye, yetişme tarzı
44 Asil

hanımefendinin Keşfi gibi bir bayağı.. bir *mal-élevé*[45] adama iltifata tenezzül etmesi mümkün olamayacağını— düşünür ve biraz evvel bu hanım hakkındaki su-i zannından dolayı hâsıl olan teessüratını şu aşağıki mülâhazatıyla tadile çalışırdı :

«Bu nasıl *beauté*?.. Uzaktan güneş gibi görünüyor.. gözleri kamaştırıyor.. yakından ay gibi parlıyor da insanın baktıkça bakacağı geliyor! Ne kadar *poétique* bir *beauté*! Ya o *conversation*'un güzelliği! *Miroir terrestre*.. O *glasse par terre*.. *Très belle comparaison pour un petit lac*.. *C'est très jolie*!..[46] İngiltere pırlantası! Bu da güzel.. benim için *un peu trop flattant, mais ça ne fait rien*. Çiçeği pek güç *accepter* etti[47]. Tabiî.. öyle bir *jeune personne* için *ça va bien, ça n'est que de la pudeur, c'est de la candeur*[48] Acaba adı nedir? Ah! Aceleyle soramadım.. *Émotion*[49] bırakmıyordu ki... Ben de güzel mukabele ettim ya.. *Heureusement*[50] üzerimde o çiçek bulundu. Gerçekten pek *poétique* bir *rencontre*[51] oldu. *Victoire*[52]. Öyle bir *lac*'ın kenarında.. Lamartine!.. Ah Lamartine!. Gelip de bu hali görmeliydi! Beş dakika içinde en parlaklarından beş yüz *vers*[53] yazmak için ne şairâne bir tablo idi!.. Çengi Hanım.. *quel drôle de nom*[54] Çengi.. Ma'hûd *danseuse*'ler.. lâkin bu lafzı isim olarak hiç işitmedimdi. *Original*.. Bu da pek *original*. Şu *toilette*'e bak!.. Şu yürüyüşe bak!.. Gerçekten bir *Calypso*..[55] Sanki *Calypso*'yu adasından almışlar.. yaşmaklamışlar feracelemişler de şu bahçenin içine salıvermişler!...»

İşte Bihruz Bey bu yolda düşünür.. düşündüğü kadar da mesut ve müftehir olurdu. Çünkü önü sıra kemâl-i gunc u delâl ile yürümekte ve hüsn ü cemaline.. zarafet ve kıyafetine yalnız erkekleri değil kendi derecesinde süslü hanımları bile hayran etmekte olan Periveş Hanım'a beğenilmek bahtiyarlığı o kadar şık beyler içinde yalnız kendisine nasib olmuştu. Filhakika nâzenîn her adımda beş on kişiyi kendisine yol açtırmak için yollarında tevkif ettiği halde bunların hiç birisine imâle-i

---

45 Terbiyesiz, kötü yetişmiş

46 Ne kadar şairane bir güzellik! Ya o konuşmanın güzelliği! Yer aynası.. O yer aynası.. Bir küçük göl için çok güzel bir mukayese.. Bu çok güzel.

47 Benim için biraz fazla pohpohlayıcı, fakat zararı yok, çiçeği pek güç kabul etti.

48 Genç bir kadın için çok uygun, bu sadece utanmadan, saflıktan.

49 Heyecan

50 İyi ki

51 Şairane bir karşılaşma

52 Zafer

53 Mısra

54 Ne komik isim

55 Ion denizinde gemisi batan Ulyesse'i yedi sene adasında barındıran Ogygie adası kraliçesi ve peri

nigâha bile tenezzül etmeyerek ve yalnız güzellikte.. parlaklıkta kendisine rakîb addedebildiği taze çiçekleri meşmûl-i kemterîn nazar-ı iltifât eyleyerek ilerlerdi.

Bihruz Bey muvaffakiyetinden emindi. Yalnız bir hâtıracık arasıra kendisini bî-huzur ediyordu ki o da —Keşfi Bey bahçede ise elbette görüleceğinden— sarışın hanımın ona karşı ne muamelede bulunacağı endişesi idi.

Çalgı mevkiine kadar Keşfi Bey görülmedi. Bihruz Bey'in de semâ-yı mesudiyeti ufkundaki o muzlim sehâb-ı hâtıra yavaş yavaş dağılmağa başladı. Biraz daha ilerilediler. Burası kalabalıktan azade idi. Bihruz Bey adımlarını sıklaştırdı. Hanımlara yetişti. Bu süratten maksadı sarışın hanımı bir daha nerede ve ne vakit görmek mümkün olacağını sormaktı. Sarışın Hanım buna meydan vermeksizin Çengi Hanım'a hitaben : «Burası pek güzel.. pek hoşuma gitti... gelecek Cuma da gelelim.. Hem doğruca buraya girelim» dedi. Bunun üzerine Bihruz Bey «*A quel heure*? Pardon efendim.. saat kaçta?» der demez geriden doğru bir «höst!.. höst!.» âvâzesi geldi. Hepsi birden döndüler baktılar. Bunu söyleyen oracıkta ağaçlarla muhat bir tarhın içinde yalnızca oturmakta olan Keşfi Bey idi. Hanımlar sahib-i âvâzeyi teşhis ile birbirlerine bir şey şöylediler, gülüşmeğe başladılar. Bu sırada aşağıki kapıya da vâsıl olmuşlardı. Bihruz Bey'in «saat kaçta?» suali cevapsız kaldı.

Hanımlar kapıdan çıktılar. *Lando* evvelce aldığı emir üzerine oraya gelmişti. Arabacı mevkiinden indi.. arabanın kapısını açtı.. hanımlar içeriye girer girmez kapı «tak!» diye kapandı. Arabacı mevkiine çıktı.. Müteakiben bir kırbaç şakırtısı işitildi... *Lando* süratle aşağı doğru yürümeğe başladı.

11

Bihruz Bey bu dakikada pek bedbahttı. Keşfi Bey'in o suretle haykırması.. hanımların o suretle gülüşmesi.. sualinin cevapsız kalması.. arabacının.. —o teresin de— landonun kapısını açmakta.. hanımları alıp gitmekteki sürati.. nihayet sarışın hanımın arabadan bakıp da bir *adieu*'cük[56] bile demeksizin çıkıp gitmesi biçare beye pek ziyade tesir etmişti. Bu fart-ı teessür şaşkınlığı içinde def'aten hatırına landoyu takip etmek fikri geldi. Kapının yanında bağcı kılığında iki kişi durmuş konuşuyorlardı, onlara bakarak sertçe bir eda ile «*mon équipage*?» dedi ve muhatapları tarafından bir hareket-i serî'aya muntazır oldu. Fakat he-

56 Allahaısmarladık

rifler bundan bir şey anlayamadıklarından mütehayyirâne biribirine bakmaktan başka hiç bir şey yapamadılar. Bihruz Bey'in buna da canı sıkıldı. Artık kendi gözleriyle arabasını aramağa başladı. Halbuki yukarıki kapıdan bahçeye girdiği zaman *équipage*'ı aşağıki kapıya getirmesini *cocher*'ye tenbih etmemişti. Onun için araba kendisine bıraktığı yerde muntazır oluyordu. Sarışın hanımın ardı sıra bir kere bahçeden dışarıya çıkmış bulunduğu için şoseden yukarıya doğru şitâb ile yürümek istediyse de biribiri ardınca gelmekte olan arabaların izdihamından ve hususuyle bir sarı bulut gibi havaya suûd etmekte olan tozun kesretinden ürktü. Tekrar bahçeye girdi. Acele ile duhuliye vermeği unutmuştu. Vâki olan ihtar üzerine elini cebine soktu.. Bir mecidiye çıkardı.. para alan adama fırlattı. Mecidiyenin üst tarafını almağa meydan yoktu. Koşar gibi bir süratle yürürken Keşfi Bey'i biraz evvel gördüğü yerde göremeyince süratini daha ziyadeleştirdi. Bu aralık yolunun üzerinde karşıladığı süslü bir madamanın fistanına bastı yırttı. Telâşından zarardîde olan zatın cinsiyetini ve bâ-husus bigâneliğini düşünemeyerek «*pardonne mon cher*!»[57] dedi geçti. Biraz daha ötede bir tepsi içinde kahve ve bira götürmekte olan *garçon*'a çarptı.. tepsiyi yere düşürdü. Şişeler kırıldı. Dökülen kahveler.. biralar kendisiyle beraber kadın erkek birkaç kişinin daha üstüne başına sıçradı. O yine koşup gidiyordu. Garson «beyefendi!. beyefendi!. Bizim zararlar ne olacak» diye haykırmağa ve arkasından koşmağa başladı. Çaresiz bunun için de durdu. *Gilet*'sinin[58] cebinden bir altın çıkardı.. garsona doğru attı. Bu aralık tanıdığı bir zata rastgeldi, o zat bir şey söylemek.. bir şey anlatmak için kendisini yolundan alıkoymak istediyse de bey : «*J'ai affaire*! *J'ai affaire*!. *Je suis très pressé*»[59] diyerek bundan da kurtuldu. Hele güç belâ kapıdan çıktı.. Arabasını buldu. *Par malheur*[60] arabacı hayvanların önüne birisini bırakarak o da kendinin bir ufak işi için bir tarafa gitmişti. Bihruz Bey aracının avdetini beklemedi. Hemen yerine çıktı.. Terbiyeleri eline aldı.. Hayvanları kırbaçladı.. Aşağıya doğru mümkün olana süratle gitmeğe başladı.

Yolun üzeri arabalar.. hayvanlar.. insanlarla hıncahınç dolu olduğundan Bihruz Bey dakikada bir durmağa mecbur oldukça sabırsızlığından pek ziyade sıkılırdı. Hele aşağıki kapıyı da buldu. Oradan ötesi tenhaca idi. Arabayı alabildiğine koşturarak Tophanelioğlu mevkiine

---

57 Affedersin azizim

58 Yelek

59 İşim var! İşim var! Çok acelem var.

60 Ne yazık ki!

geldi.. Birdenbire durdu. Çünkü burada karşısına çıkan dört yoldan hangisine gitmek lâzım geleceğini evvelce düşünüp kararlaştıramamıştı. Burada daha ziyade sıkılmağa başladı. İki dakika kadar tevakkuftan sonra Beylerbeyi'ne inen yolu tutturdu. İstavroz üzerlerine kadar bir koşu gitti. Landodan bir iz bile bulamadı. Oradan döndü. Bağlarbaşı.. Nuhkuyusu tarîkiyle Haydarpaşa'ya indi.. landodan yine eser bulamayınca bütün bütün meyus oldu.

Bu esnada vakit de on ikiyi geçmiş.. yarıma geliyordu. Nâçâr Koşuyolu'ndan ağır ağır giderek azîm bir teessürle köşküne avdet etti. Doğruca odasına çıktı. Fesini bir tarafa attı.. eldivenlerini çıkardı. O aralık : «*Monsieur est servi, et Monsieur Pierre est là..*»[61] diye gelen uşağı Mişel'i bir tekdir ile savdıktan sonra *trépied*'nin[62] üzerine bir tabak içinde duran frenk sigaralarından birisini aldı.. Tepesini dişiyle kopardı.. sigarayı lambadan yaktı.. Kanapeye geçti oturdu ve sigaranın tavana doğru suûd etmekte olan maî dumanını nazarıyla takip ederek müteellimâne düşünmeğe başladı.

12

Periveş Hanım'la refikası Çengi Hanım'a gelince bunların terbiye ve faziletçe mâhiyetleri bahçede *lac*'ın yanında Bihruz Bey'e karşı gösterdikleri etvâr-ı laubâliyâneden ve biraz aşağıya naklolunacak bir muhaverelerinden anlaşılır.

Burada yalnız şunu anlatmak lâzımdır ki Periveş Hanım —Bihruz Bey'in yakıştırdığı gibi— öyle şerefli bir aileye.. asil bir hanedana mensup olmadığı gibi ikâmetgâhının bulunduğu mevki de Bihruz Bey'in taksimince tahminine muvafık olmak üzere sınıf-ı kibara mahsus olan yerlerden değildi.

Kaşıkçı esnafından Sakin Ağa nâmında namuslu bir adamın kızı ve arzuhalcilikle taayyüş eder Mağmum Efendi nâmında hamiyetli bir zatın zevcesi olan Periveş Hanım, on altı yaşında pederini kaybettikten ve yirmi üç yaşında zevcinden müfarekat eyledikten sonra validesi Zamiye Hanım'la birlikte Karabaş mahallesinde kâin dört odalı hanelerinde fakirâne ve fakat yine mestûre bir surette geçinir giderlerdi. Gerçekten fevkalâde denecek güzellerden olan Periveş Hanım'ı bir sû-i tesadüf Çengi Hanım denilen delle-i muhtâle ile biliştirmiş ve bu suretle biçarenin

---

61 Mösyö yemek hazır ve Mösyö Pierre burada.

62 Üç ayaklı masa, sehpa.

az zaman içinde şöhret-i cemal ü zarafeti gereği gibi şâyi ve fakat —hayfâ ki!— cevher-i girân-kıymet fazileti bütün bütün zâyi olmuştu.

Bu sû-i münasebetin husulünden sonra Periveş Hanım ekseriya Çengi Hanım'la birleşir.. daima onunla gezer ve iktiza ettikçe Çengi Hanım'ın hânesinde beytûtet ederdi.

Bunların Çamlıca bahçesinde görüldükleri günün sabahı Periveş Hanım adi bir yatakbağına bürünmüş olduğu halde Karabaş mahallesinden çıkarak sekiz yaşında bir komşu çocuğu refakatiyle bir hayli mesafe kat' ettikten sonra güneş görmez ve binaenaleyh çamuru kurumaz bir sokağın izbe bir köşesinde —karşısı bostan.. arkası yine bostan, tarafeyni bekâr odaları.. ahır filân gibi ehemmiyetsiz ebniye-i süfliye ile muhat olmak üzere— tek ü tenha kâim olan şüpheli bir haneye gelmişti.

Burası Çengi Hanım'ın ikâmetgâhıdır. Periveş Hanım'ın vürudundan bir saat sonra bu iki hanım yukarıda tarif olunan kıyafet-i zarîfâneye girmiş oldukları halde yaşlısı önde.. genci arkada olarak haneden çıktılar.. Aksaray caddesine doğru yürüdüler.

Hanımların evden çıktıkları zaman kararları Samatya'ya kadar maşiyyen inerek oradan demiryoluyla Makrıköyü'ne.. oradan da Şakızağacı mesiresine gitmekti. İşte bu karar ile yürürlerken Periveş Hanım'ın «Çamlıca bahçesini pek medhediyorlar.. bugün de oraya gitsek acaba nasıl olur?..» yolundaki istimzâcına Çengi Hanım tarafından suret-i muvafakatkâranede vâki olan mukabele Sakızağacı kararını bahçe-i umumiye tahvil etmişti. Bunun üzerine hanımlar hareketlerini tesrî' ile Aksaray'ın tramvay mevkiine yetiştiler ve hemen hareket etmek üzere bulunan tramvay arabasına çıktılar oturdular. Üç çeyrek saat sonra Köprü başında tramvaydan indiler.. köprüyü geçerek Üsküdar vapuruna girdiler. Vapura girdikten yarım saat sonra da Üsküdar vapur iskelesine çıktılar. Beylik anbarı önüne doğru yürümeğe başladılar.

Sair günler vapurdan çıkan halkı istikbale koşarak «boş araba!. araba lâzım mı? Sizi şu temiz kupa ile götüreyim?...» yollu sözlerle tergibât-ı müc'izânede yekdiğerine müsabakat gösteren arabacılardan hiç birisi görünmedi. Çünkü o gün seyir yerlerine dağılmak için kira arabalarına vuku bulan hücum sair vakitlerden pek çok ziyade olarak bir saatten beri iskelede boş bir tek araba bile kalmamıştı.

Çengi Hanım'ın rastgeldiği işsiz bir adama : «Ayol! Kira arabası arıyoruz.. acaba nerede buluruz?» sualine «hanımefendi nafile aramayınız.. bulamazsınız» diye aldığı cevap üzerine hanımların ikisi birden : «A! Vah vah.. o kadar uzak yerden gelişimiz hiç bir şeye yaramadı!..» demekle beraber beri taraftaki çeşme meydanına müteveccihen iler-

lediler ve orada da rastgeldikleri birkaç kişiye «ayol!. buralarda hiç bir araba bulunmaz mı?» sualini tekrar ettiler.

O gün sabahleyin Beyoğlu kira arabalarından bir lando Kadıköyü'ne bir hasta götürerek Üsküdar'a avdetle araba vapuruna muntazıran çeşmenin yanında durmaktaydı. Landonun arabacısı hanımların araba taharrisinde olduklarını görünce kendi kendine : «İki saat daha burada boş boşuna vapur bekleyeceğime şu hanımları alsam götürsem daha iyi olmaz mı?» dedikten sonra hanımlara doğru ilerledi ve Çengi Hanım'a hitaben : «Nereye gideceksiniz hanımefendi?.. İsterseniz sizi bu lando ile götüreyim..» deyince hanımlar ikisi birden dönerek landoyu bil-muayene —tâliin sırf yokluk içinde meydana getirdiği— bu fevk-al-matlûb müsaadeyi bakışlarıyla.. gülüşleriyle yekdiğerine tebrik ettikten sonra Çengi Hanım gidilecek mahalli tayin ile pazarlığa girişti.

O mevki'de bulunan kayıkçı.. hammal, beygir sürücüsü kabilinden birtakım esâfil-i eşhas Periveş Hanım'ın etrafına toplanarak galiz galiz harf-endâzlıklarla nâzenini rahatsız etmeğe ve haziran güneşinin cihet-i re's-i semadan rüûs-ı sekene-i arza amûden in'itaf eden eşi'a-ı ateşîni biçareyi arak-rîz-i zahmet eylemeğe başlamıştı. Bu mevki-i müşkilden bir an evvel kurtulmak ihtiyacını ziyadesiyle hisseden Periveş Hanım arabacıya işaret edip arabanın kapısını açtırdı.. Hemen içeriye kendisini attı. Müteakiben Çengi Hanım da girdi.

13

İşte Bihruz Bey'in Periveş Hanım hakkındaki tahminât-ı zâhir-bînâne ve hissiyât ve telakkiyât-ı müşkil-pesendânesine medar-ı mahz olan landonun bu nâzenini hâmilen bahçe-i umumî seyrinde bulunması —pek o kadar nadir olmayan— tesadüflerden birisiydi. Mamafih böyle bir tesadüfün mülâhaza-i imkânı Bihruz Bey'in hatırından bile geçmediğinden dolayı beyefendi landoya izafetle hanımları ve hanımlara nisbetle landoyu —gördüğümüz derecelere kadar— ehemmiyetlendirmiş ve bu ehemmiyetin neticesi olarak bahçenin içinde Periveş Hanım'a —bildiğimiz suretle— ek-dolaş olmuş idi.

Yukarıda tarif olunduğu vechile hanımlar —Bihruz Bey dahi arkalarında olduğu halde— bahçeden çıkarak landolarına rükûb ile araba hareket eder etmez Periveş Hanım'ın :

— Daha pek toy zavallı!. demesiyle iki hanım arasında muhavere-i âtiye cereyan etmeğe başladı :

— Âdeta budala ayol!.

— Biraz hoppaya da benzer.

— Zıpır derler bunlara zıpır... Fânî çiçeği ne yaptık? Bakayım hâlâ göğsünde duruyor mu?..

Çengi Hanım Bihruz Bey'in bir aralık tefevvüh etmiş olduğu fransızca *fanée*[63] kelimesini «fânî» diye işittiğinden ve bir hanıma ilk görüşte arz-ı hulûs-ı âşıkâne için takdim olunan çiçeğin fânîliğinden bahsetmekte bir hüsn-i münasebet.. bir zarafet ve letafet bulamadığından : «Fânî çiçeği ne yaptın?» demekle Bihruz Bey'in o münasebetsizliğini telmih etmek istedi.

— Ha.. Gerçek o ne demekti acaba? «Benim aşkım da bu çiçek gibidir... Böyle solar gider» mi demek istedi?

— Adam sende! Onun ne söylediğinden.. ne yaptığından kendisinin de haberi yok.

— Gelecek cuma bekleyecek...

— İşi yoksa beklesin dursun.

— Adam gelelim.. eğleniriz... bahçe de hiç fena değil doğrusu..

— Her vakit böyle süslü arabayı nereden bulacaksın?

— Böylesi olmasın da âdetası olsun.. Meram eğlenmek değil mi?

— Ya o vakit alafranga bey yine sana bakar mı dersin?

— Bakmazsa bakmayıversin.. O da tasamın on beşi sanki!..

— Bahçeden çıkarken o deli deli bağıran da kimdi?

— A.. bilmedin mi?.. Geçen gün Kadıköyü vapurundan çıkarken benim feracemin eteğine basıp da pardon diyen bey değil mi ya?

— O budala mıydı o?. Değil.. Onun sakalı vardı.

— A.. Hiç ben bilmez miyim. Ta da kendisiydi.

— Adam nemize lâzım... Acaba iskelede çok bekliyecek miyiz?

— Sanırım ki beklemeyiz. Olmazsa kayığa da binmek olabilir.

— Galiba sen canını yabanda bulmuşsun. Ey şimdi paraları sayacak mıyız?...

— Sayacağız ya.. Arabacının bahşişini de unutma!

— Bahşiş mi?... İki saat için yüz kuruş verdikten sonra bir de bahşiş öyle mi? Üstüme iyilik sağlık!. Ben çıldırmadım, ayol!.

Bu aralık araba Üsküdar iskelesi hizasında gündüz hanımları aldığı noktada —birdenbire— durunca Çengi Hanım : «A.. geldik mi? Ne çabuk geldik.. vallahi iyi!.» diyerek evvelce hazırladığı dört mecidiye ile bir mikdar bakır parayı arabacıya teslim etti. İki hanım arabadan indiler.. Ağır ağır iskeleye doğru yürüdüler.. Vapura girdiler. On dakika

63 Solmuş

sonra vapur da iskeleden ayrılarak İstanbul'a tevcîh-i veche-i azimet ve yirmi dakika içinde Haliç dahilindeki gemilerin arasına karışarak nazardan gaybûbet eyledi.

İkinci kısım

1

Odasında sigara içerek düşünür bıraktığımız Bihruz Bey düşüne düşüne hele tefekkürâtı bir neticeye îsâl ile tasavvurâtını bir karara raptetmeğe muvaffak olabilir. Bu karar da kendisini daha şimdiden âşık-ı cefâkeşi addettiği Periveş zâlimine itiraf-ı muhabbeti ve hîn-i mufarekatta kendisinin : «Saat kaçta?». sualine cevap verilmemesinden ve alelhusus landonun esnâ-yı hareketinde bir veda işareti edilmemesinden dolayı sitem ve serzenişi hâvi bir mektup yazmak.... gelecek cuma günü saat sekizde ve belki daha erken bahçede bulunarak Periveş Hanım'ın vüruduna muntazır olmak ve hanımefendi görünür görünmez hazırlanacak mektubu ber-takrîb ile kendisine takdim edip ondan sonraki harekât ve muâmelâtı muktezâ-yı hâle erdirmek velhasıl ziynet-i gaye-i emel olan âhû-yı hoş-endâm ve nâzende-hırâmı Keşfî zevzeğine raağmen giriftar-ı dâm-ı meram etmeğe çalışmak suretlerinden ibaretti.

Bu esnada üçüncü defa olarak —bad-el-istizân— salona giren Mişel lambaları muayene ile fitillerini biraz indirip yine çıkardıktan sonra beyefendinin çehresine gizlice baktı. Halinde müşâhede ettiği âsâr-ı sükûndan cesaret alarak yavaş bir sesle : «Yemek soğuyor» diyebildi.

Bihruz Bey'in meşguliyet-i müz'ice-i zihniyesi bahsolunan karardan sonra her ne kadar bütün bütün geçmemiş ise de haylice kesb-i hiffet etmiş ve *salle à manger*'de[64] hemen üç çeyrek saatten ziyade bir vakitten beri kendisine muntazır bulunan muallim Mösyö Pierre'i daha ziyade bekletmek çirkin olacağı mütalâası o zihnin bir köşesinde kendi kendini gösterebilmişti. Binaenaleyh bey yerinden kalktı.. üçte ikisinden ziyadesi yana yana bitmiş olan sigaranın uzamış beyaz külünü masanın bir tarafındaki sigara tablasına bıraktıktan sonra sigaradan kalan parçayı dudaklarının arasına kıstırarak yemek odasına teveccüh etti. Kapıdan içeriye girer girmez muallim efendiye hitaben —Şüphe yok ki artık bu defa pek hâlis fransızca olarak—. «Affedersiniz azizim muallim efendi! Pek mühim bir şey düşünüyordum da sizi beklettim. Ümit ederim ki bana gücenmediniz!» dedi. Ve li-eclü'l-musafaha hoca efendiye elini uzattı.

---

64 Yemek odası

Mösyö Pierre oralarda değildi. Zaten bütün bütün denecek derecelerde yemekten kesilmiş ve olanca iştihası, zevki, eğlencesi siyasî gazetelerin mesail-i rûz-merreye müteallik sütûn sütûn neşrettikleri makâlat ve mübâhasatın mütalâasına masruf ve münhasır olmuş olan bu altmış beşlik ihtiyar köşke geç vakit vürud ile ikinci kata çıkar çıkmaz aç gözlü Mişel'in : «İster istemez buraya buyurun.. şimdi yemek çıkacaktır». demesi üzerine doğruca yemek odasına girerek.. sakosunun cebinden çıkardığı bir yığın gazetelerden ayırdığı çarşaf kadar bir tanesini katlayıp küçülterek bir iskemlenin üstünde kemâl-i dikkat ü ehemmiyetle mütalâaya koyulmuş ve yemeğin gecikip gecikmediğinden kat'iyen haberdar olmamıştı.

Binaenaleyh Bihruz Bey'in o yolda isti'fâ-yı kusur etmesine taaccüble beraber : «Hiç zararı yok.. zaten ben gazetemi okuyordum..» diyerek ifâ-yı mukabeleden ve Bihruz Bey'in uzattığı eli sıkıp bıraktıktan sonra beyle karşı karşıya sofraya geçtiler oturdular.

Mösyö Pierre'in o çarşaf kadar gazetede kemâl-i ehemmiyetle mütalâa ettiği şey, o devrin en mühim mesail-i siyasîyesinden olan Süveyş kanalına dair uzun bir bend-i mahsus idi ki zât-ı mesele hakkında servet.. ticaret.. siyasiyât nokta-i nazarından birtakım muhakemât ve mütalâatı şâmil idi.

Politikaya ziyadesiyle meraklı olan Mösyö Pierre gazetede okuduğu şeylerin hâlâ taht-ı tesirinde bulunarak fikrini onlarla biraz daha meşgul etmek ihtiyacında olduğundan sofraya oturur oturmaz Bihruz Bey'e hitaben : «*Patrie*'de şimdi bir bend-i mahsus okudum. Süveyş kanalı hakkında pek mühim mütalaâtı hâvidir» diye söze başlayarak okuduğu şeyleri fıkra fıkra hulâsaten takrîr ile bunlara kendi mütalaât-ı mahsusasını da ilâveye kıyam etti.

Beri tarafta bir ucu Periveş Hanım'ın saçlarına ilişip kalmış, diğer ucu Keşfî Bey'in püskülüne takılıp dolaşmış olan efkârının keşmekeşi arasında zihni yeniden perişan olmağa başlayan Bihruz Bey Mösyö Pierre'in lakırdılarını kat'â dinlemiyordu ve dinlese de anlayamazdı.

Şâkirdinin böyle siyasî ve ciddi bahislerde muhatab olmağa kabiliyetsizliğini herkesten iyi takdir etmiş olması iktizâ eden Mösyö Pierre'in lakırdı söylerken Bihruz Bey'in yüzüne bakması önünde bulunan sürahiye.. *bordo*[65] şişesine hitap etmekten ise kaşı gözü hareket eder.. eli ayağı oynar bir istatüye (*statue*)[66] hitap etmekteki evleviyete mebnî idi.

---

65 Bordeaux şarabı

66 Heykel

Mösyö Pierre bir aralık bahsin kendince tamam can alacak bir noktası üzerinde hararetli hararetli nâtıka-perdâz olup dururken bu gevezelikler.. bu gürültüler ister istemez kulağına aks ile beynini tahdîş.. fikrini bütün bütün teşvîş eden Bihruz Bey'in : «*Pardonne mon cher! Parlos d'amour un peu s'il vous plaît*»[67] diye hocasını aşk ve alâka mebâhisine davet etmesi Mösyö Pierre'i azîm bir hayretin sükût ve sükûnuna def'aten düşürdü. Zavallı ihtiyar çatalı bıçağı bırakarak iki eliyle gözlüğünü iyice yerleştirdikten ve Bihruz Bey'in yüzüne —sofraya oturduğundan beri henüz birinci defa olmak üzere— dikkatlice bir hayli baktıktan sonra fransızca : «Peki buyurunuz.. ondan bahsedelim» dedi ve çatalı bıçağı tekrar der-dest ile sözüne devam eyledi :

—*De quel amour voulez-vous que je parle? Vous savez bien qu'il y a l'amour de la patrie, l'amour filial, l'amour maternel, l'amour du prochain, l'amour propre, l'amour de soi. Ce sont des amours de différente nature, du quel voulez-vous que nous parlions?*

—*De l'amour de femme, bien sur!*[68].

Bihruz Bey tarafından girişilmek istenilen bu bahsin Mösyö Pierre'ce mevki'sizliği, zamansızlığı ihtiyarın epeyce canını sıkmıştı. Beyin birdenbire tefevvüh ettiği : «*De l'amour de femme!*»[69] tabirindeki münasebetsizlik üzerine harifin o yorgun sinirleri şiddetle oynamağa.. o soğuk kanı süratle kızışmağa başladı. Çehresi kızardı. Gözleri açıldı. Bî-edeb şâkirdini iyice haşlamak istedi, yapamadı.. Çünkü küçük Çamlıca'nın havadar bir köşkünde haftanın iki gecesini safâ-yı hâtırla geçirmek için vapur ve araba ücretlerinden maadâ peşin olarak her ay eline geçirdiği altı adet yirmi iki frank yetmiş beş santim Mösyö Pierre'e hatırlıca bir dost idi. Bihruz Bey hiffet-i mizacıyla.. tenbelliğiyle.. garip garip ef'âl ve akvâli ile ne zaman Mösyö Pierre'i hiddetlendirse o hatırlıca dost meydana çıkar, Mösyö Pierre'in kulağına : «Canım, o daha pek gençtir. Gençliğin bu türlü ahvâli mazur görülmek lâzımdır. Şu zavallı çocuğa hiddetlenmenin ne lüzumu var? Sen hakîm bir adamsın.. öyle kusurlara bakmamalısın!..» yollu söz söyler. Muallim efendi de bu hatırlı.. bu yumuşak yüzlü.. bu sevimli dostunun o pend-i dil-pesendini tasvîb ederek Bihruz Bey'in her fenalığını hoş görürdü.

Bu def'a da yine o dostun ihtar-ı icbâr-gûne-i hayr-hâhânesi üzerine

---

67 Özür dilerim azizim! Lutfen biraz da aşktan bahsedelim.

68 Sevdanın hangi nev'inden bahsetmek istiyorsunuz. Malum ya, muhabbetin envai var: Evlat muhabbeti, valide muhabbeti, hısım akraba muhabbeti, nefse muhabbet... bunlar hep ayrı ayrı şeylerdir. Hangisinden bahsedelim ..

—Hangisinden olacak? Karı muhabbetinden! (Not metne aittir).

69 Kadın aşkından

kendini tuttu. Yalnız Bihruz Bey'in sellemü's-selâm ortaya sürmek istediği havesât-ı zen-perestâne bahsini beyin hoşlanamayacağı bir surete dökerek manevî bir intikam almak arzusundan geçemediği için tekrar şu suretle söze başladı :

— La Bruyère mi? Yoksa La Rochefoucauld mu? Bilmem hangisidir. Der ki : «İbtilânın her türlüsü erbâbına türlü maskaralıklar ettirir. Hususuyla aşk ve sevda insanı hepsinden ziyade maskara eder». Mânâsını iyi anladınız ya?..

— Hayır.. fikrinizi anlayamadım.

— Pardon! Bu benim fikrim değil. Kendi fikrimi söylesem.. o hiç hoşunuza gitmez. Bazı hükemâya göre aşk ve alâka sahibini gülünç eder. Bencesi gülünç değil.. âdeta... çünkü aşk ve alâka zevzekliktен başka bir şey değildir!..

— Siz ihtiyarsınız.. muhabbete tabiî düşman olursunuz.

— Kadın muhabbetine öyle mi?

— Şüphe yok.

— Ha! Ahlâk cihetiyle ekseriya pek çirkin olan o tâife-i cemilenin.. o akıl ve zarâfetleri ma'kulâttan ziyade delilikleri takviye eden kadınların muhabbetine öyle mi? Korkarım.. şâkirdim bir kadına alâka etmiş olmalı!.

— Hayır.. Pek de öyle değil..

— Kendini gözet evladım! Kendini gözet!. Kadınlar çok muzırdırlar. Onlar melâike-i azâbın yeryüzünde peydâ olmuş nazîrleridir. Bizi cennet kapısından cehenneme ilkâ ederler... Bir âmâya demişler ki : «Zevceniz bir güldür». O da «dikenlerinden öyle anlıyordum» cevabını vermiş.

— Pardon! Mösyö Pierre...

— Dinleyiniz, dinleyiniz! Daha bitmedi. Sokrat ne diyor bilir misiniz? Diyor ki : «Kadın her türlü fenalığın menbaıdır». Aristofan da : «Dünyada kadınlar kadar idaresi müşkil mahlûk yoktur. Ne deliler.. ne de canavarlar onlar kadar şâyân-ı isti'âza olamaz!» demiş.

— *Mais mon cher professeur!*.[70]

— Dinleyin.. dinle genç bey!

— *Mon professeur!* Bu akşam her vakitki Mösyö Pierre değilsiniz. Ahlâkınız değişmiş. Pek *nerveux*[71] olmuşsunuz. Bilmem niçin?

— İhtimal. Lâkin siz her vakitki Bihruz Bey'siniz!..

---

70 Fakat aziz hocam

71 Asabi

3

Bihruz Bey'in son sözü pek doğru idi. Daha dört ay evvel *Paul et Virginie*'yi birlikte okudukları zaman bu iki tabiat çocuğunun hemen kendileriyle birlikte doğup kendileriyle birlikte neşv ü nemâ bulan alâka-i ruhâniyyelerini.. iki saf kalbi biribirine bağlayan o muhabbet-i masumânenin —ıssız bir adanın mevâki-i tenhâyisinde.. akarsuların kenarlarında.. karanlık ormanların kıyıcıklarında.. kumluk sahillerde.. muz ağaçlarının tepelerinde.. yavru kuşların yuvaları yanında münevver denizlere.. mülevven gurublara.. parlak güneşlere.. latîf mehtaplara karşı vâki olan— letâif-i tecelliyâtını Mösyö Pierre ne kadar tatlı tatlı anlatmış.. ne kadar tatlı tatlı tefsir ve takrîr etmişti! Daha üç dört hafta evvel *La Dame aux Camélias*'yı köşke getirip de «*Volià un chef-d'oeuvre du roman*»[72] diyerek kitabı hemen o gece yukarıdan aşağıya Bihruz Bey'e dinletip anlatırken Marguerite'in o hadd-i zâtında nâ-pâk olan bahtsız kadıncağızın âşık-ı maşuku Armand hakkındaki hâlis muhabbetinden ve bu muhabbetten münbais hissiyâtın safvet ve rikkat ü nezâhetinden ve nihayet âşıka-ı biçarenin bit-teverrüm garîbâne vefatından Mösyö Pierre ne kadar müteessir olmuş.. şâkirdini de ne kadar müteessir etmişti! Hususuyla daha üç dört gün evvel Alphonse Karr'ın *Ihlamurların altında* nâmındaki romanını Bihruz Bey okuyup da romanın kahramanı olan Stephan'ın aşk ile o derece çılgınlıklarını zihnine aldıramadığından bahsettiği zaman —alâka-ı nefsâniyyenin o derecesine *passion*[73] ıtlâk olunup erbâbını âdeta mecnuna döndüreceğini ve bu mecnuniyete giriftâr olanların ekseriya maşukalarının visalleriyle de müteselli olamayıp mâhiyeti kendilerince de meçhul bir hiss-i hayat-şiken neticesi olarak intihar edegeldiklerini ve bu hâl-i ibtilâyı Alman şairi Goethe meşhûr *Werther* hikâyesinde gayet tabiî bir surette tasvir etmiş olduğundan bir kere de o hikâyenin fransızca tercümesini okumak lâzım olduğunu —Mösyö Pierre ne kadar ciddi bir tavır ile şâkirdine tefhîm etmişti!

Bu akşam Mösyö'ye ne oldu da daima ihtiram ile yâd ettiği aşk ve muhabbeti böyle tahkîre kalkıştı?

Zavallı Bihruz Bey muallim efendiye hitaben : «*Parlons d'amour s'il vous plaît!*»[74] dediği vakit neler düşünmüştü : Gündüzkü sergüzeşt-i âşıkânesini kâffe-i teferruatıyla muhtasıran Mösyö Pierre'e anlattıktan sonra, o muhtasarâtı muallim efendinin maharet-i lisaniyesiyle giydi-

72 İşte roman türünün bir şaheseri

73 İhtiras

74 Lutfen aşktan bahsedelim.

rilmiş.. kuşatılmış.. süslenmiş.. kıvraklanmış olarak tekrar işitecekti!.. Evet! Ârâyiş-i gerdûne-i ihtişam olan duhter-i zerrîn gîsû-yı nâzik-hırâm ile ilk nazar-ı âşıkânenin suret-i teatisinden başlanarak bahçeye inişler.. *lac*'ın kenarında duruşlar.. gülüşler.. söylenişler.. yer aynası latîfesi.. pırlanta sohbeti.. çiçek muhabbeti.. gezinişler.. yürüyüşler. *rendez-vous* talebi.. rakip belâsı.. müfârekat-ı keder-bahşâ... azimet-i bilâ-veda.. iktihâm-ı mevâni.. takib-i nâ-be-hengâm.. cüst ü cû-yı bî-semere.. halecanlar.. hiddetler sırasıyla üçer beşer kelime ile söylendikçe Mösyö Pierre bu cümle ve fıkraları kendisine mahsus belâgat ve şetaretle tevsî ve tezyîn ederek tekrar edecek.. Bihrûz Bey de bunları dinledikçe bu güzel.. bu şâirâne romanın kahramanı bizzat kendisi olduğunu düşünerek mesut ve müftehir olacaktı!

Bihruz Bey'in istifadesi bundan ibaret de kalmayacaktı: Henüz birinci faslı meydana gelebilen bu güzel romanî arzusu vechile neticepezîr etmek için türlü *intrigue*'lere..[75] tedbîrlere tevessül eylemek lâzım geleceği bahsinde Mösyö Pierre'in malumat-ı nazariye ve tecârib-i fi'liyesinden istimdâd dahi olunacaktı. *Par malheure* muallim efendinin bu akşam tersliği tuttu. Netice hakkında kendisinden bir fikir almak şöyle dursun mukaddemeden bile bahse imkân bulunamadı.

Diğer taraftan Mösyö Pierre de şâkirdine karşı gösterdiği muamele-i dürüştânede o kadar haksız değildi. Herif Süveyş kanalı meselesi gibi ciddi ve amîk bir bahis içinde yuvarlanıp uğraşır.. söylenip dururken Bihruz Bey'in damdan düşer gibi: «*Parlons d'amour s'il vous plaît*» demesi ve alel-husus: «*De quel amour voulez-vouz que je parle?*»[76] tecâhül-i ârifânesine «*de l'amour de femme!*» tabir-i galîziyle mukabele etmesi affolunur münasebetsizliklerden.. hazmolunur gılzetlerden midir?

Halbuki Bihruz Bey kendi kabahatini derkedemediğinden Mösyö Pierre'in münasebetsizliğini mizacındaki asabiyetin her nedense heyecanda bulunmasına ve bu sû-i tesadüfü *fatalité*'ye[77] haml ve atfederek muhavereden bizzarure keff-i lisan etmeğe karar verdi. Yemek gürültüsü de hitama ermişti. Meyveyi beklemeksizin sofradan kalktı. Onun takaddümüyle aralarında şu sözler söylendi:

— Pardon Mösyö Pierre! Rahatsızım.. başım pek ağrıyor. Müsaadenizle içerî gideceğim. Siz yarın belki erken inmiş olursunuz.. O halde «*à mardi, n'est-ce pas?*»[78].

---

75 Entrika

76 Hangi aşktan bahsetmemi istiyorsunuz?

77 Kader, mukadderat, alınyazısı

78 Salıya, değil mi?

— Nasıl isterseniz..

— *Bonsoir*[79], *Monsieur*.

— *Bonsoir* bey, Allah rahatlık versin!

Zavallı Bihruz Bey bu dakikada gerçekten pek ziyade muztaripti. Gündüzün saat dokuzundan beri dimağının bir faaliyet-i müfrite halinde bulunmasından.. kalbinin nevbet-be-nevbet şiddetli helecanlara tutulmasından biçare gencin asabında küllî bir tezelzül vukua gelmişti. Odasında tek ü tenhâ bir hayli düşünmekle yapacağı şeyi kararlaştırdıktan sonra bir dereceye kadar teskîne muvaffak olduğu tezelzül-i asabîyi Mösyö Pierre'den alacağı öğütler sayesinde bütün bütün yatıştırabileceğini ümit ederek bu ümit ile sofraya oturmuş iken muallim efendiden nâgehânî uğradığı şiddet-i muamele sinirlerini yeniden altüst ettiğinden biçarenin ser-i sevda-eserine şiddetli bir ağrı yapışmış ve bu ağrı kendisini istirahate muhtaç etmişti.

Binaenaleyh bey sofradan kalktığı gibi salona dahi uğramaksızın harem dairesine geçti. Doğruca yatak odasına gitti. Kendisini soymak için gelen dadı kalfayı :

— Biraz başım ağrıyor.. yatacağım. Bugün çok dolaştım.. yoruldum da.. Valide beni soracak olursa 'yarın erken gidecekmiş.. yattı..' diyiver diye savdıktan.. oda kapısını da sürmeledikten sonra hemen yatağına düştü.. Dört beş saat yatağın içinde bir taraftan bir tarafa döne döne nihayet gözlerini kapayabildi.

Bihruz Bey yemek odasından çıkar çıkmaz Mösyö Pierre yüz otuz altı frank elli santim ile rû-be-rû bulundular. Bu yumuşak yüzlü.. bu tatlı dilli dost hayr-hâh Mösyö Pierre'e bu defa kim bilir ne acı sözler söyledi ki, zavallı ihtiyar sâkin sâkin biraz düşündükten sonra henüz ısırdığı bir akça armudunu ezmeğe uğraşan dişsiz ağzından : «Lâkin bazen ben de münasebetsizlik ediyorum!. Zavallı çocuğu fena sıktım. Şuna gelecek salı muhabbet-i zenâna dâir güzel bir eser getireyim» sözleri bilâ-ihtiyar dökülüverdi.

Koca profesör! Gelecek salı akşamı şâkirdine cildi müzehheb bir *Contes de Bocace*[80] hediye etmeyi tasmîm etmişti. Bu niyet-i şefkatkârâne üzerine Bihruz Bey'e dair artık hiç bir endişesi kalmadı. Önündeki *Bordo* şişesine uzandı.. kadehini doldurdu.. Kendi sıhhatine olarak içti.. Sofradan kalktı. Bihruz Bey'in evvelce büfenin kenarına bıraktığı sigar parçasını kendinin zannıyla yakaladı.. yaktıktan sonra gazetelerini aldı.. bir tarafa çekildi.. Yine müsterihâne mütalaaya koyuldu.

---

79 İyi geceler

80 Boccace'dan hikâyeler

Öte tarafta Bihruz Bey uykuya dalar dalmaz gündüzkü vukuât, o kapalı gözlerin önünde karmakarışık bir surette cereyan etmeğe.. sofra başındaki mühâverât ise o kaynar beyninin içinde gayr-ı merbût bir halde çın çın ötmeğe başladı : Periveş Hanım'ın landosu Istavroz'un önünden Beylerbeyi'ne doğru yokuş aşağı bir derecede süratle gidiyor ki tekerlekler yere değmiyor! Landoyu çekenler beygire asla benzemez bir çift mahluk-ı acîb! Bunları kullanan mahut parlak düğmeli *cocher* değil.. Keşfi Bey'in kendisi!. Bihruz Bey yağız bir ata binmiş landoyu takip ediyorsa da bir türlü yetişemiyor! Atı kırbaçlıyor.. sürüyor.. koşturuyor.. Tamam landoya yetişeceği vakit hayvan geri geri gitmeğe başlıyor! Bihruz Bey bu halden fevkalâde müteezzi olduğu halde arkasına dönüp görüyor ki Madam Pierre olması lâzım gelen bir ihtiyar madam hayvanın kuyruğuna yapışmış geri geri çekip duruyor! Bu aralık Mösyö Pierre etekleri yerlere sürünür derecede uzun bir *robe de chambre*[81] giymiş.. başında renk-âmîz tüylerle müzeyyen bir kadın şapkası.. iki koltuğunda da birer *Bordo* şişesi olduğu halde birdenbire meydana çıkıyor : *Qu'est-ce que c'est que l'amour? C'est un tambour.. C'est un tambour!.. Mais mon cher cavalier! j'avoue enfin que le beau sexe vaut mieux qu'un lapin!..*[82] diye haykırıp sıçradıkça landoyu çeken acîbü'ş-şekl mahluklar şaha kalkıp landoyu deviriyorlar! Landonun içinden bir çift kaplumbağa ile bir de fino köpeği zuhur ediyor! Derken Bihruz Bey'in yağız atı beyin altından sıyrılıp ve büyük bir atmaca gibi havalanıp uçmağa.. kaplumbağalar dans etmeğe.. fino köpeği de *Belle Hélène* operasından bir parçayı terennüm ederek havlamağa başlıyor!..

Bunlara benzer daha birçok garaib eşkâl ve evzâ ve ahvâl!.

Zavallı Bihruz Bey bunları görmekten.. bunları işitmekten ziyadesiyle bî-huzur oluyorsa da gözlerini o müz'ic uykudan bir türlü açamıyordu. Hele sabaha karşı dadı kalfanın oda kapısına vurarak :

— Beyim nasılsın?.. Başağrısı geçti mi?.

diye haykırması genç beyi uyandırdı. Bey hemen yatağından fırladı. İbtida bir pencere açtı. Sonra kapıya doğruldu. Dadı kalfa ile birkaç lakırdı teâti ettikten ve lavaboda arîz ü amîk yüzünü gözünü yıkayıp kuruladıktan sonra tekrar geldi.. açık pencerenin önüne bahçeye karşı oturdu. Yine düşünmeğe başladı. Düşündüğü şeyler âlem-i menâmında gördüğü şeyler kadar biçimsiz.. garip.. münasebetsiz değilse de hemen onlar kadar karışık.. onlar kadar nâ-merbut idi.

---

81 Sabahlık

82 Aşk nedir? Bir davul.. Bir davul! Fakat aziz süvari! Nihayet itiraf ediyorum ki, cins-i latif bir tavşandan daha değerlidir.

Ale's-sabah Büyük Çamlıca dağından kopup kendisine kadar gelen taze ve saf havayı teneffüs sâyesinde yorgun vücuduna bir zindelik.. ağrılı başına bir hafiflik geldi. Asabındaki gerginlik geçti. Bu aralık iki rafadan yumurta.. bir parça taze tereyağı ile büyücek bir fincan içinde sütlü kahveden.. iki ufak dilim de francaladan ibaret olmak üzere dadı kalfanın getirdiği kahvaltıyı epeyce bir iştiha ile yiyip içtikten ve bir sigara da tellendirip beş altı nefes çektikten sonra hemen giyindi selâmlığa çıktı.

Mösyö Pierre ale's-sabah çıkıp gitmişti. Bunu haber alınca sevinerek doğruca odasına girdi. Kütüphanesinin önünde durdu. Raflardaki irili ufaklı.. ciltli ciltsiz.. yaldızlı yaldızsız kitapları camın arkasından muayeneden sonra kütüphanenin kapısını açtı. İki cilt kitap aldı. Orta yerdeki yeşil çuha örtülü masanın üzerine koydu. Kendi de bir iskemle ile masanın yanına geçti oturdu.

5

Bihruz Bey'in kütüphaneden aldığı iki ciltten birisi Jean Jacques Rousseau'nun muhaberât-ı âşıkâneyi hâvi meşhur *Nouvelle Héloïse*'i, diğeri ise *Secrétaire des Amants*[83] nâmında ufak bir kitaptı.

Bihruz Bey —kolası parlak frenk gömleğinden bed' ile Terzi Mir markalı hafif ve zarîf *pardesüsüne* kadar üzerinde bulundurduğu yakalı ne kadar şey varsa her birisiyle başka başka yakasını pençesine teslim etmeğe özendiği *amour de femme*! hakkında profesör Mösyö Pierre cenaplarından her ne kadar bir öğüt alamamış ise de— yukarıda bahsi geçtiği vechile gelecek cuma günü Periveş Hanım'a takdîm olunmak üzere mükemmel sitemnâme hazırlamaktan ibaret olarak akşamdan kendi kendine vermiş olduğu karardan vazgeçmemişti.

Fakat beyin frenkçe Periveş Hanım gibi *noble* bir aileye mensup.. mükemmel terbiye görmüş bir nâzenîne takdim olunacak muhabbetnâmenin hâvi olacağı tabirler.. *sentiment*'lar[84] da *noble*[85] olmak lâzım ve bu hususta fransızca o yolda yazılmış şeylere müracaat zaruri idi.

Binaenaleyh beyefendi ibtida *Nouvelle Héloïse*'i açtı Ötesinden berisinden okudu.. anladı.. anlayamadı.. çünkü kitabın ibaresi pek çetin.. o ibarelerde gizlenen fikirler ise ziyade *philosophique*[86] idi. Kitabı karış-

83 Aşıkların sırdaşı (kâtibi)
84 His, duygu
85 Asil
86 Felsefî

tırdı. Yine karıştırdı.. birçok karıştırdı. Nihayet kolay sandığı ve azıcık tebdilât icrâsıyla kendi hâl ve mevkiine tatbik kabul eder gibi gördüğü birinci mektubu lâzım gelen yerlerini hâle göre tebdîl ederek tercümeye başladı ise de bu suret sökmedi. Yalnız baş taraflarında şuradan.. buradan birçok ibaresini almakla iktifa ederek ve küsûr yerlerini kendi karîhasından çıkararak uğraşa uğraşa aşağıki mektup suretini meydana getirdi :

«Ah! Güzel hanımefendi!

Sizden kaçmalıyım. Evet efendim! Burasını pek iyi hissediyorum. O kadarcık bile durup size bakmamalıydım. Yahut sizi hiç görmemeliydim. Lâkin bugünkü gün ne yapmalı? Kendimi nasıl idare etmeli? Bakınız halime de âşık-i bîçarenize bir *conseil*[87] veriniz.

Bilirsiniz ki bendeniz bahçeye kendi arzumla girmedim; nigâh-ı mestânenizin davetiyle girdim. Yer aynalarını letafetine hayran eden cemalinizi yakından gördüm; çıldırdım! Evet! Sizden ayrıldıktan sonra bahçenin öbür kapısından âdeta *maison des aliénés*'den[88] kurtulmuş gibi çılgın çıktım! Bunun üzerinde zat-ı ismetânelerini temin edebilirim.

Âh! o *moment*'da[89] ne kadar *heureux*[90], ne kadar da *malheureux*[91] idim. Derece-i *noblesse*'ini tarif etmeğe kâfi bir *qualificatif*[92] bulmaktan âciz kaldığım zât-ı ismetânelerine takdîme cesaret ettiğim o fakir *géranium*'u *par gentillesse*[93] kabul buyurdunuz da o güzel *corsage*'ınızda[94] ona yer bile verdiniz... Ah! *O fanée* çiçeğin bahtiyarlığına hasret!.. Her biri bir cihana bedel olan iltifatnâmeniz onunla da kalmadı. Lâkin kendime *importance*[95] vermiş olmaktan korkarım, bunları tekrar etmekten çekinirim. Her ne kadar bazı *talent*'lar[96] *cultiver*[97] ettimse de zat-ı ismetânelerine lâyık olmadığımı itiraf ile kendimi bahtiyar sayarım!

Hem de *malheureux* idim demiştim. Çünkü.. âh!. sizden şikâyet etmeklik dahi cinayettir. Lâkin : Kulda kusur çok olur affeder efendisi! fehvâsınca çâkerinizin bu kabahatimi affetmekliğinizi ulüvv-i cenâbınız-

87 Nasihat
88 timarhane
89 An
90 Mesut
91 Bedbaht
91 Sıfat
93 Nezaket icabı
94 Elbisenin göğüs kısmı
95 Önem, ehemmiyet
96 Kabiliyet
97 Geliştirmek

dan memul ederim. Gelecek cuma günü yine buraya gelelim diye buyurduğunuzda saat kaçta diye sordumsa da cevaba her neden ise tenezzül buyurulmadı. Bunun sebebini mümkünü yok keşfedemedim.. Birdenbire nazar-ı ismetânenizden düşüvermiş olmaklık için ne kusur etmiş olduğumu bilemiyorum. Ve bâ-husus bahçeden çıkıp acele landonuza atlayışınız ve giderken bin can ile muntazır-ı iltifatnâmeniz olan bu âşık-ı bîçarenize bir *adieu*! bile demekliğe tenezzül buyurmayışınız!.. Artık bu *insulte*'lerin[98] yüreğimde açtığı kanlı yaraların acısı ebediyete sürecektir.

Evet! Bunlar benim kendi cezâ-yı amelimdir. Sizi gördüğüm zaman cemâlinize —oh *qu'elle divine beauté que vous êtes*![99]— cemalinize bakmağa cesaret etmemeli, yüreğimi pençe-i sevdanıza giriftar etmemeliydim. Bununla beraber cesaretimin cezasını çekmekliğe ibtidâr ettiğimden zât-ı ismetânenize hiç bahsetmemeliyim. Bu bâbdaki *plaisir*[100] dahi başka bir lezzettir! Bununla beraber sizi her gün görüyorum. O güzel, o şık, o zarif landonuza bir *reine*[101] gibi kurulup hayalimin parkında dolaşıp yüreğimi üzüyorsunuz! Lâkin görüyorum ki siz bunu düşünmeyerek masumâne yapıyorsunuz. Ve çâkerinizin elemlerimi ağırlatıyorsunuz. Lâkin çâkeriniz ümitsiz mi kalacağım? Sizden kendimi çekmeklik için sevdanızdan gönlümü almaklık benim elimde midir? Küçük hanımefendi! Çâkeriniz yalnız bir çare görüyorum bu *embarras*'dan[102] çıkmaklık için ki sonra arzederim. Şimdilik zat-ı ismetânelerinden istirhamın budur ki, bu arîza-ı çâkerâneme her ne *sens*[103] da olursa olsun, bir iki satırlık cevap yazmaklığınızı rica ederim. Cevabı kendim almak için pazar günü saat sekizden on bir buçuğa kadar Büyük Çamlıca'da teşrifinizi beklerim.

O kadar güzel bir vücudun içindeki yürek taş olabilir mi? Artık merhametinize ilticâ ederim. Arîzam zat-ı ismetânenize lâyık değilse de bu bâbdaki kusurlarımın affını istirhâm ederek kendimi bahtiyar sayarım. Her halde ferman efendimizindir.

Bihruz Bey muhabbetnâmeyi bu suretle meydana çıkardıktan sonra bir iki defa okudu. Baş tarafındaki birkaç cümleyi.. ortalarındaki bir iki lakırdıyı *Nouvelle Héloïse*'den çarpmış olduğu için fena bulmadı ve kendi mahsul-i karîhası olan sözlerden : «sebebini mümkünü yok keşfe-

98 Tahkir, fena muamele
99 Oh siz ne ilâhî bir güzelliksiniz!
100 Zevk
101 Kraliçe
102 Sıkıntı, tereddüt
103 Mânâ

6

demedim» cümlesindeki telmihi beğendi ise de mektubun *ensemble*'ını[104] pek *commune*[105].. ziyadesiyle *fade*..[106] aşırı *insipide*[107] gördüğünden tebyîz ve takdimini tensib edemedi. O zaman mektubun yazılışındaki letafetsizliği lisan-ı türkînin kifâyetsizliğine hamlederek biraz söylendikten sonra tekrar *Nouvelle Héloïse*'i aldı, birçok karıştırdı. Bundan maksadı münderecâtı içinde kendi haline uygun muhtasar bir mektup bulup onu tamamiyle tercümeye himmet etmekti. Aradığı şeyi bunda bulamayacağını aklı kesince kitabı bıraktı ve *Secrétaire des Amants*'ı der-dest ederek süzmeğe başladı.

Bundaki mektuplar cüzi tebdilât ile kendi gibi her âşığın işine gelebilecek surette tertip olunmuş şeylerdi. Bihruz Bey birçok sahifeler taklibine muhtaç olmaksızın arzusuna muvâfık olmak üzere rastgetirdiği bir mektubu —ortasında zâid gördüğü bir fıkradan külliyen sarf-ı nazar etmek.. nihayetine de kendi halince muktezî gördüğü bazı sözleri ilâve eylemek üzere— kemâl-i tehâlükle ve ara sıra hall-i müşkil için Bianci ve Hançerî lugatlarına müracaatla ber-vech-i âti tercümeye başladı..

«Küçük hanımefendi!

Muterifim. Çâkeriniz daima hayal ederdim ki, sevda ki bana ekseri karşı konulmaz eşkâl altında ve bir okluk ile müsellah *répresenter*[108] olunmuş idi, gerçekten muhataralı değildir. İllâ o zayıf ve *romanî* canlar için ki kuvvetli *étude*'lerle[109] meşgul olamazlar ve şiddetli ve sıhhî jimnastiklere kendilerini veremezler de her yerde işsiz güçsüz, tatsız tuzsuz, rahat yükü altında eğilir akıl taşırlar. Bu sizi görerek, letafetleriniz içinde *nature*'ün[110] en sevimli işlerinden birisini *admirer*[111] ederek kendimi kandırdım ki, benim fikirlerim mütecâsirâne olduğu kadar sehivli de imiş! Çünkü hep çâkerinizin mağrur safsatalarım karşı konulması muhal bir letafetten bir cazibeden beni müdafaa edemedi. Sevdaya sabûrâne karşı koymuş idim. Sevda kendi kuvvet ve kudretini dilfirib bir şey üzerinde kamaşmış gözlerime karşı kâmilen arz-ı izhâr ederek beni cezalandırıyor! Bundan böyle şevkli kahramanları üzerinde

---

104 Bütün
105 Genel
106 Yavan, sevimsiz
107 Soğuk, tatsız
108 Temsil olunmak
109 Araştırma
110 Tabiat
111 Hayran hayran seyretmek

müellifleri istihzâ etmek haksızlığında bulunamam madem ki bizzat çâkeriniz bile o müelliflere itaatli bir *sujet*[112] olmak hizmetini ifa edebilir oldum! Bundan böyle elektriğe benzeyen *passion*'lar[113] hakkında —ki kaderden gelirler gibi görünürler ve sizi, daha doğrusu çâkerinizi nâgehânî bir derin yara ile zahm-dâr eder— şekk ü şüphe etmeyeceğim! Ok çâkerinizi artık inanmazlık ettirmeyecek derecede derin vurdu!

Evet küçükhanım! Bir görüşte âşık olunabiliyor... Tekmîl hayat için pereştiş olunabiliyor! O müennese ki yalnız süratli bir gölge gibi görülmüştür. Bunun isbâtı sizsiniz ey cism-i latîf! Madem ki benim bahtımı kararlaştırmağa birkaç dakikacık kifayet etti! Filvâki kim karşı koyabilirdi o letafete ki cümle hareketlerinizde hüküm sürüyor gibiydi? Bunların hepsi beni aldatmağa *concours*[114] etmiyorlar mıydı?

Aşk!. Aşk!. Bana bu keskin ateşleri hissettirmekliğin bilâhire *mépriser*[115] olmuş şiddetli bir *passion*'un ümitsizliği içinde terketmek için ise beni bitirdin!

İmdi güzel hanımefendi! Bu hâlis ilân-ı aşka ne *accueil*[116] edeceğinizi bildirmeğe tenezzül ediniz veyahut daha iyisi hiç yazmayınız.. Kâğıt sizin kıymetli fikirlerinizi saklamağa lâyık değildir. Onları gönül aldatıcı bir sakız gibi kendi hatırında cem'etmeklik yumuşak ve hürmetkâr âşığınıza aittir.

İmdi hâk-pâ-yi ismetânelerine yüzüm gözüm sürüp hâl-i perişanımı serbestçe arzetmeklik için merhametinize ve kulluğunuza lâyık bir çâker-i *sincère*[117] olduğumu isbat eylemek üzere münasip bir mahalde *rendez-vous* ita buyurmaklığınızı istirham eder ve işbu arîzamın cevabını almak için işbu gelecek pazar günü Büyük Çamlıca'da kâin gazinoda teşrif-i ismetânenize muntazır bulunacağımı arz ile hatm-i kelâm eylerim. Her halde ferman zat-ı ismetânelerinindir.

Fi 21 Haziran sene 86 yevm-i perşembe
Âşık-ı biçareniz
M.B.

---

112 Tâbi olan, kul
113 İhtiras
114 Yarış
115 Hor görmek istihfaf etmek
116 Kabul, kabul tarzı, karşılama
117 Samimi, açıkyürekli

7

Birinci olarak karaladığı mektuba bile hande-bahş-ı hayret olmağa şâyân olan bu udhûke-i garâbeti.. bu ucûbe-i kitâbeti Bihruz Bey kemâl-i dikkatle hemen bir on defa okudu. Biraz ziyade alafranga düşmüş olmasından başka hiç bir kusurunu bulamadı. Bu kusur ise takdim olunacak zatın alafrangalığına göre mükemmeliyete delâlet edecek bir hal idi. İşte müsvedde bu suretle hazırlandıktan sonra hüsn-i muvaffakiyet emarâtından olan mahzûziyetler.. beşâşetler âsârından olmak üzere beyefendi gâh ıslık çalarak.. gâh ağzından «lel lele lel lele.. lel lele lel lel» diye mühmel lafızlar çıkararak «Belle Hélène» havalarını terennümle odanın içinde dolaşmağa başladı. Nihayet yazıhanesini açtı. Kenarı yaldızlı.. bir ucuna goncalı penbe bir gül resmolunmuş... misk gibi kokar bir kâğıt.. bir de zarf çıkardı. Müsveddeyi kemâl-i itina ile bu kâğıda nakletti. O zaman bu mektuba bir güzel *poésie*[118] veya bir *couplet*[119] de leffetmeyi düşündü. *Secrétaire des Amants*'ı karıştırırken gözüne ilişen şiirlerden bazılarını tekrar okudu. İçinden bir tanesini pek beğendi. Bu şiir ismi bilinmeyen bir kadın için yapılmış üç *couplet*'den ibaret bir *chanson*[120] idi. Bihruz Bey ismini henüz haber alamadığı maşukasına bu şiiri takdim etmekte hüsn-i muvâfakat düşündü. Lâkin bunu aynen yazmayı —şayet bilinir diye— istemedi. *En vers*[121] tercümeye türkçenin müsaadesizliğini.. *en prose*[122] tercümede ise bir letafet olmayacağını mülâhaza etti. Mamafih *couplet*'nin içindeki o güzel fikirlerin.. o nâzik hislerin türkçeye çevrilmişi nasıl olacağını anlamak için şu suretle tercüme ediyordu :

Gül tesmiye ederim
O müennese ki benim aklımı bulandırır.
Eğer kelime şeyi resmetmeğe borçlu ise
O müennesin bu dilber ismi almağa hakkı vardır,
Bir gül gibi.
Bir gül gibi
Beni kendisine doğru çektiğinden beri

---

118 Şiir
119 Kıt'a
120 Şarkı
121 Nazmen
122 Nesren

Yüreğim hiç durmayarak vuruyor.
Onu koklamaktan yanıyorum
Bir gül gibi.

***

Bir gül gibi
Düşünmeksizin mest eder;
Sebep olduğu *sentiment*[123]
O *sentiment*'lardan değildir ki geçtiği görülür
Bir gül gibi.

Bu tercüme fena değildi? Lâkin bey bunu şâyân-ı takdim bulamadı, çünkü *poésie*'nin aslını gözünün önünden uzaklaştırdığı gibi tercümesinden hiç bir şey anlayamıyordu. Hele :

«Kelime şeyi resmetmeğe borçlu ise»

cümlesinden evvela bu şiiri yazan şair-i fransevînin... sâniyen mütercimin kasdettiği mânâyı bulup çıkarmak muhal idi. Ve bir de «gül» denilen bir çiçeğin insanlar gibi düşünmek hassası bulunduğuna dair *Langage de fleurs*'de[124].. *Histoire naturelle*'de[125] bir bahse tesadüf etmediği gibi Mösyö Pierre'den de şimdiye kadar böyle bir şey işitmediğinden şairin bu sözünde de bir *raison*[126] bulamıyordu.

Böyle sözleri anlamak şair olmağa mütevakkıf olduğunu teemmül ile kendisinin de bir şair olamadığına bir aralık teessüfler etti ise de bu *sentiment*'ı pek çok devam etmedi :

— *Tous les poètes sont fous*![127]

diyerek bu mahrumiyetin dahi tesellisini buldu. Lâkin muhabbetnâmeye bir şiir leffetmek ziyadesiyle yakışacağından bu arzudan kendisini alamıyordu.

«Âh! Türklerde adam gibi şair gelmemiş ki... yalnız Vasıf isminde birisi *chansonette*'de[128] epeyce meşhur olmuş ise de bunun yazdığı şeylerin de ekseri *comique* nev'inden.. sanki Türklerin Molière'i olacak. «Sokak süpürgesi» filan gibi *innoble*[129] lakırdıları da şiire sokmak.. hem

123 His, duygu
124 Çiçeklerin dili
125 Tabiat tarihi
126 Sebep, mantık
127 Bütün şairler delidir!
128 Küçük şarkı
129 Asil olmayan, adi

de bunu bir kadına karşı söylemek ne kadar bayağılık!.. Dün akşam bizim Mösyö Pierre de kadınlar için epeyce münasebetsiz şeyler söyledi. Lâkin *salle à manger*'de çok beklettiğim için canı sıkıldığından söyledi! *Qu'est-ce que l'amour? C'est un tambour. C'est un tambour! Mon cher cavalier... Enfin j'avoue que le beau sexe vaut mieux qu'un lapin!* Amma tuhaftı ha!. Başında tüylü şapka.. sırtında *robe de chambre*.. iki koltuğunda birer *Bordo* şişesi.. Ah!. darılmayacağını bilsem şu rüyayı kendisine hikâye ederdim. Bizim Keşfi de arabacı olmuştu! Ya benim yağız atın havada uçuşu!.. O kaplumbağalar da ne idi!.. Fino köpeğinin Belle Hélène'i *chanter*[130] etmesi hepsinden *drôle!*[131] Lel le le lel lel... lel le le lel lel.. lel le le lel lel.. lel lel lâ!..»

8

Bihruz Bey Türklerde adam gibi şair yetişmediğini ve çünkü türkçede şiir söylenemeyeceğini yine kendisi gibi alafranga beylerden işitmiş.. Vasıf'ın şarkıcılıktaki maharetini ise çocukluğundan beri hânelerine gelen okumuş hanımlardan anlamış dinlemiş ve hattâ şairin: «Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol» *refrain*'ini[132] havi manzumesini o hanımların ağzından pek çok defalar işiterek bellemiş ve ibtidâları letaif kabilinden addettiği bu *refrain*'i alafrangalık yolundaki fikir ve hissi teessüs ve takarrür ettikten sonra münasebetsiz görmeğe başlamıştı. Muhabbetnâmesine bir *couplet*[133] de ilâve etmek hevesinden ileri gelen tefekkürâtı arasında uykusundaki garâib-i meşhûdâtını tahattur ediverince *couplet*'yi filânı ve hatta —ibtidâ kendi uşağı Mişel ve sonra konağın emektarı İbiş Ağa tarafından mükerreren ihtar olunduğu halde— öğle taamı vaktinin geçtiğini dahi unutmuştu. Bu esnada kalemi muvakkaten terketmiş olan sağ eli yeleğinin cebindeki tek kapaklı ve Keller mineli Brege işi saati çekti.. Beyin nazar-ı dikkatine arzetti. Saat dokuzu çeyrek geçtiğini gösteriyordu. Bey vaktin bu kadar ilerilemiş olduğunu ummadığından saati kulağına tuttu dinledi. Saat «çıt çıt çıt çıt!» diyordu. O zaman Bihruz Bey : «İnsan *heureux*[134] olunca vakit nasıl çabuk geçiyor» dedi. Filhakika Bihruz Bey pek mesut idi. Yine *Belle Hélène*'i terennüme başladı. Artık taamın ikisini birleştirmeye.. yani vakti geç-

130 Şarkı söylemek
131 Tuhaf, acaip
132 Nakarat
133 Kıt'a
134 Mesut

miş olan *déjeuner*'den[135] sarf-ı nazarla *dîner*'yi[136] biraz erkence etmeye karar vererek Mişel'i çağırdı. Kararını ona tefhîm etti. Harem dairesine geçti. Biraz sonra elinde cildi kaba.. şîrâzesi perişan bir kitap ile geldi... Mahut masanın üzerine koydu. Kendi de sandalyesine geçti, oturdu. Kitabı açtı.. yaprakları sık sık çevirerek süzmeğe başladı. Bu kitap Vasıf'ın Mısır'da basılmış Divan-ı eş'ârı idi ki, harem dairesinde daima odadan odaya gider.. elden ele gezerdi. O cihetle zavallı Divan'ın kara meşinden kabaca ve yaldızsız cildi yıpranmış.. şîrâzesi dağılmış.. sahifelerinin birçoğu bükülmüş.. birçoğunun üzerine kurşun kalemiyle mürekkeple okunur okunmaz.. bozuk düzen birkaç şarkılar, beyitler yazılmıştı.

Kitabı dadı kalfa bulup beyine arzettiği zaman bey çehresini buruşturarak : *Quel vilain livre*![137] demiş ve mamafih *couplet* sevdasından bir türlü vazgeçemediğinden *Divan*'ı *mal gré bon gré*[138] alıp getirmişti.

Baş tarafından sahifelere birçok göz gezdirdi. Aradığını bulamadığı.. gördüğü şeylerin birçoğunu —anlamak şöyle dursun— hattâ okumağa bile muktedir olamadığı cihetle sıkılmağa ve ara sıra bıyık altından müstehziyâne gülerek : «Çince mi bunlar? *Quel drôle de langage*!»[139] demeğe başladı. Filhakika şairin kasâidi içinde müsadif-i nazar-ı istigrabı olan sözlerden :

Çub-ı müjeye n'ola dayansa nigeh-i yâr
Bâ-za'f-ı savm haste-i bî-tâb ü tüvândır
Kâfûr gibi ten ile o bâlâ-kadd-i nâzik
San kāmet-i şem'i asel-i câmi-i ândır[140]

beyitlerinin elfâzı teşhîs olunsa bile müeddâsı anlaşılacak şeylerden midir?. Bihruz Bey «çûb» kelimesini mahud sokak süpürgesi karînesiyle o süpürgeden bir tel olmak üzere tanımak istedi. «Müje» nin de «meze» olacağına hükmetti. Fakat bir çöp ile rakı mezesine dayanmakta ne zevk olacağını anlayamadı. «Som mermer, som yaldız» denildiği gibi

---

135 Öğle yemeği

136 Akşam yemeği

137 Ne çirkin, pis kitap!

138 İster istemez

139 Ne komik ifade

140 Sevgilinin bakışı kirpiğinin sopasına dayansa şaşılacak bir şey mi? Oruç zaafı dolayısiyle takatsiz ve hastadır. Kâfur gibi teniyle o uzun boylu, nazik sevgili sanki güzellik camiinin balmumu sütununa benziyor.

«som[141] hasta» da denildiğini hiç işitmemişti. Mamafih bunu da hoş gördü ve «kâfur»un *camphre* olacağına bir sâbıka-ı semâ ile intikal etti. «Ten-nâzik-câmi» kelimelerini de pek iyi tanıdı ise de, *camphre*'dan «ten» olur mu diye düşündü. Şairin bu fikrine de hayli şaştı kaldı. «Aradığımı galiba burada bulamayacağım» diyerek *Divan*'ın kasâid kısmını geçti. Tevârih takımına gelince tâ başta gözüne ilişen «tarih-i kâh..[142] der kurb-ı Çamlıca-ı sagîr» ibaresinden Çamlıca lafzı münasebetiyle *intéresser*[143] olmak istedi. Fakat kâh, der-kurb, sagîr kelimelerini nasılsa tanıyamadığından ibarenin mânâsını anlayamadı. Anlamağa çare düşünürken paşa peder merhum tarafından mahdum bey için aldırılmış ve fakat mahdum beyin tahsili bilâhire bütün bütün alafrangaya dökülmesiyle yaldızlı maldızlı.. cicili bicili.. yek hacim.. yeknesak kütüb-i mütenevvia-ı efrenciye ile kesb-i intizam ü ziynet eden meşe ağacından mamul.. oymalı, Avrupa-kârî kütüphanesi içinde yakışmadığından dolayı birtakımı şunun bunun tarafından aşırılan.. diğer birtakımı ise harem dairesinin alt katında dolap altları.. yük kıyıları gibi yerlere perişan bir surette atılıp bırakılan türkçe, arabî, fârisî kitapların arasına karışmış olan *Lugat-ı Osmaniyye* nâmındaki Türkçe *dictionnaire*[144] hatırına geldi. Halbuki *Lugat-ı Osmaniyye*'nin Redhouse isminde bir İngiliz tarafından telif olunmuş olduğunu iki ay evvel bir gün kalemde kulak misafiri olduğu bir bahs-i edebî içinde işitir işitmez, bu kitabı güzelce teclid ettirerek yine kütüphanesine kabul etmeyi tasmîm etmişti. Şimdi o birkaç lugatın tahkîki ihtiyacına bu hâtıra da inzimam edince bey kalktı.. harem dairesine geçti. Dadı kalfayı çağırdı. Birlikte kitabı aramağa başladılar.

Dolap altlarında toz toprak içinde kaldıkları halde Bihruz Bey'in mehcûr-ı nazar-ı itibârı bulunmaktan memnun imişler gibi her birisi beyin elinin altına düştükçe kayıp kurtularak yine bir gûşe-i ihtifâya çekilen kütüb ü resail-i mütenevvia arasında hele bi't-tesadüf ele geçirdiği *Lugat-ı Osmaniyye*'yi beyefendi aldığı gibi tekrar *cabine de travaille*'ına[145] geldi. Derhal kitabı açtı. Evvela «kâh» kelimesini aradı. *Par malheur, Lugat-ı Osmaniyye*'de bu kelime yoktu. O vakit bey bu

---

141 Bihruz Bey'in halis mânâsına som (صوم) olarak okuduğu kelime, oruç mânâsına gelen savm (صوم) dır.

142 كاخ köşk, kasır.

143 İlgilenmek

144 Lugat

145 Çalışma odası

noksandan dolayı kitabın müellifine isnâd-ı kusura cesaret edemediğinden kelimenin Vâsıf şair tarafından *fabriquer*[146] edilmiş veyahut gâh olacak iken yanlış basılmış olduğunu düşündü. «Der» kelimesinin «kapı ve bâb içinde» demek olduğunu, «kurb»un yakın olmak mânâsına geldiğini anladı. En sonra da «sagîr» i aradı. Lugatın yanında «küçük.. ufak olan» tefsirini görünce «*bravo*!.. *bravo*!... «Çamlıca-ı sağîr» Küçük Çamlıca... bizim *quartier bravo*!.. demek ki *quartier*'miz eskiden beri *noble* bir *quartier* imiş de şairlerin *description*'larına[147] kadar geçmiş.. *bravo*!» diyerek sevindi. Lel lele lel lel.. lel lele lel lel.. lel lele lel lel.. lel lel la!.

9

Ne çare ki kapı içine baîd olmayan Küçük Çamlıca'nın *description*'larını koca şair çince yazdığından Bihruz Bey bunları anlayamıyordu. Tevârih takımını da geçmek lâzım geldi.. geçildi. Gazeliyata da biraz göz gezdirildi.

Gazeliyatın birincisindeki :

Bûs-ı la'linle çıkar evce nevâ-yı âşıkân
Ey büt-i hânende ma'cûn-ı sadâ-efzâ bu ya

beytinin mısra-ı sânisini Bihruz Bey okumağa uğraşırken yüzünü pek fena buruşturuyordu.

«Ey büt!..»

«Ne demek olacak sanki.. böyle çirkin lakırdıları niçin *poésie*'ye sokmalı?. Safi Bey'in hakkı var : Türkçe de *poésie* yoktur.. Türklerde şair olamaz.. demiyor muydu? *Il a raison*[148]» deyip dururken ikinci gazeldeki

«Ben kesen kes vermem sana cevab ol şuhun
Geldi mi hatt-ı ruhu berbere sor sorma bana

beytindeki «berber»i de görünce bütün bütün şevki kaçarak :, «*Quelle bêtise, quel scandale que tout ça*!»[149] diye *Divan*'ın gazeliyat kısmını da çabuk çabuk geçip şarkiyâta gelmeden evvel nazarının uğradığı terkîb-i bend içindeki :

---

146 İmal etmek
147 Tasvir
148 Hakkı var.
149 Bütün bunlar ne ahmaklık! Ne rezalet.

Nazar et hâl-i perîşânıma bir kerre benim
Yanıyor nâr-ı firâkınla serâpâ bedenim

beytini *passablement*[150] şâyân-ı kabul gördü. Ancak burada da *sentiment*'dan eser yoktu. Yine o terkib-i bendin ikinci bendinde elfâzı menûs bulduğu için hoşlanarak okuduğu :

«Âh u feryâd ü niyâzım eser etmez mi sana
Gûşuna girmedi hiç eylediğim âh ü bükâ

beytinin mısra-ı sânisinde «âh» dan sonra gelen «bükâ»nın mânâsını Redhouse'dan sorup öğrendikten sonra şairin vaktiyle öyle ağlayıp sızlaması Küçük Çamlıca'nın hangi köşkü[151] için vâki olduğunu merak etti. Çünkü yukarıda geçen «Çamlıca-ı sagîr»den dolayı bu şiirde bahsolunan köşkün yine Küçük Çamlıca'da olacağına zâhib olmuştu. Mamafih, şiiri esasen beğenmedi. Bunda ise hakkı vardı. Bir adam maşukasının köşkü etrafında dolaşırken bittabi mütehassirâne *soupir*'ler[152] edebilirse de tâ köşkün içindekilere işittirinceye kadar ağlamanın ne münasebeti var?

El-hasıl Terkib-i bend'den çokluk bir şey anlaşılamadı. Onu takip eden «Sokak süpürgesi» ise zaten malum. Bu sahifeler çevrildi.. Şarkiyata gelindi.

Vasıf'ın şarkıcılıktaki maharetine dair Bihruz Bey'ce eskiden beri kulak dolgunluğu vardı. Bu kısımda güzel güzel *chanson*'lar bulacağını ümit ederek sahifeleri süzmeğe başladı. Daha baş taraflarında gördüğü :

«Sana kim derler sûâl ayb olmasın nâmın nedir?»

*

«Sana sık sık bakıp zor ile gönlüm mübtelâ ettim»

*

«Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan»

*

«Mumlarla arar yanmağa pervâne bu nârı»

*

«Benim sensin gülüm ey gonca-fem söyle senin kimdir?»

*

«Gülsün sana gülmek yaraşır sen gül efendim»

*

150 Şöyle böyle

151 Bihruz Bey, yukarıki mısrada geçen ve «kulağına» mânâsına gelen gûşuna (گوشکه) kelimesini, yazılışı aynı olan köşke şeklinde okumuştur.

152 İç çekme

«Yaz geldi bahar oldu açıl gül gibi sen de»

nakaratlarını hâvî şarkılarını mümkün mertebe okuyabilip mânâlarına da yarı buçuk âşinâ çıkınca «işte Türklerin Béranger'si!. İşte şöhretine lâyık tek şair!. Tek şarkıcı!. *Le seul poète*!.»[153] diyerek şairin rûh-ı âsûdesine heyecanlar verecek surette iltifatlar bezletmeğe başladı. Aşağılara doğru indikçe kısa vezinli.. sade ibareli.. güllü müllü birçok şarkılar okuyup mânâlarını da mehmâ-emken anladıkça «Ah! Ne güzel!. Ne latif!.. Ne kadar *spirituel*[154], ne kadar *gentil*!»[155] diye her birini başka başka beğenir ve bunların içinden hangisini alacağını bilemezdi.

Nihayet *Divan*'ın içinde en çok beğendiği sekiz şarkının üzerlerine frenk kalemiyle «une.. deux... trois... quatre...»[156] diye numaralar attı. Bu numaraları birer kâğıt parçasına yazdı. Kâğıtları parmakları arasında yuvarladı. Masanın üzerine koydu. Gözlerini kapadı. Kâğıt parçaları içinden bir tanesini aldı açtı. Kur'a çıka çıka 7 numaraya çıktı. Bu numarayı hâvi şarkı da :

Bir siyeh-çerde civândır
Hüsnü mümtaz-ı cihândır
Aşkı gönlümde nihândır
Bunca dem bunca zamandır

şarkısıydı. Halbuki bu şarkıyı Bihruz Bey beğenmek şöyle dursun hattâ görmemiş.. okumamış idi bile. Binaenaleyh bunda bir sehv olacağını düşündü. Sehvin menşeini de meydana çıkardı : Meğer beyefendi Divan'ın o sahifesinde münderic iki şarkıdan birincisini rakamlıyacak iken aceleyle ikincisini rakamlamış imiş. Fakat kur'a ikincisine çıktığı için bunu birdenbire geri çevirmek istemedi. O zaman şarkıyı dikkatle okudu, mânâsını anlamağa çalıştı.

Evvel «bir siyeh» kelimelerini «mersiye» vezninde ve bir kelimeden ibaret olmak üzere okumuş idi. Bu vezinde okuyuşa göre kelime fransızcaya benziyor ise de şair Vasıf'ın fransızca bildiğini işitmemiş olduğundan yine türkçe olmalıdır diye *Lugat-ı Osmaniyye*'de aradı ise de bulamayınca *pour sûr*[157] fransızca olacağına hükmederek Biachi'ye müracaat etti. Orada da öyle bir lugat bulamadı. Fakat kelimenin mânâsı fena bir şey olsa şairin bunu şiirinde istimal etmeyeceğine —hakkında yarım saatten beri peyda ettiği hüsn-i zanna binaen— kāil oldu ve kelime-

153 Yegâne şair
154 İnce mânâlı
155 Zarif
156 Bir, iki, üç, dört
157 Kesin olarak, şüphesiz

yi öylece kabul etti. Sâniyen cim-i Arabî ile cerde okuduğu çerde[158] kelimesinin mânâsı hakkında tekrar *Redhouse* cenablarını isticvâb eyledi. *Redhouse* «cerde» için : «sarı renk at ki kuladan açıktır» dedi. Bihruz Bey «sarı» sözünü işitince alt tarafındaki «at... kula» lafızlarını nazar-ı dikkate almaksızın «besbelli bu şarkı bir genç *blonde* için yapılmış» diyerek sarışın hanıma takdim olunmağa lâyık ve en muvâfık şarkının yine bu olacağına ve 7[159] rakamının diğer bir şarkının üzerine konulacak yerde buna konulmasında ve kur'ada bu rakamın çıkmasında Venüs'ün nazik parmağı oynamış bulunduğuna kat'iyen hükmederek ve bu tesadüfü husul-i emel hakkında bir *bon augure*[160] sayarak şarkıdan yalnız iki *couplet*'sini diğer bir *parfumé*[161] kâğıda yazdı.. muhabbetnâmeye leffetti. Mektubun zarfını kapadı. Üzerinde M.B.[162] *initial*'lerini[163] gösterir altın mühür ile mühürledi, gelecek cumaya kadar kalmak üzere yazıhanesinin gözüne bıraktı. Bu aralık bir daha saatine baktı. Saat on bire çeyrek olduğunu gösteriyordu.

— Mişel!..

— Mösyö...

— Arabam!

— Hazır efendim!

Evet! Beyefendinin *promenade en voiture*'den[164] hiç bir gün geri kalmadığını ve bir kere «*ma voiture*»[165] deyip de «*Elle est prête*»[166] cevabını almazsa canı sıkıldığını Mişel bittecrübe bildiğinden arabayı hazırlamasını saat ondan beri *coche*r'ye[167] söylemiş.. *cocher* de kır beygirleri koşup arabayı köşkün kapısının önüne getirerek beyefendinin vürûduna muntazıran esnemekte bulunmuş idi.

Bihruz Bey hemen fesini giydi. Bir frenk sigarası yakarak dudaklarına kıstırdı. Bastonunu aldı. Aşağıya indi. Arabasına çıktı. Terbiyeleri der-dest etti. *Cocher* de yerine geçti oturdu. Gırrrrr!...

Araba sevdası, İstanbul 1314/1898, s. 3-53. (Önsözün tarihi 13 T. sani 1305/25 Kasım 1889).

---

158 Çerde : yağız. Siyeh-çerde : kara yağız

159 Metinde latin rakamıyladır.

160 Fal-i hayr

161 Kokulu

162 Bunlar metinde latin harfleriyledir.

163 İsmin ilk harfi

164 Arabayla gezinti

165 Arabam

166 hazırdır.

167 Arabacı

MUHSİN BEY YAHUT ŞAİRLİĞİN HAZİN BİR NETİCESİ'nden

1

Muhsin Bey —ki yirmi iki yaşında.. zeki.. gayet çalışkan.. sinnine göre malûmâtı zararsız.. fakat istidâd-ı muhabbeti galip.. hayâlât-ı şâirâneye mağlup.. Nahifü'l-mizac bir genç şair idi— uzaktan kendisine karabeti bulunan bir kızı daha çocukluğunda en şiddetli bir sevdâ-yı ismetperverâne ile sevmiş ve şiddet-i aşk u alâkasından perestîdesi olan Dilârâ'yı da hissedâr etmek bahtiyarlığına nâil olmuştu.

Mağbut-ı melâik olmağa lâyık olan muhabbet-i masumâne iki gencin yüreğinde en rûhânî, en latîf, en pâkize hislerle parlak ümitler içinde perverde olup gidiyordu. Çünkü iki taraf ailesince de bunların bu münasebeti nazar-ı muvâfakatle görülüyor ve hattâ o tarihte dört beş ay sonra gelecek olan bahar içinde icrâsı tasmîm edilen düğün tertibâtına da hazırlık gösteriliyordu.

Halbuki zavallı Dilârâ vâlide-i merhûmesinin bir hazîn miras-ı felâketi olmak üzere daha rahm-i mâderde iken bulaştığı maraz-ı hâil veremden hayatının yirminci ve bu hayatı kendisine pek şirin güvâr eden muhabbetin üçüncü yılında bâd-ı semûm ile hırpalanmış bir çiçek gibi birdenbire solup sararmağa başladı. Biçare kız marazının kesb-i şiddet ettiği Kânun-ı sâni evâilinde artık bütün bütün dermansız kalmakla yatağa düşmüş ve üç ay sonra ki —sahrâların yeşillenip ağaçların yeniden hayat bulduğu ve kuşların âşıkâne terennümlerle ilân-ı sürûra başladığı nisan içinde— pençe-i mevt-i bî-amâna teslîm-i hamâme-i ruh etmişti.

Ma'şûka-ı perestîdesini bu suretle def'aten ve dünya için artık bir daha görmemek üzere kaybetmekle zavallı Muhsin ne derece sarsılmak lâzım gelirse o derece sarsıldı. Hayâlât-ı şâirânesi bu vak'a-ı nâgeh-zuhûru ne türlü müessir şekiller, ne yolda can-hırâş renkler içinde tasavvur ettirmek iktizâ ederse öyle tasavvur ettirdi.

Dilârâ'yı bütün bütün kaybetmişti. Fakat daima gördüğü o.. daima konuştuğu o.. daima düşündüğü o idi. Hemen her sabah Dilârâ'nın mezarını ziyaret ederek saatlerce kendinden geçmek.. hemen her gece en muzlim, en deheştli hayâlât içinde Dilârâ'yı düşünerek acı bir yeis ile tâb

ü tüvanı kesilinceye kadar ağlamak.. Ekseriya tenha kırlarda dolaşarak her tesadüf ettiği çiçekte maşukasının taravet-i perîde ve letafet-i bedbahtânesini görmek.. her işittiği nagamât-ı tuyûrda Dilârâ'nın âhenk-i hazin-i terennümünü duymak.. tabiatte her bulduğu bediayı Dilârâ'nın bir yâdgâr-ı hüsn-i güzeştesi gibi telakki ederek uzun uzun istigraklara düşmek ve bunlarla beraber bir tarafta verem hastalığının tahkîk-i esbâb ve mâhiyetiyle uğraşmak müfârakatin devre-i evvelisinde biçare Muhsin'e bir âdet-i müstemire, bir vazife-i ciddiye olmuştu.

Biçare çocuk firdevs-i hayat-ı mes'ûdânesini birdenbire duzahnişân eden o mevsim-i baharı müntic-i helâk olacak derecede ateşli buhranlar ve bunu takip eden sonbaharı ise icâb-ı intihar edecek kadar derin hüzünler içinde aşırabilerek mevsim-i şitâya yetişti.

Kış gelince layenkatı yağan müzic yağmurlar.. bilâ-fasıla esen soğuk rüzgârlar ile hey'et-i tabiata bir perişanlık.. çehre-i semaya bir giryânlık.. hal-i deryâya bir cûşânlık gelmişti. Muhsin kâinâtın umûmunda vücudunu hissettiği heyecan ve ıztırap ve igbirârı kendi ahvâl-i kalbiyyesiyle hem-renk ve hem-ahenk bulduğu ve evvelki gibi —korkunç şekiller, bârid renkler içinde nümâyân olan timsâl-i felâketine mukabil gelince bir müessir tezad husule getirip de ye's ü elemini kat kat arttıracak surette— haricte bil-farz bir handeli şafak.. bir renkli bulut.. bir parlak sema.. bir mesut çiçek.. velhasıl bir güler yüz görmediği için bir dereceye kadar müteselli olmağa başlayarak haline yalnızca sâkin sâkin ağlamakla durabilir ve kışın o uzun gecelerde de bir iki saati olsun uyku ile geçirebilerek haline oldukça bir iyilik gösterir ve bundan başka ara sıra tahrîr ve mütalaa ile vesair işiyle gücüyle de meşgul olurdu ki bu hâli —hayatınca tehlike mülâhazasıyla muztarip olan— vâlide-i biçaresine haylice ümid-i selâmet vermişti.

Muhsin Bey yahut Şairliğin hazin bir neticesi,
İstanbul 1307/1889-1890, s. 6-11.

ŞEMSA'dan

Dört yaşında bir kızcağız ki Anadolu'nun Bolu'sunda veya İnebolu'sunda, her neresinde ise dünyaya geldikten, kim bilir, ne kadar zaman sonra anasını da babasını da kaybetmiş. Mezbele-i sefalete kendisinden iki yıl evvel düşmüş olan hemşiresiyle bîkes kalmışlar. Kim bilir, ne kadar zahmetli bir maişet-i sefilâne ile hayatları şimdiye kadar devam edebilmiş. Mamafih dayıları olan öbür fakir her kim ise bunların hallerine acımış. İstanbul'da her birini bir hâneye evlâd-ı manevî gibi verebileceğini düşünerek bunları önüne katmış; kim bilir kaç günler çıplak ayak yol yürüterek, kim bilir kaç geceler ağaçlar altında sabahı bekleterek, kim bilir kaç günlerden beri devam eden açlıklarını teskine, kim bilir ne suretle çare bularak buraya kadar getirmiş. Altı yaşındaki kız bir hâneye terahhumen kabul olunmuş. Dört yaşındakini de bizden istemişler!.

Memleketten getirdiği nâmı Seher olan bu kızın rengi gayetle esmerdi; o derecede ki dikkatli bir nazar zavallının rahm-ı mâderden toprağa inmiş, toprak üzerinde ırzâ' edilmiş, toprakta uyutulmuş, toprakta büyütülmüş, toprakta yürümüş, toprakta yuvarlanmış, nihayet yine toprakta oynayıp dururken anasını da babasını da kaybetmiş olduğuna derhal hükmeder.

Hâkilik ise kızcağızın simasına mahsus değildi. Vücudu yukarıdan aşağıya hep o reng-i sefâlete boyanmıştı : El ayak parmakları üzerine mumya renginde birer deri parçası sarılmış kadîd parmağı.. kollar bacaklar birçok zaman elde tutulmuş olmasından dolayı o malum olan reng-i müstekrehi ahzeden bahçe tirpitini sapı.. Asıl vücut ise bittabi bu kollar, bu bacaklarla mütenasip. Bunlarla beraber Seher'i dîde-i vicdan şirin görüyor, kalb-i hassas sevimli buluyordu!.

Seher dört yaşında idi; fakat serbest yürüyüşü, güzel meram anlayışı, alıştığı lisanda düzgün söz söyleyişi yaşını daha büyük gösteriyordu. Başcağızı küçürek; alnı aşağı doğru indikçe içerilik; burnu ufarak; saçları, kaşları, gözleri karaca; bakışı zayıf ve latîf; çehresi gülünç!..

Ahval ve muâmelâtından anlaşılırdı ki Seher zeki idi. Fakat anasını bilmiyordu; babasından hiç haberi yoktu.

***

Seher'in memleketi değişmekle âb u havası, tarz-ı maîşeti, elbisesi, kıyafeti.. velhasıl bütün bütüne âlemi teceddüd ettiği gibi nâmının da tecdîdi arzu olunduğundan Seher'le münasebetine mebni «Şemsâ olsun» dedim.

Şemsâ lafzı evin içinde her gün beş on ağızdan beşer onar defa tekrar olunmağa başladı. Bu nâm Seher'in kendisine de hoş gelmiş olmalı ki bununla yad olunduğu vakit cevap vermede hiç teehhür etmezdi.

Mûzî böceklere senelerce yuva olduğundan dolayı keçelenerek bayağı hayatını kaybetmiş olan uzun saçları buraya geldikten sonra kısa kestirildiği cihetle bir erkek çocuk simasını iktisab eden Şemsa'nın nasıl bir öksüz olduğunu evin içinde çocuğun kendisinden başka, bilip de haline acımayan bir kimse yoktu. Onun için infâk ve tenvîmi, tathîr ve ilbâsı hususlarına lâyıkıyla dikkat olunuyordu. Bu ihtimâmât ve takayyüdâtın o sinde bulunan zeki bir mahlûk-ı garîbin yüreğinde husule getireceği hiss-i memnuniyet Şemsâ'nın çehresindeki beşâşeti, mizacındaki şetâreti tezyîd etti. Onun için ekseriya çocuk bahçede, sofalarda oynadığı, gezindiği kadar marîz bir sada, masumâne bir edâ ile türküler söyler bu terennümler ise işitenlerin pek ziyade hoşlarına giderdi. İşte Şemsâ'nın kendisine bakanlara şimdilik mükâfâtı bundan ibaret idi.

***

İnzivâhânemde hemen daima ya okumak, ya yazmak gibi işle meşgul veyahut zihnimi it'âbda bunlardan hiç aşağı kalmayan tefekkürât-ı amîkamla melûl olduğum zamanlar, evin içinde şunun bunun «Şemsâ» nidâsını işittikçe, bu ağacından vakitsiz kopmuş çürük meyvenin.. bu yuvasından nâ-be-hengâm atılmış hasta kuşcağızın.. bu anasız babasız öksüzün dünyaya gelmesindeki hikmeti —heyhat!..— aramağa kalkışır; biçarenin neşe-i hayatındaki evvel ü encâmı teemmül ve tedebbürle mükedder ve mahzun olurdum. Fakat Şemsâ... O bî-haber sabî. O benim gibi değildi :

Ne bir enîn-i teellüm.. ne bir nevâ-yı teessür;
Ne bir figān-ı teşekki.. ne bir melâl-i tefekkür!

Terennümâtına mevkûf olup ferahlı ferahlı!
Olurdu rûhuma zevk-efgen-i bükâ-yı tahassür!.

***

Şemsâ'nın mûcib-i şikâyet yalnız bir hali vardı : Toprakla ihtilâttan vazgeçmek istemediği için üstünü başını çabuk kirletiyordu. Fakat yavaş yavaş elbette bu fena huyunu da terkedecekti. Sâir hallerinden herkes memnun; bâ-husus o ferahlı ferahlı terennümlerinden hoşlanmadık kimse yoktu.

Akşamları sofraya oturuldu mu elbette Şemsâ'yı çağırmalıydım; ağzına göre hazırladığım ufacık lokmaları kendi elimle ona yedirmeliydim; armut gibi, üzüm gibi meyveleri kendisine verirken şakalaşmalıydım; Anadolu türkçesiyle kendini tuhaf tuhaf söyletip, bazen ben de taklidini yapmağa kalkışıp gülmeli, güldürmeliydim; o bana arasıra : «Amca!.» diye hitap etmeliydi, ben de ona : «Şemsâ!. kızım!.» diye cevap vermeliydim!

Ah! Bu mülâtefât ve muhaverât arasında biçare öksüzün o gülünç simasında.. o manidâr gözlerinde peydâ olan o latîf latîf hisleri.. o garip garip mefhumları teşrih ve tedkîk ile uğraşmak ruhumu ne kadar lezzetyâb ederdi!. Fakat bu telezzüzât çok zaman devam edemezdi : Biçarenin öksüzlüğü, garipliği hâtırası sâir mütalaat ve tefekkürâtıma galebe ettiği gibi yüreğimden kopan âh-ı sûz-nâki zabta bir türlü muktedir olamazdım. Fakat Şemsâ'nın kendisi benim bu acıklı hissime hiç de iştirak etmezdi :

Ne bir enîn-i teellüm.. ne bir nevâ-yı teessür,
Ne bir figân-ı teşekkî.. ne bir melâl-i tefekkür!
Terennümâtına mevkûf olup ferahlı ferahlı,
Olurdu rûhuma zevk-âver-i bükâ-yı tahassür!..

Şemsâ, Kostantiniyye 1313/1895, s. 8-16.

V. TİYATRO

ATALA YAHUT AMERİKA VAHŞİLERİ'nden

Birinci fasıl

Perde açılınca tiyatro bir vahşi orman irâe eder.

BİRİNCİ MECLİS

CHACTAS — (Başında tüy kalemlerle müzeyyen bir kalpak, sırtında ayı pöstekisinden bir harmani. Ayağında çarık. Boynunda bir tîrkeş asılı. Bir ağacın dibinde yayına dayanmış oturduğu halde) Ey ferahlı orman! Ey safalı çemenzâr!. Nedir sizdeki bu hal?. Nedir sizdeki bu inkılâp?. N'olsun size bu dargınlık?.. N'olsun size bu hây u hûy-ı matem .. Ah evvel içinize geldiğim vakit hepiniz beni ayrı ayrı ikramına mazhar ederdi, hatırımı sormak, gönlümü almakta her biriniz ötekini geçmeğe çalışırdı. Uyumak istediğim zaman ağaçlarınız gölgesini üzerime yorgan ederdi. Çimenleriniz döşeğimi sererdi. Kuşlarınızın cıvıltısı, ırmaklarınızın şarıltısıyla birleşirdi de hem gönlümü eğlendirirdi, hem de uykumu getirirdi. Ah ey medâr-ı hayatım ağaçlıklar!.. Söyleyin sebep nedir ki bugün gölgenizi benden esirgemiyor iseniz de, yüzünüz gülmüyor?.. Gülmüyor değil kan ağlıyor!.. Kuşlarınız meserret türküsünü çağıracak yerde matem kasidesi okuyor. Irmaklarınız güzel güzel, uslu uslu terennüm edecek yerde başlarını taştan taşa vurup da feryad eyliyor!.. Ya hele sizin durup durup da öyle ah etmeniz yüreğimi üzüyor, bağrımı deliyor. Yeter, bu ah u figān-ı mateminizle bu yâr-ı kadîminizi bir kat daha mükedder etmeyin. Bu yâr-ı kadîminiz nice zamandır sizin hasretiniz, iştiyakınızla dil-hûn idi. Dil-hûn idi çünkü sizi pek sever idi. Hâlâ da seviyor. Hâlâ da sizin muhabbetiniz için yaşıyor. İşte bu muhibbiniz kendisini sevip hatırını hoş tutmakta sizden aşağı olmayan hâmisini o mükerrem Lopez'yi terketti. O sırada daha bin türlü saadetten de sizin için ayrıldı da bugün size kavuşmak şerefine nail oldu. Yine sâyenize sığındı. İbtida sizden ayrılışı da kendi ihtiyarıyle değildi. Besbelli kaderimi darıltmışım.. Tâliimi de kızdırmışım ki, saadetten

ibaret olan hâlim bir saat içinde felâkete münkalib oldu. Babamı kaybettim. Vatanımdan uzak düştüm. Yabancı bir yerde, yabancı bir adamın yanında otuz mâh oturduğum müddetçe anamın, vatanımın hasretiyle muttasıl ağladım. Nihayet kader ve tâliim hiddet ve şiddetini tadil etti. İnayetinin, mürüvvetinin esiri olduğum zâtın rızasını tahsil ederek size kavuşmağa yol bulundu. Kalktım geldim. Lâkin eyvah ki sizi gönlümden daha mahzun bir halde buldum!. Ah keşke babamın yerine ben helâk olup gideydim. Dünya yüzünde bu mihnetleri olsun görmezdim!..

(Başını eğerek biraz düşündükten sonra) Ah anacığım! Kim bilir sen de ne haldesin?.. Ah sana da kavuşacak mıyım!.. Ah kulübeciğimiz duruyor mu? Kapısını akşamleyin kimler kapıyor. Sabahleyin kimler açıyor?. Acep âhirete gitmeden seni görecek miyim?.. Ah ey benim anacığım! Eğer kader yardım ederse üç güne kadar sana da kavuşacağım, ateşini yakacağım, yemeğini hazırlayacağım, babamı sana arattırmayacağım. Seni başkalarına muhtaç bırakmayacağım. Fırsat düşerse babamı öldürenlerden hem senin, hem de benim intikamımızı alacağım!..

(Hariçten bir ses, bir ıslık işitilir. Chactas yerinden sıçrar. Tiyatronun sol tarafına doğru kaçarken, sağ taraftan Muscogulge'lerden üç cenkçi çıkarak Chactas'ı takip ederler. Bu sırada Simagan kaplan postundan bir harmaniye bürünmüş olduğu halde gelir. Cümlesi hayvanat postlarından giyinmiş birtakım vahşi ve vahşiyeler de Simaghan'ı takip ederler).

İKİNCİ MECLİS

(Simaghan, maîyeti, bunların içinde gayet sade giyinmiş ve başında bir tülbent olduğu halde Atala)

SİMAGHAN — (Maîyeti halkına) İleriye doğru koşan avcılar kimlerdi?

BİR CENKÇİ — Birinciyle beşinci dokuzuncu...

SİMAGHAN — Nereye gittiler?

YİNE O CENKÇİ — Bir kaçak kovalamaya...

SİMAGHAN — Nasıl kaçak?

YİNE O CENKÇİ — Pek iyi göremedim ama...

DİĞER CENKÇİ — Galiba Natchez kabilesinden olmalı.

SİMAGHAN — Neden bildin bakalım?

YİNE O CENKÇİ — Kıyafetinden...

SİMAGHAN — Gerçek mi söylüyorsun?

YİNE O CENKÇİ — Timsahların ağzına itileyim ki...

SİMAGHAN — (Umuma, hiddetle) Ah! Siz ki şu kırların kaplanlarısınız. Hâlâ şu tilkileri paralayıp bitiremediniz. Nereye gitsek bir tanesi karşımıza çıkar. Ben onları geçenki kavgada yerin dibine geçirdik zannediyorum. Meğerse hâlâ...

BİR CENKÇİ — Bir kabile ki halkı tilki gibi hilekâr, köstebek gibi alçaktır. Yerin dibine geçtikten sonra tekrar yüzüne çıkmaktan utanmazlar..

SİMAGHAN — (Eliyle cenkçiye işaret ederek) Aferin! Doğru söylüyorsun!.. Lâkin ben ki aslan pençeli, kaplan azılı Muscogulge reisi altın bilezikli Simaghan'ım, şu ormanlarda sizden başka canavar, kendimden başka aslan bulunduğunu istemem!

MAİYETİ — (Hep bir ağızdan) Yaşasın Simaghan! Yok olsun Natchez'ler!

SİMAGHAN — (Tehevvürle gezinerek) Ah Natchez'ler âh! (Durur) Bari şu tilkiyi kaçırmasalar. Dokuzuncu cesurdur ama birinci beşinciye güvenemiyorum.

BİR CENKÇİ — Yok yok, kaçırmazlar.

SİMAGHAN — Haydi bakalım. Kaçırırlarsa yerine onları... (kendi kendine) Ah Natchez'ler âh... (Ortaya) Otağı nereye kurdunuz?.

BİR CENKÇİ — (Eliyle göstererek) Şu derenin yanına.

SİMAGHAN — Sanki niçin kurdunuz?.. Burası daha güzel değil miydi?..

MAİYETİ — (Hep birden) Emrederseniz buraya getirelim.

SİMAGHAN — Tamam!.. On sekiz saattir ayaktayım. Şimdi onu oradan kaldırıp buraya getirmek ne kadar uzun şey!..

BİR CENKÇİ — Niçin uzun olsun? (Yanında bulunan bir cenkçiyi göstererek) İşte bu. Bir... iki... üç... diye yüzü saysın, doksanı geçmeden otağı burada kurulmuş bulursunuz.

SİMAGHAN — (Müteazzımâne bakarak) Deme be!

YİNE O ÇENKÇİ — Okuna nişan olayım ki...

SİMAGHAN — Aferin! Senden hoşlandım. Kasabaya gittiğimiz gibi sana dört tane kastor postu. Hem de âlâsından. Lâkin otağ hazır oraya kurulmuş. Şimdi buraya getirmek ne lâzım. Aslı çok durmayacağız.

(Bu aralık firari takibine giden cenkçiler elleri arkasına bağlı olduğu halde Chactas'ı getirirler).

ÜÇÜNCÜ MECLİS

Evvelkiler, Kaçak Getiren Cenkçiler, Chactas

BİRİNCİ CENKÇİ — (Simaghan'ın önünde baş keserek) Bir kaçak getirdik. (Eliyle Chactas'ı gösterir).

SİMAGHAN — Ah aferin getirin bakalım. (Beşinci, Dokuzuncu Chactas'ı ileri sürerler) Ha bu mu?.. (Kendi kendine) Adam bu yüzü çıplak çocuk mu kaçak diye kovaladıkları?.. (Âşikâre) Söyle bakalım tilki yavrusu. Hangi kabiledensin?

CHACTAS — (Muhalefet ve hiddet göstererek başını iki tarafa sallar. Genç kızlar birbirlerine Chactas'ı gösterirler).

SİMAGHAN — (Hiddetle) Söyle diyorum!..

CHACTAS — (Yine o halde bulunur).

SİMAGHAN — Söylemezsin öyle mi?.. Ben sana söyleyivereyim. Natchez kabilesinden değil misin?

CHACTAS — (Tasdik yolunda başını eğer ve etrafına şaşkın şaşkın bakınır).

SİMAGHAN — (Maîyetine hitaben) İşte başını sallıyor. Artık şüphe yok ya bunun Natchez'den olduğuna?...

MAÎYETİ — (Kızlardan başka) Şüphe yok... şüphe yok!..

CHACTAS — (Maîyet halkının böyle demesine hiddet ederek) Evet şüphe yok... şüphe yok...

(Bir cenkçi Chactas'a hücüm etmek ister. Simaghan men'eder).

SİMAGHAN — (Chactas'a) Ey! Söyle adın nedir?

CHACTAS — (Hiddetli) Adım Chactas. Babamı sorarsan sizlerden yüz tane kadar perçem alan Miscou'nun oğlu Outalissi'dir anladın mı?..

SİMAGHAN — Ya öyle mi?.. Öyle ise sevin Outalissi'nin oğlu Chactas, sevin ki büyük kasabada yanacaksın!

CHACTAS — Pek iyi, pek iyi... (Etrafını şaşkın şaşkın bakınır).

SİMAGHAN — Bak bana birinci! (Birinci ileri doğru gelir) Şu haini bağlayın, yanına adam koyun. Kaçmasın ha!. Sonra sen bilirsin. Ben otağa gidiyorum. (Simaghan, Atala, cenkçiler, ihtiyar kadınlar tiyatronun sol tarafına giderler. Kalan avcı Chactas'ı bir ağaca bağlar).

Kadınlar, Kızlar, Muhafazasına tayin olunan Avcı ile beraber bir tarafta Chactas

(Kadınlar, Kızlar Chactas'ın yanına giderler).

MUHAFIZ — (Kadınlara) Siz neye gitmediniz. (Başını sallayarak mütebessimâne) Galiba.. galiba.. hoşunuza gitti de...

BİR KADIN — (Çehre ile muhafıza) Ey ne sanki?...

MUHAFIZ — (Gülerek) Hiç... sanki... sanki.. Ne ise (Kendi kendine) Bari ben de şurada biraz uyku kestireyim... (Çimenlerin üzerine yüzü koyun yatar).

BİR KADIN — (Arkadaşlarına Chactas'ı göstererek) Ah kardeşler ne kadar da yavru!.. Ne kadar da güzel!..

BİR KIZ — (Chactas'a) Genç yiğit nereden geliyorsun? Anan yok mu?

CHACTAS — Ah! Sorma anam da var, kulübemiz de var.. (Kendi kendine) Ah anacığım!..

BİR DİĞER KIZ — Cenkçi! Gerçek Natchez kabilesinden misin?

CHACTAS — (Evet makamında başıyle işaret eder).

MUHAFIZ — (Yattığı yerde başını kaldırarak) Daha şüphe mi ediyorsunuz?.. Hem de büyük kasabada yanacak.. İşitmediniz mi? (Yine yatar).

BİR KIZ — (Chactas'a) Cenkçi!.. Anan sen yavru iken ağaç yosunundan ağaçlara salıncak kurar da seni yatırır mıydı? Geceleyin hafif hafif esen rüzgâr küçük kuşların yuvalarının yanında senin salıncağını sallar mıydı?..

BİR KADIN — (Chactas'a cevap vermeğe meydan vermeyerek) Genç yiğit, hiç rüyanda bir dişi geyik gördün mü?

BİR DİĞER KADIN — (Kezâlik) Cenkçi! Sana gizli derenin ağaçları âşıklık için nasihat verdiler mi?

CHACTAS — Ah! Sizler gündüzün revnak-ı letafetisiniz. Gece de sizi seher vakti çimenlerin üzerinde bulunan o güzel çiylerden daha ziyade sever. İnsan sizin karnınızdan çıkar. Sonra memelerinize, ağzınıza asılır. Lakırdılarınızda bir acaip hal var. Her türlü elemi, ıztırabı uyutup teskin eyliyor!.. İşte bunları bana anam söylemişti... Anam bana şunu da demişti ki kızlar o gizli çiçeklerdir ki vahşi, tenha yerlerde bulunur!.. (Kadın ve kızlardan her biri Chactas'a çiçek, boncuk moncuk gibi birer şey hediye ederler).

BİR KIZ — Ah güzel cenkçi sen yanacaksın!.. (Yüzünü öteye çevirerek elleriyle gözlerini siler).

CHACTAS — Ah ne çare... Kader bu ya!.. (Bu aralık hariçten Atala gelir, kızlar telâş ederler).

BEŞİNCİ MECLİS
EVVELKİLER, ATALA

ATALA — (Kadınlar ve kızlara bir işaret eder. Hepsi tiyatronun bir tarafına çekilirler).

CHACTAS — (Kendi kendine) Ah işte aşk-ı âhir bâkiresi.. Eyvah yanacağım. Ah anacığım n'olurdu seni bir kere daha göreydim. Ah bu insanlar ne zâlim şeyler!.. (Atala Chactas'ın yanına yaklaşarak müteredditâne ve müncezibâne durur).

CHACTAS — (Kendi kendine) Ah ne güzel kız. (Atala'ya yavaşça) Kız! Kız! Sen ki bu kadar güzelsin. Aşk-ı evvele lâyıksın! Aşk-ı âhir için halkolunmamışsın! Ah benim kalbimin bütün bütün hareketten kalması yaklaştı.. Heyecanı elbette seninkine muvafık düşmez. Hayat ile memat nasıl bir yerde olabilir? Ah beni ömrüme çok acındıracaksın!

(Kadınlar, kızlar birbirleriyle daima gizlice söz ederler).

Ah! Varsın başkası benden daha bahtiyar olsun. Uzun uzun kucaklaşmalar meşe ile sarmaşığı birbirine bağlasın!..

ATALA — (Bir heyecan göstererek) Ben asla aşk-ı âhir bâkiresi değilim. Sen Hıristiyan mısın?

CHACTAS — Hayır!. Büyüklerime bir vakitte ihanet etmedim.

ATALA — (Meyusâne) Puta tapmaktan başka din bulamadığın için senden şikâyet ederim. Validem beni Hıristiyan eyledi. İsmim Atala'dır. Şu cenkçi alayının reisi altın bilezikli Simaghan yok mu ki demin seni istintak etti. İşte ben onun kızıyım. Apalachucla'ya gidiyoruz. Sen orada yanacaksın!.. (Mahzunâne havaya doğru bakarak ve teessüf-künân ellerini birbirine vurarak telâş ile geldiği cihete gider).

CHACTAS — Oh!.. Atala! Atala!.. Biçare Chactas!.. Zavallı anacığım!.. Bedbaht vatanım!..

ALTINCI MECLİS
EVVELKİLER

(Kadınlar yine Chactas'ın yanına sokulurlar).

BİR KIZ — Cenkçi! Anlanın karnından çıkalı ne kadar oluyor?

CHACTAS — Ben kendimi bileli on yedi defadır ki yaprak dökülüşünü sayarım.

BİR KADIN — Demek ki on dokuz yirmi yapraktan beridir aydınlığı görüyorsun?

CHACTAS — Evet kadın!..

BİR KIZ — Genç yiğit! Ananın senden başka yavrusu var mı?

CHACTAS — (Yok makamında başını sallar).

YİNE O KIZ — Ah güzel cenkçi!.. (Gözlerini siler).

(Bu aralık bir kız Atala'nın geldiğini haber verir. Kadınlar, kızlar bir tarafa çekilirler).

YEDİNCİ MECLİS

EVVELKİLER, ATALA

ATALA — (Kadınlar, kızlara) Babam sizi soruyor. Hadi otağa gidiniz. (Kadınlar, kızlar giderler).

ATALA — (Chactas'a doğru gelerek uyumakta olan muhafızın hitaben) Avcı! Avcı!

AVCI — (Birdenbire silkinip kalkarak ve aklı başından giderek) Emrinizi icraya hazırım.

ATALA — Uyku uyuyordun ayol!. Hadi şu ormana gir de bana bir geyik yahut bir karaca vur. Ben buna (Chactaş'ı gösterir), bakarım.

AVCI — (Bir Atala'ya, bir de Chactas'a bakar. Tereddütle beraber baş keşerek gider).

SEKİZİNCİ MECLİS

ATALA, YAPAYALNIZ CHACTAS

ATALA — (Bir müddet Chactas'a, âşıkâne baktıktan sonra) Cenkçi! Seni pek gevşek bağlamışlar... Kendini pek kolay kurtarabilirsin!

CHACTAS — (Dili dolaşarak) Ge.. ge.. gevşek... mi... bağlamışlar? Ah kız.. kız...

ATALA — (Biraz tereddütten sonra Chactas'ın bağını çözerek) Haydi! Kaç kendini kurtar...

CHACTAS — (Çözülen bağın ucunu Atala'nın eline vererek) Tut! Tut!

ATALA — Sen deli misin? Zavallı!.. Yanacağını bilmiyor musun? Ne zannediyorsun? İyi düşün ben kahraman Simaghan'ın kızıyım!

CHACTAS — Ah! Bir vakitler oldu ki ben de bir kastor postuna bürünür, anamın, sevgili anamın omuzunda giderdim. Benim babamın da bir güzel kulübesi vardı. Geyiklerimiz, karacalarımız bin ırmaktan su içerlerdi. (Ağlayarak) Ama şimdi vatanımdan uzak düştüm.. Serseri

geziyorum ne vakit dünyadan vücudum kalksa üzerime biraz ot atıverecek bir kimseye mâlik değilim! Vâkıa benim gibi biçâre bir yabancıya kim acır?...

ATALA — (Başındaki tülbentiyle gözlerini siler).

CHACTAS — Ah! Senin kalbin de benimki gibi söyleseydi!.. Kırlar serbest mi değil? Ormanlar içinde bizi gizleyecek bir bucak mı yok? Kulübede büyümüş iki çocuğun bahtiyar olması için o kadar çok şeye ihtiyaç mı olur? Ey bir zevcin hayal-i evveli kadar güzel olan kız! Ey benim güneş gibi sevdiğim Atala! Benim arkam sıra gelmeğe cesaret et!..

ATALA — (Hazin bir sesle) Genç sevdiğim! Sen beyazların lisanını öğrenmişsin. Benim gibi Hintli bir kızı pek kolay aldatabilirsin!..

CHACTAS — Vay!... Beni genç sevdiğim hitabına mı lâyık görüyorsun? Ah keşke bir bîçare... esir demiş olsan...

ATALA — Ey peki, peki bîçare esir!..

CHACTAS — (Atala'ya doğru eğilerek) Bir buseniz esirinizi hulûs-ı kalbinize temin etsin. (Atala'yı öper).

ATALA — (Bir müddet sükût ettikten sonra muztarrâne) Güzel esirim! Ben deli gibi senin arzuna muvafakat ettim. Lâkin bu aşk, bu heva ile halimiz neye müncer olacak?... Benim dinim beni senden daima ayırır. Ah anacığım!. Niçin ettin?...

CHACTAS — (Meyûsâne) Ey peki peki!.. Sen nasıl zalim isen, ben de öyle olurum. İşte kaçmayacağım. Beni ateşler içinde göreceksin. Vücudumun cayır cayır yandığını işiteceksin. Mesrur olacaksın. Ferah bulacaksın!.. (Darılarak yüzünü öte tarafa çevirir).

ATALA — (Chactas'ın elinden tutarak) Genç putperest! Beni kendine gerçekten acındırıyorsun ay! Çocuklar gibi ağladığımı mı istiyorsun? Ne revadır ki seninle birlikte kaçmayayım?... (Kendi kendine) Ey Atala kendini şu nehrin timsahlarına atıver!.. (Bir şey düşünür gibi bir müddet sükûttan sonra kemâl-i mekânetle) Haydi gidelim. (Bir iki adım giderler).

ATALA — (Birdenbire Chactas'ın ayaklarına kapanarak) Sevdiğim!.. Haydi sen güzel güzel git... Beni terket ah bilmezsin, bilmezsin... Ben seninle birlikte gitsem de yine senin olamayacağım!..

CHACTAS — (Telaşla) Ne?.. Sensiz bir adım atmak ihtimalim yok.. Burada dururum, yanarsam da artık senin için yanarım...

ATALA — Ah bedbaht Atala!. Bîçare Chastas!.. Anacığım... anacığım... (Chactas'ın koltuğuna girer) Haydi gidelim... Haydi kaçalım!.. (İkisi birden giderler. Perde iner).

Atala yahut Amerika vahşileri, Beş fasıldan ibaret tiyatro, İstanbul 1290/1874, s. 2-30.

VUSLAT YAHUT SÜREKSİZ SEVİNÇ'ten

Birinci perde

ÜÇÜNCÜ MECLİS

EVVELKİLER, LUTFİYE HANIM, SONRA SERVİNAZ İLE HURİSER

NAİME HANIM — (Misafiri karşılayarak) Buyurun efendim, safa geldiniz.

LUTFİYE HANIM — Safa bulduk efendim. (İkisi de otururlar).

NAİME HANIM — (Ufak bir temenna ederek) Efendim keyifler?

LUTFİYE HANIM — Elhamdülillah! Sizin keyfiniz?

NAİME HANIM — Çok şükür efendim (Nâyâb'a hitaben) Otursana kadın. (Kadın oturur).

LUTFİYE HANIM — (Nâyâb'a hitaben) Keyfiniz iyidir inşallah kalfa?

NÂYÂB — Allah ömrünüze bereket versin efendim! Çok şükür duada kusurum yok. İnşallah sizin keyifler de iyidir.

LUTFİYE HANIM — Hamdolsun.

NAİME HANIM — Efendim bu oda pek kirli.. Yukarıda da efendim var...

LUTFİYE HANIM — Efendim neresi kirli? Hem de pek temiz, pek âlâ, Allah'ı severseniz üzülmeyin.

NAİME HANIM — Eksik olmayınız efendim. Alçak gönüllü olduğunuz halinizden belli.

LUTFİYE HANIM — O sizin iyiliğiniz... Medhinizi, senânızı çoktandır işitirdim. Görüşmeği isterdim. Kısmet bugün imiş.

NAİME HANIM — Allah'a emanet olunuz efendim.

NÂYÂB — Benim hanımımı herkes sever. Herkes âşık olur. Dünyada eşi yok hanım derlerse, benim kadınımdır. Allah'ın birliğine emanet!..

NAİME HANIM — (Nâyâb'ın lakırdısını keserek Lutfiye Hanım'a) Doğrusu bendeniz de sizle görüştüğüme pek memnun oldum.

LUTFİYE HANIM — Zati bu görüşüşümüz de boş değil. Hayırlı bir iş içindir.

NAİME HANIM — Hayrola efendim ne gibi iş? (Bu aralık perde açılır, Servinaz omuzunda kahve örtüsü ve elinde kahve tepsisi olduğu halde ve Huriser de onu müteakiben girerler. Huriser kendi hanımına kahve götürür).

LUTFİYE HANIM — (Kahveyi alarak hem içer, hem söyler) Efendim Allah olanlarınkini de, benimkini de bağışlasın, bir oğulcağızım var. Şükür yetiştirene, on dokuz yaşına bastı...

NAİME HANIM — Allah bağışlasın efendim.

LUTFİYE HANIM — Allah'a emanet olunuz efendim... Analık bu ya, evlendirip mürüvvetini görmek istiyorum.

NAİME HANIM — Pek güzel

LUTFİYE HANIM — Lâkin evladım dâr-ı dünyada bir tanem olduğu için, içgüveysi vermeyip kızı yanıma almak istiyorum, pek çok görücü gezdim, pek çok güzel kızlar buldum. Dışarıya da verecekler. Verecekler ama hiç birini gözüme kestiremedim ki... Tarz ve tavırlarına bakıyorum hoppa bir şeyler. Kimisi adamla eğleniyor. Kimisi pek serbest. Ben ise o kadar serbest kızdan hazzetmem. Oğlum da hoşlanmaz. Kendisi pek mahçuptur. Karısı da kendine benzemeli. İkisi de denk olmalı. Olmaz ise geçinemezler.. Öyle ya efendim o kadar dökülüp saçıldığıma göre alacağım kız, hem oğlumla güzel geçinsin, hem benimle..

NÂYÂB — Hanımefendi pek doğru söyledi... Şimdi şehir kızları pek yanlış... Geçende Kâmile Hanım'ın getirdiği gelini göreydiniz. İki dakika yerinde güzel oturamadı. Bir düzüye oradan oraya, oradan oraya... Hiç gelin olan kıza birinci günü öyle şeyler yakışır mı? Dur bakalım, sen yeni geldin!..

LUTFİYE HANIM — Ya kalfacığım hakkım yok mu?...

NAİME HANIM — Ey efendim bu sözlerden meramınız ne oluyor?

LUTFİYE HANIM — Evet efendim! Şunu demek isteyeceğim ki, oğluma şehir kızı almaya bir türlü cesaret edemiyorum. Odalık alayım da biraz geçinsinler. Eğer oğlum da ben de hoşlanırsak nikâh ederim diyorum. Birkaç vakitten beri her taraftan cariyeler getirttim. Gördüm. Hiç bir istediğim gibisini bulamadım. Nihayet geçen gün kalfanın demin söylediği Kâmile Hanım'ın düğününe davetliydim.

NAİME HANIM — Evet efendim.

LUTFİYE HANIM — Aşağı yukarı gezinip dururken, maviler giymiş bir kız gördüm. Güzelliği, tarzı, tavrı, hele mahçupluğu pek hoşuma gitti. «Bu hanım kimin kerimesidir» diye sordum.

NÂYÂB — (Naime'ye bakarak) Bizim Vuslat....

LUTFİYE HANIM — «O kimsenin kızı değil, halayıktır» dediler. Sonra tahkik ettim ki sizinmiş. Allah bağışlasın..

NAİME HANIM — Evet efendim! Benim. Onu pek küçük aldım. Bize geldiği zaman beş yaşında ağzı daha süt kokar bir çerkes kızı idi. Terbiye ettim, okuttum, yazdırdım, kanun öğrettim. Daha yaşı da henüz on dördünü bitirdi, on beşine bastı. Kendisi okumak, yazmak, kanun çalmaktan başka âlâ dikiş de diker, nakış da işler. Hele kanaviçede ustasını geçti.

LUTFİYE HANIM — (Mütebessimâne) Maşallah! Allah bağışlasın! Pek hazzettim.

NAİME HANIM — Hani güzellikte dünyada misli bulunmaz değil ama, kahbe pek sevimlidir. Kim görse beğenir. Geçenlerde kızlar seyir istemişlerdi. Bir araba tuttum Çamlıca'ya gönderdim, hasbaya da yaşmak bir yakışıyor ki... Artık efendilerden, beylerden tut da hanımlara kadar bütün seyir halkı kıza yiyecek gibi bakarlarmış.

NÂYÂB — O gün ben de beraber idim. O! Artık arabanın içi manav dükkânına döndü. Kestane mi dersin, ünnap mı?

LUTFİYE HANIM — Allah'a emanet! Doğrusu güzelliğine... hoşluğuna.. terbiyesine... hele mahçupluğuna hiç diyecek yok.

NAİME HANIM — Evet! Neden sordunuz efendim?

LUTFİYE HANIM — Artık kalfayı beyefendiye nikâh edersiniz.. Başka yere vermeğe kıyamazsınız, değil mi efendim?

NAİME HANIM — Hayır!.. Benim oğlum daha on sekizindedir. Evlenecek vakti değildir. Hem ben ona halasının kızını alacağım. Nişanlıdırlar.

LUTFİYE HANIM — Niçin efendim? Ben sizin yerinizde olsam, elimde böyle güzel, marifetli bir cariye varken, dışardan kız arayacağına, oğlumun koynuna koyuveririm.

NAİME HANIM — Evet! Hakkınız var ama, küçükten beri bir arada büyüdüklerinden yüz göz oldular. Bir kız kocasını saymazsa sonra geçinemezler... Hasılı daha başka sebepler de var da...

LUTFİYE HANIM — (Gülerek) Mademki öyledir, geldim bari benim oğluma kısmet olsun, bana veriniz.

NAİME HANIM — Ben onu satmak efkârında değilim. Evlat gibi büyüttüm. Şayet gideceği yerde rahat edemez, hırpalarlar, kız bana beddua eder derdim. Lâkin siz... Siz bunu oğlunuza alacaksınız... Ah eğer kısmetse size verebilirim.

LUTFİYE HANIM — Eksik olmayınız efendim! Eğer olmaz diyeydiniz pek mahzun olacaktım. Düğünden eve gider gitmez kalfanın vasfını oğluma söyledim. Eski masallarda kulaktan âşık olurlar diye işitirdim. Besbelli sahih, oğlum kalfaya kulaktan âşık oldu.

«Nine mutlaka bana onu almalısın» dedi. O günden beri iki ayağımı bir papuca kor : «Gitsene nine! Gitsene nine». Ben de her ne kadar cesaretim yoksa da zoruna dayanamadım, geldim. Fakat gördünüz ya bir türlü söylemeğe cesaret edemedim. Lakırdıyı öteye beriye dolaştırdım durdum. Allah cümleninkini bağışlasın. Dâr-ı dünyada bir Raif'ciğim var, hiç üzüldüğüne dayanamam. Ne yapayım?...

NÂYÂB — (Sabırsızlıkla Lutfiye'ye) Hanımcığım! Bizim kızı şimdiye kadar çok isteyenler oldu. Pek çok keseler de verdiler. Geçende biri-

si elli bin kese verdi ama benim hanımcığım vermedi. Eğer size verir ise çok iyi.

NAİME HANIM — A niçin vermeyim? Kısmetse ne diyebilirim? Hanımdan iyisini mi bulacağım? Hem bunu hizmet halayıklığına almıyorlar, oğullarına odalık diye. Elbette hoş tutacakları belli.

LUTFİYE HANIM — Ey efendim!.. Söylemeğe utanıyorum ama artık âdet bulunmuş... Gelinlere ağırlık verirler... Kalfaya ne kadar ağırlık versek makbule geçer acaba?

NÂYÂB — (Gülerek) Vallahi iyi!. Şehir kızı gibi ağırlık ha!.

NAİME HANIM — Pazarlık edecek değiliz ya.

LUTFİYE HANIM — Olsun efendim! «Dostluk kantarla, alış veriş miskalle» derler. Siz çok istersiniz ben az veririm. İnşallah uyar biter. (Nâyâb'a) Öyle değil mi kalfa?

NAİME HANIM — Öyle ise ben çok istemeyim.. Siz de az vermeyiniz. Bitirelim vesselâm... Şimdi ben kıza bin altın ağırlık isterim.

LUTFİYE HANIM — Allah için değmez değil... Değil bin altın, bir terazinin gözüne kalfayı, bir gözüne de cevahir koyup da tartsanız yine değer... Lâkin... Lâkini var..

NAİME HANIM — Niçin efendim? Bin altın çok mu? Kız değmez mi? Yesirci Fatma'da odalıklık beş on tane kızlar var, hiç birisi bizimkinin tırnağına değmezken sahipleri bin altın, bin beş yüz altından bir pul eksiğe vermiyorlar. Eğer ben bizimkini yesirci evine göndersem, yahut satılıktır diye şuna buna söylesem, şimdi bin beş yüz altına satarım. Ama aradığım para değil, kızın rahatıdır. Varsın onun yüzünden gelecek para az olsun da kendi rahat etsin.

LUTFİYE HANIM — Eksik olmayınız efendim! O da sizin hanımlığınız. Fakat ben de demin dedim ya : Bunu kâr için değil, kendime gelin diye alıyorum. İnşallah sayenizde rahat eder. Halbuki pahası...

NÂYÂB — Bin altın dedikten sonra artık hiç lakırdı olmaz .

NAİME HANIM — Ey efendim! Siz de verin, pazarlık değil mi bu?

LUTFİYE HANIM — Ne diyeyim hanımcığım. Dişimden tırnağımdan arttırıp biriktirdiğim altı yüz altınım var. Bir tanecik oğlumun uğruna feda olsun. Eğer razı olursanız, bugün nedir? Cumartesi. Salı günü getiririm. İnşallah kızı alır götürürüm.

NAİME HANIM — (Biraz teemmülden sonra) Pek az ama artık sizin güzel hatırınız için. Kızın ber-murad olması, rahat etmesi için razı olurum. Allah hayırlı etsin.

LUTFİYE HANIM — Vallahi pek sevindim. Eksik olmayınız efendim. Olmaz diyecekler diye yüreğim oynuyordu.

NAİME HANIM — Öyle ise size kızın marifetlerini göstereyim. Bakınız nasıl güzel kanun çalar. Nasıl güzel şarkı söyler. (Nâyâb'a) hadi kadın! Söyle de kanununu alsın gelsin! Üst değişmek lâzım değil. Gündelik kıyafetleriyle gelsin. Aslı temiz de gezer. Yabanlığının gündeliğinden farkı yoktur ki.

NÂYÂB — Olsun efendim (Gider).

LUTFİYE HANIM — Bu kalfa sizin midir yoksa?...

NAİME HANIM — Bizim kendi cariyemizdir. Muhsin'imden evvel bir kızım vardı. Sizlere ömür... Onun dayesiydi. Evvel «daye kalfa, daye kalfa» diye çağırırlardı. Merhumeyi hatırlattığından efendi «Daye kalfa denmesin» diye tenbih etti. Şimdi ben gâh Nâyâb diye, gâh kadın diye çağırırım. Hem ihtiyar, hem de pek sadık olduğundan hatırına riayet ederiz.

LUTFİYE HANIM — Sadık olduğu halinden belli.

NAİME HANIM — Birçok küçükler var. Gayet yaramaz. Ne benden korkarlar.. ne efendiden.. ama bunu gördüler mi, çil yavrusu gibi darmadağın her biri bir tarafa kaçar. Bereket versin buna, nasılsa gözlerini korkutmuş, yoksa evin içinde kırmadık, dökmedik şey bırakmayacaklar.

(Bu esnada Vuslat, müteakiben Nâyâb, ondan sonra elinde kanun ile Servinaz gelir). [s. 16-36].

İkinci perde

Perde açılınca Vuslat'ın odası görünür. Minder üzerinde dağınık birçok kitaplar, hokka, kalem, kağıt gibi şeyler. Yastık üzerinde bir gümüş ayna bulunur.

Vuslat gecelik kıyafetiyle gayet perişan ve mahzun bir tavır ile mumu yanına almış nakış işlemekle, Servinaz da dikiş dikmekle meşgul görünür.

BİRİNCİ MECLİS
VUSLAT, SERVİNAZ

SERVİNAZ — (Vuslat'ın gözleri muma daldığını görerek) Ne düşünüyorsun kardeş?

VUSLAT — (Zorla gözlerini mumdan alarak) Hiç! Derdimi, biçareliğimi düşünüyorum!..

SERVİNAZ — Ne dert ki? Yarın muradına ereceksin. Bir paşazâdeye nikâh olacaksın... Dert dediğin bu mu? Yoksa.. başka bir derdin mi var?

VUSLAT — Kim bilir? Elbette ne olduğunu bilsem dermanını da arardım. Ah!.. Ne çaresi var?...

SERVİNAZ — Nedir kardeş? Öyle ah, of ediyorsun? Hakkın var, bir adam küçükten geldiği evin on on iki sene ekmeğini yediği kapıdan ayrılmak ibtida biraz güç gelir ama... sonra unutulur, unutursun... Hem sen talihlisin, Hanım olacaksın. Bey karısı olacaksın. (Latife tarzında) Hanım olduğun zaman Servinaz'ı unutma bakalım!.. (Vuslat belinden mendilini çıkarıp gözlerini siler). Gerçek sende bir şey var. Niçin ağlıyorsun? Senin bu gece sevinecek gecen.

VUSLAT — (Ağlaya ağlaya) Benim bu gece sevinecek gecem olursa, dünyada ağlayacak hiç bir gecem olamaz. Doğrusunu ister misin? Bu gece benim ağlayacak, hem sade ağlayacak değil, ağlaya ağlaya gözlerimin yaşına boğulacak gecemdir! Servinaz! Sen dertli olmamışsın da... Gençliğin var inşallah yine olmazsın. Benim gibi olmazsın.

SERVİNAZ — Nedir Allah aşkına? A Kardeş söyle de ben de üzüleyim : Gizli bir derdin mi var?

VUSLAT — (Yine gözlerini silerek) Derdim bu geceye kadar âşikâr idi, bu gece gizlenecek. Yahut bugüne kadar gizliydi bu gece âşikâr olacak... Ben sabah mı gidiyormuşum?

SERVİNAZ — Öyle ya! Sabah salı değil mi ya? Beyin annesi gelip seni alacak. Hanımefendi sana «hazırlanın filân» demedi mi?

VUSLAT — Küçük Bey bu gece gelmedi öyle mi?

SERVİNAZ — Halasına gitmiş...

VUSLAT — Benim işlerden hiç haberi yok mu?

SERVİNAZ — Nasıl yok! Dün efendiyle, hanım yukarda oturuyorlardı. «Bana Küçük Bey'i çağır» dediler, çağırdım. Küçük Bey odaya girer girmez, ben de oda kapısına gittim, kulak verdim. Efendi, Küçük Bey'e dedi ki : «Vuslat'a müşteri çıktı, pazarlığı da oldu. Sen onu beğenmezsin bilirim, hem de halanın kızıyla nişanlısınız ama, gönül bu ya, şayet gittikten sonra isterim diyecek olursan geri gelemez. Bak düşün taşın da sen ne dersen ona göre iş görelim» filan dedi. Küçük Bey de karşılık «hayır benim Vuslat'la alıp vereceğim...» (Vuslat'a bayılır gibi bir hal gelir) Ne oluyorsun kardeş!. Betin benzin kül gibi oldu.

VUSLAT — Bir halecan geldi de... Söyle kardeşim daha ne dedi?

SERVİNAZ — «Benim Vuslat'la hiç bir alıp vereceğim yoktur. Ne yaparsanız yapın» dedi. Sonra hanım yine sordu. O da evvelki cevabı verdi. Artık ben çekildim, bilmem sonra daha ne lakırdı ettiler.

VUSLAT — (Kendini tutamayıp hıçkıra hıçkıra ağladığı halde) Anneciğim! Anneciğim! Gözümde güler yüzünün hayali.. kulağımda nazik sesinin aksi bile kalmayan anneciğim. Neredesin? Gel! Gel de kızına sen teselli ver... Derdine sen derman ara... Ah! Bana senden başka kim acır? Derdim senden başka kime açılır?.. Şu dakikada ruhumun nasıl sıkıldığını, yüreğimin nasıl yandığını bilsen, beni doğurduğuna sen de pişman olurdun. Ben bugünleri görecek miydim? Ben bu felâketlere uğrayacak mıydım? (Yere kapanır ağlar).

SERVİNAZ — (Hayran hayran bakarak câlî bir surette) Kardeşim ne oluyorsun? Vuslat Kalfa ayol kardeşim! Sana diyorum : Niçin ağlıyorsun?... Çocuk musun?... Yaptığın şeyleri çocuk bile yapmaz. (Kendi kendine) A!... Bu kız çıldırmış. Gerçekten çıldırmış. Çıldırmasa, sevinçten etekleri zil çalacak yerde, böyle haykıra haykıra ağlar mı?.. Dünya ne acayiptir! Bir takımı ağlar bir takımı güler. Şurası daha acayiptir ki, ağlayanlar niçin ağladığını gülenler de niçin güldüğünü bilmez! Bazı adam kahkaha ile güler. Sebebini sorsan hüngür hüngür ağlanacak bir hal bulursun! Bazısı da hüngür hüngür ağlar. Hikmetini anlasan kahkaha ile gülünecek bir şey görürsün! Hele bence dünyada hiç bir şeye ne ağlamalı ne de gülmeli. (Vuslat'a hitaben) Vuslat! Kardeşim! A hiç ses vermiyor. Uykuya mı dalmış? (Eliyle dürterek) Kardeşim kalk uykun geldiyse yatağını yapayım da yat!

VUSLAT — (Câlib-i istigrab olacak bir hâl-i beşâşet ü sükûnetle doğrulup) Hayır kardeşim! Daha uykum gelmedi. Senin geldiyse git yat. Benim için rahatsız olma.

SERVİNAZ — Benim geldi ama, şimdi kalksam gitsem, yalnız kaldığın gibi sen yine ağlayacaksın. Yine üzüleceksin.

VUSLAT — Hayır kardeşim merak etme, artık ağlamam. Sen git yat, rahatına bak... Biraz daha oturur, ben de yatarım. (Bu aralık Nâyâb Kadın içeri girer).

İKİNCİ MECLİS

EVVELKİLER, NÂYÂB

NÂYÂB — Siz hâlâ oturuyor musunuz?... Saat yediye geldi, şimdi sabah olacak ayol!

SERVİNAZ — Dikiş dikiyorduk kalfacığım... Hanım mendiller verdi, bastırılacak... Yarın istiyor da...

NÂYÂB — Acelesi neymiş, düğün mü var? Hadi artık yatın ben hanıma cevap veririm. (Vuslat'a) Hu! Sen de yatsana! Bak, uykusuzluk-

tan gözlerin kızarmış. (Vuslat dargın dargın önüne bakar) Hu! Sana söylüyorum.... Yarın gelip alacaklar... Bilmiyor musun sen?

VUSLAT — (Hiddetle) İnşallah bu evden cenazem çıkar...

NÂYÂB — Sus! Sus Allah esirgeye... Kendine böyle inkisar edecek ne oluyorsun?... Sen bu evden fenalıkla mı çıkıyorsun... Deli!.. İşiten de bir şey sanır.

VUSLAT — Daha deli değilim.. Değilim ama olacağım... Deli olacağım. Az bir şey kaldı.

NÂYÂB — (Servinaz'a) Hadi sen git yat. (Servinaz dikişini alır gider. Vuslat'a hitaben) Hadi sen de... Çocukluk etme. Kalk yatağını yap da yat!

VUSLAT — Peki! Peki! Şimdi yatarım (Gizlice) Of! Bu kadın da ne kadar münasebetsiz!..

NÂYÂB — (Oda kapısına doğru giderek) Sevinçten gözüne uyku girmiyor. Zamane kızları!. Âşüftelikten başka bir şey düşünmezler ki!.. (Gider).

VUSLAT — (Nâyâb gider gitmez oda kapısını kapar, gelir, yerine oturur. Koynundan bir bükülü kâğıt çıkarıp bakarak) Vuslat'la alıp vereceği yokmuş... yokmuş... yokmuş... Olmasın. Yokmuş da... Alıp vereceği yokmuş da, o iltifatlar neydi? Beni odasına her gece neye kabul ederdi? Bana *Zavallı çocuk*'u okutup neye ağlardı? Benim de ağladığımı görüp neye içini çekerdi? Yüzüme baktıkça gözleri neye dolardı? Yirmi gün evvel. Daha yirmi gün evvel!.. Yaptığım şarkıyı odasına yazı tepsisine bıraktım. Bekledim, geldi. Ben kapının aralığından gözetledim. Şarkıyı aldı, okudu. Rengi bembeyaz oldu. Kâğıdı büktü, derhal pişman oldu. Yine açtı okudu, ben kaçtım. Sevinçten o gece sabahlara kadar gözümü kırpmadım ah... Ertesi sabah beni çağırtmış. Gittim. Titreyerek bu kâğıdı verdi. Verirken gözleri doldu. «Nedir» dedim. «Senin şarkına nazîre ama, mevzun değil, mensûr» dedi. Utanarak, kızararak selâmlığa kaçtı... Ah! Allah'ım o ne gündü? Ben kâğıdı... işte bu kâğıdı alır almaz, sanki biri elimden kapacakmış gibi derhal koynuma sakladım. Evin içinde o kadar serbestken, o gün bir büyük kabahat işlemiş gibi, biri dikkatle yüzüme baksa, yüreğim oynar, yere geçecek gibi olurdum. Keşke geçeydim!.. Güç belâ akşamı ettim, burada yine bu odada kâğıdı açtım okudum. Yüz kere okudum. Ah o ne lezzetti! O ne tatlı halecandı! O ne sevinçti! O ne mahzunluktu! Sabaha kadar hem okudum, hem ağladım. (Kâğıdı öperek) yine okurum! Ezberledim. Öyle ezberledim ki, kıyamete kadar bir harfini unutmam. Asla gönlüme baktıkça bundaki sözlerin nur ile yapılmış nakşından başka ne gördüğüm var! Fakat yine okurum! Kâğıttan okudukça içindeki lakırdıları kendi ağzından işitiyorum gibi

başka bir lezzet buluyorum âh! İşte bak neler yazmış! (Kâğıdı cehren okur).

«Aşk nedir? Hayatın lezzeti. Ruhun safası. Gönül ki bir semadır, kenar-ı ufkundan muhabbet güneşi doğunca ne kadar latîf olur! Aşkla mahzunluk ise gönül âleminin seher vaktidir. Vakt-i seher ne kadar hazin olsa, yine nazara revnak, yine ruha safa verir... Ey aşk! Benden el çekme de istersen gönlümü hüzün ile doldur!..» Ah!..

«Ne gariptir ki aşk aklı, fikri berbat eder, cismi, canı yakar. Kalbi daimî bir halecan içinde bırakır. Uyku uyutmaz... Yemek yedirmez... Bu hallerle daima insanın hayatına kasdeder durur da, yine hayatın lezzeti aşk ile bilinir. Yine varlık aşktan ibaret görünür».

(Yukarı doğru bakarak) Ah!. Muhsin! Gerçek mi söylüyorsun? (Yine okur).

«Varlığın aşktan ibaret olduğu sahihtir. Aşk olmasa mevcûdât olur muydu? Cihan aşkla yaratıldı. Cihan aşk ile kâimdir. Aşk olmasa seher olmaz. Seher olmasa güneş doğmaz. Aşk olmasa gece olmaz. Aşk olmasa yıldızlar parlamaz. Ey dalgalı deniz! Senin de cûş u hûrûşun aşkını ilân için değil mi?..» Ah Muhsin! (Gözlerini silerek yine okur).

«Can göz nuruna nasıl karışır? Yürek de ağza ne türlü gelir? Görmedinse mahzun mahzun birbirinin cemâline nasb-ı nigâh eden âşık maşukların hallerine dikkat et. Ruhlarının gözlerinde uyandığını, yüreklerinin dudakları üzerinde tirtir titrediğini görürsün». Ah! İşte bizim de halimiz böyle idi. Bak yine ne yazmış?

«Sevilmek ne kadar lezizdir. Hele sevmek ondan ne derece daha tatlıdır. Ne bahtiyardır onlar ki, bu iki lezzetle mütelezziz olurlar!. Ya ne biçaredir onlar ki bu lezzetleri tadamadan dünyadan giderler» Eyvah!.. (Biraz düşündükten sonra aklını kaybetmişçesine bir tavır ile) Muhsin! Muhsin! Beyim, vefasız beyim! Bana ne diyeceksin? Bahtiyar mı diyeceksin? Yoksa bîçare mi?.. Seven, sevilen bahtiyar imiş... Evet bahtiyardır. Ben de bilirim... Ben seni seviyorum. Ama sen beni sevmezmişsin. Söyle bakayım ben neyim? Bahtiyar mıyım, değil miyim?.. Muhsin! Muhsin! Heyhat!.. (Gözüne mendili tutup biraz sine sine ağladıktan sonra aynayı alıp bakarak) Ay! Bu ben miyim? Ne kadar çirkin olmuşum... Ne kadar korkunç olmuşum. Yüzümde renk kalmamış, gözümde fer yok.. Sakın ölmeyim Âh! Hani ya o saadet! Mezara diri diri gideceğime, ölmüş giderdim. Hele şu çehreye bak. Ölüm tecessüm etse bu kadar korkunç olmaz. Nâ-muratlık vücûd bulsa, bu kadar mahzun bulunmaz. Muhsin beni istemezmiş. Muhsin beni sevmezmiş. Hakkı var. Ne yapsın hiç ölüm istenir mi? Hiç nâ-muratlık sevilir mi? O nur, ben zulmet. O

safa, ben mihnet. O rûh-ı latif, ben teşrih gibi kerîh. Ah! Sevme beni Muhsin! Sevme!.. (Mahzun mahzun) Zavallı Vuslat! Bîçare kız! Sen de aynada kendine hayran olurken, iki gün içinde bak ne hallere girmişsin! Bu renk nedir? Bu çehre nedir? Ah seni bu hale getiren muhabbet ne olurdu biraz da Muhsin'de bulunaydı!.. Budala! Muhsin Bey'i sevmek senin haddin miydi? O bey... Sen bir halayık parçası. Ah! Kendinin ona lâyık olmadığını bilseydin, şimdi bu hallere girmezdin. Şimdi böyle ağlamazdın ya... (Nefsine îtâb edercesine) Ben ne yaptım? Ne yaptıysa gönlüm yaptı. Gönlümün de ne kabahati var? Zavallı gönlüm. İhtiyarı elinde olaydı, Muhsin Bey'i sever miydi? Sevmeğe cesaret eder miydi?..

(Birdenbire hiddetle) O cadı da beni nereden görmüş? Düğünde görmüş, sağlıkla görmeyeydi. Ayakları kırılaydı da gelmeyeydi. Gelsin şimdi de görsün. Marifetlerini görsün!. (Kalkıp dolaptan bir resim çıkarıp öperek) Muhsin! Muhsin! Nasıl da mahzun mahzun bakıyor. Nasıl da melek gibi tebessüm ediyor. Sen beni istemezmişsin öyle mi?... Resminin de beni istediğine razı değil misin? (Öper) Razı değil misin? (Resmi koynuna koyup, kâğıdı kalemi eline alır, bir şeyler yazar. Yazdığı şeyi mum tepsisine bırakıp pencereden bakarak) Ah işte sabah olmuş. Ortalık ağarmış. Ayrılık mı yaklaşıyor! Ah! Daha beş gün evvel geceleyin odasına gitmiştim. Bana *Atala*'yı okuttu. Hem o, hem ben ağlaya ağlaya sabahı etmişiz. Ben kalktım buraya geldim. Gökyüzü yine böyle ağarmaya başlamıştı. Şu pencerenin önünde oturdum. Seher böyle hazin idi. Hava yine böyle durgundu. Biraz sonra şafak atmaya başladı. Gökyüzü —sevdiğinin iltifatına mahzar olan bir bîçarenin hatırı gibi— saniyede bir reng-i letâfetle boyanırdı. Aynı benim gönlümün o gecedeki hali gibiydi. Muhsin'in iltifatından gelen sevinç ile seherin letâfetinden gelen neşeyi gönlüme sığdıramazdım. Bu hal ile gökyüzüne bakıp dururken birdenbire mahzunluk geldi. Ben de sabaha kadar tatlı tatlı ağladım.

Ah! Ne idi o lezzet! Ne idi o saadet!.. (Biraz düşündükten sonra) Allah'ım! Her şeye kadirsin. Ne dilersen yaparsın. Ne olurdu merhametli Allah'ım! İraden taalluk etmiş olsa da, şimdi şu dakikada dünyayı dönmeden alıkoysan. Mevcudâtı bulundukları hâl içinde ebedî bıraksan. Seher şu letâfetiyle, şu hazinliğiyle ebedî devam etse. Ben de şuracıkta Muhsin'imi düşünüp ebedî ağlasam! (Mindere kapanıp ağlamağa başlar. İki dakika sonra Muhsin Bey içeri girer). [s. 45-63].

Vuslat yahut süreksiz sevinç, (3 fasıl, 3 perde tiyatro) İstanbul 1292.

ÇOK BİLEN ÇOK YANILIR'dan

Birinci Fasıl

(Perde açılınca tiyatro Azmi Efendi'nin hanesindeki odasını gösterir. Azmi Efendi minderin köşesine murabba-nişîn olmuş, başını önüne eğmiş; hem tesbih çeker, hem düşünür. Minderin bir tarafında yazı takımı, kâğıt bulunur).

BİRİNCİ MECLİS

AZMİ EFENDİ (yalnız)

AZMİ EFENDİ — (Tesbihi minder üstüne atıp münfailâne dizine vurarak) Hay anasını!.. Bu havadis gerçek çıkarsa.. herifin bana etmeyeceği kalmaz. Allah göstermeye!.. Eğer öyle bir şey olsa gururundan, azametinden yanına varılmaz. Sade azamet etse... Kuru azameti kaydetmem... Lâkin zenginleşecek.. rutubetlenecek.. Rutubetlenir a!.. Nüfuz?.. O da artacak.. Tabiî bir şey.. Ey sonra bu herif adama neler yapmaz? Ne sitemler etmez? Şimdi bile vaz'ı değişti. Hasut değilim hamdolsun, lâkin ne yalan söyleyeyim? Gönlüm de şu herifin böyle devlete nail olmasını hiç istemiyor.. hiç şüphe yok! Eğer sahihleşirse kahrımdan helâk olurum! Hayır!.. Durmaya gelmez, bunu geri bıraktırmak için şimdiden bir çare bulmalıyım. (Biraz tefekkürden sonra) Benim de şu kuruyası aklım!.. Bu lakırdı çıktı çıkalı cıva konmuş ağaç gibi kökünden kurudu gitti. (Gene azıcık düşündükten sonra) Canım ben de amma telaş ediyorum. Ne oluyorum? Vali paşa oğluna kaymakamın kızını alacakmış.. Ne kadar uzak!.. Aralarındaki nisbet sema ile semek beynindeki mesafeden bin kat uzak! Mutlak yalan! Mücerret erâcif! Yok, yok! Hiç öyle şey mi olur?.. Amma kaymakamın kızı güzelmiş... Bir şey bile değil.. Ben görmedim a, diyorlar.. Velev ki bir şeymiş.. dünyada bir tane olamaz a... Yok, yok! Yalandır inşallah! (Minder üstünden tesbihi alıp çekerek) Yaa sultanım! Ben de hiç ihtiyata riayet etmem ki... Şu herifle bu kadar zıt gidecek ne vardı sanki?.. Herif zaten beni bulsa bir kaşık suda boğacak. Ya iş olacak olursa?.. Hayır! Hayır! Buna ehemmiyet vermemeye gelmez. Şimdiden bir çare bulmalı. Bir hile, bir fesat düşünüp de iş becermeli. Peki ama, ne yapmalı?... Deyindi şeytan! (Biraz daha düşündükten sonra) Gel paşaya imzasız bir mektup uçur. İçine : Kaymakam besbelli tafra satmak, fıkarayı bir kat daha tehdit edip canlarını

yakmak için mahdum beyefendinin kendisine damat olacağı yolunda bir yalan çıkarmış cümle âleme işaa edip duruyor. Bunun size de mazarratı meydandadır. Bahusus ki kızı da zaten aşifte-meşreb şey olmak münasebetiyle bu da başkaca hanedanınız haklarında âmmenin bir su-i nazarını câlib olacaktır, gibi birtakım sözler yaz... Peki amma mektup bir kazaya uğrarsa? Ya hiç ehemmiyet verilmezse?.. Bu da olmadı. Buna hintyağı gibi müessir bir tedbir, Şeyh Hüseyin vefki gibi müfit bir çare ister. Bu da kızı burada çarçabuk birine verdirmektir. Fakat bu çarenin çaresi nedir? İşte bu güç... Hayır, bu güç bir şey değil amma hani öyle eli ağzına uygun delikanlı bir yabancı.. Öyle bir adam ele geçse kaymakama vali paşazâde diyerek yutturmak kolay... Çünkü oğlanı şahsen bilmiyor. Geçen gün sordum, "bilmem" dedi. Bilse iftihar için saklamaz söylerdi. Bu güzel hile olur amma haniya öyle seyyah kılıklı bir şey!.. Çünkü buralı olmaz, yabancı olmalı. Hınzır şeytan! Bana şu hileyi hatırlattın, eğer bir de öyle bir adam gönderirsen var ya sayarım seni!..

(Bu aralık uşak kapıdan içeri girer).

İKİNCİ MECLİS

AZMİ EFENDİ, UŞAK

AZMİ EFENDİ — Ne var?

UŞAK — Efendim! Musul'dan biri gelmiş.. Görüşmek istiyor.

AZMİ EFENDİ — Acayip! Musul'dan mı gelmiş?

UŞAK — Evet efendim!

AZMİ EFENDİ — (Mütefekkirâne) Çok şey! Musul'da bildiğim, tanıdığım kimse hatırlamıyorum. Ne kıyafette, nasıl adam?

UŞAK — Gençten daha.. Uzun boylu, arkasında maşlah...

AZMİ EFENDİ — (Kendi kendine) Acaba istediğim mi zuhur etti? Dur bakalım, hayırdır inşallah! (Uşağa hitaben) Söyle gelsin.

UŞAK — Peki efendim. (Gider).

AZMİ EFENDİ — (Yalnız, kendi kendine) Husûl-i emel mukaddemâtı mı desem? Bazı vakit olur ki insanın hatırından geçen şey aynen vâki olur. Hele bu şey bende çok vuku bulur. Dur bakalım nasıl adamdır.

(Seyyah yahut İhsan Bey içeri girer).

Çok bilen çok yanılır, tertib eden Mustafa Nihat Özön, İstanbul 1961 (2. baskı), s. 36-40.

ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN

I. MEKTUP VE HATIRAT

1. Sami Paşazâde Sezaî Bey'e 174
2. Recaizâde Mahmud Ekrem Bey'e 180
3. .... (Golos'tan) 186
4. Namık Kemal'e 189
5. Recaîzâde Mahmud Ekrem Bey'e 193
6. Recaîzâde Ekrem'e 205
7. Hâtırat'tan 207
8. Eserlerimi nasıl yazdım 227

II. EDEBİYAT GÖRÜŞLERİ

1. Makber mukaddimesi 231
2. Bir şairin hezeyanı 235
3. Nâkâfi 237
4. Duhter-i Hindû 238
5. Nesteren 241
6. Eşber 243

III. ŞİİRLER

1. Hoş-nişinân 245
2. Şanzelize 246
3. Teatr Franse 248
4. Bir vâize bir mev'ize 249
5. Münacat 253
6. Bir sâfilin tesellisi 258
7. Bir rüyadan sonra 261
8. Telâkîler 262
9. Kabr-i Selîm-i evvel'i ziyaret 263
10. Zamana birkaç hitap 265
11. Garam'dan 267
12. Hacer-i müteharrik 275
13. Hindistan'daki odam 277
14. Bir visâl-i ba'îdü'l-ihtimâl 278
15. Zamane-i âb 279
16. Kürsi-i istiğrak 281

17. Külbe-i iştiyak 282
18. Makber'den 284
19. Ölü'den 293
20. Hacle'den 296
21. Kahbe'den 298
22. Vâlidem'den 299
23. Fena 301
24. Hyde Park'tan geçerken 302
25. Hiç-â-hiç 305
26. Bir hüsnün hüznü 306
27. Bilmem kimin için 308
28. Hediye-i sâl 309
29. Hürriyet neşidesi 315
30. Rakkase-heykel 317
31. Merkad-ı Fatih'i ziyaret 318
32. Şâir-i azam 320
33. Gazup bir şâir 321
34. Devran-ı muhabbet 330

III. TİYATRO

1. Sabr u sebat'tan 335
2. Duhter-i Hindû'dan 342
3. Nesteren'den 350
4. Tarık'dan 353
5. Tezer'den 360
6. İbn Musa'dan 371
7. Eşber'den 375
8. Sardanapal'dan 382
9. Zeynep'ten 386
10. Finten'den 399
11. Liberte'den 431
12. İlhan'dan 434
13. Tayflar geçidi'nden 437
14. Arzîler'den 444
15. Yadigâr-ı harp'ten 449
16. Yabancı dostlar'dan 452
17. Cünûn-ı aşk'tan 454

I. MEKTUP ve HATIRAT

SÂMİ PAŞA-ZÂDE SEZAYİ BEY'E

Birader-i muhteremim efendim,

15 Nisan sene 98 tarihli mektubunu ahz ile kesb-i safâ-yı rûhânî ettim. Lezâiz-i hayattan mahrumiyet ve belkî de kendi kendimden me'yûsiyetle geçen eyyâm-ı hîçîde, bilmezsin ki, senin hitâbet-i gıyâbiyen vicdanıma ne kadar şevk-resân, ruhuma ne derecelerde tesliyet-bahş oldu. Bulunduğum maskat-ı hicrî-yi sefâlette hem-hâl-i esâfil olduğuma kemâl-i ye's ile hükmedip dururken sandım ki, bir sadâ-yı ulvî bana «yok, yok! senin bu hükmün nâbecâdır. Ben sana gezdiğim lâyetenâhiyet-serâ-yı me'âlide yer hazırlıyorum!» hitabını serdetti. O zaman hayal-i ebediyet temessül ve karşımda Kemâl ile Ekrem'den ve Sezâyi'den ibaret bir sema teşekkül ederek, muhit olduğu maarif ve hakikat kâinatına mütevecciheh nefsimi reh-yâb-ı irtikâ buldum. Ne büyük mazhariyet! Mektubundaki sözlerinle Çamlıca'ya olan sevdamı uyandırdın. Bilmem ki sen Çamlıca'nın ulviyet-i cismâniyesi misin, yoksa Çamlıca senin hâtıra-ı ulviye-i mücessemen midir?.

Çamlıca'da bülbül yavrusu dinlediğimizi ben nasıl unuturum?..

O bizim tabiat tiyatromuzun Adelina Patti'siydi. Bu kadın, pek çok şâirleri âşık ettiyse, o kuşcağız da pek çok müstaid-i muhabbeti şâir eylemiştir. Ben eminim ki, biz Çamlıca safâsını ne yeni dünyada sürebiliriz, ne eski âlemde; ne Amerika ormanlarında buluruz, ne İtalya müzelerinde. Çünkü o mübarek yer vatanımızdır. Dediğin küçücük hânende-i kudretten aldığımız hiss-i ulvîyi ise ne Nelson telkîn edebilir, ne Albany; ne Paris'in Grand Opera'sı ihzâr eder, ne Viyana'nın asker muzikası. Çünkü o âciz mahluk bizim vatandaşımızdır.

Çamlıca yalnız vatanımız değil, efkâr-ı şâirânemizin de mâderidir. Bülbül yavrusu yalnız vatandaşımız değil, hem de birader-i hissimiz, beraber-i âh ü zârımızdır.

Hattâ bazı kere ben onu kendi zâde-i tab'ımıza benzetirdim. Gönlümdeki sevda aksettiği zalâm içinde feryad ediyor gibi gelirdi.

Ya, umumen kuşların sâye-i şafakta icrâ ettikleri o hüsn-i sadâ çağlayanının letâfetini, o zâde-i medeniyet dediğimiz araba gürültüleri, velvele-i terakki bildiğimiz para çıngırtıları bize nasıl unutturabilir?. Şüphe yoktur ki, bizim gibiler füyûzât-ı edebîyeyi bedâyi-i tabiattan iktibâs

ederler. Efrâd-ı beşer istidâdlarına göre hep inkılâbât-ı tabiattan mülhem olur. Şuarâ baharın yetiştirdiği mahlûkattandır. Her telîf-i latîf bir mevki-i tabiînin tasvîr-i manevîsi, her müellif bir mesîre-i kudretin mahlûk-ı bedâyi'idir. Her cûybâr bir hiss-i müteheyyic, her ağaç bir fikr-i sâkin, her sehâb bir hayal-i ulvîdir. Tabiat, o ne fevkalâde şâirdir ki, bütün âsârı da şuarâdan zuhûr eder!. O ne büyük Halık'dır ki, mahlûkatı da iktidâr-ı halk ile mütehallık!. Ey temâşâ-yı kevâkible ihyâ ettiğimiz geceler! Nerdesiniz?.

O ziyâ-yı şafağa doğru uçtuğunu söylediğin kuşlar ki, seyyâr bir şükûfe-zâra benzer, gönlümüzde olan hissiyât-ı ilâhiyeyi hâmil olup gittikleri için dergâh-ı sermediyete gönderilmiş sâ'yilerimiz addolunsa değmez mi?.. Ey tulû'-ı dâimî ki bir inkılâb-ı mütenâvibsin, ey gurûb ki sana bir cihan-ı mütezelzil desem veya bu âlem için seni bir nümûne-i sukût addetsem becâdır, ey mâhtâb ki bezm-i ilâhînin sâye-i müstatili senin kadar dil-rübâdır, ey temâşâ-yı kevâkible ihyâ ettiğim geceler, ey ma'mûre-i tabiat, nerdesiniz? Nerdesiniz?..

Yıldızları eyledim temâşâ,
Eş'âr ki Hâlık etmiş inşâ,
Sâ'atlerce kıraat ettim,
Şekten kesb-i berâat ettim!
Yok hiç birisinde ol fazîlet :
Vechindeki cilve-i hakîkat[1].

Hakikat! Yıldızlar ki semâ denilen ulûhiyetin o âli-serâ perde-i serâiri etrafında ukûlün nüfûzuna haylulet için nigehbân olan meleklerin enzâr-ı pertev-nisârı denilmeğe şâyândır, bana senin mektupların derecesinde bir şevk ve meftuniyet vermiyor, Hâmid'e Sezâyi kadar takdîr-i me'âli ettiremiyor. Ara sıra mazalle-i leyâlde işittiğim ve birtakım vahşiye kadınlar manzara-i fenâya kahkaha-zen-i istihfâf olur gibi, dinlediğim baykuşların sadâsını Golos ahbap ve ahalisinden cümlesinin musahabetine tercih ediyorum.

Buranın tabiat-ı mevki'esini çürütmem. Âfâk-ı şarkıyeye mehâsinnisâr olan letâif-i kudretten burada dahi dağların etekleri dolmuş, kırlar, sahralar donanmıştır. Galiba Çamlıca'dan gelen bir rüzgâr Sezayi'nin yâd-ı tahassürüyle beraber mevsim-i baharı da getirerek bu eski ilâheler harabesi bir gülistândan misâl oldu. Kırlarda, tepelerde sürüler

1 Bu beyitler *Eşber*'dendir (Not metne aittir).

serbest serbest gezer, kuzular meler, günlerce dolaşılsa tükenmeyecek bir sâha-ı dil-rübâ üzerinde vâki büyük bir zeytin ormanı balkonumun zîr-i nezâretinde lerzândır.

Mahsûr olduğum cibâl-i âliyeye beyaz beyaz köyler serpilmiş, bilmem hangi mahlûkat-ı semaviye oralarda yuva yapmış gibi durur, birtakım ilâheler ittihaz-ı mesken etmiş zannolunur. Şehrin dağlarla muhât olan sâkin körfezi yere inmiş semaya benzer. Tulû'dan evvel bülbüllerim uyanır, gurûbdan sonra ishaklarım başlar. *Les Misérables*'ı ihtar eder bir kırlangıç odamda lâne-sâzdır; penceremden girip kapımdan çıkar. Londra ve Paris'in parfumeuse'lerini[2] andırır latîf bir rüzgâr, mevâki'-i vahşet müekkeleleri gibi, râyihalar neşrederek eser. Havası sünbülî, sabahı rengîn, mâhtâbı ulvîdir.

Bilirim, bilirim, bilirim ki oranın kadınları hüsn ü cemâlde benim teşbihatımla vasfolunacak derecelerden bâlâdır. O nûr-ı laciverde benzeyen havayî gözlerinde bir subh-ı nâ-mütenâhînin ibtisâmından mün'akis bir hal görünür; Ulvî bakışları hep semâviyatı ihtâr eder; şaşaa-nisâr olan saçlarına nazar olunsa zannedilir ki, başlarına nur inmiştir. Yürüyüşlerinden terbiye ve marifet, kıyafetlerinden letafet ve zarafet anlaşılır. Düşünmeli ki, kendileri latîfliğin, zarifliğin de fevkında olmak lâzım gelir. Denizdeki serv-i sîmînler onların âlem-i âbında olan safâ kadar şevk-engîz değildir. Gökteki amûd-ı nûrânîlere benzettiğin endâmları mîr'ât-i kâinatın suver-i mehâsininde bî-hemtâdır.

Galiba Paris meşhûdâtımdan olarak sana da nakletmiştim ki, o benâtü'l-cezîre tenasüb-i kāmet, temâyüz-i hüsn ü melâhat ile Paris'te dahi ta'ayyün eder. Bulvarlar, «Bois»lar[3], Champs-Elysées'ler en ziyade o letâif-i zevi'l-hayat ile tezeyyün eyler. Fakat benim gönlüm bizim taraf güzellerine daha ziyade ısınmış. Bizimkileri sû-i itiyâd, sû-i terbiye, sû-i ta'ayyüş gibi vesâit, muhassenât-ı tabiiyelerinden çıkarıyor.

İngiltere'de güzellik bir dereceye kadar sınâ'îdir denilebilir. Ahalisi hikmet ve marifet eseri olarak hüsn-i terbiye, hüsn-i hareket, hüsn-i tagaddi ve maîşet sâyesinde kesb-i kuvvet ve binâenaleyh kesb-i hüsn-i suret ediyorlar.

Sarah Bernard için —ki tabiat hilâfına olarak—

Ne zaman istese güzeldir o!.

demiştim. Şiddet-i ân, safvet-i renk, nisbet-i endâm gibi kemâlât-ı sûriye güzel havalı mevki'lerde, güzel mevki'li havalarda perveriş bulunur. De-

2 Güzel koku satan genç kadın.

3 Orman

mek ki İngilizler mukteziyât-ı tabiata tagallüble bu hasâis-i kudreti temellük ediyorlar. Orada her şey gibi güzellik dahi terakki ediyor.

Vicdâniyât bahsine gelince : İtikad-ı mahsusun hakāyıktandır. Zaten ben vicdansızlığı İngiltere'nin nisvânına azvetmemiştim. Kadınların hissiyât-ı rakîka ile min-tarafillah perverde ve hattâ vatan kadar evlâdperver olduklarını isbâta «mâder-i vatan» vasfının kabul-i umûmiye mazhariyeti kâfidir. Benim bu hakikati takdîr ettiğime ekser âsârım şehâdet edeceği gibi,

Vermiştir inâsa Rabb-i Hallâk
Sultan-ı vatan yolunda ahlâk[4]

beytini söyleyen bir kardeşinde itikad-ı mahsusunun aksini görmeyeceğine de senin büyüklüğün delâlet eder. Bâr-ı girân-ı sefâlet nâlendelerinden olarak söylediğin bedbahtân-ı insaniyetten vicdâniyât me'mûl etmeyeceğim ve me'mûl etmeği de mugāyir-i insâf ü merhamet göreceğim tabiîdir. Bunlara dair ki ahvâlinin bir kısmını,

Ne demek anlamamak bir vicdân,
Ne imiş bilmemek asla Yezdân!
En hazîn hâl ile en hoş gülmek,
Gülerek, eğlenerek, bir ölmek,
Nine koynunda olup ülfet-yâb,
Kaldırımlarda dolaşmak bî-hâb;
Davet etsin diyerek bir murdâr,
Hasta halinde çıkıp geşt ü güzâr.
Bir taş üstünde görünmek râhat,
Uyumak üç gecede bir saat,
Zabt-ı âh etmek için habs-i nefes,
Nefes almak diye azm-i mahbes;
Soyunup ferş-i kesîfe girmek,
Anda bir şahsa tesellâ vermek.
Almak âgûşuna dehşetlerle,
Bûse vermek ana nefretlerle!..
Râhat etsin diyerek bir kanlı
Ezilir bir döşek olmak, canlı.
Kabrini sırtına almak zinde,
Yine hiç inlememek zîrinde!

4 Bu beyit *Nazife*'dendir (Not metne aittir).

Ya ne olsun bu meşâkka illet,
Ne içindir bu sefâlet, zillet?..
Âh mahzâ kuru bir ekmek için,
Yani aç kalmayarak ölmek için!..
Şevk olur sûziş-i dil mâtemde,
Aç kalan zehri de yer âlemde!...[5]

beyitleriyle tarif etmiştim. O gitti.

Biz edebiyata gelelim : «Milton, Shakespeare, Shelley, Byron gibi şuarâ ve üdebâsı olan bir milletin edebiyatı, Fransa'dan öğrendiklerine nasıl hükmolunabilir» diyorsun. İbtidâ Byron'u bir tarafta bırakalım ki, o mübareği hemen hiç sevmem, hem de dünyada on sekizinci asrın en son senelerinde, daha doğrusu milâddan bin yedi yüz seksen sene sonra gelmiş, âlem-i matbuata ise Victor Hugo'dan evvel gelmemiştir.

Shakespeare bin beş yüz şu kadar sene sonradan bin altı yüz evâsıtına kadar saltanat-ı edebiyesini sürmüştür. Malumdur ki, tarih-i edebiyat milâd-ı İsa'dan evvel Homère'de ibtidâ ve Sophocle'de, Euripide'de, Ciceron'da, Eschyle'de vesairede devam ederek Quintilien'de vesairede nihayet bulmuş ve bu Yunan ve Roman havârıkının ilm ü irfân ve meziyetlerine, hattâ kudret ve şöhretlerine en evvel İtalyanlar vâris olmuştur ki, İtalya'nın o hadd ü hisâbı olmayan meşâhîrinden Dante'nin, Pétrarque'ın, Boccace'ın, Arioste'un, Le Tasse'ın vesair isimlerini şimdi tahattur ve ta'dâda hâcet görmediğim hükemâ-yı edebin zuhûru işte o tarihte, yani bin iki yüz, bin üç yüz, bin dört yüz senelerindedir. Bu tarih, ki dediğim eâzıma nisbetle umumiyeti içinde olarak onuncu Léon devri demekle ma'rûftur, dört büyük devr-i edebin birincilerinden addolunur. Bunlardan çoğu Fransa'da vaktini geçirmiş ve bilhusus Alfieri, memleket-i hürriyet orasını bulduğu için Paris'e hicret etmiştir. İçlerinden Fransa'da doğup, Fransa'da ölenler bulunduğu şöyle dursun, ekser âsâr-ı edebiyeleri Latince olduğundan, bittabi en evvel Fransa'da sıyt u şöhret bulmuşlardır. Yunan'ın, Roma'nın, İtalya'nın meâsir-i edebiyesini bin yüzden bin yedi yüze kadar Fransa üdebâsından olarak bildiğimiz Guillaume de Lorris'ler, De Champeau'lar, Clopinel'ler, Abélard'lar ve daha bilmem kimlerin nakl ve iktibas ettikleri ve Almanya'nın yukarda dediğim iktibasât-ı hikemiyesine bu suretle mukabele eyledikleri müsbettir. Hem ne hâcet!.. Milletlerin edeben, marifeten yekdiğere olan kıdemleri dârülfünunlarının tarih-i küşâdını tahatturla malum olur. Paris üniversitesi âlem-i medeniyetin birinci dârü'l-ulûmu, birinci marifethâne-i edebiyatı

5 *Bir sefilenin hasbıhali*'nden (Not metne aittir).

olarak, onuncu veya on birinci asr-ı milâdide teşekkül etmiştir ki, milel-i saire hep bu nümûne üzere o menbâ-marifeti tesis eylediler. Fransa üniversitelerinden sonra sırasıyla İspanya ve Portekiz ve İngiltere ile Almanya ve İsviçre üniversiteleri meydana geldi. Hem Fransa'nın, hem Avrupa'nın ikinci taht-gâh-ı maarifi olarak Paris üniversitesi Guillaume de Champeaux'nun, De Lorris'in, Abélard'ın vesâirenin sebeb-i neşâtları olmuştur ki, o asırda İngiltere ne bir üniversiteye mütemellik, ne de Chauçer'e mâlikti. Medeniyet ise malumdur ki, doğduğu yerde kalmayıp, bizim memleketten başka, Avrupa'nın her tarafında seyahat eder. Bu hal İtalya'dan Fransa ve Almanya'ya muhâceret etmiş olan edebiyat ile hikemiyâtın saydığım delâletlerle oralardan dahi İngiltere'ye seferber olması pek istib'âd olunmamak lâzım gelmez mi[6].

Mektuplar, I, İstanbul 1334/1916, s. 13-40.

6 Bu mektubun sonu eksiktir.

RECÂÎ-ZÂDE MAHMUD EKREM BEY'E

17 Teşrin-i evvel 1298 19 Ekim 1882

Sezâvâr-ı hürmet biraderim Ekrem'im efendim,

Bundan iki ay evvel dest-res olduğum lutufnâmeni bugün bir kere daha okudum. *Talîm-i edebiyat*'ı her gün okuyorum. Bana senin makâlin değil, hayalin bile bir ders-i edebdir. Yazdığın şeylerden istifade ettiğim gibi seni düşünmekten de müstefîd olurum, çünkü memleketimizde benim istidâdımı bilhakkın takdîr edenlerin —ikincisi diyemem— birincilerindensin. Aile-i edebiyat içinde bir yetim olduğum halde Kemâl ile sen bana peder, birader oldunuz. Seni daha öğrenmediğime nasıl hükmedersin bilemem?.. Şu yukarda söylediğim şeyler vicdanımdan sâdır oldu. Buna da kendi istidâdımdan bahsedişim bir alâmettir.

Evet ben musta'id-i ilm ü kemâlim; fakat câhilim. Kemal az şeyde çok şey öğrenmiştir. Sen ise az, çok öğrenmiş olduğun şeyleri herkesten iyi öğrenmişsindir. Malûmâtımız derece-i kâfiyede olsaydı üçümüz de bizim memleketin değil, fakat dünyanın en büyük şâirlerinden olurduk. Görüyorsun ki, vicdânımda olan mermûzâtı söylüyorum. Bir gün sen bana «Şinasi nedir?» demiştin Filvâki Şinasi neydi? Ne olsa o bizim memleketimizde hiç bir şey olmazdı. Onun en büyük fazileti Kemal'i meydana çıkarmasıdır; edebiyat kütüphanesinin miftâhlarını öyle mâhir bir ele vermesidir. O sarf yapmıştı. Kemal onu mantığa götürdü. Sen çok şeyi Kemal'den öğrendin. Fakat istidâdı ondan öğrenmedin. Zekâ, fetânet, filân onlar mekteb-i ilâhîde okunan derslerdendir.

Bana gelince : Edebiyat meyli bana senden geldi, Kemal'den gelmedi. *Tasvîr-i efkâr* çıktığı zamanlarda ben çocuktum. Senin *Hakâyıku'l-vakâyi*'e, *Terakki*'ye yazdığın şeyler ve sâir âsârındır ki, beni edebiyat yoluna sevketti. Hattâ ismini, şahsını bilip de ülfetine mazhar olmadığım zamanlarda seni gördükçe içimden «işte o güzel şeyleri yazan bu adam değil mi?.. Âh mümkün olsa da ben de şunun gibi edîbâne şeyler yazsam!.» derdim! O zamanlarda idi ki, senin âsâr-ı matbûanı takliden odamda kapanıp şiirler tanzîm eder, hayaller tasvîr eylerdim. Bilmem nasıl bir kuv-

ve-i mümeyyize o yazdığım şeylerin seninkiler kadar güzel olmadığını bana tefhîm ederdi. İşte o zamanlarda idi ki, sana Bozdoğan kemerinde, hattâ kemerin altında tesadüf ettim. Uzaktan geldiğini gördüğüm vakit «Yarab, nasıl olsa da şu içimin sevdiği adamla ülfet etsem» demiştim. Birbirimize yakın geldiğimizde ibtidâ sen gülerek bana dedin ki: «daima iltifâtınıza muntazır oluyorum, niçin dirîg buyuruyorsunuz?» Onun üzerine selâmlaşmağa başladık. O tarih benim için bir kere gelmiş bir bayramdı. Ondan sonra Bahaeddin[1] zuhûr etti. Ülfetimizin hem devâmına, hem tekîdine sebep olan odur. Ben senin pek büyük olduğunu anlamıştım. Ve seninle konuşurken bunu düşünürdüm. Fakat sen kim bilir benim için ne derdin? Seninle konuşmak bana bir edebî kitap okumak gibi gelirdi. Demek isterim ki, işte o zaman sen benim gönlümde edebiyat için bir büyük şevk husûle getirdin. O şevk ile yazdığım şeyleri tashîh ve ikmâl eden Kemal'dir. Şimdi bana hocalıkta hanginiz birinci oluyorsunuz? Orasını sen düşün. Buralarını yazdığım senin mektubunda okuduğum «beni öğrendikten sonra hakkımdaki galat-ı nazarından dolayı ne dersin acaba?» sözü üzerinedir. Ve bu fikrin ne kadar galat olduğunu anlatmak içindir. *Nesteren* meselesinde münasebetsizlik etmiştim. Bunun için o kadar izhâr-ı nedâmet ettiğim halde bir daha yüzüme vurmak lâyık mıdır? *Nesteren*'e yazdığın mütâlaa pek doğru idi. Fakat Allah için olsun doğru söyle, yazılışı da pek doğru muydu? Bazı yerleri tezyîf-gûne değil miydi? Olmasa bile ben öyle gördüm, benimle beraber okuyanlar da öyle gördüler. Onun üzerine ma'kûs bir cevap verdim. Mamafih Allah'ı işhâd ederek söylerim ki, o cevabın bir fıkrasına senin verdiğin mânâ hâtırıma gelmemişti. Her neyse geçmiş unutulur. Ben de her şeyi unuttum. Sen beni affettiğin gibi benim gönlüm de kemâliyle tamîr olundu. Beyinlerinde bir muhâbere-i vicdâniye mevcud olanlar için bu şeylerin tezkârı, hususiyle tekrarı câiz değildir.

Mektubunun cevabını bugüne kadar veremedim. Niçin?.. Bilmezsin değil mi? Şunun için ki ben bu Poti denilen berzaha düştüğüm günden beri müsteskal olmuş bir misafir gibi oturuyorum. İstizân teşebbüslerine geldiğim gün ibtidâ ettim. Her istediğimin aksini veren tâli, yahut tesadüf, Allah, yahut insaniyet bizden o mezuniyeti dirîg etti. Bir belâya uğradım ki ondan kurtulmak da bir belâdır. Yani izin vermiyorlar diye kalkıp gidecek olsam mes'ul olacağım, yıllarca ma'zûl kalacağım. Ma'zûl kalmak benim için aç kalmak değildir. Fakat boğazından geçmeyerek yemek yemektir. Hal böyle olmasa benim için ma'zûliyetten, belki menkûbiyetten büyük devlet olmazdı. Şehbenderliğim için maaşı azsa da sefa-

1 Ziver Paşazade (Not metne aittir).

ret maîyetlerinde kitâbetlere nisbet müstakil gibidir, diyorsun. Vâkıâ gayr-ı müstakil değil, istiklâl-i tâm ile müstakil, fakat maaşı da az değil, hiç yok! Çoluk çocukla beraber geliyorum. Bu ne büyük saadet!.. Fakat onlarla beraber müzâyaka çekmek veya muzâyakama onları teşrik eylemek ne büyük musibet!.. Bu bâbda seninle İstanbul'da söyleşiriz. Artık firâra karar verdim. İsterlerse asker firârîsi addetsinler. Kokozluk bir tuhaf tabirdir ama, onun altından açlık denilen dehşetli kelime çıkıyor. Bu tuhaf sözün mânâsı pek acıdır.

Senin Sadullah Bey'e[2] olan *Talîm-i edebiyat*'ını bizim hemşire[3] pek istiyordu. Ona gönderdim. Elbette darılmazsın. Ona nisbetle Sadullah Bey üstad, Sadullah Bey'e nisbetle hemşire şâkirddir. Bir eserden istifadeyi ise üstaddan ziyade şâkirdi eder. Müşârünileyhe o vakit yazıp da bana verdiğin mektup zâyi veyahut kaybolmadı. Ama bendedir. Artık benim tasarrufuma geçti sayılır, öyle değil mi?..

Rize'nin mevâki-i tabiîyesi, hani o senin dediğin kitâb-ı tabiatın en mânîdâr muhteviyâtından olan ormanlar, filanlar burada yoktur. Burası tabiatın daimî surette içine işemekte olduğu bir yataktır, tabiri ma'zûr ola. Görüp de sevdiğim yerler, düşünüp de beğendiğim mevki'ler gözümün önüne gelmese, benim için burada tevakkuf mümkün mü olurdu?. Hiç!..

Ekrem, sen de, tabiatın bedâyi'inden ve kudretin en güzel sanâyi'-indensin. Seninle öyle bir yerde bulunmağa benim için lüzum yoktur, seninle bulunmak kâfidir.

Rize'nin cühhâl ve muta'assıbîni Poti'de aranıyor diyebilirim. Emin ol ki, Rusya hükûmeti müteferriât-ı idarede bizden beterdir. Rusya istibdâdın hükûmet ve belki tagallüb ettiği bir yerdir. Napolyon'un «en medeni bir Moskofu teşrih etsek bir kazak suvarisi görürüz», dediği esahh-ı nukûl ve ehakk-ı siyerdir.

İkinci mektubumda senden cevap almadığımı, Berlin'den kâğıdımı aldıktan sonraya ta'lîk-i muhabere ettiğine hamleylemiş olduğum halde alt tarafta sitem söylediğimi garip görüyorsun. O sitem nasılsa kalemin ağzından kaçıvermiş. Gönülden çıkma bir kitâbe değildir. Affedersin.

Züğürtlük sair ilel-i sâriye gibi değil de hepimizi birden öldürecek diyorsun. İşte ben de öyle görüyorum da hep beraber ölmek için İstanbul'da bulunmak istiyorum. Çünkü Ruslar içinde züğürlükten ölmek ayıptır. Bense dünyada Türklerin lekesini temizleyecek şey ölmektir itikadındayım.

---

2 Sadullah Paşa ((not metne aittir).

3 O sırada büyük biraderleri Nasuhi Bey'le birlikte Rize'de bulunan Abdülhak Mihrünnisa Hanımefendi.

Üstad-ı muhteremle yukarda dediğim gibi bizim muhabere vicdanen oluyor. *Hazine-i evrak*'ın birkaç nüshası elime geçti. Senin «La Fontaine» pek hoşuma gidiyor. Şinâsi'nin o yolda şeylerine benim nazarımda birkaç kere müraccahtır.

Bâkî'nin[4] üslûbunu sen de beğenmeğe başladın mı? Dediğin gibi o çocuk kalemine sahiptir. Yazdığı şeylerin çoğu mütercem ise de üslup ve ifadesi daima kendisinindir. Benim gibi icâda taklidden gitmedi. Çünkü ben taklid ile başladım. Şimdiki çığırım başkadır zannediyorum, amma yine pek emin değilim. Orasını siz bilirsiniz. Sezâyi Kemal'in şivesini taklid ediyor. İleride o da değiştirir elbette.

Sâmi Paşa'da acınacak hal şüphe yok ki öyle ihtiyar bir edibin zevâlidir.

Ziya Paşa'nın *Tartuffe*'ünü gördüm. Zannederim ki onun tab'ından müellifle mütercimin ruhları şâd olmamıştır. O nedir öyle Allah aşkına!

İbn Kemal'in hâli de ma'lûm. «Onun hakkından Ebüzziya gelsin, bizim nemize lâzım diyorsun», doğrudur.

Dur bakayım, yine *Tartuffe* tercümesine geliyoruz galiba. Benim dediğim *Tartuffe* gibi bir eseri hakkıyla ibtidâ nesren tercüme ettikten sonra onu takfiyede Ziya Paşa için bir güçlük yoktur demekti. Bunda istinâdım paşa merhumun ictihâdına değil, paşa merhum hakkında Kemal'in itikâdınadır. Çünkü merhumu ben iyi bilirim, fakat iyi tanımam. Mamafih sözüm bir iddia değildi, hasbihaldi. Bu gibi mesâilde sana İbn Kemal kadar değil, belki de Kemal'den ziyade itimadım vardır. Çünkü bazı kere Kemal bir adamı hatır için de iltizâm eder. «Ziya Paşa tercümeyi bitirdikten sonra pişman olmuştur» demekten betâet-i temyîz isnâdı çıkacağını düşünemedim. Bazen bende vâki oluyor ki, bir eseri yazdığıma hem başladıktan sonra, hem yazdığım sırada, hem de bitirdikten sonra pişman oluyorum. Fakat nedamet ne başladıktan sonra devama, ne de bitirdikten sonra tab'etmeğe mâni olmuyor. Ziya Paşa için bu hal belki bir mânia olabilmiştir. Burada Ziya Paşa ile mukayese-i nefs etmekte bir mübâlaga-ı şâirâne yapıyorsam affet. Kafiyesiz bir manzumeyi, hani o çocuğun[5] manzumesini beğendiğimi söylemiştim. Mukaffâ olsa daha ziyade beğeneceğimi söylemiştim. Mukaffânın daha ziyade hoşumuza gitmesi itiyad belâsı değil midir? Eski şiir, eski yolda şiir imiş, yani Homère'in yazdığı da kafiyesi olmadığı halde şiir imiş. Sonra bir kafiye bid'ati çıkmıştır. Kudemânın mevzûn ve fakat gayr-ı mukaffâ olan sözlerine şiir dememek câiz olur mu? Mukaffâ şiir daha parlak olduğunu îhâm

4 Sami Paşazade Bâki Bey (Not metne aitir).

5 Osman Sahib Pirizâde.

etmiştim. Evet, daha parlak oluyor. Fakat kafiyesizi bana daha tabiî geliyor. Bununla beraber kafiyesiz hiç bir şiir söylediğim yoktur. Yalnız kafiyesiz bir sözün mevzûn olduğu için şiir olduğuna kāil oluyorum. Kāil olmak da değil, inkâr etmiyorum. Manzum dediğin *Nesteren*'in mevzûn olmadığını sen de muâhezende meydana koymuş idin. «Kâffe-i elsinede âsâr-ı kalemiyenin inkısâm ettiği nev'iler nesir ile nazımdan ibaret iken» pekâlâ lâkin Fransızcada «en prose»,[6] «en vers»[7] yollarından başka bir de «en rime»[8] yolu var. Bunun «en vers» ile bir mânâda olup olmadığını Paris'te iken iyi tahkîk edemediğimden şüpheden kurtulamamıştım. Her ne ise, ne olursa olsun «Türkçede bunlardan başka mukaffâ nâmıyla bir «genre»[9] daha ihdâsa da çalışıyorsun» diyorsun. İhdâs benim işim değil ama, ihdâs olunsa fena mı olur? İhdâs olunsa da —manzûm ve mensûrdan fazla olarak— ismine mukaffâ, yahut müheccâ denilse olmaz mı? Bana kalırsa heceyi de on beşin haricine çıkmamak üzere tahdîd etsek, yani ta'dâd-ı hecâ külfetini tahfîf ile o yolda yazılan bir şeye yalnız mukaffâ desek hoş olur.

«Ekrem'e nisbet için bir emr-i mühimme muhâlefet Hâmid'e çesbân düşer mi dersin?» bu nasıl söz kardeş! Yine mi vehme başladın? Benim maksadım —işte sana içimdekini söyleyim— heceye de pek itibar etmeyerek nesre de benzememek şartıyla mukaffâ nâmında bir «genre» ihdâs etmektir. Muvaffak olursam ne âlâ! Olamazsam kıyamet kopmaz a!.. Bu yolda çok şeylerim var ki daha basılmadı. Yalnız bir tanesini, en ufak bir parçasını *Hazine-i evrâk*'a yolladım, nümune olarak değil fakat. Çünkü en beğenmediklerimdendir. İsmi yahut unvanı «Melekûttan sâfilîne bir nazar»dır. Eğer tab'larına hoş gelirse basarlar, görürsün. Şu ben sana niçin nisbet ciheti arayacakmışım. Burasını anlayamıyorum. Kafiyesiz manzumede, manzum gayr-ı mukaffâda bakıyorum ki, hiç bir ihtilâfımız yok. Çünkü sen «mukaffâ olmayan manzûmâtın söz itibariyle her türlü letâfet ve meziyetten hâli bulunacağını söylemedim» diyorsun, ve söylemiyorsun. Ancak gayr-ı mukaffâ manzûmun, manzûm mukaffâ kadar hoşa gitmediğini söylüyorsun ki, ben de aynıyla bu fikirdeyim.

Ziyade olarak bu hoşa gitmemek hâli me'lûfiyet icâbıdır demiştim. Musset'nin mecâlis-i edebiyesinde kafiyesiz şiirlerini beğenenlerin «autorité»lerini ben de bilmem. Bilmeğe de lüzum görmem. Zira şiirler Mus-

---

6 Nesren.
7 Nazmen
8 Kafiyeli, mukaffa
9 tarz, nev'i

set'nin, dediğim «concert musical»ler[10] dahi hususî mahallerdir, umum için olan «café chantant»lardan[11] değil; yani her biri şiir ile musikinin akd-ı uhuvvet ettiği bir dershâne-i üdebâdır. Bunlar ise kafiyesiz şiiri tabiîlik nokta-i nazarından bakarak beğenirlerdi zannediyorum. «On sekizinci asırda bir aralık manzum tiyatro yazılmasını men'e kalkıştılar» diyorsun. Bu teşebbüs Fransa'da hâlâ bâkîdir. O asırda ise buna Voltaire mâni olmuş diyorsun. Zannederim ki Voltaire'den ziyade Corneille ile Racine'in âsârı mâni olmuştur. Hattâ Voltaire kafiyeyi ilgāya kıyam etse yine müsmir olmazdı. Çünkü edebiyatta o kadar nüfûzu yoktu. Bugün kezâlik ben öyle bir davaya kalkışacak olursam, Kemal'in, senin âsârınız meydanda dururken ne ehemmiyeti olabilir? Ehemmiyeti olsa bile ısgā olunmaz, şiirden de kafiye ilgā olunmaz. Sizin bile o kadar iştihârınızla beraber eserinize ikhfā edenler bir ekalliyet değil midir?

Nesteren hakkındaki mütâlaanın isabetini anladığımdan bahsedişim cemîle filan değil, hakikati beyândır. Mütâlaan umumiyet itibariyle doğrudur. Bir iki yerde haksızlık hâlâ görüyorum. Lâkin bir iki yerde. *Hazine*'ye verilse istifade olunurdu. Ama istemiyorsun. Bizim «Bir vâize bir mev'ize» manzumesinin hiç birini değiştirmemişsin. Basılmış gördüm; fakat Maarif berbâd etmiş. Nısfından ziyade tayyolunmuş. Sonradan gönderdiğim «Mazi yolcusuna âti yolu»nun da tecellisi öyle olmak imiş. Bilseydim *Tercüman-ı hakikat*'e göndermeni rica ederdim. Çünkü Midhat bastırırdı. Artık sözü kesiyorum. Yakında mülâkatımızı ümit ederim. Şimdilik kemâl-i tahassür ve kemâl-i hürmetle ellerinden öperim muhterem biraderim Ekrem'im efendim.

Birader-i vicdan-beraberin
Abdülhak Hâmid

Hâmiş : Yazım okunmaz halde. Tebyîz etmek lâzımdı. Fakat o zaman belki iki üç ay daha uzardı. Yazının fenalığını affet. İfademin fenalığını mazûr gör. Zira akıl ve fikrim perişandır.

Mektuplar, II, İstanbul 1334/1916 s. 77-94.

10- Musiki konseri
11 Şarkılı kahve.

Gölos'tan 20 Teşrin-i evvel 1298/1 Kasım 1882

Olmadan râh-ı rahmete âzim[1]
Size bir hacc-ı dünyevî lâzım!..

Dokuz teşrin-i evvel tarihli *Vakit* gazetesinde münderiç makalesini okuyan, Elhâc İbrahim Efendi'ye böyle denmez mi?

Efendinin zu'munca dünyada Araptan başka insan, Arapçadan başka lisan yok; mesîre-i fazîletleri olan Arabistan'dan gayrı da bir debistân-ı edeb ü marifet görülmeyecek!

Allâme-i kehf-arâ ki fenn-i mimarının terakkiyatını örümcek yuvalarından istidlâl etmiş! Kutb-ı hücre-nişîn ki istikbâle yuvarlanan cihan-ı kemâlâtı pençesine alıp mâziye fırlatacak! Hatîb-i imâret-pîrâ ki, lezâiz-i vicdâniye ziyâfeti olan dârü'l-huzûz-ı medeniyete pilav, zerde kâseleri, çubuk tablalarıyla gelmiş! Edîb-i hayme-güzîn ki bir deve katarıyla bir şimendöfere meydan-hân-ı müsâbakat oluyor! Seyyâh-ı külbe-peymâ ki beytü'ş-şifâ-yı harâbâtı tamîr için ma'mûre-i ukûle zelzele-bahş-ı kerâmât olmağı kurmuş!.. Hasbîde-fikr-i şeb-revân ki, ahyâya lezâiz-i hayatı mezarlıstanda, üdebâya kavâid-i beyânı vâdi-i hamûşânda öğretecek!.. Musannif-i yek eser ki yazdığı şeyler hayatın takdîr-i levâzımına kâdir olan ashâbı nazarında seng-i mezar üzerine yazılmış sözlere benzer!.. Müellif-i *Hadikatü'l-beyân* ki bedâyi-pesendân-ı erbâb-ı şebâba karşı ref'ettiği alâim-i gulüvv, nûr-ı irfâna tekâbül eden girye-i ye'sin kavs-ı kuzahıdır!.. Yani saadetlu Elhac İbrahim Efendi hazretleri ki, bir hakem-i bî-taraf kaleminden bedâhet-nisâr-ı zuhûr olan hakâyıka zebûn olarak tarafdarânıyla beraber îkâd-ı meşâ'il-i hiddetle mazleme-nevredân cühhâl-ı muhalifîni îkaz edecek : Şimşekler altında ateş böcekleri!..

Makaledeki hitaba cevap :

Maksadınız anlaşıldı : Biz hep câhil, siz a'lem-i kâmil; âlim olmak ise sizin fikr-i siyahınızca kavâid-i Arabiye öğrenmekle kâbil!.. Öyle değil mi?

Efendi, siz Arabistan'dan başka bir yere, fikren olsun, seyahat buyurur musunuz?.. Efendi, siz biraz sükût ile bu biçâre ümmete pek büyük bir bahşiş eder misiniz?.. Efendi, siz bize Arapçayı öğrenmenin bir yolunu

1 İntişar etmemiş olan makalattandır (Not metne aittir).

gösterseniz nasıl olur acaba?... Bir usûl-i tahsîl yapabilecek misiniz? Yoksa Arabistan'a mı gidelim?.. Bu ne?... Bu dâhiye-i garaz bu ümmetin başına nereden musallat oldu?.. Durmuş da lisanımızı ta'rîb, vatanımızı tagrîb etmek istiyor!..

Efendi, biz sizden Türkistan'da Arabî tahsîl edenlerin içinde lâyıkıyla kavâid-i Arabiyeyi öğrenmiş de Arapça lakırdı söyler veyahut öğrendiği kavâid sâyesinde Arapça yazı yazar bir adam isteriz!.. Siz Arabistan'a gitmiş, kavâid-i beyâniye öğrenmişsiniz de kanun-ı münâzara bilmiyorsunuz!.. Buna vicdân-ı umûmî hükmetmiştir ki, siz bir müfteri, bir garazkâr zâtsınız!.. Bühtân ve husumetiniz de efrâda değil, cemiyetedir, cemiyete değil insaniyetedir. İnsaniyeti meyyâl-i terakkî halkeden uluhiyete de bühtân etmediğinizden emin değiliz.

Efendi, bugünkü gençlerimiz -ki siz onların yanında sabîlerden acemisiniz- usûl-i tedrîsin mefkûd olduğu bir medresede de yıllarca ifâte-i fikr ü istidâd ile yaşamak ve ateh getirmenin yolunu düşüne düşüne bunamak hâhişgeri değildir!.. Sizin gibi Arabîde nâtıkalı bir pîr olup da elsine-i sâirede dilsiz bulunmak istemezler!..

Efendi, insan ne kadar bir ferde garazlı, yani sizin gibi hasleten mazlı olsa, başka vesâitle bir iki senede zabtolunan kavâidü'l-beyânı yirmi otuz sene bir hücre-i sefâlete mülâzemetle yine öğrenmemeği ve fakat nûr-ı zekâlarının söndüğünü öğrendikten sonra, sizin gibi zulemât-ı ye's içinde kalarak öğrenilecek şeyleri dahi görmemeği bir kavme tavsiye edemez!.. Sizinki ye's ve fütûr hâli olduğu bî-iştibâh, halkı da o zalâma davet için enzâr-ı ibret ü intibâhına perde çekmek günâhtır!.. Bu günâh dahi size ait olup yoksa kendini bilenler için meslek-i feyz ü itilâ, Şinâsi'nin cemiyetimize küşâde ve Kemal ve Ekrem Beylerin âmâde etmiş oldukları şâh-râhtır!..

Bir Türk on sene zarfında beş mükemmel lisan tahsil edip maksada vusûl bulur; Arapçada ise şimdiki usul-i tahsil ile bu on seneyi o maksadın esbâb-ı evveliye-i husûlü istihsâline hasretmesi lâzım geliyor. Ya insan on beş yaşından otuz yaşına kadar çalıştığı bir lisanda tekellüm edemezse, insaniyete müteallik ne taallüm etmiş olur?... Eğer farz-ı muhâl olarak hâtırınıza garazsız bir muâheze vârid olacak olursa o da yine meftûn-ı meâsiri bulunduğunuz kudemâya ait olmak üzere —vaktiyle lisan-ı beytimizi ta'rîb etmeyenler ne büyük hatada bulunmuşlar!..— diyebilirsiniz. Biz de hep alkışlarız. Hayfâ ki şimdi buna imkân mutasavver olmadığından lisanımızca lâzım olduğu kadar Araptan istifade ve fevâid-i zâideyi size terketmekle iktifâya mecburuz. Ve ümit ederiz ki, Arabî ve Fârisî ile kanaat dahi etmezsek, mazûr tutuluruz. Çünkü biz elsine-i garbiyenin kavâid-i beyâniyesini de göreceğiz. Ve şiir ve inşâ-

mızda icrâ-yı tatbîkatına sa'y edeceğiz. —Anlıyorsunuz a— Meselâ istiare-i temsîliyeden göstereceğimiz bir misal münhasıran Beşşâr'ın ebyâtına müstenid olmayacak, Boileau'nun da müellefâtına istinâd olunabilecek. —İsterseniz başka bir yolda îzâh edelim— develerle vagonlara bakacağız da hangisi daha serî'ü'-s-seyr ise terakkî yolunda onu ittihâz edeceğiz.

Siz mahûd makalenizde «esbi cemelden, deşti cebelden fark ve temyîz edemeyen *Talim-i edebiyat* mı bu ümmete edeb öğretecek» sualini kime hitaben irâd ettiniz bilmem?

Hatm-i kelâm etmeden evvel :

Biz hurâfâtı bedâyi'e, harâbâtı ma'mûreye, bedâveti medeniyete, mâziyi istikbâle, tedennîyi terakkîye, Nergisi'yi Şinasi'ye, *Hadikatü'l-beyân*'ı *Talîm-i edebiyat*'a tercih eden saadetlu Elhâc İbrahim Efendi hazretlerine cevap veririz ki : Evet!

Makalenin lâhikasına yahut İbrahim Efendi'nin M. Hâmid imzâlısına :

Yazı makinesinin meydana çıkardığı romanların içinde erbâb-ı itiraza benzer pek çok mahlûkāta tesadüf olunur. İki yüz kadar müellefât-ı edebiye vü siyasiyesi milletin elinde olan harikülâde gayûr ve mukdim bir müellifin karşısına siz şu M. Hâmid nâm eserinizle mi çıkacaksınız?

Buyurulmuş ki «bizim terakkîyâta muhtâç olduğumuzda şüphe yoksa da tagayyür ve inkılâba muhtaç olmadığımız dahi erbâb-ı hakikat ü insâf nezdinde bedîhîdir». Erbâb-ı taassub-ı ıstılâhîde biraz tehâcüm görseniz belki bu şüpheyi de ihtiyar buyururdunuz. Muhtaç olmadığımız tagayyür ve inkılâb terakkî levâzımındadır. Belki terakkîyât-ı edebiyeyi husûle getiren vesâit, tagayyür ve inkılâbdır. «Bize ne Mirabeau lâzım, ne Voltaire'in iktizâsı vardır» diyenlerin ne Osmanlılara lüzûmu vardır, ne de âleme!.. Yazı makinasının bunlara câ-nişîn olup olmayacağı sizce ne kadar malûm ise öyle bir câ-nişîn lüzûmunu muhâl farzedenler dahi hangi yere geçmek lâzım geleceği bizce o kadar müsellemdir. Hele şunu tekrar tekrar sormak isteriz : Bir elinde kemâlât-ı garbiye ufkunun sehâib-i rengârengi, bir elinde vüs'at-i karîha deryasının emvâc-ı bî-nihâyeti ile huzûr-ı mahkeme-i efkâra çıkan Ahmed Midhat'ın yanında, siz bu «bize ne Mirabeau lâzım ve ne de Voltaire'in iktizâsı vardır» kıyafetiyle mi duracaksınız?..

Abdülhak Hâmid

Mektuplar II, İstanbul 1334/1916, 144-154.

NAMIK KEMAL'E

Bombay, 13 Kânun-ı sani 1299/25 Ocak 1884

Birader-i muhteremim bâis-i iftihârım efendim,

Bombay denilen belde-i dûr u dırâza vusûlümüz müyesser oldu. Tasavvur edemezsiniz ki, o koca ummânı ne kadar sühûletle güzâr ettik!.. Maddeten hiç rahatsız olmadığımız şöyle dursun, mânen ne kadar safâyâb oldum. Gök bî-nihayet, deniz bî-nihayet, nihayetsizlikten tecessüm etmiş bu nezâret ne kadar ulvî, ne derecelerde derin şey!. Sanki ulviyet ayağımın altında, umkiyet ise fevkımde idi. Âh o tulû' ile gurûblar ne kadar ilâhî idi!.. Emvâc içinde bir büyük cihan-ı nûrun na-mütenâhiliğe urûcunu ve yine o âlemin birkaç saat sonra sukût eder gibi bir süratle lücce-i deryâya müteveccihen hubûtunu gördüm. Mâhtâb ise ne kadar meleğe benziyordu! Nısf-ı leylde güvertenin üstüne çıkıp da tek ü tenhâ seyrettiğim ve o ebediyetin bana teveccüh etmiş uyûn-ı bî-hisâbı zannettiğim yıldızların ziyâ-yı semaîsi içindeki seyahatime hiç istemezdim ki nihayet gelsin. Arada bir deryâ-yı buhâr içinde gittik. Beyaz karanlıklar, kırmızı sabahlar gördük. Devr-i merâhil, devr-i avâlim ettik. Akıbet Bombay denilen belde-i dûr u dırâza vusûlümüz müyesser oldu.

Vapur durunca şehrin hariçten görünüşü biraz korkunçtu. Çıplak kayıkçılar bizi alıp kıyıya götürdüler. Sahilde arabalar hazırmış, bindik. Bir otele gittik ki, İngiliz binası olduğuna delâlet etmek üzere demirden masnû' idi. Zaten memleketin bir İngiliz memleketi olduğu gördüğümüz ebniye-i âliyeden, turuk-ı cesîmeden, şimendöferlerle tramvaylardan, âsâr-ı medeniyetten belliydi. Hindistan'a mahsus olup da benim İstanbul'dan beri düşündüğüm, alâka ettiğim hintcevizi ve hurma ve ananas ve anbe ve narçil ağaçlıkları içinde Londra adamları, Londra arabaları, Avrupa hâneleri görmek pek ziyade hoşuma gitti. Yenilik daima sevildiği için değil, memleket düşündüğüm gibi olduğu için hoşuma gitti. Âh ben hurma ağaçlarını ne kadar severim!

Otelde üç gün kaldım. Dördüncü gün muteberândan biri bizi sayfiyesine davetle birkaç gece ziyafet verdi. Badehu şehre yarım saat bu'du

olan dil-nişîn bir mevki'de mesken ve şehirde ise diğer bir mahal bularak yerleştik. Şehirdeki mahal kançılaryadır ki her gün gidiyorum. Diğeri familyaca oturduğumuz meskendir ki, herkese ittibâen müşgalden cüdâ bulunduruluyor. Bu hâne sâhil-i deryâda ağaçlar içinde bir yer. Oturduğum dairenin önünde bizim evden daha büyük bir kuş yuvası var; yani bambu ağacı ki akşamları belki yedi sekiz yüz kadar tuyûrun âşiyân gâhı oluyor. Bu kuşlar alel-umûm güzel. Hele tûtîlerin bizim âdi kuşlar gibi ötüp uçmaları daha ziyade güzel. Kendi zihnimdeki meleklerden sonra vicdan nedimliğine sezâ burada kuşlardan başka bir şey göremiyorum. Bahçeler balolardan daha iyi. Kuşlar kadınlardan daha güzel. Ve kendi yazı odam şimdiki halde mecâlis-i ülfetten daha faydalı, tiyatrolardan daha eğlenceli. Sabahleyin pek erken uykudan kalkıp ziftlendikten sonra halvetime çekilip hezeyân yazıyorum. Alafranga on birde hamama girip sonra öğle taâmı ediyorum. Yine alafranga saat ikide araba-süvâr kapıya gidiyorum. Yahut geliyorum. Çünkü şimdi kapıdayım. Akşamüstü çocuklar gelip beni alıyorlar, gezmeğe götürüyorlar. Bu gezmeğe gidiş mutlaka çaydan sonra olmalı. İki saat sonra akşam taâmı denilen belâ. Mugaddiyât-ı rûhâniye filân yok. Akşam taâmından sonra, eğer bir yere med'uv değilsem, kendimi yatak odama davet ve o davete de hemen icâbet ediyorum. Buraya kadarı iyi. Fakat on beş uşak, üç araba, beş hayvan kullanmağa mutlaka mecburiyet. Olmazsa Devlet-i Osmaniye halkın gözünde piyade kalmış olur. İşte fenalıklar buradan başlıyor. Bizde ise para olmadığından borç ediyoruz. Fenalıklar da bunda derece-i nihâyeyi bulur.

Memleket mamûr, muntazam, Avrupa gibi. Avrupa, fakat Avrupa'ya pek uzak. Golos'ta yalnız vatanıma yakındım. Burada insaniyetten uzak değilsem de vatanım.... âh vatanım!.. Pek ba'îd. Bence evvelleri uzaklıkla yakınlığın hiç farkı yoktu. Şimdi bilmem nasıl oluyor ki kendimi uzakta ve o nisbette vatanıma iştiyâkta buluyorum?.. Ah Midilli'yi hiç görmeyerek, fakat sizi Midilli'de gördüğüm gece asla hatırımdan çıkmıyor. Bir güzel rüyaya ne kadar benziyor!... Fikrim hep o gece ile iştigal etmek istiyor... of!.. İki geveze herif gelip beni yarım saat bu mektubu devamdan men'ettiler. Ya sizinle olan musahabet-i gıyâbiyemiz de mi böyle mâhialara tesadüf etsin?.. Tahammül kalmayıp yazmağa başladım. Nihayet cehennem oldular. Ne diyecektim?. Bombay.. Bombay pek güzel yer. Âh vatanıma pek uzak!. Bahr-ı muhiti, o muazzam cihân-ı emvâcı tekrar nasıl tayyedip de döneceğiz? Burada bir şey bana ziyade müessir geliyor: Kızım, dört buçuk yaşında, vâlidesinin yanında ise de vatanından yirmi beş gün uzak! O bundan müteessir değil, çünkü sıbyânın vatanı vâlidelerinin âgûşudur. Fakat bana dokunuyor. Haremimin keyifsiz olduğunu size o gece söylemiştim. İstanbul etibbâsı hayatını muha-

tarada gördüler. Fakat Hakîm-i mutlak burada bir başka türlü hal gösterdi. Bunun için şükrediyorum. Evvelki hali beni hayatımdan meyus ediyordu. Şimdiki yalnız bir şüphe içinde bulunduruyor. Bu şüphe elîm ise de o fecî' ve müessir itminâna müreccahtır. Siz biliyor musunuz ki, Allah'ın bana terfîk ettiği bu kadıncağız benim hem refikam, hem vâlidem, hem de kızımdır. Onu kaybedersem müebbeden harap ve türab olmak isterim. Belki size zaaf-ı kalbimden bahsediyorum. Zaaf-ı kalb zaaf-ı asâbdan gelir. Beyne, efkâr sinirlerden gider. Siz bana o gece miskin olduğumu yâd etmiştiniz. Ben miskin değil, sâkinim. Sükûnum ise daimî değildir. Bir fırsat düşsün, görürsünüz ki hiddet ve şiddetim de vardır. Ne hâcet!. Âsârımın istibdâda taalluk eden cihetleri hiç de miskinlik eseri göstermez. Bunlar kâfi değilse istikbalde —ömrümüz olduğu halde— sizinle musâfaha ederiz. Zannetmeyiniz ki ben sizin açtığınız yola gitmiyorum. Yolum o yoldur. Fakat ben yavaş gidiyorum. Zira koşarsam düşeceğimden eminim. Düşünce gülle gibi, yıldırım gibi düşmeli. Yoksa istidâdını taşa çarpmak için düşmek veya fikr-i hürriyeti dâra asmak için yükselmek zıyâ'dan başka neyi müntiç olabilir?. Benimki köprüyü geçinceye kadar keçiye Abdurrahman çelebi demek yolu da değildir. Yavaş gitmektir. Beni miskin zannetmeyiniz. Meslekte şu günler siz de durdunuz. Bilmem dinleniyor musunuz? Yoksa gizli mi gidiyorsunuz?. Yoksa maksûda daha çabuk varmak için geri dönüp de koşmak mı istiyorsunuz?.. Hindistan zihnimdeki efkâr-ı siyasiyeye pek ziyade vüs'at veriyor. Bir de esasen bir tagayyür fikirlisi oluyorum. Hilâfet burada en mukaddes maksad-ı ittihâdın husulüne yegâne âlettir. Dünyada herkesten daha gâfil olan biz İngilizlerden daha mütenebbih bir hey'ete mâlik olmalıyız ki, o âleti hüsn-i isti'mâle ihtimâl olsun. Bu da muhâl midir dersiniz?

Rif'at'imiz[1] ne âlemde? Ekrem'imiz[2] Almanya'ya gitti mi? Rica ederim beni unutmayınız. Bana ne oldu ki böyle mensî ve metrûk kalıyorum bilmem?. Buraya geleli yetmiş gündür, hiç bir taraftan bir haber alamadım. Aceb beni gözlere görünmeyerek yaşayan emvât sırasına mı idhâl ettiniz? Yazdığım feryâdnâmeleri ise ne olduklarını bilmediğim için Bahr-ı muhit'e atmış gibi oluyorum. Bu kadar gevezelik elverir mi, ne dersiniz? Yoksa öbür yaprağa geçeyim mi? Bak şimdi hatırıma geldi ki yazılacak birtakım resmî kâğıtlarım var. Mübeyyizlikten el-aman! Bir kâtibim var ki Fârisî ile İngilizceden başka bir lisan bilmez. Bense

1 Menemenlizade Rif'at Bey (Not metne aittir).
2 Kemal-zade Ali Ekrem (Not metne aittir).

Türkçeden başka bir lisanda yazı yazmaktan hoşlanamıyorum. Elbette bu acz-i iktidârdandır. O değil ama sözü keseyim. Lâkin şurasını sormak isterim ki, biz ne zaman birbirimizden uzak olmayacağız. Maksadımız, mesleğimiz, gönüllerimiz bir, Allah gibi bir! Fakat ben yine sizin yanınızda bulunmak istiyorum. Ne yapalım? Âh yazınız bana!.

Bilhassa ellerinizden öperim. Ve yine rica ederim, defaât ile rica ederim beni unutmayınız. Bâki uhuvvet-i ebediye.

Mektuplar I, İstanbul 1334/1916 s. 5-12.

RECAÎ-ZÂDE MAHMUD EKREM BEY'E

Memleket-i tuyûr, 28 Mayıs 1884

Birader-i cân-beraberim efendim Ekrem'im,

Kaç gün oluyor bilmem, şu yakınlarda bir sabah idi ki, bildiğin hıyâbân-ı ser-ber-âsmânın iç taraflarından nebeân ile derya-yı sükûnete doğru yayılıp giden nagamât-ı latîfe çağlayanları başlamış bundan kesb-i vecd ile semâ' ediyor gibi olan ağaçlar arasında şems-i tâli'in envâr-ı sebz-gûnu —kirm-i ahterler, şihâb-ı sâkıblar— gibi câbecâ uçuşmakta ve,

Bana semt-i maşrıkta ma'lûm olur,
Biri kılsa magribde âgâz-ı ney!..

meâlinin hatıra getirdiği veçhile gönlüm o aralık bir büyük meserrete hazırlanmaktaydı. Vücûdum muattal, ruhum meşguldü. Fikrim münkesir, hissim muntazır, tereddüdüm zayıf, itikadım kavî idi. Nihayet beşaretlerin en güzeli, sadâların en latîf ve müessiri olan sânihalar gibi senin *Zemzeme*'n geldi. Vatandan bir selâm, benim feryad-ı garibâneme bir mukabele-i vatan-nişâne, Ekrem'den... birader-i mukaddes ve muhterem Ekrem'den bir hediye-i uhuvvet, kâinat-ı edebden bir devre-i câvidânî, bağ-ı bahar-hünerde daha hiç görülmemiş bir mevsim-i nevîn, kuşlar başka, çiçekler başka, enhâr, âlem-i bâlâ-yı dehâdan kopmuş, eşçar müntehâ-yı irfâna değmiş, köşeler melek kucağına, mazelleler cânân yurduna benziyor.

Hevâsı nefha-ı iffet, bahârı feyz-i mâder-zâd,
Zemîni cevher-i zâtınla dolmuş kenz-i istidâd.

Var ol Ekrem! Var ol ki tarassud-gâh-ı edebiyat olan matmah-ı enzâr-ı basirete yeni yeni birtakım kevâkib-i marifet daha nisâr eyledin. Ben daha bu kadar nerm ü nâzik, bu derece kalbî bir eser, bu kadar

şâirâne bir şiir görmedim. Bazı fikirler var ki o derece yükseldiği, yani yukarıya doğru uzaklaştığı halde yine güneş gibi parlaklığını muhafaza etmiş. Fakat güneşte bazı siyah noktalar bulunduğu gibi, bunda dahi nazar-ı küteh-bînim, bir iki nakîseye isabet ediyor. Yine fakat isâbeti şüpheli olduğundan o hususta senden izâhât istemem lâzım geliyor. Bedr-i tâmda noksan aramak, hediyede kusur bulmak iyi bir hal değilse de, eminim ki, kitabını serâpâ beğendim desem sence makbule geçmeyecek. Zâten geçen mektubunda dahi burasını imâ etmiştin. Her neyse, işte *Zemzeme*'yi açtım. Sırasıyla okuyup mütâlaamı yazacağım. Ah elfâz ile uğraşacağız ki hiç sevmem!.

Ey birader-i muhterem, «Tevhîd»ine fâtiha ittihâz ettiğin kıt'a vahdâniyet-i ilâhiyeye lâyık şeylerden. Manzûme-i tevhid ise icâbete sezâ dualara, Allah'a giden feryadlara benziyor.

Bulur şân o serdâr-ı sâhib-zafer
Kalıp bahs-i vahdette âciz nefer

beyti gibi bî-hemtâ sözler cemiyet-i edebiyatta senin yegâneliğini göstermez mi? —Bazıları kalemle serdar arasında vech-i müşâbehet arayabilirler, ben o ahâli-yi kalemden değilim— fakat

Tevârihe mebde verir ez-cedîd

mısra'ındaki «ez-cedîd» gibi eski tabirleri yeniden mi istimâl edeceğiz? Bize bu istimâlin sebebini anlatmalısın. Bir de,

Ne cevherdir aslen o nûr u ziyâ?
Bunu fen dahi bilmiyor hâliya!.

beytindeki «hâliya» elbette kafiye-i mukayyede netâyicindendir ya. Fakat birinci mısradaki «Aslen o» yerine «aslında» denilmemek üst tarafta olan beyti teyîd için midir âyâ? İstizâhdan merâmım îcâbı takdirinde kullanmaktır.

Rahîm olmasan sen bize her zaman
Olur halimiz cehlimizden yaman!.

Gelelim *Nağme*'ye : Bunun böyle nefâyis-i nagamât ile tavsifine biz değil, belki saz ve musiki müvekkilleri dahi def'a-ı ulâ olarak tesadüf etmiştir zannederim.

Nâylar böyle nevâ söylememiştir tâ hâl,
Görmemiş tâ bu kadar hüsn-i edâ kilk-i beyân.
Musiki şi'r ile olmaz bu kadar hem-âhenk;
O kadar hem-dem olur hüsn ile aşk-ı fettan.

Velvele-i irfân, âhenk-i tabiî-i vicdân olan bu nağmede zarafet-i lafziye ile letâfet-i maneviye iki yâr-ı yek-cân gibi ber-âgûş-ı iktiran olmuş.

Bak efendim! Şunlara bak :

Arşa olunur seninle i'lâ
Gülbank-ı tazarru'u ibâdın;
Şevkın galeyan ederdi peydâ
Hûnunda ketâib-i cihâdın.
Kudsiyeti gösteren bu şeyler
Ulviyyetine delâlet eyler.

Hangi vicdan bu kadar lisan olur?

Vardır da görünmüyor vücûdun
Mevzûn da bilinmiyor sürûdun.

beyti ruhlara değer bir sürûd-ı edebî değil midir? İnsan bunun istimâ'ıyla meshûr, can telâkkisiyle tâir-i meâli-yi dûrâdûr olup dururken mü[illegible]n müdür ki,

Dağlarda kaval çalar da çoban

mısra'ındaki —çoban lafzına ilişmesin— «Çoban» Farisîde kullanıldığı gibi okumak lâzım geldiği için vâkıâ biraz garip ise de bana onun öyle okunuşu —kalbe tesire ait olan mânâsıyla dahi— garip geliyor. Her ne hal ise bu nağmeye ihtitâm verelim de «Hulyâda bir temaşa» ile tab'a intizâm verelim.

Bilirsin ki fikr-i tahyîr ne kadar güzel bir mesireye giderse gitsin, elbette bazı taraflarını beğenmez. Güzel şeylerin kusuru pek çabuk görülür. Lâkin öyle kusura bakılmaz. «Hulyâda temâşâ» dediğimiz bedâyi-i nâdire nümâyiş-gâhını nazar-ı mütâlaam etrafıyla dolaştı. O kadar i'tilâf etti ki ayrılmak istemiyor. Ve hayretinden nereye bakacağını bilmiyor.

Leb teşnegân-ı aşkı reyyân-ı hüzn ederdi
Bir çeşme-sâr-ı sevdâ olmuştu bedr güyâ..

beyt-i zîbâ, yahut mihrâb-ı muallâsına secde ettikten sonra,

Ol mertebe yağardı envâr âsmândan
İzhâr-ı acz ederdi çekmekte sanki gabrâ!

mazmûn-ı garrâsının son iki lafzına nişan koydu. Bu beyit bir büyük adamın iyi yapılmamış heykeline benziyor. Vâkıâ «gabrâ» yalnız olarak dünya mânâsına geliyor. Lâkin hoşa gelmiyor. Vâkıâ yukarıda, aşağıda cümle eşya, pür-dünya, arz-ı süflî gibi tavsifât olduğundan burada gabrâdan başka diyecek kalmıyor, lâkin menûs olduğumuz «sahn-ı gabrâ» dururken «sanki gabrâ» demeğe de mahal kalmıyor, «sanki» yukarıdaki beyte konamaz mıydı?

Her neyse nigâh-ı tedkîke peyrev olarak bunun alt tarafındaki beyt-i dilrübâya —ki bir kasr-ı cennet-nümâ desem sezâdır— güzâr ettim. Pek çok cennet teşbihleri biliriz. Hiç birisi buna şebih değil, bu ise cennet gibi gerçekten âlâ. Onu takip eden,

Lâyıktı rüşd edeydi bâlâya arz-ı süflî,
Şâyân idi bakaydı hasretle zîre bâlâ,

beyti de şâyân-ı temâşâ, alt taraftaki bedi'alar ise alet-tevâlî birbirinden hasnâ. Hele,

Mahzûndu ol kadar kim vaz'-ı sükûn-nümâsı
Bir heykel-i tahassür dense olurdu ahrâ

bir hüsn-i teşbih-i mücessemesi addolunsa becâ. Ve buna akab-rev olan ebyât ise hep aliyülâlâ olmuş. «Bir yanda vech-i tâbân» sözü pek hoşnümâ değil.

Hiç dönmeyeydi âlem, hiç gelmeyeydi ferdâ

mısrâına ilişecek münekkidler kimler oluyor? «Hiç» lafzının memdûd olması hiç de nakāyıs-ı lafziyeden ma'dud olamaz. Fârisîyi biliriz, fakat İranlı değiliz. Bu manzumeye akab olan «Aceb kimdi?» neşidesi güzelse de mevzuu münasebetiyle evvelkilere nisbet olunamaz, değil mi? Bunda,

Gözüm vechindeki hüznü seçerdi

mısraı var ki

Nigâh-ı tîzi bürka'dan geçerdi

mısraının uğrunda yazılmış gibi duruyor. Evet, ikincisi değiştirmeğe kıyılmaz. Fakat bilmem hüznün seçilmesi nasıl olur? Hüzün seçilir bir hal olmadıktan başka, görülür dahi değil, görünür bir hal olmak yakışır zannederim : Zîr-i bürka'da olsun, nerede olursa olsun. Daha ilerisine gideyim mi? Bir çehrede olan hüznü göz görmemeli, gönül hissetmelidir. «Pek severim» redifli manzume görünüyor ki beni tanziren, yahut hasbel-uhuvve takdiren söylediğini bilirdim. Benim manzume, daha tabiî, senin nazire daha ciddi değil mi? Bir de benimkinde hezeyân çok, senin-

kinde o noksan yok. Her halde naziren bence bâdi-i fahr, bâdi-i şereftir. Ancak ihtivâ-yı tenezzül ettiğin için birtakım itirâzâta dahi hedef olur. Onu müteakib «Magrûka» ki mâcerâ-yı girye-engîzini bildiğimiz merhumenin musavvir-i hâlidir. Deryâ-yı dumû'dan çıkmış denilecek derecede müessir bir şekl ü sima ile ağlatacak bir halde zuhur ediyor. Merhumenin halinden daha hazin bir halde. Çünkü, bundan o halin şâmil olduğu küdûretle senin tabiatındaki hüzn-i şâirâne bir yere gelmiş, bazı parçalarını o kadar beğendim ki okumakla da iktifâ edemiyorum da buraya yazmak istiyorum. Fevkalâde bulduklarımın bir kısmı şunlardır :

Bî-derd olan uykuda gerektir,
Uykuyla hayat müşterektir.
Aylarca bu maksada çalıştım,
Âsûde görünmeğe alıştım.

Böyle nesirden güzel şiir yazmak sana ihtisas etmiş!..

Gönlümde bükâ, yüzümde hande,
Bir kere şaşırmadım suhande
Geçmezdi gülûyu âh-ı câncâh,
Tâ olmaya kimse hâle âgâh.
Kirpikte dururdu eşk-i dîdem,
Mahfî idi ducret-i şedîdem!..

Dedim a! Bunları meftûniyetimden yazıyorum. Ve istiyorum ki böyle nevâdir-i marifet, istiâre tarîkiyle olsun, benim kalemimden de sudûr etsin!..

Esrâr-ı kazâ nühüfte kaldı.
Güftâr-ı kazâ negüfte kaldı.
Her gün bu demi teemmül ettim,
Tazyîk-i dile tahammül ettim;
Bir kimse yüzümden almadı renk,
Ma'zûr ola eyledimse nîrenk!.

Bunlar nedir Ekrem? Bu ne mu'cizât-ı edebdir?.. Elini melekler mi tahrîk ediyor? Kalemin perilerin şehbâlinden mi yapılmış? Bu cûybâr-ı selâset nedir ki her beyti bir şelâle-i bedâyi peydâ ediyor. Ve her iltifâtında bir fevvâre-i eşk-i rikkat meydana geliyor?

Yok fâide olmasında bunda,
Bendeyse kendi gönlü onda!.

beytinin sevkettiği feryada âdeta vuruldum!

Terk eyleyemem şu yâdigârı,
Şayed ki ede halâskârı

ifadesi ne kadar masum!

Yat yat yatağında şimdi bîhûş,
Ama uyanınca olma medhûş!.
Bendendi ya sıhhatinde illet,
Bendendi ya rif'atinde zillet.

fenalaşıyorum Ekrem fenalaşıyorum!

Yarın sana bir siyah gündür,
Lâkin yine akşamı düğündür.
Her şâm tulû'-ı mihr-i hâver,
Eyler dil ü dîdeni münevver!.

hitap ile mâbadı olan ebyât sabahtan akşama kadar okunacak şeylerden. Eserin havârıkdan olan bir meziyeti de kafiye-i mukayyede olduğu belirsiz olmasıdır.

Yok mânia gayrı müsterih ol,
Geldi dem-i terk-i cân ferîh ol!..

beytinden,

Ömre neye vermeden nihayet?.

mısraına kadar yine bir silsile-i müte'âliye-i hüsn-i beyân görüyorum.

Ha Helâhil muhaffefi olan «helehil) «hele bil» vezinde değil midir? «münhel» kelimesinin münhal vezninde olmadığını hele bilmiyorum.

Yok çâresi alnıma yazılmış,
Kabrim de benim suda kazılmış!..

beyt-i fevkalâdesinden hâtime-i manzumeye kadar imtidâd eden beyitler hubb-ı mâderi ile dolmuş, sahrâ-yı tabiat kulübeleri gibi müzeyyen, kırmızı toprakla örtülmüş şehid makbereleri kadar hazin görünüyor. Hâtime ise nefes-i vâpesin-i muhtazırîn gibi hatırda bir yâd-ı dâimî bırakıyor. Var ol Ekrem!

Manzumenin mehâsini yukarıda dediğim gibi kavâfi-i mukayyede ile müeyyed olmuş, yine de *Eşber* filân gibi muakkad olmamış. Bir kusuru varsa o dahi biraderin merhumun o masumeyi takibine dair olmak üzere diğer bir manzume ile tesirce müekked olmamasıdır. Bir de intihar eden mâder olmasına nazaran hasbıhalinde biraz da evlât iftirakından müteessir görünmeliydi. Maslahat bunun ızmârını mucib olduysa bilmem, fakat tabiat izhârını müstelzimdir. Öyle değil mi?

Bundan sonra gelen *Makber* tarihi muahhar olmamakla beraber o şehide-i iğtirak u istiğrak için yapılmış denecek raddelerde hüzn-perver. Bilirsin ki ben buna geçen sene bir nazîre söylemiştim. Fakat bir beytinin nazîri olamamıştı. Senin bu manzumenin adına sehl-i mümteni derler. Daha derin, daha parlak makber tarifi olur, bu kadar hüzünlü, bu kadar sade güzel, bu derece sırf güzel olamaz. *Makber* serâpâ uryan ve kalbinin bir yerinden vurulmuş da yarasından beyaz teninin üstüne kanlar akan bir duhtere benziyor. Biz biliriz ki bir gümüş madenini izâbe edip akıtsalar hiç bir vakitte bir cûybâr kadar güzel olamaz. Bilmem niçin arada bir cû-yı revânı vasfetmek için onu sîmâba veya billûra, filâna benzetiriz. Sen makberi haliyle söylüyorsun. Bir derecede ki ben de etrafında biraz düşündüm, yani tanzîr ettim.

Buna peyrev Refik bîçaresinin mersiyesi oluyor. Yârân-ı vefâ-şiâr ömründen bir edîb-i yegânenin Refik hakkında böyle bir yâd-ı hayrı bî-dirig eylemesi o edibin muhyi-i edeb ve üdebâ ve Refik namının da âlem-i edebiyatta sezâ-vâr-ı ihyâ bulunduğunu gösterir.

Bir huşk-nihâl midir ya ahkâr,
Bir şişe mi ya rakîk ü kemter?.
Ses vermedi inkisâr-ı ömrüm.

sözleri ne kadar rakîk ve şefîk!

Ansın beni... Âh anar mı bilmem?..
Yârân-ı vefâ-şiâr-ı ömrüm!.

ümid-i meyusânesi ise rikkat-engîzlikte bunlara şerîk ve refîk görünüyor!

Manzumelerinin hangisi güzel değil? Bazı nakîse-cûlar gibi ben onu arıyorum da bulamıyorum. Lâkin onlar gibi bulamadığıma mahzûn olamıyorum! Tab'-ı şâirânenin bahar çiçeklerinden, canan tebessümlerinden daha nezaketperver olduğuna Hudâyınâbit bir delil-i tabiî olan «Çiçek» manzumesi, «Âriyet Kitap Arasında Bulunmuş Çiçek» manzumesi içinde gördüğüm,

Cismin olmak sutûr içinde nihân,
Nisbetin fikre eylemez mi beyân?

beytine karşı,

Fikrin olmak bu nûr içinde ayân,
Nisbetin mihre eylemez mi beyân?

desem nasıl olur? Ve şu

Yine şükr et garib olan bahtın
Kefen etmiş sana sahifeleri;

Hoş beğenmiş edîb olan bahtın
Arasında gömüldüğün eseri.
Tâ olunca size adem târi
Haşr ol efkâr-ı aşk ile bâri!.

tasavvurât-ı bedâyi-i gayât-ı edibânesine mukabil ise,

Edeben zî-nasîb olan bahtın,
Sana hasr eylemiş bedi'aları;
Bunda gayet musîb olan bahtın,
Sende görmüş hemen dehâ eseri,
Yükselir ol vedî'a-ı bâri,
Nûru yıldızlara olur sâri.

yolunda söyleyeceğim geliyor!

«Teevvüh»e gelelim : Bu da senden beklediğimiz yolda güzel.

Bir gece neydi âh aman Yârab!..

mısrâıyla başlayıp,

Öyle bir zevke kâinât fedâ!.

mısrâına kadar giden ve ondan sonra gelen iki parça gayet hoş. Bu manzumede kullandığın «bu-yı reyhânî» tabirce o hasbihal-i ruhânî içinde sana nasıl geliyor? Nihayetler olan «ümmid-i şevk-âlûd» benim *Nesteren*'de olup da vaktiyle ihtar ettiğin «heyecan-âlûd» gibi değil. Âh Ekrem! Âsârımın bu misüllü nekāyısını şimdi görüyorum da kendimi bir türlü mazur göremiyorum. Meğer tab' u neşirlerinde ne kadar isti'câl etmişim! Bugün âsâr-ı matbûamın mecmû'unu bir yere yazsam bir sahife çıkmaz. İnsan ilk eserini beş, on sene sonra bastırmalı. Çünkü ilk eser, mükemmel birkaç sözü şâmil olsa da, mükemmel bir kitap olamaz. Hele benim kitaplarım neuzibillah! Muhteviyatının yüzde doksan dokuzu bana şimdi pek âdi geliyor. Birtakım yanlışlar bilirim ki hiç bilmek istemezdim. Âsâr-ı kalemiyem yontulacak olursa zannederim ki elde bir «Sultan Selim ziyaretnâmesi» kalır. Her ne ise bu bahsi geçelim ki gönlüme pek fena dokunuyor. «Çok lakırdı karıştırıyorum» bir de şunu karıştıracağım :

Senin *Zemzeme*'ni benim beğenip beğenmemekliğimin ne ehemmiyeti vardır, Allah aşkına, ki benden mütâlaa istiyorsun? «Manzara-i Şebâne» öyle bir mevkide istiyeceğimiz kadar şâirâne! Şu söze bak, sanki beğeniyorum değil mi? Bu cesaretim gülünç şeylerden! Arada bir «nezdimde» sözü görüyorum. Bunun bir kitapta bir kere istimal olunması olvermez mi? Bunu da sanki pek hoş görmemiş oluyorum.

Efkâr perişanlığı, ki hatıra birçok fikrin birden vârid olmasıdır, insana pek karışık söyletiyor, mektubum Ahmed Hamdi Efendi'nin[1] kitaplarına benzedi. Ne diyecektim!.. Evet «Şikâyet» manzumesine geliyoruz. Bu pek güzel değilse de gayet kusursuz. Hiç kusuru olmamak da bir güzelliktir. O değil ama hiç kusuru olmamak bir güzellik midir? Yahut serâpâ güzel olmamak bir kusur mudur? Bana öyle geliyor ki hiç kusuru olmamak güzelliktir. Fakat öyle kusursuz bir güzellik pek hoşa gitmez, değil mi? Buna nazaran senin bu manzumen pek güzel olduğu için beğenilmemek lâzım geliyor! Acaba münekkıdîn hazerâtı böyle bir tenkîd bulabilirler mi? «Şikâyet» manzumesinde gördüğüm,

Aşk, ey tıfl-ı füsûnkâr çekil,
Oldu ya işte merâmın hâsıl!

beytinin sûret-i takfiyesi benim iddiama göre olmadığı için hoşuma gitmeyeceğini izâh iktizâ etmez.

«Göz görmediği zaman gönül hissedermiş» neşidesine geldim. Ne kadar latîf!.. Ben yukarda bil-münasebe hüznü göz görmez, gönül hisseder demiştim. Bu neşide benim o sözümü teyid ediyor. Seninle benim bu fikrimiz çok yerde tevârüd eder, zannederim.

«Muvâfakat-ı rüyet ü his» manzumesine gelince : bu da ne kadar âşıkâne olmuş! Ona akîb olan «Yine ne hoştu» gazeli ise hani bizim vaktiyle bazılarına yazdığımız mektupların şiir haline gelmiş bir nümûne-i bîbedeli, der-pey olan «İftirak» dahi letâfette bunun bedeli, hele,

Attın beni hâke ta semâdan,
Gönlünde bul isterim Hudâ'dan!..

beyti şiirlerin en güzeli denilmeğe şâyân. «Nâz u niyâz» ise tasvir olunan hale yakışacak surette pür-sûz u güdâz. «Ebü'l-nevm» güzel değil ise de fena hiç değil. «Bülbül» manzumesinde o kuşcağızı «Hasbıhal»e fâik bir yolda pek mükemmel tarif ediyorsun. Ben bu tâir-i memduhun neden o kadar senâkârı değilim bilmem. Şâirliğim pek çok tesadüflerde meçhûl kaldığı gibi, bülbüle, bahara karşı da âciz, zayıf, ebkem olduğunu tecrübe ettim.

«Canân-ı tahayyül» nazîresi ceyyid ü cedîd tahayyülât ve teşbîhâtı ile bir kuvve-i mucidâneyi şâmil. «Teşekkür» münakkahiyetçe bî-mümâsil, «Hased, Hâsid» manzumesi ise pek çok marîzân-ı hasedin mahsûdu bulunduğu izhâra kâfil. «Teessüf» benim bir hayli tesadüflerimde gönlümden

---

1 O zaman Encümen-i Teftiş ve Muayene reisi bulunan Dağıstanî Ahmed Hamdi Efendi idi ki telif ile de iştigal ederdi. (Not metne ait).

geçen hissiyâtı musavvir olduğu için tab'ımla hiç tehâlüf etmiyor. «Muhammes» ile «Tesdis» her ne kadar selîs ü nefis ise de tarz ve üslupları bana enîs olamıyor. Fakat ashâb-ı iktidâr kalemine beğendiği zemini cevelângâh etmekte muhtardır. «Böyle de şiir yazılabilir ya» tecrübesi dahi bu kabildendir. «Resim arkasına yazılan kıta» latîf. «Latîfe»yi bazı bedmestân ve harâbâtiyân-ı şiir ve inşâya sormalı. Benimki de latîfe! Hüdâyınâbit şimdi ne taraflarda nâ-sâbit oluyor acaba? «Tarih-i fevt» tarih olmak itibariyle belki sevilir. Sanat niçin sevilmesin? Fakat «Tarih-i vilâdet» herhangi nokta-i nazardan bakılsa manzûr olacak bir güzel eser, öteki yalnız sanat, bu mahzâ hüner. Ben tarih söyleyemediğim gibi şarkı da yazamıyorum. «Lakin yapamadığım şeyler ne kadar çoğalıyor!» Senin bu kitapta olan birinci, ikinci şarkılarda bir iki müessir feryat duyuyorum : «Şarkı yazamam» demek feryatlarımın bestelenemediğini söylemek olacak. Üçüncü şarkıda olan,

Eşk-i çeşmim bir küçük maslak gibi durmaz akar

beytindeki maslak arada sırada «musluk» dahi okunabileceği için tabiat-ı âbdâr ashâbından olan şuarâmızın tecâhüllerini, yahut vuzûh-ı cehâletlerini müstelzim olur. Bundan sonra gelen gazellerin birinci ve ikincisi pek revnaklı. Üçüncü gazelin matla'ı olan,

O rütbedir ki dimâğımda arzû-yı vatan,
Verir nesîm meşâmm-ı hayâle bû-yi vatan.

beytine bir câ-nîşîn bulunmak müşkil olacağını itiraf ile beraber müşkilpesendlik demek istiyorum ki arzunun dimâğda olması ve meşâm lafziyle hayale bir burun verilmesini beğenemedim. Lâkin benim pek çok beğenmediğim şeyler vardır ki biraz düşündükten sonra beğenirim de evvelce gördüğüm kusuru kendimde bulurum.

Diyâr-ı gurbetin âfâk-ı ittisâ'ında,
Gezip nigâhım eder sanki cüst u cû-yı vatan!.

beyti hârikāt-ı edebîyeden. Alt taraftaki gazel şâyân-ı tabrîk.

Dökecek sırrını amma yok hal,
Neş'eden çeşm-i füsûnkârında.

beyt-i fevkalâdesi unutulmaz şeylerden.

Şüphesizdir ki düşündükçe sizi
Böyle çok söz bulur efkârında.

sözünü de severim.

«Bahar kasidesi» tarz-ı hazân-dide-i güftârda bir neşide, yani kaside ise de mündericâtı hayâlât-ı cedîde ve teşbîhât-ı nâ-şenîdeyi şâmil olduğu cihetle zemin-i kühende bir mezhere-i nev-reside görünüyor. Ve meydan-ı beyâna koyduğu manzara-ı marifet,

Safâ bulmuş cihan, etmiş tabiat rengini tahvîl,
Değişmiş rûzigâr-ı köhne, bir hoş rûzigâr olmuş

tavsîf, ya tahrîfinde mündemic olan hayrete istihkak gösteriyor. Nakîsecûyâne okuduğum sâir manzûmâtında tesâdüf etmediğim gibi bunda dahi ben hiç bir kusur bulmadım. *Zemzeme*'de kendimce nakāyıstan add ile bu mektupta işaret ettiğim yerler ise işaret ettiğim kadar olup onlar da şüpheli ve kusurlu bence noksandan hâlidir. Bundan fazla olarak sen kendin eserinde birtakım hatalar görüyorsan onu bilmem. Bence eserin tebrike ve şiir söyleyenler için nümûne ittihaz edilmeğe şâyândır.

O bir feryâd-ı vicdânîdir ancak kalbe değmekte,
Figān-ı acz zannet sen o bir gülbank-ı irfândır!

Ancak *Zemzeme*'nin şu bulunduğumuz zamana muvâfık bir lisan, yani hissiyât-ı vataniyemize tercüman olamayacağı dahi nâ-muhtâç-ı beyândır. Bu fıkrayı sana îzâh etmek lâzım gelmediği gibi ona dair ne söylesem kendime de ait olur. Zaten âvâze-i hürriyetin nâ-mesmû' ve maktû' olduğu bir memlekette başka türlü ses çıkarmağa imkân yok. Bizim bu yolda şiir söyleyişimiz mahbûsların şarkı söylemesi gibidir. Onun için biz kendi kendimize arada takāzâ-yı nefs etsek bile sâirin muahezâtına müstahak değiliz. Eserin mukaddimesinde vaad ettiğin *Terâcim-i müntehabât* umarım ki yakında buraya gelir. Fakat *Zemzeme*'nin inkıtâ'ını isteyenler bunun ibtidâ'ına kāil olurlar mı? Yine mukaddimede gösterdiğin,

Yar her sûdan hüveydâdır şeb-i mehtâba,
Cân u dil mest-i temâşâdır şeb-i mehtâbda!.

beytinin bir başka mânâsı daha vardır ki yalnız ben bilirim : Abdülhak Hâmid'i şâir, yahut şiire âşık eden o beyittir.

İsti'dâd-ı fevkalâdenin birinci zımânı, yahut evvelki zamanı olan bu fecr-i marifet sendeki dehâ güneşinin matla'ı olduğu gibi, intibâh-ı ömrüm demek olan bendeki edebiyat hevesinin de menba'ı olmuştu. Evet Ekrem, senin bugün ilâ ettiğin râyet-i rüchânın merkezi ve benim bugün mevcûd olan âsârımın me'hazı o beyittir.

Hatırımda iken şunu da sorayım : *Talîm-i edebiyat*'ın zeylini ne vakit zîb-i dest-i igtinâm edeceğiz? *Talîm-i edebiyat*'ı tebrike dair bir manzu-

mem vardı ki neşrolunmak üzere gafleten sana göndermiştim. Bunun müsveddesini ben şimdi okuyamıyorum. Lutfen şunu istinsâh ettirip de bana gönderir misin?.. Bu girân bir tekliftir. Belki de pek hafiftir. Lakin sen benim halimi bildiğin için hiffet ve sıkletimi hoş görürsün.

Âsâr-ı manzûmemden bazılarını burada bastırmak istiyorum. Lâkin ne mümkün! Yazımı kimse okuyamıyor. Ben de tebyîzden âciz olduğumdan müsveddât öylece kalıp gidiyor. Galiba bunları bilâhire kendim de okuyamayacağım da iyi fena mevcûd olan âsârım matbaalara gidemeyip mezbelelere girecek. Bence lüzumsuz bir şeyin de ziyan olması yazıktır. Tuhaf bir merakım var : Sipariş pusulalarına, gelen mektup zarflarına varıncaya kadar elime geçen her türlü evrâkı saklarım, atmağa kıyamam. Öyle iken evrâkım içinde en arayacağım gibi olanları, istediğim vakit bulamam. Çok kere sabahtan akşama kadar kâğıt taharrisiyle gün telef ettiğim vâki oluyor. Bazen elime bir eserin yirmi kadar müsveddesi geçer, hangisini tebyîz edeceğimi bilmem de eser o tereddüdle zâyi', daha doğrusu gayr-ı vâki' olur gider. *Talim-i edebiyat* tebriknâmesi de böyle hem mevcûd, hem mefkûd olan müsveddelerden olduğu için bir suretini senden istiyorum. Eğer senin de evrâk-ı perişânına karıştıysa vay zahmet!

Artık burada hatm-ı kelâm edeceğim. Mektubum fikrim gibi karışık oldu. Fikrim *Zemzeme*'nden iktibâs-ı mehâsin etmese belki mektubum şimdikinden daha hüsünsüz olurdu.

Sana geçende Puna'ya gideceğimizi yazmıştım. Halbuki henüz memleket-i tuyûrda bulunuyorum. Memleket-i tuyûrda cemiyet-i vuhûş peydâ olduğu için hiç bir hâli hoşa gitmez oldu. Bugün şiddetli bir rüzgâr esiyor. Dört gün sonra yağmurlar başlayacak. Puna'da ev bulduğumdan tefrîşi hitâma erince bana telgraf çekecekler. Biz de buradan nakledeceğiz. Sanıyorum ki yakında bir mektubunu alırım. Onun cevabını ve Puna'yı Puna'dan yazarım. Rahatsızlığım henüz mündefi olmadıysa da haftada bir iki gece olsun, muvakkaten münkatı oluyor. Bâkî hemişe sıhhat ve âfiyetin ber-kemâl ola kardeşim, efendim.

Birâder-i ahkâr-ı mütehassirin
Abdülhak Hâmid

Mektuplar, I, İstanbul, 1334/1916, s. 102-126.

RECÂÎ-ZÂDE EKREM'E

Londra, 6 Ağustos 1887

Kardeşim, vâcibü't-tekrîm Ekrem'im,

Yine mektubun imdâdıma yetişti. Var ol, sen beni tuttukça ben düşmeyeceğim! Seni gözlerim görmüyorsa da kalbim duyuyor. Olduğum yerden güneş gibi dûr isen de şu'âın yanımdadır. Hayır, ben senin uluvv-i kemâlinden müstefîz oldukça ateh getirmeyeceğim!

Sevmek, ah sevmek! Şimdiye kadar ne yaptımsa hep sevmek yüzünden değil midir?

Bilirim sen de benden anlarsın,
Belki benden iyi sen anlarsın!.

Ah benim pervânelerim kendileri yanacak yerde beni yakıyorlar!

Gecenin ulviyeti malum, ben kendime teşbihte yalnız zulmetini murad etmiştim ki, güneşin istirahata gittiği zamanda peydâ olur, muvakkattır, muste'id-i zevâldir, ayn-ı zılâldir, öyle değil mi? Ulviyeti ise semânın, şemsin, kamerin, nücûm-ı zâhiresinin sâyesindedir. Ondan bu me'âli meşhûd, yahut bu me'al münfehim olmasa, nazar-ı idrâk ü tahayyülde amâdan ne farkı kalır? Hattâ o kâinat-ı münevvere tefekkürüne bir de güzel tahassürü munzam olmalıdır ki gecede maziye dair düşünülecek, yahut müstakbale ait düşündürür bir hal olabilsin. El-hâsıl nûr olmasa zulmet hiçtir. Vâkıâ nurun da kemâli zulmetle taayyün eder. Ancak bu, Hâlık'ın büyüklüğü mahlûkātından anlaşılmak gibidir. Her ne hal ise sizinle ben, envâr ile zulmet gibi, edebiyat-ı Osmaniye hizmetine sarf-ı eyyâm u leyâl edip duruyoruz.

İngiliz şâirinin teşbihine gelince: «Bir gülün elli kere açılması» hoş. Zât-ı hayal mütebessim, fakat kraliçeye nisbeti düşünülürse gülünç oluyor. «Teşbih genç bir kızın mersiyesinde pek yakışır» diyorsun. Meselâ on sekizinde açıp solmak, nihayet mahvolmak hayâlini câmi olursa mı? Ne münasebetle pek yakışır?..

Londra'nın havaca şimdi en güzel mevsimidir. Cennet ise de meleklerin çoğu uçup gittiler. Ben ise İsviçre'de bir dağ tepesinde olan meleğimle muhabere ediyorum. Bu güzelin her yeri nur, fakat kalbi zulmettir;

zulmet olduğuna göre yukarda geceye teşbih olunan bedbahta bir taalluku olmalı değil mi?.. Hayfâ ki bir nokta kadar nisbeti yok!.. İşte benim sevdama dokunan burasıdır.

Benim oraya ne zaman gelebileceğim daha belli değil. Bir güzel el beni çekmelidir ki yürüyebileyim.

Bahaeddin'in[1] metânet ve resâneti müsellem, şimdi mutasarrıflara ruhsat vermemek âdet.

Mr. Gibb'i Münif[2] nişan ile taltif etmediyse sen bir mektup ile meclûb etmelisin zannediyorum.

Sezâyi'ye îsâl-i hitâb ettimse de istihsâl-i cevâb edemedim. Belki bugün yarın bir neticesini görür, mesrûr olurum.

Sana posta ile *Zeynep*'i gönderiyorum. Okuduktan sonra hemşirezâdelerime îsâl edersin. Mütâlaanı da ben isterim. Bence kitap pek kusurludur. Bile bile tashîh etmiyorum. Bununla beraber nekâyısı senin tarafından gösterilirse, bana daha ziyade kanaat gelir. Elbette bir şey dersin. Sükût edersen fena alâmet.

Artık ben de sükût edeyim. Beş on gün sonra yine görüşürüz. Bâkî uhuvvet ü muhabbet-i ebediye.

Hasretzeden
Abdülhak Hâmid
(*Mektuplar*, c. II, İstanbul 1334/1916, s. 18-21).

1 Ziver Paşazade.
2 Maarif nâzırı Münif Paşa (Not metne aittir).

HATIRAT'dan

Ben en küçük Türk, küçüklerin sınıfındaydım. Geceleri de kendi yaşımda sekiz çocukla beraber yatıyordum. Burada ihtiyar bir kadın yalnız başına dokuz çocuğun memure-i ilbâsı ve taamı ve âmire-i kuud u kıyâmı olduğundan, onun delâletiyle yatar, kalkar, yıkanır, giyinir ve birer fincan şokolato içtikten sonra Jozef nâmında tilki çehreli bir kapıcının nezareti altında sınıfımıza gönderilirdik. Bu çocuklar her akşam yatağa girecekleri sırada hafif ve muhtasar bir nevi teabbüdle mükelleftiler. Ben de bilâ-icbâr ve kendi aklımca berâ-yı hâtır, onlarla bu hususta muvanesetkâr olmuştum. Sınıfa indiğimizde kendimizi enfiye müptelâsı bir hocanın karşısında bulurduk. Bu hocanın burnu, lâkin yalnız burnu İstanbul'da pederimi ziyarete geldikçe gördüğüm Vehbi Molla'yı hatırıma getirdiğinden daima nazar-ı dikkatimi celbederdi. Bu hocada enfiye merakı, o mollada ise elmaslı enfiye kutuları iştiyakı vardı. Ve onun bu şevkini arttırmaktan pederimin zevk-yâb olduğunu bilirdim. Alfabeye iptida ederek gramerde intiha bulan bu esnâ-yı tahsilde benim fikrimi en ziyade başka bir mesele-i mühimme işgal ediyordu : Fransa'dan Avusturya'nın intikâmını almayı düşünüyordum. Binaenaleyh bir gün, kendi kendime gizlice bir Avusturya generali oldum. Ve sınıftaki çocukları maîyetime alarak diğer bir sınıfa ilân-ı harp ettim. Mektebin oyun meydanında mel'abe-i muharebeye çakıl taşlarıyla şurû' olundu. İhraz-ı galibiyet ettikten sonra Avusturyalı bir general olduğumu övünerek herkese anlatmak istedimse de kimseyi inandıramadım. Onlar bana «korkunç Türk» diyorlardı. Bu muharebât ve mülabât tekrar ve temâdi ederek izzet-i nefsime meded-res olmakla beraber, itiraf etmeliyim ki, leylî olarak girdiğim bu mektepten mebâdi-i duhulümde pek ziyade sıkılmış, hattâ birkaç kere Yahya Efendi ile Refik Bey'in odalarına giderek kendimi pencereden atacak olmuştum. Onlarsa her defa gülerek, okşayarak böyle bir kazaya uğramaktan beni men ve vikâye ederlerdi. Ancak bir gidişimde Yahya Efendi muğber olarak —galiba niyetimin kuvveden fiile çıkamayacağını anladığı için— «at kendini bakayım» demiş olduğundan pencereye doğru koşarak atılacağım sırada

birdenbire durmuştum. Vuku-ı hal İstanbul'daki valideynime aksettiğinden onların iş'arına tevfikan biraderim üç ay süren müddet-i leylîyenin hitâmında beni, nehâriler talebesine ilhak etmişti. Halbuki mektebin hayatına ve çocuklarla beraber yiyip içmek ve beraber yatıp kalkmak gibi eğlenceli safahatine alıştığım için o tarz-ı maîşetten ayrıldığıma da teessüf etmiştim. Artık gündüzleri erkenden mektebe devamla akşamları Rue de Bac'daki eve avdet etmek ve başka oda olmadığı cihetle evvelce Madmazel Luci'nin yattığı odadan geçerek gittiğim küçük odada yalnızca yatmak lâzım geliyordu. Diyebilirim ki Fransızcanın öğrendiğim kadarını hocalardan ziyade çocuklardan ve sonra da bu kızcağızdan öğreniyordum. Bazen kahvedeki tezgâhta Luci'nin yanında saatlerce oturduğum vâki olurdu. Kahve müdavimleri benim bu mevkiimi şâyân-ı tahassür bulunurlardı. Çünkü kız hakikaten güzeldi. Ben de galiba Yusuf Kemal Paşa merhumun *Télèmaque* tercümesindeki «püser-i aşk-efser» olmuştum. Bu kızla aramızda bir mukâvele-i hafiye vardı. Büyüdüğümüz vakit evlenecektik. Fakat bilmem ki onun istikbalde göreceğim hayali bana :

Kande ey zâlim benimle ahd u peymân ettiğin

diyebilir miydi? Çünkü bir sene sonra tabut içinde teşhir olunduğunu gördüğüm pederinin vefatında kızcağız da kaybolmuş ve Madame Dagori yalnız kalmış ve biraz sonra Luci'nin hiç sevmediği bir şişman herif tarafından iğfal edilerek kaçırıldığı anlaşılmıştı.

Bu vukuattan evvel, dediğim küçük odada leylî ve mektepte neharî olarak dem-güzar olduğum sırada ki, o zaman Paris'e geleli dört ayı geçmişti sanıyorum, kız beni uyandırarak «yukarıda sizi biraderiniz bekliyormuş, hemen giyinip gidiniz» dedi. Derhal hazırlanıp yukarıya çıktım. Biraderimin odasında epeyce kalabalık gördüm. Bir de henüz kürkünü çıkarmamış şişman birisi oturuyordu. Tanıdım. Ellerini öptüm, o da beni öptü. Pederim o sabah Paris'e gelmişti.

Bu mübarek zat beni İstanbul'da iken bir iki defa beraber götürdüğü Naum Tiyatrosu sahibinin oğlu Paul Naum Efendi'yi birlikte Paris'e getirmiş ve biraderime de telgrafla yevm-i muvasalatları bildirilmiş, fakat bana o geceden haber verilmemişti. Rue de Bac'daki eve sığılamayacağından Rond-Point de Champs-Elysées civarında ve Matignon sokağında kâin sekiz odalı bir apartımana hep birlikte nakl-i mekân ettik.

*
**

İtimadnâme takdimi için huzûr-ı şâhîye çıkılacak olduğundan istihzarata başlanıldı. Tahran'da Âl-i Hazret-i Şehinşâhî'den başka kimsenin

arabası yoktu. Ne hususî, ne kiralık o vasıta-ı seyran, henüz merkeb-i şehsüvârân olmamıştı. Yalnız bir kere muabbirü'l-memâlik şebânesinde araba fenerleriyle tenvir edilmiş bir tâlâr görmüştüm. Vükelâ, ümenâ, müctehidler, sefirler hep atlarla ve piş-hizmetler, ferraşlar, serbâzlarla muhat olarak bir cem-i gafîrin ortasında gittiklerinden biz de bu âdet-i beldeye ittiba etmiş ve huzûr-ı şâhîye çıkıldığı gün böyle bir alay teşkil ederek, Tavşantepe sarayına gitmiştik. Pederim o gün ilk defa olarak ata binmeğe mecbur olmuştu. Kendisini yine atlı ve üniformalı olarak merasim-i teşrifat dahilinde sıra ile takip eden heyet-i sefaretin manzara-ı müdebdebesi bana pek garip gelmişti. Sokaklarda her gün tesadüf edildiği için bu anane-i Asyaî tantanaya sonra biz de alışmıştık. Bu resm-i taşahhusa kim daha ziyade raiyet ederse, yani kimin maîyetinde daha çok izdiham bulunursa, o beyn-el avâm servet ü sâmânı, şeref ü şânı, hattâ ilm ü irfanı ile müşar bil-benân ve benam olurdu. Mîkât-ı mülâkatın kapısından bir bahçeye dahil ve oradan râcilen Hariciye nâzırı ve teşrifat memuru hanların refakatiyle saray-ı şehâmete mukabil olduğumuzda elmaslı elbise-i resmîyesini lâbis olan şâh hazretleri üst katta ve pek yüksekte bulunduğundan teşrifat memuru tarafından savt-ı bülend ile «vezir-i muhtar-ı Osmanî» diye ilâ-yı nida bizim tarafımızdan da râkia'ne temennalarla resm-i tazim mükerreren ifâ ve edâ edildikten ve eğilerek geçilen küçük kapıları ve dinlenerek çıkılan dar merdivenleri aştıktan sonra heyetçe muvacehe-i şâhîye idhal olunduk. Vezir-i umûr-ı hariciye sefiri ve sefir de nutkunu kıraatle bedehu maîyetindekileri takdim edip, mültefitâne sözlerle suret-i mahsusada taltif edilmiş ve müteakiben «Sultan kardeşim nicedir» sualinin cevabı hamdun lehu meabî verilmiş ve ondan sonra şâh hazretleri gülerek, vaktiyle sefir-i kebir olarak hükûmeti nezdinde bulunmuş olan Ahmed Vefik Efendi'nin âfiyetinden haberdar olmak istemiş ve akrabasından olduğumuzu öğrenmiş, ve Ahmed Vefik Efendi bir sancak meselesinden dolayı hem Bâb-ı âli, hem hükûmet-i İraniye ile bozuşarak Tahran'dan çıkıp gittiği halde Nasreddin Şâh onu pek ziyade medh ü senâ etmişti.

Sancak meselesine gelince; Ahmed Vefik Efendi'nin şehirdeki sefarethâneye eyyâm-ı tebrikiyede sancak çekmek istemesi ve İran hükûmetinin buna muvafakat etmeyip sefir efendi Şemran'daki sayfiye-i Osmaniye'de her gün bir alem keşide edebilirse de İstanbul şehri dâhilinde İran sefirinin bayrak çekmesine hükûmet-i seniyece müsaade edilmemekte bulunduğundan nefs-i Tahran'da Osmanlı bayrağının temevvücüne de mukâbeleten İran hükûmetince muvafakat edilemeyeceği bildirilmesi ve Ahmed Vefik Efendi ise buna razı olmayıp işi keşmekeşte bıraktığından, İran hükûmetinin şikâyeti Bâb-ı âli'ce haklı görülerek ona

göre sefarete emir verilmesi ve bundan muğber olan sefir-i kebirin Tevfik Efendi nâmındaki başkâtibini maslahatgüzar bırakarak beğteten ve bilâ-istizan Tahran'dan Bağdat'a gitmesi gibi macera-gûnâ hadisattan münbais olmuştu. Nasreddin Şâh, Ahmed Vefik Efendi'nin hâl-i hâtırını ihtimal ki bundan dolayı gülerek sormuştu. Bu sual ise huzur-ı şâhiye her gidişimizde irâd buyurulmuştur.

Devlet-i aliyye sefirleri bayramda ve kandil günlerinde huzûr-ı âl-i hazrette şeref-musûla nâil olarak arz-ı tebrikat etmek deydene-i müstahsene iktizâsından olup, düvel-i sâire elçileri yalnız Nevrûz'da, bir de cülûs-ı şâhî günlerinde kabul olunurlardı. Huzurda kâimen bir müddet bulunduktan sonra, sefire bir sandalya getirilmesi işaret buyurulmuş ve bu işaret yalnız kalmak istenildiğine delâlet ettiğinden sefir ile hariciye nazırı otağ-ı şâhîde kalarak, bizim aşağıya inmemiz lâzım gelmişti.

Pederime ise şah hazretleri gözlüğünü çıkardıktan sonra veda etmesi iktizâ edeceğini söylemiştiler. Der ü divarı, sakfı ve her tarafı dairenmâdâr ayine-pârelerle şaşaadar olan bu otâğda şahın şahsına mahsus murassa koltuktan başka sandalya ve sedir olmayıp yalnız pek kıymetli kilim ve kâliçeler, musavver ve müzehheb *Şehnâme-i Firdevsî* gibi mütalaaya sezâ birer sahife-i tarihiye veyahut serâpâ Farisî birer mecmua-ı eş'âr addolunabilirdi. Otağın ortasındaki gayet cesîm billur şamdan ise bu nevâdir-i kıymetdârın nigeh-bân-ı sıhhat ve safiyeti ve o pâre pâre aynalar ile dûş-ı hükümranîdeki hazinelerin mukallid-i saffet ve şeffafiyeti gibi dururdu.

Yarım saat sonra aynek-i hümâyun icazet-fermâ-yı mübaadet olmakla pederim aşağıya inmiş ve bulunduğumuz odada çaylar içilip, kalyonlar çekildikten sonra geldiğimiz gibi âlâ-yı vâla ile sefarethâneye girilmiş ve ertesi günü taraf-ı şâhîden sefir-i Osmanî'ye, kendi rükûbuna mahsus atlardan olmak üzere ayniyle fürs-i kadîm levhalarında gördüğümüz tesâvire şebîh ve hakikaten şâhâne bir feres-i peygam-res gönderilmişti. Rical-i hükûmet ve süferâ ile mülâkat ve ziyaretlere bundan sonra iptida olunmuştur.

***

Hindistan ahali-yi İslâmiyesini maatteessüf lüzumundan ziyade mutaassıp bulmuştum. Mecuslar ateşperest, Hindûler putperest, Müslümanlar da hurâfatperest idiler. Evet, lüzumundan ziyade mutaassıp, fakat bize bizden ziyade meyyâl ve muhib görünüyorlardı. İhtimal ki o muhabbet de taassuptan geliyor, yahut bir hurafeye itikattan neş'et ediyordu.

Nâhüda Sâhib ise hem mutaassıp değil, hem bize meclûp ve mâildi. Onunla birbirimizden çok hoşlanmıştık. Farisî yahut Fransızca konu-

şuyorduk. Mâhim'de bu zat son derece mihman-nüvazlık gösterdi. Mâhim denilen köylere gitmek için hindistancevizi ve tar nâmında diğer bir ceviz ağacı ormanlarından geçiyorken daima hayrette kalıyorduk. Bu bir meşcere-i bî-pâyân ve onda zulmet-i leyl ile nâr-ı nehâr bir arada nümâyândı. Ağaçlıklar arasında iptidaî ve nîm-üryân mahlûkat ile meskûn kulübeler bana dostum Bahaeddin Bey'in *Külbe-i Hindî*'sini andırmış, fakat içindekilerin manzarası Surucuyi nâmıyle benim tahayyül ettiğim *Duhter-i Hindû*'yu çok aratmıştı.

Bu miyanda hemen herkes sâhir yahut seher-hîz. Sıcaklar basmadan evvel iş başına giderler. Refur'da ve Malabar Hill'de[1] ben de öyle hareket ediyordum. Oradaki meslekdaşlarım gibi, bu Devlet-i Osmaniye şehbender-i derbederinin de üç arabası, iki çift araba atı ve bir binek hayvanı ve kadın erkek on sekiz hizmetçi tedarik etmesi lâzım gelmişti. Harekât ve tedarikât Kamr Süleyman Sâhib nâmında sâhib-i servet, tüccardan ve âbide-i hilâfetten bir zatın bir dîn-i şükran ve bir farîza-i diniye eda edercesine gösterdiği teshilât sâyesinde mümkün ve müyesser olmuş, bütün zarurî işler —min tarafillah— görülmüş, müflisâne bir saltanat sürülmüştü. İstanbul'dan hîn-i hareketimde üç maaşımı işlemeden alıp, harcırah ettiğimden Bombay'da harc-ı mâh edecek param kalmayacağını düşünenler bu hal-i vüs'atten haberdar olunca, kim bilir, ne yolda mütehassis olmuşlardır.

Londra'daki İngiliz memurlarının kısm-ı azamı Kemal Paşa-zâde Said Bey'in benim hakkımda kullandığı tabir vechile kendi memleketlerinde baston-süvar iken Hindistan'a gelince her biri şehsüvar-ı subh u şâm, yahut gerdûne-tıraz-ı azamet ü ihtişam olup, zaman-ı muvasalatımda Bombay valisi bulunan Sir James Fergusson da bunlardan biri, belki de onların en mağrur ve mütekebbiriydi diyebilirim. Dört atlı araba ve önünde, arkasında Hint süvarileriyle muhat olarak çıkan bu adam beni hükûmet konağında bir hükümdar gibi kabul etmişti.

Çok yerde sonradan görmeler böyle olur. Ancak Hindistan'da gördüğüm bu tarz-ı müttehaz İngiltere'nin Hint siyaseti icâbâtındadır.

Çünkü müslim ve gayr-i müslim bütün Hintliler alâyiş-peresttir ve başkalarının içtikleri şarap, yahut döktükleri şerbetle mestolurlar. Hazineleri içinde boğulan mihracelerin de her biri o yolda sekeran ve başlarındaki neşve-i istibdada yıkılarak nigerandır.

Vali çelebi yerlilerden kimsenin evine gitmediği gibi, şehbenderlere de iade-i ziyaret etmez ve resmî, gayr-ı resmî yazılan muharrerâta mabe-

---

1. فو - ردمورمالابادمهال -

yinci süsünü takınan kâtibi vasıtasıyle cevap verir ve sokakta tesadüf olunursa çok kere selâm bile vermez. Bir at yarışında kendisinin yanına giderek selâm verecek olmuştum, bâridâne «ne istiyorsunuz» dedi. «Arz-ı ta'zimat» dedim. Bilâ-cevap bırakıp gitti.

Mahcup oldum ama hazmettim, fakat ahz-ı sâra da azmetmiştim. Fırsat zuhur etti. Bu valinin zevcesi olmayıp, yalnız Miss Fergusson nâmında kendisi gibi taazzumkâr bir kızı vardı. Bir gün kethüda kadınını göndererek refikamı kabul etmeğe âmâde bulunduğunu tebşir etmişti. Cevap verdik : «Refikamın yevm-i kabulü Perşembedir. Eğer Miss Fergusson gelirse memnun oluruz», dedik. Miss Fergusson gelmedi, Madam Hâmid de gitmedi. Sir James Fergusson'u sonraları bid-defaat Londra'da görmüştüm. Bir kere sefir Rüstem Paşa'yı görmeğe gelmiş, bana da bir kart bırakmıştı. Müddet-i medîde hariciye nezaretinin parlamento müsteşarlığında bulunmuş, sonra Carka'ya gitmiş, oradaki büyük zelzelede musab olarak vefat etmiştir. Müteveffanın Hindistan'da kendisinin gayrı, sahte bir memur-ı hükûmet ve Londra'da ise kendisine gelerek nazik ve mültefit bir ehl-i cemiyet bulunduğunu anlamış, ziyaına da çok acımıştım.

Valiler değişirler, ölüp giderler, fakat politikaları sağ ve sağlamdır. İngiltere'de İslâm dostu olan İngilizler bile Hindistan'da düşman-ı İslâm olurlar, çünkü ahali-i İslâmiyeyi halifenin teb'a-ı manevîyesi olduklarından dolayı İngiltere'nin düşmanı addederler. Ve o merbutiyetten çok korkarlar. Korku ise bir sâik-i iftirastır. Sebeb-i tavahhuş zâil olunca, vahşet de zevâle hâil olur.

Vaktiyle, sadrıâzam Said Paşa'ya Hint Müslümanlarının merbutiyetlerinden istifade edilecek surette idare-i maslahat edilmesi lüzumundan ve fikr-i âcizânemce ne yapılmak lâzım geleceğinden bâhis, mufassal bir lâyiha takdim etmiştim. Paşa pek müskit bir cevab-ı şifahî vermiş. «Biz Aydın vilâyetini idareye kâdir olalım da ondan sonra Hindistan'ı düşünelim» demişti. Belki bu fikrini Kâmil Paşa'yı Aydın valisi gördükten sonra değiştirmiştir.

Bombay'a muvasalatımızdan üç gün sonra Splendide otelinin bulunduğu meydan küçük bir mahşer-i zükûr ve nisvan, emvac-ı rengârenk ile zâhir bir umman, yahut büsbütün Hindistan olmuştu. Kraliçe Victoria'nın ikinci mahdumu Duke de Coburg Hindistan ordularına sipehsâlâr tayin edilmiş, o gün İngiltere'den geliyor ve bu kıyamet onun için kopuyordu. Acezenin kuvveti istikbâl etmesi demek olan bu manzara hâlâ gözümün önündedir. Melik-i Hind'in ferzend ve biraderi zevcesiyle beraber dört atlı bir arabaya binmiş, mağrur ve muhteşem bir maîyetle o

meydandan hâlâ geçiyorlar. Evet biz İngiltere'nin önümüzden geçen azametini görüyorduk, fakat onlar balkonda duran halife şehbenderini görmüyorlardı.

İkdam, nr. 9654, 9675, 9677, 9763, 9765, 16 Şubat, 8, 10 Mart, 7, 9 Haziran 1340/1924

⁂

İstanbul'dan Londra'ya

Bir illet-i mühlikeden kurtulmuş gibi mesruren İstanbul'dan hareket ve hayalimi takip edercesine etrafımı görmeğe mani bir sürat ile Londra'ya vasıl oldum. Kânun-ı evvel 1885 : Bu tarihi unutamam. Sin de ömrüm de otuz beşe vasıl oluyordu. —Etrafımı görmeğe mani— evet, çünkü Londra'ya gitmek için Paris'ten geçtiğim halde Paris'i görmemiştim, diyebilirim. Bir istasyondan diğer istasyona. Gare de l'Ouest'den Gare de Nord'a geçtiğimi ve Avusturya ile Fransa topraklarında biraz gümrük sıkıntısını çektiğimi biliyorum. Bütün Avrupa yolcularımızın bildiği şeylerdir. Tarife lüzum yok. Vaktiyle o kadar sevdiğim ve içinden çık. mak istemediğim Paris'i on sene sonra o akşam esna-yı mürûrumda, Sübhanallah! ne için hiç de görmek istemez gibi geçip gitmiştim acaba? Paris'ten ne zarar görmüştüm. İhtimal ki orada bulunduğum zaman ber-hayat olan refikamdan uzun müddet ayrı kaldığım bir memleket olduğu için bir daha görmek istemiyordum. Berlin'e gitmek istemeyişim de ondan ayrılmamak için değil miydi? Calais'den bindiğim ingiliz vapurunda yükte hafif eşyamı gümrük memuru görmek bile istemedi. Resme tâbi bir şeyim olup olmadığını sorup, verdiğim menfi cevaba itimat ile çantalarımın üzerlerine «muayene olunmuştur» ibaresi yazılı birer kâğıt yapıştırdı. Bu ingiliz rüsumat memurunda gördüğüm hulûs-ı niyet ü emniyet nereden geliyordu? Fransa ve Avusturya memurîn-i rüsumundaki adem-i emniyet ve su-i niyet ne idi? Fransa ile İngiltere'yi yek diğerinden ayıran yalnız Manş denilen memerr-i bahrî değildi. Calais' den Dover'e biraz telâtumla geçtik. Oradan Londra'nın Victoria istasyonuna giren trene râkib ve işte o istasyonda bu kere ağır eşyanın muayenesi ziyadece kargaşalıklı olduğu için bir aralık izdiham-ı halk içinde kaybolduğuma zâhib olmuştum. Mamafih hüviyet-i resmîyemi anladıktan sonra eşyanın muayenesine lüzûm görmediler. Yalnız sandıklar yanımda olarak bindiğim arabanın nereye gittiğini bir polis memuru arabacıdan sorarak cüzdanına kaydetti.

Victoria istasyonundan sefarethaneye

Arabacıya hitabım : Bryanston Square, numra 1. Arabacının cevabı «Peki, Türk sefirinin hanesi». O mahalledeki bir numaralı ikâmetgâhın Türk sefarethânesi olduğunu arabacı biliyordu. Önce taaccüb ettim. Çünkü ben o zaman —Bryanston Square'deki bir numrolu konağın altmış seneye karîb bir zamandan beri Devlet-i aliyye sefarethânesi olduğundan haberdar değildim. Hattâ orada Sultan Abdülaziz'in hadise-i ziyareti gibi bir vak'a-ı pür-şaşaa cereyan etmiş olduğundan bütün Londra ahalisi sefarethânemizin adresini öğrenmiş idiler. Londra'nın evsafını ibtida Kemal'in bir makalesinde, daha sonra Sezaî'nin mektuplarında görmüştüm. Biraderimin seyahatnâmesini okumuştum ve ben Paris'te iken Londra sefareti ketebesinden Ali Muhsin ve Behçet ve Cemal Beyler bizi gelip gördükleri zaman onlardan da az çok dinlemiştim.

Sefaret erkânı : Emin olan Emil

Victoria istasyonundan araba ile sefarethaneye giderken zihnim bu evsafı tahatturla meşguldü. Bu menzil-i âliye vüsulümde sefaret-i seniyye müsteşarı Moral Bey'le Londra başşehbenderi Emin Ferahullah Efendi beni ikinci kattaki odama götürdüler. Emin Efendi'yi İstanbul'dan tanırdım. Hariciye kalemlerinden birisinde müstahdem iken Kars'a şehbender olarak gönderilmiş ve orada hüsn-i hizmeti sebkettiğinden badehu terfian başşehbenderlikle Londra'ya izâm edilmişti. Rivayete nazaran 93 muharebesinden sonra Rusya idaresine geçen Kars şehrine İslâm'dan bir şehbender tayin edilmesi Sultan Hamîd'in, irade-i katiye-i iktizâsından olmağla, Hıristiyan memurlarımızdan bulunan ve ism-i kadîmi «Emil» olan bu zatın ismi, nezaretçe Emin'e tahvil olunarak Kars'a bir müslüman şehbender gibi gönderilmek hud'a-i siyasîyesinde bulunmuştur. El-uhdetün ale'l-ravi isim sahibi Emil de olsa bu zat her mânâsıyla emin idi. Tanıştıktan sonra hamiyetinde, liyakatında, iffet ve istikametinde hiç bir noksanı olmadığına ben de biddefat emin olmuştum.

Moral Bey'e gelince Moral Bey büyük Musurus Paşa'nın ikinci mahdumu Pavlaki Bey'in yerine müsteşar olarak Rüstem Paşa'ya terfik edilmiş an-asıl İtalyan bulunan bu Türk sefirinin an-asıl Fransız olan müsteşar-ı Osmanî'si idi. Rüstem Paşa Londra'ya sefir olup da arz-ı şükran için huzura çıktığı zaman Sultan Hamîd'den bu Moral Bey'in müsteşâr tayin edilmesini istirham etmiş, Sultan Hamîd de Rüstem Paşa'ya bir kurşun kalemi ve bir küçük defter uzatarak «Moral Bey'in ismi ile elyevm ve daha evvel bulunduğu memuriyetleri buna yazınız da tah-

kik ettireyim» dediğinden Rüstem Paşa defteri alıp türkçe yazmayı bilmediği cihetle eli titremeye başlamış ve aczinin farkına varan Sultan Hamîd «zahmet etmeyin Paşa, Moral Bey'in ismini öğrendim, bu kâfidir» diyerek kurşun kalemle defteri istirdad eylemiş ve bundan birkaç gün sonra Moral Bey müsteşar yahut müsteşar Moral Bey olmuştu.

Rüstem Paşa'nın huzurunda

Rüstem Paşa beni kudema-yı vüzeraya mahsus ve malum olan nezaket-i müteazzımâne ile kabul etti. Hal ve hatır sualinden sonra ilk sözü tebdil ettirdiği birinci ve ikinci kâtiplerden şikâyet etmek olmuştu. «Ferid ve Sezaî Bey'ler» diyordu, «selefim Musurus Paşa'nın zamanında zevk ve safaya alışmışlar, iş saatlerinde kalem odasının semtine uğramıyorlardı. Birçok defa icra-yı tenbihat ile vazife-i memuriyetlerini kendilerine hatırlatmak istedimse de ısgā etmediler. Binaenaleyh tebdillerini inhaya mecbur oldum... Benim bu hareketim onlara fenalık değil, iyiliktir» fahriyesini de ilâve etmişti.

Paşa böyle söylerken ben şöyle düşünüyordum : Bu sefir ile müsteşar beni bir kalem kâtibi mi sanıyorlar acaba? Yoksa otuz beş yaşında bir mektep çocuğu mu görmek istiyorlar?

Sezaî Bey, Ferid Bey

Sezaî'ye gelince o da bir kâtib-i kalem değil bir sahib-i kalemdir. Kendisinden başka kimsenin emrine tabi olamazdı. Mazisini bildiğim Ferid de nefsinde ferîd-i devrân olmak kabiliyetini hissettiğinden mi her nedense biraz serkeşlik etmiş olacak. Her halde bunların ikisi de Rüstem Paşa'nın istediği gibi muti ve münkad sefaret ketebesinden değil, fakat Londra dâr-ı tahsilinde edebiyat ve siyasiyât talebesinden idiler. İhtimal ki biraz da mâil-i zevk-yâb olmuşlardır. Çünkü Londra denilen buharistan-ı kemal hem de bir baharistan-ı cemaldir.

Eski sefir Musurus Paşa tab'an edîb ve mesleken siyasî bir zat olduğundan, bu kâtip beylere istidatlarına göre muamele etmiş ve onları maiyyet-i resmîyesinden ziyade refakat-ı maneviyesine alarak, munsifâne bir mücamele göstermiş, yeni sefir Rüstem Paşa ise kabiliyet-i fıtrıyye ve hâlet-i ruhiyyeden ziyade vazife-i resmîyeden anladığı için Ferid ve Sezaî Bey'lerin hâb u huzûr ve kıyâm u kuûdlarına bile müdâhele etmek istemişti. Halbuki asıl vazife-nâ-şinâs olan sefir paşa ile müsteşar Moral Bey'dir, sanıyordum. Çünkü etbâ ve erkânından bulundukları devletin lisanını yanlış biliyor, yanlış söylüyor, yazısını yanlış okuyor ve resmî, hususî, hiç bir kelimesini yazamıyor idiler. İşte onun için Bâb-ı

âli'den türkçeye aşina kâtip istemişler ve çalışkan olsun demişler. Bâb-ı âli de bu abd-i ahkarı intihap etmişti.

Bu benim canıma minnet, çünkü o azâb-ı hesab ve o ukab-ı Rüstem-nikabıyla beraber Londra bence ayn-ı cennet ve çünkü refika-ı hayatımdan cüda olarak gideceğim diyar-ı Hind ise uhrevî bir dâr-ı mücazât u mihnet idi.

Allah'tan alınan memuriyet

Rüstem Paşa'ya dedim ki : «Maiyyetinize geldiğimden dolayı bahtiyarım. Bir vesile-i elîme ile Beyrut'a gittiğim zaman hüsn-i sıyt-ı devletinizden haberdar olmuş, Lübnan mutasarrıflığınızdan yadigâr olan Rüstem Paşa bahçesini görmüş ve gezmiştim.

Evvelce Sardunya devleti ve daha sonra Petersburg hükûmeti nezdinde sefir iken devlet ve milletimize pek mühim hizmetlerde bulunduğunuzdan da bî-haber değilim. Şimdi zât-ı devletinizin de bendenizi bilmeniz iktizâ ediyor. Bendeniz, oldukça vazife-şinâs bir memurum; fakat vazifemi istediğim yerde ve istediğim yolda ifa ederim. Sefaret-i seniyyenin türkçe muharebatını münferiden deruhde etmeğe hazırım. Fakat kalem odasına devam edemem. Kendi odamda çalışırım. Çünkü bendenizin bu sefaret kitabetinden başka bir memuriyetim daha vardır».

Rüstem Paşa cevaben sual etti : «Mâbeyn-i hümayundan mı başkaca bir memuriyet aldınız?» dedi.

— Hayır efendim, oraya hususî bir nisbetim yoktur ve belki oranın hiç makbulü olmayan bir meslek mensuplarından, edebiyat amelesinden bulunuyorum, dedim.

— Demek siz de bir şiirsiniz (Şairsiniz demek olacak) sualini irad etti.

Ben de, «orasını Allah bilir, çünkü bu O'nun verdiği bir memuriyettir» cevabını itâ ile bu meslekte kimsenin maiyyetinde bulunamayacağımdan emin olmasını murad etmiştim.

Bu mükâlemeden sonra yemek odasına gittik. Rüstem Paşa, Moral Bey, Emin Efendi ve ben ilk defa olarak bir sofrada, sufra-ı sefaret-penâhîde bulunuyorduk.

Musurus Paşa infisal etmiş ama henüz Londra'dan gitmemiş, sefarethâne ittisâlinde bulunan Montegue Street nâmındaki sokakta bir hane işgal etmiş, mahdumu, sabık müsteşar Pavlaki Bey ve kerimesi Elen Musurus ile beraber olarak mukîm idiler.

Sezaî ve Ferid Beyler de gitmemişler, azasından bulundukları Saint James klübüne yakın, yarım ay mânâsına olan Half Moon Street'te bir evde ikâmet ediyorlardı.

Half Moon Street denilen bu sokak, Mayfair tesmiye olunan kibar mahallesinde kâin ve meşhur Piccadilly caddesi kurbünde olduğu için câmi-i muhsinât ve mehâsin idi.

Bade't-taam sefir ile biraz musahabetten sonra Emin Efendi ile beraber gezmeye çıkarak İngiltere pâyitahtının, o büyük mamure-i hürriyetin müsamere-i umumiyesi demek olan izdiham-ı pür-ihtişamına karıştık.

Gündüz sokakta ben izdiham içinde gaib bir ecnebi, gece odamda ben boşluk içinde bir hiçlik! Nefsimi bu yalnızlıktan siyanet, merhume refikamın hayaline hıyanet demek olacağı için düşünmekten, kendi kendime söylemekten korkuyor fakat biliyordum ki bu yalnızlığa tahammül edemeyeceğim ve hissediyordum ki ben bir yâr-ı gâra bir refika-ı taziyet-kare, merhumeden bir yadigâre, uhrevî bir ruzigâre, bir mülhime-i eş'âra ihtiyacım var. Kendimden sakladığım bu sırrı kime söyleyebilirdim. Bunu akvâl ve hefevatımla değil ef'âl ve harekâtımla Hâlık'ıma söylüyordum. Hissiyatımla yalvarıyordum. Müessire eserini gösteriyor, tashihini istiyordum.

Rüstem Paşa Londra mahafil-i ülfetinde kendisine bir mevki yapmaya çalışıyordu. Zaten o bir diplomattan ziyade bir sosyete adamı idi. Sosyete adamı olmak diplomatlığın şanındandır. Fakat her sosyete adamı diplomat addolunamaz. Rüstem Paşa yetmiş beş yaşında olduğu halde Londra sefir-i kebîri olmuş ve İtalya ile Rusya'da ve Cebel-i Lübnan'da bıraktığı şöhretler kendisini takip ederek İngiltere payitahtında kemalini bulmuştu.

Her gün sefir ile taam ediyorduk. Akşam yemekten sonra daima bizi odasına davet ederdi.

Eski rical-i Osmaniye'den Serdar Ömer Paşa'dan bilhassa Fethi, Âli ve Fuad Paşa'lardan bahs ile kesb-i hazz eder ve o zaman pek ziyade Osmanlı olurdu. Zaten an-asıl İtalyan olduğunu pek güçlükle söylerdi. Daima fes giyerdi ve maiyetindekilerden fes giymeyenlere külâh giydirirdi. Emsali var da onun için bilerek söylüyorum. Bahriyeden neşet etmiş, bir Istılâhat-ı bahriye lugatçesi yazmış, haricîye baş kitabetinde bulunmuş Fuad Paşa maiyetinde Arnavutluk'a ve memleketine giderek muharebeler görmüş. Toren ve Floransa ve Petersburg'da sefirlik ve Lübnan'da mutasarrıflıkla vezirlik ettikten sonra ahir ömründe ahrete gidecek yerde istikbal-i dünyevisine gitmiş Londra'ya gelmişti.

Rüstem Paşa, birçok müsamereler dolaştığı halde maiyetindekileri icap eden zevata takdim etmek lutfunda bulunmadığından, Şekib Bey'le ben Londra'nın kibar âlemlerini bir müddet-i muvakkata için yalnız evrak-ı havadiste görüyorduk. Bir de memuriyetlerimizin davet edildiği

müsamerât-ı resmiyede ibraz-ı vücud edebiliyorduk. Bereket versin ki o müsamarelerde bittesadüf takdim olunduğumuz birkaç büyük kadın marifetiyle sonraları sair kibar şebânelerine de girmeğe zafer-yâb olmuştuk. Bu kadınlardan birincisi Mrs. Cavendish Benick, ikincisi Romanya sefiresi Prenses Kikar, üçüncü ve dördüncüsü de Lady Agmonder ile Kontes Cothingham idi. Bunlar vasıtasıyle sosyeteden birçok şahsiyetler tanıdık. Birçok ziyafetlerde bulunuyorduk. Bir gecede üç, dört hattâ beş suareye gittiğimiz oluyordu. Bu dediklerim mahâfil-i âliye münasebâtı idi. Sonra Hintli dostum vasıtasıyla tabaka-ı vusta meclislerine de girmiştik. Buralara bazen tabaka-i ulyâdan gelenler olmaz değildi.

Miss Gors ve Sahil-i selâmet

Ez-cümle meşahir-i muhafazakârândan Sir John Gors'un oğlu ile kerimesi Miss Gors'a öyle bir mecliste tesadüf etmiştim. Bu kız sofrada benim yanımda oturuyordu ve gayet güzeldi. İngiltere'de gayet güzel bir kız olmak nadir ve gayr-ı mebzul bir sıfat değildir. Orada çirkinlik gibi güzellik de tekâmül ve terakki ettiğinden, kabahat-ı sima sabahat-ı şemail nazar-ı ammede hemen de yekdiğerine mümasil olmuştur. Miss Gors İngilizce tekellümde zahmet çektiğimi görüp şiirden yahut kendisinden hoşlandığımı anladığı cihetle bana ders vereceğini ve Shakespeare'i ve Byron'u okutacağını söylemişti. Bittabi bu vaad-i müzaheret latîf fakat latîfe idi. Latîfe olduğu da aradan birkaç ay geçtiği halde incaz-ı vaad olunmamasıyla teyid, fakat bir hiss-i kablelvuku taannüd ediyordu. Yemekten sonra biraz iftirak, iftiraktan sonra da aylarca iştiyak!

Sahibe-i davete arz-ı teşekkür için gittiğim zaman o hânegîler Miss Gors'un pederiyle beraber İsviçre'ye gittiğini ve Sir John ile Lady Gors'un iki mahdumu ve yedi kerimesi olup Londra'nın merkezden uzak bir mahallesinde ikâmetle mütevazı, fakat şâyân-ı hürmet bir aile teşkil ettiklerini ve akdemce müdde-i umumilikle maruf ve hâlen kraliçenin meclis-i hususîsi azasından Private Council bulunmakla mevsuf olan Sir John Gors'un zi-nüfuz muhafazakârândan ve başvekil Lord Salisbury-ün kudemâ-yı ehibbâsından olduğunu hikâye etmiş idiler. Londra'da Miss Gors Bahr-i muhit'te bir dalga, fakat ben onun martısı olmuş idim. Beraber inip beraber çıkıyorduk. Fikrim o hayal ile beraber temevvüc ediyor, beraber garkoluyordu. Nihayet sahil-i selâmetle sâha-ı feragate vâsıl olduk ve biribirimizden kurtulduk. Mahafil-i âliyedeki nuraniyet şöyle dursun, güneşi hicabdâr yahut mahçup ve şerm-sâr olan Londra baharı içinde rengârenk yıldızlar uçuyordu. Her gün şimendifer istasyonlarından ale's-sefer sürüyle mehpâreler doğup sokaklarda yüzüyorlardı.

Bunları seyretmek dururken elbette Miss Gors'u düşünemezdim. İşte sahil-i selâmet dediğim penah o manzara ve o teşhirgâh idi.

⁂

Beş İngiliz müsteşriki

Ben Londra'da iken İstanbul'u özledikçe Sir Redhouse'u görmeğe gider ve edebiyat-ı Osmaniyeden bahsetmek istedikçe Mr. Gibb'i ziyaret ederdim. Diyanete müteallik mütebâhis Lord Stanley of Oldrely ile olurdu. Mr. Moore nâmında bir Arabî mütehassısı onun yanında bulunurdu. İngiltere'nin Dersaadet sefaretinde vaktiyle kâtiplik etmiş Türk muhibbi bir Mr. Hyde Clark ve Türkçe ile Fârisiye âşinâ bir Profesör Browne tanımıştım ki onlarla da görüşmekten mahzûz olurdum.

Bir İstanbul efendisi olan İngiliz

Sir James Redhouse sîmaca, kıyafetçe âdeta bir İstanbul efendisi idi. Ve bir Eyüpsultanlı imam gibi sohbet ederdi. Seksen yaşına vâsıl olduğu halde Türk illerindeki mazisinden bahsederken gözlerine lem'a-ı şebâb gelir, beni de maziye ve on sekiz yirmi yaşlarına getirirdi. Türkçe ve İngilizcede mühim ve mükemmel bir lugavî ve bu ilimdeki vukûfu her iki lisanın menbalarına kadar müstevlî olan bu pir-i cevvâl u faal Türkçeden İngilizceye ve İngilizceden Türkçeye mütercem iki büyük kâmus-ı lugat telif etmiş ve muâsır bulunduğu bizdeki lugaviyûna birer ders-i ibret ve gayret vermiştir. Redhouse'un zevk-i edebîsi mahdud olmamakla beraber, şiir ile iştigâl ettiğini bilmiyorum. Yalnız Enderunî Vasıf'ın meşhur «Ana ve kız» manzumelerini daha mahallî ve âmiyâne bulduğu için İngilizceye tercüme etmişti. Amîmü'l-âsâr olan bu âbide-i hırem, bu beyaz çınar-ı marifet iki defa bir müzâheret-i ehliye gördüğü halde akîmü'l-esmâr olarak devrilmiş, kısa bir hastalıktan sonra uzun ömrüne veda ettiğini bize, en kadîm dostu olan Mr. Hyde Clark bildirmişti.

Sefir Paşa da dahil olduğu halde heyet-i sefaretçe cenazesinde hazır bulunduk. Yalnız Hyde Clark meydanda yoktu. Ne kilise, ne de mezaristanda onu görmedik. Acaba keyifsiz miydi? Bir hafta sonra Hyde Clark sefarete geldiği zaman dostunun cenazesinde niçin bulunmadığını sorduk. Hyde Clark gülerek «ben yalnız kendi cenazemde bulunurum!» demişti. Bir müddet sonra o da gitti.

Hyde Clark. Fuad Paşa'nın sandalyesi ve Charles

Mr. Hyde Clark büyük Reşid Paşa devrinde ve galiba büyükelçi denilmekle maruf olan İngiliz sefirinin maiyetinde kâtip olarak Dersaadet'te

bulunmuş, Âli ve Fuad Paşa'ları tanımış, Bâbıali'nin o tarihlerdeki siyaseti taraftarânından ve Bâbıali terbiyesi meddahlarından idi. Fuad Paşa ile, Fuad Efendi olarak Londra'da sefaret başkâtibi bulunduğu zaman da görüşmüştü. Bunu kendisinden işittikçe o büyük münşi-i siyasetin yerinde benim bulunuşuma taaccüb ederdim. Ne gariptir ki, Fuad Paşa'nın sefarette kâtip iken oturduğu eski bir koltuk sandalyesinde oturmak bana nasip olmuştu. Ve ben onu işgal ederken *Finten*'i yazıyordum. Sefarethânede eskiden kalma Charles nâmında bir ihtiyar uşak vardı. Fuad Efendi'nin sandalyesini bana o göstermişti.

Sefaret hizmetinde ihtiyar ve emektar olan bu Charles, âli-şanın zaman-ı sefaretinde maîyete gelmiş ve onunla İstanbul'a giderek âdi Türkçeyi fevkalâde öğrenmiş ve hayli müddet İstanbul'da kaldıktan sonra Atina'dan Londra'ya tahvil-i memuriyet eden Musurus Bey veya Paşa ile Londra'ya dönmüştü. Devletten muhassas tekaüdiyesi olduğu halde yine Türk sefaretinde uşaklık ediyor, çok işimize yarıyor, hattâ maaşlarımızı her ay bankadan o getiriyordu.

Mr. Hyde Clark benim memuren Londra'ya geldiğimi haber aldığı zaman, henüz yüzümü görmeden, Athenaeum nâmındaki ilmî vasıta-ı neşriye ile muvâsalatımı ihbar etmiş ve bu ihbara «Hâmid Bey'in Londra'ya izâmından memnunen istidlâl edebilir ki, Bâbıali malum olan siyaset-i kadîmesini iade ve ihyâ etmek tasavvurunda bulunuyor» cümlesini ilâve eylemişti.

Mr. Gibb

Mr. Gibb'e gelince o İskoçyalı şair ve edîbi en büyük üdebâ-yı Osmanîyeden -yahut Türk üdebâsından- addedebiliriz. O hem de bizim için bir müverrih-i edebiyattı. Mensûr ve manzum, cedîd ve kadîm, meçhul ve malum, bizde ne yazılmışsa, Gibb okumuş ve yazmış, aramış, bulmuş, hıfzetmiş, zabt ve kaydetmiş ve birçoklarını tercüme eylemiştir. Hiç şüphe etmem ki o bir hârika idi. İskoçya ve İngiltere'den çıkmayarak doğduğu memlekette kendi kendine okuyup öğrendiği Türkçeyi, asr-ı hâzırda tekellümle başlayan dilsizler gibi, gayet yavaş ve düşünerek söyler fakat sühuletle ve pek güzel yazardı. Bana gönderdiği Türkçe mektupların bir ikisini, o zaman İstanbul'da çıkan *Gayret* ceride-i edebiyesinde neşrettirmiştim. Pek çokları bu mektupların bir ecnebi kaleminden çıktığına inanmamış ve bu yazılarda benim tashîhatım bulunduğuna zâhip olmuştular. Ancak ben eminim ki onları tashih etmek hatasında bulunmamıştım.

Profesör Browne

Profesör Browne, o da bir müsteşrik, bir Hayyam-perest, ve bir lisan-şinâs-ı İranî idi. Firdevsî, Hayyam, Sadi, Hafız ve bütün ekâbir-i şuarâ-yı Acem ezberinde ve İran tarihi, İran muhabbeti ve İngiltere'nin İran siyaseti hâfıza-ı âzerisinin mahfaza-ı diğerinde idi. Cambridge darülfünununda muallim bulunan bu zat, İran sefiriyle görüşürken coşkun bir İranlı ve benimle konuşurken Türk ve Azerbaycanlı olurdu. İstanbul Türkçesiyle Tebriz Türkçesi arasında nâtıka-perdâz olur ve bir aşk-ı mahruráne ile takip ettiği Acem mefâhirini tasvir ve takrîr etmek için İngiliz lisanında kendisini kem-nüvis ve kem-âvâz bulurdu. Bende bu İngiliz dostun pek sevimli yazıları vardır.

Mr. Moore

Arapça muallimlerinden Mr. Moore'u çok görmemiş isem de garibü'l-hâl bir feylezof olduğunu tahattur ederim. Bir gün Lord Stanley sayfiyelerinden bir şatonun bahçesinde leylen fişenkler atılacağından iyi görülmek için evdeki mumlar söndürülmüş idi.

Karanlıktan pek ziyade korkan Mr. Moore bir mum yakarak, hemen elinde şamdan, bir yüklüğe girip saklanmış, fişenkten veyahut zulmetten kaçarak bir yangın çıkaracak olmuştu. Bazen siyasî, bazen felsefî olan bu adam bazen de mutaassıp bir rahip ve hususuyla köyde daima ester-süvar olarak gezdiğiçün, bazen yayan dolaşırken de râkibâne hareketler ederek sanki kendisinin yine bir süvari-i ester bulunduğuna zâhip olurdu. Lord Stanley ile felsefeye dair konuştuğu sırada birdenbire Hazret-i Mesih'in mucizâtını ta'dâda başlar, Lord Stanley ise kızar, İsa Aleyhisselâm'a iman etmek de şerâit-i İslâmiyettendir, diyerek oturup kalkardı.

Âdet budur en sonra gelir bezme ekâbir

Şimdi de kavîyü'l-imân o büyük müslümandan bahsedeyim. Ona büyük dediğim şunun içindir ki, Lord Stanley küçükten büyüme bir müslim-i mübtedi değil, islâmiyeti öğrendikten sonra büyüklüğünü teslim ve tesellüm etmiş müntehâ bir mübtedi idi. Hayrât ve hasenâtı her din ve mezhepten birçok ebnâ-yı âdemin gönüllerinde yer etmiştir. Ben de o ebnâ-yı âdemden birisiyim.

Lordlar meclisinde müslüman lord

Lord Stanley'ye beni Rumelihisar'ında oturan aziz dostu Ahmed Vefik Efendi tavsiye etmişti. Efendinin tavsiye-nâmesini Lord Stanley sevinerek okumuş ve aziz dostu için «Rumelihisarı'nda o da bir yüksek

kaledir» demişti. Lordlar meclisi azâsından bulunan bu müslüman lord mecliste siyasetten bahsetmez, fakat âlem-i islâmın her tarafındaki müslümanların emr-i iâşe ve ihtiyaçlarından bahsederken itirazdan da çekinmezdi. Londra'da Grosvenor Gardens denilen ve makbul bir semt addedilen ağaçlı bir mahalde güzel bir ikâmetgâhı ve haric-i şehrde uzak ve yakın müteaddit saray-vârî kâşâneleri vardı. İspanyalı bir kadın olan zevcesi ziyafetlerde karışıkça elbise ile göründüğüçün bazı diplomatlar ona «mesele-i şarkıye» derlerdi. Lord Stanley bu refika-ı hayatına daima nâdiren geldiği Londra'daki ikâmetgâhında kavuşur ve kendisi yalnız olarak sayfiyeden sayfiyeye dolaşırdı.

***

Londra'da tiyatroya gitmez değildim, gider fakat âdet yerini bulsun diye giderdim, çünkü bence en mühim ve en büyük sahne-i temâşâ, temâşâgâh-ı hayret-bahşâ hususuyla geceleri Londra'nın kendisi idi. O esrarengiz memleketin siyeh, o hayal-hâne-i hakikatin sahnesinde binlerce facia ve mudhikeler, nazar-ı ibret ü ibtisara bir anda ve birlikte maruz oluyordu. Ben neden kemâl-i itinâ ile giyinip de mahdûd ve mürettep bir oyun, muhayyel bir vâkıa veya muharref bir rüya görmek için zavallı kuvve-i fikriyemi yaldızlı bir mecliste saatlerce tevkif edeyim? Tiyatroda göreceğim şeylerin envâını ise beşeriyetin derdini ve rüzgârın germ ü serdini bilenler kendi başlarında görmüşlerdir.

Zaten tiyatroya gitmeğe mecbur oldukça yani tanıdığım kadınların localarında med'uvven bulundukça society halkından çoğunun da tiyatrolara oyun görmekten ziyade kendilerini göstermek için gittiklerine şahit oluyordum. Hakikat-i hal yahut hâlet-i ruhiyeleri böyle olmasa bir tiyatrodaki oyunun birinci perdesi kapandıktan sonra gelmezler ve ikinci perde açılırken gelip baktıktan, yahut bakıştıktan sonra diğer bir oyunun sonunda hazır bulunmak için diğer bir tiyatroya gitmezlerdi. Kendi kendime kaldığım zamanlarda leylen bir omnibüsün fevkine çıkarak insan karanlıkları içine girmeyi ben ulvî, süflî her şeye ve edebî, içtimaî her şevk ve zevke tercih ediyorum. Evet, insan karanlığına girmek! En derin bir temâşâ!

Londra'nın Leicester Square denilen bahçeli bir meydancığında Shakespeare'in bir heykeli vardır ki rengi siyaha mâildir. Etrafı da yani o meydancık leylen bir alacakaranlık içinde bulunur. Bu heykelden o şair-i kâinatın sanki bir sadâ-yı ruhu işitiliyordu :

«Karanlık yoktur, cehalet vardır».

Ben işte bunu düşünmek için o insan karanlıklarının içinde dolaşıyordum.

Fakat eve avdetimde bir sitare veya sema-parenin zavallı kuvve-i fikriye ve bikes ve biçare mevcudiyet-i şi'iriyeme küşâde-bâl-i istikbal olmasını istiyordum. Hayfâ ki o istikbal-i hoş-âyende yine karanlıkta görünüyordu. Şu halde, keşke bir istikbal adamı olsam mı yahut

Ey mâh ki hûn-ı nilgûnun
Düşmüş çemene misâl-i sîm-âb
Yâdıyle o şehr-i pür-şuûnun
Ben ne çemen isterîm ne mehtâb

kıtasının üçüncü mısraı yerine «yadıyla o necm-i bî-sükûnun» mu demeliydim? (Kıtadaki düşmüş kelimesi beynelüdeba tereddüdü mucib olmuştur : «Düşmüş» yerine «akmış» mı demeli? Yoksa «inmiş» demek mi daha iyi düşmüş olurdu? Ben şimdi o mısraı tashîh edecek olsam «Zâhir bu çemende misl-i sîm-âb» demeği tercih ederdim).

Londra şehrinde elli altmış kadar tiyatro vardır. Ben bunlardan birçoğunun yalnız ilânlarını okuyup geçerdim. Yine dahil-i şehirde on altı cesîm park ile yüzlerce square yani muhteşem binalarla muhat, çiçekli ve ağaçlıklı meydanlar mevcuttur. Parkların en makbulü ve en merkezîsi Hyde Park olduğu gibi Trafalgar muharebe-i bahriyesinin bir hâtıra-ı mütehacciresi olan o nâmdaki meydan yahut mermeristan istisna olunduktan sonra bu meyâdinin enzar-ı kibârânede en şehrî ve en şöhretlileri Belgrave, Grosvenor, Berkeley tesmiye edilen square'lerdir. Sisli havalarda bir mamure-i mesture olan bu meşher-i terakkiyatı güneş ziyaret ettikçe kubbe-i laciverdînin altında bir cihân-ı zümürrüdî görünür.

Bu tercüme-i hâlimde mecburen hâl ve hareketimden bahsediyorum, çünkü mümkün olduğu kadar —itiraf-ı zünûf— edeceğimi kârilerime vaad etmiştim. İncâz-ı vaad için diyeceğim ki, ben o parklardan ve o meyâdîn ve menâzırdan da, hiç bir şey anlamadan şöylece gelip geçiyordum. Ne arıyordum acaba?

Bir harfini mecmua-i bî-gaye-i sun'un
Fehmeylemeden ben dahi şâir miyim Allah

Keşke Ekrem, o üstad-ı kül, bu beyti yazarken beni tahayyül etmiş olsaydı!

⁂

Kadınlar aleyhine yazmağa tövbe!

Londra'nın British ve Kensington müzeleri vardır ki kiliseler gibi pazar günleri de, eğer yanılmıyorsam, herkese açıktır.

Tarihî ve efsanevî birer teşhîrgâh-ı sanat u marifet olan o yerlerin de ben semtime uğramaz olmuştum. Benim aradığım tarihte yoktu, âsâr-ı atîkadan da değildi. Kimi arayacaktım ki gideyim? Ve kimi arıyordum acaba? Şu kadar biliyorum ki, gezintilerim esnasında White Hall'daki devâir-i hükûmetin civarından hususuyla Foreign Office'in duvarları kenarında müdhiş bir sırra vâkıf olurum korkusuyla, titreyerek geçerdim. Hele mahkemelerin önünden geçerken hükm-i idam ile siyasetgâha sevkedilen bir mücrim gibi tüylerim ürperiyordu. Horbon mahallesinde heybet-nümâ-yı istikrar olan bu dâr-ı idâm siyah bayrağın altında ölen caniler sırasında ihtimal ki birtakım bî-günahların da hayatlarını ka'l u belg ile infaz-ı ahkâm etmiş idi. Fesubhanallah! diyordum;

Makber duruyorken, ne demek maktel ü maslub?
Mahbes duruyorken, ne için menfi vü menfâ?

Ve sonra muharebe meydanı denilen o mukatelegâh-ı akvâmı, o meydan-ı i'tizâm u intikamı düşünüyordum. Canilerin gördükleri işi devletler ve mahkemelerle milletler görüyor? Acaba insanların doğar doğmaz, hattâ doğmadan evvel, min-tarafur-rahman ölmeğe mahkûm oldukları düşünülüyor da onun için mi hayatlarına ehemmiyet verilmiyor? Fakat Allah Hâlık'tır, hem halkeder, hem mahveder. Ulûhiyeti mi taklit edeceğiz? İnsanları mahkûm-ı idam eden, harbe sevkeden hâkim veya siyasîlerin insan halkettiklerini görmedik ve göremeyeceğiz!

Bir kere ziyaret ettiğim London Tower o da tarihî bir zindan, bir sakar ve bir siyasetgâh-ı ra'b-âverdir. Dahil-i civarında bîçare kral ve kraliçelerin ser ü efserleri uçurulmuş ve aile-i hükümdârîye mensup birtakım lordlar ve lady'lerin hâlâ yaşamak istiyorlarmış gibi kesilmiş başları bir tarafta ve cesetleri bir tarafta olarak zulemât içinde gezindikleri hissolunuyor! Orası daima gece, gündüz de gitseniz gece. Yalnız tayfların beyaz manzarası ahiretten gelmiş bir gölge gibi duruyor ve yalnız ona gündüz denilebiliyordu! Bana öyle geldi ki oranın sâkit ve sâmit duran bekçi ve zındancıları da mevtâdan idiler. Aralarından sağ çıktığım için hamd ü senâlar etmiş idim. Zira korkuyordum ki ben de bir mezar kaçkını, bir firarî-i tâbut yahut Shakespeare'in mahlukatından bir —ghost— bir —revenant— bir tayfü'l-leyl veya senbüt olacağım. Vahşi ufukta doğduğum, vahşi denizlerde dolaşmış olduğumdan mı, her nedense ben Londra'da ekseriya Regents Park denilen sâhire-i tenezzühün o şehir dahilindeki hıyâbân-ı beyâbânînin bir kenarında bulunan hayvanât bahçesine gider ve orada daima kartalların bulunduğu yerde saatlerce tevakkuf ederdim. Ben bu yırtıcı kuşları niçin seviyordum acaba?

Onlar mahbus ve garibü'd-diyar idiler. Kızıl ve kanlı gözleriyle bana bakıyorlardı. Ben de onlara bakıyordum. Sanki birbirimize «gidelim, gidelim, bu hasîs ve denî âlem-i insaniyetten çıkalım, bulutlara, ufuklara, nâmütenâhiliklere gidelim ve orada hâlıkımızın en yakın tarassudgâhında bulunalım» diyorduk. O kartal musahabelerinden sonra sefarethaneye avdetimde karşıma çıkan müsteşar Moral Bey merdiven başında telâş ile sefir Rüstem Paşa'nın beni beklediğini ve «ne oluyoruz?» sualine karşı, Tophane müşiriyet-i celilesinden Unkapanı fabrikasının değirmenleri hakkında bir tahriratın geldiğini tebşîr etmişti.

Lahey

Ufukları mahdut ve hâli, ormanları küflenmiş, dağları yere geçmiş bir memleket!

Ben orada ne yapabilirdim? Muharebeye hazırlandım. Sanki çocukluğum avdet etmişti. Milel-i muhtelifeye mensup kurşundan mamul binlerce askerim mevcut olduğundan büyük bir masanın üstünde topraktan mevâki-i harbiye, istihkâmlar ve dağlar, dereler yaparak kendi bildiğim fenn-i harbe tatbikle o askerlere harbettiriyordum. Bazen Kırım'da İngiliz ve Fransızlarla müttefikan Türkler Ruslarla çarpışıyor, bazen 1870 de Fransızlarla Rusyalılar dövüşüyor. Bazen da galibiyet bizim tarafta kalacak iken, serdarlarımızın mütemadiyen değiştirilmesi yüzünden neticesi vahîm olan Doksanüç muharebesinde Osmanlıların Moskoflara gâlip geldikleri Rumeli ve Anadolu'daki muharebatımızı gösteriyordum.

O tarihlerde müstamel bulunan âlât-ı nâriye ve esbâb ve edevât-ı harbiye ve her millete mahsus elbise-i askeriyenin cümlesi nezdimde mevcuttu. Bu yecücî orduların minyatür kumandanları arasında Prusya kralı ve Fransa imparatoru ile onların mareşal ve ceneralleri ve Ruslardan iki imparator ve maîyetleri kemal-i şebahatla tecessüm ettikleri gibi serdar-ı ekrem Ömer Paşa ile Gazi Osman ve Gazi Muhtar Paşalar da kolaylıkla teşhis olunmakta idiler. Bilmem doğru bir tevcih midir? Derler ki eş'ar ile çok meşgul olan kimselerin akvâlinden ziyade ef'alinde şairiyet görünürmüş. Benim bu muharebe mukallitliğimin şairlikle münasebetdar olduğuna kāni değilim. Fakat eminim ki, o iştigāl zannolunduğu gibi çocukluk da değildir. Zira yerli ve ecnebi öteden beri masanın etrafına gelen zabitler bu meşguliyetimde muntazam bir askerlik görüyor ve tâbiye tertibatının fenn-i harbe az çok muvafık olduğunu söylüyorlardı.

Zaten her Türk anasından asker olarak doğar. Hattâ ben daha ileri giderek diyebilirim ki, hangi milletten olursa olsun bütün erkek çocuk-

lar ibtida ceng-cûdur sonra cengâver olurlar. Ve daha sonra eğer silk-i askeriyeye giremezlerse, atalarının sevkettikleri yola giderler ki, o, hakikatte bir reh-i nâ-reftedir. Berâ-yı hâtır ihtiyar edilmiş bir keç-revî, bir nâ-refti-i mânevîdir.

Vakit, nr. 2351, 2354, 2375, 2391, 2394, 2452, 2454; 13, 19 Temmuz, 9, 25, 28 Ağustos, 25,27 Teşrin-i evvel 1340/1924.

ESERLERİMİ NASIL YAZDIM?

MACERA-YI AŞK — İlk eser-i münteşirim olan bu telif-i zaif birden ziyade âşık ve maşuka veyahut maşuk ve âşıkalarla mâlî olduğu için zannederim ki ona *Macerâ-yı uşşâk* demek daha lâyık olurdu. Edebiyat sahasında mübtedi olan bu eserin müellifi ise o zaman mebâdi-i şebâbında olduğundan bir nev-heves-i aşk veya bir müteâşıktan başka bir şey değildi.

O tahassür-nâme-i muhabbetin neşrinden evvel daha birçok kâğıtlar karalamıştım ki Shakespeare'in bilmem nerede gördüğüm *Romeo and Juliet*'i tercümesinden muktebes sevda hikâyeleridir. Sevad-âlûde bir istidad ki o halinde kalsa zulmet-i cehâlete müntehi olurdu.

Ateşböcekleriyle eğleniyordum. Gün doğunca onlar görünmez oldular. Bilmem nasıl ve nereden bir nurânî işaret bekliyordum. O işareti Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre*'sinde gördüm. Onun ziyası altında yazdığım *Macera-yı aşk*'da Kemal'in yalnız üslûbunu taklide özenmiş, belki de kendim haberdar olmayarak kuvve-i hissiyemin marifetiyle o üslûbun resmini almıştım.

Mübtediler mensup oldukları meslekte daima taklid ile ibtida ederler ve yalnız benim gibi nev-zuhûrlar değil, en büyük edibler de müntehî olmadan evvel mukallid idiler denilebilir. Onlar evvelâ peyrev sonra pişvâ olurlar. İstidadı olmayanlar ise havaî fişenkler gibi sönmek veya inmek üzere itilâ ederler. Ve her halde ber-hava olurlar (ben bazı kere kendimi bunlara benzetmekteyim). Ebüzziya merhumun *Ecel-i kazâ*'sı da Kemal'in *Vatan yahut Silistre*'siyle hem-zamandır. Bunu o zamanlarda Kemal'e isnad edenler oldu. ben sanıyorum ki *Ecel-i kazâ*, Kemal'in nâmıyla çıkmamış ise de ilhamıyla yazılmıştır.

Zavallı *Macera-yı aşk*'a üdebâmız içinde Recaî-zâde Ekrem'den başka ehemmiyet veren olmamıştı. Fakat ben onun takdirini kâfî görmüştüm.

Macera-yı aşk'ı herkesten evvel görmüş, çünkü onun *Atala*'sıyla beraber bir matbaada basılmıştı. Eserlerimizdeki mürettib sehivlerini beraber tashîh ederdik. *Sabah* gazetesinin sahibi Mihran Efendi o mat-

baada ser-mürettib idi. Recâî-zâde, benim *Macera-yı aşk*'ımın intişarını *Atala* kitabının zahrında bir cemile-i takriziye ile ilân etmek lutfunda bulunmuş olduğundan, ben de haddim olmayarak onun *Atala*'sı için yazdığım birkaç cümle-i sitayişi *macera-yı aşk*'ın dûş-ı cüretine tahmil etmiştim. Yadigâr-ı şebâb olan bu ilk eserimin intişarından *Vakit* gazetesinde bir lisan-ı teşvikkâr ile bahseden bir diğer sahib-i kalem de Kemal Paşa-zâde Said Bey merhûmdur. Said Bey, bu münasebetle bende bir kabiliyet-i edebiye gördüğünü tebşir etmekle beraber, Hindistan'da volkan bulunmadığı halde tiyatromdaki eşhâstan birisinin teşbih tarîkiyle bir volkandan bahsetmesinde garâbet bulmuş ve o zamandaki genç zihniyetime göre biraz nakîse-cûy olmuştu. Binaenaleyh kendisine cevaben bir adamın volkandan bahsetmek için Vezüv yanardağının eteklerinde bulunması lâzım gelemeyeceğini ve Hindistan'da ise Davalaciro namında vaktiyle infilâk ile sonradan muntafî olmuş bir şâhika-i bürkâniye mevcut olduğunu ilâveten yazmış ve gazetesine dercettirmiştim. Said Bey, adem-i kanaat izhârıyla beraber, verdiğim izahattan dolayı teşekkür etmişti. Pederim Hayrullah Efendi ile iki kardeş evladı olan Ahmed Vefik Paşa ki, «ben sadrazam da olsam Ahmed Vefik Efendi'yim» demekle maruftur, efendiliği zamanında, *Macera-yı aşk*'ı okumuş gördüğü müfritâne sözler miyanında «âferin Yarabbi » hitabı kabilinden feveranlar bulunduğunu, biraderim Nasuhi Bey'e söylemiş olduğu gibi, bana da millî ve mahallî bir tiyatro yazmağı tavsiye etmişti.

SABR Ü SEBAT : İkinci eserim olan bu ezâf âsârı işte o tavsiyeye yahut terbiyeye ittibaan yazıp neşretmiştim. *Sabr u sebat*'ta birçok atalar sözü kullanmış olduğumu telmihen merhum gülerek «ben sana bir durub-ı emsâl mecmuası yaz dememiştim» latîfesiyle iktifâ etmişti.

Filvâki o; bir gülünç facia yahut bir kuvve-i zâyiadır. Yalnız Edirne hayatından yâdigâr olduğu için onu hoş görmek istiyorum. Hakikî macera-yı aşk orada idi, çünkü ben Edirne'de evlenmiştim.

Keşke o hakikat de muhayyel bir facia, bir mel'abe-i fikriye veya bir masal olsaydı. Hakikat, mürûr-ı zaman ile bir hayal ve bir hayal-i matemmisal oldu!

Bazen pederlerde de bir şefkat-i mâderâne görünür ve onlar ekseriyet üzre acıdıklarından dolayı olsa gerek, evlâdın en çirkinini hepsinden ziyade beğenmezlerse de hepsinden ziyade severler. İşte ben de *Sabr u sebat* nâmındaki zâde-i tab'ımı beğenmiyorum fakat seviyorum. Zaten ikinci eserimdir. Ve birinci ondan daha az kusurlu değildir. İkisi bir dereke veya derece-i mahrumiyette bulunduğundan birini diğerine tercihe mekân ve imkân kalmıyor. Her halde *Macera-yı aşk* ile *Sabr u sebat*'ı bu iki nevzad-ı ibtidaîyi lâyıkıyla yaşamıyorlarsa da ölü doğmuş çocuklar

gibi telakki edemiyorum. Onlar şâyân-ı terahhum bir hayata mâlik bulunuyorlar.

Benim hayatımın muhtelif memerlerinde *Macera-yı aşk* addolunacak hâdisât vardır. Fakat *Sabr u sebat* ile mütehalli olup olmadığımı bilmiyorum. Hakikat-i hal şudur ki ben kendimi sabr u sebat ile tavsif etmekten ziyade cebr ü inad ile tarif edebilirim. : Evet, o tarihlerde mutlaka bir güzel eser meydana getirmek için kalemler kırmış, kâğıtlar yırtmış, cebr-i nefs etmiş, it'ab-ı zihn etmiş, kimseyi dinlememiş ve buna bazılar sebat diyebilirlerse de, ben inat etmiş idim diyorum.

Bu sıralarda idi ki Kemal'in *Zavallı çocuk*'u doğdu. Ben de ona güya nazîre olarak *İçli kız*'ı dünyaya getirdim.

İÇLİ KIZ — Seleflerine bir dereceye kadar fâik olan bu yetime-i tabiatın en büyük mazhariyeti kisve-i matbuiyeti giydikten sonra Namık Kemal ile bir muhabere-i edebiye küşadına muvaffakiyetidir. O vatanperver üstad ile muarefe-i gıyabiyemiz o zaman başlamıştı. *İçli kız* bu tarih-i mesut ile beraber hatırıma gelir.

Şurasını hatırdan çıkarmamalıyım ki, mevzuen az çok *Zavallı çocuk* nazîresi olan eserimde ben Kemal'in üslûbunu taklide devam etmemiştim. Onda biraz Kemal'in birçok da Recaizade Ekrem'in tesiri vardır.

O zamanın tarz-ı inşasına muvafık surette yazılmış olan mukaddimesi Maarif nâzırı bulunan Safvet Paşa'nın nazar-ı takdirini celbettiğinden sadaret mektupçusu olan Mazlum Paşazade Memduh Bey'e (Memduh Paşa merhum) *İçli kız*'dan sitayişle bahsetmiş, Memduh Bey de bunu müellif-i hakîre tebşîr ile beraber, tab'ından evvel eserin müsveddesini görmek istemiş, takdim ettiğimden görmüş, beğenmiş ve bir yerini tashih etmişti : «Allah'ın tabîb ismine yemin ederim gibi bir cümle var, tabîb, esma'-ı ilâhiyeden değildir, hakîm demek icap eder» demişti. Ben o esnalarda Sadaret mektupçu kaleminde ve bu ihtar-ı hayr-hâhanede bulunan zatın maîyetinde idim. Genç kalem efendisi erbâb-ı kalemden olmak dâiyesinde bulunduğundan mektupçu odasının kübera ve kudeması nazarında kitaptan behre-ver değildim, i'zâl ve nâ-ehildim. Fakat mektupçu bey öyle düşünmüyor, kendisi edîb olduğundan bende bir istidad-ı edebî görüyordu.

Anlaşılıyor ki bu eserlerin üçü de heves-i taklid ve tesirât-ı güft ü şenid ile yazılmış şeylerdir. Son zamanlarda üdebâmızdan bazılarının beni millî eserler yazmamış olmakla itham etmekte olduklarına bizzat vâkıf olmuştum. *Sabr u sebat* da, *İçli kız* da millî idi. Fakat *Vatan yahut Silistre* gibi hamâsiyattan bâhis olmadıkları için mi bilmem, bir türlü câlib-i rağbet olmadılar. Ve bunların hâtıra-ı enamda izi bile kalmamıştır diyebilirim. Hamâsiyat hatar-nâk, siyasiyat nâ-pâk idi. Millî olmak

için o devirlerde câri olan istibdattan, idare-i keyfiyeden, halkımızın meskenetinden, hürriyetsizlikle medeniyetsizliklerden mi bahsetmeliydim. Menfâdan menfâya giden ve sonra mezardan mezara nakledilen Kemal, elbette hatırlardadır. Ne yapmalıydım? Büsbütün sükût etmektense aşk-ı hürriyeti, şekvâ-yı istibdadı ve muhabbet-i vataniyeyi ecnebî sahnelerinde tasvîre karar vererek, millet ve memleketime o yerlerde hizmet etmek istedim. Dördüncü eserim olan *Duhter-i Hindû* o karar-ı ıztırârinin netice-i ûlâsıdır.

DUHTER-I HİNDÛ : Bundaki eşhâsın iyisi de kötüsü de, zâlimi de âdili de İngiliz ve Hint kılığında çıkmış, tebdil-i kıyafet etmiş, bizim devlet ve milletimize mensup insanlardır.

Demek istiyorum ve belki de tekrar ediyorum ki, hissiyât-ı vataniyeyi başka suretle tasvîre edvâr-ı maziyede, hattâ pek yakın zamanlara gelinceye kadar mesâ yoktu. Asya memleketlerine atfederek yazdığım bu *Duhter-i Hindû* kabilinden olan sonraki eserlerimin de millî olmamakla beraber, milletimi mütehassis ettiklerini görmekle müftehirim. İslâmiyete taalluk eden âsârımın bunda tesiri olabilir. Onlardan sonra bahsedeceğim. Ve devam ederek diyeceğim ki, vicdanî ve insanî eserler harc-ı âlemdir ve bütün milletler mütehassis ve müstefid olabilir, çünkü milliyetten akdemdir.

Millî *Sabr u sebat* ile *İçli kız*'ı gayr-ı millî *Duhter-i Hindû* unuttur-muştu. Hindistan'a gitmeden evvel, Hindistan tarihini okuduktan sonra yazdığım bu eserin, müsebbib ve müessir-i tahrîri ise, ne Namık Kemal, ne Recaî-zâde Ekrem, ne Ahmed Vefik Efendi, ne de Memdûh Bey'dir. Fakat bir bebek yahut küçüktür. Evet *Duhter-i Hindû* kıyafetinde ve topraktan masnu olan bu küçük, o meşruh ve mufassal eserle o dûr-ı dıraz seferin mülhimesidir. Evet, o hürriyet ve esaret galeyanlarıyla istibdad feryatlarının, o kalem tufanlarının, o zulüm ve tagallübe isyan eden kahramanlıkların müsebbibe-i tasvîr ü temsili olan bu küçük[1] beni milletime tanıtmış oldu ve «bu adam mevcudiyet-i edebiyesini bana medyun olan, benim yarattığım bir Türktür» dedi. İşte *Duhter-i Hindû*'nun milliyeti budur!

16 Haziran 1928

Resimli ay, c. V, nr. 53, 5 Temmuz 1928, s. 17-18.

---

1 Bu Hindistan rakkasesinin bahsettiğim küçük heykelini bir Ramazan Bayezit sergisinde Hintli Hasan Efendi'nin dükkânında görerek satın almış, onu Paris'e bile götürmüştüm. A.H.

MAKBER MUKADDİMESİ

Birkaç Perişan Söz

Makber —ki, âsâr-ı mevcudemin en ahîridir— fenâ bulmuş bir vücudun bekası için yapıldı. Makabirde mündemic olan maalî-i şi'riyeden *Makber*'de bir eser bulunmadığını bilirim. *Makber* bir feryad-ı tahassürü şâmildir ki, hiçliğe müstenid olduğu için mütalaasından hâsıl olacak netice de hiçtir; lâkin bence bir şeydir.

Evet, bu kitabı pâymâl-i mütalaa eden fikir bir kabristanı dolaşmış olur. Ve kabristanda vâki olduğu gibi, hiç bir şey anlamayarak, içinden çıkıp gider.

Bu kitabın mukaddimesini görmekle neticesine vâkıf olmak, yahut mündericâtını okumakla ismini düşünmek birdir. —Bu kitap kabristanda yazıldı ki, bedbaht müellifini iyi tanıyanlara keder, tanımayanlara ise kelâl verir. Teessürâtımı yalnız gönlümde saklamak, yahut yazıp da bastırmamak mümkün, belki de evlâ iken, bu surette meydana çıkarmak lâzım mı idi, suali vârid olursa onun cevabı hazırdır :

Vâdi-i sükûta düşenlerin ecsâdından mürûr-ı zaman ile bir avuç toprak kaldığı gibi, gönülde olan en aziz bir yâdigârdan da mürûr-ı zamanla bir belirsiz hayal kalır.

Ben o hayale kani değilim.

Kitabı yazıp da evrakım içinde hıfzetmek ise efkâr-ı müteeyyise, yahut âzâ-yı meyyite gibi perişanlığına hizmet eder.

Ben o perişanlığa tahammül edemem.

Ya kitabı meydana çıkarmak, yukarda ümit ettiğim gibi, bekasına mı hâdim olacak.... O da değil... *Makber*, hiç olmazsa, benden ziyade muammer olacaktır. İşte bunun için neşrolundu.

Gönlümdeki feryattan yapılmış bir mezardır ki, muhteviyâtını taşlara yazılmış sözler gibi isterim. Heyhât!..

Makber'in hâvi olduğu feryatlar ayrı ayrı birtakım kabirlerdir.

Fakat bunların hepsinde yalnız bir vücut defîn bulunuyor. O vücut ise, bana sevdiğim bir yüzde tecelli eden insaniyettir.

Ben, bu kitabı kendim okuyayım diye yazdım. Zira hissiyatıma iştirak edecekler nâdir, belki dahi birkaç nevâdir olacağını bilirim.

Bir de zaten kimsenin şerîk-i teessürüm olmasını istemem. Korkarım ki o iştirak tecrübeye mütevakkıftır. Ben isterim ki, haline ağladığım biçare için yalnız kendim ağlayım. Bu yalnızlık, pek büyük bir azâb olduğu için ayn-ı tesliyet gelmelidir.

Mütâli' görür ki, bu mukaddime dahi kendim için yazılmış bir kitaba benziyor.

Geçelim.

Makber'in birtakım tekerrürâttan ibaret olan muhteviyâtı yalnız bir lakırdıdır. O lakırdı ise, yalnız mezardır : Bütün âvâzelerin neticesi yalnız son nefes olduğu gibi.

Makber'in âsâr-ı sâirem gibi, fena bulacağında şüphem yoktur. Zaten teessürümün muhafaza-ı şiddetine ebediyyet bile kifâyet etmez. Müellif Hâlık'ın huzuruna yüreğinden bu yaranın kanları cereyan ede ede çıkacaktır.

Bazı kalblerde kederle sürûr birbirine cânişin olamaz. Kalb vardır ki, perverde ettiği hüznü, dünyanın olanca haz ve meserretleri izale edemez. Gene de o hüzün hiç bir mesruriyete mâni değildir. Bazı gönüllerde ise, hüzün ve meserret müctemi bulunur. Bir hüzünde safâ bulunması, bir tebessümün keder-engîz olması bundandır. Fakat yine kalb vardır ki, muhafaza ettiği kederi sevinç tezyid eder. Benim kederim bu ekdârdandır.

Kederimin artması için, sevinmek isterim. Bunu kimselere anlatamam. Bu hissin lisanı anlaşılmaktan berîdir. Sükût edelim.

Fakîrin bir eseri olduğu için *Makber*'i şiir diye telakki etmek isteyen, okursa, mütalaasında benim şairliğimden bir nişan bulmaz. Ancak düşünür ise, bir feryat duyar ki, isterse onu bir şiir zanneder. O feryat, beşerin aczidir.

En güzel, en büyük, en doğru şiir, bir hakikat-i müdhişenin tazyıkı altında hiç bir şey söyleyememektir. *Makber* ise, hitabet ediyor.

İnsan, bazı kerre, hatırına gelen bir hayali tanıyamaz, o kadar güzeldir.

Zihninden uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bu acz ile bir feryat koparır, yahut pek karanlık bir şey söyler, yahut hiç bir şey söyleyemez de, kalemini ayağının altına alıp ezer. Bunlar şiirdir.

Makber, gönlümden doğmuş bir teessürü hâvi iken, bazı taraflarınca benim, rivayet olunan, şairliğimle büsbütün ecnebidir. Okuyan birbirine benzemez iki lisan bulur ki, *Makber*'in belki iki adam tarafından yazıldığına zâhib olur.

Hele yazdığım şeylerin bazısı o kadar benim değildir ki, mânâlarını kendim de anlayamam.

Hikâye-i maziye dair olan cihetleri —ki en harap yerleri olduğu halde, en sevdiklerimdir— beni şair sayanları giryân, yahut saymayanları ziyade râst-beyân eder.

Bazı vâdileri de yine benim şiirime değil de bir taze kızın mezarına benzer. Birincisi nekāıs-ı edebiyyeden, ikincisi nekāıs-ı insaniyyedendir.

Tasvir-i fazaile taalluk eden cihetlerine gelince, pek nâkıs, yahut pek nâ-kâfidir.

Bazı tarafları da, feryat halinde olduğu için, o kadar yerde kalmaz.

Makber, umumiyeti itibariyle pek çok nazarlar için soğuk bir eserdir. Bu soğukluk, yalnız benim kalbimi ihrak eder.

Âlem-i edebiyatta bir âhiret lâzımdır. *Makber,* o âhiretten nişandır.

Makber, hayat-ı edebîmizin kabristanıdır, benim zevâlimdir.

Makber, bir fikri birçok tarz-ı beyanda söylüyor. Elfâzı havâs için hiç, mânâsı havâs ve avâm için hiç, vücudu bir merhum için mezar, binaenaleyh bence bir şeydir.

Makber, uğradığım felâketin ağırlığına nisbetle hafif, derinliğine nisbetle tehî, şiirliğine nisbetle hiçtir. Fakat, bana nisbetle bir şeydir.

Makber, makber değil, bir türbe, türbe değil bir mabed, mabed değil bir küre, küre değil bir fezâ-yı bî-intihâ olmalıydı. Halbuki bir makber bile değil, *Makber,* nûr-ı ilâhînin indiği, fikr-i insanînin çıkamadığı bir minber olmalıydı.

Makber, bir mahşer olmalıydı. Heyhat!..

Fikir çıkmamalıdır demem. Çıkamaz bir halde bulunmalıdır. *Makber*'de iniyor, müebbeden iniyor!.. Bu ebedî iniş bir derinliğe dâl olsa bile, hayfâ ki, yine *Makber* olmaktan başka bir şey değil : *Makber*'in mânâsı makabirin zevâhirinden ibaret.

—Nekāis-i edebiyye, nekāis-i insaniyye demiştim. Evet, ne yapalım?

Hatayı tashih için, ne yapalım ki, en büyük hata musahhihten sâdır oluyor!.. Güzel çehreler nâmına, büyük nâmlar ashabına heykeller yapıldığı gibi, güzel fikirler, büyük vak'alar için de beyitler yapılmalıdır. Mezar, Allah'ın yaptığı bir heykel. Biz onu nasıl tasvir ve tecsîm edebiliriz?..

Hangi şair bir güzel kıza onu görmeyenlerin nazarında tecsîm edecek kadar cismaniyyet vermiş?... Hangi kalem mehâsin-i tabiiyyeyi hakkıyla taklid etmiş?... Bizim yazıp da en güzel bulduğumuz şiirleri bize ilham eden tabiattır. O şiirler, suda görülen akse benzer ki, mutlaka hariçte bir müsebbibi olur.

Bazı ekâbir-i edeb, bir şairin meziyyâtı kendi beyninde tevellüd ettiğini iddia ederler. Ben bu fikirde değilim. Benim, eğer varsa, mehasinim

dağların, bayırların, güzel yüzlerin, çiçeklerindir. Seyyiâtım benimdir.

Bitirmeden evvel şunu da söyleyim :

Makber'in bende vukuunu haber verdiği musibet, her halimle beraber, eş'ârıma da bir büyük inkılâp getirdi. Bu inkılâbın sadmesiyle fikrimin ettiği hareket, tedenni, yahut terakki midir?... Orasını ihvânım temyiz eder.

Mukaddimede bile iki sözü bir araya getiremediğime dikkat buyurulsun. Dediğim inkılâp, semâ ile mezarın müsademe edecekleri bir noktada, yahut bir fezâ-yı nâmütenâhide bulunmaktır. Kalbim, müddetlerce, bu iki kuvve-i hârıkûlâdenin arasında kaldı. Bunlar yakınlaştıkça ben tesliyet bulur, ayrıldıkça nevmîd olurdum. Nihayet birleştiler. Ben ezildim. *Makber* çıktı!.. Bu, şiir midir?.. Ne mümkün!.. Sema ile mezar birleşmemeli, daha doğrusu, ayrı kalmalıydılar. Ben iftirak ve istigrak ile figân etmeliydim. O, şiir olurdu.

Makber'den evvel yazdığım şeylerin pek çoğunu beğenmem, bazısını pek az beğenirim. *Makber*'i ise hiç beğenmiyorum, çok seviyorum.

Beğenmediğim şu sebepledir ki, bu kitabın edebiyat ile pek az münasebeti var. Sevdiğim şunun içindir ki, bu kitap O'dur.

Bütün mevcudâtı şiir görenler nazarında, belki *Makber* de bir şiire benzer. Bence bir şaireyi andırır; o şaire Sâni'-i Kudret'in bir şiiri idi. *Makber*'in muhteviyâtı bunca nekâisi, haşviyyâtıyla beraber, bir merhumenin ruhâniyeti, bir ruhun maneviyâtıdır.

—*Makber* onun hali, onun resmi, onun hayali, onun heykeli, onun mezarıdır; onun için hiç bir beğenilecek yeri kalmayan hayatıdır. Yine tekrar edeyim : *Makber* O'dur. Bunun için severim.

Lâkin *Makber,* edebiyat nokta-i nazarına karşı çirkin bir çocuktur : Masum, fakat güzel değil; hakir bir feylesoftur : hikmet, fakat şüpheli; kusurlu bir hüsündür : feryat, fakat musanna; mamur bir mezardır : hazin değil, fakat mezar; bir magrib, fakat parlak; bir güzel, fakat sevimsiz; bir şiir, fakat kafiyeli.

Bunun için de beğenmem.

Fikrin serhaddi memat olduğu gibi, şiirin de elfâza intikâlde hududu kafiye oluyor. Ne yapalım!..

Makber için bir fikr-i şer'i beyan etmek lâzımsa, işte bu kitap bir merhumenin mezarıdır.

Zâirinden Fâtiha niyaz ederim.

Makber, temsil-i kat'i, İstanbul 1340/1922, (s. 10-18)*

---

* İlk neşri: 1885

BİR ŞAİRİN HEZEYÂNI

Merhabâ ey harap makbereler
Sâfiline küşâde pencereler
Nezdinizde karârı pek severim
Bence hep şi'rdir bu meşcereler
Şu bayırlar, harâbeler, dereler
Bu esen rûzgârı pek severim

Bahrdan levhime gelir safvet
Safvet-i levh o en güzel san'at
Ebrden kalbime iner rikkat
Rikkat-i kalb o en büyük hikmet
Ben hazân u bahârı pek severim

Fikrimi âsmân eder terfî'
Şi'rimi ahterân eder tarsî'
Her kim eylerse eylesin teşnî'
Bana lâzım değil beyân ü bedi'
Köydeki çeşme-sârı pek severim

Dilemem şeyh u şabdan irşâd
Encümenden hiç istemem imdâd
Bana üstâd-ı sun'dur üstâd
Bunu cehlimden eyle istişhâd
Cehl ile iftihârı pek severim

Servden istikâmet öğrendim
Senge baktım metânet öğrendim
Sâyelerden himâyet öğrendim
Âkıbet bir muhabbet öğrendim
Ben bu nakş u nigârı pek severim

Müteharrik çemen belâgatten
Dem urur tâirân fasâhattan
Gonca bir ders açar letâfetten
Beni âgâh eder selâsetten
Reviş-i cûybârı pek severim

Yetişir âsmân önümde kitâb
Bana mekteb gelir şu penbe sehâb
Encümen cânişînidir girdâb
Ne hoş vurmuş bu merkade mehtâb
Şu gelen ihtiyârı pek severim

Eder ilkā hayâlime zînet
Hande ettikçe her seher Kudret
Görürüm her tarafta bin ibret
Tek ü tenha önünde ey vahdet
Ettiğim âh u zârı pek severim

Olmadım sarf u nahve ben âgâh
«Gramer»den de anlamam billâh
Ulemâ benden etsin istikrâh
Hiç vazifemde olmaz ey hem-râh
Çünkü Perverdigâr'ı pek severim

Batmasın pâyına sakın bu çiçek
Bir melek geldi söyledi, gülerek
Buradan sevdiğim güzâr edecek
Ben onun da esîriyim gerçek
Ben o merdüm-şikârı pek severim

Vechi mir'ât-ı hüsn-i sîrettir
Zülfü meşşâte-i tabiattir
Çeşmi hem-reng-i sermediyyettir
O da bir derstir fazilettir
Severim yâdgârı pek severim

Bedayi-i edebiye, s. 317-320.

İlk neşri: *Tercüman-ı hakikat,* nr. 1369, 5 Kânun-ı sani 1883.

NÂKÂFÎ

Nasıl şerheyleyim ben derdimi icâd nâ-kâfi
Duâ nâkıs, tazarru bî-eser, feryad nâ-kâfi
Melekler, burçlar kılsalar imdâd nâ-kâfi
Gamım levh-i semaya eylesem inşâd nâ-kâfi

(Bu parça akılda kalmamış)

Güler mi mâteme dünyada hiç bir sâhib-i insâf
Felâket görmemişsin derdimi eylersin istihfâf
Felâket olsa lâyıktır bu halka sendeki evsâf
Kifâyet gösterip ey eyleyen irâd nâ-kâfi

Aceb hûn-ı dil-i mecrûhumu sen mey mi zannettin
Sadâ-yı *Makber*'i bir na'ra-ı hey hey mi zannettin
Veyahut kendini âlemde sen bir şey mi zannettin
Bugün ben yazdım elbette yazar ahfâd nâ-kâfi

Evet tarz-ı kadîm-i şi'ri bozduk herc ü merc ettik
Bu yolda nakd-ı vakti cem'-i kuvvet birle harcettik
Nedir şi'r-i hakiki safha-i irfana dercettik
Bize gelmişti zira meslek-i ecdâd nâ-kâfi

Ne dersen de eminim ben bu yolda sermediyyetten
Ölür lâkin bu yolda kimse mahvolmaz hamiyyetten
Gelen imdâd kâfidir bana irfan-ı milletten
Ne rütbe olsa da tab'ımda isti'dâd nâ-kâfi

Bedayi-i edebiye, s. 136-137.

İlk neşri : *Gayret*, nr. 19, 9 Mayıs 1302/21 Mayıs 1886, s. 75.

DUHTER-İ HİNDU

Hâtime

Şimdi halkımızın rağbeti millî tiyatrolara münhasır gibidir. Tercüme olunan ve mündericâtı ahlâk-ı milliyemize tevâfuk etmeyen oyunlara nazar-ı iltifat ile bakılmıyor. Hele mütercem olmayıp da ecânibden mesela İran veyahut Çin kavimlerinin âdât ve ahlâkına dair bir oyun hatırlara bile lâyih olmuyor. Ya millî nâmıyla çıkan eserlerimiz hadd-i aslında ötekilere fâik midir? Benim itikadımca değildir, çünkü bir milletin tarihince fahrolunacak bir azametini veya uzemâsından bir müştehirin sergüzeşt-i fâhirânesini ihtâr etmediği halde, efrâdının bugünkü suret-i imtizâc ve âdetini bildirecek yolda bir tiyatro yazmak bir şahsın yüzüne karşı ayna tutmak gibidir ki, şeklinin müşâhedesinde bildiği şeyi bir daha öğrenmiş olmaktan başka fazilet yoktur. O yolda bir eser-i millîye tiyatro değil, ahlâk risalesi denebilir. O yolda bir eser, nâmına millî denildiği için değil, hâdim-i ahlâk olduğu için mütalaa olunmalıdır. Meselâ benim *İçli kız* tiyatrosunun mevzuu bugün vukuu muhtemel bir vak'adan başka bir şey değildir. Sevâbıkımızca hiç bir malumat arzetmez, tarihimizden me'hûz hiç bir fıkrası yoktur. Halbuki *İçli kız* da millî nâmıyla çıkan tiyatrolar idâdındandır, halbuki lâzım olduğu gibi millî değil o da yalnız ahlâk risalesi addolunabilir.

Türkçe tiyatro oynamalı diyebilmek için ya Lazlar, Kürtler, Arnavutlar, vesaire idâdından yani millet-i Osmaniye efrâdından olup da âdet ve tabiatları halkımızca etrafıyla malum olamayan akvâmın tesâvir-i ahvâline dair olmalıdır: Müelliflerinin himmet-i millet-perverânesini nikâra mecâl olmayan *Ecel-i kaza* gibi, *Besa* gibi, *Delile* ile *Ebululâ* gibi.

Yahut tarih-i İslâmca bazı havârık-ı vukuat yine İslâmdan vücuda fahra sebep bir şöhret-i azîme sahibinin tercüme-i kemâlini müş'ir olmalıdır. Üdebâ-yı garbın tarihlerden istihrâç ile âlem-i marifete pek çok misâlini yâdigâr ettikleri halde bizde henüz bir eseri görülemediği gibi.

Veyahut mündericâtı Osmanlıların halde, mazide i'tilâ-yı şânını mucib bir vak'ayı musavvir olmalıdır!

Nazîrini görmemekle müteessif olduğumuz *Âkif Bey* ve *Silistre* nâm eserler gibi....

Sırf bugünkü ahvâlimizden meselâ bir ailenin mâcerâ-yı ülfeti hakkında bir tiyatro insana arz-ı mir'at kabilinden olunca tarihîsini yazmak da sinn-i kemâle ermiş bir adama gençliğindeki resmini göstermek gibidir ki, her nazarda hâtıra-ı şebâbetinin letâfet-engîz-i tekerrür olmasından müstefîd ola. Hele kabâil-i tâbi'a ahvâlini tasvir edenler ise, bir insana vücudundan ma'dûd olup da nazar-ı tabiîsinin isâbet edemeyeceği azasını irâe derecesinde müfid olur. Hattâ bugünkü âdet ve ülfetimizi tasvir eden bir oyunun temâşâ veya mütâlaası, vasıta-nümâ-yı istifâde olmakta, belki diğer milletlerin suver-i tebâyi' ve muâşerâtını gösteren âsâr-ı mütercime derecesinde bile itibâr olunamaz, çünkü tercüme olunmuşunu görmekte âdât-ı ecnebiyeden hiç olmazsa azdan az malumat alınmak vardır. Hele bu vâsıta ile edebiyat-ı garbiye meşâhîrinin akıllara hayret veren bedâyi-i edebiyesi meydanda iken, elsine-i avâmda ve ahlâk-ı milliyemize dair olduğu için efsane tarzında yazılan tiyatrolarımızın mâdûnunda tutulması hiç de muktezâ-yı gayret değildir.

Türkçe ahvâli meçhûlümüz olan akvâm hakkında yazılanlara gelelim: İtikadımca bunlar dahi istisnâ ettiklerimden sonraya kalan ve millî nâmıyla çıkıp hakikatte ahlâk risalesinden başka nâmı olmayan tiyatrolarımıza tercîh olunur. Çünkü ahlâka hizmet etmek halka ibret vermekle beraber, mevki ve tebâyiine vâkıf olmadığımız bir millet ahvâlinden bahseder. *Macera-yı aşk* bir dereceye kadar bu nev'iden ma'dûd olduğu gibi. *Atala* nâm telif-i latîf ile bu *Duhter-i Hindû* dahi akvâm-ı mezkûre âdetlerinden haber verdiği için o idâda dâhildir. *Atala* benim indimde *Vuslat*'tan, ona mümâsil ahlâk tiyatrolarından hem daha müfid, hem daha mükemmeldir. Çünkü *Vuslat* ne tarihîdir, ne de urbân ile ekrâddan söyler. Fakat *Atala* hal u hareketleri bizce bilinememiş bir tâifenin tarif-i icmâlisini müş'irdir. Nitekim *Zavallı çocuk* eser-i edibânesiyle *İçli kız* dahi *Vuslat* gibi İstanbul'da cereyanına imkân tasavvur olunan bir vak'ayı musavvirdir ki, fâideleri mücerred ahlâka hizmet cihetine münhasırdır.

Demek istiyorum : Madem ki millî tiyatrolar telif ve mütâlaaca *Antoni* gibi tercüme veya *Atala* ile *Duhter-i Hindû* gibi ecnebi addolunan tiyatrolara tercih olunuyor, millî diye neşrolunan bir oyun ya Osmanlıların şânını ilâ edecek surette olup da tarihçe muhtasar geçilen bir vak'anın tarife-i kemâlini veyahut evsâf-ı celilesi sahâyif-i tevârihe vüs'atbahş olup dururken her nasılsa lisanlara zînet-res-i intikal olmayan küberâ-yı İslâmdan bir nihrîrin tercüme-i hâlini muhtevî olmalıdır.

Bu mütâlaaların zihnime tebâdür-i mütevâlîsinden millî olmamak üzere yazdığım şu *Duhter-i Hindû* fâciasının tab've neşrine cesaret-yâb oldum. Yine bu mütâlaaların sevk-i tabiîsiyle rağbet-i umûmiye ahlâkına şöyle bir tiyatro yazdığımdan dolayı kendimi mesul tutmuyorum. Sâir nekâisinin afv ve merhamet nazarıyla görüleceğine de, bundan evvelki eserlerimin mazhar-ı iltifat olmasına istinâd ile, itimadım vardır.

Her kusur ile beraber şunu da itiraf edeyim : *Duhter-i Hindû* yazılışında tiyatro kâidesiyle tatbîk kabul etmez, huzzardan bazısının tafsîlli tafsilli muhâtabâtı hele ma'raz-ı temâşâda büsbütün garâbet-engîz olur. Bunun sebebi, emelim tasvîr-i hayal olduğundan, esnâ-yı tahrîrinde ma'raz-ı temâşâya vaz'olunup olunmayacağını düşünmediğimle beraber mertebe-i efkârımı tiyatro aktörlerinin kasvet-i takriri derecesine tenezzül etmediğimdir.

Bir de bilmem itiraz olunacak mı? İkinci fasıldaki manzume edebiyat-ı Osmaniyede emsâli mevcûd olmayan tarz-ı garbî üzredir, maksadım o vâdide nazmın Türkçede ne şive kasbedeceğini tecrübe idi. Binaenaleyh anladım : Lisanımız ki her yolda ifâde-i merâm için müsâiddir, bu zemin üzere letâfetini kaybetmeyecek.

Duhter-i Hindû, İstanbul 1292 1876, s. 194-198

NESTEREN

Biraderim..... beyefendi hazretlerine,

Büsbütün Avrupa modasını ihtiyar etmiş olsaydım, *Nesteren*'i biraz daha tabiîleştirmek mümkün olurdu; fakat o zaman, fransızca bilmeyen bir Osmanlı *Nesteren*'i okuyup da anlayamamak şöyle dursun, belki okumakta zahmet çekerdi sanırım.

Nesteren'in şimdilik yeni yazılışıyla dahi, şuarâ-yı arabın âsâr-ı manzumesini alelhusus mukaffâ dramlarını mütalaadan lezzet-yâb olmayanlar indinde garabetle ittiham edilmeyeceğinde şüphem var. Ne çare ki tabiî yazabilmek için, nesirden sonra, en mahsuldâr zemin budur. Bunu pek çoklarına anlatamayacağımdan eminim; lâkin zat-ı irfânınız maksadımı bilirsiniz. Manzum olan...i neşrettirsem *Nesteren*'e iltifat etmeyenler anı hüsn-i kabul ile belki de tahsin ederler; fakat siz istikrâh edersiniz. Bence de *Nesteren*'in ona takaddümü var; bu takdimim sizin memulüm olan mülâhazâtınıza iştirakimdendir.

Size beğendirecek bir şey yazmakta ne kadar âciz olduğumu bilirim; bu aczimle beraber, her yazdığım şey en evvel size beğendirmek içindir. Çünkü sizin bir esere iltifatınız o eserin makbul-i istikbal olacağına delâlet eder. *Nesteren*'i serapa muaheze etseniz yine bir şeydir; beğeneceğiniz gibi iki fıkrası varsa elverir. İşte bu cihetledir ki, *Nesteren*'in umum rağbet-i umumiyeden sâkıt olabilmesi ihtimalini tasavvur, ittihaz etmiş olduğum şu yeni meslekte bana sedd-i azîmet olmadı. Victor Hugo'nun Corneille'den ziyade tabiatperest olduğu malumunuzdur; âsâr-ı manzumesinde kafiyelerin istima'da tefrîk olunmaması suretine kadar cehdetmiş. Mamafih Paris'te avâm, ma'raza vaz'olunan Victor Hugo dramlarının Corneille yolunda en musannâ fıkaratını yani kavâfisini tayin eden ebyâtını alkışlıyor. Bizim *Nesteren* dahi bir zaman huzuruna çıkacağı cemiyet-i Osmaniye mukabilinde, fakat kendi hadd-i âcizânesi dahilinde, o vechile telâkki buyurulsa gerektir. Meselâ : Yüz yirmi ikinci sahifedeki «Ah, kızının matemi esnasında, katlettiğin adamın süknâsında ne aramağa geldin, bî-merhamet? Muradın nedir? Yine mi bir töhmet?» beyitleri «yetiminin matemi esnasında, işin ne maktulünün süknâsında?

veya kızın hâl-i ye's ü ıztırabında, ne işin var hane-i harabında? Seni davet eden mi var saraya? Ne cüretle giriyorsun buraya?» şekillerine tahvil olunsa veyahut yüz yirmi üçüncü sahifede olan «Her yer mahkemedir; ancak beynennas katlime hükmedecek bir hak-şinas şehirde yok. Fakat bu evde vardır» beyitleri «her yer mahkeme ise de beynennas yok katlime hükmedecek hak-şinas» suretine tebdil edilse elbette sanayi-cûyân sâmiîne daha güzel akseder. Fakat o zaman beyitler nesir gibi okunmak hassasından mahrum olur. Müsellemdir ki, nesirde «işin nedir orada» yazmağa «orada işin nedir» yazmak mukaddemdir. Bu bâbda size ne izahat vereyim.

Bir de kafiyelerin, birkaçını istisnadan sonra umumen, fransızca «rime riche»[1] denilen kavâfidendir ki bu bizim lisanda makbul olmakla beraber nedret üzeredir. Bunun seyyiesini yalnız «rahm-i mâderde gebereydim de, ne bugün kan içeydim ne o gün leben» beytinde gördüm; bunu «Keşki doğmadan geberip, bu sultan ne o gün süt içeydi ne bugün kan» yolunda yazsaydım beyit «leben» garabetinden kurtulurdu. Ama kafiyedeki itiyâdım halel bulurdu. Elli dördüncü sahifede «Belki ecdadımızın kemikleri harekete gelmiştir desem yeri!» beyti müstesnâlar içindedir ki, nihayet üçten ziyade değildir; Onlar da hatırımda yok. Şu arzettiğimi «ecdadımız ecsâdındaki ecza harekete gelmiştir desem seza» tarzında tahrir etseydim, kafiyece mükemmel fakat elfazca mugayir-i emel olurdu. Merhumlardan Fuzuli'nin *Leylâ vü Mecnun*, Galib'in *Hüsn ü Aşk* zeminleri dururken, bu yola girmekte ne mânâ var suâl-i itirazîsine cevaben birisine «o zeminde bir küçük manzume tecrübe ettim ki matbudur, kat'iyyen tab'ıma tevafuk etmedi. Başka vezinde de dramlarım var. Siz hoşlanırsınız, fakat oynatılamaz» demiştim. Bir diğerine de «hep gördüğümüz gibi yazmakta ne terakki olabilir? Biraz da düşündüğümüz gibi yazmalıyız. İnsan hemen görmeğe değil, göstermeğe de müstaiddir» yolunda arz-ı efkâr ettiğimde mukabeleten «taklidde iktidarınızı görelim de ondan sonra ihtirâa başlayınız» demişti; bu söz pek doğrudur. Fakat *Nesteren*'i tab'ettirdim!

Nesteren, (Önsözdeki tarih 20 Zilkade 1293/7 Aralık 1876), 1878.

1 Zengin kafiye

EŞBER

Temsil-i kat'iye mukaddime

Eşber'de,

Yıldızları eyledim temâşâ
Eş'âr ki Hâlık etmiş inşa

diyen İskender, Aristo'dan tarih-i ulûhiyeti okumamıştı. Onun nezdinde cennet ve cehennem hayalleri dünyaya gelmemiş; şeytanlar, melekler doğmamış idiler.

Bunlar, meşkûk ve muzlim, *Tevrat* ile *Zebur*' da yaşıyorlardı. Semâ-yı Mısr ile arz-ı Filistin miyanında dûçâr-ı mukāseme ve muhâseme olan kuvâ-yı ilâhiye bu cihangirin mıntıka-ı idrakine istilâ edememiş ve ordularına gālip gelememişti.

Hıtta-ı Mısrıyye'nin bir kenarında —bilmem ibkā-yı nâm eden mi demeli?..— on yedi günde bir şehir bina ederek, ona kendi nâmını veren bu dâhiyenin mabudu da kendisiydi denilebilir. Ve onun cenneti bekā, cehennemi fenâ, ve zebanilerle melekleri zihnindeki düşmanlarla, kalbindeki tâife-i hasna olmak lâzım gelir. Dârâ ile Eşber'de, Rukzan ile Sumru'da vâki olduğu gibi.

Her halde rub'-ı meskûnun mesken-i asnâm u evsân olduğu ve insanların tamamiyle insan olmadığı zamanlarda *Eşber*'deki İskender'in dediğim nâzilât-ı semâviyeden bahsetmesi nâ-be-mahal veyahut nâ-be-tarihtir. İskender bunları ihtimal ki mükâfât ve mücâzât ve kabahat ve sabahat mefhumlarını murad ederek yâdetmiş oluyor. Zaten bu işaret-i maneviyenin medlûl-i makūlü de odur; âhiretinki istikbal demek olduğu gibi.

Eşber ibtida-yı emrde *Nazife* gibi bir perdelik bir fâcia idi. Merhum Nâmık Kemal evvela onu görmüş, pek beğenmiş *Horace*'dan muktebes demiş; fakat galiba biraz muhtasar bulmuştu.

Keşmir hükümdarı ile refika-i hükûmeti olan hemşiresinin taht-ı inhisara aldıkları bu perde-i hamâsete sonradan ilâve-i muzahrafat edilmesi buna mübtenidir.

Eşber'in en ruhlu yeri ve en canlı parçası bu perdedir; o da *Horace*'dan mün'akistir; *Nesteren, Le Cid*'den muktebes olduğu gibi.

Bu in'ikas ile iktibasın menbalarına meâlen ne kadar yakın veya uzak bulunduğunu, yahut bu iki gölgenin sahiplerine mevzu itibariyle

ne dereceye kadar mümasil olduğunu kāriîn-i kirâm tayin buyursun. Ben o büyük Fransız şairine benzemek iddiasında değilim.

Horace ve *Le Cid* denilen bu Corneille hâilelerini sahnede görmedim. Onları Paris'te iken okumuş, *Nesteren*'i orada yazmış, tab'ettirmiş, *Eşber*'i ise Paris'ten avdette, ma'zul iken, İstanbul'da yazmıştım.

Nesteren Paris'teki memuriyetimin ilgâsına âlet olmuştu. Londra'daki mevkiimden infisâle *Zeynep* illet olduğu gibi. Bu iki eserin macera-yı garîbi müessirin tercüme-i haline girebilir; hissedâr-ı sernüviştidirler, şerik-i sergüzeştidirler.

Merhum Kemal *Nesteren*'den pek o kadar hazzetmemişti. Hece vezniyle tiyatroda muvaffak olunamayacağına onu delil göstermişti. Ancak benim muvaffak olmayışım o veznin kusuru addolunamaz. Bence, nazımdan ziyade nesre benzediği için, vezn-i hecâ sahnede daha becâ görünür. Vezn-i hecâ ötmez; aruz ise nağme-serâdır. Operanın hakkı olan taganni bir mükâleme-i manzume demek olan gayr-ı mensur fâcialar lisanına yakışmaz. Aruz veznini tercih edenler tiyatro şiirinde o veznin tannâniyetini hissettirmemeli. Fâik Âli gibi yazabilmelidirler. Biraz daha tenkih ile diyeceğim ki, aruz vezninde olsa da, manzum bir tiyatro mensur okunabilmelidir; o büyük sanatkârın *Nedim* tiyatrosunda olduğu gibi.

Bundan birkaç nümune *Yadigâr-ı harp* oyununda vardır. *Liberte* ve *Nesteren* facialarında da, fakat hece vezninde olarak, nesre mukâreneti gözetmiştim. *Bâlâdan bir ses* neşidesine gelince, ona ne manzum denilebilir, ne mensûr; hem mukaffadır, hem kafiyesiz. Gayr-ı matbu olan *Cünûn-ı aşk* tiyatrosunda bunun bir nazîri görülecek olduğu gibi.

Eşber mukaddimesinde bunları yâdedişim şunun içindir ki, *Eşber* bunlara benzemiyor. Ve eğer benzemiş olsa sahnede o kadar haykırmazdı.

Recaizâde merhum, merhum Kemal'in beğendiği *Eşber*'i muakkad bulmuş ve cidden müteessif olmuştu. *Nesteren*'i pek haklı olarak tenkid etmiş; *Tezer*'i çok sevmiş ve bugün nâm ü nişanı kalmayan *Zeynep*'i ondan evvelki âsârımın fevkinde görmüştü. *Validem* eserini bizzat müellifin âsârına tercih etmekte olduğu gibi.

Büyük bir sîmâ-yı tarihî olan İskender'in karşısındaki şahs-ı Eşber ise bir mahluk-ı hayalîdir. Son perdede oynayan bu hayal *Eşber*'den ziyade *Horace*'ın ve benden ziyade Corneille'indir. *Makber*'le *Ölü*'ye ve benim bu kadid eserlerimle rahmetli matemime hayat-ı tazc veren Süleyman Nazif ve Cenab Şahabeddin Beyefendiler'in ihyâkâr kalemleri olduğu gibi.

Viyana, 16 Ağustos 1922

Eşber, İstanbul 1341/1922, s. 4-8

HOŞ-NİŞİNÂN

NAĞME I

Bir zamanlar karârgâhım idin.
Bedeviler gibi beyâbânlar.
Buna mûcib de iştibâhım idi :
Nasıl imrâr-ı vakt eder anlar.
Belde halkında görmedim, hayfâ,
Gördüğüm ünsü ehl-i vahşette!
Bedeviler sükûn u râhatta;
Sürdüğü dâimâ ganemle safâ.
Beledî muttasıl esîr-i cefâ;
İntiâş âleminde zulmette!
Biri endişeden amân bulmaz,
Biri endîşeye zaman bulmaz.

NAĞME II

Beledî nûş-i zehr-i mihnet eder,
Bedevî taze taze şîr-i lezîz.
O taayyüş deyip cihâda gider,
Bunu av etleri eder telzîz.
Medenî sarf-ı nakd edip hattâ
Nefsini saz ile hamûş eyler.
Bedevî külbesinde gûş eyler
Nagamât-ı tuyûru bâd-ı hevâ.
Bunu bir mâkire edip igvâ,
Sanki çirk-âb-ı zevki cûş eyler.
Âb-ı sîmîn içinde cilve-künân
Anı da hemseri eder hayrân.

NAĞME III

Bedevî hemseriyle çifte gider;
Geçirir zer' ü ra'y ile demini.
Dağ başında mu'af-ı kayd ü keder
Hiç düşünmez bu gussa âlemini.
İnkılâb u havâdis-i devrân
Edemez kalb-i sâfına tesîr;
Lokma-i nân-ı huşk ile dil-sîr,
Yeter iknâa bir çanak ayran,
Dâimâ pür-meserret u handân,
Nefsini eylemez hayâta esîr.
Seyredip vâlihâne âfâkı,
Bî-delâlet bulur o Hallâk'ı.

NAĞME IV

Ederek kubbe-i semâya nazar,
Tapınır kendi kendine dâim,
Ahter-i sâbit-i ziyâ-güster
Şem'a-i mabede olur kāim.
Şeceristân cemâat-i mescid,
Ki gelip nefh-i bâd ile vecde
Hazret-i fıtrata eder secde.
Hayy-ı mevcûd u vâcid ü mucid
Görünür, kim o âbid-i sâcid
Olduğu âlem-i müheyyicde,
Bakıp etrafına taabbüd eder.
Tâ'atı muttasıl teceddüd eder.

Sahra, İstanbul, 1296/1879, s. 5-8.

ŞANZELİZE

Git de bir kerre gör seyâhatle,
Ne kadar hoştur âh o Şanzelize![1]
Anda gerdûne-i zarîfe-süvâr,
Ne kadar hoş geçer Alis Huvar![2]

1 Champs - Elysées
2 Alice Howard

Yalınızdır gider iken her bâr,
Akşamüstü döner cemâatle!
İltifât eylemezdi önce bize.

2

Kavuşur herkes anda sevdiğine :
Gündüzün gölgelik, gece pür-nûr,
Gündüzün daimâ şebîh-i seher;
Gece bir burcu andırır ol yer.
Var o burcun içinde bir de kamer
Ki rekâbet eder semâdakine :
Kim bakarsa olur heman meshûr!

3

Ân-ı vâhidde bin kadar römize[3],
Daha bin türlü bî-hisâb ekipaj[4],
Her giden mutlaka tesadüf eder;
Avdet etmiş zaman-ı mâzi der.
Bu cemaat Bua dö Bolong'a[5] gider.
Anda bazen iyân olur Elize
Zîr-i hükmünde pür-şitâb ekipaj!

4

Görünür bir tarafta Sirk dete[6]
Üzeri örtülü o bir gülşen,
Bir tarafta Mabil[7] nümâyandır,
Ana da, gerçi bir gülistândır,
Kasr-ı bî-sakf dense şâyândır.
Vaz'olunmuş o yerde her cihete
Zevk ü râhat mahalli bir mesken.

5

Anı konserleriyle medhe kadar
Yetişir mi bu hâme-i kemter?
Konser amma derûnuna girsek
Görürüz birtakım kadın, erkek

3 Remise
4 Equipage
5 Bois de Bologne
6 Cirque d'été
7 Mabille

Bir oyun seyreder yemek yiyerek.
Alkış âvâzesiyle kahkahalar
Karışıp sûz u sâza akseyler.

6

Hem gece hem de gündüz olduğunu
Gördüğüm çoktur anda bekler iken;
Râkiben yani verdiğim römize
Geçiyorken siyâh-pûş Elize
Başka ziynet bulurdu Şanzelize!
Her tahatturda öksüz olduğunu,
Az görürdüm ana bu ziyneti ben!

Divaneliklerim yahut Belde, İstanbul 1303/1885 s. 36-38.

TEATR FRANSE[1]

1

Öyle irfâna yani cân verilir.
Bilirim başkadır Sara Bernar[2].
O Teatr Franse'de oynar,
Seyredenler ölüp yine dirilir.
Her ne söylerse bir meseldir o!

2

Hüsnü gayette hiç değil, ancak
Yine gayet güzel gelir nazara!
Şimdi çirkinleşir gelince sıra,
Sonra âdet hilâfına olarak,
Ne zaman istese güzeldir o!

3

Sûreten böyle olduğu halde,
Hüneri sayesinde hoş görünür.
Yeri mutlak giderse boş görünür;
Gelse halk içtima eder Sal'de[3],

1 Théâtre français
2 Sarah Bernard
3 Salle

Ki edîbâne bir mahaldir o!

4

Harekâtında, hâl ü kâlinde,
Dâimâ hastalık, ecel meşhûd;
Yine bir hüsn-i bî-bedel meşhûd;
Başka bir neş'e var visâlinde.
Yani çirkinliği letâfetten!

5

Tıyneti mehbit-i semâviyyât;
Sanki urmuş zekâsı sûretine.
Nazar ettikçe şekl ü hey'etine,
Galeyân eylemekte hissiyyât.
Kalbe haşyet gelir o hâletten!

6

Gerçi hüsnen biraz sakîl olmuş;
Yine meşhûre şimdi Paris'te.
Şuârâ toplanan mecâliste,
Yine her tavrı kâl u kîl olmuş
Kimse geçmez ana riâyetten!

Divaneliklerim yahut Belde, İstanbul 1303/1885 s. 18-20.

BİR VÂİZE BİR MEV'İZE

Ey beşer çehreli hayvan, heyhat!
İlm ü irfân iledir zevk-i hayat.
Anı hiç kullanamazsan, nâdan,
Neye vermiş sana nutku Yezdân?
Yoksa zâtınca hayatın hükmü?
Ne olur bizce o zâtın hükmü?
Neye geldin bu cihâna, söyle?
Düşünüp durmak için mi böyle?
Kimseye fâiden olmaz şunda?
Ya niçin mâiden olsun bunda?
Maksadın görmedeyim : azm-i cinân,
Ya niçin eylemedin terk-i cihân?

Ahirette arıyorsun her an,
Burada yok mu sanırsın Rahman?
Nef'-i ukbâyı edersin tafdîl,
Buna mâni mi teâvün, tahsîl?
Kesb-i dünyaya bulursun tezyîf,
Sana emreyledi mi şer'-i şerîf?
Vatan ü milleti bilmem dersin?
Ya niçin kendine âdem dersin?
Halk için hubb-i vatan, imândan?
Sence şer'i mi değil hubb-i vatan?
Niye dersin : «o diğer mânâdır»
Yani mazmûn-ı vatan, ukbâdır.
Ahirette arıyorsun her an,
Burada yok mu sanırsın Rahman?
Çünkü hep cennete gönlün meyyâl,
Ne için gâile-i ehl ü ıyâl?
Vatan-ı zâhiri sevmezsin sen!
Ne demek hubb-ı mahal ü mesken?
Görürüm hâl ile kâlin medhûl,
Sence ahkâm-ı şeriat meçhûl!
Sun'unu eylemiyorsun teslîm,
Bu mudur sence Hüdâ'ya ta'zîm?
İyi halkettiği şey, ukbâda
Böyle va'z etmedesin efrâda[1].
Bize hep kahrını ettin izhâr,
Bu mudur rahmet-i Hakk'ı ikrâr?
İyiden hâlî ise rûy-ı zemîn,
Nasıl ettin iyi şeyi tahmîn?
Görmesen farkedemezdin kendin,
Anı dünyada görüp öğrendin?
Öteden gelmediğin pek der-kâr,
Ki bunu eyleyemezsin inkâr.
İnanır sözlerine mağbûnlar,
Hakk'a bühtân mı değildir bunlar?
Bir nefes tevbe kılıp abd-i hazîn,
Bunca isyânı eden afva karîn;
İyi farketmez isek nîk ü bedi,
Bize eyler mi azâb-ı ebedî?

1 Pek çok yeri tayyolunmuştur. (Not metne aittir).

Sözlerin hep o azâba dâir,
Anladık kahreder Allah kādir.
Sözü yok anda olan gufrânın,
Yok mudur mağfireti Rahman'ın?
Azıcık ma'deletinden bahset,
Lutf ile merhametinden bahset.
Olamaz sen ne kadar haykırsan,
İntikam alması Hakk'ın kuldan.
Aldırır gelmek için hak yerine,
Birinin sârını bir diğerine.
Bil ki Hallâk-ı cihan Rahmandır,
Her ne halketmiş ise ihsândır.
Cümle âsârı güzeldir, hoştur,
Âleme boş dediğin pek boştur.
Yalınız âbid olaydı insan,
Görülür müydü cihânda umrân?
Dediğin yolda gideydi her bâr,
Bulunur muydu bugünkü âsâr?
Âdem etmezse binâ vü îmâr,
Sen ne kâşâne bulursun, ne mezar.
Bunda her şey'i desem şâyândır,
Yaratan Hak'sa yapan insandır.
«Medeniyyet ne» diyorsun «bilmem»,
Medeniyyet yaşamaktır sersem!
Hazret-i Âdem'i fikr et bâri,
Serde var mıydı anın destârı?
Acaba var mı imiş herkese sor,
Hazret-i Nûh zamanında vapor?
O zaman pösteki yaprak giyerek,
Meyve yoksa; mazı, buğday yiyerek.
Galiba olmadığından çok taş,
Ederek dâim ağaçlarla savaş,
Toprak altında bütün meskenler,
Kılarak tekne vü sallarla sefer.
Cezbe-i cerbezenin müncezibi,
Senden örnekler alan zümre gibi.
Bazı âdetleri yani görenek,
Nev-i hayvandan alıp öğrenerek,
Bunda imrâr-ı dem eylerler idi.

Sonunu onlara kim söyler idi?
Bir terakki ile gitmiş her şey,
Yani her âdet ü her söz, her rey,
Sonra bulmuş bu kemâli âlem?
Eser-i kudret-i nev-i âdem,
Kim çıkarmış yer içinde mâden;
Neler olmuş bak o madenlerden.
Olamazdı, dese bir ehl-i vukuf,
Volkan olmazsa maadin mekşûf
Meselâ, sâıkalar Rahman'ın,
Çare-i def'i fakat insanın,
Siper-i sâıka, seyyâle-i berk,
Hem de keşti-i havâî bî-fark.
Mahv ü îcâd, eser-i Azze ve Cell[1],
Şüphe yoktur gelir emriyle ecel.
Ya demiryollara var mı diyecek?
Götürür şark ile garba yiyecek.
Gerçi Kudrêt'ten eder istimdâd,
Kılmış insan dahi çok şey îcâd,
Bunlar etseydi de mâzide zuhûr,
Kaybolup sonra olaydı mezkûr,
İşitince ya inanmazdık biz,
Ya anın hepsine derdik mu'ciz,
Bunların cümlesi elan meşhûd,
Cümlesin tecrübelerden mevcûd,
Eser-i gayret-i âdemdir hep,
Servet ü rahat ü ikbâle sebep.
Sen de İslâm'a dilersen hizmet,
Sa'y ile gayret ü ikdâm öğret.
Halka bildirme bu dünyayı kerîh,
İlm ile marifet eyle tenbîh,
Sence matlûb değilse rahat,
Bize çektirme azab ü zahmet,
Düşünüp ömrümüzün gâyetini,
Nefsinin istememek rahatını,
Vatan u milleti kılmak nisyân,
Kendi beytinde bulunmak mihmân,

---

1 Azze ve Celle : Onun şanı uludur.

Hep ibâdetle geçip rûz u şebi,
Yine de gayrıdan olmak talebi,
Sence meşrû' ise bunlar, pek şâz.
Edemez kimse bu emri infâz.

Hazine-i evrak, nr. 13, 1297/1881, s. 197-199.

III

MÜNACAAT

Ey dergehi cümlenin penâhı,
Mevcûdâtın vücûd-gâhı,
Yokluklar içinde var olan Hak,
Zâtiyyet-i Kibriyâ-yı mutlak,
Sensin, o hakikatü'l-hakâyık,
Her cilvene Hak denilse lâyık.
Halkeylediğin senin müsellem
Âdemlerden ziyade âlem.
Bin sâha içinde yüz bin ecrâm,
Kılmakta müdâm seyr ü ârâm.
Sâbit görünen takaddüm etmez,
Seyyâreleri tesâdüm etmez.
Bahşeylediğin nizâma tâbi',
Yoktur olanı içinde zâyi'.
Yek-diğere muttasıl duranlar,
Son mertebede uzaktır anlar.
Kim her biri daimî, kadimî,
İsbât-ı vücûd eder samimî.
Hem bazısı anların mukaddem,
Mahfî ne kadar kadîm bir dem,
Gelmiş meydana bî-tezelzül,
Hâlâ ediyor bugün teşekkül.
Bir şekl o ki nâ-tamam kalmış.
San bî-nesak ü nizâm kalmış,
Ol şekl-i nücûmdur mükemmel
Yani eb'addır o heykel.
Ezmândır ki tecessüm etmiş,
Yahut ki kader teressüm etmiş.
Mâzidir ki olur nümâyân.
Âtidir ki bulur o pâyân.
Yârâb, ne muhittir vücûdun!

Mâhiyyet-i vâcibü's-sücûdun!
Mazrûfu: tetâbu-ı semâvât,
Melfûfu: tevâli-i mesâfât.
Eflâk: müşekkel ü müselsel,
Eb'âd: müselsel ü müşekkel.
Ulviyyettir müebbed anlar,
Cemiyyettir mücerred anlar,
Sür'atlerdir hep intihâsız,
Vüs'atlerdir hep ibtidâsız,
Rûhâniyâttır muazzam,
Subhâniyâttır mücessem.
Nedretlerdir ki vefret olmuş,
Kesretlerdir ki vahdet olmuş,
Kudretlerdir teekküd üzre,
Hilkatlerdir teceddüd üzre.
Âsârındır ki münteşirdir,
Esrârındır ki müstetirdir,
Envârındır muharrer öyle,
Eş'ârındır münevver öyle,
Manzûme-i sermediyyetindir,
Hep nakş-ı yed-i meşiyyetindir.
Var bin mazmûn-ı dil-şikârı,
Yok bir mısra-ı sekte-dârı.
Hep sensin o nazma beyt-i matla',
Sensin yine matla'ında makta'.
Zâtındır o zât-ı bî-bidâyet,
Her nâ-mütenâhîye nihayet.
Ma'dum ebediyyetinde gâyet.
Mevhûm ezeliyyetinde neş'et.
Zâhir, tey'îd kudretinde,
Bâhir, tevhîd fıtratında.
Birleşmede hikmetinle ezdâd,
Yaklaşmada kudretinle eb'âd.
Zerrâta kadar muhît zâtın,
Her devri senin mükevvenâtın.
Kim baksa zemîn ü âsümâna,
Der : «celle celâlehu veşâne»[1]
Ümmî kılar ismini kıraat.

1 Onun ululuğu ve şânı yüksektir.

Âmâ eder isrine nezâret.
İzhâr-ı müessire bu âsâr
Yetmez mi ukûle karşı her bâr?
Mevcûdâta bakınca ârif,
Olmaz mı ya neş'etine vâkıf?
Cism-i fâniye sen verip cân,
Câna ebediyyet ettin ihsân.
Senden gayra olunmaz isnâd,
Ömrün mahv ile mahvı îcâd.
Anlar ki muvâzıb-ı fünûndur,
Bazen görürüz ki pür-zünûndur.
Vicdândır en büyük hakikat,
Hep anda büyük küçük hakikat.
Kānunundur denilse şâyân.
Her nerde ki Hak olur nümâyân.
Takdîrindir o bî-tehâlüf.
Bir şey ki ana denir tesâdüf.
İlhâmındır senin o elbet,
Bir söz ki gelir bize isâbet,
İdrâk veren ukûle sensin,
Eşkâl veren nukûle sensin.
Sensin kimi fikrederse insan,
Sensin neyi hissederse hayvan,
Dâir sana cümle-i havâdis,
Zâkir seni cümle-i mebâhis.
İlminle olur bütün vukûât,
Emrinle olur bütün şuûnât.
İcâz-nümûn seninle mahzâ
Milâd-ı Mesih ü Tûr-ı Musâ,
Bir zerre ile şümûs-ı tâbân,
Nezd-i ebediyyetinde siyyân.
Bin şâh ile bir gedâ-yı kemter,
Çıkmakta huzûruna beraber.
Ma'lûm değil şakî-i reh-zen
Sence ednâ mı bir veliden?
Zâtın olmuş ukûlu şâmil,
Olsun mu ana şumûlü kābil?
Bir yerde değil o, her mekânda!
Bir anda değil de, her zamanda!
Hem dûrda, hem yakında, her an,

Vicdâna ıyân, uyûna pinhân!
Azdır seni fikr için, İlâhî,
Bunca ezmân-ı bî-tenâhî!
Hiçtir sana olmak üzre vâsıl,
Aklın güzer ettiği merâhil.
Bizlerce serâir-i hüviyyet,
Amâya göre ziyâ vü zulmet.
Manzûmene nisbet etse âdem,
Bir nokta kadar gelir bu âlem.
Ya kendini fikrederse insan,
Olmaz mı ne olduğu nümâyân?
Bir zerre-i bî-vücûddur o!
Lâkin yine bî-hudûddur o!
Bir kabza türâbdır esâsı,
Zâhirde fenâ gelir binâsı,
Amma içi bir cihân-ı mânâ.
Kim eylemiyor kabûl ifnâ!
Cüz'iyyeti zâhirinde öyle,
Külliyyeti bâtınında böyle,
Ba's ettiğin enbiyâ nedir ya?
Eshâb ile evliya nedir ya?
Kılmaz mı verip de bir meziyyet,
İsbât-ı kemâl-i âdemiyyet?
Yârâb ne şereflidir o mahlûk!
Olmuş biri sence yâr-ı ma'şûk.
Bu hâli gören demez mi : Yârab!
Subhânallah ne sırr-ı agreb!
Rabbâniyyet teşa'üb etmiş,
İnsaniyyet terekküb etmiş.
Münker mi ya ma'neviyyet-i rûh
Ulviyyet ü sermediyyet-i rûh?
Bir nefhadır o : yegâne pervâz,
Kim kılmada lâ-mekâna pervâz.
Yârab hakiki-i yegâne,
Sensin ervâha âşiyâne,
Anlar senden gelir zemîne.
İlliyyinden bu sâfiline.
Bir lahza karâr edip giderler,
Merci'lerine firâr ederler.
Tâirlerdir hüviyyetinde,

Dâirlerdir maiyyetinde,
Kim her birine denilse şâyân :
Bî-pâyânî içinde bir ân.
Külliyyet-i kudretinde bir kef,
Aslü'l-asl-ı bekāda refref.
İnsan denilen o cism-i ahkar,
Olmuş buna hikmetinle mazhar.
Bizde bu olunca mazhariyyet,
Gāiblerde nedir meziyyet?
Anlar ki şu fevkımizde kâin,
Ecrâm-ı izâm içinde sâkin,
Fâik mi cihâniyâna Yârab?
Anlar daha mı aceb mukarreb?
Hikmetlerin, ey Hakîm-i Kayyûm,
Anlarca daha güzel mi ma'lum?
Bizden daha âşinâ mıdırlar?
Hoş-sîret ü hoş-likā mıdırlar?
Bizler gibi mübtedi midirler?
Fâni mi ya sermedî midirler?
Yârab, Yârab! Nedir bu ecrâm?
Kimler ediyor içinde ârâm?
Anlar mı desem aceb melekler,
Elbette tehî değil felekler!
Hayret, bakılınca zîr ü bâlâ,
Esfel duruyor karîn-i a'lâ.
Hayret, olunursa fikr ü tahmîn,
Bu subh ile ibtidâ-yı tekvîn.
Hayret, kılınırsa yâd, Yârab,
Geçmiş a'sâr ile geçen şeb.
Hayret, cereyân edip gelen nehr.
Ger olsa makîs-i âti-i dehr.
Hayret, heyecân-ı nehr ü ebre!
Hayret, şu şükût içinde kabre!
Hayret, nazar eylesem hayâta,
Bir nefsime, bir mükevvenâta!
Bir yanda o mahşer-i a'vâlim,
Bir yanda benim garip hâlim.
Hayret, hayret, bu sırra hayret!
Hayretle görünmede bu kudret!
Yârabbi şu âsmâna karşu,

Âlem diyoruz buna, nedir bu?
Ya anda vukū' bulan vekāyi
Kim vâkı' olur hilâf-ı vâki?
Bir kıt'aya münhasır acâib,
Bir mülke hücûm eden mesâib,
Bir beldede münteşir havâdis,
Bir hânede devreden mebâhis,
Bir ferdde rû-nümûn hâlât,
Bir zihne gelip giden hayâlât,
Ya bir kirm-i za'if ü kemter,
Kim ömr sürer teneffüs eyler.
Ya bir muzî, o cism-i mevhûm,
Mevhûm deriz vücûdu ma'lûm.
Hissi, harekâtı, zâtı vardır,
Bir sâniyelik hayâtı vardır.
Mevcûd u a'dîm bir nefeste,
Bir katre suda, havada, seste.
Ta'zîm edelim şu kâinâta
Ya neyleyim o muzîyâta.
Anlarla dahi, ey Vücûd-ı bâkî,
Olmakla büyüklüğün mülâkî.
Eylerse aceb midir o hâlâ
Vicdânımda benim tecellâ!

Hazine-i evrak, nr. 18, 1297/1881, s. 884-288.

BİR SÂFİLİN TESELLİSİ

İnsan ki bu âlemde bütün çektiği gamdır?
Bir neşve-i uhrâya sezâ-vâr olamaz mı?
Ol neş'eyi dünyâda ararsa bulamaz mı?
Bulmuş ne çıkar, çünkü serencâmı ademdir.

Olmaklık için neşve-i ukbâya muzaffer,
Bir kabza türâbın ne ehemmiyyeti vardır!
Ol kabza-ı hâkin ya ne hâsiyeti vardır,
Kim cevher-i idrâke Hak etmiş anı mazhar.

Mazhar olan ol cevhere olmaz mı bekā-hâh,
Fâniliğini bilse, ya etmez mi şikâyet?
İhsan edip evvelce ana akl ü dirâyet,
Encâmda lâyık mı ki hâk eyleye Allah!

Siz ey melekûtîler olup nâil-i pâye,
Bulmuşsunuz eflâkde bir ömr-i müebbed;
Âdem neye gümnâm ola hâk içre mücerred,
Andan daha lâyık mısınız siz o bekâya?

«Bir şeyde fenâ yok» diyen erbâb-ı fünûndur;
Ya akl ile idrâkimiz olmak n'ola fâni?
Mümkün hele olmaz ise bir âlem-i sânî,
İdrâk, o fenâdan bu güzer-gehde masûndur.

İdrâke denir beyn ile ma'dum bedende,
Mahvolsa beden akl olacak beyn ile ma'dûm;
Lâkin, nedir ol his ki verir Muhyî-i Kayyûm,
Vicdân-ı umumiye bu dünyâ-yı kühende?

Ol his acaba lâzıme-i hilkatimiz mi,
İcâb-ı tabiat mı benî âdeme mahsûs?
Öyleyse, bekâ maksadı, ol maksad-ı mahrûs,
Âlemde bizim gafletimiz, töhmetimiz mi?

Ey encüm ü eflâkde ârâm sürenler,
Bizden daha merfu' u muallâ mısınız siz?
Ahkâm-ber-i hikmet-i Mevlâ mısınız siz,
Sizlerden dahi var mı ya ahkâm sürenler?

İnsan gibi mâil misiniz âleminizde,
Kânun-ı ilâhiye mugâyir harekâta,
Gâfil görünüp nâil iken zevk-i hayâta,
Mevlânıza kâil misiniz mâteminizde?

Sizlerde dahi var mı bu hodgâmî-i nahvet?
Sizlerde de cârî mi bu ahkâm-ı hasîse?
Bizlerde olan hile vü igfâl ü desîse,
Ol kibr ü gurûr u garaz u harb ü husûmet!

Lâyık beşer olsun mu ki teb'id-i hayâta?
Muhtîdir, olunmuşken onun müddeti tahdîd!
Etmez mi hatîâtını ifrât ile tezyîd,
Ger olsa zafer-yâfte tecdîd-i hayata?

Ancak o mesâvi vü hatîât-ı beşerde,
Hep lâzıme-i hilkatidir olmada cârî;
Hâl öyle olunca, demek olmaz mı ki, Bârî,
Islâh edecektir anı bir cây-ı diğerde!

Mücrimlere lâyıksa adem, neyleye masum,
Elyak görünür halbuki câniye mücâzât!
Masûma dahi görmemek olsun mu mükâfât,
Yetmez bunu ifâya hayatın günü, malûm.

Mâdam bekā bulmada eczâ ile ecsâm,
Yek-diğerine kalbediyor yani zamâne,
Câiz mi, ya kalmaklığı bî-nâm ü nişâne,
Kâfi mi teselliye; bekā bulsa da bir nâm.

Zâil olacak olsa benim akl u şuûrum,
Derkeyleyemem Hâlık-ı mevcûdu pes ez merk;
Ya ben mütemâdi anı kılmazsam eğer derk,
İkrârda hâlâ ne çıkar yoksa kusûrum?

Mahvolsa beşer Hâlık'ı bilmekle beraber,
Bilmekte onu menfaati nolsa gerektir?
Her dâim eğer bilmesi lâzımsa, demektir.
Kim lâ-büd olur âdeme bir âlem-i diğer.

Bîhûde mi olsun ya sığındımsa Hudâ'ya,
Hep hîçe mi gitsin ona taât ü sücûdum?
Hiç olması lâzımsa, ne lâzımdı vücûdum,
Maksad ne ki geldim bu sitem-gâh-ı fenâya?

Derlerse ki isnâddır Allah'a o maksûd,
Maksad denilen hassa-ı nev-i beşerdir;
Densin o avâlim ki birer mu'ciz eserdir,
Bî-kasd ü irâde olabilsin mi ya mevcûd?

Hak olmaya da sâhib-i idrâk ü irâde,
Câmid mi bilinmiş ola hem-hâlet-i ahcâr?
Derkâr ki, her şeyde onun maksadı derkâr,
Ef'âl-i ilâhiyyesi hep hârik-i 'âde.

Külliyyetidir aklın o mu'ti-i irâdât,
Külliyyet-i eczâ vü umumiyyet-i eşyâ,
Râci o muhîtiyyete emvât ile ihyâ,
İns ü cin ü hayvan u nebâtât u cemâdât!

Poti, 25 Eylül 1297/9 Ekim 1881.
Bedayi-i edebiye, s. 290-295.

İlk neşri: *Hazine-i evrak*, nr. 27, 1297/1881, s. 417-421.

BİR RÜYADAN SONRA

Ey sen ki, sezâ dense câna :
Bir nûr-ı latîfsin serâpâ,
Aslı gökte, hayâli yerde!
Ey sen ki, mesâyirindir ecrâm,
Gâhî görürüm edersin ârâm
Hücra hücra harâbelerde.
Ey sen ki, eder isen tecelli,
Gönlümde karîn olur teselli,
Dermân bulmaz olan bu derde.
Ey sen ki, nazîrisin riyâhın,
Sevdâ gibi refref-i cenâhın
Efkârımda karar-gerde.
Ey sen ki, desem : «hayâl-i zî-rûh!»
Olmaz sanırım bu fikr mecrûh,
Tahkîk âmâcına değer de.
Ey sen ki, misâl olup cemâle
Nâmın nice dil-nişîn hayâle
Aşkı terdîf eder içerde.
Ey sen ki, ferîştesin müşekkel
Şâdî vü safâ için müekkel,
Mahkûmundur fakat keder de.
Ey sen ki, vukûfun olsa şâyân
Yâdımda neler olur nümâyân,
Hîn-i rahat, dem-i seferde
Ey sen ki, ukûlden kaçarsın,
Ey sen ki, elindedir, açarsın :
İstikbal, ol siyâh perde!
Ey sen ki, gönülde oldu şeb-hîz,
Nûrun ile fikr-i firkat-engîz
Bir hengâm-ı sükût eserde.
Ey sen ki, yüzün görünce handân
Müstagrak olur safâya vicdân
İstintâka mecâl ver de,
Senden sorayım : «nigâr nerde»
Ol sâhib-i yadigâr nerde?
Ol şöhre-i rûzigâr nerde?

Rize, 10 Teşrin-i sani 1297/22 Kasım 1881

Hazine-i evrak, nr. 35, 1297/1883, s. 548-549.

TELÂKÎLER

Bir âb kenârında idim yâr ile tenhâ,
Mehtâb görünmekte, şafak olmada peydâ;
Karşımda idi sevdiğimin ol gece gûyâ
Hem kendisi, hem sûreti, hem fikr ü hayâli.
Ben olmadım amma yine dil-sîr-i visâli:

Bir mertebe hâli ki hep etraf ü havâlî,
Sandım o perîden bile ol mevkii hâlî.
Hem sûreti, hem kendisi, hem fikr ü hayâli
Zâil gibi geldi bana bir sâniye hattâ.
Dil-sîr-i visâli yine ben olmadım ammâ:

Baktım ki vedâ etmeye kalkıştı benimle;
Aklım bunu almazdı, gönül olmadı kāil.
Hem sûreti, hem kendisi, hem fikr ü hayâli
Geçmekte o dem sâye-i hûrşîde mümâsil;
Envâr-ı cemâli ise kalmıştı benimle!

En sonra nihan oldu çemenzârın içinde
Bilmem nereye gitti, görünmez idi aslâ:
Yattım tek ü tenhâ çekilip gārın içinde.
Hâli beni işgalden olmaz idi hâlâ
Hem sûreti, hem kendisi, hem fikr ü hayâli!

Bir resm yapıp kılmak için fikrimi tebdîl,
Bir şi'r yazıp çıktım edince onu tekmîl;
Bir mevkie gittim, yerine eyledim i'tâ:
Hem kendisi, hem sûreti, hem fikr ü hayâli
Cânân idi baktım oluyor anda hüveydâ!

Gittikçe bana hoş geliyor hüsn ü cemâli,
Hem kendisi, hem sûreti, hem fikr ü hayâli:
Gönlüm onu vaktinde demek az beğenirmiş.
Pîr olduğu nisbette acep tâzelenirmiş
İnsanda olan hâcise-i aşk ile sevdâ!

Poti, 5 Teşrin-i evvel 1297/17 Ekim 1881
Bedayi-i edebiye, s. 218-219.

İlk neşri: *Hazine-i evrak*, nr. 36, 1297/1881, s. 563-565.

KABR-İ SELÎM-İ EVVELİ ZİYÂRET

Bu yerde mu'tekif olmuş o çehre-i haşmet
Bu yerde mugterib olmuş o neyyir-i şevket
Şu kâinât-ı kemâlâta bak ne hey'ette
Mezar şekline girmiş semâya sad-hayret
Serîr-i saltanatı gör türâb ile mestûr
Türâb ile dola şâyeste dîde-i ibret
Bu yerde münkeşif olmuş o sırr-ı Yezdânî
Bu yerde münhasif olmuş o lem'a-i fıtrat
Önünde nâmütenâhîliği kılar tenvîr
Peyinde sâyesi kalmış bu devlet ü millet
Adem cihânına ermiş bekâ zevâlinden
Verir başındaki destâr mevte bir heybet
Aceb ne hâle girerdi duran huzûrunda
Gelir zevâline baktıkça dillere dehşet
Memât çekmede pîşinde meş'al-i tekbîr
Hayat kılmada ardında nâle-i hasret
Salâ iner ser-i bâlînine cevâmi'den
Urur minâre-i bâlâ derinde beş nevbet
Seher ziyâretin etmekte zühd ile takvâ
Tavâf eder gece kurbunda akl ile hikmet
Bu şehriyâr değil miydi hâdimü'l-haremeyn
Mutâ-ı cümle-i akvâm iken o zî-kudret
Edeb, sükûnet-i kübrâsına durur dîvân
Zekâ, tutar ciheteyninde şem'a-ı türbet
Kitâb-ı hazret-i Yezdân ser-i mezârında
Olur bu hâl ile Perverdigâra hem-sohbet
Hemîşe velvele-i kibriyâya ma'kes olur
Sükût içinde bu hîçî-serâ-yı pür-vahdet
Nazîre perde-i gayba ridâ-yı tâbûtu
Veya türâbına yığmış gazâ siyeh râyet
Kalem sezâdır olursa gürisne-i mâtem
Kılıç becâdır olursa kapîde-i firkat
Deminde râkib-i rahş-ı gazâ, ne âfet imiş
Aceb bu sâika-ı ser-be-bisteri râhat
Kopardı rehgüzerinde kıyâmet-i âdâ
Akardı pâyine mahşer-misâl bir millet
Bu şâha kılmak için anda bî'âtın tecdîd

Değer olur ise devrân seferber-i rıhlet
Müyesser eyledi Mevlâ ziyâret ettim ben
Bekāyı seyr ile oldum fenâya bî-minnet
Bu sâye-i ebediyyette hâba varmış rûh
Bu nûr-ı Hak ile pûşîde fikr-i ulviyyet
Deminde nâmına Sultan Selim derler idi,
Fedâ ziyâreti uğrunda ravza-ı cennet!
Nazardan oldu ise dûr, olur mu hâtırdan
Ki irtihâldedir nezdimizde her sâ'at
Cihâna indiğine sû-yi sermediyyetten
Delâlet etmede her dem bıraktığı şöhret.
İnerdi sadme-i sıytıyle burclar hâke,
Kılardı cilve-i tıgıyle berkler rie'at
Birinci hatvede mâzîyi eyleyip ta'mîr
İkinci hatvede âtîye verdi bir kuvvet
Elinde meş'ale-i ma'neviyye-i tevhîd
Ederdi şark ile garbı ziyâsına da'vet
İkinci himmete mutlak düşerdi Hind ile Çin
Yetişti Mısr ile İran'ı fethe bir himmet
Zalâm içinde hakîkat tenevvür etmişti
Yazık ki bârika-ı ömrü söndü bî-müddet
Bu kubbe türbe-i Sultan Selîm-i evveldir
Bu türbe kıble-i Osmâniyândır ey ümmet!
O denlü sâde ki hürriyeti kılar teşkîl
O rütbe sâde ki ulviyyete verir ziynet
Cihânda peyrev idin şâh-ı enbiyâya hemân
Mülûk-ı sâ'ireye pîşvâsın ey hazret
Çekip kılıncını yüksel mezâr-ı pâkinden
Nezâre sal yine bu sâfîline bir nevbet
Huzûr-ı satvetine dâhil ol da ey Hâmid
Bu pâdişâha bu hâk-i siyâha kıl hürmet
Ser-i celâline döksün felek sitârelerin
Hurûş u cûş ede pâyinde bin yem-i rahmet

İlham-ı vatan, İstanbul 1334/1916, s. 59-63

İlk neşri : *Tercüman-ı hakikat*, nr. 1369, 5 Kânun-ı sani 1883.

ZAMANA BİRKAÇ HİTAP

1*

Ey zaman, ey sâni'-i rûy-ı zemîn,
Câmi'-i âsâr-ı Rabbülâlemîn!..

2

Zîrde bâlâda merfu' u basît,
Cümle mevcûdâta bir sensin muhît.
Sırr-ı hilkat sende olmuş âşkâr!..
Nâm-ı Hâlik sende kalmış yâdgâr,

2

Sendedir bil-cümle ecrâm-ı semâ,
Öyle kim âlemde murgān-ı hevâ!

2

Bî-hisâb eb'âdı kıldın silsile!
Bî-hisâb ezdâdı yaptın kafile!

2

Bin tesadüf halkeder bir saniyen
Bin sene mümtedd olur bir dâhiyen
Ey kitabü's-sun'-ı Rabb-i lemyezel
Sendedir mastûr ahkâm-ı ezel
Sendedir mersûm tasvîr-i kader
Sendedir ma'lûm te'sir-i kader
Asrlar devrânlar mı görmedin
Nuhlar tufanlar mı görmedin

4

Kavmler olmakta mahv u nâ-bedîd
Sıytlar kalmakta bî-güft ü şenid
Sende gelmiş gitmiş Astart ü Bulus
Sende mahvolmakta Zerdüşt ü Yegus
Bir taraftan eskiyip âvâzeler
Bir taraftan neş'et eyler tazeler

---

* Satırlar arasına konulan rakamlar Maarif Nezareti tarafından çıkarılması iltizam ve ısdar buyurulan satırlarının adedini ve mahallini tayin için vaz'olunmuştur. (Not metne aittir).

Sen zaferler ıydlar mı görmedin
Şirkler, tevhîdler mi görmedin
Sendedir hep Zühre'ler, Mirrih'ler
Kıssalar efsaneler tarihler
Hep o -Kartajlar Olenpler- hep senin
Ol-Hipodrumlarla nenfler-hep senin
Lâtlarla Ba'ller Cemşîdler
Kayser ü Kisrâlar ü Nâhidler

8

Âşık u ma'şûklar mı görmedin
Nev-be-ńev mahlûklar mı görmedin

Mâh-rûlar sakladın kim hâkde
Ol kadar encüm de yok eflâkde
Çehre-i gülgûn yerinde hârlar
Kâkül-i müşgîn yerinde mârlar
Bağlar mı sen beyâbân etmedin

Bezm-i vuslatlar mı vîrân etmedin
Nerde ol hüdhüdler ol Belkîs'lar
Nerde Leylâ'lar niçolmuş Kays'lar
Katre-i nâçiz olur cism-i latîf
Bir latîf endâm bir gerd-i kesîf

Sonra ol gerdî hava yahut türâb
Vaz'eder bir hâle derler inkılâb

6

Kâh insan der, tecelli bendedir
Halbukim aslü't-tecelli sendedir
Bir yanın mâzi ki yoktur neş'eti
Bir yanın âti ki yoktur gâyeti

9

Hükmedip dersem sana şâyândır
Menşe'inle merci'in Yezdân'dır

1

«Ey zaman ettim sana birkaç hitab»
«Saha-ı gaybûbete kıldım şitâb»

«Bir vücûdum sâ'y ü ikdâmım bütün»
«Anda mazhâ bir hayâl olmak içün»
«Bende tezyîf eyledi mâziyi hâl»
«Hâle de âti güler bî-kîl u kâl»

Lahika

.....

Şîyt u şöhretler misâl olmuş bugün
Sûrlar hem-hâl-i târîkî-i şeb
Nûrlar ayn-ı zulâl olmuş bugün
Var imiş binlerce erbâb-ı kemâl
Hepsi makrûn-ı zevâl olmuş bugün
Gerçi Eflâtunlar Sokratlar
Bunda bâdi-i makāl olmuş bugün
Ya nicolmuş anların eslâfı kim
Nâmını bilmek muhâl olmuş bugün
Söyle ey hikmet-şinâs-ı inkılâb
Dünkü ahvâle ne hâl olmuş bugün
Bir zaman müşkil ne varsa bî-vukū'
Vâkı' olmuş ihtimâl olmuş bugün
Her neye olmuşsa âlem mu'tekid
Bir hayâl-i bî-meâl olmuş bugün
Benzer âtîde fakat mâziye hâl
Gerçi pür-feyz ü kemâl olmuş bugün
Hep haleflerden seleflerden garaz
Mâsebak bunda misâl olmuş bugün

Hazine-i evrak, nr. 6-7, 19, 26 Şubat 1298/3, 10 Mart 1883, s. 82-87, s. 105-106.

GARAM'dan

Mey getir şeyhim, geberdim mey getir!..
Derd-i mâziye devâ bir şey getir!..
Durma Allahaşkına, pîr aşkına,
Mey getir mâziyi taktîr aşkına!..
Gözlerimden cûş kılsın yâdlar,
Kalmasın gönlümdeki feryâdlar!..

Git İmâdeddin'e bildir hâlimi
Katleden bî-dine keşfet bâlimi!..
Söyle Bedreddin'e hoştur *Vâridat*
Bende hem aynıyla vârid sânihât!..
Şeyh Muhiyiddin'e versinler cevâb,
Ben de bahr üstünde oldum bir habâb!..
Söyle git Mansur ile Mısrî'ye sen,
Anların hâkindenim âlemde ben!..
Yok yok anlardan da bâlâyım bugün,
Ben habâb üstünde deryâyım bugün!
Kimlere şerheyleyim hâlim meded?..
Âkılım, mecnûnum, abdâlım meded!..
Sanmayın Müslim, Mecusî, Musevî,
Ma'nevîyim, ma'nevîyim, ma'nevî!..
Mey getir şeyhim, peyâpey mey getir,
Câmi'ü'l-eşyâ olur bir şey getir!..
Zerreyim ben kâinâtım, âlemim,
Hem behîmim, hem hacer, hem âdemim!..
Mest ü medhûşum mecâlim kalmadı,
Hâl-i dilden gayrı hâlim kalmadı!..
Âşıkım ben, âşıkım ben, âşıkım,
Aşkdan mahlûk dersen lâyıkım!..
Pîrine söyle, umûma söyle git,
Hazret-i Monlâ-yı Rûm'a söyle git
Bence birdir Müslümanla İsevî,
Kādirî vü kâfirî vü Mevlevî!..
Ol semâî gözde gördüm başka reng,
Âsümân oldu gözümde târ ü teng!..
Bir güşâyiş geldi yâl ü bâline,
Goncadır girdi şakāyık hâline;
Ol Hudâî çehre oldu bir hayâl,
Geldi her bir hâline bir başka hâl!.
Başka hâl oldu derûnumda ıyân,
Şeyhime kābil değil şerh ü beyân!..
Jâleyim ben mihre gittim müncezib,
Merci'-i aslîye oldum münkalib!..
Başkadır silkim, tarîkat bilmezem,
Hakdan özge ben hakîkat bilmezem!..

Sırr-ı vahdettir bana sevdâ-yı ser,
Din ü imândan berîyim bî-haber! (s. 58-60).

***

Bâzısı hikmetle eyler iştigāl.
Bâzısı hey'etle ihyâ-yı leyâl;
Bâzısı târihten pür-vesvese;
Bâzısında kîmya vü hendese;
Bâzısı olmuş bedâyi'-sâz-ı fen,
Der ki meşhûrum cihanda şimdi ben;
Zî-vukūf-ı zîr ü bâlâ bâzısı
Âşinâ-yı ilm-i mevlâ bâzısı;
Bâzısı hâkim, «bu şer'an böyle» der;
Bâzısı kānûn-ı hâzır der gider;
Bâzısı kādıdır almış bir kazâ,
Hükmünü icrâ eder ber muktezâ;
Bâzısı câmi'de olmuş bir imâm,
İktidâ-yı halka vermiş ihtimâm;
Bâzısı vâiz, başında kırk kişi,
Hep kıyâmetler koparmaktır işi;
Bâzısı bir şeyhdir dergâhda,
Sanki hâdimdir o kurbü'l-lâh'da;
Bâzısı Mevlâ'yı görmüş düşte,
Söylenir bir külbe-i hâmûşta;
Bâzısı bir çehreden bulmuş keder,
«Âşıkım âşık!» diye feryâd eder;
Bâzısı evhâmının mağlûbudur,
Zanneder ki Hak anın mahbûbudur;
Bâzısı gûyâ edîb-i nâmdâr,
Yazdığı şeylerle eyler iftihâr;
Bâzısı şâir ki sığmaz âleme,
Âşinâdır ma'nevî bir mahreme;
Bâzısı bahhâsdır gāyet natûk;
Bâzısı fa'âldir merd-i halûk;
Bâzısı olmuş perestâr-ı hayâl;
Bâzısı söyler hakîkatten misâl;
Bâzısı geçmiş seyâhatle demi,
Serbeser keşfeylemiştir âlemi;

Bâzısı kılmış umûma ittibâ;
Bâzısı bir meslek etmiş ihtirâ';
Bâzısında zühd ü takvâ kâr u bâr;
Bâzısı bir san'at etmiş ihtiyâr;
Bâzısı tâcir mukîm-i çârsûy;
Bâzısı hâzık tabîb-i hasta-cûy;
Bâzısı meşgûl-i zer' ü ra'y ile;
Bâzısı bîgâne gâyet sa'y ile;
Bâzısı bir hâli addetmiş keder;
Bâzısı oi hâli kisbe sa'y eder;
Bâzısı bir hâlden memnûn olur;
Bâzısı andan fakat dil-hûn olur;
Bâzısı zengin veyahut pek güzel;
Bâzısı çirkin ve miskin, mübtezel;
Bâzısı hoş-hâl, yahut bed-şiâr;
Bâzısı âdil veyahut zulümkâr;
Bâzısı ebkem, natûk, ahmak, zeki;
Bâzısı cehlinden âlem müşteki;
Bâzısı da'vâ -künân-ı hîç ü hest,
Mâil-i ma'nâ veya zâhir-peresi;
Bâzısı millet vatan der, âh eder;
Bâzısı insândan istikrâh eder;
Bâzısı fermân-revâ-yı bahr u ber,
Kendine fermân edenden bî-haber;
Bâzısı mansıb peşinde subh u şâm;
Bâzısında maksad arz-ı ihtişâm;
Bâzısı asker, o almış bir nişân;
Bâzısı kâtil, bu rüsvâ-yı cihân;
Bâzısında câme-i pür-sîm ü zer,
İsmine derler vezir-i mu'teber;
Bâzısı hâinlik etmiş devlete;
Bâzısı hizmette dâim millete;
Bâzısı mahveylemiş yüz bin nefer,
Şöhreti serasker-i sâhib-zafer;
Bâzısı şevketlüdür, heybetlidir;
Bâzısı re'fetlüdür. Kudretlidir;
Rütbe vü unvân ü nâm u şânlar;
Böyledir her yerde în ü ânlar;
Fikr ü mezheb böyle, edyân böyle hep;
Kârubâr-ı nev-i insân böyle hep;

Hep taayyüşle tesellidir merâm;
Hepsinin encâmı lâkin bir zalâm! (s. 70-74).

Vardı birçok hücre, meskûn her yeri,
Yani âkıllerle meşhûn her yeri;
Avluya nâzırdı bunlar cümleten
Nevhamı duymakla gördüm vehleten
Oldu hep ol derdmendân-ı cünûn,
Kendi parmaklıklarında saf-nümûn
Vardı bir mecnûn hemen her sınıftan,
Ecnebîden çoktu ebnâ-yı vatan.
Ekserinde dikkat ettim illete,
Parasızlık illet olmuş cinnete.
Var imiş nezdimde hem bir tanesi,
Galiba ol illetin divânesi;
Görmemiştim hâlet-i magşûşede,
Girdiğim demde yatarmış gûşede
Omzuma vurdu gelip benden yana,
«Çıktı mı aylık» dedi birden bana
«Hangi aylık» bilmemek bilmem neden :
İşte ol aylık ki çıkmaz vezneden.
Vâkıfım kim dâimîyü'l-iştihâ,
Ol hazîne içre var bir ejdehâ,
Kim yutarmış her gece mevcûdunu
Pâdişâhın nakd-i nâ-ma'dûdunu
Âkıbet himmetlerin bezlettiler:
Nâzır-ı mâliyyeyi azlettiler.
Bilmem ol ejder yok oldu gitti mi?
Yoksa mevcûd-ı hazîne bitti mi?
Çok değildir ben dedimse ejdehâ,
Ejdehâlardan beter bir lendhâ![1]
Bunda ekmek verdiler akşam bize :
Çıktı mı aylık diye sordum size.
Ben dedim, halka sorardım geh-be-geh
Zannedersem vermiyorlar meh-be-meh.
Böyle derken ben, o pek sâkin idi.

1 Landuha'dan galat A.H. (Not metne aittir).

«Öldü mü açlıktan evlâdım?» dedi;
Kim bu şiddetliydi. Kaçtım pür-telâş.
Hem dedim «her gün çıkar her gün maaş».
Gördün öyleyse» dedi, «evlâdımı!..
Hiç duyarlar mı aceb feryâdımı?»
Karşılık verdim ki: «Hep sıhhatteler».
«Kim!» dedi mecnûn, hem etti handeler:
«Sen meğer çılgın mısın, hey arkadaş?
Almaz oldu ailem çoktan maaş...
Pek dayanmaz öyle, ağrır yanların.
Cümlesi açlıktan öldü anların!
Başka bir maksûd var zanneyleme;
Ölmeğe gelmiştir âdem âleme...
Ekmek istersen ara dolapta.
Âlem-i bâkîyi seyret hâbda.
Hem deyip, lâkin dokunma şişeye,
Gitti yattı gûşe-i endîşeye.
Galiba şâir idi bir diğeri;
Hücresinden şöyle geldi sözleri:
Hâb ile dolapta yoktur kāfiye;
Kāfiye amma değildir kâfiye.
Hâba hem-rev-i intihâb olmak gerek;
Hem de dolaba kilâb olmak gerek.
«Bir peri gördüm uçar mehtabda
Bir melek gördüm yüzer sîm-âbda»
Bunda da sec'en yokdur amma takviye,
Sâhibi kılmış hayâl-i takfiye.
«Ser-be-ser Yârab kırılsın tâclar.
Pâymâl olmak yeter muhtâclar!
Şiir hep böyle mukaffâ olmalı,
Hem mukaffâ, hem musaffâ olmalı
Bizde şâir var, fakat eş'âr yok.
En edîbinde bu halkın âr yok.
Kulzüm-i hûn oldu sahrâ-yı vatan,
Lâleden bahseyler ebnâ-yı vatan!
Doldu düşmenlerle gülşenler bütün,
Dem-zeniz bülbülle gülden biz bugün!
Şimdilik asla işim yok. Burnu'da
Hurdahâş olsun Ümid'in burnu da!
N'eyleyim çıkmış göğe hâkān-ı Çîn.

Çâre göster de bizim olsun a Çin.
Söyletip dinle Dağıstan halkını
Hîve'ye git, yokla Efgan halkını.
Paris'in nisvânı geçsin yerlere!
Erlere lâyık mı bu? Bak bir kerre!
Afvedin hûrşîd sandım zerreyi :
Söyledim teşdîdsiz ben kerreyi.
Kim bu asla şi'rde câiz değil;
Def'-i düşmen kudretin hâiz değil.
Etmeli tescî'e de çok itinâ.
Kāfiye böyle giderse iş fenâ!
Şâirin buldu nihâyet hutbesi.
Anladık bâlâ imiş pek rütbesi.
Der-akab bir diğeri bil-ibtidâ;
Etti baktım şöyle isrâf-ı sadâ:
Ben, dedi, gördüm on üç yıl kâfiye,
Kâfiye, Maksûd, Avâmil, Şâfiye;
Geçmedi asla kavâfi mebhasi.
Anlamam ben bu münâfi mebhasi.
Yok, dedi ol merd-i şi'r-âmûhte,
Sen daha nâ-puhtesin ey sühte!
Kāfiye-hân olduğun ol medrese,
Anda keşlik öğretirler herkese
Halk ona câhil girip echel çıkar,
Sen gibi mechûl u müstechel çıkar.
Kırk sene eyler de tahsil-i kelâm,
Yazmayı bilmez Arapça bir selâm!
(.....)
(.....)
Çıktı bir ehl-i tasavvuf sonradan,
«Sen» dedi ümmîsin ey sâhib-suhan!
Gabrâillerdir gören Cebrâil'i.
İsm-i fâildir o ismin kāili.
Bilmek istersen abâyı çek de gör,
Bak neler var Bosna'da Hersek'te gör,
Kestiler ta'yînimi ta'yînciler,
Bî-nevâ kaldı bütün âyinciler.
Rusçuk'un vâlisi indi Çorlu'ya,
Tekkeyi naklettiler Bulgurlu'ya.
Kılsa ger ehl-i tarîk ılgarlar,

Ben eminim yol açar Bulgarlar.
Farkı yoktur bir köyün iklîm ile,
Hasma terkin hâlıka teslîm ile.
Kıbrıs'ı bahşeylerim ben büsbütün,
Ver bana sen bir lüle â'lâ tütün!
Merd-i Hak çok şey daha yâd eyledi.
Sonra bir sarraf da feryâd eyledi :
Bankama yağmakta hep milyarlar,
Hem beni müflis sanırmış yârlar!
Hem de sirkat etmişim derler ki ben
Altı milyon isterim mâliyyeden!
«Mutlaka fırlar», dedi, bir diğeri.
Konsolid gitmez bu yolda hep geri;
Biz yemezsek yer anı evlâdımız,
Ya hiç olmazsa görür ahfâdımız.
Şimdi anlar aç mıdır, ya tok mudur?
Sormayıp kibrit satarsam çok mudur?
Diğeri çıktı, dedi : İsmim Luka,
Ben dahi Feshâne'ye verdim çuka :
Hep Tunus tüccârına oldum rakîb,
Kalmak üzreydi Fransız bî-nasîb.
Battı sâyemde Tunus amma çi sûd,
Şâm ilinden çıktı geldi bir hasûd!
Olmak üzreydim ki ben Râmi-yi Rûm,
Erzurum'a attı bir Şâmî-i şûm!
Şükrola şeytana, karnım şimdi tok.
Yalvarırlar bir gün amma yağma yok!
Hatmeder etmez bu, zannım feylesuf,
Diğeri bed'etti, savten pek mahûf;
Zâlimân akvâmı hep bel'ettiler,
Sonra akvâm onları hal' ettiler!
Çarparak bir necm-i zâhir âleme,
Oldu istikbâli zâhir âdeme.
Şimdiki ahvâlde yoktur bekâ :
Âdemiyyet böyle kalmaz mutlaka.
Bir müsâvât asrı lâbüddür gelir,
Ol zamân hangi zamândır kim bilir! (s. 135-143).

Garam, İstanbul 1341/1923.

HACER-İ MÜTEHARRİK

Ne hoş bir köylü kız gördüm geçende
Tek ü tenhâ oturmuş bir çemende
Ki baksan korkulurdu uzletinden
Meâli kılmış etrafa sirâyet
Verirdi mevki'e hüsn ü letâfet
Periler şâd olurdu vahşetinden
Kenâr-ı âb idi zıll-ı sanavber
Öperdi pâyını hûrşîd-i enver
Anı mutlak görürlerdi semâdan
Uyurdu tıfl-ı sevdâ makdeminde
Dil-i masûmu titrerdi feminde
Ki akdesdir bu hâlet bir duâdan
Safâ-yı hüsn ile yek-ser meserret
Denirdi dense bir dilber meserret
Serîrinden yana oldum revâne
Gidilmez nezdine koymaz çiçekler
Sanırdım bekliyor birçok melekler
Bakardım gâh ona gâh âsmâna
Açık mâî gibi çeşmânı bî-renk
Nigâhı câ-yı şüphe ayn-ı nireng
Bakılmazdı fakat bakmak zarûrî
Görür müydü o gözler bilmem amma
Bakardı reh-güzâra merdüm-âsâ
Denirdi cennete müştâk hûrî
Evet bir mâî gözlü hem de esmer
Değildi öyle ben dersem de esmer
Olur mu öyle esmerlik ne mümkün
Fakat mer'ada vermiş de ma'işet
Biraz gendüm-nüma kılmış tabiat
İki hatve daha oldum mukârin
Beni hiç bakmadan gördü emînim
Karıştı şevkına hâl-i hazînim
Değildi gerçi maksûdum rekabet
Siyehti saçları yâdımda kalmış
Bu pek belliydi bir sevdâya dalmış
Muhabbet doğrusu kılmış isabet

Görürdüm hüsn ü aşkı yek-neşîmen
Ki lâyıktır desem bir aşk-ı ahsen
Ki elyaktır desem bir hüsn-i âşık
Henüz akşam değil gün gâib oldu
Sehâb-ı subh güyâ magrib oldu
O meh bekler fakat bir başka maşrık
Ederdi kendini gerçi idare
Yine bakmaz değildi reh-güzâre
Nüfûzuyle dil-i nev ihtizâzın
Görürdüm bunda bir sır var nümâyân
Sanırdım bekliyor cânânı canân
Veyahut rûhudur bir cism-i nâzın
Merakımdan mı bilmem her nedense
Sezâdır iştiyâkımdan da dense
—Tabiîdir bu hâlâta tahassür—
Kızı görmek için yârıyla mahzûz
Edindim kendime bir câ-yı mahfûz
Kılardım geh temâşâ geh tefekkür
Bu hâl üzre takarrüb-sâz iken ben
Kıyam etti teheyyücle yerinden
Nasıl kim rûze-i mahşerde mevtâ
Yakın gelmişti bir tâli'li mahlûk
Güzel miydi bu âşıktan o ma'şûk
Tereddüd kılsa şâyesteydi sevdâ
Olurdu görmeğe hâil dırahtân
Mülâki oldular hizân u üftân
Gelirdi nâle-i cânsûz-ı bûse
Dedim kimdir aceb olmaz mı ma'lûm
Çıkıp baktım ki bir buzgâl-i ma'sûm
Ne muhiş namzed ol nev-arûsa
Beraber koştular hâher birader
Benim de akl u temkînim beraber
Tehevvürler tahayyürlerle kaldım
Ne oldum sanki ben oldumsa insan
Daha munis peri-veşlerce hayvan
Tefekkürler tahassürlerle kaldım
Şitâbân oldular meydana doğru
Giderdim bense kabristana doğru
Ne suretle giderse bir cenaze

Muhabbetmiş bu sahrâ âleminde
Benim yok muydu mahbûbem deminde
O hüsn-i tâzeden bin kerre tâze
Devam ettim yolumda bî-tesadüf
O yolda kimseler kılmaz tehâlüf
Varıp bir semte sordum nerde dilber
Elimle kendime ettim işâret
Dedim «işte! Aman Yârab cesâret»
Yürürdü üstüme bir seng-i muğber

Bunlar O'dur, İstanbul 1303/1885, s. 3-7.

HİNDİSTAN'DAKİ ODAM

Dâimî bir nesîm-i gāliye-sâ
Bahr-ı pür-nakş-ı mevce-i beyzâ
O cihet servlerle belde-i samt
Bu cihet ney-sitan-ı nağme-serâ
Kelebekler sükût ile uçuşur
Hiç sükût eylemez tuyûr amma
Leblerin çarhtan kılıp tavsîl
Öper ezhârı şems-i bî-pervâ
Fart-ı hizzetle her çiçek bayılır
Açılır şerm ile güller şeydâ
Handeler buselerle hem-ser olup
San olurlar çemende râyiha-zâ
Yirmi revzenli bir büyük tâlâr
Hepsi revzenlerin bihişt-nümâ
Zîr ü bâlâyı arz eder nazara
Kimi bir levhadır kimi meclâ
Sebzî-i arz bir yeşil zulmet
Mâî bir nûr-ı lâciverd semâ
Gezinir hod-be-hod elimde kalem
Anda bilmem ne eylerim hûlyâ
Resmi çıkmış gibi bu manzaranın
Kâğıt üstünde şi'r olur peydâ

Bunlar O'dur, İstanbul 1303/1885, s. 23-24.

BİR VİSÂL-İ BA'İDÜ'L-İHTİMÂL

Yârab bu ne mevki'-i semâvî
Mecmû'-ı mükevvenâtı hâvî
Manzûr oluyor bu yerden âfâk
Her nazrada nûrdan da parlak
Bir yer ki şebîh-i lâ-mekândır
Her cânibi gûyiyâ ki cândır
Bir gûşe bu meclis âsmândan
Hûri sesi gelmede cinândan
Cânân ile cân ve hem de cennet
Olmuş bu mahalde vakf-ı hayret
Lebrîz-i neşât câm-ı kevser
Raksetmede hoş-likā periler
Bir rü'yet-i mahz-ı bî-nihâyet
Bir gayb-ı mücesseme nezâret
Her gûşede cilve-i yegâne
Tecsîm-i hayâl-i şâirâne
Yârab kim ola bu mâh-veşler
Gökten iniyor mu hep güneşler
Bir âlem-i nûr içindeyim ben
Allah bedîd her cihetten
Eflâke garîb hâlet olmuş
Mahşer mahşer melekle dolmuş
Bir cemm-i gafîr-i rûh-perver
Envâr-ı zevil-hayâta benzer
Bu mevki'e hande-rîz-i taltîf
Cânâna cebîn-nümâ-yı te'lif
Vâkı mi ya hulyâ mıdır bu
Fecrü's-seher-i bekā mıdır bu
Yârab bu ne manzara ne hey'et
Doğmakta mı neyyir-i hüviyyet
Gûyâ ki adem vücûda gelmiş
Hep âliheler sücûda gelmiş
Bî-fark mezâhir ü maâdin
Dağlar taşlar bütün mehâsin
Bir hüsn-i azîm edip tecessüm
Kılmış semevâtı pür-tebessüm
İnmiş ruh-ı gaybe perde-i nûr

Bir sır ki bedâhetiyle mestûr
Hoş nâtıka kesbedip muhabbet
Ervâh ile eylemekte sohbet
Şâdi vü melâl hem-dem olmuş
Firkatle visâl mahrem olmuş
Bu suretin anlamaksa dil-hâh
Mefhûmunu ey nedîm-i âgâh
Gel hüsn ile aşkı gör beraber
Yani beni hem-nişîn-i dilber

Bunlar O'dur, İstanbul 1303/1885, s. 41-43.

ZAMANE-İ ÂB

Ey bahr-ı muhît mahremim ben,
Her subh gelen hitâba senden,
Her subh beni sen eyle bîdâr!.
Ver fikrime cûş hiddetinden

Ver tab'ıma renk, safvetinden,
Göster vatanın garîbe tekrar!

Baktım ki dem-i tefekküründe
İnmekte nücûm, zîr-i pâye
Hem-rütbe olur tehevvüründe
Emvâc ise eshub-i hevâya!

Sâ'ilerinin ne dil-rübâdır!
Demzenliği nev-be-nev geçenden
İsâl-i selâm eder vatandan,
Her mevc benimle âşinâdır!..

Her mevce ki misl-i fikr-i âdem,
Kim zulmet-i bûd-i mevti bir dem,
Tayyetmeğe olmamış muzaffer;

Oldukça sevâhile şitâbân,
Dönmekte o hâl ile perişân
Nâlende vü eşk-rîz ü muğber;

Ey bahr ki peyk-i fevc fevcin
Her sûdan olur zemîne şâmil,

Sevdim şu libâs-ı mevc mevcin
Eflâke mukâbil ü mümâsil!..

Her nağmen olur sukûtuna dâl
Bu kûh-ı sefîd ü nilgûnun,
Ey mağrib-i şems olan derûnum,
Mehtâb yüzünde mevçe-i âl!..

Encüm adedincedir sipâhın,
Kisvetleri cevşen-i semâî
Sevdim senin ey fezâ-yı mâî,
Âfâka temâs eden şifâhın!

Sathında taammük eyler efkâr,
Ka'rında ulüvv olur bedîdâr.
Ey bahr, eyâ zamâne-i âb,
Kim tâ ebed eylemekte pertâb,
Seylâbelerin kopup ezelden
Hâkim sana şâhik-i cebelden[1]

Bu şahs ki bunda nâle-zendir,
Bil kim mütebahhirîndendir,
İstersen ânı bir imtihan et!

Ey bahr, inâyet et, ıyân et!
Kaldır tutuk-ı semâ-nazîrin
Tehzîzde reng-i dil-pezîrin
Gönlümdeki aks-i bî-zevâli
Fevkında uçan hayâl kimdir?
Sandım ânı ben ki sevdiğimdir,
Düşmüş sana çeşminin zılâli..

Mektuplar, İstanbul 1334/1916, c. I, s. 148-150*.

---

1 «Şâhik» dağ tepesi demek olduğu için şâhik-i cebelde tekrar hissediyorum. «Zirve» yazmağı da sevmiyorum (Not metne aittir.)

* İlk neşri: *Güneş*, nr. 3, 1301/1885, s. 102-104.

KÜRSÎ-İ İSTİĞRAK

Kenâr-ı bahrde hoş bir mahaldir, nâzır-ı âlem,
Tahaccur eylemiş bir mevcdir, üstünde bir âdem
Hayâlettir, oturmuş, fikr ile meşguldür her dem.
Giyinmiştir beyaz amma bakarsın arzeder mâtem.
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar, etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

Bu tenha yerleri gördün mü? Sen zannetme hâlidir,
Hayâlâtımla meskûndur, bu yerler pür-meâlîdir,
Muhât-ı aczdir, hem lâtenâhî birle mâlidir :
Bu mevki'dir yerim sâhilde bir kürsî-i âlîdir,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

Sükûnetle kuşanmış hây-hûy-ı şehri gûş eyle,
Sehâb-ı hande-rîz ü berk-i yekser-kahrı gûş eyle,
Ağaçlardan çıkan efkârı seyret, nehri gûş eyle,
Bu vahşet-gâhta sen gel benimle dehri gûş eyle,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

Düşün ol zâtı kim emriyle zâtından ıyân olmuş,
Vücud-i sermedîsinden zemin ü âsmân olmuş
Düşün deryâyı, her bir katre mevc-i bî-kerân olmuş,
Hafâyâ-yı ilâhîdir ki yek-dil, yek-zebân olmuş,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

Odur hîçî-i mâzî lücce-i surh-i meşiyyette,
Bu târîkî-i müstakbel kebûd-ı sermediyyette,
Durur bir Kibriyâ-yı bî-nihâyet nûr u zulmette,
Beraber cümle mevcûdât ü eşyâ hep muhabbette,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

Eder yek-diğerin takbîl dâim Zühre vü zerre
Yürür bir yolda mürg ü mâhi vü meh-tâb ü şebperre,
Otur şu minber-i deryâ-muhât-ı senge bir kerre,

Hemen Allah'ı gör şâmil semâdan bahr ile berre,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

Yürür her burc bin asr-ı mücessemdir, mümâsildir
Zılâle sûretâ, zannetme lâkin cism-i zâildir,
Bu hey'et zîr ü bâlâ, merci'-i aslîye mâildir,
Giderler şâd ü handan cümlesi bir feyze nâildir,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hem mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

Döner vâdide dûr-â-dûr bir ses, rûdlar çağlar,
Çemen mâî, koyunlar penbe, rengârenktir dağlar
Şafaktan, bahrdan etmekte cem' sîm ü zer bağlar,
Bu şenlikte benim gönlümdür ancak varsa bir ağlar,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

İner sisler içinde bir küçük kız kûhdan tenhâ,
Doğarken necm-i bî-hâb-ı seher peydâ vü na-peydâ
Geçer peyk-i sabâ dûşunda aks-i cûşiş-i deryâ,
Ceres yâd-ı vatanla dilde eyler derdimi ihyâ,
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem,
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem.

Bedayi-i edebiye, İstanbul 1329/1913, s. 68-70

KÜLBE-İ İŞTİYÂK

Ne âlemdir bu âlem akl u fikri bî-karar eyler,
Hep f'câzât-ı kudret pîş-i çeşmimden güzâr eyler,
Semâvî handelerdir gökyüzünden Hak nisâr eyler;
Serâser nûrlardır renklerle istitâr eyler.
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir,
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Neye dûş olsa çeşmim bunda her dem taze vü terdir,
Şu'â-ı mihr-i enver pâre pâre kirm-i ahterdir,
Bulutlar kenz-i gevherdir murassa'-sâz-ı meşcerdir;
Doğar akşamları bir mâî yıldız rûh-perverdir,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir,
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Şafak bir nehr-i hüzn eyler reh-i ümmidi hûnundan
Münevver mâhitâbın fikr nûr-ı nîlgûnundan,
Düşer bin şi'r-i muzlim ol ziyânın her sütûnundan,
Mükerrer hüsnü yârin manzar-ı sevdâ-nümûnundan,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir,
Bu yerlerden doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

İşâret kılmada eşcâr semt-i lâtenâhîyi,
Öper emvâc kalkıp perde-i kudret-penâhîyi,
Eder kevkeblere îsâl tâ'irler ilâhiyi,
Değer sermest-i aşk etse bu manzar mürg ü mâhiyi,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Seher bin cûybâr-ı hüsn-i aheng ü sadâ yek-dem,
Kılar meksettiğim vâdî-i samtı hüzn ile hurrem,
Gelir mihr ü meh-âsâ fikrim ihyâya Kemal, Ekrem:
Döner karşımda ol dem şi'rden masnû' bir âlem
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir,
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Sabaha karşı dönmüş âfitâba muntazır ezhâr,
Tulû'ıyla anın her gonca eyler handesin tekrâr,
Sezâdır maşrıkı addetse âdem matla'-ı eş'âr,
Ne şâirdir ki Kudret, şi'r söyler döktüğü âsâr
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir,
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Sabâ eyler kudûm-ı nevbahârı kûhtan tebşîr,
Eder tıfl-ı muhabbet asiyâb-ı âlemi tedvîr,
Gelir bir yanda sengistândan âvâz-ı peleng ü şîr
Olur şimşeklerin aksiyle rûşen çehre-i takdîr,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Şevâhikten sukût etmekte menba'lar menâr-âsâ,
Bütün dağlar ağaçlıktır ağaçlar hep çenar-âsâ,
İnip bir şey semâdan rûhum okşar zülf-i yâr-âsâ,
Revân etsem mi ben de şi'rim cûybâr-âsâ,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir,
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Bu cânibde vatandır bunda hep şevk-ı hamiyyettir,
Bu yanda fikr-i hürriyyet ki nûr-ı âdemiyyettir,
Bu yanda lâciverd ü sebz giymiş sermediyyettir,
Bu şeyler şâiriyyettir, fazilettir, meziyyettir,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir,
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Şu vahşi külbeyi me'nûs-ı aşk-ı mâderi gördüm,
Bana feryâd meşk eyler bu sessiz yerleri gördüm,
Yeşil gözlüydü vahşetlerle sâkin bir perî gördüm,
«Benim mülküm» dedi aksetti nûr-ı peykeri gördüm,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebi'îdir,
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.

Bedayi-i edebiye, İstanbul 1329/1913, s. 24.

MAKBER'den

Eyvâh!.. ne yer, ne yâr kaldı,
Gönlüm dolu âh u zâr kaldı.
Şimdi buradaydı gitti elden,
Gitti ebede gelip ezelden.
Ben gittim, o hâksâr kaldı,
Bir gûşede târmâr kaldı;
Bâkî o enîs-i dilden, eyvâh!..
Beyrût'ta bir mezâr kaldı.

Nerde arayım o dil-rübâyı?...
Kimden sorayım o bî-nevâyı?...
Bildir bana nerde, nerde Yârâb?...
Kim attı beni bu derde Yârâb?...
Derler ki, unut o âşnâyı,
Gitti tutarak reh-i bekâyı....
Sığsın mı hayâle bu hakîkat?...
Görsün mü gözüm bu mâcerâyı?...

Sür'atle nasıl değişti hâlim?...
Almaz bunu havsalam, hayâlim.
Bir şey görürüm, mezâra benzer,
Baktıkça alır, o yâra benzer.
Şeklerle güzâr eder leyâlim,

Artar yine mâtemim, melâlim,
Bir sadme-i inkılâbdır bu,
Bilmem ki, yakın mıdır zevâlim?...

Çık Fâtıma lahden kıyâm et,
Yâdımdaki haline devâm et,
Ketmetme bu râzı, söyle bir söz,
Ben isterim âh, öyle bir söz...
Güller gibi meyl-i ibtisâm et,
Dâg-ı dile çâre bul, merâm et:
Bir tatlı bakışla, bir gülüşle,
Eyyâm-ı hayâtımı tamâm et.

Makber mi, nedir şu gördüğüm yer?...
Yâ böyle revâ mı cây-ı dilber?...
Bir tecrübedir bu, hiledir bu...
Yok, mahvıma bir vesîledir bu.
Bak bak, ne değişmiş ol semenber!..
Gül çehresi, bak, ne yolda muğber...
Nefrîn, bu siyâh bahta nefrîn,
Feryâd bu hâle tâ-be-mahşer...

Yârab. bana bir melek ıyân et,
Bir de beni öyle imtihân et :
Doğsun göreyim o mâh yerden,
Nûrun çıka ey İlâh yerden.
Maksûd-ı hayâtı der-miyân et,
Ferdâ-yı beşer nedir beyân et?...
Yâ fikrimi rûhuna kıl îsâl
Yâ rûhumu hâkine revân et.

Derd oldu mukîm, çâre gitti,
Gûyâ vatanım kenâre gitti;
Ben gurbet-i dâimîde kaldım,
Bir türbe-i bî-ümîde kaldım.
Ufkumdan o mâhpâre gitti,
Bir matla'-ı şeb-nisâre gitti...
Gördüm yüzünü misâl-i zulmet,
Matla' ona bir sitâre gitti.

Gördüm yüzünü türâb içinde,

Geldim, aradım kitâb içinde.

Bir hâb gelir o, dîdeden dûr,
Gitti diyemem mezâra ol nûr.
Bu sıfr nedir hisâb içinde?...
Erkām ona inkılâb içinde.
Bir hiçî-i zî-vücûd, yahud,
Bir kabrdir ıztırâb içinde (s. 20 - 22)

⁂

Makber, sonudur dekāyıkın bu,
Bir sırr-ı garîbi Hâlık'ın bu.
Bir nûr ki meyledince hâba,
İnmekte şu bir yığın türâba.
En yükseğidir şevâhikin bu,
En müdhişidir hakāyıkın bu.
Bedbaht, o hakîkat anlaşılmaz,
Şânın bu, cihânda lâyıkın bu.

Hem-pâ-yı sükût rûzgârı,
Karşımda yürür durur mezârı,
Geçtikçe ben o güzâr-gehden,
-Kim hiç geçilmiyor velehden-
Gördükçe temevvüc-i gubârı,
Gönlüm gelecek sanır o yârı.
Bir gamlı haber duyup, demiştim[1] :
Âgâh edeyim o gam-güsârı. (s. 24)

⁂

Lâhut nedir, nedir ya nâsût,
Feryâdıma karşı emr-i meskût[2].
Bir sırr oluyor bütün bu esrâr,
Ma'nâ bitiyor kılınca tekrâr.
Yârabbi nedir o tahta tâbût,
Olmaz mı ukūl bunda mebhût...
Mümkin mi o cism-i nâzenîni,
Tekfîn ede bir acûz-ı fertût.

1 Damad-ı şehriyar Necib Paşa merhumun haber-i irtihalidir. A. H.
2 Müellif emr-i meskûtu ihtiyar etmiş, yani yanlışlığına itibar etmemiştir. A.H.

Ölmek diyoruz nedir bu ta'bîr
Cânân mı ede bu hâli tefsîr?
En ince yerim kırıldı Yârâb
Karşımda nedir bu burc-ı akreb
Etmez mi bu hâl câna te'sîr?.
Kılmaz mı bu i'tikadı tağyir
Hayret eğer olmasaydı vârid,
İnsan neyi addederdi tedbîr?. (s. 26-29)

***

Etti ebedî sukût o kevkeb;
Bulmaz ebedî husûl o matleb;
Çıkmaz, açılırsa hep felekler,
İnmez yere, düşse hep melekler.
Yıldızlar içinde cân-ber-leb
Lâkin ararım o mâhı her şeb;
Görsem bilirim ki hâb gördüm,
Tutsam görürüm hayâldir heb. (s. 28)

***

Mir'âti miyim celâlinin ben?...
Yâ aksi miyim cemâlinin ben?...
Benden bu cihan ne anlar, eyvâh...
Me'yûs ederim ukûlü billâh...
Bir lafzı isem meâlinin ben
En çirkiniyim zılâlinin ben,
Cilven olamaz mı tâm bensiz?...
Noksanı mıyım kemâlinin ben?... (s. 33)

***

Dilden geliyor bu âh ü feryâd,
Bir hikmete lâzım etmek isnâd :
Cûş etmede vahdet-i Hudâ'dan,
Menba' kî değil habîr mâdan.
Tilmîz bu fende akl-ı üstâd,
Allah yolunda hayret-âbâd.
Bir hüzn verir bu hâl; lâkin
Ol hüzn ile şâd olur bu nâ-şâd. (s. 33-34)

İnsan olamaz zevâle kāil;
Zîrâ yaşamaz o hâle kāil.
Gökte başı, zîri çâh-ı esfel,
Hep kendini aldatır o muğfel.
Gafletle olup muhâle kāil,
Olmam bakın irtihâle kāil.
Kaldım, yaşarım cihânda tenhâ:
Â'mâ gibi bir hayâle kāil. (s. 34)

⁂

Bildik seni muktezâ-yı hilkat;
Yârab bu mudur safâ-yı hilkat?...
Ziynet mi bu perdeye hayâlim?...
Ben hangi hakîkate misâlim?
Hiç bitmez iken belâ-yı hilkat,
Âlem kılıyor senâ-yı hilkat...
Etmez misin ey Cenâb-ı Hâlık,
Mahlûkunu âşnâ-yı hilkat?...

Sen Hâlıkımızsın, ettik îmân,
Bir sende bulur bu ye's pâyân.
Sen varken olur mu âhiret yok?...
Yok şüphe ki sende mağrifet çok.
Duydum seni istiyor bu vicdân,
Bildim sana vâsıl oldu cânân.
Tekrar buyur fakat hayâtın,
Can ver ona, vermedinse dermân.

Bî-fâide gördü çok cefâlar,
Bîgâne bulundu âşnâlar.
Ben neyleyim büyükse devrân?.
Taksîri nedir küçükse insân?...
Kâr etmedi verdiğim devâlar,
Geçti yere ettiğim duâlar.
Gördük seni ey Hakîm-i mutlak,
Ey hastalara veren şifâlar... (s. 35-36)

⁂

Bildir : nereye uçar gülüşler?...
Feryâdlara olur mu bir yer?...

Zâhir neye böyle ye'sdir heb?...
Bâtın, neden öyle hande-ber-leb?...
Ben zâhir, sen defîn-i makber,
Gel bir soralım bunu berâber:
Çıktım mı huzûr-ı Kibriyâ'ya?...
Bildin mi nedir o tıfl-ı ekber?

Ma'sûm ki râzdır bükâsı,
Ma'sûm ki handedir likâsı.
Gehvâresi şâdmân-ı mâtem,
Bâziçesi inkılâb-ı âlem;
Ma'sûm ki yoktur intihâsı;
San kendisi kendinin Hudâ'sı.
Etmişti seni o Hâlık-ı nâz,
Fikrimde vücûdunun ziyâsı. (39-40)

***

Ey yâr, şu nevbahâr sensin;
Ben anlıyorum ki yâr sensin...
Ettikçe nigâh bahr u berre,
Birden sanırım ki bazı kerre,
Meşcerdeki rûzgâr sensin;
Ağlar derim, eşkbâr sensin:
Türben görününce, anlarım ki,
Öldüm, bana türbedâr sensin. (s. 47)

***

Yârab, ne muhassenâttır bu?...
Şâyan sana kâinâttır bu!
Mahlûkların ne hoştur, Allâh!...
Kim der ki bu sun'a boştur, Allâh!...
Her şeyden elezz hayâttır bu,
Bak, yâr-ı melek-sîmâttır bu.
Bu şâm u seher, bu gök, şu encüm...
A'mâya ne iltifattır bu!.. (s. 65-66)

***

Nerden geliyor gumûm?... Bilmem!..
Nerden kılıyor hücûm?... Bilmem!..
Âsâr-ı gazab görüp semâda,
Titrer durur ellerim duâda.
Rüyâ göremem, nücûm bilmem,
Dünyâya nedir lüzûm?... Bilmem!..
Dinler yeri, kalkarım havâya,
Her sûda alel-umûm: Bilmem... (s. 67)

***

Mestim ezelî ve tâ ebed mest,
Akla gelir oldu nîk ü bed mest.
Karşımda döner, durur bu devrân,
Olmuş gibi mest-i hûn-ı cânân.
Allah'ı kılınca mu'teked mest,
Senden neye beklesin meded mest?...
Ma'zûr gör ey şuur, ma'zûr,
Söylerse aceb mi bî-saded mest?...

Meyhâne yıkıldı, mest ayakta,
Cemşid'i de kor bu iş merâkta.
Ey bahr, kenâre sen getirdin,
Ey hâk, onu sen yedin, bitirdin.
Lâyıktı o nûrdan yatakta,
Tutsaydı şafak, derim kucakta.
Yıldızlar, onu siz ettiniz defn,
Durmuş ne bakarsınız uzakta!...

Bir gün dedi ıztırâb içinde :
«Ben ölmeğe gelmişim bu Hind'e».
«Ölmek» dedi, kahkahayla güldüm...
Duydum ki fakat içimden öldüm,
Ettik biz o anda, nîm-zinde
Nefretle vedâ Hind ü Sind'e;
«Kaldım mı», demişti, yolda bir gün,
«Hindistan'ın denizlerinde?»...[1] (s. 68-69)

---

1 «Hind'in bu uzak denizlerinde» demek câiz idi. Aslını tebdil etmeyerek yazmayı tercih ettim. A. H.

Tâbût!.. O reh-nümâ-yı makber,
Tâbut!.. O heykel-i mükedder,
Tâbût!... O hatîb-i summ u ebkem,
Tâbût!... O bürûdet-i mücessem.
Tâbût!.. O sükût-ı pây-ı der-ser,
Tâbût!.. O musibet-i mükerrer,
Tâbût!.. O vahşet-i muannid,
Tâbût!.. O makber-i seferber,

Tâbût!.. O inkılâb-ı hâmûş,
Serhadd-i revân-ı akl-ı medhûş.
Tâbût!.. O harâbe-zâr-ı ümmid,
Tâbût!.. O iğbirâr-ı câvid,
Tâbût!.. O zıll-ı haşr-ber-dûş,
Tâbût!.. O mevt-i cûş-der-cûş.
Sarmıştı o rûha çâr-bâlin,
Ben açmış idim memâta âgûş. (s. 69-70)

*
**

Gökten yere düşmeli duâlar,
Baştan başa yağmalı belâlar;
İhlâl-i sükût için savâik,
Heykeller, ilâheler, hudâlar
Sâfil semevâtı cây edinsin,
Teşhîr olunup ecel tepinsin.
Bin velvele, bin kıyâmet olsun;
Bin zelzele bir inâyet olsun;

Mahşer tozarak mezâra binsin,
Çarpıp küreler kırılsın insin;
Yağsın nesi varsa kâinâtın...
Lâkin bu derin sükût dinsin!..
Şâyet hareket kılıp yerinden,
Bîr nîm sada verir bu medfen.
Bir fikr, sezâ mı böyle câmid?..
Bir cûş, revâ mı böyle râkid?...

Yârab, bu sükûtu duymayım ben,
Bu sırr-ı siyâhı eyle rûşen;
Gaşyetti beni sebâtın ey seng,

Feryâdımı duymuyor musun sen?...
Ey seng demek o hüsne Yârab,
Yârab, bu ne inkılâb-ı agreb...
Bir kul bunu eylemez temennî...
Yok muydu bu işte bir temennî?...

Bir rûh idi zî-safâ-yı meşreb
Gerçek mi onu yiyor mu akreb
Olmaz bu, bu söz yalandır olmaz
Sevmem bu hakîkati mücerreb
Akrep anı yer olan benim zâr
Yerde o yatar çeken benim bâr
Öldüm, yaşarım senin için ben
Ölmüş gibiyim fakat içimden. (s. 93-94)

*
**

Dikkat kılarım, bahâr olur o;
Teşrîh ederim, gubâr olur o,
Şimşek gibi mâhtâb muhrık,
Mehtâb gibi yine müşevvık
Çarpar göze, eşk-bâr olur o.
Gökten, sanırım, nisâr olur o.
Bir hîledir ey seher, bu hande,
Fikrim gibi târmâr olur o.

Ey şâm, bu neş'e-i hazînin,
Tasvîri midir o nâzenînin?..
Bilsem mi aceb o hûn-ı âli
Gönlümdeki magribin misâli?...
Bir secdeyi andırır cebînin,
Umkunda bu râz-ı sermedînin.
Pür-şevk fakat yarın ıyândır
Ruhsâr-ı tebessüm-âferînim. (s. 102-103)

Çık Fâtıma, lahddan kıyâm et,
Yıldızlara doğru bir hırâm et.
Bir cism-i melek-misâl olup çık;
Bir gölge, ya bir hayâl olup çık.
Fikrimden izâle-i zalâm et;
Nûrunla zevâlimi tâmam et.
Müstakbelden tulû' et yâr.
Rûhumca ifâde-i merâm et. (s. 104)

Mutrıb makber, nedîm makber,
Gülşen makber, nesîm makber.
Makber görürüm bakınca ebre;
Cârî görürüm şu nehri kabre.
Ben makber, iki yetîm makber;
Cânân daha bir elîm makber.
Sen nûr gibi gelirsin; ancak
Bir sende olur adîm makber. (s. 118)

Makber, İstanbul 1340/1922

ÖLÜ'den

Hudâ önünde gerek bir vazife insana,
Ki bilmeden bunu ifâ eder o bîgâne.
Ben ol vazifeyi zi-rûha münhasır görmem;
Şümûlü vardır onun hem de cism-i bî-câna.
Tuyûr nağme, secer neşv ile; su cûşiş ile;
Hacer sebât ile, bir tarz ile garîbâne;
Yetîm girye ve makber sükût ile ebedî
Kılar vazifesin i'lâ huzur-ı Yezdân'a.
Neyim?.. Fakat bilemem, ben; niçin düşünmedeyim?.
Yiyip içip de işim benzemek mi hayvana?..
Behîmenin de fakat bir düşüncesi olacak,
Ki derdi var, görünür ihtiyâcı dermâna.
Niçin hayatına versin zevâl fikrimizin,
Veren bugün ebediyyet cihânda bir âna!.
Nedir lüzûm-ı zuhûrum bu hâk-i esfelde,
Garîk olup gideceksem muhît-i nisyâna?
Hayır, giden ebedîdir zalâm-ı mâziye;
Evet, gelen ezelîdir fezâ-yı devrâne.
Benim, fakat bu buluş kendi aklımın buluşu.
Uyar mı fikr ü hisâbım hisâb-ı Rahman'a ?..
Bu şekk-i muzlim-i pertev-keşin neticesidir,
Sabah görmez isem ger bu leyl-i hicrâna.
Veren sıfâtı dahi Kibriyâ'ya aklımdır;
O akl ile çıkılır mı bugün bu meydâna?..
O akl ile fakat etmez isem muhakememi,
Ne söyleyim ki ben olsun cevab vicdâna?..

Sorar bu hikmeti yerden semâ, semâdan yer:
Cevâb-ı acz gider dâim înden âna.
Bugün o akl ile derkettiğim şudur ki benim:
Bu kâinat varır secdelerle pâyâna.
Zeval buldu veya bulmadı demek mi gerek
Birut'ta kumlara defnettiğim o cânâna?.. (s. 127-129)

⁂

Ölüm kılar bizi îkâz hâb-ı gafletten;
Ayırmayan da o, lâkin zalâm-ı hayretten;
Senin delilin olur, hem seni eder takib;
Ağır gelir sana reftârı fart-ı sür'atten.
Eder temashur ile hande, bir kenâra durup,
Dönüp gidince kadar biz bu rezm-i işretten.
Gezin mesîrede, eğlen yâ bir ziyâfette,
Olur biri ona hempa o gün, o hey'etten.
Gülüp şafak, doğacakken senin de hurşidin,
Onun çıkar yüzü, dehşetle umk-ı zulmetten.
Ümid ü ye's verir, bir yanında dûd-ı cahîm,
Öbür yanında çiçekler bahâr-ı cennetten.
Gehi vürûdunu bekler dü dest ile âdem;
Gehi dü çeşmini örter düşünse dehşetten.
Nasıl taakkul olunsun ferâizi ömrün?.
Ukûle za'f gelir dâimâ bu kuvvetten.
Ölüm değil mi eden bir marîza bahş-ı sükûn,
Ederse de onu mehcûr bezm-i ülfetten?.
O rütbe renc görür sanki bunda insan ki
Ölünce hiç göz açmaz menâm-ı râhattan.
Akîde rehber iken bir cihan-ı bâkîye,
Ölüm deyince ölür fâniyân haşyetten.
Fünun, zünûn demedir; hikmetin adı hayret
Sonunda çünkü o mânâ çıkar bu sûretten.
O, kendi kendine görmez; fakat işâret ile;
O, kendi kendine gelmez; velîk Kudret'ten.
Durur hakîkat-ı eşya türâb şeklinde,
Sual-i ahiret ettikçe ben bu türbetten.
İnayet eyle İlahî, büyüklüğün biliriz,
Yazıktır eyleme nevmîd halkı rahmetten!..

Birut'ta kumlara batmak ümidimin güneşi :
Ne oldu, anlamadım zerre ben bu hikmetten!

Evet, hakîkat-i eşya türâb şeklinde;
Bunun edillesi var, bî-hisâb şeklinde.
Kalan bugün bize ancak ümîd-i gufrândır;
Onu çeker, durur âdem azâb şeklinde.
Aceb türâba neden nefret eylesin ki beşer,
Gözükmeyen bir o var, ıztırab şeklinde?..
Ne şüphe, evvel ü âhir vücûd-ı mutlaktır,
Okursa âlemi insan kitâb şeklinde!..
Fakat niçin kalayım nâlelerle böyle garîb,
Bu bağzârda ben bir gurâb şeklinde?..
Benim hele neden olsun şeâmetim meşhûd,
Görürse dîde günâhı sevâb şeklinde?..
Eğer gubâr ise encâm-ı hasretim, Yarab,
Nedir bu şey ki düşer gözden, âb şeklinde?..
Eğer denirse: Hiç olmazsa bir tesellîdir;
Bu bahrda yaşarım ben habâb şeklinde,
Ki ol habâb yine bahr içindedir mevcûd,
Muayyen olsa da çok inkılâb şeklinde.
Bu menheli neye medhal şümâr eder insân
Zemîne doğru açılmış o bâb şeklinde?..
Hayat nâmı verilmiş, nedir bu zıll-ı sübût?..
Ölüm deriz, o hakîkat ne, hâb şeklinde?
Sükûttur çıkacak secdeden, salâlardan...
Gönül tanîn ededursun rebâb şeklinde.
Görünmüyor bize şems-i hakîkatin nûru,
Fakat sehâbı ıyândır, nikâb şeklinde.
Serimde hep şu suâlin tekerrürün duyarım
Bu güft ü gûlara karşı, cevâb şeklinde:
Habîr olur mu aceb hâl-i girye-bahşımdan
Gözümde nûru kalan dürr-i nâb şeklinde?..
Birut'ta kumlara defnettiğim o taze vücûd
Alır mı gözyaşımı âb ü tâb şeklinde?.. (s. 131-135)

Bu taş cebînime benzer ki ayn-ı makberdir:
Dışı sükût ile zâhir, derûnu mahşerdir.
Bu hâk leyle-i ümmidi andırır bence:
Bakılsa zulmete benzer, fakat münevverdir.
Bu kabr-i taze benim mehd-i fikretimdir ki:

Biraz sefil ise de hafredince berterdir.
Gurûb-ı hüsnü gör ey zâir-i amîkü'l-fikr!..
Gurûb-ı şemseden ez-her-cihet bu ezherdir.
Mezâra benzemiyor gördüğüm bu hâk-i siyah;
Denir bu hâk-i siyah asmânda bir yerdir!..
Ricâl-i gayb-ı cemaat, hatîbi hâtif-i gayb,
Ukûle secde-resân bir bülend minberdir.
Ey âfitâb ki bâlâ-yı sermediyyetten
Bütün avâlime nûrun hayat-güsterdir
Bu kabr-i sâkiti ihyâya yok mudur tâbın?..
Bu kabr kim içi bir necm-i rûhperverdir.
Değil sitâre, o bir rûh-ı cism-perver idi.
Ki arş-ı rahmete tekbîr ile seferberdir.
Seher o râh-reve hande-i melâiktir;
Tulû'-ı mihr-i hakîkatse şâm-ı esmerdir.
O gün ki ben bulamam bir tarafta câ-yı karar,
Tefahhus ettiğim elbet o vech-i asferdir.
O şeb ki fikr ile bî-hâb-ı ıztırab olurum,
Düşündüğüm yine elbet o çeşmi bî-ferdir.
Tesâdüf etsem eğer bir cenâzeye, yolda,
Sanır gibi olurum ki o mâhpeykerdir;
Yine önümde, hususuyla, bir gelin görsem,
İçim hemen demek ister ki: -Ol semenberdir!..-
Sükût içinde, sadâlar içinde, her yerde
İşittiğim nefes-i vâpesîn-i dilberdir.
Hakîkaten iki şahsım ben itikadımca:
Biri hemîşe mübeşşer, biri mükedderdir.
Birut'ta kumlara defnettiğim güzelse benim
İçimde hande-nümâdır, başımda muğberdir. (s. 141-143)

Makber, Ölü, İstanbul 1340/1922

HACLE'den

Subh oldu sevdiğim uyanın hâb-ı nâzdan
Dem urmada şafakta müezzin namazdan
Bîzâr kaldınız bilirim neyleyim fakat
Cândan[1] geçer de ben yine geçmem niyâzdan

1 Yahut «Aylar geçer de ben yine geçmem niyazdan» A. H.

Cür'et gelir fakîre neden zannedersiniz
Cür'et gelir bu sözde olan ihtirâzdan
«Şâir» diyorsunuz bana siz pek garîbdir
Yandıkça ben içimdeki sûz u güdâzdan
Şâir odur ki çeşmini bir hüsn-i muhtecib
Kılmaz berî tecelli-i vicdân-nevâzdan
Şâir odur ki sem'ine sesler gelir müdâm,
Bir perdedâr-ı mutribe-i cilve-sâzdan
Pür-haşrdır gözünde anın inkişâf-ı gül
Mahzûz olur ne yolda ise keşf-i râzdan
Fikren kılar seyahat-i edvâr-ı dâimî,
Bî-havf u ictinâb neşîb ü firâzdan.
Bir hüsndür tekeffül eden, gâh gâh anı.
Tevkîfe ol seyahat-ı dûr u dırâzdan
Rikkatle zî-nasîb durur kalbi ra'şe-nâk
Esvât-ı duhterânda olan ihtizâzdan
Pîşinde bir nidâ-yı semâvî kılar türâb
Bir hâtıfî sükût işitir rûhu sazdan
Eyler ifâte fırsatı düştükçe pâyına
Bir dem berî değilken anı intihâzdan
Nezdinde bir şeb-i ebedînin tulû'udur
Sevdâ ki bizce neş'et eder hırs u âzdan
Bir pâye-i diğerde görüp kendini olur
Nefretle bî-haber rüteb-i imtiyâzdan
Kâni olur cihâna mukâbil sizin gibi
Bir hemser-i vefâ-eser-i ser-firâzdan
Süzdükçe kaddiniz yüzünüzde kalır nazar,
Durmaz mı Ka'be'de geçen âdem Hicaz'dan.
Olsun benât-ı magrib ü maşrık sizin bu şeb,
Geçtim henüz nağme-zen ü işvebâzdan.
Bilmem ziyâ-yı hüsnünüzü gizlemek midir,
Maksad nedir, bu gâze-i bed-gil tırâzdan?
Revnak-res-i cevâhir olur zülfünüz sizin,
Kıymetlidir helâvetiniz bin cihâzdan.
Sevdim sizi yeter bu muammalı sözlerim,
Maksûd sizsiniz bu nüketten, lugazdan
Sevdim sizi bununla sükût eyleyim, fakat,
Feryâdlar bu zıll-ı hakîkat-güdâzdan.

Hacle, İstanbul 1303/1885, s. 27-30

KAHBE'den

Bir sefile ile hayalet

Sefile

Beni en sonra bıraktın mı rezîl?..
Hangi mazlûmu merâmın terzîl?..
Bir cefâ eylediğin var elbet;
Hangi bîçâreye geldi nevbet?..
Garazın hangi kızı mâl etmek?..
Ya kimin ırzını pâmâl etmek?..
İntibâh eyle de, bir kerre düşün:
İki üç sâniyelik zevkin için
Irz u nâmûsdan olmuş mahrûm,
Haşre dek ağlayacak bir ma'sûm;
Anasından babasından mehcûr,
Tâ ebed fakr ile zâr u rencûr;
Zâil olmuş şeref-i zâtîsi,
Kalmamış hüsnü gibi âtisi.
Nereye gitse rezîl ü rüsvâ,
Her gören «fahişe» der bî-pervâ.
Sensin âlet ki ben oldum mezmûm;
Yine ben müttehemim sen ma'sum.
Yine cemiyyetimizden kısmet
Sana hürmet bana azv-i töhmet.
Bana tahkîr, cevâb-ı şiven;
Sana tebrîk-i zafer herkesten!..
Sana bir sâniyelik eğlence,
Bana bir ömre sürer işkence.
Bir kızı fuhşa delâlet etmek:
Bu mu icra-yı asâlet etmek?...
Züefâya küberâ-yı dünyâ,
Hüsnü de çok görüyorlar gûyâ
Başka şeyim yoğidi mâl olarak;
Hüsn ü ânım idi mirâs ancak.
Bir de kalmış idi ırz u iffet...
İşte sen onları ettin gāret!..
Âh!.. Bilmez misin ettiklerini;
Ne yaman yollara gittiklerini?..

Ne idim ben ne?.. Tabiî bir kız ;
Belki sahrâda rebi'î bir kız.
En büyük zevkim, ümmidim, neş'em,
Kırda seyrân idi her gün, her dem,
Düşünürdüm o büyük sahrâda
Beni halkeyleyeni tenhâda.
Duruyorken hareketsiz, sessiz,
Yere inmiş göğe benzerdi deniz.
Aks-i tekbîr ile dolmuş dereler;
Secde eylerdi bütün meşcereler.
Şeb-i mehtâb doğar ayn-ı şafak,
Her taraf nûra olur müstagrak.
Akıyormuş gibi her sûda hayât;
Yüzüyormuş gibi hep mahlûkāt.
Uçacakmış gibi eflâke zemîn,
Hâlden, mâzi vü âtiden emîn;
Mutma'in şevk ile soldan, sağdan,
Bir şetâretle inerdim dağdan.
Gâh ma'mûreden esvât gelir;
Gâh hâmûşî-i emvât gelir.
Pîşgâhımda o vech-i ezelî,
Kat'ederdim reh-i tûl-i emeli.
Şeb-i muzlimde, ki her yer hâmûş,
Arada nâle kılar bir baykuş:
Zannederdim ki, nihânî çehre,
Bir kadın kahkaha eyler dehre.

Kahbe, manzum ve mensur bir neşide, İstanbul 1343/1925 s. 6-9

VÂLİDEM'den

Vâlidem ümmiyeydi, ümmiyenin
Var idi ezberinde birçok ilim.
Konuşurken siyâk-ı hâle göre
Öyle eş'âr okurdu mürtecilen
Ki sadâsındaki halâvet ile
Tarz-ı takrîr-i dil-pezîrinden
Sanki bir kat daha olurdu melîh.

«Neme lâzım benim o gonce-i ter
Bana gönlümdeki bahâr yeter»
Gibi eş'âr ile terennüm eder,
Ve husûsiyle bir melek gibi o
Ne mübârek dururdu, ben bilirim,
Ediyorken tilâvet-i *Kur'ân*!

Pederi görmez olduğuçün san
Ki tehâşi ederdi görünmekten:
Son zamanlar alîl olan gözünün
Gördüğü bir hayâl idi ancak:
Ameliyyâtı istemez, sevmez,
Der idi dâimâ «Ne görmek için?»
«Bizi görmek için» deyince güler.
«Sizi duymaktayım, bu kâfidir,
Sâğ olun, siz görün bu dünyâyı,
Ben de görmüş gibi olur, gülerim».
Gülerim der de, etseniz dikkat,
Görünürdü için için giryân.
Yaşamaktan da bezmiş olmalı ki
Sinnini sorsalar cevâben o
«Belki üç yüz yaşındayım» derdi.
Çâresi dâr-ı ahirette olan,
Çektiği derd-i müzmin-i mâtem
Etse ancak ederdi kesb-i sükûn,
Olarak secde-sâ-yı seccâde.
Kılıyorken namaz olurdu onun,
Sanki mihrâbı hıtta-ı İran.

Tekneden belki elli yıl sonra,
-Tekne olmuştu bir vapur o zamân-
Rize'den avdet eyliyorduk biz,
Bakarak bahre «biz değiştik hep,»
Dedi, «lâkin değişmemiş bu deniz,
Asırlardan beri tehevvürde,
Asırlardan beri celâl-âbâd,
Kendi hâlâ o bildiğim afacan
Beni hâlâ çocuk mu zannediyor?
Dâyeler nâ-bedîd onunçün mü
Dağa çıkmakta gördüğüm tuğyân?»

Böyle bâzen latîfeler de eder

Yâd-ı mâziyi çok sever, düşünür,
Ve sorarsak nedir düşündüğü şey,
«Rûhlar!» derdi sâkit ü sâmit:
Mütefekkir tuyûr-ı ukbâ ki
Gārib-i kişver-i serâirdir.
Bî-per ü bâl, dâimü't-tayerân.

Vâlidem, İstanbul 1329/1913 s. 43-46.

FENA

Ey mâtemi her yerde bana hem-reh olan yâr
Oldum yine bak mihr-i hayâlin ile bîdâr
Dönsem de hayâle zulemât olsa mekânım
Mümkün mü unutmak seni ey yâr-ı vefâ-kâr
Hâk olsa da zihnim seni tasvîr kılar o
Mahv olsa şu manzar seni eyler bana ihtâr
Mahşerler içinde koşarım sâyene her sû
Makberler içinde tutarım nûrunu her bâr
Pür-berf-i çemen açmada âgûş-ı firâkın
Muzlim geceler mâtem-i zülfün kılar ikrâr
Cismin sanırım hâb-gehim üzre nesîmi
Senden bana bir nefha verir refref-i eşcâr
Feryâd ederim taşlar olur hâlini muhtır
Giryân olurum geçmişi tekrar eder ezhâr
Emvâc kılar, gönlümü pür-hûn-ı teessür
Encüm getirir, hâtırıma bir nice esrâr
Bir şey yoğ iken hâline âgâh acebdir
Her şey beni senden kılıyor bunda haberdâr
Tedkîk ile hâlâtına baksın tarafeynin
Çok farklar görürler diyemem yâr ile ağyâr
Sen hâk-i siyeh bense kan ağlar yine ber hâk
Sen meyyit-i sâkin beni mevt etmede bîzâr
Pâyinde makābir bana olmuş gibi meftûh
Bâlâda sehâib seni eyler gibi ızmâr
Bir söz bulamam kılmağa tarif bu hâli
Tekrar ederim söylediğim sözleri nâçâr
Hayretlenirim hayreti tasvir ne mümkîn
Hayret ile pâyân veririm hayrete tekrar
Pişinde geçer yerlere envâr-ı zekâvet

Girdâb-be-girdâb kalır cûşiş-i efkâr
Baktıkça şu dehre görürüm hâb u hayâlet
Baktıkça sana mihr-i hakikat döker envâr
Bir lahza-ı ömrümde durur asr-ı kühen-sâl
Bir katre-i eşkimde ıyândır yem-i zehhâr
Yok şüphe ki bu hâl-i teessür geçecektir
Bir gün ne müessir kalacak bunda ne âsâr
Ey Hâlık-ı âlem azıcık çarhını zaptet
Mahlûkuna gadreyleye lâyık mı o gaddâr
Göster bana tekrar o meh-rûyu kıl ızhâr
Yıldızlarına karşı çıkıp arzede ruhsâr
Eyyâm-ı bahar oldu çiçekler bütün açtı
Kalsın mı benim gonce-femim hasret-i güftâr
Esvâk u mesayir şu mehâsinle ne cennet
Lâyık mı benim hûr-veşim kılmaya reftâr
Lâyık mı benim rûh-ı revânım kala hâmûş
Pür-velvele-i sıhhat iken arz-ı sitemkâr
Lâyık mı senin ziynet-i sun'un düşe hâke
Lâyık mı senin nûr-ı cemâlinde bu dîdâr
Lâyık mı ki ol matla'-ı envâr ola bir zıl
Lâyık mı ki ol gonce-i ümmid ola bir hâr
Yârâb bu temâşâyı bu sevdâyı bu derdi
Kimden kılıp ızmâr, kime eyleyim izhâr
Nahlinde fürûzân ola bin meşale-i kalb
Nâfinde ufûl eyleye bin âh-ı şerer-bâr
Olsun sana rûh-ı ezelî şem'e-i türbet
Ey saff-ı melâik yakışan kabrine dîvâr

Gayret, nr. 8, 21 Şubat 1301/5 Mart 1886, s. 29-30

HYDE PARK'TAN GEÇERKEN

1

Nedir mahvolmuş eş'ârım benim icâd eder bir kuş!
Bütün şâirleri ahkâmına münkâd eder bir kuş.
Neden bilmem, bugün kalbimde bir feryâd eder bir kuş,
Bu vîrân hâtırım, bir fikr ile berbâd eder bir kuş.

2

Urur feryâdâ bir yehpâre, bâd-ı bamdâd olmuş;
Perişândır, tutarsan, cümle heykeller remâd olmuş.
Zevâl ermiş bahâra, cûylar yekser cemâd olmuş;
Anın gelmiş ziyâret birle rûhun şâd eder bir kuş.

3

Tecessümler kılarken her cihetten serdî-i firkat,
Düşerken pâre-i berfe müşâbih girye-i hasret,
Aceb kimden alıp kılmakta arz-ı müjde-i vuslat,
Bahârı sevgilim, senden mi istişhâd eder bir kuş.

4

Seninle hem-demim bir sâha-i beyzâda ben ey gül,
Gelir bir kûhsâr-ı manevîden bin dem-i bülbül.
Nicolmuş altı ay zarfında, Yârâb, gonce vü sünbül?
O meş'aller ki yâdımda bu şeb îkād eder bir kuş.

5

Verir dehşet, bugün bir kabr-i seyyârım, çemen-ber-dûş,
Eder tevhîş, esîr-i gurbetim, çıktım vatan-ber-dûş
Bulutlar incimâd etmiş ağaçlıklar hep kefen-ber-dûş,
Bakıp yıldızlara hayretle istib'âd eder bir kuş.

6

Ne anlarsın bu hâlimden benim, ey çehre-i rûşen?
Meserretten mi, mâtemden mi, bilmem, ettiğim şiven?
Firâkıyle o hûr-ı nâzeninin azmederken ben,
Bu hîçistân-ı nisyânı behişt-âbâd eder bir kuş.

7

Nedir cürmüm değil, işkenceden dûrum, fakat bedbaht!
Dahîl-i cennetim, hem-sohbet-i hûrum, fakat bedbaht!
Saadet-yâb-ı sıhhat, şâd u mesrûrum, fakat bedbaht!
Nasıl bir yâdgârın derdidir bu, yâd eder bir kuş!

8

Bekā-bahş-ı fenâ bir savttır bu, âsümânîdir.
Ki her bir nağmesi bir şi'r-i sâf-ı bî-müdânîdir.

Bu ebyâtın ki şâirlerce sertâser ma'ânidir,
Ne mümkün, bilmeden mefhûmunu inşâd eder bir kuş.

9

Nasıl mümkün olur denmek, onun zevkinde yok bir şey,
Figānı bî-sebebdir, hüzn ile şevkinde yok bir şey?
Saray-ı pâdişâhî kim anın fevkinde yok bir şey,
Anın fevkinde istihzâ-yı istibdâd eder bir kuş.

10

Alır lezzet o bizlerden ziyâde âb-ı câriden,
Nesîm-i kûh-peymâdan, sehâibden, sahârîden,
Letâiften ne gördüyse bilip eltâf-ı Bârîden,
Diraht üstünde bir diğer kuşa ta'dâd eder bir kuş.

11

Verir dünyâya, ol ma'mûre-i süflâya ulviyyet,
Verir vicdâna, ol neş'et-geh-i edyâna emniyyet,
Verir insâna, ol hayvan-ı pür-iz'ana hürriyyet,
Bu serbâzâne mantıklarla kim irâd eder bir kuş.

12

Eser görmekteyim, Yârab, şu hayvancıkta rikkatten,
Olur fikrimdeki mağrible bâhis, rûz-ı hilkatten.
Acep gönlüm müdür, me'yûs olup, nûr-ı hakîkatten,
Zalâm-ı leylden, karşımda istimdâd eder bir kuş.

13

Beni sen sevgilim, ma'zûr gör, ma'zûr u mecnûnum;
Gözümden yaşlar akmakta fakat billâh memnûnum.
Nasıl mehtâba âşıksam sana ben öyle meftûnum,
Habîr olsa bu hâlimden bana imdâd eder bir kuş.

14

Bugün bir makberin müştakıyım ben, eylerim feryâd,
Senincün de yarın hasretle etsin makberim feryâd,
Onun gûşunda da bilmem olur mu sözlerim feryâd?
Nedir Yârab, beni feryâd ile mu'tâd eder bir kuş!

15

Zemistân içre kalmış yâdigâr-ı sayf-i handândır,
Fenâdan bahseder bir bülbül-i kudsî-i rıdvândır,
Birut'tan gelse lâyık hüdhüd sâi-i cânândır,
Beni îkāz için, ihyâ için, bîdâd eder bir kuş.

16

Değil ben kalb-i hâmûşum, değil ey zühre-i esmer,
Senin mihrinle söz söyler bugün bir resm-i büt-peyker[1],
Sevâbitten inen nûra seni tercîh eder yerler,
Mezâhirden çıkan rûhu sana isnâd eder bir kuş.

17

Meserret görmek istersen eğer ekdâr hâlinde,
Beni seyret ki handânım ben, âh u zâr hâlinde,
Aceb zihnimden istihrâc edip eş'âr halinde,
Alır fikrim benim, kendi gibi âzâd eder bir kuş.

18

Berîsin tâc-ı dânişden fakat pâyinde yok bendin,
Aceb hürriyeti ey kuş, bu milletten mi öğrendin?
Bana öğrettiğin ilme aceb vâkıf mısın kendin?
Bütün insanlara ey arz-ı isti'dâd eder bir kuş.

19

Güzâr ettim bu gurbet-gehte birçok deşt ü deryâdan,
Ne gördümse, yazık, tefrîk olunmaz şimdi rüyâdan!
Fakat çıkmaz senin âvâz-ı hüznün gûş-ı hulyâdan,
Ölürsem de olur ruhum benim feryâd eder bir kuş.

Bedayi-i edebiye, İstanbul 1329/1913, s. 110-114.

HÎÇ-Â-HÎÇ

Kılan benim gibi şedd-i rıhâl-i hîç-â-hîç,
Verir bu lafz-ı hayata meâl-i hîç-â-hîç.
Gurûbdur geçen eyyâm u şebdir âyende,

1 Bir resm-i büt-peyker statue'ye ifade eder gibi düşünülüp yazıldıysa da, bir heykel-i mermer deme de olabilir. (Not metne aittir.)

Kemâl-i hîçe mukārin zevâl-i hîç-â-hîç.
Zalâm içinde açıp kollarım arar bir şey,
Bulur, fakat bulurum, bir hayâl-i hîç-â-hîç!
Cünûn-ı mâtem ile sû-be-sû şitâb ederim,
Kaçar güzâr-gehimden zılâl-i hîç-â-hîç.
Gehî giriv-i serimden gubârlar tozarak,
Olur zalâmıma merkez cibâl-i hîç-â-hîç!
İki vücûd olurum, vahdet içre, kendimden
Cevap alır, ederim bin suâl-i hîç-â-hîç,
Geçer hevâdan o dem rûzgâr hâlinde,
Benât-ı bî-ser ü pâ vü ricâl-i hiç-â-hîç.
Olur vücûduma sârî vü rûhuma târî,
Tazallumât-ı sükût u melâl-i hîç-â-hîç,
Kavuşturup dururum kollarım sütûn-âsâ,
Ru'ûd-ı sâkıtadan bir misâl-i hîç-â-hîç.
Çıkar peyinde nihayet ketibe-i ademin,
Hayâl-i yâr denir, ol cemâl-i hîç-â-hîç.
Hayâl olur mu, ne mümkün, o necm-i âl-ül-âl,
Fakat hakikat olur mu bu hâl-i hîç-â-hîç.
Başım içinde döner benim ol zaman duyarım,
Urup şuûruma birçok muhâl-i hîç-â-hîç.

Londra, 8 Mart 1302/20 Mart 1886

Gayret, nr. 14, 4 Nisan 1302/16 Nisan 1886, s. 53

BİR HÜSNÜN HÜZNÜ

O bir ferişte-i rüyâ mıdır nedir bilmem
Ya matla-ı şeb-i yeldâ mıdır nedir bilmem
Göründü bir gece baktım ki uçtu misl-i şihâb
Göründü mevce-i deryâ mıdır nedir bilmem
Dokundu fikrime bir fikr idi müşâbih-i berk
O yüz ki nûr-ı tecellâ mıdır nedir bilmem
Hakîkaten onu gördüm mü ben tesâdüf edip
Ya görmedim de bu hulyâ mıdır nedir bilmem
Bütün sevâbiti çeşmim bu şeb siyâh görür
Bu bir nişâne-i sevdâ mıdır nedir bilmem
Olan derûnuma târî keder midir yoksa
Gubâr-ı çehre-i eşyâ mıdır nedir bilmem

Şafak mıdır şu geçen yâd-ı hüsn-i yâr mıdır
Nücûm-ı sâhire peymâ mıdır nedir bilmem
Sebep nedir beni mecnûn-ı aşk edip gitti
O mâhpâre ki Leylâ mıdır nedir bilmem
Hayâl ü hâb mıdır? Dâr-ı âhirette miyim?
Iyân olan bana dünyâ mıdır nedir bilmem
Garîb!. elimde kalem zulmet eylerim izhâr
Sevâd-ı hâtır-ı şeydâ mıdır nedir bilmem
Meâl-i kâkül-i cânân mıdır bu şi'r-i bedi'
Nesîm-i cennet-i âlâ mıdır nedir bilmem
Yazar yazar dururum maksadım tefekkürden
O nâzenini temennâ mıdır nedir bilmem
Bana siyâh gelir çeşm-i maî-i cânân
Siyeh midir o ya şehlâ mıdır nedir bilmem
Nasıl gözünde nümûdâr olur o ulviyyet
Delîl-i âlem-i bâlâ mıdır nedir bilmem
Kalır yazar gibi dîvâra bî-eser vâveyl
Bu yazdığım ki takāzâ mıdır nedir bilmem
Nedir tehâcümü halkın kıyâmet olmaya bu
Gelen o serv-i dilârâ mıdır nedir bilmem
Onun letâfeti mi rûh-bahş-ı dil olmuş
Safâ-yı bedr-i musaffa mıdır nedir bilmem
Çiçek midir açılan yâreler bu gülşende
Ki hûn-ı dil ona mecrâ mıdır nedir bilmem
Benim içimdeki çeşmân-ı ıztırâbı dahi
Açan o gonce-i rânâ mıdır nedir bilmem
Küşâd eden ya o efvâh-ı bî-günâhı bugün
Anı uran yedd-i gabrâ mıdır nedir bilmem
Bu türlü tîz-vürûd olmanın nedir ciheti
Ölüm ki maksad-ı aksâ mıdır nedir bilmem
Gubâr-ı hüsnüdür ol mehveşin dilimdeki hâl
Sözümde de o hüveydâ mıdır nedir bilmem
Bulur içimdeki hâlette intihâ şi'rim
İçim ki seng-i musallâ mıdır nedir bilmem

Bedayi-i edebiye, İstanbul 1329/1913, s. 92-94

BİLMEM KİMİN İÇİN

1

Desem ki raksınıza bir melek kılar pervâz
Kuûdunuz o da bir başka levha-i zî-rûh
Ne yolda sâhiredir sizdeki o hançer-i nâz
Ki etti kalbimi asla kanatmadan mecrûh
Anın akıttığı kandır bu girye-i şâdî
Bu mevc-i fikr, bu hûn-ı sefîd-i nev-vâdi

2

Güzelliğin de olurmuş meğer bedî'aları
Ki kısm-ı â'zamını sizsiniz eden îcâd
Tabiatın o bahâ olmayan sanî'aları
Zebûn-ı hüsnünüz olmuş! Ne dersiniz münkâd
Uyar mehâsin-i fıtrıyyenizle sanatınız
Bu yüzden olsa gerek şâddır tabiatınız

3

Kebûd gözleriniz[1] gâh olur siyâha şebîh
Gülerseniz açılıp gonca, dürr olur peydâ
Takarrüb etmesin âtiye eyleyin tenbîh
Sabahtan daha hoştur bu leyle-i ulyâ
Bu şeb ki levh-i semâya olunsa ger tasvîr
Ederdi âlemi bir zühre-i diğer tenvîr

4

Bütün sanâyi'niz hüsn ü aşka dâirdir
Sizi görüp de ne mümkündür olmamak şair
Bu mürde-dil sükûnetle bunda zâhirdir
Aceb mi tâzelenip olsa bir söze kādir
Değil o! Dant[2] ü Şekspir[3] misâli heykeller
Huzûrunuzda sizin rûh-ı taze kesbeyler

---

1 Buna ihtimal ki bazıları «kedi gözü mü» derler. Benim maksadım ise koyu laciverdin siyaha benzediğini ve mevsûfenin gözü öyle olduğunu imâdır. A. H.

2 Dante

3 Shakespeare

5

Hubûb eder gibi reftârınız ne hâlettir
Aceb nesim-i seherden mi âferîdesiniz?
Siz ol hakîmi ki sun-ı bülendi Kudret'dir
Düşündürür gibi bir şi'r-i nâ-şinîdesiniz
Bu dem ki tâbişinizden gelir dü nabzıma tebb
Kalem bu hâli yazarken tutuşmuyor ne aceb!

6

Bütün nücûm-ı semâ burc olur gārib
Fakat sizin gibi bir mâh-veş gurûb etmez
İçimde mihriniz olmuş diyorsunuz gāib.
Emin olun ki o yerde güneş gurûb etmez
Nedir bakınca size yâdıma bahar gelir
Bahar çeşmime sizsiz fakat buhar gelir

Gayret, nr. 24, 13 Haziran 1302/25 Haziran 1886, s. 94-95

HEDİYE-İ SÂL

1

Yıl başındaydı bir sabah erken
Kıra çıktım; hava soğuk, sisli;
Her taraf karlı, kâinat beyaz;
Zağlar, bir de ben siyah ancak,
Geziyordum o dar-ı firkatte,
Gark-ı efkâr, gark-ı berf ü buhâr,
Mütehassir, mükedder, ebkem ü lâl.

2

Zırh-pûş oldu bâğteten dağlar
-O sanâdîd-i pür-vakār u gurûr.-
Yüce dağlar, o hâkden masnû,
Ulu sandûkalar ki her birisi
Mümtelîdir kitâb-ı hilkatten
Darbe-i rûzgâr ile münfekk,
Çürümüş bir takım sahâif ile!

Mütecessim dühûr-ı Kaf-likā :
Üstuhanpâreler, hayâletler,
Sıytlar, nevhalarla mâlâmâl!

3

Okumuş filler ki her birinin
Nice Bustan u Gülistan ezberidir
Nice akvâma mahrem-i esrâr,
Nice a'sâra şâhid-i sâkit
Nice yüz bin tulû ile mehtâb,
Nice yüz bin hüsûf seyretmiş;
Bâli'-i sadme, hâzım-ı tufan,
O hirem-peykerân-ı dûd efser!
Geziyordum, evet, güneş doğdu:
Tepelerden göründü sâl-i cedîd;
Daha bir yaz kazandı yani cibâl.

4

Bir taraftan da ihtişâm-ı beşer,
O mebânî-i marifet mevzû'.
Burc u bârûlarıyla şehr-i azîm;
Haşr-ı manzar o saha-ı tarih!
Burclar, ol hanâdik-i ulyâ,
Kubbeler, ol şevâhik-i süflâ;
Dâr-ı ta'limler, rasad-gehler;
Daha birçok measir-i dâniş
Ki sanırsın neşide-i cindir;
Hep o âsâr-ı himmet ü kuvvet,
Cihet-i âsumâna bâl-küşâ
Kayalardan yapılma ankalar,
Yırtarak perde-i buhârı yavaş
Yavaş eylerdi itilâ ki bu da
Başka bir infilâk-ı âlül'âl!

5

Bu tulûâtı fikren ve nazaren
Seyre dalmış idim ki nezdimden
Geçti bir tayf-ı sâkit ü sâmit;
Muhteriz, sâl-hurde bir mahlûk;
Tıfl-ı dîrîne şekl-i manidâr,
Ra'şe-i sinn ü ra'şe-i sermâ,

Ra'şe-i havf, hepsi bir yerde.
O da manzar gibi sefîd ü müfid;
Saye-i müncemid, makarr-ı me'al.

6

Asr ile fecrin iktirânı gibi,
Zâhir olmakta bir tezâd idi bu,
Karşılaşmıştı ye's ile ümmid.
Mütearic gurub-ı insanî
Rû-be-rû tulû'-ı müstakbel.
Bir garîbü'd-diyar-ı mâzi ki
Ediyordu bu hâl ü hey'et ile
Sene-i nev-kademi istikbâl.

7

Uzadı gitti. Başladım ben de
Bu dumanlar içinde gārib olan
Şu'le-i hâksârı, yahut o
Sevk-ı hâtifle sislere gömülen
Zıll-ı şeb-zinde-dârı tâkibe.
Cânibeyninde saf-be-saf eşcâr
Ki hep olmuştular hayâle şebîh;
Müntehî şehre bir uzun yoldan
Gidiyorduk; geçer iken -bu garib!.
İltihâf-ı zalâm edip geceden,
Şeceristânda saklanan kuşlar,
Bakarak ihtiyara, bir de bana
Ediyorlar gibiydi hayret ile
Yek-diğerden su'al-i mâ-fî-l-bâl

8

Geçerek âkıbet bu mehlikeden
Şehre geldik; fakat geçit bâki...
Daha bir şâh-râh var geçecek,
Daha eş'âr var nüzûl edecek;
Bir ucu galiba semâda olan
O uzun kârbân-ı fikr ü hayâl,
Bî-nihayet ketîbe-i mahşer,
Yolda bir hânenin önünde durup
Zîr ü bâlâsını tecessüs eden

O fakîr ihtiyârı seyredecek,
Baktı bir şey arar gibi fikren;
Yaklaşıp sonra bir tereddüdle
Kapıyı çaldı, açtılar derhal.

9

Daha erkendi, ortalık mahmûr,
Kapılar esnemekte, pencereler
Nîm bîdâr ü nîm hâbîde;
Dolaşanlar bütün seher-hizân:
Sâ'il-i kûçe tâb-ı bî-mesken;
Rû-tıraşîde râhib-i âbid;
Pâsbânlar, hep ol bakıyye-i leyl..
Daima zinde, daima bîdar,
Müteharrik heyâkil-i gayret;
Bir de tes'îd-i sâl için o sabah
Hâbdan, hâneden firâr etmiş
Tâifü'ş-şehr bir takım etfâl.

10

Eve dönmek zamanı gelmiş idi;
Rehber-i âmiyâne-i fikrim
Der ü dîvârını hecelediği
Beyte olmakla fürce-yâb-ı rüsûb,
Durmağa kalmadı mahal, yürüdüm.
Neler oldu, ne geçti? Bilmiyorum;
Bir de baktım ki hışm ü hiddet ile
Dışarı uğradı bu ucûbe!
Gidiyordu -nasıl beyan edeyim?
Durarak bazı kerre, etrafa
Muştalar gösterip yine giderek.
Samtı olmuştu bir sadâ-yı bülend,
Hiremî münkalib cevânîye;
Sanki ol tıfl-ı âhir-i ömrün
Görünürdü şebâb-ı sânîsi.
Çeşm-i insâf için serâpâ yaş,
Nazar-ı hikmeti gubâr-âlûd,
Beni de pâymâl eden bu gidiş
Hande bahşa-yı ekseriyyet idi.
Sevk-i ra'şeyle, bin meşakkat ile

Şehre mevsûl olan bu pîr-i zaîf,
Etti savletle tündbâd gibi
Hâric-i sûra kendini îsâl.

11

Ne idi, kimdi?.. Bilmek ister idim.
Deveran eyliyordu birçok söz;
İşçiler, aşçılar bilirdi işi,
Bana da ettiler hikâye, fakat...
Ecnebi memleket, lisan bilmem;
Nâzır u hâzırûn için garîb,
Ne kadar ben gârib idim o zaman!
Haftalar geçti. Sonra öğrendim :
Hânenin eski sahibi bir lord,
Ki vefat etmiş elli yıl evvel,
Uşağıymış anın bu biçare.
Yılbaşı olduğu için o sabah,
-Çünkü gayet fakir imiş- gitmiş
Müteveffânın oğlunu, kızını
-Belki de kendini- ziyarete ki
Bahşiş ümmid-i müstemendini de
Rehber etmiş o ehl-i sinn-i kemal

12

Seneler geçmiş olmalı oradan,
Bu tahavvül hep anların eseri,
Yıkılan şeyleri yapıp bazen
Yapılan şeyleri yıkan mimar..
Bül-heves, renk-perver-i tecdid,
Şevk-yâb-ı tagayyür her nakş,
Mütelevvin, o bî-vefâ seneler,
Mütefennin muharibân-ı zemin..
Nısfı mâzi ve nısfı müstakbel,
O alevden gelip zalâma giden,
Gidiyorken mesâkini tahrîb
Geliyorken makâbiri ihyâ
Eden, o gölgeden kanatlarla
Berk-reftâr u berk-sayha olan
Ebedî bûmlar!.. O yerden de
Geçmiş olmak gerek ki bid-defeat

Hâne görmüşse de biraz tamir
Olmuş evvelki sâkinânı harâb!
Anlara benzeyen o zâir için
Eski o taze bir mezar olmuş,
Pîr ü bernâ bütün cihâna açık,
Ana lâkin müebbeden kapalı.
Unutup her sene gelirmiş o,
Gördüğü daima bu istiskal.

13

Sadamât-ı zaman ile yani
Yerde bir şey görülmüyor sönmez.
Gökte bir şey bulunmuyor dönmez
Neye bilmem fakat o tev'em-i rûh,
Yoksa tufan içinde Nuh mudur?
Sönemez meş'al-i garîb-i ümid,
Ne de takîb eden döner yoldan.
Görünür zanneder ânı âdem
Gâh u bîgâh türbeler de bile!
Gafleti hûşdur ziyade bize
Yar eden Kudret'in tecellisi,
Hayy ü meyyit, cihân içinde bugün
Yoktur âzâd olan bu fosfordan.
Mukterib infisâda her uzvu,
Cem'-i murgan eden o hey'et ile:
Yarısı âşiyâne-i haşerât
Olmağa başlamış gibi görünen
Serini ref'edip de bisterden...
Karların, sislerin miyânında,
O beyaz zulmetin içinde o gün,
İktidâ eyleyip bu meş'aleye
Bir tazarru yolunda bâlâ-rev
Kollarıyla yürür gibi arada,
Tayy-i menziller eyleyen fertût...
O garîbin de hâlidir buna dâl

14

Biliriz kâinat içinde olur
Beldeler münkalib bevâdiye,
Yemm-i cuşân olup hıyâbânlar,

Sâhalar gösterir yemm-i hâmûş..
Lücce-i âbdan cezîre çıkıp,
Seller fışkırır şevâhikten.
Bunca emsârı hâk ile yeksan,
Bunca deryâ vü deşti yekser eden
O büyük tâziyâne-i ezelî
Ki sürer hâdisât-ı ekvânı
Ebed-âbâd-ı inkılâbâta..
Dest-i kudrette cünbüş-i takdîr,
Sadme-i hande-rîz ü girye-nisâr,
Sadme-i rûzgâr derler, anın
Eser-i darbe-i mehîbesidir,
Darabâtında eylemez imhâl!

15

Ebedîyü'l-hubûb o sarsar ki
Verzişinde güneş rükû'ederek,
Cümle seyyâreler kılar secde.,
Ki savâık o sâ'iyân-ı kazâ,
İnerek velveleyle bâlâdan
Yerde mebhût olan o dâhiyeler..
Ki yanardağ, o kal'a-i âteş,
Merkez-i arzdan çıkan âfet.,
Müteâric harîk-ı zulmânî
Ki çıkarken zemîn olup ra'şân,
Hep cemâdât haykırır gûyâ.,
Ki sönerken dahi olur peydâ
Bir yaman âteş-i siyeh, seyyâl.,
Eser-i darbe-i mehîbesidir :
Eser-i sun'-ı Hâlık-ı müteâl!

Bedayi-i edebiye, İstanbul 1329/1913, s. 139-150

HÜRRİYET NEŞİDESİ

Kimdir şu esâfil, bir alay süngüsü düşkün
Hûn-ı vatanı nûş ile mahmûr idiler dün
Âfâk-ı hamâsette tecelli ile «süngün»
Osmanlıların nâmına verdin yine bir ün!

Binler yaşa ey mihr ü muhabbetle doğan gün
Sâyende ne zindan, ne ezâ kaldı, ne sürgün!
Hürriyet! eyâ mâlike-i ceyş-i gazanfer
Esfârına her yerde kızıl kanla veren fer
Teblerze-i havfın ne siper koydu, ne miğfer
Bahşeyledi sayhan bize bir sulh-ı muzaffer
Binler yaşa ey mihr ü muhabbetle doğan gün
Sâyende ne zindan, ne ezâ kaldı, ne sürgün!

Osmanlı gibi durmada didâr-ı vakûrun
Çık fevkine ol şekl ile edvâr u dühûrun
Bir hayli zaman yolcususun Rabb-i sabûrun
Peygamberin emriyle tulû eyledi nûrun
Binler yaşa ey mihr ü muhabbetle doğan gün
Sâyende ne zindan, ne ezâ kaldı, ne sürgün!

Her şeb mütehassirdi vatan hâb u huzûra
Evlâdını vakfetmiş idi ye's ü fütûra
Volkan gibi, bir meş'aledir geldi zuhûra
Kalboldu o hâlât bugün şevk u sürûra
Binler yaşa ey mihr ü muhabbetle doğan gün
Sâyende ne zindan, ne ezâ kaldı, ne sürgün!

Bir meş'ale yakmıştı anı, âteş-i gayret
Bir meş'ale vermişti bütün âleme hayret
Bir meş'ale, bir hande-i sûzende-i nusret
Mâtemleri yakmakta o bir nûr-ı meserret
Binler yaşa ey mihr ü muhabbetle doğan gün
Sâyende ne zindan, ne ezâ kaldı, ne sürgün!

Yangın yerine döndü, evet, sicn-i mezâlim
Mazlûm olana şimdi rahîm olmada zâlim
Her sınıf ahâli-i vatan, câhil ü âlim
Görmekte şu'aınla senin nefsini sâlim
Binler yaşa ey mihr ü muhabbetle doğan gün
Sâyende ne zindan, ne ezâ kaldı, ne sürgün!

Musavver muhit, c. I, nr. 19, 5 Mart 1325/18 Mart 1909, s. 290.

RAKKASE-HEYKEL

Rakkase-i şehîre imiş âfet-i zaman,
Etmiş nice mehâfili raksân o bî-aman
Sermiş kibâr-ı nâsı yere söz ü sâz ile.

Cûlar gibi cevahir akarken mekânına
Halvet-geh-i visâlini üftâdegânına
Mecrâ-yı seyl-i girye edermiş o nâz ile.

Hâlî bugünkü meclisi her inhimâkden
Çıkmıştı i'tizâl-i sefîdiyle hâkden
Bîkes o sanki kendisi beklerdi menheli.

Baktım bütün civar-ı harâbî-medârına
Baktım o sanki bir melek inmiş mezârına
Kāimdi mehbit-i ebedîsinde heykeli.

Taştan güzelliğiyle ki elbet girândı pek
İster gibiydi matmih-i enzârı çiğnemek
Vaktiyle bir ilâhe ki olmuştu bir sanem.

Bir hüsn-i bî-hudud ki olmuştu bir mezar
Vaktiyle bir mesîre bugün bir harâbe-zâr
Âlüfte bir kadın hedef-i bûse-i adem.

Çâk etmede sehâibi kûhsâr dûrda
Uçmuş bütün tuyûr ile eşcâr dûrda
Etmişti terk o gülşen-i mâziyi rûzgâr.

Ra'şân u muhtefî gibi ancak bahardan
Âri gibi müsaade-i rûzgârdan
Zâirdi ol hatîrde bir cû-yi şerm-sâr.

Gördüm o yerde ben dahi az çok muhâtara
İhtâr ederdi yüz sene sonra bu manzara
Ayniyle sağlığındaki hâli o âfetin.

Câri imiş dumû'-ı tahassür hicâb ile
Birçok harâbeler mütezelzil şebâb ile
Enfâs-ı inkırâzı o bünyâd-ı ülfetin.

Düşmüş bu hâke yüz sene evvel bu sâika
Yapmış izâm-ı asr ile bir hayli şâhika
Âkis henüz o şâhikalardan isabeti.

Âkis şebânesindeki çeng ü çigâneler
Feryâd-ı âşıkâneye benzer terâneler
Geçtim ziyaret eyleyerek ben o türbeti.

Brüksel, Haziran 1909

Resimli kitap, nr. 12, Eylül 1325/1909, s. 1246-1247.

MERKAD-I FATİH'İ ZİYARET

Her gûşesinde dehrin nâm-ı bekâ-nisârın,
Şayestedir, denilse, âlem senin mezarın.
Kaldın cihanda bir an, her anın oldu bir devr,
Mülk-i ezeldi gûya tahtında hem-civarın.
Sensin o padişah, ki bu ümmet-i necibe,
Emsar bahşişindir, ebhar yadigârın.
Meydan-ı harbi kıldın sen taht-gâh-ı şevket,
Leşkerdi hep müsellâh etba-ı bi-şümârın.
Sen cism idin fenâ-yâb, ol ruh-ı cavidanî,
Düşdün cüda sen amma, bâkidir iştihârın.
Ettin muvahhidine mülk-i cihadı meftuh,
Sulh oldu, anda cari ferman-ı feyzbârın.
Mâzi o perde-i gayb ükşade-i huzurun,
Âti, o rah-ı muzlim âmâde-i güzarın.
Tevhîd idi merâmın İslâm ile enamı,
Birleşti ol uğurda ilminle iktidarın.
Beyt-i Huda'ya konmuş cahın metaf-ı eslâf
Durmuş başında bekler bir kavm türbedârın.
Tâkında müncelîdir hep beyyinât-ı mânâ
Esrâr-ı lemyezelden masnu olan bu dârın
Bir maksada ederdi seyf ü kalem teveccüh,
Ahkâmına uyardı kanunu rûzgârın.
Şemşir kuvvetinde hamendi lerze-bahşa,
Mucizdi misl-i hâme şemşîr-i hud'akârın.
Okşardı, zülf-i yarı tedbir-i adilânen,
Çarpardı fikr-i hasma takrir-i dil-şikârın.
Her şaha böyle tali, yar olmaz ey şehenşeh,
Nadir gelir nazîri bir böyle şehriyarın.
Bir dem yüzün gülünce âlem bahar olurdu,

Misl-i küsuf her câ zâhirdi iğbirarın.
Yoktur senin gurubun ey neyyir-i maali,
Var şûle-i dehâdan bin necm-i tabdârın.
Bir mecma-i siyaset buldum ukûle çesban,
Tâbân ufuklarından eczâ-yı târmârın.
Ervâh-ı müminindir encüm kadar meşâil,
Bâlâ-yı türbetinden tenvir eden kenarın.
Sen muhrik-i fitendin ey âteş-i celâdet,
Söndün nihayet amma berk oldu her şerarın.
Mehd-i vücûdu oldun birçok nevâdirin sen,
Hâkinden oldu nâbit esbabı kârzârın.
Bir yıldırımdı nîzen peyveste ka'r-ı hâke,
Bir burc-i hak-nümâdır ermiş göğe menârın,
Bâb-ı necâtı sensin ey Fâtih eyleyen feth,
Miftah yaptı ancak cedd-i büzürgvârın.
Her dem sana açıktır ebvâb-ı arş-ı rahmet,
Türbendir en azîmi fethettiğin diyarın.
Gösterdiğin maali ehrâmdır müselsel,
Kûhsârlar umûmen bâlin-i ihtizârın.
Perverdgâra nâzır bünyad-ı ser-bülendi,
Sâfillerin elinde tâbût-ı pür-vakarın.
İster idin ki olsun düşmenle yar yek-dil,
Devran idi rakîbin, Allah idi nigârın.
Tahtın getirdi bir dem umkiyyeti kıyâma,
Eyler rükûa davet ulviyyeti mezarın.
Her gün ederdin ihyâ bir başka cilve-i akl,
Bihûş-ı hâletindi erkân-ı hûşyarın.
Hâlâ dahi ukûlun serhaddidir geçilmez,
Seyl-i dümû' birle mahsur olan cidarın.
Ağuş-ı maderîden hâk-i vatan eazdir,
Andan daha muazzez bir nurdur gubarın.
Ser-pençe-i kazâdan bî-fark idi deminde,
Zeyl-i rızayı sarmış bâzû-yı zî-medârın
Titirerdi secdegâhın oldukça sen cebinsây,
Hâlâ gelir zeminden tekbir-i zâr zârın,
Her azmin eylemişti tefsir-i âyet-i Hak,
Zâhirdi nâsiyende âsârı Çâr-yarın.
Seyyare-i vatandır ardınca peyk-i hârın,
Eyler tavaf her sû ruh-ı fütuhkârın.
Sen yattığın döşekte bisterdi gülle-i tub,

Tufan-ı hûn u âteş gülzar-ı nevbaharın.
Eyler bu dem başında leyl ü nehar mânend,
Teşkil-i nûr u zulmet sâyen ile çenarın,
Kılmış tulû yerden gözler bu inkılâbı,
Bir devrdir mücessem destar-ı hun-disârın.
Kahhar-ı müntekimden hiç kalmadı mehafet,
Senden biz eyleriz havf, ahzet gelip de sârın.
Açtı sana cenâhın cânan-ı sermediyyet,
Etti anı derâgûş cân-ı cihan-sipârın.
Ecr-i azîm vasfın kaydında Hâmid ey şâh,
Kıl bu sevabını sen af ol günâhkârın.
Medhinde şâirâne ilhamlar gerekti̇r,
Tarifi yerde bitmez arşa çıkar kibârın.

İlham-ı vatan, İstanbul 1334/1916, s. 53-57*

ŞÂİR-İ AZAM[1]

Mevki Viyana,
Bir darbe-i ma'kûs ile düşmüş o yana.
Hep tersine dönmüştür onun giydiği şeyler;
Hem bi-d-def'aât!
Onlarla yatıp kalkar imiş kendisi söyler,
Vaktiyle bütün «Pol» de yapılmışsa da heyhat,
Cümlesi solmuş.
Vaktiyle siyah, şimdi fakat yemyeşil olmuş
Bir paltosu vardır.
Tek gözlüğü vardır, geceler kandilidir o.
Yârab ne hayat!
Cepler delik az çok.
Lâkin ne zarar var ki delikten düşecek yok.
Bir korkusu vardır:
Meyhanelerin saat-i tâtili pek erken...
Bir kirli paçavrayla gezer,
Mendilidir o.
Lastikleri bir başkasınındır ki yürürken.
Durmaz ayağından kaçar ekser.

* İlk neşri : *Servet-i fünûn* c. 47, nr. 1201, 29 Mayıs 1330/11 Haziran 1914.

Serpuşu ne festir, ne külâhtır, ne sarıktır.
Kalpak da değildir.
Bir şapka mı? Hâşâ! O onun kendine mahsus,
Bir başka şekildir.
Keşkül gibi bir şey.
Milliyetini fârık olan yok. Soruyorlar;
«Kimdir bu alâmet? Bu musibet ne kılıktır,
Ürkütmeyelim sus!»
Bir kahkaha, bir av'ave kopmakta pey-â-pey,
Bazen de müheyyâ-yı tasadduk, duruyorlar.
Züll fakrına bir zam!
Ancak biri vardır ona der: Şâir-i azâm,

Tanin, nr. 73, 25 Kânun-ı evvel 1338/1922

GAZUP BİR ŞÂİR

I

Seneler var ki yazmadım bir şey.
Hâdisât işlemekte pey-der-pey,
Yeter insan kanıyla yazmak için!
Yiyerek sanki bir köpek na'şı,
Olmuşum bir behîmeden vahşi,
Müteaddî, kudurmak, azmak için!

***

Develer kîni bende kîn-i adem!
Hayyelerden zehirlidir handem,
Olurum ağlayınca bir timsah!
Ben ki tufanı yoldaşım sanırım,
Bahr-ı Umman'ı gözyaşım sanırım,
Ve o bahrin içindeyim sebbâh.

***

Zulmet-i şeb yegâne hem-râzım,
Olacaktır, çıkınca âvâzım,
Ufk-ı mahşerde sûr-ı İsrafil!

O kadar çarpmışım ki eflâke,
Bilirim kâinat iner hâke,
Beni bî-rûh edince Azrâil!

*
**

Gerçi ecrâm içindedir tahtım,
Gecelerden siyahtır bahtım:
Sayha-zendir başımda mâtemler!
Vahşetimden kaçar yabanîler,
Hiddetimden yanar zebânîler,
La'netimden söner cehennemler!

*
**

Bende yok sanma ra'd ü berk-i semâ
Hayli demdir hamûş idim amma
Feverân oldu; infilâk ettim.
Müteneffir bugün hakikatten,
İntikam almak üzre hilkatten,
Mevt-i hâille ittifâk ettim!

*
**

Adem olmakta cümle mevcûdât
Buna şâhit değil mi meşhûdât?
İns ü cin hep yemekte birbirini!
Ya niçin devri böyle dünyanın?
Yaşasak haşre dek, bu rüyânın
Bulmak imkânı yok muabbirini.

*
**

Kalacaktır bu daima mübhem.
Bundan oldum da galiba mülhem.
«Kanibal»lerle ettim istinâs!
Aslı kaplansa neyleyim Neron'un?
Leşi üstünde sırtlanım ben onun!
Ne için Darvin olmasın nesnâs?

Ölüyor ordularla insanlar:
Alıyor öldürenler ihsânlar:
Kahramanlık bu, yani cânîlik!
Belki ben haksızım şikâyette.
Toprak olmak değil de gâyette
Hortlak olmak mıdır cihânîlik?

*
**

Harbe savlet ki mucib-i zemdir,
Def'-i sâil içinse elzemdir,
Ve o töhmet değil, zarurettir.
Neme lâzım fakat bu felsefeler?
Pehlivanlar, sporcular, efeler
Anveten dâfi'-i küdûrettir.

*
**

Şîr-i ner postu olmuşum lâbis;
Zîr-i pençemde râtib ü yâbis,
Nîk ü bed, serteser şuûn-ı hayat.
Cism ü cânım denir ki kuvvettir,
Ve o kuvvetse aynı şehvettir,
Müstebit tâc-dâr-ı hissiyyât!

*
**

Ezelî meşher-i tabîatta,
Bu büyük taht-gâh-ı sanatta
Dâimî hükm-rân o kuvvettir;
Yâni şehvet ki aşktır mahzâ;
İnkılâbâta vâzı'ü'l-imzâ!
Aşk şehvet, hüsün de şehvettir.

*
**

Âlem onsuz bütün fecaât olur;
Şeb-i mehtâb bir cinâyet olur,
Demevî çehre-i seher, yamyam!

Ne hakikat, ne hak, ne düş, ne hayal;
Bî-ser ü bün sefer-berî-i leyâl,
Bî-ser ü bün kavâfil-i eyyâm!

*
**

Bir abes şekl alır bütün hilkat;
Mahvolur hiss-i rahmet ü şefkat;
Ne ibâdet kalır, ne bir ma'bûd.
Dîn ü imân da aşktır zâten.
Canlı olmakla, rûhu yok bir ten
Olamaz elbet vücûddan ma'dûd.

*
**

Feverânım benim o sâyededir,
Ve karîham bugünkü pâyededir;
Belki yüksek değil, derindir o.
O derinlikse zulmetindendir.
Zulmet âtiye nisbetindendir;
Yani bir devr-i diğerindir o.

*
**

Sanmayın yer katında bir bodrum;
Açmışım gökyüzünde bir uçurum,
Ki derûnunda ben varım ancak!
Anlayan kimse var mı hâtırda?
Ben eminim ki devr-i hâzırda
Yazdığım şeyler anlaşılmayacak.

*
**

Zâti her fert bir muammadır.
Bunda çeşm-i basiret a'madır;
Göremez kimsenin o içyüzünü.
Nice günler batar bu hâletle,
Ve felek gizli bir hacâletle
Görür elbet geceyle gündüzünü!

Çünkü hem-renktir o dâhîyeler;
Her dakika ecel ve sânîyeler
Son nefestir, zehirdir, akreptir!
Ki boğarlar ukūlü, asâbı!
Ben içerken o seyl-i zehr-âbı,
Yakarım, meşrebim bu meşreptir!

*
**

Bulmuşum tesliyet bu vadide.
Ne saadet ki hâl-i pîrîde
Şâribü'l-leyli ve-n-nehârım ben!
Bugün oldumsa bir cihân-dîde,
Değilim şimdilik hazan-dîde,
Karlar altında nev-bahârım ben!

*
**

Volkan ağzında her biten çiçeğim;
Yıldırım yağdırır ateş böceğim;
Eyledim lâle-zâr bir ağılı.
Hani ya nerde böyle şeyhûhet!
Ya şebâbette var mı deymûmet?
Dağlıyım ben, fakat yanardağlı!

*
**

Görmeyenler yüzümle gözlerimi,
Okurken benim bu sözlerimi,
Ne kadar genç imiş yazan derler.
Anlayanlarsa maneviyyetimi,
Halka ilân için hüviyyetimi,
Okut Allah için ezan derler!

*
**

Tâcımın gölgesinde dâhîler,
Ve sanemler okur ilâhîler:
Secde eyler perîlerim vardır.

Tıfl-ı aşkın zebûnuyum ancak;
Rezm ü bezminde aynı şey olacak
Ric'at-i kahkarîlerim vardır.

*
**

Zannederler ki biz yok olmadayız:
Belki biz yok değil, çok olmadayız,
Hâzırız çünkü arzı ifsâda;
Onda sulh ü sükûnu ihlâle,
Hakkı iptale, halkı izlâle,
Adli imhâya, zulmü icâde!

*
**

Din ü imân ne mazhariyyettir,
Cühelânın ki ekseriyyettir,
İlm ü irfânı din ü imândır.
İki meşkûr atâ-yı fıtrattır;
Ona savlet de ayn-ı gârettir:
Gâret-i his ve hetk-i vicdândır!

*
**

Yeter artık yeter tefâhürler,
Hod-be-hod ettiğim tezâhürler!
İstikânet tarîkıdir eslem.
Nefs-i hod-bîni kahr u kal'ettim;
O şeh-i sahtekârı hal'ettim!
Ân-ı vâhidde göçtü bir âlem.

*
**

Taht-gâhım bugün bu peygûle.
Hakk'a şükreylemekse üşgûle.
Münzevi hem de hâne-berdûşum.
Gazabım geçti; sâkinim şimdi.
Yok canım, ben latîfe ettimdi.
Mest idim önce, şimdi bîhûşum!

II

Evet, hâne-ber-dûş idim,
Ve bî-hûş idim,

O günler seferberdi, geçti.
O, bir zindegâni-i rûh,
O, bir ebr-i sarsar,
O, bir berk-ı hâtif,
Ve bir mevc-i tufân-ı Nûh...
O, bir ân-ı mahşerdi geçti...
O günlerde
Ömrüm, düğünlerde
Geçmişti hep.
Ve hep bûse-der-leb,
Peri kızları
İşaretle yıldızları,
Semâvâttan arza davet.
Bütün gün meveddet
Bütün gül ve gülşen, bütün nev-bahâr;
Ve leyl ü nehâr
Ya mehtâbtı, yahut şafak...

Bu mutlak
Ebed-zinde bir manzara,
Ser-â-pâ hayat..
Eminim, memât
Bu âlemde gelmezdi hâtırlara..

Münâdi-i vuslat esen rüzgârı,
Sevinç gözyaşlarındandı ırmakları,
Hıyabân,
Beyabân,
Hacerler, şecerler,
Esirî güzellik bütün,
İçinden onun ben kovuldum bugün.

Kovuldum, evet, çünkü fânî idim,
O lâkin devam etmede.

Fakat böyle, bazan bu müştakına
Bekâdan selâm etmede..
Bu fâniye kâfi dedim,

Pekâlâ dedim
Ben buna.

Nücûm-ı güher-bâr ile,
Murassâ, müzehheb
Semâlarda açmış o ezhâr ile
Uzaktan, fakat leb-be-leb
O günlerde,
Ömrüm, düğünlerde
Geçmişti hep.

Tecelli-i mevsim,
Veyahut tecelli-i Hak,
Olup mübtesim,
Güzel bir gelinlik kız olmuş bahar,
Deniz nâmzetleri leyl ü nehâr,
Ki olmak için kâm-ver,
O ithâf eder bir kamer,
Bu takdim eder bir şafak.
Rebiî güzellerle hep gonce-leb
Düğünlerde,
Ömrüm o günlerde,
Geçmişti hep.

Fakat ben yabanî idim,
O arz-ı semâvînin âfâkında,
İlâhâtın esrâr ü ezvâkına
Sokuldum,
Kovuldum.
Bugün bazan onlar uzaktan bana
Tarahhumla teklif-i câm etmede,
Yabânîye kâfî dedim,
Evet, gâh ü bîgâh,
Fakat, hâh ü nâ-hâh
Pekâla dedim,
Ben buna.

Bir olmakta günler,
Yarınlarla dünler,

Muhayyel kadehlerle hep leb-be-leb
Bugünlerde,
Ömrüm o «dünler» de
Geçmekte hep.

Evet, hâne-ber-dûş idim, çünkü ben
Semâvî değildim, cihânî idim,
O yerlerde, olmazdı elbet yerim,
Feleklerdi onlar,
Meleklerdi onlar.
Benim yoktu bâl ü perim,

Acep dünkü ben,
Hayâlen mi gittim o âlemlere,
Acep hangi yıldızla bir an barıştım,
Ne cür'etle bilmem,
Geçerken karıştım
O hiç geçmeyen demlere..
Düşündüm, o âlem, demek âlem-i dem,
Düşündüm, o bir ân,
Hayır, ân-ı gufrân.
Cihânîye kâfi dedim,
İyi yâ fena
Pekâla dedim,
Ben buna...
Pekâlâ demek hayli âlâ,
Rızadır, ginâdır,
Duâdır, senâdır,
Bu dârü'l-fenâdır, bilir Hak taâlâ.
O bezm-i muhabbette sâki olan
Benâtın demek hepsi bintü'l-ineb
Bu hem dem-keş olmaktı hem teşne-leb,
Ya dünyada hiç var mı bâkî olan?..

O mühlet,
O vuslat,
O devlet seferberdi, geçti.
O, bir ahd-i sür'at ve bir devr-i bid'at
Ve bir seyr-i mâzî ki etmişti ric'at,
O, bir lâle devrinde bin gülizar,
Evet, tîz-reftâr ü hâtır-güzâr,

O, bir kârbân-ı sürûr,
Ki tekraren etmek bu yoldan mürûr
Ezelden mukadderdi, geçti...

Evet, durmayıp geçti, sırtında gam
Ve birçok nagam,
Meşâcir, çemen, gülsitan, lâle-zâr..
Ve birçok da meyhane, mescit, mezâr...
Fakat, nâfile,
Yolun üsretinden,
Yükün sıkletinden,
O firkat-nümâ kafile,
Görenler,
Erenler,
Durur zannederlerdi, geçti..
Bu, bir maslahattır, olunmaz idare...
O halde ne çare,
Ya satranç veyahut,
O mâhud
Briç[1].
Demek önce hep
Sonra hiç.
Hiç,
Hiç..

Bu hiçlerden olsun geleydi gınâ..
Düşündüm,
Pekâlâ dedim
Ben buna...

Türklük mecmuası, nr. 2, 1 Mayıs 1939, s. 100-109

DEVRÂN-I MUHABBET

Ne devrândır o devrân-ı muhabbet,
Benim yâdımda elbet
Onun bir nâmı vardır

1 Bizde en kuvvetli satranççı olan Hâmid, son zamanlarında yalnız kaldıkça kendi kendine satranç oynardı. (Not metne aittir.)

Onun billûr kadehten
Çıkan rengîn leyâli,
Onun kavs-i kuzehten
Doğan eyyâmı vardır.

O nüzhetgâh-ı aşkın türâbından sızar «mey»
Cemâdât ü nebâtât, olur mestâne her şey,
Esâtirî güzeller
Gezer efsânelerle,
Bütün tarih-i âlem
Döner peymânelerle
Ve her bir zühre-sîma nagamkârın peyâpey
Ziyâdan buselerle dolar bir câmı vardır.

O bir devrân-ı Cem'dir,
Ki hâkinde gezenler,
Coşanlar, na're-zenler,
Ya bir Hakan-ı Çin'dir, ya bir şâh-ı Acemdir.
Evet bay u gedâ bir,
İbad ile Hudâ bir
Ne büt-hâne, ne mescid...
Fakat, her ferd-i sâcid
Ne mâziden haber-dâr,
Ne istikbâli müdrik,
Ne mülhiddir ne müşrik...
Fakat, herkes güneh-kâr.
Tabiattır şeriat.
Onun yahut tabiat
Denir İslâmı vardır.

Bu bir âlem ki her ân
Girer bir başka şekle,
Ki şi'ren söylemekle
Olur şunlar nümâyan:
Bu seyrân-ı bedi'in görülmez şüphesiz fark
Geceyle gündüzünde...
Ve birdir garb ile şark,
Görüp yıldızlarıyle semâyı yeryüzünde
Şaşar hey'et-şinâsân
Olur şâir bir insan.
Sihirler mi dikilmiş.
Şiirler mi ekilmiş..

Güzellerle donanmış, ne hâl olmuş türâba,
Demek benzermiş az çok hakîkatler serâba,
Ben ettim böyle tahmin,
Bunun arz ü semâsı serâb-âbâddır hep,
Ve ebhârında her şeb,
Yüzer bir serv-i sîmîn,
Eder meh-tâbı ihyâ..
O servistanda gûyâ
Sükûtun hâbıdır bu,
Ki rü'yâlarla memlû.
Dur ey kalb-i kühen-sâl,
Huzûru kılma ihlâl,
Velev aksetmez olsun, yeter âh ü enînin;
İlâhî musikinin
Bu şeb ârâmı vardır.

Bütün dünyâya bazen tabiat ninni söyler.
Uyur kuşlar, koyunlar, uyur dağlar ve köyler.
Uyur ebhâr ü enhâr,
Uyur eşcar ü ezhâr,
Varır tufan sükûta,
Ne hikmettir o ninni,
Ne mu'ciz bir taganni
Ki aşk-ı lâyemûta
Bilâ-imdâd-ı elfâz
Olur nâdi-yi îkāz,
O aşkın hem sükûn, hem gulüvv hengâmı vardır!

Evet, bir tıfl-ı ekber,
Ki olmuştur elinde bu âlem bir oyuncak,
Kırar, oldukça muğber,
Güler memnunsa amma, o istihzadır ancak,
Yağar gökten ateşler,
Onun şeb-tâbıdır bu
Doğar birçok güneşler,
Onun mehtâbıdır bu.
Sanırsın bazı kerre
Şuûn-ı bahr ü berre
Onun ilhâmı vardır!,

Ne kāhirdir o Yârab!
Çok olmuştur mücerreb

Ki ekser darbesiyle ölenler müntehirdir.
Ki öldürmekle ölmek onun zevkında birdir.
O darbın sadmesiyle düşen bîçâregânın
Uçan rûhunda hattâ o fettân-ı zamânın
Demir ahkâmı vardır!.

Onun sevkıyledir ki sabâ her gün şafaktan
Olur bir sârik-i renk,
Çıkar bir renkli rüzgâr!
Ve şâdân-ı ganimet, sahâri ve cibâle yakından ya uzaktan
Eder tevzi-i âhenk.
O bir âhenkli rüzgâr.
Biraz sonra düğündür olup kuşlar muganni
Ağaçlar raksederler.
Harîm-i neş'e yanı
Bu hâlâtın uzaktan bakan gamlar, kederler
Bu hâlâtın da hayfa ki bir encâmı vardır.

Ki pîrîdir o encâm.
Ve gençliktir o hengâm
Evet ân-ı heremdir.
O esnâda gülistan
Yıkık bir dâr-ı ahzân,
Sabâ bir âh-ı giryân,
Çiçekler hep veremdir
Ve rengârenk kuşlar
Birer baykuştur ancak!.
O esnâda yokuşlar
İniştir hep ki çıkmak
Nasîb olmaz içinden
Demek inmekteyim ben.
Bu esnâda hayatın
Hayâl-i hâmı, yahut
Memât ü kâinâta
Nefîr-i âmı vardır!

Nizâm-ı inkılâbın ki devri dâimîdir,
Değildir arza mahsus.
Bütün ekvâna şâmil,
Umumîdir ve her şey
Değişmek bir zarûret.

Ve bir şeyin felekte serâpâ tâmı yoktur;
Kusûru vardır elbet,
Bugün mahkûm-ı ifnâ yarın muhtac-ı itmam.
Bu şey peydâ olurken
O şey olmakta gümnâm
Olan şeylerse asla
Değildir nâbehengâm.
Nazar kıl kehkeşâna,
O milyonlarla yıldız
Semânın bir ucunda olur bir parça yaldız!
Sayılmaktan muarrâ
Avâlimdir ki onlar, adet yoktur o miktar
Bugün âdât içinde
Ki hep eb'ad içinde
Söner, parlar, dönerler.
Olurlar hem ademden, hem Allah'tan nişâne,
Uzak bir günde lâbüt
O şâyân-ı taabbüt
İlâhi nûr da kalmaz, söner şems-i münevver,
O zulmaniyet işte sabah-ı rûz-ı mahşer!

.....

Fakat Hakk'ın felekte
Nice ecrâmı vardır!..

Türk yurdu, s. 6-26, nr. 37-31, İkinci Kânun 931, s. 1-5.

SABR U SEBAT'tan

İkinci Fasıl

Rumeli'nde bir köyde bir mahalle kahvesinde ezandan sonra...

BİRİNCİ MECLİS

(KÖYLÜLERDEN MEHMET AĞA, BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ, FİLİBELİ TOPAL HÜSEYİN, KARAGÖZ CEMİL, HIMHIM MÜMTAZ, KAHVECİ DİKRAN KİMİ NARGİLE, KİMİ ÇUBUK İÇER.)

MEHMET AĞA (Kahve fincanını Dikran'dan alarak ortaya) — Benim ayağım özengide. Buradan hepçiği altı saatte varılır. Anasını satayım. Yarın kara vapuruna bindiğeciğin soluğu Paşa'nın karşısında alırım.. Ummadığın delikten tilki çıkar. Bir ateş gel Dikran.

DİKRAN (Ateş götürerek) — Geliyor..

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ — Gidip de ne yapacaksın Mehmet Ağa? Aklınca bir iş mi becereceksin, sonra şapa oturmuş hacı gemisi gibi şaplarsın ha!

MEHMET AĞA — A be on dönüm yer bu çavuş! Sen ne söylüyorsun. Dibi düz iken ben onun arşınına on okka altın verseler vermem. Gidip de ne yapacağım? Arzıhal vereceğim.

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ — Arzıhal vereceksin ha!

MEHMET AĞA — Çare yok!. Uyuz duvara sürünür. Allah kerim. Mütevekkil olup giderim. Tevekkülün gemisi batmaz..

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ — İş işten geçtikten sonra boş. Ne yapsan fayda vermez. Oraya varınca tesbih böceği gibi büzülürsün. Otur sabret. Akıllı vakit bekler. Sel önünden kütük kapılmaz.

FİLİBELİ TOPAL HÜSEYİN — Bana bak ağa. Senin on dönüm yerin gittiyse bizim de dibi düz geçineceğimiz gitti. Bunca yıllık kazancımızdan, ekmeğimizden olduk. Senin şikâyetin kara tâli'dense bizim de kara vapurundan feryadımız var. Ben biriçkayı koşmayalı bugün beş hafta oluyor. Ağa, beş hafta, beş!. Sen gel de kırlangıcın zararını bibercidan sor.

MEHMET AĞA — A be denizi yakamazsam da cıvuzlardırım a?.

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ — Düğün evini bilmez çanak çömlek taşır.. Var git, kesene elverirse borozancıbaşı ol.

MEHMET AĞA — Ustamın adı Hızır elimden gelen budur. Arzıhal benden, buyurmak onlardan.. Canım sizin ne vazifeniz? Peynir yiyorsam suyu kendim bulacağım.

FİLİBELİ TOPAL HÜSEYİN — (Ayağa kalkıp fenerini yakmağa uğraşarak). Biz de vaktiyle çok arzıhaller vermiştik. Paşanin koynunu battal tobrasına döndürdük de yine faydası olmazdı. Uma uma döndük muma!. İşte ben feneri yaktım neme lâzım. Sen de var dört paralık mum al da derdine yan.

MEHMET AĞA — A be bir kere gider görür bakarım be. Tecrübeyi göğe çekmemişler a?

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ — Git. Git de ağzının ölçüsünü al. Ben oldum sencileyin sen de olursun bencileyin.. Sen orada yıllarca kaymakamlık, müdürlük bekleyen heriflerden sabırlı olmalısın ki, verdiğin arzıhalin hükmünü göresin. Öteki çıkmaz sokaktır ağa. Sen giderken ben geliyordum. Rafta şeker var ama bize göre değil!. Dilenci bir olsa şekerle beslerler..

FİLİBELİ TOPAL HÜSEYİN — Allaha ısmarladık ağalar. Bakalım gitsin gelsin de sonra görüşürüz. Doğmadık çocuğa kaftan biçilmez. Daha fol yok yumurta yok.

BİRKAÇ AĞIZDAN — Uğur ola Hüseyin ola be. A be gidiyor musun?

KARAGÖZ CEMİL (dahi kalkıp kunduralarını giyerek) — Ne dağda bağım var, ne çakaldan davam var. Hancının merkebi kaybolmuş, kimin vazifesinde? Beni bekle be Hüseyin.

FİLİBELİ TOPAL HÜSEYİN — Ne o korkarım yine fener almamışsın. Pilavı yiyen kaşığını yanında taşır.

HASAN ÇAVUŞ — Hadi git Cemil. Hüseyin ile git. Topal ile gezen aksamak öğrenir.

(Filibeli Topal Hüseyin ile Karagöz Cemil giderlerken Hasan Çavuş saatine bakarak)

HASAN ÇAVUŞ — Hadi hemşehri, biz de gidelim. Saat üçe varıyor. Horoz bile vaktinde öter.

HIMHIM MÜMTAZ (Kalkarak) — Mehmet Ağa'nın elini öp barış da öyle gidelim, çavuş.

MEHMET ÇAVUŞ — Şuna da bak. Dün kabak olmuş bugün etrafa boyun uzatıyor. Oğlan senin cemaziyelevvelini ben de bilirim be. Bana da mı lo lo lo!

HASAN ÇAVUŞ (cebinden fenerini çıkararak ve kalkarak) — A be Mehmet Ağa, sakalını değirmende mi ağarttın? Şakaya ilişilir mi? Sen bunamışsın da haberin yok be...

MEHMET AĞA — A be kahbe oğlu, bunamış diye senin ağa babana derler.. Her sakallıyı baban mı sanıyorsun?

HIMHIM MÜMTAZ (Hasan Çavuş'un fenerini yakarak) — Darılma ağa, Mehmet Ağa darılma. İstersen gelip elini öpeyim?

MEHMET AĞA — Hadi cehennem ol git be!.. Uğursuz Hımhım sen de?

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ (feneri hazır olduğu halde gelerek) — Uğur ola Ağa Mehmet...

HIMHIM MÜMTAZ (Hasan Çavuş ile beraber kapının yanına doğru giderek) — Safa geldin Mehmet Ağa...

MEHMET AĞA — Bana bak. Çok açılma soğuk alırsın!

HIMHIM MÜMTAZ — Ağa, sakın beni ağacıma şikâyet etme ha...

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ — Bizim kahve paralarını verirsin ha?..

MEHMET AĞA — Hadi diyorum size şimdi kalkarsam..

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ — Kalkar kalkar yine otursun. Allahaısmarladık.

HIMHIM MÜMTAZ — Kal sağlıkla baba.

MEHMET AĞA — Hımhım'la Burunsuz birbirinden uğursuz...

İKİNCİ MECLİS

(Topalla Cemil'den başka evvelkiler. Bir derviş içeriye girerek)

DERVİŞ — Esselamün aleyküm...

DİKRAN'DAN BAŞKA HEPSİ — Ve aleykümüsselâm...

MEHMET AĞA — Safa geldin erenler.

BURUNSUZ HASAN ÇAVUŞ — Erenler şu peykede Cezayir dayısı gibi kurulmuş oturan ihtiyara bu köyde Mehmet Ağa derler. Kulaklarına biraz pamuk tıka da geç otur.

MEHMET AĞA (Hiddetlice) — Oğlan... Seni alimallah... (Birdenbire) Yuvanı yaparım ha. (Burunsuz Hasan Çavuş'la Mümtaz, Mehmet Ağa'yı kızdırmak için bir iki kere öksürdükten sonra giderler. Mehmet Ağa, Derviş ve Dikran kalır. Derviş peykenin bir tarafına otururak)

DERVİŞ — Baba tütünün var mı tütünün? Bir lüle tütün verir misin bana?

MEHMET AĞA (Tütün kesesini Derviş'e atarak) — Al evlat. Al doldur çıbığını da keyfine bak.. Benim elim açık, kesem boldur.

(Derviş torbasından kısa çubuğunu doldurduğu sırada) Sen ne yandan gelirsin böyle erenler?

DERVİŞ — Seyyah nereden gelir? Allah'ın kırlarından.

DİKRAN (Maşa ile ateş götürerek) — Sade mi, şekerli mi?

DERVİŞ — Ne... Allah'ın kırları mı?

DİKRAN — Hayır kahve!.. Şekerli mi olsun, sade mi?

DERVİŞ — Bedava olsun da ister şekerli yap ister zehirli!

(Dikran Mehmet Ağa'nın yüzüne bakar ve)

MEHMET AĞA — A be Ahmed'in öküzü gibi ne bakarsın?.. Bu kahvede herkesin borcunu kim verirse yine o verir be! Sen bana dua et be!.. Sade olsun. Yorguna sade kahve şekerlisinden tatlı gelir.

(Dikran ocağın yanına gider, kahve pişirmekle uğraşır)

MEHMET AĞA — Sen hangi tarîkten oluyorsun evlât?

DERVİŞ — Seyahat tarîkindeyim baba. Seyahat tarîkindeyim. Âlemin gamsız bir köşesini, belâ görmemiş bir tarafını bulmak için seyahat ediyorum.

MEHMET AĞA (Kendi kendine) — Tavşan dağa küsmüş dağın haberi olmamış. Bu da feleğe küsmüşlerden... (Cehrî) Anladık ama.. Âşıka nişan, dervişe bürhan lâzım. Senin pîrin, tarîkin yok mu?

DERVİŞ — Tarîkim Hak yoludur. Pîrim de sabır ile kanaat.

MEHMET AĞA — Yolun pek doğru oğul. Yolunda giden yorulmaz. Kanaat gibi devlet olmaz.. Ama senin ağzın başka, sen dervişe benzemiyorsun evlat. Bir şeyhe mürid olup anı uçurmalısın ki derviş olduğunu anlayalım.

DERVİŞ — A baba nice insanlar vardır ki, ağzı kılığına, kılığı kendine uymaz.

MEHMET AĞA — Surete bakma siyrete bak demişler.. Sen derviş değilsin.

DERVİŞ (Dikran'dan kahve alarak) — Dervişim baba. Dervişim, kalenderim, seyyahım. Ah!.. Ne vazifen? Niye kurcalayıp duruyorsun? Nene lâzım senin baba?

MEHMET AĞA — A be dilin İstanbulluya çalıyor senin.. Nerelisin sen?

DERVİŞ — Her taraf benim memleketimdir baba. Her taraf. Yersiz olanın her yer vatanıdır. Yari olmayanın herkes yâridir. Nerede doğduğumu, nereli olduğumu, ne olduğumu ben de bilmiyorum, sen de bilme. Al. (fincanı vererek) Al!.. (kendi kendine) İçemiyeceğim...

MEHMET AĞA — Bir müddet dervişe baktıktan sonra kendi kendine) Bu kadar telâş ediyor. İnkârı ikrar yerine geçer.

DERVİŞ (Biraz düşündükten sonra) — Of... of...

MEHMET AĞA — Ne o evlat? Başında sevda mı var? Neye âh ve of çekiyorsun bakayım? Karnın mı tok değil? Koynunda kesen mi yok? Mangırın mı tükendi?

DERVİŞ — Mangır dediğin ne oluyor baba?.. Benim mangır neme lâzım?.

MEHMET AĞA — Derviş, para ile biter her iş.. Şık şık eden nalçadır, iş bitiren akçedir.

DERVİŞ — Senin gibi erler sağ olsun. Hangi köye kondumsa yiyecekten bol bir şey bulmadım. Doyduktan sonra ziyadesi harâmdır.

MEHMET AĞA — A be çocuk. Sen dibi düz başka imişsin. Büyükten küçülmüşe benziyorsun sen..

DERVİŞ — Ben hiç bir şey değilim ağa, hiç bir şey değilim. insan değilim. Hayvan değilim, Allah'ın doğduğuna pişman bir mahlûkuyum.

MEHMET AĞA — Bir gizli derdin var senin. Yüzüne baktıcığın apaçık gözüküyor. Alnının kara yazısı seçiliyor. Söylesene bana bakayım?.. Ha?. Ne o öyle şaşkın şaşkın ne bakıyorsun be?. Maksûmsun, sana bu çağda gam ne imiş. Dervişsin, evermezsin, karı kaydına düşmek senin için değil. Söylesene oğul, bir kızanın saçına gönül mü bağladın yoksa ha... Oynaşından mı ayrılık göründü?. Yavuklundan mı oldun, ne oldun?

DERVİŞ — Kes, kes... Allah aşkına sesini kes... (Ağlayacak gibi olur).

MEHMET AĞA — (Kendi kendime) Çocuğun yarasına tuz ektim. Sivilcesini kurcaladım çıban ettim. (Cehrî) Yoksa senin de benim gibi on dönüm yerin mi gitti?.. Oğul...

DERVİŞ — Benim ne yârim var, ne yerim var. Yine olmasın. Ben Allah'tan üstünde duracak bir karış yer istemem, altında yatmağa bir avuç toprak isterim...

MEHMET AĞA — Anladık ama. Derdin nedir bana da söyle... Derdini saklayan derman bulamaz. (Kendi kendine) Çocuğu gözüm ısırıyor.

DERVİŞ — Baba seyyah kısmı dünyanın her tarafına gider. Her halini görür. Herkesle, her türlü milletle görüşür. Kiminin derdine ortak olur. Kimin sürûrundan pay alır.. Öyle adamlar görür ki,. hallerine bakar rikkat bulur. Öyle hallere tesadüf eder ki sahiplerini görür ibret alır. Bir gün gülerse yarın ağlar. Yarın matem tutarsa öbür gün düğün eder...

İrfan sahibi bir kalenderden ziyade kederle sürûrun kalbe olan tesirâtını görecek yoktur.

MEHMET AĞA — Oğul bu dillerinden anlamıyorum. Ben sana derdini soruyorum. Sen bana aklımın ermediği sözlerden cevap düzüp veriyorsun.

DERVİŞ — Bir acıklı rivayet dinledim ağa, Babaeski'de bir musibet naklettiler. Ah keşke dinlemeseydim. Sağlıkla dünyaya gelmeseydim!

MEHMET AĞA — Adam sen de. El için yanma nâre. Yak çıbığını safanı ara, demişler bilmiyor musun? Babaeski'de süledilerse demek sen Edirne'den geliyorsun?

DERVİŞ — Edirne'den geliyorum, Edirne'ye de kim bilir nereden geldim... Orası sana lâzım değil, istersen işittiğimi söyleyim?

MEHMET AĞA — Süle oğul süle. Ben dinlemekten de hoşlanırım. (Dikran bu sırada uyuklamağa başlar.)

DERVİŞ — Lâkin ne kadar mümkünse o kadar kısa söyleyeceğim.. Bir İstanbullu çocuk, yirmi yaşında var yok bir bey, hem de kibar evladı. İstanbul'da bir kız sever. Kız kibar değil, şehirli de değil, kul cinsidir, ha, şey.. kul cinsi imiş, Çerkes.

MEHMET AĞA — Ey? (Kendi kendine) çevir kazı yanmasın.

DERVİŞ — Mehmet Bey bu kızı...

MEHMET AĞA — Ne.. Mehmet Bey mi?..

DERVİŞ — Evet Bey.. çocuğun adı Mehmet imiş. Mehmet Bey bu kızı bir paşa kızıyla beraber bir arabada görerek sevmiş. Hem de o paşanın kızının cariyesi olduğunu bilerek sevmiş. (Mehmet Ağa bu esnada bir iki kere öksürür.)

DERVİŞ — Hanım halayık. Araba ile seyre gittikçe Mehmet Bey de hayvanına binip birlikte gidermiş... Birbirleriyle bu yolda görüşmüşler. Birbirlerini sevinceye kadar görüşmüşler...

MEHMET AĞA — Güzeller âdeme çok iş ederler, soyarlar âkıbet derviş ederler.

DERVİŞ — Sen onların güzel olduğunu ne bilirsin?

MEHMET AĞA — Ne bileyim ben? Öyle gözümün önüne geliverdi. Kaçan böyle senin gibi bir babayiğidin öyle bir yosma Çerkes kızanıyla bile görüşmesi ne mutlu olur diye hatırıma geldi de oğul. Ne ise canım... Şu hani dervişin fikri ne ise zikri de odur derler de.

DERVİŞ (Kendi kendine) — Subhanallah... (Cehri) O paşanın kızı da bilmem ne bey derler birinin oğluyla işâret, muhabbet edermiş. Onun için halayığına Mehmet Bey'le görüştüğünden dolayı hiç sesini çıkaramayıp sükût, müsaade edermiş. Her ne ise. Günün birinde paşanın kızı vefat eder, o vefat edince Raksâver de bir daha görünmez olur.

MEHMET AĞA — Bu şimdi dediğin şey halâyığın adı mı oluyor?

DERVİŞ — Raksâver mi?.

MEHMET AĞA — Ha. Adı bu muydu?..

DERVİŞ — Bu muydu?.. Ben ne bileyim?.. Buymuş. Raksâver derlermiş. Öyle naklettiler.

MEHMET AĞA — Öyle ya canım. Babaeski'de dinlemişsin. Ey.. bir daha görünmez olur ha?

DERVİŞ — Evet, görünmez olur. Belki vefat eden kızdan ziyade görünmez olur. Çünkü hanımının hiç olmazsa bir mezarı var ki, nerede olduğuna alâmet olur. Fakat kendisinden... ondan. Ah!.. Şaşırıyorum. Halayıktan mezar kadar bile nişan görünmez, Mehmet Bey ise hasretle, muhabbetle acınır hallere girer. Döşeklere serilir. Hekimler tebdil-i hava etmesine karar verirler. Babası da tutar bunu zarına zoruna Rumeli'ne yollar ki Rumeli paşası da Mehmet Bey'in amcasıymış. Her ne ise, altı ay sonra, Rumeli'nde iken Mehmet Bey işitir ki, ölen kızın ninesi gördükçe meraklanıyormuş diye Raksâver'i pazara kaldırmışlar. Ondan sonra ne kızın ne olduğunu, ne de kendini bilir. Amcasının yanında oturur oturur ama nasıl oturur? Orasını Allah bilir! Aradan bir hayli zaman geçer. Mehmet Bey nasılsa amcasından ayrılır gider. Beri tarafta babasının da İstanbul'da olduğunu işitir. Ninesinin üstüne olur olmaz bir başka karı aldığına hiddet eder. Bunun için babasına küskün, bir, zaten babası da bir başka sebeple Mehmet Bey'e darılmış. Bunun için de yüzü yok, iki, ne amcasının yanında kalır, ne kalmayı ister. Ne babasının yanına gider, ne gitmeği ister, ne bir yerde durur. Ne gideceği yeri bilir ..kendi fırtınaya uğramış tahta kırığı gibi/dalgalar, köpükler içinde görünmez olmuş akıntılara karışmış gidiyor... Gönülü de boraya tutulmuş kâğıt parçası gibi rüzgârın önüne düşmüş. Gittikçe havalanıyor. Havalandıkça da gitmekte!... İşte baba. Dinlediğim, düşündüğüm hikâye bu, derdim bu... dinlediğime pişman oluyorum. Düşündükçe de perişan!

MEHMET AĞA — Evlat, kişiye çokluk kendine benzeyenlerin nali acıklı gelir. Sakın sen de Mehmet Bey gibi bir belâya mı uğradın yoksa?

DERVİŞ — Uğradımsa uğradım. Baba sen de anladınsa anladın. Söyleyenden dinleyen ârif gerek. Ârife bir işâret elverir.

MEHMET AĞA — Gam çekme oğul. Gam çekme... Su bulanmayınca durulmaz. Kıştan sonra bahar olur. Dağ yürümezse abdal yürür de, tahammül et. Kısmetinde ne varsa kaşığına çıkar. Sabır ile koruk helva olur, dut yaprağı atlas. Acele işe şeytan karışır. Firkatin sonu vuslattır. Zahmet çeken rahat bulur. Mihneti kendüye zevk etmedir âlemde hüner.. (Koynundan kâr-ı kadîm saatini çıkarıp bakarak) Saat dört. Seni bu gece bizim eve götüreyim. Yarın sabah yoluna gidersin. Hadi kalk, sana kahve peykesinde yatmak yakışmaz.

DERVİŞ — Sen beni misafir diye kabul edince ben de senin davetini kabul ederim... Buyur gidelim.

MEHMET AĞA — A be Dikran, Dikran be....

DİKRAN (Telâş ile uyanarak) — Ha... (Kendini toplayarak) Buyur ağa?

MEHMET AĞA — Yarı ömrün uyku ile geçiyor be... Kalk şu bizim feneri uyandır da sonra uyu... (Dikran feneri yaktığı sırada Mehmet Ağa ayağa kalkarak) Hadi oğul. Bizim ev buraya yakındır. Şuradan şöyle saptıcağın ereriz. İstesen ışıksız da gideriz a. İstanbul sokakları gibi burada köpek bolluğu yoktur...

(Dikran feneri Mehmet Ağa'ya verir, Derviş çubuğunu silkip torbasına kor. Mehmet Ağa kahve kapısından çıkarken kendi kendine)

MEHMET AĞA — Elması çamura atmışlar, yine elmas yine elmas... Bu bizim Rumeli paşasının kardeş oğlu Mehmet Bey...

(Çıkarlarken perde iner.)

Sabr u sebat, İstanbul 1294/1875, s. 39-60.

DUHTER-İ HİNDÛ'dan

Üçüncü Fasıl

DÖRDÜNCÜ TEMÂŞÂ

(Ebvâbında İngiliz bandıraları mütemevviç bir kışlanın pişgâhı müşâhede olunur.)

BİRİNCİ MECLİS

(Sir Bortel, İngiliz suvari zâbitân ve neferâtı, köy ihtiyarları olmak üzere dört beş Hintli bir kenarda kemâl-i ye's ü ıztırap ile dururlar. Bunlardan birinci ihtiyar diğerlerinden ziyade bî-tâb ü tüvân görünür.)

SIR BORTEL (İhtiyarlara) — İsyan ekseriya adaletle sükûnet bulursa bazı kere de zulüm ile teskîn olunur. İşte madem ki köyleriniz vergilerini edâ etmiyorlar, isyan ediyorlar demektir. Madem ki isyan ediyorlar, ben de zulüm etmeğe kendimi mecbur bilirim.

BİRİNCİ ZABİT — Sir, muamelât-ı âdilâneniz hiç bir zamanda zulüm addolunamaz. Evâmir ve tedâbiriniz adl-i mahz ve kerâmet-i sarfadır. Avâmın türrehât ve hezviyâtına havâle-i sem'-i itibâr buyurmamalısınız, sizin ef'âl ve harekâtınızı temyîze kimsede iktidar yoktur.

BİRİNCİ İHTİYAR (Kendi kendine) — Böyle müdâhenekâr ve riya-pîşe memurîn ile mahsur olan Sir Bortel mağrur-ı satvet olmakta bir dereceye kadar mazûr olsa da müdâhinleri istihdâm ettiğinden dolayı yine sezâvâr-ı takbîh addolunur. (Tazallum ve niyâz ile cehren) Sir Bortel memlekette kıtlık var, kıtlık ne demek olduğunu bilmiyor musunuz?

SIR BORTEL (Zâbitlere) — Bu ihtiyar ne söylüyor?

İKİNCİ ZABİT — Yalan söylüyor Sir!. Hiç birinin aslı yoktur. Açlıktan değil yalandan helâk oluyorlar.

SIR BORTEL — İster yalandan ister gerçekten ölsünler.

ÜÇÜNCÜ İHTİYAR — Köylü ekecek buğday değil, yiyecek buğday bulamıyor. Hayvan gibi otlaya otlaya mideleri şişip helâk oluyorlar. Kimsede candan başka verecek şey kalmadı. Kıtlık ne demek olduğunu bilmiyor musunuz?

BİRİNCİ İHTİYAR — Ben bile köyümün ihtiyarı iken üç gündür ağzıma bir lokma girmedi. Bir lokma! Ah!. Gözlerim kararıyor, başım dönüyor! Sir! Size söylüyoruz : Kıtlık ne demek olduğunu bilmiyor musunuz?

SİR BORTEL (Saatine bakarak) — Ben uzun lakırdı bilmem, köylü geçen sene ettiği tenbelliğin bu sene cezasını görüyor. Benim ne vazifem?.. İşte hepinize bir çeyrek müsaade. Ya vergileri köylülerinizden tahsil edeceğinize söz verirsiniz, yahut bir çeyrek sonra, size önceden tertip etmiş olduğum mücâzâta rıza verirsiniz.

ÜÇÜNCÜ İHTİYAR (Sûz u güdâzla) — Merhamet ediniz Sir!.. Bizim elimizden ne gelir? Biz ne yapabilirizz? Vergilerini edâ etmemek için köylüyü biz mi teşvîk ediyoruz? Zaruret mecbur ediyor. Tahsildarlarınız gelip köyü aramadılar mı? Halimizi görmediler mi? Kimin elinde sikkeye müteallik hattâ bir bakır parçası buldular da almadılar? Kimin destârını çıkarıp zünnârını zaptetmediler? Hangi evde insan lâşesinden başka yiyecek buldular? Hangi insanda kefenden başka giyecek gördüler? Size hakikat-i hâli bildirmiyorlar mı? Yoksa kıtlık ne demek olduğunu bilmiyor musunuz?

SIR BORTEL — Köylüde vergilerini edâ edecek para yoksa siz ki köylülerin ihtiyarlarısınız siz kendi kesenizden tediye ediniz.

İHTİYARLARDAN BİRKAÇI — Biz.. biz ne verelim? Bizim nemiz var ki vereceğiz? Canımızı mı verelim?

SİR BORTEL (Saatine bakarak fütursuzlukla) — On iki dakika kalmış, ya vergi, yahut ceza!. Ne diyeceksiniz?

DÖRDÜNCÜ İHTİYAR (Gayr-ı irâdî bir tehevvürle) — Ah!. Siz kıtlıktan beter belâ imişsiniz! Kıtlık bir mülkün varını yok ederse de sizin gibi yokluğa musallat olmaz! Siz yoktan var çıkarmak istiyorsunuz.

Kaht bir memlekete istilâ eder, mahsulâtını yağma eder, siz mahsulâtı yağma olunmuş bir memlekete müstevli oluyorsunuz!. Bize iâne edecek yerde bizden iâne bekliyorsunuz!

SİR BORTEL — Eyâletin borcu var, sizden tahsil olunacak para, onun faizi içindir.

ÜÇÜNCÜ İHTİYAR — Sir! Eyaletin vâridâtını siz bizzat cep harçlığı ediyorsunuz, bizden aldığınız verginin sefâhatten başka hiç bir emel yolunda sarfolunduğunu görmüyoruz! Borcumuzun on katını on kere vermeğe muktedirsiniz. Bir fedakârlık, bir büyüklük edip düyûnumuzu tesviye etseniz ne olur? Dünyada bir güzel nâm bırakmış olursunuz. Halbuki siz eyâletin borcunu vermek şöyle dursun, bir yandan yine istikrâzlar edip, Avrupa'nın da nısfından ziyadesini zevk ü safa yolunda heder ediyorsunuz, maîyetinizdeki zâbitân sırmalara garkolmuş, sarayınızın beş saat mesafe ötesinde neferâtın caket yerine pirinç çuvalı, kasket yerine ne külâh giydiğinden haberiniz yok! Yaldızlı sandalyelerde oturur, ipekli karyolalarda yatar, müzeyyen tahtırevanlara binersiniz... Yıkılmış damlar altında yıldız sayarak yatan fakiri, güneş altında yana yana oturan biçareyi, gayretinden küplere binen bizim gibi erbâb-ı hamiyeti düşünmezsiniz! Şurada bir tenbelhane yaptırıyorsunuz, ne lüzûmu var? Serhadlere istihkâm yaptırsanıza.

Rusya karakuşu kanatlarını açmış, buralarını almak havasında uçuyor. Bir gün gelir ki başınıza konmuş olan hümâ-yı devleti pençesine alıp mahveder! Siz bunları asla düşünmüyorsunuz. Ah Sir! Ne kadar bed-hâh,bed-hâh-ı vatan, ne kadar hâin-i milletsiniz, haberiniz var mı?

SİR BORTEL — (Yine saatine bakarak fütûrsuzlukla) — On dakika kalmış, ya vergi, yahut cezâ! Ne diyeceksiniz?

ZABİTLERDEN BİRİ (Kendi kendine) — İyi ki bu kadar lakırdı işitti de gazaba gelmedi! Tabiatı anlaşılmaz ki... her gün bir başka halde tecelli eder.

BEŞİNCİ İHTİYAR (Sir Bortel'e) — Sir, şahs-ı evvel bulunmuşsunuz, halimizi herkesten evvel bilmelisiniz. Bir kere de bizim köye gidiniz. Bizzat gidiniz de köylülerin halini seyrediniz, bakınız ayakta durmağa mecal bulacak bir adam görür müsünüz? Bir kulübenin içerisine giriniz, o genç valideyi görünüz ki, memedeki çocuğuna süt verecek yerde açlığa tahammülsüzlüğünden ciğer-paresinin derisini delmiş de kanını emiyor, bir tarafta kocası yatmış, kalkıp da men'etmeğe mecali yok, yardım için biri kolunu uzatacak olsa açlığından elini ısıracak! Bir aile sahibi kocakarı bahçedeki çardağın altında ruh teslim etmiş, cenazesini kaldıracak adam yok. Kızları hakîrenin na'şını gözyaşlarıyla yıkar, gelinleri biça-

renin yüzünü kendi kanıyla boyamağa uğraşır[1], kimi toprak yer, hava ile doymak ister, kimi sinek avlar, karınca yumurtasıyla gıdalanır, köyü bir matem, bir musibet kaplamış, kulaklarınız âh ü enînden başka ses duymaz. Gözlerinize mezara tahavvül etmiş evlerden, ceset haline girmiş vücutlardan başka alâmet görünmez; valideler haykırır, çocuklar ağlar, kardeşler birbirine sarılmış, babalar matem eder! Bir kuru ekmek parçasını mezada koymuşlar, gören nakd-i cânını verir; ortaya bir kartal lâşesi atılmış, bir kemiğini koparmak için birkaç kişi kan döker! Mezarlarda ölü kalmamış, sırtlan gibi yer kazarlar, ağızlar havaya açılmış, bir yağmur yağacak olsa bir damlası yere düşmeyecek! Ortalığı bir sıcak duman bürümüş, güneş tutulmuş gibi görünür, oradan geçip bir eve daha giriniz, yeni evlenmiş bir yiğit görürsünüz; açlıktan kanı buz tutmuş, soğuk elini zevcesinin alnına koymağa uğraşır, komşusuna uğrayınız, henüz kocaya varmış bir geline tesadüf edersiniz, susuzluktan cismi ateş kesilmiş, hararetli göğsünü zevcinin dudağına götürmeğe çabalar! Kimi evladının ateşini gözünün yaşıyla söndürmek ister, kimi valideyninin gözyaşını kalbinin ateşiyle kurutmağa çalışır. Yağmur yerine kazâ yıldırımları yağar, yıldırım gibi belâ taşları dökülür, mabet kapısında bükülmüş boyunlar, duvar dibinde kıvrılmış beller, güneş altında çatlamış dudaklar, ot yemeden şişmiş karınlar, semevâta dönmüş gözler, soluk benizler, yolunmuş saçlar,hareketsiz kalmış yürekler, keşkül olmuş avuçlar, kederler, belâlar, kazalar, kıyametler, velveleler, vaveylâlar, zaruretler, muzâyakalar, kaht u galâ her tarlaya, her kulübeye, her şahsa, her kalbe istilâ etmiş. Belâ belâ üstüne, keder keder üstüne geliyor, kaderin, kazânın zulmü, dehrin kahr u kederi elvermiyor da siz de mi köylüyü böyle gadirlerle dağdâr edeceksiniz? Bir harabeyi yıkmaktan ne çıkar? Cenazeden can mı alınır? Açılmış yaraya hançer saplanır mı? Hâkistere ateş verilir mi? Siz zarurete isyan nazarıyla mı bakıyorsunuz? Siz fakra, ihtiyaca itaatsizlik mânâsı mı veriyorsunuz? Ne yapıyorsunuz? Bizden ne alacaksınız ki ne istiyorsunuz? Bize adliniz, insafınız yoksa gözünüz de mi yok? Halimizi görmüyor musunuz? Köylüye hükmünüz, galebiniz varsa hakkınız da mı var? Tarihe müracaat etmiyor musunuz? Siz nefsâniyeti hakkaniyet mi zannedersiniz? Siz zulme, ihânete adl ü siyanet mi dersiniz? Can sizin indinizde câni demek midir ki, herkesin kanını dökmeyi kanun sanıyorsunuz? İnsaf.. İnsaf!. Gaddar adamlar!

SİR BORTEL (Yine saatine bakarak fütursuzlukla) — Beş dakika kalmış. Ya vergi, yahut cezâ!. Ne diyeceksiniz?

---

1 Mestânın yüzünü boyamak putperestlerce âdet olduğum imadır. (Not metne aittir).

BİRİNCİ İHTİYAR (Başı dönmüş gibi) — Ah!. Kud.. kudretim.. mec.. me.. meca.. mecalim kalmadı. Üç günden beri, bir bir lokma! (Bağırarak) Ah! Yemek!.. yemek!. (Sendeliyerek yere yıkılır.)

SİR BORTEL (Askerlere) — Şu hilekâr ihtiyarı alınız, götürünüz, ağzındaki dişleri sökünüz, bir tanesini bırakmayınız ki şimdiden sonra da yiyecek bulursa yiyemesin! (Askerlerden birkaçı Birinci İhtiyarı götürür.)

DÖRDÜNCÜ İHTİYAR — Ah! Sir, Sir! İnanmıyor musunuz? Sözüne inanmıyorsanız fakirin yüzüne bakın! Herif açlığa tahammülsüzlüğünden yıkıldı. Ah!. Ağzındaki peynir dişlerini söktürecek! Bize vahşi dersiniz, vahşiyiz diye etimizi mi yiyeceksiniz? Medenî canavarlar!

İKİNCİ MECLİS

(Birinci İhtiyar ile iki neferden başka evvelkiler)

BEŞİNCİ İHTİYAR — Hata imiş ki biz sana halimizi olduğu gibi bildirmiyorlar sanırdık. Meğer sen zaten denî ve gaddar halkolunmuşsun! Karînlerin şer ve gazabına uğramamak için ne yapacaklarını bilmez olmuşlar.. müdâhin olup etrafını, hulûs ve muvâzaa ile önünü almaktan başka çareleri, tedbirleri kalmamış. Meğer sen mesned-i ikbâle irtikā için insan cenazesinden merdivenler yaptırıp baktıkça, dinledikçe safâyâb olmak için de feryat ve nâleden çalgılar, mazlum kanından fıskıyeler, gözyaşından çağlayanlar istermişsin! Zannetme zâlim, zannetme ki dünyada daima hâkim kalırsın. Elbette bir zaman gelir, zulmüne mahkûm olanlardan mazlum olursun! Şu kara toprağin altında cihanı iki üç kere doldurur, senin gibi nice zâlimler, hâkimler vardır. Ne kadar kavî, ne kadar muktedir olsan, işte dünyayı dönmekten çevirmeğe kādir olamazsın! Elbette bir zaman olur ki, nâ-ehle nasib olan fırsat gibi fevt olup vücûdun da, satvetin de bî-nâm u nişân kalır! Yılanlar, akrepler arasında târümâr olup gidersin! Yatacağın menhûs toprağa atılan nefret taşları sana şu fıkara parasıyla yaptırdığın tenbelhânelerin onu büyüklüğünde bir mezar tayin eder! Ondan başka bu dünyada yâdolunacak eserin kalmaz!

SİR BORTEL (Askerlere) — Alın şu âsi herifi de götürünüz, çırçıplak soyunuz, saçlarından ağaca asınız derisini cımbızla kopara kopara

gebertiniz de görsün, bana itâle-i lisan etmenin belâsını, devletimize isyan etmenin cezâsını görsün!

BEŞİNCİ İHTİYAR (Takarrüb eden askerlere) — Sonra da kemiklerimi âmiriniz olacak şu köpeğin önüne atınız! (Bortel'e) Açlıktan öleceğime böyle öleyim de bari seni doyurmuş olayım, darağacı ormanında büyümüş hûn-rîz canavar!. (İki askerin kolunda olduğu halde götürülür.)

ÜÇÜNCÜ İHTİYAR (Bir teheyyüc-î bî-ihtiyar ile) — Bana bak sahib, benim onlar gibi karnım aç değil, geçineceğim de yok değil, karnım tok, param istediğimden çok, bununla beraber köylü tarafından verilecek vergiyi kendi kesemden edâ edeceğime aklın yatmasın. Ben paralarımı sizin gibi para için adam öldürenlere değil, parasızlıktan ölenlerin çocuklarına vereceğim!

SİR BORTEL (Gülerek) — Bunak herif! Sen de mi eceline susadın?

ÜÇÜNCÜ İHTİYAR — Eceline susamayanın senin huzurunda işi nedir, alçak!

SİR BORTEL — Sen kim oluyorsun?

ÜÇÜNCÜ İHTİYAR — Ben mi? Ben yelpaze tüccarından Vaysiya Bedryapum sahibin biradeyim : Ben öyle bir âdemim ki şahs-ı evvel değil ulâ-ül-eşhâs olsan da sana râmolmayacağım! Vaktiyle bizden size tebaiyyet etmeyenlere gösterdiğiniz şiddetlerin hepsini birden bana hasredecek olsanız, elinize vücûdumdan gayrı cân alacak bir şey girmez. Vücûdumda da canımdan başka bir alacak bulamazsınız! Beni zincirlerle bend edersiniz, fakat boynuma lanet halkası takamazsınız! Bana kefen giydirirsiniz, fakat namus-ı mâder-zâdımın hil'atini lekedâr edemezsiniz! Benim definem var, zindanda oturacağımı bilsem yine size yerini bildirmem. Ölürüm, geberirim, kendi payıma düşen vergiden başka bir pul bile vermem. Beni şimdi tanıdınız mı? Kim olduğumu bildiniz mi? İsterseniz bir daha söyleyim, ben yelpaze tüccarından Vaysiya Bedryapum sahibin biraderiyim!

SİR BORTEL — Demek oluyor ki sen de ceza kılıcının üzerine atılmak için gelmişsin? Hadin. Şu yelpaze tâcirinin de ömrünü yele veriniz!

ÜÇÜNCÜ İHTİYAR (Askerler ile gönderilirken bir hâl-i mehîb kesbederek) — Bortel!.. senden intikamımı alan bulunur!.

ÜÇÜNCÜ MECLİS

SİR BORTEL, ZABİTÂN ve NEFERÂT, DÖRDÜNCÜ ve İKİNCİ İHTİYARLAR

SİR BORTEL — İhtiyarlar. Siz de arkadaşlarınızı takip edecek misiniz? İşte bir çeyrek geçti. Biliniz ki ne cevap verecekseniz ya helâkinize yahut necâtınıza sebep olacak!

İHTİYARLAR (tazallum ve niyaz ve havf ve ihtiraz ile) — Ah! Sir, Sir. Biz ne verelim? Biz.. biz ne diyelim? Ne yapalım! Bir paramız, bir pulumuz yok! Rezzâk-ı cihan hakkıçün ki ikimiz de iki gündür bir lokmaya muhtacız!.

SİR BORTEL — (Dördüncü ihtiyarı göstererek) — Şu edebsizi de götürünüz!

DÖRDÜNCÜ İHTİYAR — Âh!. (Haykırarak) Siva.. Siva! İntikamını kimlere saklıyorsunuz? Hiç bir şey dilemem Bortel, hiç bir şey dilemem, şu felek kubbesi başının üstüne yıkılsın!

SİR BORTEL (Askerlere) — Kolundan kan alsınlar. Baş ucunda durunuz. Eğer para vereceğine taahhüd ederse kolunu bağlar salıverirsiniz, yok eğer yine inadında devam ederse öylece bırakırsınız, kanı aka aka canı da çıkar gider!

(Dördüncü ihtiyar ah ü enîn ile bîhûş olarak götürülürken)

SİR BORTEL (İkinci ihtiyarı göstererek) — Şunu da alın götürün. Karnı açmış yemek veriniz, hem de Hint yemeği olsun, yani baharı çok olsun, fakat sonra bir yudum su vermeyiniz. Vergiyi tahsil yahut kendi edâ edeceğine söz verirse, ne âlâ, olmazsa susuzluktan çatlasın!. Hadi götürün diyorum!

İKİNCİ İHTİYAR (Takarrüb ederek) Sir, ibtidâ size bir ifadem var..

BORTEL — (Askerlere) — Bırakınız bakalım ne diyecek? (İhtiyara) Çabuk söyle.

İKİNCİ İHTİYAR — İfade dediğim bir sırdır. Beni koyuvermeğe yemin ederseniz ifade ederim.

SİR BORTEL (Umuma) — Bir lahza bizi yalnız bırakın.. (Giderler. İhtiyara) Nasıl sır?

İKİNCİ İHTİYAR — Size dair..

SİR BORTEL — Ey söylesene!

İKİNCİ İHTİYAR — Ey, yemin etsenize!

SİR BORTEL — Nasıl yemin istersiniz?

İKİNCİ İHTİYAR — Beni koyuvereceğinize..

SİR BORTEL — Edeyim: Namusum hakkıçün ki.. eğer..

İKİNCİ İHTİYAR — Yok yok, acele etmeyiniz Sir hazretleri

SİR BORTEL — O niçin?

İKİNCİ İHTİYAR — Bakalım ben sizin namusunuzu tasdîk ediyor muyum ki ona yemin ediyorsunuz?

SİR BORTEL (Hiddetini hazm ile) — Niçin tasdîk etmiyorsun namusumu?

İKİNCİ İHTİYAR — Sırrı bildirdikten sonra sebebini anlarsınız!

SİR BORTEL (Kendi kendine) — Bu ne tecavüz? Şimdi çıldıracağım!. (Cehrî) Öyle ise Allah'ın nâmına kasem ederim.

İKİNCİ İHTİYAR — Sizin Allah'a da itaatiniz yoktur.

SİR BORTEL (Kendi kendine) — Şimdi çatlayacağım!. Bu ne cesaret! (Cehrî) Herif sırrı söyler söylemez ben seni.. ihya ederim. Hakkımda hayırlı bir şey mi? Çabuk söyle. Yoksa şimdi seni!.. Affederim korkma, diyorum.

İKİNCİ İHTİYAR (takarrüb ve mekânetle) — Hayvanınıza bininiz. Doğru Gotalve köyüne gidiniz. Orada Sütti mezarlığı vardır. Bugün o mezarlıkta akşama kadar bulununuz. Elbette bir İngiliz zabiti ile tebdil-i kıyafet etmiş bir İngiliz karısı görürsünüz. O İngiliz Binbaşı Mister Tomson'dur, yanındaki kadın Sir Bortel hazretlerinin sevgili madaması Elizabet'tir!.

SİR BORTEL (Dehşet ve telaşla) — Elizabet mi?..

İKİNCİ İHTİYAR (Gülerek) — İşte gördünüz mü? Namusunuz için edeceğiniz yemine inanmamakta haklı imişim değil mi?

SİR BORTEL (Kendi kendine, deli gibi) — Elizabet!.. Elizabet!.. O Sirgotti'de hemşiresine gittiydi! Âh! Bu herif.. bu herif benim namusumu berbat etti. Bu herif beni öldürdü! Bu herif benim hânedânımı yaktı! Bu herif benim şanıma hakaret etti!. (Bağırarak) Gelin neredesiniz köpekler! Orada kimse yok mu? Geliniz, buraya geliniz.

(Maîyetin hepsi bir telâş ile gelirler). Neredesiniz diyorum? Size beni yalnız bırakın diye kim dedi? Size yerin dibine geçin diye kim emretti? Size söylüyorum? Kim dedi? Kim emretti? Bu herifi alınız bu herifi mahvediniz! Daha duruyorsunuz!.. Daha yüzüme bakıyorsunuz! Şimdi hepinizi tardederim. Şimdi hepiniz mahvolursunuz. Bu herif beni öldürdü. Bu herif beni yaraladı! Bu herif benim göğsümü yardı, yüreğimi deldi, gönlümü paraladı!. Bu herif kafamı, gözümü yardı! Canımı yedi! Kemiklerimi kırdı! Size söylüyorum şu herifi alınız, öldürünüz, gebertiniz, diyorum! Hepinizi mahvederim diyorum! (Soluyarak sandalyeye düşer.)

İKİNCİ İHTİYAR (Karakollar ile götürülürken) — Sen beni ömrümden meyus ediyorsun, ben de seni deyyus ettim!. (Kahkaha ederek) Erzel, namussuz!.

SİR BORTEL (Mecnûnâne bir şitâb ile) — Daha söyletiyor musunuz? Şimdi hüre-i arzı yakıp berbad ederim ha!

ZABİTLERDEN BİRİ (Diğerine) — Yine delilik nöbeti geldi!

SİR BORTEL (Giderek) — Hayvanımı! Hayvanımı arkamdan yetiştiriniz!.

(Birkaç kişi seğirtirler.)

ZABİTLERDEN BİRİ — Bu ne rezalet? Biz burada maîyet memuru muyuz, yoksa deli güllâbicisi miyiz? Bu herif gittikçe çıldırıyor, ne zamana kadar tahammül edelim?

DİĞERİ — Bu kadar lutf ve ihsanını görüyoruz. Nasıl tahammül etmeyelim. Doğrusu ben parayı doğruluktan ziyade severim!.

NEFERLERDEN BİRİ (Kendi kendine) — Alçak!..

ZABİTLERDEN BİRİ (Sonra söyleyen zabite) — Öyle ama, biraz da halkı düşünmeliyiz. Bu herif gittikçe azgınlaşıyor!..

YİNE O NEFER (Kendi kendine) — Öyle diyeceğinize ittifak edip de yerine bir başkasını talep etseniz a!

BİRİNCİ ZABİT — Çare yok, nabzına göre şerbet vermeli, âzâdeser gezen deli zincir ile değil tedbir ile zabtolunur.

Duhter-i Hindû, İstanbul 1292/1875, s. 48-56.

NESTEREN'den

NESTEREN —
Pederlerimiz Gazanfer'le Behram!
Hürmüz, evlâdlarında muhabbet var;
Fakat kendilerinde rekâbet var.

HÜRMÜZ —
Rekâbeti def'e kâfi vesâil
Hüsrev'in mâlik olduğu fezâil.
Düğün babanın en büyük ümidi.
Ümidi olmasa vaad eder miydi?

NESTEREN —
Ekseriya böyle güzel mevâid
İncâzına zaman gayr-ı müsâid

HÜRMÜZ —

Hüsrev'in aslı mücerreb-i âlem,
Her cihetle kifâyeti müsellem,
Anı ihtiyâr etmeyip de peder
Seni kime vermeği tensîb eder?

NESTEREN — (Kalbî)

Beni tahmîk eder; kendi de ahmak.
Anûdla söz olmaz, evlâsı susmak.
(cehrî)
Âtiyi ne ben bilirim ne de sen;
Takdîre intizâr tedbîr-i ahsen.

HÜRMÜZ —

Madem ki tedbîr emr-i muhtemeldir.
Takdîre intizâr boş bir emeldir.
Vaktiyle bir edîb-i sâhib-kemâl
Bendinde gördüğüm şöyle bir icmâl :
Her şeyi hemen kaderden beklemek
Allah'ı kendine hâdim bellemek.

NESTEREN —

Bâzan sa'y intac-ı melâlet eder.

HÜRMÜZ —

Bu sa'y-ı bî-hayra delâlet eder.
Yoksa hüsn-i tedbîr ü hüsn-i niyyet
Daima müntic-i muvaffakiyet...

NESTEREN — (Telaş ile)

Hürmüz! Görüyor musun? Şu gelen kim?

HÜRMÜZ — (Nazarla gülerek)

Yetime valide.

NESTEREN —

Hastaya hekîm.

HÜRMÜZ —

Yahut mecrûha âb-ı hayat-bahşâ.

NESTEREN —

Hüsrev geliyor!

HÜRMÜZ — (Giderken)

Ne güzel temâşâ!

İKİNCİ TEMAŞA

NESTEREN, HÜRMÜZ

NESTEREN —
Semadan bir melek-peyker geliyor!
HÜSREV —
Hayır, sultana bir çâker geliyor!
Âlemde mücerred, cânından bîzâr...
HÜSREV —
İtiraf-ı cürm ile zâr u nizâr...
NESTEREN —
Bir matemli kıza refâkat için!
HÜSREV —
Niyaz-ı afv u celb-i rikkat için!
NESTEREN
Bu Mesîhî gelişle azmi gûyâ
Beni kabr-i azab içinde ihyâ!
HÜSREV — (Takdis-i âşıkâne ile)
Senden niyâzım bir nazar-ı taltîf,
Ey lutf-ı mücessem, ey cism-i latîf!..
(Medhûş-ı neşat)
Evet bir nazra bir savt-ı iltifât,
Bir nûranî tebessümle mükâfât!
NESTEREN — (Temâyül ile)
Âkıbet geldin, bî-mürüvvet, geldin,
Bu rüyâ değil; vâki... evet geldin,
Geldin! Hem de yüzüme nûr serperek.
Ah... sen benim mabûdum olsan gerek !
HÜSREV —
Ne kadar mütenezzil sâhib-efser
NESTEREN —
Bana senin ayakkabın tâc-ı ser!
HÜSREV —
Bir âli fikirde ne âdi kıyâs!

Nesteren, (Önsözdeki tarih : 20 Zilkade 1293/1878), s. 18-23.

TARIK'dan

Fasl-ı sâniye ilâve

Gece karanlığında bir mezaristan görünür.

MECLİS-İ EVVEL

MÜSLİM yalnız

Gece yarısı bir İspanyol kızının Arap mezarlığında ne işi olabilir?.. Sordum da o da beni istintak etti. Don Lui Merkado'nun kabrini ziyaretten geliyorum dedim. Hiç bir cevap vermeyip yürüdü. İspanyol ordusunda sâkîye imiş. İsmini sordum, Lusi dedi. Lusi, Lusi, Lusi? Hah. Hatırıma geldi.. Hani geçen muharebede yanı başımda bir Arap mücahidi vurulduydu da ölürken «Lusi'ye müjdeler» dedi!. İşte o mücahidin mezarı! (Orada bir mezara bakarak) Buraya gömdülerdi. Gözümle gördüm! (Bir cihete nazarla) Dur bakayım!.. O!. Geliyor!. Bari şuraya saklanayım!.. (Müslim'in baktığı cihetten bir çarşaflı gelip orada mezara doğru yürür, müteakiben çarşafı atar, elbise-i matem giyinmiş bir kız görünür.)

MECLİS-İ SÂNİ

MATEM-ZEDE KIZ (Gelirken)

Her yer karanlık, pür-nûr o mevki!.
Magrib mi yoksa makber mi ya Rab?
Ya hâb-gâh-ı dilber mi ya Rab?
Rüyâ değil bu, aynıyla vâkî!..
Bir gülşen olmuş bak şu harâbe,
Ebr-i seher mi düşmüş türâbe?
(Mezarın başında)
Yârim mi medfûn? Ay mı tutulmuş?
Dikkat, şu sönmüş nûr-ı nigâha!.
Kabri çiçekten bir türbe olmuş,
Dönmüş o türbe bir haclegâha!..
Bir haclegâha döndüyse türben,
Aç koynunu aç, ma'şûkanım ben!.

Tûba yer etmiş bir şûre-zârı,
Yok, bir açılmış hûri kucağı!

İsmet yatağı, Allah ocağı
Cennet sedîri, cânân mezârı!.
Ya bir velîdir, gelmiş de vecde,
Etmiş müebbed sûrette secde!

Mutlak bu yerde olsun zevâlim,
Hurşîdim işte karşımda gārib!.
Hurşîd o, lâkin hurşîd-i muzlim;
Maşrık kararmış, yanmakta magrib!
Mâtem libâsım aksiyle gülşen.
Bir leyl isem de bir leyl-i rûşen!

Hep başka başka ezhâr açılmış!
Nahl-i emel mi cism-i nizârın?
Benzer şihâba seng-i mezârın,
Düşmüş zemîne nûru saçılmış!
Gök mü yarılmış ya Rab, nedir bu?
Ezhâr-ı pür-nûr, envâr-ı hoş-bû!

Yârın aranmaz, yâri bulunca,
İndimde sensiz cennet de boştur!
Hâkin dışından böyle olunca,
Elbet derûnu bundan da hoştur!
Sen nûr içinde yattıkça öyle,
Ben mâteminle durmam ya böyle!

Kudsiyyetinde lâzım mı te'min?
Bak leyli kabrin etmekte ihyâ!.
Seng-i semâvî yahut o gûyâ
Bahr-ı çemende bir serv-i sîmîn
Ben de biraz kan etseydim ihdâ,
Bilmem ne sûret eylerdi peydâ?

Dolmuş semenle etrafı, yahud
Yağmış bu hâke berf-i muattar!
İnsan kalıp da mebhût u bî-hod
Ölmekte bilmem olmaz mı muztar?
Meyyit değil bu, bir rûh-ı nâim,
Bense başında bir seng-i kāim!

Ben önce senden ikrâh ederdim.
Çirkindi bence zâtın, sıfâtın,
Ma'lûmum oldu sonra vefâtın

Aşkınla işte dûçâr-ı derdim!
Öldün de öyle menkûhen oldum!
Gāib ne varsa hep sende buldum!.

Kabr-i münîrin mihrâbım oldu,
Zülf-i siyâhım zünnârın olsun,
Gönlüm bu dîni ismetle buldu,
Bâtıl değil ki haksız tutulsun!
Ben emr-i aşka ettim itaat,
Elbette Zühre eyler şefâat.

Ey hâb-gâhı dârü'l-amânım,
Geçmiş zamânı ben yâda geldim,
Aç koynunu aç, feryâda geldim,
Hicrân içinde geçti zamânım!
Ömrüm fenâya olmakta müncer,
(Bir küçük hançer çıkararak)
Miftâh-ı kabrin işte şu hançer.

Bir râhip etti miftâhı teslîm,
Sanki mezârın bâb-ı cinândır,
Varmış, desinler, bir başka iklîm!.
Aç koynunu aç, halkı inândır!
Siyyândır anda her ferd ü her ins
Müslim Mesihî yek-dîn ü yek-cins.

Mümkün mü olmaz etsen de ihsân?..
Biz bir kefenle gitsek behişte,
Bîçâre kaldım, uryânım işte.
Râzıyım olsam hâkinle yeksân!
Aç koynunu aç, kopsun kıyâmet
Çökmüş desinler bir burca zulmet!

Bir burca zulmet, bir zılla mehtâb,
Bir hüsne mâtem, bir nefse vicdân!
Seyriyle şeytan düşmez mi bî-tâb?
Bir vech-i münkir imânla handân!
Ya ölmeyenler olmaz mı meftûr?
Nûr-ı hidâyet toprakla mestûr!

Mâtemzede kız bu sözleri bitirdikten sonra bulunduğu mezarın üstüne yığılarak kalır. (s. 85-91)

Fasl-ı Sâlis

MECLİS-İ EVVEL

MÜSLİM — (Bî-ihtiyar) Allah aşkına söyle! Sen muharebe ilâhesi, muhabbet perisi, ruhaniyet timsali misin?..

MÜCAHİDE — Allah aşkına söyleyim, Allah aşkına emin ol, ben öyle periden muhabbet anlamam, ben bir Arap mücahidesiyim!. İsmime Azra bintü'l-Anz derler. Vâlidem çoktan beri ahirete hicret etmiş. Ben buraya babamla geldiydim. O da Harbü'l-cebel'de, yani Cebelü'l-feth'de şehit oldu. Fakat bir otuz kırk bin kardeşim var!.

MÜSLİM — Faziletine hayran olmuş bir adam sana teklif-i refakat ederse kabul eder misin?...

AZRA BİNTÜ'L-ANZ — Münasipse reddetmem, şu kadar var ki o da benim derecemde bulunmalı; dûnumda olsun demem, çünkü zaten dûnumda bir adam tasavvur etmedim. Fakat fevkımda olduğunu da istemem. Çünkü minnetdârı olmağı çekemem.

MÜSLİM — Ya o refakati teklif eden herkesi müsavi tutar bir adam ise?..

AZRA — O herkesi müsavi tutsun, herkes onunla beni müsavi tutmaz.

MÜSLİM — İnsanları müsavatta görmeyenler insaniyetin ne demek olduğunu bilmeyenlerdir. Onların itibarına ehemmiyet verilmez.

AZRA — Âh keşke insaniyet kemâlini bulduktan sonra doğaydık!. Keşke dünyada, hattâ kutuplar gibi iki değil, hararet-i merkeziye gibi, bir merkez-i hükûmet teessüs edeceği zamanda doğaydık!.. Şimdi doğduğumuz için bin kere pişman olsak sezâdır. Nasıl sezâ olmaz ki bugünkü günde cihan binlerce padişâhân, binlerce milel ve edyân ile memlû duruyor!. Nasıl memlû olmasın ki o edyân ve hükûmâtı tesis edenler bürhân-ı vahdâniyet olması lâzım gelen âleme bin kadar hâlik tasavvur etmişler?.. Ya Rabbi! Ya Rabbi... Eşref-i mahlukatın olan benî Âdem'i ne zaman mükemmel göstereceksin?..

MÜSLİM — Kadınlar senin fikrinde, senin hilkatinde, senin faziletinde göründüğü zaman...

AZRA — Ben ancak hükûmât ile edyân, zükûr ile nisvân beyninde müsavât görmek isterim.

MÜSLİM — Ben de herkeste bu fikri bulmak isterim. Araplar çok terakki etmişler, çünkü ekser nisvânını sen fikirde, sen istidadda görüyorum! Âh!.. Daha âlem bir beşik, insaniyet bir çocuktur!..

TARIK — Bir milletin nisvânı derece-i terakkisinin mizânıdır. Tedenniye mâil olan bir cemiyet-i nisâiye mensup olduğu kavm-i mürebbînin marifetsizliğine delâlet eder.

MÜSLİM — (Azra'ya) Sana teklif-i refakat edecek şahsın nazarında erkekle kadın, zevc ile zevce gibidir.

TARIK — Nisvan dediğimiz tâife-i latîfe ricâlin hayatına refakat, tali'ine iştirak için halkolunmuştur. Bu letâif-i tabiat kudret-i bedeniyece bizden geri ise de letafet-i hulkiyece bin kat ileri oldukları için mazharîyet ve mâhiyetlerinin mukayesesinde yine bir müsavâta kāil olmak lâzım gelir. Biz kavîyiz, onlar nâziktir. Bununla beraber, bazı kere bizden ziyade tahammül gösterirler. Evet, biz kavîyiz. Kuvvet ise dünyada her şeye galebe etmiş, hattâ hakka da galip gelmiştir. Cedd-i evvelînimize refika-ı ömrünün tâbi'yeti kuvve-i bedeniyece onun mâdûnu bulunmasından da neşet edebilir. Kuvvet sayesindedir ki, dünyadaki cem'iyât-ı beşeriye riyasetleri evliyâ-yı ricale mahsus olmuş, yani kuvvet sayesindedir ki, evliyâ-yı rical hükm ü idarede nisvâna tefevvuk edecek mevkilere geçmişler. Eğer o rüesâ-yı kirâm kadınlara da erkeklere olduğu kadar marifet yolu gösterseydiler, erkeklere de olduğu kadar askerlik öğretseydiler, ihtimal ki bugün ben bir muallimenin şâkirdi olurdum, siz de bir emirenin maîyetinde bulunurdunuz. İmarete liyakat zûr-ı bâzû ile değildir. El-hâsıl ben kadınların insaniyetin meftûr olduğu muhassenât-ı maneviyeden erkekler kadar behredar olmaması fikrine iştirak edemediğimden nâkısatü'l-ukūl olduklarını istib'âd ederim. Herkesi müsavi tutmağa gelince, Müslim'in sözü doğrudur. Bilmez misiniz?.. Uzemâ-yı Arap âhâd ile mahkemeye gider. Hükkâm-ı şeriat en büyüğümüzü en küçüğümüzle muhakeme eder. Bundan anlaşılır ki, ekâbir-i ümmet kendilerini aceze ile müsavi görüyorlar. Bir büyüğümüz var, şeref-i metbû'iyyetini reâyasına tâbi'iyetle muhafaza ediyor.

AZRA — Bildiğim şeyleri dinlemekten de hiç memnun olmam.

MÜSLİM — Bilmeyenler de var, çocuk, bilip de teslim etmeyenler de var. Teklifimi kabul edecek misin? Sana ben refik olmak istiyorum.

AZRA — Hele muharebe bitsin, vazifemiz ikmâl olunsun.

MÜSLİM — Ben de seni muharebe refikin olmak için istiyorum. Seni vikāye edeceğim.

AZRA — Şimdiye kadar himâyetkârım sen miydin?.. Hem neden vikāye edeceksin?.. Ölümden mi?. Dünyaya ağlayarak geldiğini bilen insan ölümden tevakki eder mi?.. Veya öleceğiçün kederlenir mi?..

MÜSLİM — Senin için ben keder ederim, dünyada senin gibi bir vücûd eksilmiş olur.

AZRA — İnsaniyete hizmet için benim gibi vücut ve ademi müsavi olanlar değil, nâdireler adîm olsa lâyıktır.

MÜSLİM — Ölürsen bir daha hizmet edemezsin.

AZRA — Zaten hizmet etmiş olmak için öleceğim.

MÜSLİM — Sağ kaldığın halde daha çok hizmet edersin.

AZRA — Hele ben ecelimle ölmeği istemem. Bununla beraber, muharebede öleceğim de mutlak değil...

MÜSLİM — Lâkin ben seni can ü dilden sevdim!

AZRA — Milleti benden ziyade sev ki ben de seni seveyim.

MÜSLİM — Vatan ve millet muhabbeti başkadır, insan bir güzele taaşşuk eder, bir millete âşık olamaz.

AZRA — (Heyecan ile) Vay!.. İnsan milletine âşık olamaz mıymış?.. Senin muhabbet edeceğin kadında ne var?.. Güzel bir çehre, hoş bir tabiat, nazlı bir endam, tatlı bir bakış, tatlı bir lakırdı söyleyişten, biraz da irfan ile zekâdan başka bir şey yok. Düşündüğün zaman, hep o çehre, o tabiat hatırına gelecek; gördüğün vakit, hep o endamı görüp, o lakırdıyı işitecek-sin. Fakat bir millet.. bir millette ne yok!.. Sevap için minberde umuma hitap eder görgülü ihtiyarlar, muharebât ve edebiyat üzerine seyf ü kalem kullanır yiğit gençler, medrese köşelerinde elinden kitap düşmez çalışkan çocuklar, siyasiyat ve riyaziyata istilâ etmiş vüzerâ, ulemâ, hikemiyat ve keşfiyyat âlimlerinden teferrüd göstermiş hükemâ, ukalâ, ezkiyâ, şâkirdânını kendi mertebe-i kemâline îsâl etmedikçe milletin saadet ve terakkisi hâsıl olamayacağını yakînen bilmiş binlerce üstad, ittihad ile tevhîd sâyesinde insaniyeti bir noktada cem'etmeğe hazırlanmış yüz binlerce mücâhid, Allah vergisi olan kardeşliğe fâik surette birbirine muhabbet etmiş birtakım vefâdâr ve sâdık muhibler, müdâvâtında fedâyı cân edercesine bezl-i vücûd eylemiş birçok münsif ve hâzık etibbâ, senin sevdiğinden güzel birkaç yüz bin kadın, tasavvur edeceğinden marifetli birkaç yüz bin güzel var. Düşündüğün vakit, hepsi gözünün önüne gelir, gözünün önüne geldikçe hepsini bir kere daha düşünmek istersin. Buna millet sevdası demezler de ne derler?..» (s. 103-112).

MECLİS-İ SÂLİS

TARIK BİN ZİYAD (yalnız)

Endülüs hükümdârânının hazineleri içindesin, Tarık! Sen nereden gelip nerede durmuşsun?.. Azimetin ne tarafa?. Sen tâ Suriye'den gelip Tuleytule'de durmuşsun, yarın sana bir fatih diyecekler! Bununla beraber, sen bir kulübeden çıktın, bir saray hazinesindesin, bir mezara

gireceksin!. Şu gözünün önünde parıl parıl yanan şeyler nedir?. Birtakım hükümdârân-ı mâzinin ser-nigûn olmuş efserleri!. Bu şehir bir taht-gâh-ı saltanat olmasa bile, bu oda bir tâc-gâh-ı musahhardır! O kralları teşhis eden taclar, senin pençende! İktidarının kemâline yirmi beş bürhan, yirmi beş şahit! Bununla beraber, ey serdâr-ı gâlib, sen yalnız bir türbedarsın?. Sen bu tacların ashâbı olan hükümdârâna imtisâl etme. Onlar gâfil ve mağrur imişler, Zül-celâl'in kudretini, beşerin aczini, zamanın inkılâbını düşünmemişler. Hep birbirlerinden intikam alarak gelip gitmişler. Sen onların serâ-yı saltanatına girdin, hazine-i servetine mâlik oldun, define-i esrarını keşfettin, Rodrik sana onların istikbalini gösterdi. Sen de âleme Rodrik'in âtisini tasvir ediyorsun. İşte koca bir milletin âlem-i istikbali ayağının altında yuvarlanıp duruyor!. İşte dahilinde cereyan eden nehr-i ikbale bir başka mecrâ açıldı!.. Bu da mahzâ senin getirdiğin inkılâb ile açıldı. Bununla beraber, sen hiç bir şey değilsin, İbn Ziyad, sen mücerred hiçsin!.. (Tebdil-i tavr ile) Ne olur? Rabbim! Bana da biraz gurur gelse!. Gurur ile çıksam, çıksam da sonra birdenbire düşüp ne kadar âciz, ne kadar iktidarsız bir mahluk olduğumu bir kere daha öğrensem!. Oku, İbn Ziyad, oku!. Şu efserlerin her biri bir hükümdar-ı bedbahtın sergüzeştidir. oku İbn Nusayr'ın kölesi! (Neden sonra) Rodrik halka zulmetmiş, o kadar zulüm ki, teb'asında kinden, intikamdan başka arzu kalmamış. Efâzıl u ukalâ meclisinden istikrâh eylemiş, o derecede istikrâh ki, işi nâ-ehiller elinde, kendi müdâhinler içinde kalmış. Ne teb'a onu, ne o teb'ayı düşünmüş, bir mektep, bir hastahâne yok, şehrin ebniyesi mahbesle kiliseden, bir de kendi saraylarından ibaret, o mahbeslerde yatan hep zulmüyle mahkûm olmuş bîçâreler!. Saraylarda hizmet eden hep canının düşmanları, o kiliselerde ise, zikr-i ma' buda bedel, kendi nâmını takdis ettirmiş!. O nâmı takdis edenler değil, hattâ kâle alanlar birtakım cühelâ, veyahut bir sürü hayvanâttır. Rodrik hiç düşünmemiş ki hükümdarı zulümkâr, sekenesi cehl içinde olan bir memleket elbette bir başka devletin nasibi olur. Hiç düşünmemiş ki, bir cemiyet-i insaniyenin bir zalim elinde her şeyden mahrum ve mazlum olup gitmesine insaniyet tahammül etmez. İnsaniyete hâdim olan devletler ise böyle bir güzel kıt'anın birtakım hayvanât ile meskûn ve muattal kalmasına hiç bir vakitte râzı olmaz. O canavar kendini şu Taca nehrinin timsahı yerine koymuş, hazinelerine bakmış da ejderha kesilmiş! Onun kellesini bir Arap sipahisi götürdü! (Pencereye takarrüble ve gittikçe tahazzünle) Ey nehr!. Kim bilir, tarih-i nebeanın hangi tufandır!.. Kim bilir, kaç bin inkılâb görüp geçirdin!.. Bunca asırlardan beri cereyan edip gelmişsin, bir kere götürüp bıraktığın şeyler bir kere daha gelip geçti mi?..

Heyhat! Zamanını birtakım ezvâk-ı padişâhâne ile geçirirken yine güvendikleri zamanın mürûruyla nâm u şöhretleri unutulmuş binlerce hükümdârân, melikeleriyle, mahbûbeleriyle kayıklara; tâ devr-i esatire kadar gidersek, ilâheleriyle, perileriyle timsahlara, yunuslara binerek senin üstünde safalar, sefâhatlar etmişler!.. Hiç bilmemişler ki mesireleri olan nehr-i ikbalin menbaı gibi mansabı da deryâ-yı ademdir... Hiç bilmemişler ki, bir gün bir Arap serdarı, ordusuyla gelip o nehrin savâhilini ihata eder, fakat yine cereyanına bir sedd-i hâil yapamayacağını gördüğüçün aklı bunun hikmetini ihata etmez, ne kadar âciz olduğunu derhal anlar, mağrur ve mesrûr olacak yerde, nefsini tahkîre mecbur olur, birtakım mütalaat-ı hüzn-engiz ile ağlamağa başlar! (Şehre bakarak) İşte vücud-ı ihtişamlarının âzâ-yı meyyitesinden hâsıl olan ziyâ-yı kâzib, mamure-i saltanatlarının şu sönük sönük yanan kandillerinde görünüyor; bu hal ile Tuleytule şehri derûnunda fosforlar görünür bir kabristana benziyor!. (Ağlayarak bir koltuğa serilir; biraz sonra Müslim gelir). (s. 121-125).

Tarık, yahut Endülüs fethi, İstanbul, 1935/1917*

TEZER'den

Üçüncü Fasıl

(Sarayda etrafı açık bir divan, cesim serîr-i hükümdârî görünür).

BİRİNCİ MECLİS

(Melik ABDURRAHMANİ'S-SÂLİS, tahtında. Erkân-ı devlet. Menâsıb-ı âliye ashabı, uzemâ-yı kavm, hademe-i saray. Hep divanın dâhilinde tazîm ile dururlar. Hariçte tahaşşüd-i halk. Şüyûh ve rehâbîn divana yakın bir mahalde bulunur ki, içlerinde Rişar gâh islâm kisvetinde, gâh hıristiyan kıyafetinde olarak zâhir ve gâib olur).

AHALİ — (Hariçte)
Vermeyiz kahbeye mahall-i firâr!
Çünkü idâmına verildi karâr :
Yeri olsun o fitnenin her dem
Hâbgâh-ı siyeh-reng-i adem!

İlk neşri: 1296/1880.

REHABÎN — (İçlerinde Rişar)
Hep ölüp kalmadıysa bir diriniz,
Hele şâh urmuyorsa, bildiriniz,
Biz helâk eyleriz o âsiyeyi!
MELİK — (Hod-be-hod)
Ne siyah eylemiş bu nâsiyeyi,
Saçımı bembeyaz eden bahtım!...
(Erkân serîre doğru yürürler).
İşte mihrab-ı halk olan tahtım.
Halk için bir perîye dâr oluyor!
RİŞAR — (İslâm kıyafetinde; hod-be-hod)
Bu kıyâfet bana medâr oluyor.
(Ahali içine girer ki onlar da sözlerini tekrar ederler)
RÜKN-İ EVVEL — (Sağ taraftan meliğe)
Gördünüz mü?..
RÜKN-İ SÂNÎ — (Sol taraftan)
İşittiniz mi?..
MELİK —
Neyi!..
Bu benim tahta çıktığım seneyi
Andırır bir sadâ!.
(Acı acı gülerek)
Sadâ-yı zafer!..
RİŞAR — (Hıristiyan kisvetinde hod-be-hod)
Hadi rahiblere Rişar bu sefer!
(Rehâbîn içine girer ki onlar da sözlerini tekrar ederler).
UZEMÂ-YI KAVM —
Bizi de sevkeden bu cemiyyet!
RİŞAR — (Şüyuh içinde şeyh elbisesiyle)
Halka mı vermiyor ehemmiyyet?
Neye şâh etmiyor bu deyni edâ?
(Ahali tekrar eder)
Edelim birleşip de ref-i sadâ!
UMUM —
Meliği etti kendine düşkün,
Ölmeli ölmeli o kahpe bugün!
MELİK — (Makāmından kıyâm ile)
Sakının âh-ı intikāmımdan!
Beni indirmeyin makāmımdan!
(Umum yine tekrar eder)

RÜKN-İ EVVEL —
Bizi de sevkeden budur ancak.
MELİK —
İyi ya! İstedikleri olacak!
RÜKN-İ EVVEL —
Hey'eti etmeyin fakat ta'zîr.
RİŞAR — (Hod-be-hod)
Olacak gayretim netice-pezîr!
MELİK — (İnerek)
Beklesinler beş on dakika!
ERKÂN —
Peki!
MELİK — (Hademeden birini çağırıp kulağına söyler. Hâdim gittikten sonra erkâna)
Beklenen kızsa filhakika, peki
Giyinir, süslenir, gelir, görünür!
RİŞAR — (Rahip kılığıyla rehâbîn içinde)
Sonra bir allı kisvete bürünür;
Ki anınla gider mezâra kadar!
MELİK —
Belki Mevlâ-yı Zülcelâle gider;
Ki huzûrunda intikâm ister!
(Yine bir hâdimi bir emr-i hafî ile gönderir).
RUHBAN —
Ölmeli! Ölmeli!
MELİK —
Çok oldu! Yeter!
(Rişar ahali içinde bedevi kıyafetinde görünür).
BEDEVİLER —
Seni âlüfte itti ülfetine;
Bakma ol âfetin letâfetine!
Ki latîf olsa da o âfettir!
Yaktığı hil'at-i hilâfettir!
O lehîb-i belâyı itfâ et;
Aldığın kanlı borcu ifâ et!
RUHBAN — (İçlerinde RİŞAR)
İsevîdir o ettiler igvâ :
Oldu bil-ihtidâ esîr-i hevâ!
ŞÜYÛH —
Bari mahvet de müslüman olsun.

REHABİN —
Bari ölsün de dînini bulsun.
RİŞÂR —
Ola gülzâr-ı Meryem'e âzim!
MELİK —
Halkı saymak benim için lâzım.
Beni saymak da halk için vâcib.
Bu kadar sıkmağa nedir mûcib?
Âmirim ben işim yine hizmet.
Sen hemân emredersin ey ümmet!
Ben de hükmeyledim sana akdem;
Böyle cebretmedim fakat bir dem.

(Bedevilerin sözlerini ahali umumen tekrar ederler).

MELİK —
Hele perhîz edin biraz perhîz!
Serilir şimdi sofra bi't-techîz!

(Melik bunu söylediği sırada gelin elbisesi giymiş ve elmaslar takıp süslenmiş olduğu halde Tezer gelir).

İKİNCİ MECLİS

EVVELKİLER, TEZER

TEZER — (Pür-sürûr)
İşte geldim!..
MELİK — (Mecruhâne)
Tezer!..
HUZZAR —
Nasıl da güzel!

(Tezer etrafına bakınır).

RUHBAN — (Hod-be-hod)
Bu yemek gökten olmalı münzel!
ŞÜYÛH — (Hod-be-hod)
Yani cennet taâmı!...
RİŞAR — (Takarrüblerle)
Öyle değil,
Yıldırım!
MELİK — (Meftuniyetle)
Gel, Tezer!

TEZER — (İnhinâ-yı selâm ile)
Efendim!..
RİŞAR — (Kalben)
Eğil!..
(Melik birdenbire döner).
Eğil, alçak, eğil!.. Görürsün sen!
Asacaklar!.. Saçındır işte resen!
Yine olmaz saadetin muhtel :
Sana bak taht-ı saltanat maktel!
Halbuki kâtilin benim; o fenâ!..
(Zehr-i hand eder).
ERKÂNDAN İKİSİ —
Öyle.. Her hali öyle... müstesnâ.
(Tezer'e bakarlar).
BİR MEBUS —
Bu tecemmül nedir?
TEZER — (Pür-neşat)
Yeri yok mu?
Tezer'e süsleniş bugün çok mu?
Abd-ı Rahman-ı Nâsır'a varacak!
RİŞAR — (Kalbî)
Seni âşüfte hayyeler saracak!
MELİK — (Mülâyemetle)
Sen gelinsin bugün, değil mi Tezer?
(Tezer mütebessimâne önüne bakar).
MELİK — (Kalbî)
Gülüyor!.. Gülmesi neye benzer?..
Mütemevviç tebessüm-i pür-nûr :
Serv-i simîn de böyle dalgalanır!
RİŞAR — (Hod-be-hod)
Acaba böyle mi güler ölüler?
MELİK —
Bir melek gökyüzünde böyle güler...
Bir perî nehr içinde böyle yüzer!
(Tezer'e takarrüb ve daha mülâyim bir sûret ile)
Sen gelinsin bugün, değil mi Tezer?
(Teheyyû-yı musâfahayı müteakip intibah ile kendi kendine)
Yok hatâ etmeyim!..
(Şiddetle Tezer'e)
Yakın gel, kız!

(Tezer hayretle bakar, herkes hazırlanır)
Biz bilirsin ki tâbi'-i halkız...
(Söylemez durur. Tezer tereddüdü arttırır).

RİŞAR — (Kalbî Tezer'e)
Rişar'ın maksadı, behey ahmak,
O nikâhı değil, seni kıymak!

MELİK — (Küdûretle oturarak hod-be-hod)
Ben ne bî-baht u bî-nevâ melikim!
Ne hatarlı tarîka münselikim!
(Düşünür).

TEZER — (Müteredddid)
Ne bakarlar gazabla hücnetle?

BİR RAHİP —
Sizi gördük de böyle zînetle...

TEZER — (Umumu muayene ile)
Ne acâib nazar! Ne müdhiş savt!
Ne gazablı sükût!..

RİŞAR — (Kalbî)
İşâret-i mevt!

MELİK — (Kalbî)
Ben kalıp da Tezer fenâ bulmak?
Hem benim hançerimle mahvolmak?
Hil'at-i devlet âh, alev gömlek!
(Tezer'e cehren)
Yeryüzünde işin nedir a melek?
Sen benim ömrüme müekkeldin.
Bu siyâsetgehe niçin geldin?
Bu sarayda işin nedir söyle?

TEZER — (Melikin başucuna gelerek)
Siz niçin ağlıyorsunuz böyle?
Yoksa vaslım mı bâis-i âlâm?

MELİK — (Eli yüzünde, kalkıp yine oturarak)
Âcizim, bîkesim, aman Mevlâm!

RİŞAR — (Kalbî, melik için)
Battı vech-i siyâhı gözyaşına :
Döndü bir terlemiş kaya taşına!
(Zehr-i hand eder).

TEZER —
Anladım!..
(Bir direğe yaslanıp düşünür).

Himmetin müsellemdir.
Harekâtın medâr-ı âlemdir.
Ma'deletle ferîd-i devrânsın.
Mülke bâdi-i feyz ü umrânsın.
Fıtratın mâil-i seyâhattir,
İtiyâdın muhill-i râhattır.
Âdetindir, güneş gibi gûyâ,
Âlemin her yanında neşr-i ziyâ.

ERKÂN —
Yalnız tahtınız değil dâir,
Belki râhat yatağınız sâir.

AHALİ —
Elli beş yıl bu, saltanat ettin.
Ay gibi muttasıl gelip gittin.
Bir mahalde sen olmadın kāim.
Bir gece görmedik seni nâim.
Bu hakîkat değil midir?

ŞÜYÛH —
Hây hây :
Gündüzün âftâb idin gece ay.

REHABÎN —
Devrederdin cihânı dûr-â-dûr.
Sana râhat değildi hiç makdûr.

UMUM —
Teb'an müsterih idi ancak.

MELİK — (Tehevvür-âmiz)
Âkıbet ibtidâ gibi olacak
Sabredin eylesin Hudâ imdâd!

AHALİ —
İ'tikâfın gelir bize bîdâd.

RİŞAR — (Kalbî)
Hele yoktur benim gibi üstâd

UMUM —
Siz bizi böyle ettiniz mu'tâd.
Bu sebeble kapansanız bir gün,
Bizi mutlak görürsünüz küskün!
İşte on beş gün oldu uzletiniz.
Mütehassir huzûra milletiniz.
Ne için böyle münkesir kalsın?
İntikām almak istiyor...

TEZER — Alsın!..

(Müteakıben tehâlükle ortaya çıkar. Melik ve sâirleri müteheyyicâne, serâpâ gûş olurlar).

TEZER — (Mutavaatkârâne)

Mazhar-ı feyz-i ihtidâyım ben;
Şâkir-i nimet-i Hudâyım ben!
İşte nâm-ı Hudâ'ya arz-ı kasem :
Halkı taksîm eden eğer ben isem,
Ben isem şâha câlib-i nefret,
Ömrüm olduysa mûcib-i fetret,
İrtihâlim ederse def'-i belâ,
Şâhı ta'cize yok lüzûm asla;
Kasem ettimdi, eylerim tekrâr :
Yani bîhude etmeyin ısrâr;
Ben isem illet-i fesâd u fiten,
Ederim ben fedâ-yı cân ü ten!

(Melik'e koşup dizlerine sarılarak)

Cân ü dilden sana fedâyım ben!

(Yine derhal ayağa kalkıp umuma)

Mazhar-ı feyz-i ihtidâyım ben!

RİŞAR — (Etrafına işaret ile)

Bakınız hîle eyliyor hâlâ.

AHAD —

Hîledir hîle kanmayın asla!

TEZER — (Melik'e takarrüble diz çökerek)

Beni siz öldürün de can bulayım.
Size hizmetle kâmrân olayım.

(Rişar ve Umum yine tekrar ederler).

TEZER —

Başkasıyçündü âleme gelişim.
Şimdi de ölmedir sizinçün işim!
Ana âşıktım, eylemem inkâr.
Sana oldum fakat perestişkâr!
Cânımı ben fedâ ederdim ana;
Anı ettim bugün hediye sana!
Bana ölmek gelir mi şimdi girân?
Yine birleştirir bizi ayıran!

ARAPLAR — (Rişar'ın işaretiyle)

Hîledir hep bu ahd ile peymân!

RUHBAN — (Yine Rişar'ın işaretiyle)
Ölmeli ölmeli o bî-iman!
TEZER — (Zânû-ber-zemîn-i niyaz)
Öldürün öldürün, reha bulayım,
Size cennette muntazır olayım!
(Umum tekrar eder. Tezer kıyam ile).
Böyle şânsız hükûmet etmekten,
Halka arz-ı husûmet etmekten,
Beni halka fedâ edin, ahyer!
(Yine konuşup zânû-nişîn olarak)
Bana cennette bahşedin bir yer!
Yine birleştirir bizi ayıran!
Böyle ölmekse bence bir seyran!
RİŞAR —
Hîlenin de bu en mükemmelidir!
REHÂBÎN —
Terk-i dîn etti, mutlak ölmelidir!
TEZER — (Melik'e)
Öldürün, öldürün, mefer bulayım.
Mazhar-ı feyz-i ihtidâ olayım!
(Umum tekrar eder. Tezer kıyam ile)
Hîlekârım evet. Benim mücrim!
Ömrüm oldukça hîle de ederim
(Melik'e dönerek)
Çâre yok, pâdişâhım, öldürünüz!
Hem beni hem bu halkı güldürünüz!
(Yine dizlerine sarılarak)
Öldürün râhat etsin ümmetiniz.
Bilinir sonra kadr ü kıymetiniz.
Sizinim her tarafta dâim ben!
(Deli gibi kalkıp sonra yine otururak)
Cân ü dilden sana fedâyım ben!

(Dizlerine kapanıp şiddetle ağlar. Halka bir sükûnet gelir. Melik ki Tezer'in söze başladığı zamandan beri azası kat'a hareket etmeyip ve birkaç kerre kıyam ve kelâma niyet ettiği halde muktedir olamayıp yalnız süratli süratli nefes alabilmişti, Tezer'in son sözü üzerine gözünün yaşları kızın saçlarına damlamağa başlar).

RİŞAR —
Sanki birçok hayâl ile meskûn :
Ortalıkta nedir bu samt u sükûn!

(Şeyhlere, rahiplere koşar. Cemiyetten cemiyete girer, çıkar, herkesi hazırlar).

BİR ŞEYH VE RÜFEKÂSI —

Cürmü yok bîkesin, bu hâli güvâh.

BİR RAHİP VE RÜFEKÂSI —

Ölmeli! Ölmeli laîn!..

MELİK

Eyvah!..

TEZER —

Bu esîri severseniz veriniz :
Nerede Allah için şu hançeriniz?

(Melik'in üstünü arar. Melik imtinâ' eder).

RİŞAR — (Şüyûha)

Melik ursun... değil mi?

ŞÜYÛH —

Biz ne deriz?

REHABÎN

Melik urmazsa biz helâk ederiz.

MELİK — (Hod-be-hod)

Abd-ı Rahman'a rehber-i gayyâ
Bir sürûş-ı cinân imiş gûyâ!

(Tezer'i lisan-ı hal ile teb'îd eder. Tezer amûdun altına gidip ibadet-i tabiiyye ile meşgul olur, yani mütefekkirâne durur).

MELİK — (Şitab ve umum huzzara hitab ile)

Abd-ı Rahman senünçün ey ümmet,
Elli beş yıldır eyliyor hizmet,
Elli beş yıl umûma hizmet eden,
Bu kadar zabt u rabta himmet eden,
Çok mu on beş gün eyleyip rahat,
Kendisiyçün ararsa bir sıhhat?
Ne demek anlamıştı nekb ü terâh;
Bilmemişti nedir safâ vü ferâh.
Âlemin gördü bin küdûretini;
Görmek isterdi bir meserretini.
Gerçi her tavrı pek dilîrâne;
Fakat evvel yaşardı pîrâne.
İhtiyarlıkta oldu bir an genç;
Sandı ki hatmolundu çille-i renc.
Son günü bir hayat ümîd etti;

O da mahzâ hayâl imiş gitti!
Kendi bir şey mi âdemin de meğer;
İsridir vücûdu varsa eğer.
Bulmasaydı eserde bir akdem,
Bilinir miydi Hazret-i Âdem?
Bin Nusayr olmasaydı sâhib-eser,
Anı inkâr ederdi halk ekser.
Her taşı bir sadâ verir bu yerin :
Endülüs yâdigârıdır o erin.
Vasf-ı Musa, duâ-yı İbn Ziyad
Olunur her nazarda fahr ile yâd.
Anlar islâma can fedâ etmiş;
Boynunun borcunu edâ etmiş.
Ben de cânânımı fedâ ederim :
Halk için tâ cehenneme giderim
İşte rehber!..

(Lerzan olduğu halde Tezer'i vurur, Tezer daha evvel ölmüş gibi secde tarzında düşer).

UMUM —
Yaşa!.. Yaşa!..

RİŞAR — (Tezer'in başucunda)
Öldü!..

MELİK — (Zehr-i hand ile)
Abd-ı Rahman cihanda çok güldü.
Elli beş yıl içinde on beş gün!
(Tezer'in başucuna oturup kahkaha ile)
Ne mürüvvetli gün!.. Ne tatlı düğün!
(Kahkahadan tebessüme kadar gülmesi devam eder, kesilir).

UMUM —
Ne zavallı gelin. Ne gamlı güvey!

MELİK — (Semaya)
Merhametsiz felek! Bekâ tâ key?...
Haşre mi müntehî benim süreğim?
(Tezer'e hasr-ı nazar eder).

RİŞAR — (Hod-be-hod)
Ne cehennem taşı imiş yüreğim :
Âteşi var ki gizli agyâra;
Bir dokunmakla yandı bak yâra!

Göreyim kahpe, kan içinde sürün
Sevin, ey intikāmım âla bürün!

Tezer, yahut Melik Abdurrahman-is-sâlis,
İstanbul 1297/1880, s. 90-114.

İBN MUSA'dan

Manzar 43

Hicaz. Musa bin Nusayr'ın meskeni, bir harap höcre. Ortada bir simât. Zeytin, hurma, ekmek. Her şey fakîrâne simâtın etrafında.

HUZZÂR: MUSA BİN NUSAYR, TARIK, ZEHRA, MUİNÜDDİN, SONRA AKABE, daha sonra VELİD.

MUSA BİN NUSAYR — Bugün ne yaptın bakalım?.. Muînüddin!.

MUİNÜDDİN — Bu sabah da, her sabah olduğu gibi, bir hatm-ı şerif ile iştigalime ibtidâr ettim. Sonra edebiyat ve fütûhâta dair manzumeler okudum. Seksen kadar beyit ezberledim. Daha sonra ok talimi yaptım. Kılıç, mızrak oynattım. Şimdi de oruçlu olduğumdan işte iftar sofrasına geldim.

MUSA BİN NUSAYR — Bu senin dediğin şeyler meşâhîr-i Arap evladının meşâgıl-i âdiyesidir. Sen fevkâlade bir şey yapmalısın ki Tarık'la Zehra'nın necli olduğun anlaşılsın.

ZEHRA (Gülerek) — On yaşında, oruçlu bir çocuktan, daha ziyade ne beklenilir?..

MUSA BİN NUSAYR — Mâderâne tesâhüb.

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — Esselâmün aleyküm!..

SOFRA - NİŞİNLER — Ve aleykümüsselâm!.. Ehlen ve sehlen!..

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — Zâir kabul eder misiniz?..

MUSA BİN NUSAYR — Birkaç zeytinle hurmaya kanaat eden buyursun!..

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — (Sofraya geçerek) Biz erbâb-ı kanaatteniz.

ZEHRA — (Kendi kendisine) Bu adam bir kerre daha gelmişti.

MUSA BİN NUSAYR — Bu sofra, simât-ı fakr u zarurettir, mazur görülsün.

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — Fakr u zaruret cevher-i zâtın kıymetini arttırır, Emir Musa Hazretleri! Ben o cevherden müstefîz olmağa geldim.

TARIK BİN ZİYAD — Bizden herkes mutazarrır olurken, siz kanaat ashâbından olmakla müstefid mi olacaksınız?...

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — Ben sahib-i hânelerin azamet-i kadr ü kıymet ve servet-i tab' u tıynetlerini bilenlerdenim.

ZEHRA — (Dinleyerek) Galiba ezan okunuyor.

MUİNÜDDİN — (Yerdeki kum saatine bakarak) Hayır, daha üç dört dakika var.

MUSA BİN NUSAYR — Tesbîh ile meşgul olalım.

(Sükût, iştigâl-i derûnî.)

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — (Hod-be-hod) Tâli'siz ihtiyar!.. Senin ciğer-parelerini yediler. Bu simât-ı fânide daha ne rızkı beklersin!.. Git, git de Aziz ile Mervan'ını, esmar-ı ömr ü irfanını cennet bahçelerinde gör!.. (Sofra-ı fatûru meşmûl-ı nazar-ı terahhum ederek) Elli, altmış senelik hidemât-ı celîlesiyle meşhur olan, Afrikıyye gibi, Endülüs gibi iki büyük kıt'a-ı cihanı saltanat-ı müslimîne yâdigâr bırakan Musa bin Nusayr, âhir-i ömründe bir kuru ekmek parçasıyla iftar ediyor!.. Tarık, seyf ve kalemiyle semevât-ı iştihârda bârık olan Tarık bin Ziyad, daha ber-hayat iken ahiretin bir köşesinde bulunuyor!.. Refîkası, o hâdime-i Haremeyn unvan-ı bülendiyle mahdume-i mülûk olmağa sezâ olan Zehra ise belki çamaşır yıkayıp ortalık süpürüyor. Üçünün de teselliileri... (Bu sırada ezan-ı şerif okunur. Besmeleyle oruçlarını bozarlar.)

MUİNÜDDİN — (Kıyam ile) Testiyi sofranın yanına koymayı unutmuşum. Affedersiniz. Zemzem-i şerîf nerede?.. İşte.

MUSA BİN NUSAYR — Muîn, sen ne zamana kadar tam hizmet etmeği öğrenmeyeceksin?...

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — O sizin hafîdinizdir, Emir Hazretleri!.. Seyf ve kalem hidemâtını bilir. Ev hademesinden olamaz.

TARIK BİN ZİYAD — İnsan uşağa muhtaç olmamak için uşaklığı da bilmelidir. Mümkün mertebe her iş elden gelmelidir. Ben oğlum Muin'e her zaman söylerim. Meşakk-ı sefere hâl-i hazerde alışmalı.

MUSA BİN NUSAYR — Onun babası bana kölelik etmişti. Kendi niçin uşaklık etmesin?.. Tarık bin Ziyad için bu bir zül değildir. Benim kölem İspanya'yı fethetti.

TARIK BİN ZİYAD — O mahza efendimin sâyesinde müyesser oldu.

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — Ben, hafidiniz Emir Muînüddin'in bir neşidesini gördüm. İttifaksızlığa dair olduğu için kalbime hançer yarasından daha acı geldi.

ZEHRA — Evet, Muîn, benim nifâk ve vifâktan bâhis bir manzumemi tebyîz etmişti.

AKABETÜ'L - KUREYŞİ — Şüphe yok ki o da sizin gibi bir büyük adam olacaktır.

TARIK BİN ZİYAD — Büyük hizmetler etmek için büyük adam olmalı.

MUSA BİN NUSAYR — Yahut, büyük adam olmak için büyük hizmetler etmeli.

TARIK BİN ZİYAD — Ben oğlumun bir muîn-i din ü devlet olmasını isterim ki isminin de mefhûmu odur.

MUSA BİN NUSAYR — (Kıyam ile) Namaz vakti. Geçirmeyelim sohbet sonraya kalsın. Bu farîzayı dışarıda, açıkta ifâ edelim. Ben sema ile kendi aramda hâil istemem. En büyük kubbe gök, en derin seccade topraktır.

(Hep çıkarlar. Müteakıben Velid girer.)

VELİD — Akabe sağ!.. Adelina Merkado öldü!.. (Gezindikten sonra) Bu iki fikr-i âteşîn yıldırım gibi başımın içinde dolaşıyor. Düşünce biteceğim!... Akabe kimdir?... Benim yirmi beş senelik arkadaşım. Ben yirmi beş sene evvel hiç bir şey bilmezdim. Fakat Akabe'yi bilirdim. Ve fenalıklarım benimse, iyilikleri hep onun sayesinde bilmiştim. Sayesinde bildiğim, gördüğüm iyilikleri unutup, o Akabe'yi öldürmüştüm. O Akabe sağ!.. Beni onun pençe-i intikamından yalnız Adelina Merkado kurtarabilirdi. Adelina Merkado sağ değil, öldü. Hem nasıl öldü?.. (Zehr-i hand-ı tefahhurla) Fakat beis yok. Burada birisi var ki sağ kaldığı halde onun pençesinden şeytanlar kurtulamaz. Mervan'ı, Aziz'i, Ümmüla'sam'ı, her birini bir suretle hattâ piçleri de dahil olarak yerine dibine gönderdiği gibi bugün de İbn Nusayr'ın, İbn Ziyad'ın, Zehra'nın, bütün Nusayr ailesinin vücutlarını kaldırmak için buraya gelmiş bekliyor. O adam bu işleri bitirdikten sonra Halife Süleyman'ın hazinelerine mâlik olacak. Hattâ Halife Endülüs'e, Hicaz'a, Mısır'a, Birrü'ş-şâm'a, bütün âlem-i İslâma hükûmet edecekse, o da halifenin şahsına hükümran olacak!.. O adam Velid'dir. Velid'se işte ben! Selefi halife Velid olan halife Süleyman'ın halefi de bir halife Velid olamaz mı?.. Ben kimim?...

Keyfim üzre hizmete âmâde dâim rûzgâr,
Rûzgârın hâkim-i devrânı merd-i zûrkâr!

(Bu vechile raksan iken birdenbire yeislenerek) Fakat Akabe sağ!. (Tarık bin Ziyad ile Zehra'nın geldiklerini görür, hürmetle selâm verir.)

TARIK BİN ZİYAD — Bizi görmek istemişsiniz. Bir haber getirmişsiniz.

VELİD — (Tasnî-i küdûretle) Ah, Emir, maatteessüf pek fena bir haber!

TARIK BİN ZİYAD — Yavaş söyleyiniz.

ZEHRA — Endülüs'teki cinayetlerin biz cümlesinden haberdarız. Yalnız pederimle Muîn bilmiyor.

TARIK BİN ZİYAD — Bilmeleri de icap etmez.

VELİD — (Elinde bir kandil ile Musa bin Nusayr'ın ve arkada Mûinüddin'in geldiklerini görerek tebâki ile) Ya Musa bin Nusayr!.. Süleyman Halife, senin hânedanını söndürüyor. İki necl-i necîbini katlettirdi.

TARIK'la ZEHRA — (Mütehevviren) Yalan!..

MUSA BİN NUSAYR — Yalan!.. (Elinden kandil düşer ve kahkahalar eder.)

TARIK BİN ZİYAD — Yalancı adam!..

MUİNÜDDİN — Bu baykuş kimdir?..

MUSA BİN NUSAYR — Yalan!..

Âzâde-serim gāile-i şevk ü keselden,
Mâdâm ki encâm-ı havâdisde fenâ var!..

VELİD — Cümlenizi intibaha davet ederim. Halifenin cümlenize sûikasdı var.

MUSA BİN NUSAYR — (Gittikçe kesb-i hüzâl ederek) Yalan!..

Bahsetme bana dağdağa-ı ye's ü elemden
Ol tecrübeden nezd-i kemâlimde gınâ var!..

VELİD — (Kendi kendine) Buna benim pençemden evvel nüzûl isabet edecek galiba!..

MUSA BİN NUSAYR —

Her verdiği çıkmakta iken âkıbet elden,
Dünyâ o kadar rağbete olsun mu sezâvâr?

Yalan!.. (Kahkahadan sonra)

Musâ'ya ne gam, darbe-i cellâd-ı ecelden,
Cismen o fenâ bulsa da isminde bekā var.
Maksûd budur eylediğim sa'y u amelden,
Musa denilir ortada bir sıyt u sadâ var!

(Etrafına toplandıkları sırada) Ben onları her gece rüyamda görüyorum! Şimdi bile gözümün önüne geliyorlar. Katilleri haberi yalan! Yalan! (Merdâne bir tavır ile ve mütehakkimâne) Hep hazır olun! Gideceğim! Asker arslanlarım da hazırlansınlar! Gideceğim! Suriye'yi fethedeceğim! Düşman... en büyük düşman Suriye'de!

(Huzzar ile muhat olarak kāimen irtihal eder.)

MUİNÜDDİN — Bunu mu görmek istiyordun? Musibet tatarı!.

VELİD (Çıkarken) — Ben senin o demir yürekli ceddinin bir çocuk gibi ölüvereceğini nasıl bilirdim?

TARIK BİN ZİYAD — Kölesi Tarık'ın kucağında rahmet-i Hakk'a nâil, kâimen ve merdâne bir surette zâil oluyor, çocuk gibi değil!

(Na'şı bir tarafa uzattıkları sırada)

ZEHRA — Kerîmesinin sînesi de ser-i mübârekinin bisteri olsun!

(Oturup ağlayarak pederinin başını göğsüne vaz'eder.)

MUİNÜDDİN — Ben ne yapayım valideciğim? Ben de büyükbabam gibi ölsem olmaz mı?

ZEHRA — Sen şimdilik onun gibi yaşamayı temenni et, oğlum!

(*İbn Musa yahut Zâtü'l-Cemal,* İstanbul 1335/1919, s. 343-354).

EŞBER'den

Fasl-ı Râbi

Mevki-i serdârân, fakat kimseler yok. Yalnız Rukzan'ın na'şı ile Aristo. Müdhiş nezaret bâkî.

MECLİS-İ EVVEL

ARİSTO —

Yârab, bu ne şûriş-i kıyâmet!..
Hengâme-i haşre mi alâmet?..
Ol nefs-i harîs-i pür-leâmet
Etmez mi bu fi'line nedâmet?

Bir nâm alacak o şâh-ı zâlim;
Dünyaları kaplıyor mezâlim.
Almaz bunu havsalam, hayâlim :
İnsanda nedir bu cehl-i muzlim?..

Hem-cinsini makbere delâlet,
İrâs-ı mazarrat u sefâlet :
Yârab, bu ne vahşiyâne haslet!..
Âya bu mu bizdeki adâlet?.

Kan akmada râyet-i zaferden :
Ma'dûd oluyor bu zîb ü ferden.
Âzâde olaydılar seferden,
Bir ordu çıkardı bir neferden.

Bir millet olurdu bir aşîret,
Kör olmasa dîde-i basîret!..
Hep zulmet-i cehldir bu humret,
Muzlim bu harîk-i nehb u gāret!..

İnsanı görüp erîke-pîrâ,
Lâzım mı tezellül ü müdârâ?..
Her hükmünü eyliyorlar icrâ.
Göstermedi mi o hükmü Dârâ?..

Ey cehl ile çâkçâk olan halk,
Evhâm ile ra'şe-nâk olan halk,
Bir ordu değil helâk olan, halk,
Akvâm idi ser-be-hâk olan halk!..

Bir mülk, ya bir şehir değildi!.
Dehrin kad ü kāmeti eğildi;
Nısfı beşerin yere çekildi.
Bir zâlim için alem dikildi!..
(Na'şa teveccüh ile)
İşte bu da yâdigâr-ı zulmü!..
Nakş-ı gazab u nigâr-ı zulmü;
Ol dâhiyenin şikâr-ı zulmü;
Âlem gibi dil-figâr zulmü.

Ey cism-i latîf, hâba râm ol;
Âzâde-i gussa-ı garâm ol;
Rûhun gibi mâil-i hırâm ol,
Zîb-âver-i menzili merâm ol!..

Bu mazlemeyi getir de yâda,
Gez şevk ile âlem-i ziyâda;
Aç çeşmini nezd-i Kibriyâda;
Nurun ola dembedem ziyâde!.

Bir sâyedir ihtişâm-ı dünyâ...
Tevkîf olunur mu sâye âyâ?..
Leşkerleri mahva şeh müheyyâ,
Ya bir neferi eder mi ihyâ?..

Hûnâb ile tıyneti nihândır;
Her zahmı figān eder dehândır.
Mâlide-i sadme-i şehândır :
İşte bu yatan çocuk cihândır!..

Olmaz mı küşâde çeşm-i millet?..
Tâ haşre mi sürmeli bu sıklet?..
Hep zulmet-i cehldir ki illet
Dâim kalıyor bu hâb-ı gaflet.

Ey ebr-i hûn-feşân, mürûr et!.
Ey neyyir-i marifet, zuhûr et,
Bu leyl-i siyâh-rûzu dûr et,
Nûrunla cihânı pür-sürûr et!..

Uçmuş, gidiyor niçin bu duhter?..
Gittikçe melâhatı füzûn-ter!.
Hallâk onu, böyle tâze vü ter,
Nezdinde yakın mı görmek ister?..

Takdîr denir, batar bir ordu.
Bir belde yanar, tesâdüfî bu.
Takdîr ü tesâdüf ey Aristo,
Birdir, hele akl ise terâzû.

Yârabbi, nedir bidâyet-i dehr?..
Mâzi gibi yok mu gāyet-i dehr?..
Efsâne demek hikâyet-i dehr,
Çıkmazsa bugün nihâyet-i dehr!..

Hem vardır o, hem de yok : bu der-kâr!.
Yoksun diyen etmiş olmaz inkâr.
Mevlâ'yı ne türlü etsem efkâr,
İkrâr çıkar netice-i kâr.
Râh-ı ebediyyet iktinâhı!..
Setretmede zulmet-i menâhı
Nezdin mi değil bunun penâhı?..
Yârab, bu kızın nedir günâhı?..

Harbin bu siyah gündüzünde,
Rûhu uyumakta, na'şı zinde
Düşmüş erimekte yeryüzünde,
Kan damlasıdır kazâ gözünde.

Yârab, ne demek bu kahr u tedmîr,
Takdîr değilse su-i tedbîr?..
Almış onu da ya ol cihângîr :
İskender elinde tîg-i takdîr!.. (s. 142-147).

EŞBER —

Hemşire değil, yılanla hem-şer!..
Olmuştu gelince siz, mübeşşer.
Râmolmak idi merâmı hasma;
Hasreyledi ihtirâmı hasma.
İndimde olurdu, yoktu mahzûr,
Şeytâna perestiş etse ma'zûr!..
Urdum ise illeti ıyândır...
Bilsen onu!.. Âh, o bir çıyandır!..
Etmekti merâmı bi't-teaddî,
Na'şıyla bu ümmetin tegaddî.
Müstağrak-ı hûn olup serâpâ,
Seyrân ediyordu, bî-muhâbâ,
Emvâtın içinde. Biz de ancak
Kurduk ona böyle bir salıncak!..
Zannetmeyiniz cinâyet ettim;
Astımsa onu inâyet ettim :
Zâhir ya sözümdeki karâin,
Cumhur iniyor iken, bu hâin,
Kim azmine âsmân açıktı,
Çıkmak diliyordu... İşte çıktı!..

İSKENDER —

İndinde senin rızâ-yı ma'bûd
Etmekte mi halkı mahv u nâbûd?..
Bir şân mı muhabbet-i mehâlik?..
Halk öldü de kaldı mı memâlik?..

EŞBER —

Etbâ u hadem, serîr ü efser
Gittiyse de mahvolup serâser,
Mahvolmadı müntehâ-yı âmâl :
Nâmusumu yani ettim ikmâl!..
(Zincirlerini çıngırdatarak)
Taktımsa da bir demir hamâil,
Olmaz şerefim bununla zâil.
Pâmâl-i adû olursa iklîl,
Ancak o olur sezâ-yı tezlîl!..
Boynum sana olmadansa merbût
Tâ haşr olayım bu yolda mazbût!..

Zencir ile olmaz imtinânım,
Tek sende bulunmasın inânım!.
Fikr et : Bu muhatabın olan merd,
Üç yüz bin adûya karşı bir ferd!..
Sense o gürûh ile beraber,
Ancak bana karşı hasm-ı ekber.
Kādir, yine iktidârı meslûb,
Gālip sayılır bu yolda mağlûb!..
Ben böyle hezimete fedâyım!..
(Ahen sadâlarıyla gezinerek)
Karşındayım, işte dest ü pâyım
Zencir-i isâr ile müzeyyen!..
Yenmek beni maksadınsa gel, yen!..

İSKENDER —
Tahsîn sana çok gayûr imişsin!..
Tahsîn!..

ÜMERA —
Tahsîn!..

GÜLBANK-I UMUMÎ —
Hezâr tahsîn!..

İSKENDER —
Şâyeste fedâ edilse Eşber,
Şemşîrine böyle bin semenber!..
(Maîyetine işaret eder; ümerâdan biri Eşber'in kılıcını getirip İskender'e verir)
Zâtın hele eyledi taayyün,
Halhal ile etmiyor tezeyyün.
(Yine maîyetine işaret eder; ümerâdan birkaçı Eşber'in zincirlerini çıkarır; Eşber bunlara tahkîr ile bakar.)
Zînet sana seyf-i satvetindir.
(Kılıcı gösterip; Eşber'i, ima ile nezdine davet eder; Eşber gitmez.)

EŞBER (Uzaktan) —
İhsan-ı yed-i mürüvvetindir;
Tezyîn edecekse zâtımı, ver;
Etsin o da sonra kesb-i zîver!..

İSKENDER —
Bu leşker-i sâfilîn berâber
Tasvîr-i celâdetindir Eşber.
Tîgin sana münhasır ezelden;
İskender onu düşürmez elden.

(Eşber'in nezdinde gidip, kılıcını vererek)
Aldımsa da işte eyledim red.

EŞBER —
Kalbimdir onun yeri mücerred!..
(İntihar eder, düşer. Heyecan-ı umumî. Aristo Rukzan'ın na'şını getirip dârın altına vaz'eder.)

İSKENDER —
Bedbaht, o ne ettiğin?..

EŞBER —
Tecerrüd!..
Yani sana karşı bir teferrüd.
(Teslim-i ruh eder.)

İSKENDER —
Şâyeste sana bu sermediyyet..

ARİSTO (Rukzan'ı ref ile) —
Diğer alem-i muzafferiyyet!.

İSKENDER — Rukzan!..*

UMERÂDAN BİRKAÇI —
Evet, o!..

İSKENDER —
Ah, mecruh!..

ARİSTO —
Mecrûh değil...

İSKENDER —
Nedir ya?

ARİSTO —
Bî-rûh!..
Ey merd-i mehîb-i Müşteri-asl,
Târihine işte kanlı bir fasl!.
(Surhpûş Rukzan'la Sumru'yu göstererek)
Tâbende-i berk-ı iltifâtın,
Peyveste husûfa râdifâtın!..

İSKENDER —
Rukzan pâmâl, Sumru maslûb,
Eşber kan içinde, mahv u meslûb!..

ARİSTO —
Ceyşiyle bekâya rıhlet etti;

---

* Rukzan mümkün olduğu kadar uzun söylenecektir A. H. (Not metne aittir)...

Müstakbele doğru sa'vlet etti.
Gûyâ ki bekāyı almak üzre,
Azmeyledi gitti, kalmak üzre!..
Gösterdi sana o mihr-i zâil
Pür-velvele bir sukūt-ı hâil.
Te'yîdini kurduğun vekāyi
Hiç olmamış içlerinde zâyi' :
Târih-i kıtâl-i dehşet-âver,
Vechinde cünûdunun musavver!..
Bu rûze-i muzlim-i musibet,
Her yıl anılır cihanda elbet.
Karşındaki mahşer-i sükûnet;
Nâmınla dolu sipihr-i la'net!..
Her ferdi eğerçi yerde sâkin,
Eflâki unutma sen de lâkin;
Çıkmakda sadâları Hudâ'ya;
Vâkıf değiliz biz o sadâya.

İSKENDER—
Makber makber cihân açılmış!.
Gülşenlere yıldırım saçılmış!..
Leşker leşker serilmiş emvât!..
Efrâd-ı beşer vuhûşa akvât!..

ARİSTO —
Hırsındır eden bu hâli icâb!..

İSKENDER —
Âteşler içinde şehr-i Pencâb,
Gûyâ ediyor semâya rıhlet.

ARİSTO —
Mahvolmuş onunla bir de millet!..

İSKENDER —
Ey nefs-i harîs, aceb ne buldun?..

ARİSTO —
Ey şâh-ı cihan, muzaffer oldun!..

İSKENDER—
Eyvâh!.. Eyvâh!..

ARİSTO —
Boş nedâmet!..

İSKENDER —
Kînus, ne bu dehşet ü kıyâmet?..
Söyle Peridas, nedir bu mahşer?..
PERİDAS —
Batlamyus'a sor...
İSKENDER —
Müverrih-i şer!..
BATLAMYUS —
Mûcib ne hakārete apansız?..
Târihi yazan benim, yapan siz!..
İSKENDER —
Efkârımı sen de etme tehyîc!..
Risto, bu nedir?..
ARİSTO —
Zafer veya hiç!.. (s. 154-164).
Eşber, İstanbul 1341/1922*.

SARDANAPAL'dan

Manzar : 8

Sardanapal'in sarayı sadece mefrûş bir oda. Bir sönük kandil. Müstefreşât. Ve bir ihtiyar kadın ki sonradan gelir.

MÜSTEFREŞELERDEN BİRİ —
Gelin şarkıya!..
BİR DİĞERİ —
Hep duyanlar güler,
BİR DİĞERİ DAHA —
Bu âdet ki zından-nişîn kimseler
Terennüm kılarlar uyurken cihan.
DAHA BİR DİĞERİ —
Hususen uyurken o şâh-ı şehân
BİR DİĞERİ —
Yaparsak ne var âhdan bir nagam,
Ki eğlence oldu bize derd ü gam!..
İHTİYAR KADIN (Bu sırada gelerek kalbî)
Bu meh-rûların olduğu menhele,
Ziyâ-pâş bir necm-i giryân hele!..

* İlk baskısı 1297/1880.

O kemter ziyâdır ki tenvîr eder,
Yakar çehre-i zulmü tasvîr eder;
Olup hem de bâlâya pertev-feşân,
Verir intikam-ı Hudâ'dan nişan!..
(Zemîn-i niyazda)
İlahî!. Uyup keyf-i murdarına,
Sabîlerle ziynet veren dârına[1];
Kılıp arzda kesbeden iştihar,
Hep ezhârı hasret-keş-i nevbahar;
Tuyûra veren nefret ezhârdan,
Bevâdiye eshâr u enhârdan;
Edip katl-i âm-ı beşerden nikûl,
Melekler yiyen ejdehâ-yı ekûl
Edip kızları vakf-ı burc u beden,
Nücûmu bile handeden men'eden;
O bî-rahm, o hâin, o zâlim yeter;
Adâlet yetiştir; mezâlim yeter!..
(Bu sırada müstefreşeler bir kahkaha edip badehu âtideki şarkıya başlarlar.)

ŞARKI 1

Nedir ettiği zulm ü udvân bize?..
Ne bulduk verildiyse unvan bize?..
Acır bunda âdâ vü ihvân bize!..
Kan içmekte bî-cünha gör âdemi;
Onun daima öyle geçmiş demi.

ŞARKI 2

Değil sicn-i muzlim bu müdhiş binâ,
Bugün belki lahd-i bekâdan fenâ!.
Fakat şâha lâzım dua vü senâ.
Kan içmekte bî-cünha gör âdemi;
Onun daima öyle geçmiş demi.
(Hep birden raksederler. Tevakkuf edince)
İHTİYAR KADIN —
Yudes yarelenmişti, bulmuş şifâ,

1 Buradaki «dâr», darağacı mânâsınadır. A. H. (Not metne aittir).

BİR MÜSTEFREŞE —

Eminim onun ömrü etmez vefa

BİR DİĞERİ DAHA—

Olur kör karanlıkta gûyâ ecel,
Bizi görmüyorsa budur illeti!..

(Büyük bir kapı açılıp uzaktan meşaleci kızların arasında Sardanapal'in geldiği görülür. Havf u sükût u tazîm.)

İHTİYAR KADIN —

Bakın!. Siz görün sâhib-devleti!.,

SARDANAPAL — (Düşer gibi oturarak)

Dizlerim!.. Kollarım!..

(Müstefreşeler hep toplanıp kollarını, dizlerini, omuzlarını uğmağa başlarlar.)

Subh u şâm-ı Hudâ,
Kadınlar yolunda fedâdır fedâ!..
(İnler. Sonra devam ile)
Gönül sağsa da inhidâm üzre ten
Ki imâra imdâdınızdır yeten,
Kadınlar dil ü cânı ihyâ eder;
Gelince kadın ıztırabım gider,
Şafaktan güzeldir kadın rû-nümâ;
Kadın görmeyi isterim daima!.,
(Tevakkuftan sonra)
Kadındır tecelli-i subh-ı ezel;
Cihanda kadın var kadından güzel,
Tuyûr-ı meşâcir, riyâh-ı bahar,
Kevâkib, meh ü mihr, leyl ü nehâr,
Kadınsız olur hîçî-i bî-safâ;
Cihanın buna ömrü etmez vefa!,.
Çiçekler kadındır, melekler kadın;
Dilerdim ki olsun felekler kadın :
Feleklerdedir çünkü tahtım benim!..
Yakışmaz yere necm-i bahtım benim.
(Sonraca)
Bu meslekte ben olmuşum müntehî :
Kadınsız bu âlem tehîdir tehî!..
Aman kollarım!.. Âh!.. Aman dizlerim!..
(Uğuştururlar)
Siz olmazsanız, bunda ben neylerim?..
Güzellik o bir lem'adır dil-nişîn;
Kadınlık, o bir handedir âteşîn.

Melekler hayatın kadınlaşması;
Çiçekler nebâtın kadınlaşması.
Kadındır cihangir, mevcûd iken
Kadında bu nermî-i kuvvet-şiken!..
(Kendi kendine)
Fakat onları ezer, yollarım
(Cehren)
Aman dizlerim!.. Ah!.. Aman kollarım!..
(Yine uğuştururlar.)
Kadınlarsınız siz,güzellersiniz;
Ne söylerseniz, rûha söylersiniz.
Bedâyi'siniz bunda zâtu's-sıfât;
Sizinle eder Hak bize iltifat.
Hudâ vermiş elhak meziyyet size[2];
Denîdir verenler eziyyet size!..
Sizin sun'unuzdur bütün şâirân;
Sizin feyzinizle olur hâme-rân
Bu üryan mehâsin, bu sâfi beden,
Daha sûd-bahşâ durur şiirden!..
Sizin ilm-i Sâni'dir âlâtınız;
Beraber doğar hep kemâlâtınız.
Olur şîr-i medhûş nahcîriniz.
Eder aklı divâne zencîriniz.
Dehâ kahrına hâzır âlât ile
Zekâ saydına hâs hâlât ile
Bu meydâna çıkmışsınız pür silâh;
Fakat pür silâh-ı felâh u salâh!..
Benim sizsiniz en kavî mevkibim;
Sizinle fürûzân olur kevkebim!..
Cebînim olur secde-sâz-ı niyâz,
Bulur pîşinizde sizin imtiyaz!..
Siz insaf-bahş-ı mehâkimsiniz;
Hükûmetlere karşı hâkimsiniz!..
Ne işlerseniz siz, değildir günâh;
Günehkâr olan sizden ister penâh!..
(Gittikçe tagayyürle)
Cesur isteyip bir herâsânı siz,
Şımartırsınız bazen insanı siz!..

2 Hudâ'dan maksat Ba'l olduğu. A. H. (Not metne aittir.)

Şehi görmek istersiniz bir gedâ,
Siz etmiş gibi şâh onu ibtidâ!..
Çekilmez derim vaz-ı tannâzınız;
Cehennem olun!.. Elverir nâzınız!..

(Kolları ve ayakları ile etrafındaki kızları itip düşürerek hiddetle gider. Meş'aleciler takip ederler. İhtiyar kadınla müstefreşeler kalır.)

İHTİYAR KADIN —

Bu gül-çehreler hem-zemîn-i giyâh!..
Bütün renkler bundan olsun siyâh!..
Görünmez felek sanki eyler hicâb;
Kevâkib bu yüzden eder ihticâb!..
Bu hâle sehâib olur eşk-rîz;
Savâık da gûyâ ki merdüm-girîz!...
(Yerdeki müstefreşelere bakarak)
Siyeh levha bin türlü elvân için :
Cihan sahtdır, saht nisvan için!..
Kimim ben?.. Şu kız kim?.. O gaddâr kim?..

BİR MÜSTEFREŞE —

Bu hâb-ı sefâlette bîdâr kim?..

İHTİYAR KADIN —

Neyim âh!.. Mecnûn muyum?.. Ben neyim?..
Bütün gün uyanmakta bir fitneyim!

BİR DİĞER MÜSTEFREŞE —

Uyanmaz bizim baht-ı neyyâmımız,
Ki hep leyldir bunda eyyâmımız!..

BİR DİĞERİ DAHA —

Uyansak da zulmetteyiz bî-delîl;
Uyanmaktan anlar mı çeşm-i alîl!..

*Sardanapal,** İstanbul 1335/1917, s. 18-127

ZEYNEP'ten

Birinci Fasıl

(*Kırda etrafa nâzır bir mevki'i arzeder*)

BİRİNCİ TEMAŞA

(Zeynep Sultan, Hümâ, Ceyrân, sâzende ve hânende kızlar)

* İlk baskısı : 1908.

ZEYNEP —
Seyret hele sahrâ ne kadar düz!
CEYRAN —
Bir leyle-i kamrâ gibi gündüz!
ZEYNEP — (*Uzaktan pertâb ederek geçen bir karacayı görerek*)
Ey sevgili âhû-yı remende,
Tenhâ ne gezersin bu çemende,
Tâbi' gibi bir hiss-i rakîka?
CEYRAN —
Âhû ben olaydım, şu dakîka,
Derdim size : «Ey gonca-ı hoş-bû,
Seyrân demidir herkes için bu»
Biz sevmedeyiz fasl-ı rebî'î
Sevmez mi o mahlûk-ı tabî'î?
Bizden daha çok olmalı elbet
Hayvanda tabî'iyyete nisbet.
ZEYNEP —
Tecdîd-i siyâb eylemiş eşcâr,
Koklaşmada ezhâr ile ahcâr.
Gûyâ yeniden şâh-ı tabîat
Etbâ'ına kıldırmada bî'at.
CEYRAN —
Bizler de çiçekler gibi gûyâ
Andan oluruz mazhar-ı ihyâ,
Cân tâzelenir neşv ü nemâdan.
HÜMÂ —
Bir bahr-ı muhabbet ki semâdan
Enhârını dökmekle türâbe
Gülzâr oluyor rû-yı harâbe.
Gûyâ veriyor sânî'-i Kudret
Erkekler ile kızlara ibret.
Söyletmeliyiz biz de bugün şu
Sâzendeleri kuşlara karşı.
CEYRAN —
Sultânımız emretmedi hâlâ
HÜMA —
Ruhsat buyururlarsa...
ZEYNEP —
Pekâlâ
SÂZENDE VE HÂNENDELER —

1

Bir gözleri âhûya uruldum,
Âhû gibi düştüm dağa hasret!
Etmekle Hıtâ mülküne hicrèt!
Eyvâh! Ne bîhûde yoruldum!

2

Cânân ile meşgûl hayâlim,
Cânân ise benden hazer eyler..
Bir necm-i seherdir güzer eyler,
Yâdı ile geçdikçe leyâlim!

3

Fikri oluyor kûyuna rehber,
Hâcet göremem başka delile,
Mey sundu bana kendi eliyle,
Mestim, acabâ nerde o dilber?[1]

4

Mestim o kadar tâ o zamandan,
Meyhâne gelir çeşmime dünyâ!
Dönmekte bütün gördüğüm eşyâ!
Tefrîk edemem nûru dumandan!

ZEYNEP —
Bir ses!
(*Uzaktan bir sadâ-yı saz gelir.*)

CEYRAN —
Yine her günkü o sâil
(*Dinlerler, saz durur. İnsan sesi gelir.*)

CEYRAN —
İhsân diliyor.

ZEYNEP —
Etmeli nâil
Muhrık sesi ihsân-ı ilâhî!
(*Sesin geldiği tarafa doğru gidip bakarak*)
Uryân dede, bir merd-i külâhî'

ZEYNEP —
Davet kılınız.

HÜMA —
Zâtî müheyyâ!

---

1 Rehber ile kâfiye-i kâmile değil ise de nâçâr kullanıldı (Not metne aittir.)

ZEYNEP —

Etsin burada sazını gûyâ

(*Genç ve güzel bir derviş zuhur eder. Bütün kızların dikkatlerini celbeyler*).

DERVİŞ —

(*Selâmdan sonra Zeynep'e bakarak hod-be-hod*)

Yârab bu ne şiddetli güzellik!

ZEYNEP — (*Hod-be-hod*)

Muhrikse sesi çehresi mühlik!

DERVİŞ — (*Hod-be-hod*)

Sevdâ-zade bir kalbe ne teşvîş!

ZEYNEP —

Söylet bakalım sâzını derviş

DERVİŞ —

(*Şaşırmış bir halde etrafına bakarak*)

Çıkmış gibiyim ben melekûta!
İmkân mı olur sabr u sükûta?
Bir gülşen içinde bu ne gülşen,
Bahtım yüzü gülmekte içim şen!

ZEYNEP — (*Hod-be-hod*)

Kimdir bu döküp sözleri câna,
Uğrattı beni bir heyecâna?
Bir his ki değil bence mücerreb
Tesir-i bahâr olmaya Yârab?
Derviş ise zî-kisve-i sâil,
N'olsun bu kibârâne şemâil?
(*Dervişe hitab ederek*)
Ettirme ziyâde bize ısrar,
Çal sâzını!

(*Hod be hod*) Ma'lûm ola esrâr

(*Derviş saza terfik ederek neşide-i âtiyeyi okur.*)

1

Derdinle senin, ey gül-i fettân,
Gezdim nice bin bâğ ile bostan
Yok sende olan şemme-i iffet.

2

Oldumsa da mehcûr-ı visâlin
Kaldım yine meftûn-ı hısâlin
Hicrânın ile etmedim ülfet.

3

Şeb-rev, yürüdüm, nâim-i sâir,
Bir türbe-i pür-firkatı zâir,
Bî-hâbî-i mecrûh ile bîdâr!

4

Ettim o kadar kat'-ı merâhil,
Gezdim nice deryâ ile sâhil,
Devretmediğim kalmadı bir dâr!

5

Cânânı görüp hâk ile mestûr,
Çıktım neye bin ye's ile meftûr?
Bâis ne idi şedd-i rihâle?

6

Noksanımı ben eylerim ikrâr!
İsterdi gönül avdeti tekrâr
Bir dest-i nevâzişle o hâle!

7

Her semtten ettim ana dikkat,
Gülmezdi bana çehre-i hilkat,
Yek-renk idi dünyâ-yı müseddes!

8

Sâbit-ger o ümmid-i tehîde,[1]
Bilmem beni eyler mi rehîde
Manzûrum olan dest-i mukaddes!

9

Bin âh-ı tahassür üzerimde,
Mülhem gibi oldu güzerimde
Nüzhet-gede-i ismetinizden!

10

Feryâd ederek leyl-i musîbet
Doğdu ne aceb nûr-ı muhabbet
Bir tıfl o sizin ümmetinizden!

ZEYNEP (*Ortaya*) —
Elverdi, gidip eylesin ârâm
Birçok tarafımdan edin ikrâm.

(*Hümâ cebinden bir atlas kese çıkarıp Derviş'e verecek olursa da kabul ettiremez.*)

1 Burada Derviş'in Zeynep'i murad ettiği. (Not metne aittir.)

DERVİŞ —
Lâzım değil.
HÜMA —
Al, bakma kusûra.
DERVİŞ —
Çıkmak bana yetmez mi huzûra?
Her türlü inâyâta bu gâyet,
Bundan büyük olmaz ki inâyet!
Düştüm buraya bî-kes ü bî-tâb
Ateşböceği âşık-ı mehtâb.
İhyâ sayılır olsa bu mahzûn
Bazen buradan geçmeğe me'zûn.
ZEYNEP (*Kalbî*) —
Kimdir beni etmekte bu tehyîç?
Ayrılmayı cân istemiyor hiç!
Baktıkça gülüp çehresi mahrem
Etmek beni bir hüzn ile hürrem!
Efkârıma olmuş gibi âgâh,
Kimdir nereden çıktı bu nâgâh?
Etmek bu iki çeşm-i sitemger
Bir nazra ile hâlimi diğer!
Cân vermede gönlümdeki yâre
Kimdir bu ne gülşen bu diyâre?
Bir câzibe var bunda nihânî,
Görmez anı her çeşm-i cihânî!
İhsânımı reddetti ne cür'et!
Nahvetten eder bence bu neş'et.
(*Dervişe*)
Kimsin bize sen kendini söyle.
Tasdî'a ne geldin bizi böyle!
İn'am değil çünkü merâmın
Bu bağda lâzım mı hırâmın?
Olmaz bu iş âtiye muallak
Kimsin bana anlatmalı mutlak!
DERVİŞ —
Ben kim olurum böyle mükedder?
Mâtem-zede bir merd-i kalender.
ZEYNEP (*Kalbî*)
Zeynep, sana bu acz ne lâyık,
Mahkûmun iken cümle alâyık?

Sabrın olarak zâil ü meslûb,
Gönlün ola bir erkeğe meclûb?
(*Dervişe*)
Git öyle ise tekkede tut yer,
Sence olur elbette bu ahyer,
Git, bir daha da gelme ki zinhâr,
Gelsen ederim kînimi izhâr!

DERVİŞ —
Sormam ne için hâsıl olur kîn,
Etmek dilerim ben anı teskîn,
Gitmem beni eylerseniz iskân,
Olmaz o zaman gelmeğe imkân.

ZEYNEP —
Olmaz bu harem-gâh-ı mutantan,
Bir vechile olmaz sana mavtın!

DERVİŞ —
Olmazsa bu râzı olunuz da
Bazen durayım ben yolunuzda.

ZEYNEP —
Olmaz, yüzünü görmeyim asla!
Git, bir daha da gelme.

DERVİŞ —
Pekâlâ
Pespâyeliğimse buna illet,
İhsân ediniz pâye-i devlet
Âlemde eğer yoksa penâhım,
Olsun mu benim bunda günâhım?
Bed mâye hiç olmaz mı ekâbir?
Yok mu vüzerâdan iki ya bir?
Etmiş sizi Hak sâhibe-i tâç,
Biz olmayalım mı size muhtaç?
Ol pâye için mâni'-i ihrâz,
Her neyse kusûrum edin ibrâz!

ZEYNEP —
Bir tâcver olmazsam eğer ben,
Âciz mi komam halkı meğer ben?
Sen tâc için ettin beni tevkîr,
Ettim bu sebepten seni tahkîr,
Gaflet ne demek ben anı bilmem,
Yenmekse garaz bil ki yenilmem!

DERVİŞ —

Şehzâde dahi olmasanız siz,
Zî-tâcsınız zâtî bu şeksiz
Encüm kadar olsa size efser
Berter yine siz sâhibe-i ser![2]
Âteş çıkıyor gözlerinizden
Âteş çıkıyor sözlerinizden
Her hatveniz etmekte hüveydâ
Şimşek gibi bir şu'le-i sevdâ!
Vermekte iki kevkeb-i mâî
Bu mevki'e bir reng-i semâî!
Bunlar n'edeyim, olmada sâdır
Hep şa'şa'a-ı hüsn ü bahâdır
Dârât-ı dehâ, debdebe-i hûş
Pîşinde kalır hâim ü medhûş!
Elvân-ı hakîkatle musavver,
Nûr-ı melekiyyetle münevver,
Bin nâdire-i hüsn ü letâfet,
Olmuş size sîmâ vü kıyâfet!

ZEYNEP —

Gördüm seni ben kendime fâık!
Andan göremem nefsime lâyık!
Git hayrın için git ki bu yerden
Çok şerre olur sonra o ma'den!

DERVİŞ (*Çekilerek*) —

Heyhât! Olacak kaldı mı hâlâ?
Hatmetti işi nazra-ı ulâ!
Emreylediniz, gitmeli, ancak
Emretmeseniz de olamayacak.
Olsun bu da bir böyle güzâriş
Ettim sizi Allah'a sipâriş!
(*Kaybolur*)

ZEYNEP —

(*Gitmiş olan Derviş'i hâlâ karşısında görerek*)
Mâdâm değil tâc gözünde

2 Yahut «Olmaz bu meâlî ile hem-ser» (Not metne aittir.)

Derviş! Devam eyle sözünde
Şi'rin anı ettiyse de icmâl
Kıl terceme-i hâlini ikmâl
Rencîde olup gitme sakın gel!

(Derviş'in hâzır olduğu itikadıyla teveccüh ettiği tarafa doğru biraz yürüyerek huzzârın hayretlerini celb ve tezyîd ede ede)

Derviş misin, şöyle yakın gel.
Tekrar edelim geçmişi bir dem:
Sen kimseyi sevdin mi mukaddem?
Evvel seni ben görmedim amma,
Mechûl değil bence bu sîmâ!
Bundan bilemem kaç sene akdem,
Ben görmeden oldum sana hem-dem,
Fikrinle meâlinle buluştum!
Rûhunla hayâlinle konuştum!..

HÜMA (*Ceyran'a*)—
(Havf ve hayret içinde fısıldaştıkları sırada)
Terketmeli bu fikr-i muhâli,

ZEYNEP (*Halinde devam ile*)
Bildim seni, aynıyla bu hâli,
Mevki' yine bak işte o mevki'.
Olmuştu bize önce bu vâki.
(Bakınarak)
Ceyran ve Hüma, hey'et o hey'et,
Sen etmiş idin gelmeğe cür'et.
(Musırrâne)
Yok şüphe bu olmuştu mukadder!..
Sen gelmişidin böyle mükedder.
İnsan bunu eyler mi tasavvur?
Ben etmiş idim önce tehevvür.
Her neyse ne lâzım bunu ityân,
Ver kıssa-ı ahvâline pâyân!
—Bâis ne idi şedd-i rihâle?—
Dâirdi söz evvel de o hâle...
Görmekle senin hüznünü efzûn,
Olmuştum o gün ben dahi mahzûn.
Bu şimdiki hâlât-ı nedâmet
Gelmişti tamamiyle zuhûra!

Bî-râbıta eyyâm u şühûra,
Akla göre yok, bence müsellem
Bî-râbıta eyyâm u şühûra,
Böyleydi Hümâ fikret içinde,
Ceyrân veleh ü hayret içinde,
Hânendeler olmuştu bütün lâl!

HÜMA (*Ceyran'a*) —
Kim etti bunun fikrini ihlâl?

ZEYNEP (*Devam ile*) :
(*Derviş zannettiği hayâlin karşısında diz çökerek*)
Ben karşı idim rû-yı murâda,
Bu vechile bî-sabr ü irâde!
(*Kalkarak*)
Tutmuştum elinden, ne harâret!
(*Bir şahs-ı gâibin elini tutar gibi yapıp badehu yanmış gibi elini sallayarak*)
Bu vechile etmiştim işâret.
Gel bak, bu değil miydi o hummâ?
Nabzım ediyor kalbimi îmâ!
İnsaf! Muhabbet mi bu illet?
Senden mi bana geçti bu hâlet?...
Derviş! Bu esrâra ne dersin?
Her neyse otur, sonra gidersin,
Ettim ben işitmekliği tasmîm,
Kıl menkıbe-i ömrünü tetmîm
(*Birdenbire durup etrafına bakındıktan sonra Ceyran'a*)
Derviş hani?..

CEYRAN —
Gitti.

ZEYNEP —
Ne mümkîn!

CEYRAN —
Bu bağda kalmaz ya o sâkin

HÜMA —
Yetmez mi meğer verdiği teşvîş?

ZEYNEP —
Karşımda değil miydi yâ Derviş
Ben eyler iken arz-ı muhabbet?...

Karşımda idi şüphe yok, elbet!
Karşımda değil miydi o Ceyrân
Sen söyle Hümâ?..

HÜMA —

Gitti o hicrân

ZEYNEP —

Destimde idi desti demincek!
Mümkün mü bu hâl olmaya gerçek?

HÜMA — (*Müteessir*)

Bî-hâblık etmekle delâlet,
Gelmiş size bir öyle hayâlet!

ZEYNEP —

Derviş fakat gelmedi miydi?

HÜMA —

Geldi, sizi görmekti ümidi;
Gördü sizi, çok kalmadı lâkin
Gitsin dediniz; gitti.

ZEYNEP —

Ne mümkîn!
Yıllarca durur, hiç o gider mi?
(*Kendine gelerek ve hânendelere doğru giderek*)
Gitmiş, acaba avdet eder mi?
İntak ediniz sâz u kemânı,
Ben isterim elbet o zamânı!
(*Hümâ'ya dönerek*)
Olmazsa ne var sâhib-i efser,
Olmaz bana andan iyi hem-ser.
Reddetmeğe buldumsa bahâne,
Küstüm de anınçün bu cihâne!
(*Ceyran'a dönerek*)
Kahren gelecek şeyi pederden,
Ben ummasam olmaz mı kaderden?
Şehzâde deyü vâlid-i gâlib
Abbas'a beni vermeğe tâlib
(*Ortaya*)
Abbas ise hiç görmediğim zât,
Yâdında ıyân hâdim-i lezzât!
Unvanı anın hâkim-i Yağma;
Divâne imiş kendisi amma!

Maksad bana divâne mi vermek?
Yoksa beni unvâna mı vermek!
İnsân bunu etmez mi teemmül,
Vicdân buna eyler mi tahammül?
Gitmekten ana böyle pür-ikrâh,
Evlâdır olunsam buna hem-râh...
(*Birdenbire*)
İşte yine etmekte taganni!
(*Ses işittiğine zâhib olduğu cihete doğru koşar.*)

HÜMA (*Önüne geçerek*) —
Siz etmeyiniz terk-i teennî
Her şey gelir elbette husûle!

ZEYNEP —
İmkân var iken şimdi vusûle,
Ta'kîbde câiz mi teehhür?.
Hâlimle benim etme temeshur!
Maksad ne teennîyi beyândan?
İşte sesi gelmekte bu yandan!

HÜMA —
Biz duymuyoruz. Cümle-i huzzâr

ZEYNEP —
Dervişi fakat etmeli ihzâr,
İ'zâm ediniz her yana sâ'î!

HÜMA —
Elbet ederiz sarf-ı mesâî.

ZEYNEP (*Hod-be-hod*) —
Tenhâ kalayım ben hele bir dem.
Olsun birisi cümleden akdem,
(*Ortaya*)
Bulmakta o Derviş-i hazîni,
Ben eyler iken gûşe-güzîni.

CEYRAN —
Sizden gidiyor çünkü bu tatar,
Eyler anı elbette giriftâr!
(*Ceyran öne düşerek hep giderler. Zeynep yalnız kalınca yine kalkar.*)

ZEYNEP—
Bir anda neler olmada Yârab,

Hem cümlesi nefsimde mücerreb!
Gerçek mi o bir lahza-i sohbet?
Oldum mu ben âgâh-ı muhabbet?
Sevdâ mı bu ol tâc-ı siyeh-reng?
Bir cin mi ya zî-kisve-i nireng?
Ol çehreyi sevdim mi hakîkat,
Bir zan mı ya bir his mi bu rikkat?
Muhtâç da sevdâya hayâlim
Andan mı gelir yoksa bu hâlim?
Yok kimseye de bende muhabbet,
Gönlümde mi var sevmeğe rağbet?
Gençlikte, işittimdi mukaddem,
Âşıklığa âşık olur âdem.
(Biraz düşündükten sonra)
Bir anda gelip aklımı aldı,
Hem gitti o hem gitmedi kaldı!
Etmekten esâretle tasaltun.
Ercahtır o bî-kesle tavattun.
(Yine düşünür.)
Tevsî'-i hükûmet emeliyle,
Teslîm edecek kendi eliyle
Olsaydı hakîkî pederim o.
Etmezdi bunu zannederim o.
Şehzâde diyorlar bana lâkin
Bilmek ebimi olmadı mümkîn.
Bilmem ki nedir işde mebâdi,
Benden beni ketmetmeğe bâdi?
Yârabbi kimin duhteriyim ben,
Hangi gecenin ahteriyim ben?
Eyyâm u leyâlimde bu şüphe,
Derd oldu hayâlimde bu şüphe!
Etsem bulurum elbet ifâkat,
Ben bî-kes o bî-kesle refâkat.
Lâzım mı bana aile, dûde?

Zeynep, Dersaadet 1324/1908, s. 5-29*

* İlk neşri: *İkdam* gazetesindeki tefrikasıdır. nr. 5221, 7 Aralık 1908 vd.

FİNTEN'den

Fasl-ı Evvel, Manzar-ı Evvel

MANZAR

(Londra'da Grosvenor Square'de Lady Dick'in ikâmetgâhı. Bir müzeyyen oda. Çay vakti.)

Huzzâr : Lady Dick. Doktor Thomas

LADY DİCK — Derdimizin bir tabîb-i hâzık gibi değil, Doktor Thomas, bir muhibb-i sâdık gibi çaresini bulmalısınız.

DOKTOR THOMAS — Aramanın yolu bilinirse çare bulunur.

LADY DİCK — Sizden hafîdime bir vâlide.

DOKTOR THOMAS — Tabir-i âharla, mahdûmunuz Lord Dick'i evlendirmek istiyorsunuz. Filvâki dost-i azîzimiz müteehhil değildir.

LADY DİCK — Fakat bekâr da addolunamıyor. Çünkü mâder-behatâ bir ucûbenin peder-i nâ-bekârıdır.

DOKTOR THOMAS — (Latîfe yolunda) — Pek çok fukarâ ve gurebâ kızları sevk-ı tâli'le kibar karısı olabilirler, dikenlikten çiçekliğe intikal eden nebatât gibi... incilerin menbaını arıyacak olursak ne derece inmek lâzım gelir!

LADY DICK — Fakat ucûbe dediğimiz çocuk... o zevce olamayan vâlide..

DOKTOR THOMAS — O çocuk gençliğin mahsulüdür ki nice nice çocukluklar yapan şuarâ ona «aşk» ismini vermişlerdir. O vâlide, o çocuktan hâsıl olmuş.

LADY DICK — Eminim ki latîfe ediyorsunuz.

DOKTOR THOMAS — Hafîdinize başka bir vâlide aramaktansa babasını asıl vâlidesiyle evlendirmek...

LADY DICK — Her tabiî görünen şey bizim âlemimizde mer'î değildir.

DOKTOR THOMAS — Mer'î olmayan şeyler de dâima memnû sayılmıyor.

LADY DICK — Rica ederim, latîfeyi bırakınız.

DOKTOR THOMAS — Âdet ne derse desin, ahlâk ne yaparsa yapsın, mahâfil-i ülfet saçlarını yolup, kiliseler ne kadar feryâd u figân ederlerse etsinler, tabiat, her kuvvete galip, herkese hâkim olan tabiat sizin mahdumunuzla o kadını evlendirmiş!

LADY DICK — Bu, mahdumumun ma'şûkası.

DOKTOR THOMAS — Dünyada ma'şûkadan tabiî zevce olur mu?

LADY DICK — Bu fakir kızı, bir hizmetçi, bir dikişçi, bir oyuncu değil. Mahdûm-ı asîlimin ma'şûkası zatü'z-zevc bir kadın... bir dişidir...

DOKTOR THOMAS — Ma'şûkalık bâkirelere mahsûs bir imtiyaz ise asla tezevvüc etmemeleri icap eder. Tefrîk-i nîk ü bed edemediği için değil midir ki, aşk-ı hercâîye bir çeşm-bend-i gaflet verilmiş?

LADY DICK — Aşk kör olsun, fakat namus gözü açık olmalıdır. Bilmem nasıl oluyor da siz oğlumun bu ayıbını görmüyorsunuz?

DOKTOR THOMAS (ciddiyetle) — Oğlunuzun gafletini görüyorum, Lady Dick. Siz hafîdiniz iki yaşına geldikten sonra vücudundan haberdâr oldunuz, bense daha vücuda gelmeden evvel onun muntazır-ı vürûdu idim. Bilirim ki, oğlunuz Lord Dick üç seneden beri mahfî ve meçhul bir hânenin sahibidir; yahut gayet zengin ve gayet güzel Kanadalı bir sâhibe-i hânenin misafir ve müsâhibidir. Bu Kanadalı kadın Londra'da Miss Finten nâmıyla yaşamayı tercih ediyor, çünkü Lord Dick bu nâmı pek sever. İnsan sevdiği bir adamın ismini de sever ve yine sevdiği bir ismi de sevgilisine vermek ister. Mahdûmunuz Lord Dick'in Finten dediği bu hanım, kıza benzeyen bu kadın, memleketinde Mrs. Cross'dur. Zevci Mr. Cross denilen bedbaht ise yıllardan beri Avusturalya'da altın ticaretiyle meşgul bulunuyor. Hazinelere mâlik bir ihtiyar. Zincîr-i izdivacı da altından olduğu için bu genç kadın ona merbût olmuş. Şimdi Lord Dick'in yardımıyla ondan kurtulmak, âzâd olmak istiyor. Bir zincir ne kadar zî-kıymet olursa olsun, yine zincirdir; tabiat-ı insaniye onu koparmak ister.

LADY DICK — Peki, demek ki ihtiyarın zincirinden kurtulup bizim silsileye rabtedilmek hevesinde bulunuyor! Nasıl kurtulacak? Avusturalya'ya biraz Avrupa havası mı gönderilecek?

DOKTOR THOMAS — İstimâlini bilenlerin elinde zehir de bir ilâçtır; bazı hastalar ise o türlü muâlecâta muhtaçtır. (Mânidar bir surette güler).

LADY DICK — (Kendi kendine) — Cinayet! (Doktora) Karar-ı cinayet öyle mi? Bu yolda sizin de mahremiyetinizden istimdâd ettiler mi?

DOKTOR THOMAS — Çok kere bir karar-ı cinayetin münâdisi ye's-engiz ve müdhiş bir sükûttur. İzhârından ziyade, izmârından anlaşılır.

LADY DICK — Doktor, Avusturalya'daki bî-günahın değil, buradaki bî-iffetin zevâline her kim âlet olursa, sadr-ı insaniyette duran yaralardan birinin kapanmasına delâlet etmiş olur. Fakat siz galiba cerrahlık etmez bir tabîbsiniz.

DOKTOR THOMAS — Hekimlikten maksat adam kurtarmak değil, hasta iyi etmektir.

LADY DICK — Hekimler hakîm olmalıdır. Yalnız emzice ve âsâba değil, efkâr ve ahlâka da hizmet etmelidir. Sizse bunları yaptıktan sonra biraz da ehvâ ve ezvâka hizmet etmek istiyorsunuz.

DOKTOR THOMAS — Bir tabîb-i hâzık olmak için bir insan-ı kâmil mi olmalıdır?

LADY DICK — Meydandaki hafîd, ailemizin nâmına vâris olamaz. Dick'ler hânedânının türâb-ı nisyâna münkalib olmamasıyçün mahdumumun teehhül etmesini ve bu suretle hafîdimin meşruiyet kıyafetine girmesini istiyorum. İşte onun için!.. Ya o Kanada serserisini ikna edin, bizi serbest bıraksın, yahut ben bu serbestliği istihsal için pek şedîd tedbirler ittihaz edeceğim.

DOKTOR THOMAS — İkna olunması güç biri varsa Lord Dick'tir, Milady. Kanadalının istediği bir konteslikten ibaret olmasına nazaran muhabbeti kâbil-i tagyîr ise de mahdûmunuzun emeli ma'şûkasının zâtını almağa münhasır olduğu için sevgisi kanaat-nâpezirdir. Ne diyeyim? Bu öyle nankör bir iştir ki, ne kadar tatyîb olunsa teşekkür etmez. Ancak biz yine bir çaresini düşünürüz. (Şapkasını eline alarak kıyam ile)

Görüyorum ki bir fâcia hazırlanıyor, ben de o fâcianın eşhâsından olacağım.

LADY DICK — Veremler hastahanesinin ser-tabîbisiniz, fâcialarla hâilelere alışmışsınızdır.

(Bir uşak kapıyı açarak «Lord Dick» diye haber verir).

Huzzâr : Evvelkiler, Lord Lick

LORD DICK — Bir mahremâne musâhabete irâs-ı halel etmiş olmayım.

DOKTOR THOMAS — Mahremâne ise de aleyhinizde olduğu için sizden gizli değildir.

(Lord Dick, Lady Dick «Nasılsınız? Teşekkür ederim» sual ve cevaplarıyla müsâfaha ederler. Müteakıben Lady Dick önündeki tepsiden Lord Dick'e çay verir).

LORD DICK — (Teşekkürle fincanı alarak veda etmek isteyen Doktor Thomas'a) Lord Dick'in en ziyade aleyhinde bulunan yine Lord Dick'tir. Beş dakika bekleyiniz de beraber çıkalım.

DOKTOR THOMAS — Beni de hastalarım bekliyor. Hususiyle bir bahçe davetinde bulunacağım.

LORD DICK — Saint James Place'e gidecekseniz, ben de med'ûvum.

DOKTOR THOMAS — Hayır. Queen's Gate taraflarında. (Kalbî) Âşık burada iken ma'şûkasını görelim.

LORD DICK — Gece nerelerde görüşebileceğiz?

DOKTOR THOMAS — Pek iyi bilmiyorsam da zannederim ki Lady ...'nde taam edeceğim. Başvekilde bir müsamere. Bir iki yerde raks. Altı şebâneye davetliyim. Her halde tesâdüf ederiz. (Gider).

Huzzar : Lady Dick, Lord Dick

LORD DICK — Siz nereye gideceksiniz bu akşam vâlide-i azîzem?

LADY DICK — Ben, eğer bu hava devam edecek olursa, vâdi-yi nisyâna sevkettiğiniz pederinizin müsâmeret-i ebediyesine gideceğim!

LORD DICK — O karanlık ziyafete med'uv olmayan yoktur. Ekseriyet hâh u nâ-hâh icâbet eder. Siz rızanızla mı gidiyorsunuz?

LADY DICK — Beni siz gönderiyorsunuz.

LORD DICK — Yine aleyhimde birtakım erâcif mi deveran ediyor?

LADY DICK — Artık şebânelere de yalnız gitmemeğe başladınız.

LORD DICK — Herhalde davetsiz birisiyle gitmiyorum. Benim götüremeyeceğim bir kimseyi zaten o şebânelerde beklemezler.

LADY DICK — Bizim zamanımızda sizin o davet refikanız kâ'bında olanlara cemiyât-ı âliyenin kapıları açılmazdı. Şimdi bile o âlemlere sizin delâletinizle giriyor. Sizse galiba onun delâletiyle çıkacaksınız.

LORD DICK — Ne diyeyim? Siz hayâlî bir kadının hayâliyle it'âb-ı hayâl ediyorsunuz.

LADY DICK — Ne demek!.. Kendisi Amerika'dan bir vapur dolusu parlak taş getirmiş, kocası Avusturalya'da yaldızlı bir maden temellük etmiş; onun için mi Londra mahâfiline hakk-ı duhûl buluyor?

LORD DICK — Banknot öyle bir bilettir ki, onunla her yere girilir.

LADY DICK— Sizin olmayan bir zevce ile mecâlis-i leyl ü nehârda beraber görünmeğe siz de cesaret etmemelisiniz. Ah!., Dâire-i asâlet bizim zamanımızda bu kadar vâsi değildi.

LORD DICK (Kalbî) — Siz de gençliğinizde böyle ihtiyar değildiniz, ben de çocukluğumda bu kadar genç değildim.

LADY DICK — Kibâr-ı nisvânımızın kulüplerde taam etmeğe mezun olacakları bir zamana yetişeceğimi asla me'mûl etmezdim. Vaktiyle böyle ayıplar mestûr, böyle kabahatler gizli olurdu. Ef'âl-i mezmûmenin de bir vakârı, bir haysiyeti vardı. Şimdi bütün nikâblar ref'edilmiş!

LORD DİCK — Bu demektir ki, hâl-i hâzırda eski zaman kıyafetiyle gezmeyenlere itiraz etmemeliyiz.

LADY DICK — Oğlum, demincek dediğiniz biletlerden bugün sizde de birçok desteler mevcuttur. Asalet kızları içinde kim sizin destinizi, yahut destenizi reddeder?

LORD DICK — Farzedelim ki öyle olsun. İzdivaçtan sonra refikamın gerek beni, gerek oğlumu ne kadar müteneffirâne göreceğini düşünmez misiniz? Ah! Cross'ların ayrılmasına mahkeme razı olsaydı her şey yolunda giderdi.

LADY DICK — Fakat nâ-mes'ûl olan melekü'l-mevt öyle bir ayrılığa müsaid olabilir. Siz de onun için münhasıran onun müsaadesinden istifade etmek istiyorsunuz.

LORD DICK — Neûzibillah!

LADY DICK — Evet, dostunuz, genç dostunuz ihtiyar zevcinin itlâfını düşünüyor!

LORD DICK — Haberim olmadığına yemin edeyim mi vâlideciğim?

LADY DICK — İşte şimdi haberiniz olsun. Umarım ki aşk-ı müttehemin bu yolda refîkı olmazsınız.

(Lord Dick mütefekkir. Uşak girer. Marquiss[1] ve Marchioness[2] of Reaston(?), Lady Alice, Lord John Talmas, Lady Cecile ve Miss Cecile isimlerini ihbar eder. Bunlar birer birer odaya dahil olurlar. Resm-i selâm ü musafaha ve sual-i hâl u hatırdan sonra kimi oturur, kimi ayakta konuşur).

Huzzar : Evvelkiler ve uşağın haber verdiği zevât

LADY DICK — (Lady Reaston (?) a çay verdikten sonra) Lord Reaston, kerimem Constance riyazet-i mu'tâdesi için parka gitti... Miss Cecile, markize ikram eder misiniz?

LORD REASTON — Evet, Lady Constance'ı Row'da gördük. Bir hûri fırka-ı suvarisinin ortasında duruyordu. (Çayla beraber agdiye-i müteferrika getiren Miss Cecile'e) Teşekkür ederim.

MISS CECILE — Kaç parça şeker istersiniz?

LORD REASTON — Bu çaya lâzım olan tat, yahut tatlılık ancak sizin getirmenizle hâsıldır.

MISS CELILE — (Lord Reaston'ın hulûsuna bir tebessümle mukabeleden sonra) Lord Dick, bugünlerde bize ne kadar yabancı oldunuz?

LORD DICK — Bu üç ay zarfında edilen kusur kimsenin değil, mevsimindir.

---

1 Okunuşu markiz: Marki bir asalet unvanı

2 Okunuşu marçınız: Markinin karısı

LADY ALICE — Bizse sizi münzevi addediyorduk.

LORD JOHN — Hattâ parlamentodaki iskemlenize yakında bir tekerlek yaptıracağınızı da me'mûl edenler var.

(Lady Dick ra'şe eder, Lord Reaston iğbirar gösterir)

LADY ALICE — Her halde bir iskemlenin bir bisiklet haline gelmesi bir terakkidir.

LORD REASTON — Hususiyle yeni müteehhiller şimdi attan, arabadan ziyade köylerde bu mihver-i seyyâra biniyorlar.

LADY ALICE — Artık arabalar geri kalıp piyadeler ileri gitmeğe başladı.

LADY DICK — Bizim zamanımızda o demirden merkebler yaratılmamıştı. Düğün alayları merâkib-i bahriyede raksederek güzâr ederdi.

Müteveffâ Lord Dick'le ben ömrümüzün o halâvetli faslını Bahr-ı Muhît-i sâkinde esen rüzgârlarla tehzîz etmiştik. Yine o rüzgârlara arzolunan bir sefîne-i tenezzüh, dalgaların salladığı o gehvâre-i ecel gördüğümüz oğlumun mehd-i vücudu olmuştu. Tamam otuz beş sene oluyor!

LORD REASTON — Biz de Şam kayısılarıyla Sakız rakısı içerek, Kıbrıs şarabıyla Yafa portakalları yiyerek Akdeniz sevâhilini dolaşmıştık.

LADY REASTON — Hattâ kerimemiz Alice Baalbek'lidir. Tamam yirmi beş sene oluyor.

LORD DICK — Ma'bed-i şems harabesinin bu en son perisi devr-i Süleymânî'de gelseydi, Melike-i Sabâ'nın tacını giyerdi.

LADY ALICE — Gariptir, dünkü şeyleri unutmakla itham olunan Lord Dick efsaneler gibi kadîm olan tarih-i muhabbeti ne güzel yâd edebiliyor!

LORD DICK (Kendi kendine) — Üç sene evvelki müzakere-i izdivacın unutuluşuna bir telmih. (Cehren) Ateh-zedeler öyledir, Lady Alice, vaktiyle yapılan, yahut yıkılan şeyleri bilirler; fakat bugün ne yaptıklarını, yarın ne yapacaklarını bilmezler.

LADY ALICE — Âşıkların imtiyazâtına taarruz etmeyiniz.

(Birkaç züvvâr daha gelir. Uşak «Duchess of Island, Vicomte Rose, Colonet Arbuthnot» isimlerini haber verir.)

Huzzâr : Evvelkiler ve sonradan gelen züvvâr

DUCHESS — Ne güzel dostlar buluyorum. Bu hal meclisinizin ihtisaslarındandır.

LORD DICK — Bir noksanımız vardı, Duchess, siz ber-taraf ettiniz.

DUCHESS — (Lord Dick'e el vererek) — Noksan değil, ben şimdi birini görüyorum ki zâid gibi duruyor (Güler.)

LADY DICK — O kadar zâidlik de bir noksandır (Kendi kendine). Ah! herkesten sitem... serzeniş... hep o kadın için!..

LADY ALICE — Dün gece nerede raksettiniz, Vicomte Rose? Lady...nde sizi görmediler.

VICOMTE ROSE — Dün akşam Albert Hall'da Patti'yi dinlemekle, sonra da Carlton Club'da istikbalimi mahvetmekle iktifâ ettim.

COLONEL ARBUTHNOT — Ben mütetevviç başlarla New Club'da bulundum. (Lady Alice'e) Onun için Portland Place'te size tesadüfle teşerrüf edemedim.

LADY ALICE — Bu sabah Dört Atlılar içtimaına gittiniz mi?

COLONEL ARBUTHNOT — Evet... bütün Hurlingham oradaydı.

MISS CECILE — Lord Rose, sizi geçen cumartesi Hurlingham'da arıyorlardı.

VICOMTE ROSE — O gün Cannizaro'ya gitmiştim.

COLONEL ARBUTHNOT — Lady Alice, bu sene Mary Anderson'ı gördünüz mü?

LADY ALICE — Oyunda değil, cemiyette gördüm. Bir zamandan beri yangın korkusundan vâlidem tiyatrolara gitmiyor. Localarımızda bizden başka bütün dostlarımızı görebilirsiniz.

DUCHESS — (Elinde bir mirvaha) — Lord John, havanın Londra mevsiminde sıcak olmamasına parlamentoca bir çare düşündünüz mü?

LORD JOHN — (Gülerek) Düşüneceğiz. Fakat İrlanda mesele-i hârresini teskin ettikten sonra.

LADY ALICE— Lord Dick, evvelki akşam, Lady Maklmış(?) dan çıkarken tesadüf etmiş miydik?

LORD DICK — Öyle zannederim.

LADY ALICE — Hattâ yanınızda bütün o müsamerenin hazinelerini münhasif gösterecek bir kuyumcu dükkânı duruyordu.

LADY DICK (Kalbî) — Yine o bedbahtın tarifi.

LORD DICK (Lady Alice'e) — Öyle de zannedebilirim.

VICOMTE ROSE — Lady Alice, siz o dükkânın olanca mahsûlâtını, yahut ma'mûlâtını bir nazarla iştirâ edebilirsiniz. Siz ki şarkın mavi gecelerinden daha latîf ve ruhânî olan meclisinizle İngiltere'nin daima gârib gibi olan pembe güneşine câ-nişinsiniz.

LADY ALICE — Görüyorum, Vicomte Rose, ki şark seyahatinizden tehî-dest olarak avdet etmemişsiniz. Biz bîçârelere bu gibi atâyada bulunmak için ceplerinizi efkâr-ı şâirâne ile doldurmuşsunuz da öyle gelmişsiniz.

VICOMTE ROSE — Siz öyle bir matla'-ı mehâsinsiniz ki perestârlarınızın ekâlîm-i şarkıyeyi dolaşmalarına ruhsat vermeseniz de olur. (Lady Alicè inhina ile teşekkür eder).

LORD DICK — Alice, şarktan gelen Vicomte'un bu ilânâtına bir şarkı ile cevap vermelisiniz. Hattâ Miss Cecile de şu kabahatli gibi sâkit duran piyanoyu istintak etmek istiyor.

LADY ALICE — Colonel Arbuthnot da bana refakat etmek şartıyla.

COLONEL ARBUTHNOT — Size refakat... size refakat seneler-den beri emelim olduğu halde...

(Bu lâkırdılar sırasında Miss Cecile piyano iskemlesine oturur. Lady Alice ile Colonel Arbuthnot piyanonun iki yanında dururlar. Musiki başlar; devam ettiği sırada Lady Constance'ın suvari elbisesiyle tahtaperde arasına geldiği ve bir müddet tecessüsten sonra bir işaretle Lord Dick'i yanına celbettiği görülür.)

LORD DICK — (Hemşiresiyle kapının önünde biraz söyleştikten sonra züvvâra belli etmeyecek surette vâlidesinin yanına gelirken hod-be-hod.) Benden bu musibet nasıl doğabilir? Seyyiât-ı mâneviyemin nümûnesi midir? (Lady Dick'e) Ben yukarı gidiyorum.

(Mükâlemât-ı âtiye gizli olur).

LADY DICK — Yine çocuğa nöbet mi?..

LORD DICK — Evet, hekime haber göndereyim!

LADY DICK — Ah! Hangi hekime haber? Bütün hekimlerden gizli bir hastalığımız olduğunu bilmiyor muyuz?

LORD DICK — Bütün illetlerden korkunç bir hastamız olduğunu biliyoruz. Doktor Thomas da şerîk-i esrarınızdır.

(Telâşla çıkar. Lady Dick'in tarz u tavrı değişir, benzine uçukluk gelir. Bunu huzzârdan kimse görmezse de, Lady Constance'ın aceleyle vâlidesinin yanına gelmesi üzerine musiki durur.)

Huzzâr : Lord Dick müstesna, evvelkiler, Lady Constance

LADY CONSTANCE — Ne oluyorsunuz vâlide?

HUZZARDAN BİRKAÇI — Hasta mısınız mil lady? Kendinizi iyi bulmuyor musunuz? Rahatsız mısınız kontes...

LADY DICK — Ah, iyi değilim... pek iyi bulunmuyorum. Ah.. ah...

LADY CONSTANCE — Cümlenizden rica ederim, kıyafetimi mazur görünüz. Serian vâlideme gelmeğe mecbur oldum...

LORD REASTON — Hûriler fırkasının serdarı, askerini münhezim etmiş geliyor.

LADY DICK — Ah, asıl hasta benim kızımdır ki, vâlidesinin kabul odasına böyle suvari kıyafetiyle geliyor. Niçin atınızı da beraber getir-

mediniz? (Bayılır gibi olur, etrafına toplanırlar).

DUCHESS — Lady Alice, kontesi yatak odasına sevkedelim. Rahata muhtaç görünüyor.

LADY DICK — Bana dokunmayınız, şuradaki çana dokununuz. Arabalarınız için... (Dediğini yaparlar. Uşak gelir, arabalar ısmarlanır.)

Huzzâr : Lady Dick iyi bir halde bulunmuyor. Yalnız kalmak istiyor. Umarım ki mahzurlu bir şey değildir. Benim de başımda olan ihtiyarlığın cilvelerindendir... Geçicidir... Elbette alırız, gibi sözlerle tebaüd ederler.

VICOMTE ROSE (Çıkarken) — Lady Constance, bana birkaç raks borcunuz vardır.

LADY CONSTANCE — İyi hatırıma getirdiniz, akşam Harbiye nezaretinde. (Vicomte Rose ile mânidâr bir surette selâmlaşırlar).

Huzzâr : Lady Dick, Lady Constance

LADY DICK — (Gözleri kapalı) — Kızım!

LADY CONSTANCE — Nedir azizem?

LADY DICK — Umarım kimseler kalmadı.

LADY COSTANCE — Hayır! İsterseniz ben de kalmayayım.

LADY DICK (Yerinden fırlayarak) — Galiba yukarıda neler olduğundan haberiniz yok!

LADY CONSTANCE — Haberi ben getirmiştim.

LADY DICK — Artık kimse için evde değilim. (Gider).

LADY COSTANCE (Yalnız) — Doğrusu, bir gençle bir ihtiyarın daima birlikte yaşamaları pek güç!.. Vâlidem kendisinden daha yaşlı bir kerîme istiyor .Yukarıdaki ucubeye nöbet gelmiş, zamanın ne dahli var? Halkın ne vazifesi? Mevsimin, misafirlerin kusuru ne oluyor? (Çana dokunmasını müteakib giren uşağa) Vicomte Rose daha gitmediyse biraz görüşmek isterim... başkaları için evde değiliz. (Uşak itaat işareti ederek çıkar.) Gariptir... pek gariptir ki sevebileceğim gibi adamlardan asla hoşlanamıyorum. (Diğer bir uşak bir tepsi içinde birçok mektup getirip gittikten sonra mektupları birer birer açıp her birini tamamiyle okumamak üzere nazarlar ederek) Davet... davet... bu da davet... Paris'ten yarışa... Berlin'den on beş gün sonra için taama.. hepsi davet. Piccadilly'de raks... yine raks... Brighton'da... Ascot yarışı... bir ay için av daveti... mevsim yorgunluğundan sonra ava gitmek ne iyi dinlenmektir! Riyâzet-i bedeniye fikrin rahatıdır.

EVVELKİ UŞAK — Vicomte'un arabası gitmiş, milady!

LADY CONSTANCE (Kâğıtlarıyla meşgul, eliyle uşağa tevakkuf emrederek) — Altı yüzden ziyade avcı!.. Bu da iyi... yine raks... yarın

velâdet günüm olduğu için bunlar da tebriknâme, hediye filân.. Vicomte Rose gitmiş mi dediniz?

UŞAK — Evet, milady!..

LADY CONSTANCE — Saat sekize beş kala lacivert, kapalı araba, doru atlar, lacivert kıyafet... işte o-kadar.

UŞAK — Peki, milady!

LADY CONSTANCE — Nâzıra-ı hâne* şu davetleri kaydedecek.

UŞAK — Peki, milady!

LADY CONSTANCE — Nâmıma gelen eşyayı esvapçı kız yukarıya götürsün.

UŞAK — Peki, milady!

LADY CONSTANCE — Beni almağa Lady Remzi gelecektir. Ondan başka kimse için evde değilim... Ve bir de bu kırmızı fağfur çay takımını bir daha bu sarı odada görmemeliyiz.

UŞAK — Hayır, milady!

LADY CONSTANCE — Onlar kırmızı odanın takımıdır.

UŞAK — Peki, milady!

LADY CONSTANCE — Sofracıya, söyleyiniz ki bu akşam bizde taam edecek olanların bana isimlerini bildirsin.

UŞAK — Evet, milady!

LADY CONSTANCE (Kendi kendine) — Bakayım Lord Rose vâlidemle mi taam ediyor? Ancak, ben dışarıda bulunacağım... Gitmeden evvel bir kere atları göreyim. (Gidecek olur. Uşak kapıyı açarak Lady Constance çıkar.)

Huzzâr : Uşak yalnız.

UŞAK — Oğul bir tarafta, kız bir tarafta, ihtiyar vâlide daima bizim tarafımızda!.. Altı üstüne gelmiş ne kadar acîb, ne kadar iki yüzlü bir evde bulunuyoruz : Üst katta ne olduğunu alt katta kimse bilmez; bir tabîb gelir gider, hastadan eser görünmez. Alt katta her gün ziyaret, her akşam ziyafet; üst katta daima sükût, tabaka-ı esrar olan sükût, merkez-i emvât olan sükût! Aşağısı gündüz, yukarısı gece... yukarıda daima söylenir iki hizmetçi kızla murzia kıyafetli bir kadın; aşağıya inince hiç bir lisan bilmezler. Üçü de dilsiz, sağır, sağırdan beter, kulaksız!.. Denilebilir ki kavs-i kuzahın fevkında bir bulut gibi, kırmızı, mavi, yeşil, sarı odaların üstünde bir siyah oda bulunuyor. Bu tabakada her şey açık, vücuh ile açık, o tabakada her şey kapalı, her yer kilitli; ağızlar mühür-

* Kethüda kadın (Not metne aittir).

lü, kulaklar lehimli, gözler sürmeli, perdeli, bağlı! Bütün yüzler nikâblı!.. Bir yer ki sekenesi hayâletler gibi geceleri uyanık, gündüzün yerle yeksân oluyorlar.

Lady Dick çıkarken muazzeb, inerken müteneffir, Doktor Thomas çıkarken hiddetli, inerken tereddüd ve tefekkürde. Lord Dick hazretleri merdivenlerden bir canbaz gibi çıkıp sonra heykel gibi indiriliyor!.. Şu başımın üstündeki tavanın üstünde neler oluyor acaba?.. Alt kat size bütün İngiltere'nin sitârelerini gösterir bir dûrbîn-i tarassud, bir rasathane; üst kat bir kuyu!.. Bir gece ben de bir hayâlet olup yukarıya çıkmayı, o kuyuya inmeyi düşünüyorum. Ah benim eski efendim, derin fikirli bir zat, bir hakîmdi : «Gördüğümüz âlâyişler tedkik olunacak olursa sonunda bir kuyuya varır, halbuki o kuyu hafredilecek olursa yine birçok âlâyiş çıkar» derdi. Ben bu sözün mânâsını şimdi anlamağa başlıyorum! (s. 13-46)

Fasıl-Manzar

(Bir büyük kilisenin pîşgâhı. Birçok kibar arabaları. İzdivaç çanları vurulmakta. Kadın, erkek sokakta. Birçok işsiz halk. Polis memurları nezaretle meşgul. Halkın esvât-ı muhtelifesi. Bir kenarda birkaç karı ile birkaç erkek seyirci ber-vech-i âti konuşurlar.)

Huzzâr : (Bir kenarda bulunanlar)

BİR KADIN —
İnsan kıyafetinde o bir fırka-i zalâm...
Sandım ki bir ketîbe-i seyyâr-ı fi-l-menâm,
Bîhûş u bî-lisân, şuradan geçtiler demin :
Dünyâda gördünüz diyemem öyle bir gelin!

BİR DİĞER KADIN —
Medfûn-ı samt-ı hâile bir rûh-ı zâr-zâr...

EVVELKİ KADIN —
Genç bir gelin değil o, fakat tâze bir mezâr!

BİR SEFİLE (Teevvühle) —
Altın doluydu halbuki gördüm etekleri;
Elmastan, incidendi o hâkin çiçekleri!

EVVELKİ KADIN —
Çirkin değil, güzel o fakat başka bir güzel :
Hüsnün kadîdi zannolunur...

BİR SİYAH-PÛŞ KADIN — Teşne-i ecel
Hummâlı bir hayât-ı sefîlin güzelliği!
(Geçip gider. Hâzırûnda dikkat.)

BİR KADIN — Kimdir bu?
ERKEK (Temeshurla) Belki evlenenin gizli sevdiği...
Bir yâr-ı perde-dâr!
BİR DİĞERİ — Ki gâyetle korkulu;
Yırtmış o perdeden çıkıyor şimdi bir kolu!
BİR KADIN —
Zenginlerin düğünleri de sanki bir «dram.»
BİR SEFİL —
Bizlerce bir dramdır o, onlarca «hiç» madam!
Dehşet verir oyunları dünyâya onların...
BİR SARHOŞ KARI (Sefilin burnuna bir yumruk vurarak)—
Vermez mi sanki hiç sana dehşet senin karın!
(Halk gülüşür)
YİNE O SEFİL —
Sarhoş değil mi? Alt tarafı belli herkese.
SARHOŞ KARI (Kocası olan sefile bir yumruk daha vurarak) —
Al işte! Maksadın yine girmekse mahbese
(Halk yine gülüşür)
SEFİL —
Mecbûr isek de biz şu sokaklarda sürtmeğe
Zâmin miyiz meâyib-i dünyâyı örtmeğe?
Pal Mal Gazet* bıraktı mı hiç bir nühüfte sır,
Bir nâşinîde vak'a ki olsun yasak? Meğer
Almak lisâna halini zenginlerin bugün.
(Eliyle kiliseyi göstererek)
Ben halka söylerim ki bu dehhâş bir düğün!
(Hùzzâr el çırpar)
BİR RENÇBER —
Mâlik dokuz yaşında bugün bir yetîmeye,
Teslîme kâilim anı gol ü behîmeye
Zengin mahallesinde fakat görmek istemem.
(Halk gülüşür)
BİR İHTİYAR KADIN —
Herkes benim kadar yaşamış olmasın demem,
Bir kimse yaşlı kalmasın ancak benim gibi.
SARHOŞ KARI (Savletle) —
İster misin ki sen yerin olsun yerin dibi?

---

* Pall Mall Gazette

Âzim o cânibe, çıkacak şimdi bir alay!
Evlendiler mi zannediyorsun güneşle ay?

BİR İHTİYAR KADIN —

Uçtu gözümden âh, gelinlik ne tazeler!..
Binlerce var içimde gömülmüş cenazeler!
(Bir sadâ-yı bâki[1] ile)
Çok yaş, o hep gönüldeki hicranı tazeler!

BİR GENÇ SEFİLE —

Olmaz fenâ, dökerse biraz yaş da tazeler,
Her lâyemut acûz-ı kadîdin türâbına!

İHTİYAR KADIN — Maymun!..

GENÇ SEFİLE — Bu bir duâ büyükannem hisâbına!

İHTİYAR KADIN (Ortaya) —

Bir kerre çıksa da görebilsek, gelin hanım.

BİR KARI (Kocasına) —

Lord Dick mi? Kimmiş o?

KOCASI — Nene lâzım senin canım!
Lordlar demek değil mi bugün bir familya hep?

KARISI —

Gençlerle ihtiyarları da bir değil ya hep;
Kaç yaşlarında var şu güvey bilmek isterim.

İHTİYAR KADIN —

Çıksın ki hastahânede var birçok işlerim.

ÇAMAŞIRCI KADIN —

Ben görmedim o sizde geçen gün ölen kızı;
Gâyet temizdi; kendi elimle, bu kırmızı
Ellerle ben yıkardım onun câme-hâbını;
Andan duyardı hilkatin tef ü tâbını.
Meşhûdum olmayan o vücûdun, bu pençeler,
(Ellerini kaldırarak gösterir.)

BİR POLİS (Kolundan tutup götürmekte olduğu bir dilenciye) —
Sarhoşsun, aç değil!

DİLENCİ — Aç olan çok yemez, içer!
İçmek o açlığı unutuştur, değil mi, miss?
«Aç kal, fakat dilenme» diyor işte bir polis.
(Kilise tarafını gösterir)

---

1 «ياك» ağlayan mânâsına

GENÇ SEFİLE —
Açlıksa illetin, burada yok bilen onu...
Ekmekse maksadın, fukarâdan dilen onu.
(Takarrüble)
Al işte bir bakır sana.

ŞARHOŞ KARI — Benden de bir gümüş!
(İkisi de dilenciye para verirler. Uzaktan işaret-i takbîl ile beyân-ı teşekkür eden dilenciye)

POLİS —
Aldın nasîbi... Haydi kadehlerle git öpüş!
(Dilenciyi iterek götürür.)

BİR HYDE PARK VÂİZİ —
Uğraşma itiyâdını tağyîre nâfile;
Zengin de olsa bu dilenir!

BİRİSİ (Teheyyücle) — İşte kafile!

(Halkta heyecan, esvât-ı gûnâgûn. Gelin arabasının kapısını açarlar. Blanche, yürümeğe mecalsiz, bir kolundan Lord Dick ve bir kolundan Doktor Thomas tutarak arabaya götürürler. Lady Dick, Lady Constance ve sair zükûr ve nisvândan birçok kibâr-ı cem'iyet bunları takip eder ki, her biri gelin arabasına pey-rev olmak üzere diğer arabalara binmek veyahut râcilen gitmek gibi harekâtta bulunurlar.)

İHTİYAR KADIN (Teheyyücle halkın içinden çıkarak) —
Yârab ne benzeyiş! Ne tesadüf bu!..

SİYAH-PÛŞ KADIN (Diğer taraftan gelip önüne geçerek) —
Dur, kadın!

İHTİYAR KADIN (Beht ile) —
Durdum!

SİYAH-PÛŞ — Mother Roberts değil mi senin adın?

İHTİYAR KADIN —
Belki...

SİYAH-PÛŞ KADIN (Nikābını açarak) —
Beni tanır mısın?..

İHTİYAR KADIN (Lerzân) — Ah!

SİYAH-PÛŞ KADIN (Temeshurla) —
Eski âşinâ!

İHTİYAR KADIN — Bir kerre hastahânede gördümdü galiba.

SİYAH-PÛŞ KADIN —
Bigâne durmayın o kadar âşinânıza!

(Nihânî bir sadâ ve takarrüble)

Çok benziyor değil mi gelin bir ölen kıza!

İHTİYAR KADIN (Tehâşi ile) —

Ben bilmem, âh, âh!.. Onu ömrümde görmedim.

SİYAH-PÛŞ KADIN —

Bense senin gözünle onu görmek istedim!

İHTİYAR KADIN —

Evvel de, şimdi de onu ben görmedim...

SİYAH-PÛŞ (Tehevvürle) — Laîn!

Bedbahta kimdi şimdi çıkarken olan muîn

Doktor Thomas değil mi idi?

İHTİYAR KADIN (Korkusu artarak) — Görmedim.

SİYAH-PÛŞ — Düşün!..

İHTİYAR KADIN —

Hiç bir düşünmek istediğim kimse yok bugün,

Dünyâda, âhirette...

SİYAH-PÛŞ —

Demek beyninin sana

Asla lüzûmu kalmamış!

İHTİYAR KADIN (Gitmek isteyerek) — Âh, yol verin bana!

Yok hiç biriyle bunda alâkam ecinnenin.

SİYAH-PÛŞ —

Yok muydu âhirette meğer bir kızın senin?

İHTİYAR KADIN —

Cinler içinde kaldım, aman bir polis, aman!

(Kaçar gibi gider.)

SİYAH-PÛŞ (Arkasından) —

Elbette çarparım sana ben başka bir zaman!

(Halk içinde kaybolur. Bir karı ile kocası)

KOCA — Karı, şu halkın içinde bata çıka giden siyah yelkeni görmüyor musunuz?

KARI — Görüyorum.

KOCA — Rüzgârların duyup işitmediği surette birtakım garip ve mûhiş sesler çıkararak gidiyordu. Dişlerinin gıcırtısından tüylerim ürpererek kaçtım!

KARI — Adam sen de!.. Olsa olsa uykusunda yürür bir kadın olabilir. Bu memleket birtakım eâcib-i mahlûkat ile doludur. Kudretin gördüğü işleri beğenmez nice nice akıllı mecnunlar da vardır. Hiç bir şeyi ta'mîk etme ki, bu hayat mücerret zevâhirle sathiyât için iyidir. Gel gi-

delim; biz seninle fakir ve garip, bir olduk, bahtiyar olduk, dileyelim ki, bu şimdi gördüğümüz gelinle güveyi de bizim gibi bahtiyar olsunlar.

KOCA — Hakkın var karı, kendi halimize şükür ve kanaat edelim. En büyük saadet-i hâl odur.

KARI — Cihânın olanca hazineleri o kanaate feda olsun! (Giderler.)

LADY ALICE (Kilise kapısının önünde arabaya binerken) — Colonel Arbuthnot, yanıma gelmek ister misiniz?

COLONEL ARBUTHNOT — Bin teşekkürle; yorulmuş bir piyade kadar...

(Giderler, Bir büyük valide, bir büyükbaba, bir küçük kız.)

KÜÇÜK KIZ — Ah büyükbaba! Neye kollarımdan böyle sıkı sıkı tutuyorsunuz?

BÜYÜKBABA — Gelin ederler diye kızım, seni de gelin ederler diye korkarız.

KÜÇÜK KIZ — Büyükanneciğim! Ben de gelin olduğum zaman bugünkü gelin gibi sarı mı olacağım?

BÜYÜK VALİDE — Sen öyle sarı olursan, kızım, büyükbabanla ben ikimiz de siyah oluruz.

(Giderler. Kilise merdiveninin başında kibardan bir hanım ve bir efendi.)

EFENDİ — Müsaade ederseniz araba gitsin, azizem, biraz yürüyelim.

HANIM — Müsaade ederim azizim, düğün konağına biraz geç varmış olursak da riyâzet-i bedeniye ondan daha mühimdir. Yürüyelim.

(Giderler. Sokakta fukarâdan bir kadınla bir erkek.)

ERKEK — Ah, azizem! Ayaklarım kopuyor, belim kırılıyor. Mümkün olsa da bir boş kaldırım bulup yatsak!

KADIN — Ben de yorgunum, azizim... Fakat biraz daha gayret; elbette polisin görmeyeceği bir köşe, bir kenar bulup dinleniriz.

ERKEK — Kanun bizim gibi yorgunların dinlenmesinden memnun olmuyor.

KADIN — Ekseriyetin manzarası bozulmasın, gözü yorulmasın. Gidelim. (Giderler)

MISS MELVILLE (Kendi kendine bakınarak) — Nereye gitti? Ne tarafa isabet etti?.. Nerede bulayım o belâyı? Bu akşam yine kıyamet!.. Sarhoş edip, sızdırıp da susturmalı. Ah! Ah!. Sızsa da yürüyor; bayılsa da koşuyor! Dünyanın nihayeti gelinceye kadar uyuyası hıyanet! Üç gecedir ki ne kendi uyuyor, ne de beni uyutuyor. Ah, nereye geçti? Hangi duvarları delip geçti acaba?

(Gider. İki ihtiyar enfiye çekerek gelirler)

BİRİNCİ İHTİYAR — Ziyadesiyle müteessirim, dostum, gençliğim hatırıma geldi, sevdiklerim hatırıma geldi. Şimdi ne sevmek var, ne de sevilmek. Doğrusu, genç olmayan adam ölmelidir.

İKİNCİ İHTİYAR — Biz öyle deriz de yine yaşarız. Hasisler başkaları için iddihâr-ı nukûda memur oldukları gibi, biz de yaşamak için değil, ölüme yaklaşmak için bâr-ı hayatın hammalı olmuşuz. Fakat görüyorum ki sizin o hamûleden taarriniz benim halâsımdan biraz daha evvel müyesser olacak. Gıpta ediyorum.

BİRİNCİ İHTİYAR — Hiç de ümit etmem. Korkarım ki ben bu meşakkati sizden ziyade çekeceğim.

İKİNCİ İHTİYAR — Hiç nasıl olur ki ben bugün yetmiş sekiz yaşındayım? Siz de benden tamam beş yaş büyüksünüz.

BİRİNCİ İHTİYAR — Öyle mi? Keşke öyle olsaydı! Fakat öyle değil. Ben doğduğum zaman siz beş yaşındaydınız.

İKİNCİ İHTİYAR — Görenler Allah için söylesin?.. Sizin hemen de yürümeğe mecâliniz kalmamış.

BİRİNCİ İHTİYAR — Sizin de şu titrek ellerinizde bir enfiye kutusunu zaptetmeğe iktidar yok.

İKİNCİ İHTİYAR — Teessüf ederim ki, ailenize ifâ-yı ta'ziyyet vazife-i elîmesi tâli-i menhûsum iktizâsından olacaktır.

BİRİNCİ İHTİYAR — Bense mezarınızın başında ağlamak bedbahtlığına mahkûm olduğumdan eminim.

İKİNCİ İHTİYAR — Sizin bu emniyetinize! Hah hah hah!

BİRİNCİ İHTİYAR — Sizin de hüsn-i zannınıza : Vah vah vah!

(Giderler. İki çocuk, biri oğlan, biri kız.)

OĞLAN — Ah keşke şu iki ihtiyarın birisi ben olsaydım; Jenny, o vakit ne hoca kahrı olurdu, ne mektep belâsı!

KIZ — Umarim biz de bir gün o yaşlara vâsıl oluruz da o kahır ve belâlardan kurtuluruz. Johnny, lâkin bilmem ki o zaman şimdiki gibi koşup oynayabilir miyiz?.. Bak, onlar yıkıla yıkıla gittiler; bizse hoplaya hoplaya geldik.

OĞLAN — Belki koşup oynayamazdık ama annelerimizden de dayak yemezdik, Jenny.

KIZ — Enfiye çekerdik.

(Koşarak giderler, Kilise kapısının önünde Miss Cecile ile vâlideyni arabaya binecekleri sırada.)

MISS CECİLE — Şu bîçâre gelini gördüm, nazarımda gençliğin bir değeri kalmadı. Bir ihtiyar kız olmayı şimdi her vakitten ziyade arzu ediyorum.

VALİDESİ — Rica ederim, kızım, efkâr-ı sathiyeden ayrılmayınız.

PEDERİ — Felsefenin bir efsane olduğu zamanda bir feylesof olmayınız.

(Giderler. Bir delikanlı ile bir taze.)

DELİKANLI — Ah, Heleny!.. Ne zaman seninle ben şu gördüğümüz yâdigârlar gibi bahtiyar olacağız, bir kiliseden bir seyahate çıkacağız?

TAZE — İzdivaçların yer altında olduğu zaman!

(Giderler. Diğer iki namzet gelir.)

KADIN — Ah, George! Ne vakit seninle biz hem-sofra-ı zifâf olacağız?

ERKEK — Ne zaman ikimiz de biraz yiyecek parası kazanabilirsek, Annie!..

KADIN — Niçin, George? İki gönül bir olursa para ihtiyacı bertaraf olmaz mı?

ERKEK — Biz şimdi mide devrindeyiz. Annie, gönül asırları geçti.

(Giderler. Bir fakirle bir polis memuru gelir.)

FAKİR — İşte bir dilim ekmeğe bir pırlanta gerdanlık!

POLİS — Daireye gidelim, gazeteye ilân olunur; mükâfat alırsınız.

(Giderler. İki işsiz.)

BİRİNCİ İŞSİZ — Ne de aptal bir fakir! Yolda bir menba-ı servet bulmuş da polise teslim ediyor. Bir dilim ekmek için.

İKİNCİ İŞSİZ — Açlık bazı kerre namustan gelir.

BİRİNCİ İŞSİZ — Bazı kerre de akılsızlık getiriyor.

İKİNCİ İŞSİZ — Bulutlardan düşmüş olan o elmastan yaprağı ben olsam birçok evrak-ı nakdiyye haline ifrag ederdim.

(Salvation Army denilen Fevc-i Neşât'ın muzıkası işitilir.)

İKİNCİ İŞSİZ — Necât rehberlerimizin esvâtını duyuyorum.

BİRİNCİ İŞSİZ — Müft çalgı, müft içki, müft aşk ve muhabbet! Dünyada bundan büyük müsaade olamaz. Öyle değil mi?

(Fevc-i mezkûr alemleri, alâmetleriyle, intizamsız bir muzika çalarak geçer. Kadın, erkek, sokak halkının birçoğu bu alaya iltihak eder.)

ÜÇÜNCÜ İŞSİZ — Haydin arkadaşlar, ne duruyorsunuz? Biz de şu bîçârelere katılalım da çâre-yâb olalım.

DÖRDÜNCÜ İŞSİZ — İçlerinde adam yoksa da kadın vardır. Haydin! Haydin!

(Katılıp giderler. Yayan bir süvari neferiyle bir hizmetçi kız.)

SÜVARİ NEFERİ — Bugün pazar değilse de benim tatil günümdür. Gidelim, şuradaki meyhanede keyiflenelim mi?

HİZMETÇİ KIZ — Benim en büyük keyfim sizinle beraber sokaklarda görünmektir. Bu uzun boyunuzun yanında ben yükselirim.

SÜVARİ — Ah isterdim ki zengin olaydım! O zaman aşkın silâhını taşırdım, senin cenâhın altında bulunurdum. Fakîr, bîkes olduğum için İngiltere devletinin silâhını taşıyorum. Öyle değil mi?

HİZMETÇİ — Ben sizin ne zenginliğinizi ararım, ne fakirliğinizi sorarım. Gidelim, meyhanede teskînî-i hararet edelim; ondan sonra beni kolunuza alınız, bir saat, yarım saat, bir çeyrek olsun Edgware Road yahut Oxford Street'te dolaşalım; ben bununla iktifa ve iftihar ederim!

(Kolkola giderler. İki dikişçi kız, biri çirkin, biri güzel.)

ÇİRKİN — Siz hüsünce benden pahalı iseniz de, ben maîşetçe sizden ehvenim.

GÜZEL — Ben iki sene on bir aydan beri dükkânda aylıksız çalışıyorum. Yalnız, bir ay sonra yevmiye almağa başlayacağım. Siz ise altı aydan beri muvazzafsınız. Anlamalısınız ki, bu ticarethânede ne güzellik bir kâr, ne çirkinlik bir zarardır.

ÇİRKİN — Doğrusu, çirkin olduğum için ziyadesiyle bedbahtım.

GÜZEL — Ben güzel olduğum için asla bahtiyar olmadığım gibi!

(Giderler. Süvari polislerinin taht-ı nezâretinde bir gürûh geçer. Bir ecnebi ile bir piyade polis.)

ECNEBİ — Bu izdiham nedir? Bana söyler misiniz?

POLİS — Hiç bir şey değil, efendi, hükûmet aleyhinde bir nümâyiş.

ECNEBİ — Nereye gidiyorlar?

POLİS — Trafalgar meydanına. Daha doğrusu devr-i esvak ediyorlar.

ECNEBİ — Bu atlı polisler onlara mümânaat, yoksa muâvenet için midir acaba?

POLİS (Gülerek) — İcabına göre her iki vazifeyi de ifâ ederler.

(Bir şairle bir muallim-i hikmet)

ŞAİR — Nereye gidiyorsunuz, hikem-şinâs muhibbim?

MUALLİM — Şi'r-âşinâ dostum; Regents Park'a gidiyorum, muayene-i ezhâr için. Yerden çıkan o nevâdiri tedkik edeceğim.

ŞAİR — Ben de öyle. Mütalâa-ı ezhâr için parka gidiyorum. Bir atâyı semavî olan o letâifi seyretmeğe gideceğim.

MUALLİM — İkimiz de ayrı yollardan bir maksada gidiyoruz.

ŞAİR — Öyle ise beraber gidelim. Şiirle hikmet dâima beraber gitmelidir.

MUALLİM — Şiir, hevâ-perestânın bir feryâd-ı tehîsi, hikmet ise meftûnân-ı hakikatin ilâhîsidir.

ŞAİR — Aşk bir hikmet-i ilâhiye olduğu için şiire hem-pâ olur. Şiir, ma'şuka-ı insaniyete tahassürden gelir bir nevhadır. Siz, tabiiyyûn, ha-

kikatin küre-i arz üzerinde âsâr-ı zâhiresiyle iktifa edersiniz; biz, hayâliyyûn o âsârı vasf ü senâ etmekle beraber müessirine perestiş ederiz. Sizin yolunuz mahdûd, bizim mesleğimiz nâ-mütenâhidir.

MUALLİM — Bizim yolumuz mahdûd; fakat selâmet ondadır. Akl-ı selîm hiç bir vakitte hududu tecavüz etmez; çünkü tecavüz ettikçe ric'ate mecbur olur. Hayal dedikleri şey aklın taşkınlığı, nâire-i zekânın dumanıdır. Duman ne kadar i'tilâ etse netice-i muzafferiyeti havaya kalbolmaktan ibaret kalır. Anlaşılması mümkün ne varsa anlayınız. Anlaşılmayan şeyleri hatırınıza bile getirmeyiniz. Vâkıa çiçekler semadan inmeğe lâyıktır. Fakat, görüyoruz ki daima yerden bitiyorlar. İşte parka gidiyoruz ya, siz de görürsünüz. (s. 274-300)

Ma'raz

(Deniz. Gece. Fırtına. Sada-yı cûşiş, ra'd u berk. Vapur yuvarlanırcasına sallanır. Münâvebe üzere çan sadâları gelir.)

MECLİS

DAVALACİRO (Kaptan yerinde yalnız. Bir âvâz-ı bülend-i vahşiyâne ile ber-vech-i âti taganni eder.)

1

Öyle bir şiddet-i tasmîm ile çıktım ki yola,
Karşıma çıksa eğer seng-i mezârım dönmem!
Bahr-ı zehhâr değil, ebr-i şerer-bâr değil,
Hep yanardağlar ile dolsa civârım dönmem!
Dalgalar, uymayınız bâd-ı taannüd-kâre,
Siz kılın na'şımı îsâl kenâr-ı yâre!

2

Bahtımı rabt ile ümmîd-i baîd-i vasla,
Size etti beni teslîm ü emânet cânân!
Benziyor cûşişiniz gerçi nüvîd-i vasla,
Olmayım şâhidi ettiyse hıyânet cânân!
Dalgalar, pençe-zen olmazsam eğer agyâre,
Siz kılın na'şımı îsâl kenâr-ı yâre!

3

Ne belâdır, nedir ol hûr-ı cehennem-ber-dûş*
Ben değil hâline âşüfte olur belki vuhûş,

* Cehennem-ber-dûş demesi Finten'in âteşin kisvetine telmihtir. (Not metne aittir).

Fîller hâke düşüp mûrlar eyler feryâd,
Kûhtan kûha kaçar şîr-i jiyânlar bî-hûş!**
Dalgalar, siz kılın imdâd ki yandım, nâre,
Siz kılın na'şımı îsâl kenâr-ı yâre!

4***

Çıkıyor kanlı yüzü karşıma ummânda bile,
Sönmüyor meş'ale-i la'neti tûfanda bile!
Deşt ü deryâyı aşıp ta iki aylık yoldan,
Geliyor nâleleri gûşuma sağdan soldan!
Dalgalar, bende olan derde ölümdür çâre,
Siz kılın na'şımı îsâl kenâr-ı yâre!

5

Ben de tûfan gibiyim, yağdırırım mevt ü hatar,
Gözyaşım seyl-i belâ, âh ü gırîvim sarsar!
Zulmetin çâk edip, ey şeb, salarım subha nazar,
Berk-ı tehdîd ile ey ebr, ben olmam muztar!
Dalgalar, ben sizi döndürmeden âteş-zâre,
Siz kılın na'şımı îsâl kenâr-ı yâre!

(Ayak patırtıları, tayfa sadaları : «Beyrut!.. Beyrut!.. Beyrut!..)

MECLİS

Davalaciro, Kaptan, Tayfalar, Sonra Finten

DAVALACİRO — «Beyrut!» diyorlar!.. Ah!.. Bu zulmet içinde orasını görebilmek mutlaka bir nûr-ı hârikulâdenin vücuduna alâmettir. (Çan çalınır. Bir tayfaya) Beyrut'a mı geliyoruz? Ne vakit duracağız?

TAYFA — Beyrut'a geldik; fakat duramayacağız, deniz yoluna girinceye kadar dolaşacağız.

DAVALACİRO — Şu görünen fener acente sandalı mı acaba?

TAYFA — Fener nerde? Rüya mı görüyorsunuz? Bu havada acente değil, kuşlar bile vapura yanaşamaz!.. Yolcularda sizden başka ayakta olan yok. Memlekette liman da yok ki sığınalım.

(Vapurdan top atarlar. Ayak ve halat sesleri. Tayfa harekâtı.)

** Aslında zaten hûş olmadığından «bî-hûş» denilmek olamadığı takdirde medhuş demek olabileceği (Not metne aittir).

*** Davalaciro bu dört rakamı altındaki sözlerle Avusturalya'da öldürdüğü ihtiyar Mr. Cross'u murad eder. (Not metne aittir).

KAPTAN — Şu budala gemiye bakınız, denize çıkmanın en iyi havasını bulmuş.

TAYFA — Tüccar gemisi değil.

KAPTAN — Tüccar gemisi tımarhane değildir. Bu olsa olsa bir İngiliz lordunun seyyar hânesi olabilir. (Davalaciro'ya dönerek) Niçin kamaranıza inmiyorsunuz? Bu havada gelip giden olmaz. Daha şafak sökmesine üç saat var.

DAVALACİRO — Herkes için gece yarısı, benim için sabah oluyor! Şu ışığı görmüyor musunuz?

DİĞER BİR TAYFA — Dalgalar arasında bata çıka bir ziya görünüyor!

KAPTAN — Elbette Nemçe acentesi değildir... Bir sandal....

EVVELKİ TAYFA (Kahkaha ile) — Hayır, gökyüzünde kopan bu fırtınanın sadmesiyle yerinden kopup denize düşmüş bir yıldız.

KAPTAN — Batıyor!.. Haykırışıyorlar!

(Yine top atılır, çan çalınır. Ayak patırtıları. Tayfa sadaları.)

KAPTAN — Kadın sesi!..

DAVALACİRO — Ah!

EVVELKİ TAYFA — Ne oluyorsunuz? Safranız mı kabarıyor?

DAVALACİRO — Onun sesi! Beni çağırıyor!

BİR KADIN SESİ (Uzakta dalgalar içinde) — Davalaciro! Davalaciro! Davalaciro!..

DAVALACİRO (Seğirterek) — Bin bir hallâk-ı bahr u ber!

(Ayak patırtıları. Tayfa sadaları. Halat ve zincir sesleri.)

KAPTAN — Bir sandal! İçinde yapayalnız bir kadın!

TAYFA — O kadın değil, deniz melikesi olmalı! Kara halkı bu havada suya çıkamaz!

KADIN SESİ (Daha yaklaşarak) — Davalaciro!. Davalaciro!. Davalaciro!..

DAVALACİRO (Yine seğirterek) — Ummanları aşıp gelen Davalaciro limanda mı zebûn olacak? İmdat istiyor! (Kaptan yerinden atılacak olduğunda)

KAPTAN ile TAYFALARDAN BİRKAÇI — (Yetişip tutarak) Ne yapıyorsunuz? Zâti sandal buraya geliyor!.. Ne oluyorsunuz?

DAVALACİRO — Bırakın! Bırakın beni ki sizi de beraber çekip götürürüm... Bırakın beni!.. (Denize atılacağı sırada bulutlara kadar itilâ etmiş bir dalganın üstünde bir sandal, içinde yalnız Finten bulunduğu halde, vapurun kaptan yerine düşer. Finten sırsıklam, kırmızılar giymiş, mecnûne gibi sandaldan fırlayıp haykırarak, kendisine doğru koşan Davalaciro'nun boynuna sarılır.)

KAPTAN (Aşağıya, tayfalara) — Şu sandalı çekiniz bir tarafa! Sandalcılar nerede?

TAYFA — Yapayalnız gelmiş, denizin dibinden çıkmış geliyor! Bu nasıl kadın?

FİNTEN — Ah!.. Davalaciro! Hakikaten seni görüyor muyum?

DAVALACİRO — Ah, Bibi! İnanayım mı sizi gördüğüme?

KAPTAN — Aşağıya, kamaranıza ininiz. Yağmur değil, deniz yağıyor!.. Kazayı, tehlikeyi unutmayınız!

FİNTEN — Kazayı, tehlikeyi hep ber-taraf ettik, ey kaptan!

DAVALACİRO — Mamafih, kamaraya inelim, Bibi... Dinleniniz!

(Tayfaların sadası vesaire)

FİNTEN — Gidelim, Davalaciro! Senin kamarana, benim kamarama!.. Bu vapur kaç paraya satılır, ey kaptan? Bana satar mısınız?

KAPTAN (Tayfaların gülmesiyle beraber) — Siz kamaranıza iner misiniz?

FİNTEN — Davalaciro! Bu vapuru üç kat, dört kat, on kat pahasına yarın sabah satın alacağım! Sonra da bu vapurla şu giden gemiyi çiğneyip batıracağım!

(Bir yıldırım düşer.)

KAPTAN — Kamaranıza!

FİNTEN — Gel, ruhum Davalaciro!

KAPTAN (Tayfalara) — Böyle güzel bir kadın çıldırmalı mıdır?

FİNTEN — Ne bakıyorsunuz? Kocamdır bu adam benim!

DAVALACİRO — Ah!..

EVVELKİ TAYFA — İşte daha iyi ya... Kamaranıza!

(Vapurun sallanmasından Davalaciro ile Finten tutunarak, düşe kalka inerlerken manzara değişir.)

Ma'raz

(Fırtına bâkî. Bir küçük kamara. Zelzele-i dâime. Finten ile Davalaciro düşmemek için daima tutunur halde.)

MECLİS

Finten, Davalaciro

FİNTEN — Bu vapur olmazsa başka bir vapur!.. Fakat mutlaka bir vapur!

DAVALACİRO — Kudretiniz vardır Bibi, birkaç vapur da alabilirsiniz, fakat o gemiyi niçin takip edeceğiz?

FİNTEN (Arada kamaranın penceresinden harice bakarak) — Yarabbi! Yarabbi! Nâzilât-ı semâviyen ne günlere duruyor? Benden kaçmak için tufana atılan şu musibete yetişemiyorlar mı? Feleğin uyûn-ı bîhisabına amâ mı târî oldu? Yoksa bevârık-ı enzârı bu zulmet içinde düşecek yer mi bulamıyorlar? (Vapurun ziyadece bir hareketiyle düşer gibi Davalaciro'dan tarafa gelerek badehu kucaklamak üzere) Davalaciro!.. Davalaciro!.. Seviyorum seni!..

DAVALACİRO — Yakıyorsunuz beni!..

FİNTEN — Davalaciro! İntikamımı al benim! Beni vurdular!.. Vurdular!.. Vurdular!.. Birdenbire vurdular beni Davalaciro!

DAVALACİRO — Kimden?.. Kim? Nasıl vurdular Bibi? Kimden intikam alayım?..

FİNTEN (Arada pencereye doğru giderek) — Bu zelzeleden, bu tufandan intikamımı al!.. Şu sar'ası tutmuş, köpüren dağlardan intikamımı al!.. Akıl ve fikrimi alıp da giden, ismet ve istikbalimi götüren şu çılgın gemiden intikamımı al!.. Ah!.. Davalaciro!.. Sen kocamsın, ma'şûkumsun benim!.. O gemi değil, Davalaciro, o gemi değil, demirlere garkolmuş donanmalar senin yolunda yerlere geçsin!.. Sen de biliyorsun ki seviyorum seni!.. (Davalaciro'ya şiddetle sarılarak) Bil ki seninle şu anda bu halle denizin ka'rına gitmeyi ben tabakât-ı semaviyeye tercih ederim!.. Takat-güdaz bir ihtirasla istiyorum ki, şu dakikada bütün vücûdum, bütün harâretimle sana kalbolayım da öyle biteyim! Fakat Hudâ bilir ki, nâireme takat getiremezsin, Davalaciro kardan yapılmış bir peyker gibi erirsin!.. Başımda öyle bir humma duruyor ki, bir dağın başına konacak olsa bir volkan, bir buluta geçecek olsa bir yıldırım, bir memlekete düşecek olsa bir dehşetli yangın görünürdü!.. İşte o volkan, o yangın, o hummâ-yı muhrika senin aşkındır ki, onu bu fırtına, bu rüzgâr, bu dalgalar değil, ne Amerika şelâlelerinin evtâd-ı ebediyü'l-hübûtu, ne Arabistan bâdiyelerinin burûc-ı müteharrikesi, ne mevsim-i Hindî ufuklarının şevâhık-i tufan-hîzi, ne de müntehâ-yı şimâl denizinin emvâc-ı müncemidesi söndürebilir! Küre-i nesîmin hararet ve bürûdetinden değil, kürât-ı semaviyenin devr ü hareketinden hâsıl olan rüzgârlar bu hummâyı teskîn edemez, Davalaciro! Bütün kâinat dursa, aşk-ı fettânın oku durmaz gider!.. (Yıldırım sadâları. Davalaciro'ya sığınarak) Gel, Davalaciro, gel! Madem ki senin yanındayım; felek bulutları değil, avâlim-i fevkâniyeyi birbirine çarpıp kuyruklu yıldız azametinde sâikalar yağdırsa boş!.. Sen de görüyorsun ki severim seni!..

(Yine Davalaciro'ya sarılır.)

DAVALACİRO — (Bir savt-ı mehîb ü bülend ile) — Vay!.. Vay!.. Vay!.. Vay!.. (Gözleri berk-engîz olduğu halde Finten'i kucaklayarak,

gizli bir şey söylüyor gibi yavaş ve fakat halecan ve heyecanla) O gemiyi niçin takip edeceğiz?

FİNTEN (Gülerek) — Ne oluyorsun, Davalaciro?..

DAVALACİRO (Bülend) — Bin bir ilâh-ı şerr ü fesâd!.. Bu rüya mı, cûşiş-i efkâr ü hayâlâtım mıdır? Halecân-ı kalbim mi, yoksa tufan mıdır bu?.. (Yine gayet kısa ve kesik bir sesle) Kim var o geminin içinde?..

FİNTEN — İnan ki bu kamaranın, bu sûrâhın, bu mütehharrik medfenin hâricinde bir şey yok, Davalaciro!

DAVALACİRO — Ah!.. Ben size kıskanç olduğumu söylemiştim, Bibi!

FİNTEN — Seni gördüm, artık her şeyi unuttum!.. Seni buldum, artık kimseyi aramam, Davalaciro!

DAVALACİRO — Kimden intikam alınacak? Bir büyük cinayete daha mı sevkolunacağım?.. Kim var o geminin içinde?..

FİNTEN — Kim olduğunu, ne yapacağımızı sonra anlarsın. Simdi sen bana Avusturalya'da ne yaptığını anlat!

DAVALACİRO (Bir nidâ-yı mehîb ile) — Bibi!..

FİNTEN — Mr. Cross nasıl bitti?

DAVALACİRO — Ben Avusturalya'ya gitmedim! Ben hiç bir iş bitirmedim! Tekrar ettirmeyin, ikrâr ettirmeyin bunu bana!

FİNTEN — Ne demek! Telgraflar haber verdiler ki, Mr. Cross bahçesinde maktul olarak bulunmuş...

DAVALACİRO — Aslı yok!

FİNTEN — Hattâ öldüren de bir müddettir nezdinde bulunan bir Hintli imiş.

DAVALACİRO — Aslı yok, Bibi, aslı yok!.. Öldürmediler!

FİNTEN — Ne diyorsun, Davalaciro? O hizmeti ifâ için giden sen değil miydin?

DAVALACİRO (Lerzân) — Benim bir şeyden haberim yok!.. Ben kimseyi vurmadım.

FİNTEN — Ne titriyorsun, Davalaciro, neden veya kimden korkuyorsun?

DAVALACİRO — Kendimden korkuyorum!.. O hâlâ sağ!..

FİNTEN (Lerzân) — Gerçek mi söylüyorsun? Öyle ise arada bana gökyüzünden haykıran re's-i maktû' nedir?

DAVALACİRO — Siz de mi korkuyorsunuz? Şu gemiye bakınız! Ne ben öldürdüm, ne de başkası... Şu gemiyi ne vakit takip edeceğiz?..

FİNTEN — Sözü değiştirme, Davalaciro! Demek gördüğüm hayâlet değil, hakikatmiş!.. öldürmemişler!..

DAVALACİRO — Başkaları ne yaptılar bilmem? Ben bir şey yapmadım!

FİNTEN — Demek ki hâlâ sâğ!.. Demek ki hâlâ benim üzerimde!..

DAVALACİRO (Titreyerek) — Hâlâ sağ mıdır, ölü müdür?.. Bilmem. Ben öldürmedim!..

FİNTEN — Demek ki hâlâ kocamın taht-ı nikâhındayım!

DAVALACİRO — Değilsiniz, Bibi! Sağ mıdır, ölü müdür?.. Bilmem. Fakat taht-ı nikâhında değilsiniz, Bibi!

FİNTEN — Nasıl taht-ı nikâhında olmam ki hâlâ sağmış?

DAVALACİRO — Sağ değil... Fakat ben öldürmedim!

FİNTEN — Nasıl sağ olmaz ki sen öldürmemişsin!. Sağ...

DAVALACİRO — Siz öldürmüşsünüzdür, sağ değil!

FİNTEN — Hattâ hayattakilerden, şeytanlardan daha ziyade diri, daha ziyade sağ!

DAVALACİRO — Keşke öyle olsaydı!. Fakat yer altında yatıyor. Çürümüş kemiklerden daha ziyade sağ değil!

FİNTEN — Hattâ nısf-ı mevt' olan uyku ile erbâb-ı hayat düşüp yattıkları zaman bile o dolaşıyor!.. Daima uyanık!

DAVALACİRO — Hâb-ı ebedînin nâim-i seyyârıdır... İsterse kıyamete kadar ayakta görünsün, sağ değil!

FİNTEN — Demek ki hâlâ onun zincirine bağlıyım! Bir zincir ki hiç bir dest-i fâni koparamaz!

DAVALACİRO — İşte nezdinde bulunan bir Hintli öldürmüş diyorlar ya, telgraf haberleri!

FİNTEN — Bilâkis, telgraf hatlarının üstünde yürüyor!.. Ben mecnûnlardan ziyade zincirde, sen cânilerden ziyade kanlı, o ise yine ervâh-ı ebediyeden ziyade sağ!

DAVALACİRO — Bu dünya ile hiç bir alâkası olmadığından eminim!

FİNTEN — Daha demincek sandalla geliyorken, gördüm, bir şimşek gibi buluttan buluta geçiyordu. Sağ!

DAVALACİRO — Başının koptuğunu gözlerimle gördüm, sağ değil!

FİNTEN — Daha dün gece, o uzun beyaz sakalından ince ince kan damlayarak yanıma geldi! İhtimal ki şu pencereden baksam yine görürüz. Karısıyım, taht-ı nikâhındayım, hâlâ sağ!

DAVALACİRO — Kendi elimle öldürdüm Bibi, kendi elimle öldürdüm... Akşam karanlığında bahçede gezerken!..

FİNTEN — Aslı yok. Sen rüya görmüşsün, ben bu sabah kendisini gördüm. Zevcimin zevcesiyim, Beyrut'ta beni bekliyor, hâlâ sağ!..

DAVALACİRO — Arkasından öyle bir hamle ile vurdum ki, hattâ ruhu bile mahvoldu! Mahşerde de kalkamayacak gibi yere geçtiğinden eminim!

FİNTEN — İhtimal ki şimdi buraya bile gelip kendi de tekrar eder: Hâlâ karısıyım, hâlâ sağ!

DAVALACİRO (Kamarasındaki eşyasını karıştırarak) — Bu hançer sağ olsun!.. İşte şahidim!.. Dişlerine kocanızın hayatı bulaşmış duruyor; tufanlar bunun yıkamağa kifayet etmedi!.. Deryâ-yı firarda refikim olan bu silâhın lisana geldiğini mi istersiniz? İşte bakıyorsunuz ki, taht-ı nikâhında değilsiniz! Bu hançer sizi de, beni de âzâd etti!.. Sizin gördüğünüz şeyler cânilere mahsûs hayâlâttır, asıl ve esası yoktur.

FİNTEN — Öyle ise niçin sen görmüyorsun?

DAVALACİRO — Ben görmüyorum, çünkü cinayet sizin emrinizle oldu!

FİNTEN (Birdenbire beyaz olarak) — Benim emrimle mi?

DAVALACİRO — Değil, değil, emrinizle değil, Bibi, âh, aşkınızla oldu!.. Aşkınız!.. Elimden gelse gördüğünüz hayali de öldürürdüm!.. Hangi kadın güzel olduğu için itham olunabilir?.. Heyhat!.. Cemiyet-i beşeriyenin hâkimi olan aşk yalnız hüsnün mahkûmu değil midir?.. Siz masumsunuz, Bibi, câni benim!

FİNTEN — İşte böyle itiraf etmeli.

DAVALACİRO — O geminin içinde kimler olduğunu söyler misiniz bana?

FİNTEN — Yine o gemi!..

DAVALACİRO — Aşkınız ne emredecek bu defa?

FİNTEN — O geminin içinde dört rakîb var, Davalaciro, biri benim, üçü senin!.. Ah! Seni gördüğüm, düşündüğüm zaman dünyada ne kadar kadın varsa bana rakîb geliyor!.. Hattâ senden sevâbitin, âlihâtın, cemâdâtın, sibâın, elfâz ve kelimâtın bile müenneslerini kıskanıyorum!.. Seni Beyrut'ta bir dişi arslan bekliyor Davalaciro, olmaya ki ona mukârin olasın!

DAVALACİRO — O geminin içinde kim var?

FİNTEN — Eğer Melville'e bir hitap, bir nazar edecek olursan ben onun yüzünün derisini koparıp senin ağzına tıkarım! Kabristandan kabristana uçan yırtıcı kuşlar gibi, lâşeden başka bir şey yemez olursun!.. Seni sevmeye, seni görmeye benden başka kimsenin selâhiyeti yoktur!.. Ulûhiyet seni benim için halketmiş! Lisanın, nazarın, hissiyât ve efkârın benim, enfâs-ı hayatiyen benim, bu uzun bıyıklar benim, vücudun, ehli-

yetin, zâhir ve bâtının, serâpâ recûliyetin benimdir!.. Ben de seninim, Davalaciro, işte seviyorum seni ben! (Davalaciro'ya tekrar sarıldığı sırada hariçten sesler) Sahil!.. Sahil!.. Sahil!..

FİNTEN — Sahile mi gelmişiz? Denizde olduğumu unutmuştum[1].

HARİÇTEN SESLER — Sahil! Sahil!.. Çıkacaklar hazır olsun!.. Sahil!.. Çıkacaklar hazır olsun!..

FİNTEN — Ah!.. Bir erkeğe münkalib olmak isteyen bir kadını neye buradan çıkarmak istiyorlar. Davalaciro?.. Bir güneşe incizâb ederek giden bir zerreyi yolundan kim çevirebilir?.. Haydi karaya, Davalaciro! Sonra da bir vapur!.. (Birdenbire tagayyürle kesb-i şiddet ederek) Bir vapur!.. Bir vapur... Mutlaka bir vapur!.. Ya ben çıkmalıyım, ya o gemi batmalı!.. (Yine Davalaciro'yu kucaklayarak) Ah!.. Sarıl bana, Davalaciro! Bu nâzilât-ı semâviyeye karşı sen siper ol bana Davalaciro! Nücûm-ı nahsenin şu başıma yağan ahkâmına bu vücûd-ı zulmet-nümunla sen haylûlet et. Davalaciro, işte seviyorum seni ben!.. İşte bugünden sonra senin taht-ı nikâhındayım!

DAVALACİRO (Bağteten) — Ah!.. İşitiyor musunuz, Bibi?..

FİNTEN — İşitiyorum, tayfalar koşuyor.

DAVALACİRO — Değil.

FİNTEN — Galiba gök gürlüyor.

DAVALACİRO — Değil.

FİNTEN — Evet, dalgalar çarpıyor, rüzgâr haykırıyor.

DAVALACİRO — Değil! Değil! Değil!. Onlar da başka! Hâlâ taht-ı nikâhındasınız!

FİNTEN — Fırtına devam ediyor. Vapurun gürültüsü!..

DAVALACİRO — İşitmiyor musunuz, diyorum? Kocanız!

FİNTEN — Boş!

DAVALACİRO — Ah! Fezâ-yı bî-nihâyeti dolduran bir şeye boş mu diyorsunuz? Bakın, yüz bin türlü arbedenin, esvât-ı şemâtetin içinde Avusturalya gibi bir yerden buraya kadar feryadı geliyor!.. Boş değil... Hâlâ taht-ı nikâhındasınız!

FİNTEN — O, cânilerin işittiği bir sestir. Asıl ve esası yoktur. Haydi karaya, Davalaciro, haydi karaya! Benim gördüğüme senin inanmadığın şeyleri senin işittiğine ben niçin inanayım?

DAVALACİRO — Bu duman nedir? Ortalığı bir kırmızı duman bürüyor! Siz yanımdasınız, değil mi Bibi? Bu zulmeti siz mi böyle kızıl gös-

---

1 Bu sözü söylediği zaman fırtınanın şiddeti, vapurun sallanması devam etmekte olduğu. (Not metne aittir).

teriyorsunuz, acaba? Duman mıdır, zulmet midir, kan nehri midir, nedir bu?.. Belli de değil, bu kan beyaz mıdır, siyah mıdır, yoksa al mıdır?

FİNTEN (Bir sille vurarak) — Al!.. (Kamaranın kapısını vururlar) Aklın başına geldi mi?.. Kapıyı vuruyorlar!.. Kimdir o?..

HARİÇTEN SES — Yabancı değil!..

(Kapıyı açıp Melville hırslanmış bir halde girer)

FİNTEN — Neye geldin, Melville? Seni davet eden mi vardı?

MELVİLLE — Fırtınada boğulmuşsunuzdur korkusuyla geldim. Merak ettim!

FİNTEN (Melville'in dikkatle Davalaciro'ya baktığını görerek) — Görüyorum ki merak ediyorsun!

MELVİLLE (Davalaciro'ya) — Nasılsın, dostum? Beni tanıyamıyor musun?

FİNTEN — Davalaciro!

DAVALACİRO (Kaçar gibi dışarıya giderken kendi kendine) — Dişi arslan!

MECLİS

Finten, Melville, Sonra Davalaciro ve Eşhâs-ı Muhtelife

FİNTEN — İşte, senin geldiğin bir yerden Davalaciro daima gidecektir!

MELVİLLE — Daha münasip değil midir ki ben gideyim de o kalsın?

FİNTEN — Sen benim yalnız işlediğim kabahatlere, çektiğim eziyetlere iştirak edersin Melville! Ancak, güzel hareketlerimde, hususiyle aşk ve muhabbet âlemlerimde ben şeriksiz olmalıyım.

MELVİLLE — Benim Davalaciro'ya nisbetim sizinkinden daha kadîmdir. İştirak sizin tarafınızdan oluyor, demektir. Fakat bunda elimden geldiği kadar size muhalefet gösteririm!.. İhtiyat ediniz!

FİNTEN (Hazm ile) — Sen bilmiyor musun ki ben Davalaciro'yu yalnız aldatıyorum.

MELVİLLE — Ben biliyorum ki siz kendinizi aldatmak istiyorsunuz.

FİNTEN — O bir silâh ki bir muhabbet-i ca'liye ile bilemek lâzım geliyor. Yalnız bir intikam âleti.

MELVİLLE — Siz onu çıldırırcasına seviyorsunuz da haberiniz yok! Fakat ben haberdar olabiliyorum!

FİNTEN — Benim uşağım olan bir adama sen ne münasebetle taalluk edebilirsin?

MELVİLLE — Sizin uşağınızsa, benim efendimdir.

FİNTEN — Davalaciro benimdir!

MELVILLE — Ben Davalaciro'nunum!

(İkisi de tehevvür ederler)

FİNTEN — Melville, görüyorsun ki tepeden tırnağa kadar müsellâhım!

MELVİLLE — Görüyorum ki döktüğünüz kanlara müstağrak olmuş gibi, şâyân-ı istikrahsınız! Davalaciro size rağbet etmek şöyle dursun, bu kıyafetinizle cehennemden çıkmış bir cevvâle görmüş gibi, sizden istiâzeler ederek, belki de Bahr-ı Muhît'in girdâbelerine atılır!

FİNTEN — Melville, bilirsin ki bir kere pençemi kaldırırsam önüme gelen mahlûku demirden de olsa parçalarım. Davalaciro benimdir!

MELVİLLE — Bütün dünya senin olabilir; fakat Davalaciro benimdir!

FİNTEN (Kahkaha ile) — Sen mi benim ma'şûkuma tasallut edeceksin?

MELVİLLE (Kezalik gülerek) — Ma'şûkun mu?... Olabilir... Zaten dünya yüzünde senin ma'şûkun olmayan erkek yoktur! Ancak hiç birisini gönlünle değil, hepsini gözlerinle seversin! Hiç birisine muhabbetinden değil, hepsine hırsından musallat olursun. Davalaciro senin ma'şûkunsa, benim âşığımdır!

FİNTEN — Âşığın mı?.. Bu toprağın üstünde öyle de bir adam tasavvur olunur muymuş?.. Hattâ yer altında yaşayan musibet müekkelleri içinde bile senin gibi musibete âşık olacak bir can yoktur!.. Bu çehrenden ölü kemiğiyle yaşayan sırtlanlar, lâşe yiye yiye birer taaffün-i mücessem haline gelen kurtlar iğrenir! Âşığın mı?

MELVİLLE — Finten! Ağzını kapa!

FİNTEN — Melville! Edebini takın!

MELVİLLE — Finten!

FİNTEN — Melville!

(Yek-diğere savletle saçlarını yolup yüzlerini yırtacak surette döğüşürler. Arada «Ma'şûkun mu?..» «Âşığın mı?..» Hitapları işitilir. Vapur daima sallanmada. Bâdehu yine ayrılırlar, nefes alırlar. «Ma'şûkun mu?..» «Âşığın mı?..» sesleri tekerrür eder.)

MELVİLLE — Kolun Vicomte Rose'un boynunda iken nabzın Doktor Thomas'ın elinde; ellerin Mr. Cross'un cebinde iken gözlerin Lord Dick'te idi! Avrupa'nın, Avusturalya'nın mecâlis-i muhtelifesinden başla-

yarak Asya'nın, Amerika'nın akvâm-ı vahşiyesine, Afrika'nın maymunlarına kadar rağbet gösterdikten, Çinlileri, Hintlileri, Yecücleri, yamyamları bile tecrübe ederek hâb-gâhını Bâbil Kulesi'ne döndürdükten sonra, senin ne olduğunu anlayan Lord Dick, meydanda bir de ervâh-ı habîseden nümûne olmağa sezâ bin şekil ve simada bir ucûbe durduğu halde, mazisine lânetlerle tövbekâr olup evlendiği için gazaplandığın, zevcesini bitirmeğe kıyâm ettiğin şu zamanda ise hırsından, sana iâneten, merhameten, muvakkaten verdiğim silâh-ı intikamı ısırmak istiyorsun, öyle mi?

FİNTEN — Huzuruma bundan sekiz sene evvel, aç, çıplak, omuzunda bir balta, ağzında bin feryatla gelip tasnî-i karâbetle merhametime sığındığını, odun yarıcılığından, bu saadet-i hâle intikal ile o zamandan beri sâyemde geçindiğini, yediğin, giydiğin benim, aldığın nefes benim olduğunu düşünmeyip de Hindistan'da milyonlarca halkın içinden intihap ettiğim bir adamı sevmek gibi bir habâsete kâil olduğun için ârından yerlere geçecek yerde birtakım müfteriyâtla karşıma çıkmış, kendi denâet ve cinayetini teşhir ve ilânla beni, efendini itham ediyorsun, öyle mi?

MELVİLLE — Ma'şûkun mu?.. Âlem bilir ki, sen içinde erkek olduğunu anladığın mezarlara bile âşık olacak derecelerde mağlûbe-i ihtiras bir kadınsın. Ma'şûkun mu?..

FİNTEN — Âşığın mı? Ben eminim ki, senin kadın olduğuna inanacak olsalar bütün kadınlar hicaplarından yere geçip, erkeklerse senden uzak olmak için bir an içinde şebek olmağa razı olurlar! Âşığın mı?..

MELVİLLE — Sen o kadar haris bir şeysin ki, hattâ bir kadını erkek etmeğe çalışırsın! Fakat Davalaciro benim, o elli çift öküz kuvvetinde olan lendûha-i pür-iştihâ benim, o elli arslan recûliyetinde olan ma'şûkun, o mehîb ve müşekkel Davalaciro ki, ismi Hindistan'da bir yanardağın adıdır, benim âşığımdır, benimdir!.. Senin o taptığın adam bana tapıyor.

FİNTEN — Melville!

MELVİLLE — Finten!

(Yine yek-diğere hücumla dövüşürler ve yine ayrılırlar.)

MELVİLLE — Eğer vaktiyle senin töhmetlerine iştirâk ettimse, maksat bu neticeyi çıkarmaktan ibaretti. Bugün birbirimize öyle bir zincîr-i kavî ile bağlıyız ki, onu sen değil, senin gibi bir alay mecnun bir araya gelse koparmağa muktedir olamazlar! Ma'şûkun mu? Sen daha Davalaciro'nun nâmını işitmeden evvel ben onunla namzet oldum!

FİNTEN — Namzet mi?

MELVİLLE — Davalaciro o seyahatleri, o cinayetleri senin için mi ihtiyar etti? Senin için mi senin yatak odana kadar çıkmaktan hayâ et-

medi sanıyorsun? Öyle ise gülerim sana! Davalaciro ne yaptıysa benim aşkımla, benim irademle yaptı!

FİNTEN — Bu ne çılgın kadın ki, herkesin kocasına namzedim diyor? Ben beş buçuk aydan beri onun zevcesiyim!

MELVİLLE — Sen beş buçuk aydan beri çıldırmışsın! Ben yedi aydan beri onun semere-i recûliyetini taşıyorum! İki aydan sonra çocuğunun vâlidesi olacağım! Anladın mı?

FİNTEN — Melville!

MELVİLLE — Finten!

FİNTEN — Melville!

MELVİLLE — Finten!

(Birbirlerine uzun uzadıya nazarlardan sonra bağteten saldırıp iki canavar gibi yekdiğerini kırarcasına sarılırlar. Isırışırlar, haykırırlar. Geri çekilip yine hücumla tutuşurlar. Bu döğüş birkaç dakika sürer. Nihayet ikisi de bîtab yere serilirler. Davalaciro gelip bu hali görünce nâtıkası zâil olarak yalnız harfeyn-i vâv ü yâ ve bir sadâ-yı ra'd-edâ ile vâveylâya ibtidâr etmesi üzerine hâriçten yolcu, tayfa, eşhâs-ı muhtelife gelip kelimat-ı tecessüsiye vü istifhâmiye ile Finten ile Melville'i muayene etmek telâşında bulunurlar. Davalaciro mehîb bir surette bağırır.)

EŞHÂS-I MUHTELİFE — İkisi de bî-rûh!.. Fakat ikisi de mecrûh değil!.. Sen mi vurdun bunları?

DAVALACİRO — Yoo!.. Yoo!.. Yoo!..

EŞHÂS-I MUHTELİFE — Meğer en büyük fırtına bu kamaranın içinde oluyormuş! Sen mi öldürün bunları?..

DAVALACİRO — Yoo!.. Yoo!.. Yoo!..

EŞHÂS-I MUHTELİFE — Dili tutulmuş!.. Nâtıkası gitmiş! Canavar kesilmiş!.. Mutlaka bu öldürmüştür! Hekim nerede? Bakınız, birisinin gırtlağını ısırmış!.. Bunun da omuzunda diş yerleri var!.. Mutlak bu ifrit dişlemiştir!..

DAVALACİRO — Yoo!.. Yoo!.. Yoo!.. Yooo!

EŞHÂS-I MUHTELİFE — Tutunuz!. Bağlayınız!.. Karaya geliyoruz! Zâbıtaya haber verelim! Birisi sağ!.. Bu öldürmüştür denebilir mi ki, bakınız, yıldırımdan sonra boşanan yağmur gibi, her bağırıştan sonra gözlerinden seller akıyor!

(Davalaciro kendini tutmak isteyen halkı bir hareketle, kimini yerlere, kimini duvarlara çarpa çarpa dağıtmakla beraber, bir kenarda bulduğu uzun hançeri Melville'in göğsüne sapladıktan sonra halkın hây u hûy-ı beht ü dehşeti içinde ber-vech-i bâlâ nevhât-ı hayvaniye ile Fin-

ten'i koltuğuna alıp hançerle dahi etrafındakilere müdafaa ederek çıkar, gider.)

HARİÇTE ESVAT — Tutunuz!.. Tutunuz!.. Denize atladı!.. Kırmızılıyı da beraber götürdü!.. (Güverteden top atarlar) Yıldırım atsak nafile!.. Battılar!.. Dalgalar, dumanlar içinde kayboldular. (s. 386-427).

Finten, İstanbul 1334/1916.

LİBERTE'den

LİBERTE — (Sermest)

Allah aşkına, dur sana tapayım,
Âh ne kadar hoş, ne kadar dilbersin!..
Ma'zûr gör... seviyorum!.. Ne yapayım?..
Söyle! Rüyâma bile giremezken,
Bu odaya nasıl girdin, Nasyon
Bekçiler görmedi mi? Hem de erken...
Etrafına bak : saray-ı hümâyûn!
Erkekleri zor, karıları düzen;
Gir, tutar! Kaç, kovalar! Haykır, vurur!
Her tarafta bir canavar-ı pençe-zen
İnsan gördüler mi, hepsi kudurur!
Karanlıkta görür gözlerle medar;
Her kapıda bir cellâd durmuş bekler!
Kâtiller ihtiyat, câniler pîşdâr...
Burada adamı asıp keserler!..
Odaları tuzak, yolları divar!
Bu insan batağına nasıl girdin?..
Senin zulm ocağında ne işin var?
Bu hırsız yatağına nasıl girdin?..
Âh söyle! Bu saraya, bu berzâha?..
Niçin girdin? Cellatlar tutmadı mı?
Bu kuyuya, bu kabre, bu dûzâha
Nasıl girdin? Seni yer yutmadı mı?
Söyle! Nedimlerden, mukarriblerden
Bir gören olmadı mı? Bildir bana?..
Zebânîlerden, ifritlerden, akreplerden
Nasıl aman buldun diyorum sana!..
Hamiyyet gibi nûr musun?.. Nesin sen?
Muhabbet gibi hevâ mısın, söyle

Her giren masumun yolunu kesen
Haramîlere görünmeden, böyle
Tasavvurun hâricinde teşrîfin,
Mukaddes vücut, nasıl vukû buldu?
Yoksa cism-i latîfin, vech-i şerîfin
Hâin gözlere görünmez mi oldu?
Bu saraya hiç bir sâdık girmiyor,
İllâ, mazlûmun âh-ı bî-siperi!
Ya sen nasıl girdin? Aklım ermiyor;
Kırala çarptın mı? Güzel peri?

NASYON —

Nasıl gireceğim? Bir alçak gibi!
Hem aşağı gittim, hem yukarıya;
İnerken hırsız, çıkarken kaçak gibi!
Ne erkeğe rastgeldim, ne karıya.
Fakat bir gün bu giriş değişecek!
O gün benimle girmeyenler, adû,
Hâindir, pençemde can çekişecek!
O gün Nasyon nefer değil, ordu;
Ordu değil, halk; halk değil, millet;
Evler, sokaklar hep onunla memlû!
Saraydan bana râyet-keş-i savlet,
Gün gibi tulû', volkan gibi gulüvv,
Yıldırım gibi nüzûl edeceğim!
Maîyetimde ehl-i seyf ü kalem,
«Hakkım!» deyip ileri gideceğim!
Elimde Liberte nâmlı bir alem
Râmolmayana dâr-ı âteş-nisar!..
Bundan muradın nedir dersen, ancak
Saraydaki hâinlerden ahz-ı sâr
Sarayda kahrıma uğramayacak
Birkaç kadın ile birkaç gedâ var
Ki biri kıral; tahlîse müstahak!..
Amma bugün müşkil imiş; ferdâ var!
Ferdâdan muntazır olan nedir? Hak!..
Ferdâ mahkeme-i hakk-ı beşerdir!
Temeyyüz-gâh-ı nîk ü bed ferdâdır!..
Ferdâ kabristandır! Ferdâ mahşerdir!
Ferdâ cehennemdir! Ferdâ Hudâ'dır!
Bu hakkı düşündükçe şevkım efzûn.

İki şey bekliyorum : Mühlet, vuslat!
Mühlet geçmeden güç, geçerken uzun,
Geçtikten sonra kısadır!

LİBERTE — (Mesrûr)

Ne devlet!

NASYON —

Ah, rûhum Liberte, semâdan münzel
Melek.. ne de şâyân-ı ibâdetsin!
Sen yalnız mahbûbem değil, güzel,
Sen bana hem de ayn-ı saadetsin!..
Nuranî nâsiyen, sâde hey'etin,
Mutî'âne tavrın, tâbi-i kader
Harekâtın mahzâ cây-ı neş'etin
Melekût olduğunu izhâr eder!
Saçına bürünmüşsün; nigâh eden
Sanır : Bir kız sevb-i mâtem giyinmiş!
Ben derim : Bir perî-i âteş-beden
Bir tufan bulutunu cây edinmiş;
Elde tâziyâne-i berk-ı ezâ.
Geliyor, mülke tufan getirecek!
Bir deryâ-yı hûn olup aksi, kezâ
Gökyüzünü âteş-gûn gösterecek!
O gün zaleme umûmen perîşân,
Umumen mahv ü mukahhar olacak!
Bugün mazlum görünen sitem-keşân
O gün zaferlere mazhar olacak!

(Meftûniyetle)

Gîsû değil bu tabiî bir gömlek,
Setr-i nûr hassasına mâlik olmuş!
Âh benim sebeb-i necâtım melek,
Dünyâda hangi zâlim bekâ bulmuş?
Kim dünyâda ilel-ebed sügvâr?
Veya kimin safâsı devam eder?
Elbette bizim de bir devrimiz var;
Yarın sabah olup bu zulmet gider.
Bugünle dün, şimdi ile demincek,
Birbirine uymaz, güzel perîzât.
Sabret, bizim de günümüz gelecek;
Âzâde esîr olur, esîr âzâd!

Türk yurdu, c. V, 1329/1913, s. 884-885, 913-916.

İLHAN'dan

Birinci fasıl

(Sultaniye şehrinde saray-ı İlhanî'de bir tâlâr-ı cesîm görünür).

Huzzar : İlhan-ı azam Ebu Said Bahadır Han, Vezir-i vekil-i mutlâk Emir Çoban ve sonra Emir Hasan ki kendisine İlhanî unvanı bu meclis-te verilir.

EBU SAİD BAHADIR HAN —

İlhân-ı azamım ki bu âlem memâlikim.
Ben belki hem de âlem-i ervâha mâlikim :
Giydirdim enbiyâya serâser külâhlar;
Ra'şan güzergehimde sanemler, ilâhlar!
Cengiz böyle derdi : Hülâgû da öyle ya.
Ben de derim ki şimdi benimdir bu Asya!

EMİR ÇOBAN —

Bilsen nerede şimdi Hülâgû ile Cengiz
Mâziniz olan mazlime-i hâile-engîz
Mâliktiler anlar dahi aktar-ı zemîne;
Memlûk bugün her biri bir kirm-i kemîne!
Âlûde-i hûn etmiş iken hâk-i cihânı,
Doldurdular ol hâk ile sûrâh-ı dehânı!
Dendanlarını dest-i kazâ eyledi ihraç;
Akvâm-ı cihân gördü nedir gâye-i târac.

EBU SAİD BAHADIR HAN (Kalbî) —

İllet-i aşktır o illet-i rûh,
Bana hazmettiren bu hubları hep!

EMİR ÇOBAN (Kalbî) —

Çoktan olmuştu iffetim mecrûh,
Kızda olsaydı meyl-i zîb ü zeheb.

EBU SAİD BAHADIR HAN (Acz-i münfailâne ile) —

Lâzım değil tahatturu mâzi-i muzlimin;
Bilmek de istemem nedir âtisi hâlimin.
Fi'lhal ben neyim bu hakîkat değil ba'îd :

Şah-ı cihan-penah Bahadır Ebu Saîd.
Tatar ü Türk ü Fürs u Arab hep benim bugün;
Anlarca belki dîn ile mezheb benim bugün;
Hakan-ı Çin, Han-ı Buhara, Şeh-i Acem,
Sultan-ı Rûm, mâlik-i işret-serâ-yı Cem!

EMİR ÇOBAN —

Bir diğeri var derler anın nâmına Orhan;
İlhanlar ana nisbet ile hân-ı sebk-han

BAHADIR HAN (Riş-hand ile)

Selçukiyân harâbesinin baykuşu fakîr!
Şahinlerim elinde o bir tu'medir hakîr.

EMİR ÇOBAN —

Siz beldeleri yıktınız, ol server-i devrân
Enkâzı ile verdi beyâbanlara umrân!
Cengiz zalâmıyle, o da şaşaasıyle
Müstakbele akseyleyecek...

BAHADIR HAN (Birdenbire) — Eylemesiyle?

(Elini hançerine dokundurduktan sonra ca'li mülâyemetle)

Olsun zalâm ü şaşaa Türkün ya Kırgızın.
Ben bir şey isterim... O da ancak senin kızın!

EMİR ÇOBAN —

Bâdi-i mübahat bu ferman-ı hümayun
Bin hamd ü senâya gördüm kendimi medyûn
Olsam ne kadar ben kulunuz tâbi-i fermân,
Te'lif edilir halde değil derd ile dermân.
Olmuş mütecelli feleğin hükm-i kazâsı;
Elbette aranmaz pederin rey ü rızâsı.

BAHADIR HAN —

Râzı ol önce sen bu merâmın husulüne,
Ben kâfilim netice-i hayra vusulüne.

EMİR ÇOBAN —

Hakkım olamaz olmağa râzı ki bu hâle,
Olmak gibidir kāil o bir emr-i muhâle!
Reyim olamaz bunda serim olsa cerîmem,
Mîr Hasan'ın zevcesidir çünkü kerîmem!

BAHADIR (Ca'li tehevvürle) —

Pâyân ver, elverir, bu inad ü lecâcete;
Celbeyledim, unutma, seni bâb-ı hâcete.
İlhan-ı âzamındır, iclâlidir bu der.
Etmez sual reyini, ancak o emreder!

Düşmekle kalmayıp rüteb-i iktidardan,
Bî-cân gider vücûd-ı hakîrin bu dârdan!

EMİR ÇOBAN —

Aldım başımı koltuğumun altına zaten;
Bir cân gibi geldim der-i şâhâneye bî-ten.

BAHADIR HAN —

Mîr Hasan'sa müşkile bâdi-i müstakil,
Bundan olur Tebriz'e sür'atle müntakil
Valilik istiyormuş o zaten... Olur biter,
(El kakup râkiâne bir pişhizmetin girmesiyle)
Mîr Hasan huzuruma yetsün-derim-yeter.
(Pişhizmet yine rükû' ederek çıkar)
Az çok durur Emir Hasan mihriban gibi;
Hâin çıkarsa şaşmam o Emir Çoban gibi!
Bahşeylemiş iken sana ben bunca nâm ü şân,
Kalbinde oldu cümlesi bî-nakş ü bî-nişân!
Verdim senin idarene Mazenderan'ı ben!
Sâyemdedir bu şimdiki dârât u debdeben.
Şükrâne olmak üzere bu ihsan ü nimete
Tab'ın tenezzül etmiyor ednâ şu hizmete!

EMİR ÇOBAN —

Hâin olamam çünkü müdâhin değilim ben.
Evza'-ı dü-rûyânede kâhin değilim ben.
Hep doğru yolu tavsiyedir gâye-i âmâl,
Hoş-gûluğu görmekte isem kâbil-i ihmâl.
Muhtac idi bir şahs-ı afîfe o havâli:
Oldumsa eğer sâye-i şâhânede vâli.
Emrettiğiniz hizmet-i ednâya gelince:
Teklif ediniz şevher-i bernâya gelince!
Câm-ı emeli kırmadan, ol şahne-i Tebriz
Mümkündür eder bâde-i hûnîn ile lebriz.

BAHADIR HAN (Kalbî) —

Gülgûn biliriz biz ol harâmı
-Hûnîn- demeden nedir merâmı?
Kanlarla mı boğmak istiyorlar
Nefsimdeki ejder-i garâmı?
Bağdat Hatun'u isterim ben!
Ejderlerden de bedterim ben!

İlhan, İstanbul 1329/1913, s. 2-8

TAYFLAR GEÇİDİ'nden

İLHAN'IN TAYFI —

Terkeyledik cihânda hayât-ı saadeti,
Fikren muammeriz; buranın böyle âdeti.
Bir meşher-i serâir imiş sâha-ı memât :
Bî-nutk u bî-lisân oluyor hep mükâlemât!
Mahkûm-ı samt-ı sâf bu bir kubbe-i tehî;
Her sû fezâ-yı nâmütenâhîye müntehî! (s. 10-11)

⁂

KANBUR'UN TAYFI — (hâzırûnu göstererek)

Gökten mi indiler bu cehennem kütükleri?
Ben kurd isem melek mi bu âfât-ı makbere,
Müstehrecât-ı batn hurâfât-ı makbere?
(Kirmleri irâe ederek)
Bunlar olursa dâhil-i cennât-ı âliyât,
Sizler bulursunuz o zaman anda bir hayat!
(Hep ürperirler)
Biz nerde, âh! Âlem-i ervâh nerde bak!
(Semevâtı gösterir. Badehu Dilşâd'a teveccühle)
Mevcûd iken hayâl u hakikatte intibâk,
Mestûr iken kabâyıhın ey hüsn-i bî-hümâl
Dilşâd! Ey ilâhe-i mahlû'a-ı cemâl!
Bâkî iken nikâbın olan reng-i dil-firîb,
Kim derdi yırtacak onu bir âti-i karîb?
Cennetleşirdi çiğnediğin hâkler senin,
Tahtıyla şimdi farkı ne câlişle celsenin?
Sâbık güzelliğiyle bu mâzide bir melek,
Huld-âşiyân mı oldu bu sûrette ey felek?
(Bütün tuyûfu murad ederek)
Bunlar merâkibiyle çöken hep bu fârisân,
Yerden çıkan bu zümre-i insan-ı bî-lisan,
İmkân olaydı böyle olurlardı nâle-kâr!
(Sonraca)
Bunlar tuyûf-ı nâtıka şeklinde âşikâr
Hiss ü hayâldir, ki cihan yâdigârıdır;
Hâlâ vezân olan oranın rûzgârıdır;
Hâlâ onun garîk-i zalâm-ı leyâlîyiz.

(Feveran ile birdenbire)
Biz belki bir marîz-i fenânın hayâliyiz! (s. 56-57)

***

SADİ'NİN TAYFI —

Râzık bilir nedir bize rızkan helâl olan.
(Makâbiri göstererek)
Sen şimdi bil, mekân-ı tuyûf u zılâl olan
Seyrettiğin bu şâhikalardır, dühât için,
Şâhân için, veliler için, âlihât için
Ervâh için, merâtib-i kusvâ-yı ber-teri!
(Bu sırada gelen tayfa)
Vay Dante! Sen misin? Koca dâhi-i müfteri!
Hâk-i siyâh-i tıyneti hâkister-i cahîm!
(Sükût, devam)
Bilmem nasıl terahhum edip Hâlık-ı rahîm,
Vakfetmemiş o tıyneti deryâ-yı nârına;
Şeytan mı kurtarıp seni atmış kenârına?
Teşhîr için mi halka dehâ-yı şerîrini?
Cühhâl omuzlarında kurulmuş serîrini,
İsyan için mi Hakk'a veya Kibriya'sına,
Bühtân için mi yoksa onun enbiyâsına?
İnkâr için mi hep Arab'ın ezkiyâsını,
Mihrin şu'â-ı pâkini, mâhın ziyâsını?
İblîse nisbeten sen iken elyak u eşerr,
Duzeh-nişîn olur mu imiş Seyyidü'l-beşer?
(Yine sükût ve devam)
Dâhil değilse gûşuna sıyt-ı menâkıbı,
Zâhir değil mi asrının olsun avâkıbı?
Temdîn eden ibâdı o Hazrettir ibtidâ;
Akvâm-ı bî-şümâr onu bilmekte muktedâ.
Göster cihâna var mı senin dîn ü devletin!
Kurdun mu ittihâdını binlerce milletin?
Vâzı'ı mısın esâsını sen bir siyâsetin?
Ma'rûf olan o ilm ü vukūfun, kiyâsetin
Ziynet mi verdi sûret ü mânâ-yı âdeme,
Bahş-ı uhuvvet etti mi ebnâ-yı âdeme?
Yahut o Hazret etti mi ilkā-yı tefrika,

Vicdan-ı kâzibin gibi magrible maşrıka?
Sen dâimü'z-zevâlsin, ey tayf-ı mefsedet!
Etmez gurûb o asr-ı muallâ-yi mes'adet.
Nûr-ı dehâ demektir onun hâk-i türbeti,
Olmaz senin zılâl-i hayâlinle nisbeti!

DANTE'NİN TAYFI —

Ye's ü fütûr eder bizi bed-hâh u bed-meniş,
Her şeye eyler olmuş idim ben de serzeniş.
Yazdımsa bir zaman o cahîmî neşîdeyi,
Tenvîr içindi dîde-i hicrân-keşîdeyi :
Uçmakla âsmâna elimden Beatris'im[1]
Görmek o âsmânı muhâl oldu mübtesim!
Yıllarca hayyeler gibi mahkûm-ı pîç ü tâb,
Her sûya zehr-i kalbimi dökmekle pür-şitâb;
Ma'şûkamın ziyâ'ını afvetmedimdi hiç!
Lâzımdı iştigâlime bir çehre-i behîç,
Şahsiyyetim gidince o kılmıştı inkısâm;
Gülsem denir ki vechimi yırtardı ibtisâm!
Olmuştu firkatiyle onun benliğim dü-tâ;
Yakmıştı cism ü cânımı bir dâimî şitâ,
Muzlim ve müncemid ölü bir âlem-i vahal!..

KANBUR'UN TAYFI —

Donmuş da galiba aramış hâr o bir mahal!

DANTE'NİN TAYFI —

Oldum da işte ben ona hasretle nâle-hîz
Etti tulû' o levha-ı elhân-ı rest-hîz!
(Sonraca)
Gam-nâk idim biraz da ben olmuş neden diye
Fâik hep enbiyâya o dâhi-i bâdiye.
Nefsimde bir de vardı tefevvuk hamiyyeti;[2]
Islâha sanki kâdir idim âdemiyyeti.
Varken benim de yani ümidim, irâdetim,
Peygamber olmamıştım, onunçündü hiddetim!
(Sükût-ı anîfâne, devam)
Zâhilmişim neşîdeyi nazmettiğim zaman;

1 Beatrice.

2 Yahut : Hüma-yı tuyetimde hamiyyeti (Not metne aittir).

Ben sonra anladım ki hatâ etmişim yaman :
Vermiş Mesih'e pâye-i ber-ter Resûl-i Hakk;
Hattâ bizim düşündüğümüz pâyeden ehakk!
Bir öyle zât olur mu ki ma'rûz-ı intikâd,
İsâ'ya müslim etmese imân u itikâd,
Kâfir diyor o müslime âdil şeri'atı!
(Sükût, devam)
Tashîhe sa'y edermiş, o hazret, tabiatı!
Ondan benim de etti tagayyür tabiatım :
Sultan-ı enbiyâyadır elbette bî'atım! (s. 65-69)

⁂

HOMER'İN TAYFI —

Yunan-ı köhnenin duruyor gerçi toprağı,
Yunanlı hiç değildir onun şimdi bayrağı;
Âlemde ismi kaldı, fakat cismi nâ-bedîd.
Yunan-ı pür-tüvan u civân oldu bir kadîd.
Eşil, Ezop, Aşil, Diyojen, hep birer hayâl;
Birçok şümûs-ı âliye müstagrak-ı leyâl!
Her memleket bu kevkebeden aldı zîb ü fer;
Yunansa oldu sanki o hey'etle hem-sefer.
Ustûreler şekâvete kalboldu âkıbet;
Yunanla Yunan eyledi kat'-ı münâsebet.
Mânen de maddeten de o vîrânedir bugün!

HUGO'NUN TAYFI —

Yunana kimler etti düşün sonradan sökün :
Türkün nakş-ı pâyıdır ancak harâbeler!

KANBUR'UN TAYFI —

Seylâb-ı garb o izleri bir gün gelir, siler!
Müdhiş ne maktel oldu bugün sahne-i cihân?
Binlerce beldeler oluyor dîdeden nihân!
Top u tüfenk, âh u enîn, herc ü merc-i harb,
Kanlar içinde ordular etmekte harb u darb!
Yamyam mı oldu halk, bu hal ey Hudâ nedir?

HUGO'NUN TAYFI —

Gâyet basit o meşgale-i âb u dânedir?

KANBUR'UN TAYFI —
Tevsî'-i kabre hamle-i şîrâneler nedir?
Türkün mü nakş-ı pâyı o vîrâneler nedir?
DANTE'NİN TAYFI —
Yunanın olmasaydı esasında indirâs,
Sâhib nasıl çıkardı o mimâr-ı bî-hirâs?
HUGO'NUN TAYFI —
Mimâr-ı bî-hiras-ı muharrib!
HOMER'İN TAYFI —
Zaman gibi;
HUGO'NUN TAYFI —
Fevkındedir cihânın o yer âsmân gibi!
KANBUR'UN TAYFI — (Müzeyyifâne)
Yunan yıkılmamış, göğe çıkmış duman gibi!
SADİ'NİN TAYFI —
Her milletin muhâsımı vardır zaman gibi;
İran bilir onun ne yamandır husûmeti!
En genç hükûmetin de olur bir hümûmeti.
Şems ü kamer eğerçi semânın elindedir,
Ancak semâ vü arz zamanın elindedir.
Kaç kerre oynamış şu zemîn-i mükâleme.
Gelmiş ya gelmemiş medeniyyet bu âleme[1].
(Bir tayf gelmekle)
KANBUR'UN TAYFI —
Siz hep susun, aman! Geliyor işte Şeksper[2]
Bir yıldırım ki hışmına yoktur onun siper!
Siz, ey ricâl-i Türk! O gelirken selâm durun :
Görmüş o sizde çünkü hiç olmazsa bir burun!
HAFIZ'IN TAYFI —
Şâirlerin dokunma sakın tayf u keyfine;
Bir zâbitin taarruza benzer bu seyfine.
SHAKESPEARE'İN TAYFI —
Hâkimdi berr ü bahra o ber-enf- kahraman;
Onsuz cihanda mes'ele olmazdı bir zaman.
Dûş-ı zemîn kolayca yıkılmaz, hamûldür!
Bînî-i Türk halbuki âlemşümûldür;

1 Sahnenin yeri «o âleme» demeği icab ederse de (Not metne aittir.)
2 Shakespeare

Bir yer tahakkümünden onun kalmamış tehî :
Olmuş o hem de meshane-i sihre müntehî!

KANBUR'UN TAYFI —

Bî-fark imiş mu'ârekelerden o meshane;
Türkün o halde sıytı demek ayn-ı hanhane!

SHAKESPEARE'İN TAYFI —

Mevtâ-yı hâkisârız, evet, cümlemiz bu dem;
Yok şüphe, bir cihân-ı müsavâttır adem.
Derler fakat bugün size —mevtâ-yı nâime—,
Biz hâlıkîn-i fikre de —mevtâ-yı kāime—!

HUGO'NUN TAYFI —

Bir yapmamış ukûlü binâ-sâz-ı âlemîn;
Biz gökteyiz ve muttali'iz göktedir zemîn.
Sizler zemîni bilin, o fakat bir sitâredir.

KANBUR'UN TAYFI —

Şemsin önünde meyl-i nücûm istitâredir;
Etmiş nasıl tahammül o şems dehânıza?
(Sonraca)
Toprak sizin sükûn veremez iştihânıza;
Siz dâimâ semâda uçar ruhlarsınız;
Yorgun düşünce hâke tenezzül kılarsınız!

SHAKESPEARE'İN TAYFI —

Yoktur dühât içinde ölürken ufûl eden.
Masnû'dur hayât-ı eâzım düşünceden;
Fikren muammer, âbidelerdir zevil-hayât!

KANBUR'UN TAYFI —

Yârab, hukuk-ı mevte ne fâhiş taaddiyat!
(Tevakkuf, sonra kadınlarının tuyûfuna)
Siz nâz edersiniz, kulunuz eylerim niyâz.
(Shakespeare'in tayfına)
İnsan eder mi münferiden kesb-i imtiyâz?
Hempâ değil mi bunda cehâletle marifet?
Ben olmasam güzellik olur muydu mültefet?
Merbût-ı yek-diğer, olamaz bizde tefrika;
Ben olmasam Şekspir olur muydu hârika?
Ezdâdın ictima'ı verir dehre bir nizâm;
Bensiz felekte belki de olmazdı intizâm! (s. 79-84)

***

BİR SAVT-I GÂİB —

Dünyâyı keyfinizce yaratmış değil Hudâ.
Hak kimde var ki etsin o ya etmesin fedâ?
Her hakkı onda hâke serer darbe-i ruhâm.
Millet, vatan; o fikr-i mukaddes hayâl-i hâm!
Millet, vatan; şu taşların altında gördüğün
Akvâm içinde var mı o histen eser bugün?
Âlemde bil ki hakk-ı yegânen müsâferet.
Kavmin benîbeşer, vatanın dâr-ı âhiret!

SADİ'NİN TAYFI —

Bir vakfdır cihân, beşerin hakkı tevliyyet.

KEMAL'İN TAYFI — (savt-ı gâibe hitap ile)

Az çok hayalden gelir insana tesliyyet;[1]
Pür-iğbirardır yüzü gülmez hakîkatin!
(sonraca)
Halk etmeseydi sâhib-i telîfi Hılkat'ın,
Millet, vatan alâkası olmazdı kimsede.
Vâris o hisse başkasıdır kendi gitse de.
Mirâs-ı dâimîdir, o şâyân-ı ihtirâm!
İnsanların tenâsülüdür gâye-i merâm;
İnsanların teselsülüdür maksad-ı vücûd.
Hubbü'l-vatan ki hilkat, o genc-i atâ ve cûd
Yektâ güherdir, etmede tâkında münceli,
Olmuş bu izdivâcın o mihr-i muacceli.
Ancak gıdâ değildir olan bunda sâika;
Rûhundadır ahali-i arzın o zâika.
Eyler bugün hevâ-yı vatan kelbi kûçe-tâb;
İshak zalâm içinde olur târik-i şitâb;
Ef'îye hep o aşk ile sûrâh olur penâh;
Mâhi o şevk ü zevk iledir mâil-i şinâh.
Lâzım nasılsa bir ser-i bî-tâba hâb-geh,
A'mâya nûr-ı dîde, ya şefkatli bir nigeh;
Lâzım nasılsa hâke bugün sayf ile şitâ,
Elzemdir öyle şevk ile dihkâna rustâ,
Şehrîye ev, behîmeye in, halka memleket!
(sonraca)
Etmiş bu histe rûhu olanlar müşâreket :

1 Bu beyit müellifin *Hacle* nâm eserinde dahi vardır. A. H. (Not metne aittir).

Kıskanmıyor sıbâ'ı beşer, tâiri semek.
Şâmil umûma, aşk-ı tabîî budur demek
Hılkatte bir nazîresi mâder muhabbeti;
Milletlerin onunladır evlâda nisbeti.
Sen bil ki ahiret dahi dünyadadır bugün!
(Tevakkuf, devam)
Oldunsa hâdim-i vatan az çok, sevin, öğün.
Bir hayrın olmadıysa fakat mülk ü millete,
Mahkûm olur hayat u memâtın mezellete!
Dârü'l-bekā o gün sana dârü'l-fenâ olur!

KANBUR'UN TAYFI —
Hakkında kim ne derse bu zâtın senâ olur![1]

(s. 106-108)

Tayflar geçidi, İstanbul 1335/1917.

ARZÎLER'den

Manzar, bir tenhâî.

HUZZÂR : DİLŞAD, KANBUR

KANBUR —
Bir hâb imiş demek ki bizim pîç ü tâbımız;
Âlem be âlem öyle hayâlen şitâbımız;
Arzî hayâta avdeti ta'cîl eden o hal.
(Keyifle gezinir).

DİLŞAD —
Allah'a bin senâ! O muvakkat bir irtihâl,
Rûhen bir intikal idi. -Beyhûde tecrübe!

KANBUR —
Yok şimdi kaht-ı et'ime ya kaht-ı eşribe;
Dârü'n-niam bu ma'reke!
(Şâtıran bir hareketten sonra)
Allah'a bin senâ
Olduk evet dahîl-i siyâset-geh-i fenâ.
(Dilşad güler Kanbur devam ile)
Meshâ-yı bî-nihâye ki fâni diyor nukūl.

---

1 Yahut «Hakkında her ne dense bu zâtın senâ olur». Kanbur'un bunu kendi için mi, kimin için söylediği anlaşılmıyor, A.H. (Not metne aittir).

Bâkî ve dâimîdir o, bir meşher-i ukûl;
Bir meşher-i şüûn ki tecellâsıdır, dehâ!
(Sonraca)
Yoktur o nergise tulû'unda intihâ.
Bir hîç-i sermedî
(Dilşâd başıyla tasdîk eder.)
(Kanbur devam ile)
Bunu insan olup mukırr
Bir ömre sâhib olmalı fâal ve müstakırr;
Asla terakkub etmeyerek mevt-i âcile,
Bir ömre tâlib olmalı bin ihtiyaç ile.
Tecrîde gayret etmeliyiz köhneden nevi.
(Daha ciddiyetle)
Gûşiş[1] ki bir dua demedir gayr-ı ma'nevî;
İcâb-ı vakt ü hâl onu kılmakta müstecâb.

DİLŞAD —
Dünyâ-yı bî-hayâda bu bir asr-ı bî-hicâb!

KANBUR —
Yirminci asr, o ma'kes-i envâ'-ı şûr olan,
Feryâd eden, o her günü yevmü'n-nüşûr olan
Yirminci asr! Evet, ediyor men'-i meskenet;
Erbâb-ı sa'y u gayret için asr-ı meymenet.
Hakdâr olan taayyüşe, eshâb-ı kesb ü kâr

DİLŞAD — (Müzeyyifâne)
Tahtında müstetir diyelim, sırr-ı âşikâr
Bir asr-ı musevi!

KANBUR —
Evet, altın öküz ilâh!
(Güldükten sonra)
Asrî ibâdet, öyle ya!
(Eliflerdeki medleri daha temdîd ederek)
Destârlar külâh,
Zünnârlar desîse, akāyîd bütün yalan.
(Mizah ile)
İlmiyle şimdi az bulunur nâm ü nân alan!
Lâ sîmâ liyâkat-ı şiiriye bir kusur.
Şâir doğan bu sahnede...

1 Yahut «gayret ki» (Not metne aittir).

(Tevakkuftan sonra)

Bir şahs olur husûr!
Bir müstehâse addolunur taze bir hayâl!
(Tecellâ-yı dehâ sözünü takiben)
Günler güneşli, halbuki mukmir değil leyâl;
Bir asr-ı ma'rifet ki bu şâyeste hayrete!
Servet bugün yegâne hedef sa'y u gayrete.
Kâim onunla varsa eğer kadr ü kıymetin,
Cünbüşlü bir hayat, o mükâfât-ı hizmetin!
Aslın, asâletin paradan başka şey değil.
Tâcir ü fâcir olmaz isen ortadan çekil.
Lâzım değil bu asra meziyyât-ı zâtiye!

DİLŞAD —

Bilmem bu tarz-ı seyr ile a'sâr-ı âtiye
Bir gün ne cilve gösterecek, ukdedir bana;
İnsan nasıl ömür sürecek?

KANBUR (tehâlükle) —

Söyleyim sana...

DİLŞAD —

Altın kesilmiş olsa gerektir o gün nücûm!

KANBUR (Buna cevâben) —

Ondan demek semâya olan dâimî hücûm!
Sonra «Söyleyim sana» vaadini incâz için
Dünyâya sığmamış beşeriyet de fırlamış;
Seyyâreler içinde de yerler hazırlamış!
Kâdir değilse uçmaya insan düşer o gün.

DİLŞAD (Mütebessimâne) —

Mirrih ve Zühre evlenip olmuş mudur düğün?

KANBUR —

Her ferd bir kanatlı bâzirgândır evvelâ!
Evler havâda,muttasıl etmekte i'tilâ.
(Latîfe-gûnâ)
Kırkıncı asrı ister isen sen de bir dolaş.
(Sonra devam ile)
Herkeste bir müsabaka her yerde bir telâş;
Bir dâimî gürültü; bütün gün muhabere,
Asla görülmemekte ne mevtâ ne makbere.
Mirrih ve Zühre'den geliyor, rûz u şeb haber;
Hep bir lisan miyânede câri ve mu'teber.

Bir mev'id-i muâşaka olmakta her mahal[1];
Her sûde bir Utarid'i öpmekte bir Zuhal;
(Hüzn ü hasretle)
Onsuz felekte mihver-i fıtrat döner mi hiç.
Hallâk-ı aşk olur yine bir hilkat[2]-ı behîç.
(Sonraca)
Bir şems-i bâtınî ile bir zâhirî kamer;
Sabit miyanlarında ziyâdâr bir memer
Yok muydu nâsiyende senin öyle bir meâl?

DİLŞAD —

Kırkıncı asrı söyle. Ne lâzım abes suâl?

KANBUR (Teslimiyetle)—

Elbette ittibâ olunur emr-i vâkıa.
(Sonra devam ile)
Dârü's-saâdedir diyelim biz bu mevkie :
Asrî ve unsurî o ne cünbüşlü bir hayat!
Dünyâda bir nâzîre-i cennât-ı âliyât!
Farzet ki ondayız. Ne dilersen hemen dile.
Ben söyleyim de dinle, fakat ihtiyât ile[3] :
Nisbet o asra şimdiki miskin ve mendebur.
Muztarr semâya avdete Tevrat ile Zebûr!
Bir anda şehirden öbür şehre intikāl
İşten değildir, olmayalım müsrif-i makāl.
Bir Lehle Moskof kolkola şedd-i rihâl eder;
Paris hurûş, Londra va'd-i muhâl eder;
Deryâda mâşiyen dolaşır canlı gölgeler!
Darü's-sınaa hepsi bulutlarda ülkeler!
Her devr ü seyri sür'at-i işgāle münhasır,
Mahşer-likā, havâ-yı nesimîde bir asır!
(Sonraca)
Câri olan tekâmüle sıhhat de bir delîl :
Kalkmıştır ortadan züafâ, kimse yok alîl.
Bilmem ki var mı yok mu ölüm? -Var fakat ölen
Hiç belli olmuyor. Kim imiş ağlayan gülen?
Bir gün durursunuz, ne demek anlamaksızın;
Bir leyl olur nihâyeti subh u mesânızın.

---

1 Yahut: «Bir sâha-ı garâm u hırâm anda her mahal»
2 Yahut : «Bir çehre-i behîç A. H. (Notlar metne aittir.)
3 Yahut «Fakat itimad ile»; veyahut: «Fakat düşmeyim dile» (Not metne aittir.)

Olmuş o ıyd-ı ekber o gün mâtem-i kebîr,
Ölmüşsünüzdür olmayarak rûhunuz habîr.
(Dilşad güler. Kanbur devam eder:)
Kırkıncı asr, o men'-i namaz u siyâmdır;
Nehy-i betâet, emr-i gulüvv ü kıyâmdır!
(Dilşad infial gösterir.)

KANBUR (devam eder) —

Herkes oğulla kız, ne peder var ne vâlide.
Her zevc ü zevce maskara yahut mukallide.
Herkes yetim! Halbuki hiç bir akîm yok.
Herkes velûd! Kimsede uzv-i sakîm yok.
(Feverân ile)
Milliyyet ü vatan da yok! Ehl ü ıyâl adîm,
İmân ü din ü mezheb ü hiss ü hayâl adîm.
Hep akl u fikr! -Her düşünüş iktisâbdır.
Bir ilm kalmış anda; o ilm hisâbdır!
Yok fenn-i tıbbın aslı ve her hastalık yalan.
Herkes efendi; kalmamış asla uşak filan.
Hüddâm u hâdimât, bütün tunç, bakır, çelik.
«Altın»sa dâimâ eder elbet efendilik;
(Dilşad güler; Kanbur memnun devam eder)
Yer kalmamış denilmek için gökte bir karış,
Tayyarelerle etmede derrâceler yarış!
Atlarla itler olmada mâil tekellüme
Kartalsa başlamış papağandan taallüme!
Maymun hazırlıyor size bir sofra ya döşek.
Derken görürsünüz para saymakta bir eşek
(Dilşad'ın gülüşüne izhâr-ı memnuniyetten sonra)
Bir asr-ı serseri iken evlâdı derbeder,
Hiç bir kaza yok anda; çekilmiş denir kader!
Şeyhûhet-i beşer oluyor hâiz-i şebâb.
(Bad-et-tevakkuf)
Bir yerde şahsınız oluyorken mukîm-i bâb
Bir başka yerde resminiz irâd-ı nutk eder.
(Dilşad'ın esnemesi üzerine mizâh ile)
Hiç gelmez uyku gelse de kâbus olup gider.
(Dilşad güler, Kanbur pür-hiddet)
Bir şey görürsünüz. Size gayet gelir garîb :
Bir fikrdir... Sizindir o, bir fikr-i dil-firîb.
Bir levhadır bakarsınız olmakta hande-zen!

(Tevakkuf, devam eder)
Mir'ât-i yekdiğer gibidir orda merd ü zen.
Nisvân bütün hakîkat-ı uryân kadar güzel;
Dûşunda sanki her birinin kisve-i ezel.
Erkeklerinse cümlesi tâbi tabiata!
(Dilşad tagayyür göstermekle, lisanını değiştirerek)
Çoktan vedâ edilmiş efendim şeri'ata;
Hücnet ki zikr ü fikri olur mucib-i sudâ';
Âdâba, ırz u iffete, ahlâka hep vedâ'.

DİLŞAD —
Hem zem bu hem senâ : Ne acaib muhalefet.

KANBUR —
Hem mel'anet var anda demek hem de ma'rifet.

Arziler, 1925, s. 5-16.

YADİGÂR-I HARP'ten

Manzar : 2

Çanakkale'de Anafarta muharebesinin sahne-i cereyanı olan arazi ki sıs ve dumandan nasıl ve neresi olduğu farkolunmaz. Arada ve uzaktan uzağa top sesleri akseder.

Huzzar :

Arada sırada gelip gidecek Osmanlı zabitan ve neferatı ile düşman mecruhîn ve üserâsından bazıları ve sonra Peri-i vatan.

ZABİTLERDEN BİRİSİ — Bu Anafarta muzafferiyet-i kat'iyesi ordu-yı hümâyunu semalara mı ilâ etti nedir? Hep bulutlar içinde bulunuyoruz!. Sis, duman, hiç bir taraf farkedilmiyor. Yalnız kaçan düşman zırhlılarının gittikçe tebaüd eden bârikaları görünüyor; fakat sâikaları takarrüb edemiyor!

BİR DİĞER ZABİT — Sis, duman, evet. Biz nâr-ı hamiyyet veya nûr-ı hidayetle düşmanın bütün kuvvetlerini yaktık; bu sis o harîkın buharı olsa gerek!..

YİNE BİR DİĞERİ — Bugün maddî ve manevî, nesi varsa bu muharabede târmâr olan düşmanlarımızın âmâl-i âtiyesi de o buhara münkalib oluyor!.. Harp gemilerine iltica eden bu muhariplere ne dersiniz? Bu kaçanlar top şimşekleri midir?... Yoksa ateş böcekleri midir, acaba?...

YİNE BİR ZABİT — (Gülerek) Hayır, ricat-ı kahkariye tarîklerini görebilmek için denizde mehtap yakıyorlar!..

EVVELKİ ZABİT — Yok, beyler, öyle değil. Düşmanı öyle istihfaf etmemeliyiz. Çünkü düşman bize karşı pek dehşetli kuvvetler sarfetti: Denizlere istilâ eden, fırtınalara galip gelen zırhlılarıyla, yerleri gökleri sarsan toplarıyla, yıldırım yağdıran tayyareleri ve dünyanın her tarafından getirdiği vahşi ve medenî asker ve yamyamlarıyla pay-i taht-ı devletin buradaki kapılarını zabt ve teshîr etmek için, yüz binlerce telefât ve zâyiâta katlanarak, aylarca uğraştı!.. Fakat Osmanlıların metanet ve mukavemetlerini kesr ve ihlâle muvaffak olamadı; sadr-ı İslâmı, kalb-i Osmanîyi tagyîr ve tahrip edemedi!.. Bizim bu muazzam ve müdhiş muzafferiyetimiz düşman yüreklerini ilelebed ra'şân edecek ve ordu-yı hümâyunun hâtıra-ı celâdeti Moskof hırs ve emelleriyle onu tahrik ve tahrîs edenlerin niyyât ve teşebbüsat-ı leîmânelerine karşı bir siper ve bir hail-i manevî olup gidecektir!..

BİR DİĞER ZABİT — Zaten bu muharebeye de öyle bir siper hazırlamak için girdik!.. Yaptığımız, yıkmak değildir. O ne Mehmet?.. Yine bir esir mi yakaladın?..

(Mecruh bir Türk neferi yine mecruh bir düşman zabiti getirir).

TÜRK NEFERİ — Hayır efendim, mecruh bir düşman zabiti. Hilâl-i ahmere, hastahaneye götürüyorum.

DİĞER BİR ZABİT — Hani düşmanın bombalarla yakıp yıktıkları hastahaneye mi?...

TÜRK NEFERİ — Zabitim öyle emretti efendim. Bu ise öldüreceğim diye benden korkuyordu. İngiliz mi, Fransız mı bilmem?.. Anlamadığım bir lisanla «canıma kıyma» demek istediğini anlıyordum.

YİNE O ZABİT — İngiliz mi, Fransız mı, bilmiyorsun?.. Fakat bil ki şimdi onların hepsi Moskoftur!.. Dur bakayım, sen de yaralanmışsın!..

TÜRK NEFERİ — (Düşman zabit-i mecruhunu göstererek) Hem de bunun kılıcı ile yaralandım efendim!.. Ama onun yarası benimkinden daha ağır... Acıdım.

YİNE O ZABİT — Hadi bir hastahane arabasına koy da götür oğlum!.. Bakılsın, iyi olsun da kendisini, yaraladığı Türk neferinin kurtardığını bilsin!.. Mecruh ve esir öldürmek gibi cinayetlerin de kendilerine mahsus olduğunu öğrensin!.. Hastahanede artık tehlike yoktur, çünkü yerde, gökte düşman kalmadı!.. Bunlar da esir galiba!..

(İki Türk neferi birkaç esir getirirler. Türk neferi mecruh zabiti götürür).

ESİRLERİ GETİRENLERDEN BİRİ — Evet, efendim, bizim hissemize bunlar düştü. Hem de «müslümanız» diyorlar. Allah a'lem. Bunlar Afrikalı imiş, bunlar da Hintli. Birisi türkçe de biliyor.

EVVELKİ ZABİT — Türkçe bilen hangisi ise benim şu sualime cevap versin : Siz nasıl müslümanlarsınız ki halife-i islâmın tahtgâhına taarruz için gelen düşman ordularında asker bulunuyor ve bizimle muharip oluyorsunuz?..

TÜRKÇE BİLEN HİNTLİ ESİR — Ah! Zabit beyefendi, biz hepimiz iğfal olunduk. Bizi Almanya aleyhine diyerek harbe sevkettiler. Burası güya Alman memleketi imiş!.. Sizler de hep Alman imişsiniz!..

EVVELKİ ZABİT — Türkçe bildiğin halde Türklerin memleketi neresidir, bilmemek nasıl oluyor?...

TÜRKÇE BİLEN HİNTLİ ESİR — Bendeniz türkçeyi Bombay'daki Osmanlı şehbenderliğinin hizmetinde öğrendim. Türkiye'yi nereden bileceğim?.. Biz, bu mazlum Hintlileri İngiliz hükûmet-i askeriyesi aldattı; bunları da «Rusya'daki müslümanları kurtarmaya gidiyoruz» diye Fransızlar aldatmış. Biz bu Anafarta'da mağlup ve münhezim olduğumuz zamana gelinceye kadar hakikat-i hale vâkıf değildik. Kimimiz Almanlar ile, kimimiz Moskoflarla harbediyorduk, ve Osmanlı ordularından imdad bekliyorduk!.. Biz şimdi cümlemiz ahdettik, yemin ettik, zabit beyefendiler, bugünden sonra halife-i müslimînin dindaşımız olan ordusunda bulunacağız ve Osmanlı kahramanlarıyla beraber din düşmanlarımızı kahredeceğiz!..

ESİRLERİ GETİREN NEFERLERDEN BİRİSİ — Dedikleri doğrudur efendim. Düşman tarafındaki müslüman askerleri düşman bozulup kaçtıktan sonra hep bizim tarafa geçiyorlardı. Çok değilseler de yine berekettir efendim.

EVVELKİ ZABİT — Onlara pek ihtiyaç yoksa da var olsunlar, eksik olmasınlar!.. Hadi götürünüz, tahsis olunan mahallerde rahat etsinler. Senin tüfeğin kırılmış, ne oldu acaba?...

O NEFERLERDEN BİRİSİ — Gazi oldu efendim!..

EVVELKİ ZABİT — Kaç kerre?...

YİNE O NEFER — Saymaya vaktim olmadı efendim!..

(Bu iki nefer esirleri götürmeğe hazırladıkları sırada diğer neferat-ı Osmaniyenin taht-ı tarassudunda olarak birçok üserâ-yı müslime daha gelip toplandığından yine kürsi-nişîn olduğu halde Peri-i vatan nümayan olur).

PERİ-İ VATAN (Bunlara hitaben) —
Vatan geçirmededir şimdi altı yüz yaşını
Değer, semaya değer görse milletin başını!
ZABİTLERDEN BİRİSİ —
Vatan sadası bu!.. Akseyliyor ufuklardan,
Hitab-ı izzeti temsîl eder sadâ-yı vatan!
PERİ-İ VATAN —
Bu ordu şevket-i sultan-ı âl-i Osman'dır;
Halifedir, o şehinşâh-ı ehl-i imândır!..
BÜTÜN HUZZAR —
Yaşasın halife-i müslimîn!..
Yaşasın hep Osmanlılar, âmin!..
PERİ-İ VATAN (Ordu-yı hümayuna hitâben) —
Minnet sana, Türk askeri, ey leşker-i gâlib,
Zabit, nefer, ey leşker-i cengâver-i İslâm!..
Düşman kaçıyor, münhezimen hâsir ü hâib;
Billah ebedîdir bu sizin aldığınız nâm!..
Millet, biliniz, oldu bugün mülküne sahib;
Gün doğdu, gurûb etti hep evhâm-ı siyeh-fâm!..
Ey ordu! Felekler edecek şânını tevrîh :
Sıytınla temas etmede ayyûka çıkarken,
Hakkında duadır bu sadâ kalb-i vatandan!
Pençen ona bahşeyledi bir hiss-i mutantan,
Bir taze hayat-ı ebedî, bir yeni tarih!..
(Bu aralık ezan okunmakla umumen sükût ve istima' olunur).

PERİ-İ VATAN — Aziz Allah!.. Yaşasın âlem-i islâm!.. Ve yaşasın ordu-yı hümayun ki onun nigehbân-ı siyanetkârı odur; bu mehîb ve muazzam ordudur!.. Yaşasın yaşamağa lâyık olanlar, ve bizi yaşatan bu kahramanlar!..

UMUM HAZIRUN — Amin!..

Yâdigâr-ı harp, İstanbul 1335/1917, s. 19-27.

YABANCI DOSTLAR'dan

Ben hayli kadın kalbi yıkıp yaktım, eminim;
Hiç yoktu fakat onlara bir gayz ile kînim.
Sevdim ve beğendim; ve bıkıp sonra bıraktım!
Zira alıkoysam daha mücrim olacaktım;

Hem kendimi hem onları bedbaht edecektim!
Her neyse bugün hiç biri yok, kendimi çektim;
Ben belki çekilmek sanıyordum bunu, heyhat!
Hâlâ bu kadın aşkı ve bir hırs-ı fütûhât!
(Sonraca)
İllet bu tahavvüllere hep illet-i işret!
(Cebinden şişeyi çıkararak)
Bundansa eğer söylediğim hasret ü nefret;
Yoktur sanırım hiç birinin asl u esâsı!
«Bilmem ki ne derler buna asrın hükemâsı?»
Öyleyse ne işrette kabâhat ne de bende;
Hattâ ne de ayyâşı kabâhatli görende!
Sıhhat nazarından o muzırdır, buna şek yok,
Halkın da fakat keyfine hiç bir diyecek yok.
Ben, söylediğim yolda perestende-i hûrşîd,
Âyîn-i Cem'in mürşidiyim, peyrev-i Cemşîd :
(Tevakkuf)
Lâkin bu ne mestâne ve rindâne bir üslûb!
Hâyîde lugatler neden etsin beni meclûb?
Ma'rûz olurum belki de tenkîd-i şedîde,
Bir tarziye versem mi aceb nesl-i cedîde?
Şübbân-ı edeb mesleğe versin yeni bir şân.
Bir şâir-i pîrin olur üslûbu da ra'şân.
Şeyhûhet-i üslûb ile câizse temashur,
Bazen yenilikler de eder onda tezâhür :
Günler, geceler seyrolunur penbe ve mâî;
Çıkmış görünür makbereden rûh-ı semâî!
Hep sevgililer girmede bir şekl-i mahûfa;
Eşkâl-i dehâ münkalib olmakta tuyûfa!
Ben bilmiyorum kim bu semâvî-i zemîn - kûb?
Her gün daha genç olmada bir şâir-i menkûb!
(Kahkaha)
Var belki edenler bana isnâd-ı tefahhur;
Ben etmedeyim halbuki nefsimle temashur!
Nefsimle ve onlarla ve bütün tâbi' ü metbû',
Herkesle temashur! Bu benim şi'rime mevdû'
Bir felsefe-i mübhemedir; bâtıl u mecrûh
Haklarla hakîkatlere bir kahkaha-i rûh!
Fersûde lugatlerle o pejmürde hayâlât,
Üslûb-ı kühen-sâl ile rindâne makâlât,

Eğlence demektir; bunu ancak yazan anlar.
Ben eğlenirim; anlamaz elbet okuyanlar;
(Sonraca)
Sus gayrı! Bu söylenme yeter kendime dâir.
Elbette öbür gün çıkar en gizli serâir!

Yabancı Dostlar, İkinci kısım, İstanbul 1343/1924, s. 45-48.

CÜNÛN-I AŞK'dan

Manzar I

Londra civarında hususî bir park, uzakta şato, Bir tarafta kapıcı odası.. Parmaklık. Parkın haricinde yol. Yola nâzır bir kenarda siyahlar giyinmiş bir genç kız, mütefekkir dolaşıyor. Hava ceyyid. Nuranî bir sabah, latîfeye hazırlanmış bir halde gülerek, siyah elbiseli bir genç kız daha gelir. Bunlarından birincisi sarı saçlı, uzun boylu, nârin, kıbardan bir İngiliz kerimesi : Lady Florence Henniger, ikincisi boyca daha uzun ve yine ince ve nârin fakat esmer, yaldızlı bir esmer, Fransız muallime : Madmazel Eugenie D'Aguri. Bu iki kız aynı güzellikte, bu iki renk sima, âlemde tulu ile gurûbun ayniyetini ima eder.

HUZZAR : LADY FLORENCE İLE MADMAZEL EUGENIE

MADMAZEL EUGENIE (Gülerek) —
Demek yine o intizar ve o tefekkür!
LADY FLORENCE (Ani bir gülüşten sonra) —
Ben kendi kendime derslerimi tezekkür
ediyordum. Havâiyât âdetim değil.
MADMAZEL EUGENIE —
Sizinle anlaşsak derdim.
LADY FLORENCE (Sonraca ve imâkâr bir tarz ile)
O biraz müşkil.
MADMAZEL EUGENIE —
Sevmek, sevilmek hakkınızdır. Güzelsiniz,
gençsiniz.
(Hisseder gibi düşünerek)
O da belki öyledir.

LADY FLORENCE (Şiddetle) —
Şüphesiz.
Söyleyiniz!
MADMAZEL EUGENIE —
Bir Hintli ne kadar genç, güzel
olabilirse o kadar öyle.
LADY FLORENCE (Müstehzi bir sada ile) —
Madmazel!
(gezinir).
MADMAZEL EUGENIE (Manîdâr) —
Sevilmek için beğenilmek icap eder.
LADY FLORENCE (Hiddetlice) —
İnsan biraz sıkılır. Biraz hicab eder!
Siz sanki bî-taraf mısınız?
MADMAZEL EUGENIE —
Ben yalnız
bir muallimeyim, ders veriyorum, alınız.
LADY FLORENCE (Latîfe gibi)
Bî-taraf değilsiniz, müttefikiz demek
istedim. İngiltere ile Fransa!
MADMAZEL EUGENIE —
O pek
makul. Siz bir şâkird-i bî-muhâbâsınız,
LADY FLORENCE (Yanına doğru giderek) —
Siz de sevdaya mâil bir dilrübâsınız.
Kendi hüsn ü aşkınızı pek mülâyim mi
sanıyorsunuz? Daha açık söyleyim mi?..
Maharaça'yı seven ben değil, sizsiniz!
MADMAZEL EUGENIE (Heyecankâr) —
Ah! Ne kadar insafsız, merhametsizsiniz!
(Lady Florence kahkaha eder, diğeri devam ile)
Sizden ayrı bir sınıfta fakat bir sinde,
Londra denilen meşher-i mehâsinde,
ben sevecek bir sima, bir medenî insan
bulmayacağım da rengi hâk ile yeksân
bir gulyabâniye mi kalbimi teslim,
yahut kendimi ihsan edeceğim?
LADY FLORENCE —
Elîm

bir vaziyet olan bu hali siz neden
bana tevcih ediyorsunuz?

MADMAZEL EUGENIE —
Tevcih eden
kendi şahsınız. (İmaât ile)
Siz dersinizi ihmal
ediyorsunuz. Ben noksanınızı ikmâl
ediyorum.

LADY FLORENCE (Kendi kendine fakat cehren) —
Ciddi ve hâlis muallime!
(Sonra Eugenie'ye teveccühle)
Emin olun, sizi kelime be kelime
takip ediyorum. Telmih ve îbhâm pek hoş.

MADMAZEL EUGENIE (Kendi kendine mütebessimâne)
Her şeyi görüyor galiba! Hâl biraz loş,
âti büsbütün karanlık. Fakat görüyor!

LADY FLORENCE (Birdenbire) —
Bu sabah bu intizar pek uzun sürüyor
değil mi?
(Madmazel Eugenie güler)
Güldünüz!

MADMAZEL EUGENIE —
Bağteten hakikati
söyleyiverdiniz. Sükûtunuz dikkati
câlib değilmiş gibi, ikrar-ı izafî.

LADY FLORENCE (İşitmemiş gibi ortalığa bakarak) —
Şaşaadâr bir sabah! Bu havâ-yı sâfî
bu tulû, bu penbe güneş, bu mavi sema,
bu daima yeşil memlekette daima
görülmez.

MADMAZEL EUGENIE —
Evet, mahbûbe-i tabiatta
pek sevdalı bir hâl var.

LADY FLORENCE —
Şimdi bu saatte
acep Fransa nasıldır?

MADMAZEL EUGENIE (Teevvühle) —
Kim bilir?

LADY FLORENCE —

Neden
tahazzün ettiniz?

MADMAZEL EUGENIE —

Derd-i âşıkāneden
bahsedelim. Umumî dert ve elemler
uyusun, Fransa'da o eski âlemler
yok. Hep münkalib oldular.

LADY FLORENCE —

Meyus olmayınız.
Âtiniz emindir. Çünkü biz oradayız.
Biz ihrâz-ı zaferle Fransa'yı ilhak...
—yanlış dedim— Fransa'nın hakkını ihkak
edeceğiz, diyecektim. Bir sehv-i lisan,
gayet ehemmiyetsiz.

MADMAZEL EUGENIE (Sükûn ile) —

Olabilir. İnsan
hâli.

LADY FLORENCE —

Çünkü biz gālip gelinceye kadar,
harbe devam ederiz. Size bizden zarar
gelmez. İngiltere Hindistan ve Mısır'da
kaldıkça bir gün, belki gelecek asırda
bir gün, Almanya müstesna olarak, dünya,
bütün dünya İngiliz olacak!

MADMAZEL EUGENIE (Müzeyyif bir tebessümle)

Almanya
neden müstesna oluyor, kayd-ı ihtiraz
niçin?

LADY FLORENCE —

İngiliz olmağa liyakat ibraz
etmemiş bir memleket olduğu için! Başka
ne için olabilir?

MADMAZEL EUGENIE—

Siz şu derd-i aşka
bir çare düşününüz. Siyasiyât ile
iştigal edenlerin hissiyat ile
alâkaları kalmaz.

LADY FLORENCE —
Evet siz galiba
nişanlımı murad ediyorsunuz.
MADMAZEL EUGENIE —
Saba
hânendelik, ağaçlar rakkaslık ederken
bir de tabiat, böyle alessabah erken,
icrâ-yı şehrâyini meşk, tuyûr bahara,
ezhâr envâra, kelebekler de ezhâra,
ilân-ı aşk ederken, gökten seyyareler,
ilân-ı hüsn için vürûd-ı leyli bekler
dururken, siz de bir şey beklemelisiniz
demek istiyorum Hakkım yok mu?
LADY FLORENCE —
Şüphesiz
pek doğru, madem ki bütün kâinat şâtır
MADMAZEL EUGENIE —
Değil mi ya? Hiç olmazsa, berâ-yı hâtır,
siz de bu şehrâyine iltihak ediniz.
LADY FLORENCE —
Öyle olmalı, madem ki öyle dediniz.
Fakat siz; onu gördükçe sizin de biraz
renginiz uçuyor. Az çok da bâlâ-pervâz
oluyorsunuz.
MADMAZEL EUGENIE —
Bense onun bünyesine,
şahsına değil, kisve-i resmiyyesine
meftun ve mücevherâtına mütehayyir
bulunuyorum. Zebûn-küş bir kuvvet. Hayır
zebûn-küş değil, o hanüman-sûz bir servet
sâhibidir. Fukarayı açlığa davet
eder bir sahib-hâne!
(Gittikçe hiddeti artarak)
Birçok halk dilenci
olmadıkça adam o kadar elmas, inci
hammalı olamaz. O kadar mücevherat
taşıyamaz.
LADY FLORENCE (Targîm ile) —
Gûlâne mahsus müsamerat
kıyafeti olmalı. Nerede gördünüz?

Gördünüzse İngiltere'de gördünüz
ki daima İngiliz gibi gayet sade
giyiniyor.

MADMAZEL EUGENIE —
Demek gâh bir Hintli şehzade,
gâh bir İngiliz centilmeni.

LADY FLORENCE —
O derece
yükselemez...

MADMAZEL EUGENIE—
Yükselmekler İngiltere'ce
İngilizlere mahsustur.. Bilirim.

LADY FLORENCE —
Ziynet
muhabbeti de sizin hassanızdır. Cinnet
derecesinde bir muhabbet ki muzırdır.

MADMAZEL EUGENIE —
Âkılâne muhabbet size mahsustur,
bilirim.

LADY FLORENCE (Devam ile ve ihâm ile) —
Muzır ve tehlikelidir! Meselâ
siz o yüzden en menfûr bir şahsa mübtelâ
olabilirsiniz.

MADMAZEL EUGENIE —
Ben yesar-ı kalbimden,
gınâ-yı tab'ımdan, hiç tereddüt etmeden
yemîn ederim ki, eminim. Bu âsitan,
bu sayfiye-i mülûkâne, o Hindistan
ejderinin hazineleriyle beraber,
vatanımın bir taşından daha muteber
ve daha kıymetli değildir!

LADY FLORENCE (Temeshur-gûna) —
Büyük millet
La grande nation, deriz millî bir illet
ki aynı zamanda bir şifâ-yı millîdir.
Devâ-nâ-pezîr olması bir tesellidir.

MADMAZEL EUGENIE (Tehevvürle) —
Sizden kim şifâ yahut tesliyet istedi?
Ben sizin maşukunuzu sevmem milady!

LADY FLORENCE —
Garip tekrar istitrad ediyorsunuz!
Captain Coppers'ı mı murad ediyorsunuz?
Benim namzedim odur.
(Kalben) Ma'şukum değil!

MADMAZEL EUGENIE —
İşte Captain Coppers!

Manzar 2

(Captain Coppers görünür).

LADY FLORENCE —
Bu kıyafet bu şekil?
Bir bahriyelide suvari kıyafeti!

CAPTAIN COPPERS (Şen ve şâtır Florence'ın elini tutarak) —
Nasılsınız?

LADY FLORENCE —
Ve siz?

CAPTAIN COPPERS —
Havanın letâfeti
bu bahriye suvarisini çâbuk-süvâr
etti. Sizinle râkiben bir seyran, civar
köylerde bir seyran ümidiyle seher-hîz
oldum.

LADY FLORENCE (Ca'li sitemlerle) —
Ziyafetlerde ne kadar bî-perhiz
iseniz ziyarette o kadar tamâkâr
oldunuz. Hangi semalarda zühre-şikâr
idiniz acaba?

CAPTAIN COPPERS —
Yerde, gökte, gece gündüz
aradığım sizsiniz. Bildiğim güler yüz,
bu günlerde biraz mütegayyir duruyor.
Niçin?

LADY FLORENCE —
Mevsim hali. Ziyafetler yoruyor.
Her gece raks, davet.

MADMAZEL EUGENIE (Kendi kendine) —
Muharabe zamanı!

LADY FLORENCE (Devam ile) —
Ertesi gün insanın idmanı ve dermanı kalmıyor.

MADMAZEL EUGENIE (Kendi kendine) —
Şimden çıkmamak için bahane!

LADY FLORENCE —
Sonra akşamları yine birçok şebâne!

CAPTAIN COPPERS —
Şimdi çıkılacak mı?

LADY FLORENCE —
Hayır başka bir gün.
Zaten Raça nâ-mizaç, çıkarsam büsbütün hastalanır.

CAPTAIN COPPERS—
Başka atınız yok değil ya?

MADMAZEL EUGENIE (Kendi kendine)
O merkep başka

LADY FLORENCE —
Bugün mazurum.

CAPTAIN COPPERS (Kendi kendine)
Hafâya!
Ben bu sırr-ı hikmeti nâ-mekşûf bırakmam!
(Cehren)
India Office ziyafetine bu akşam gidecek misiniz?

LADY FLORENCE —
Belki. Muharebeden ne haber var?

CAPTAIN COPPERS —
Calais'de yerleşiyoruz.

MADMAZEL EUGENIE —
Ben buradayım!

CAPTAIN COPPERS —
Affedersiniz, maksadım öyle demek değil.

MADMAZEL EUGENIE —
Bu aculâne adım sizi düşürür!

LADY FLORENCE (Sözü değiştirerek) —
Siz bahriyeliler, bize,
dalgaların hâkimi iken bir mucize
gösteremediniz, bu ataletinize
ne demeli?

CAPTAIN COPPERS —
Düşman donanması denize
çıkamıyor ya; bu bir muvaffakiyettir
Fikrimiz muhafaza-ı fâikiyettir.
Malum ya, bizim harp sefinelerimiz,
bugün bitmez tükenmez definelerimiz
olmakla beraber israf edilmemeli.

LADY FLORENCE —
Donanmaların en mühim ve mükemmeli
bizde iken hâlâ bir gâlibiyet nasip
olmadı.

CAPTAIN COPPERS —
Dûrendişlikler daima musîb
olmuyor, ne çare, Fakat biz yine sebat
ederiz. İngiltere birçok muharebât
gâib edebilir; nihaî muharebe
müstesna.

MADMAZEL EUGENIE (Kalben) —
Mağlup olduktan sonra galebe!
İngilizliğe mahsus garip bir zihniyet!

CAPTAIN COPPERS —
Her neyse, dışarı çıkmaya sizde niyet
yok, müsaadenizle ben gidiyorum.

LADY FLORENCE —
Peki. Va'd etmem ama, ümid ediyorum,
ki akşama görüşürüz.

(Bârid bir sükût ile musafahadan sonra Captain Coppers serian gider. Lady Florence devam ile kalben).

Of!..
(Sonra cehren ve bileğindeki saate bakarak)
Saat kaça
geliyor? On!

MADMAZEL EUGENIE (Heyecan ile) —
Saati sormayın... Maharâça
geliyor.

LADY FLORENCE (Kezâlik teheyyüc ile) —
Öyle mi? Nerede?
(Maharaça'nın atlı olarak yine atlı bir uşakla uzaktan geldiği görülür.)
MADMAZEL EUGENIE —
Ve bermutad
yalnız bir tebessüm ve bir sükût.
LADY FLORENCE —
Tadad
ettiniz miydi?
MADMAZEL EUGENIE —
Onbeş günden beri onbeş
tebessüm! Maharaça bir zulmânî güneş,
siz bir nuranî sabah.
LADY FLORENCE —
Siz de bir hoş-nevâ
bülbül! Öyle mi?
MADMAZEL EUGENIE —
Çiçekler için de hava
müsaid, kuşlar için de.
LADY FLORENCE (Heyecanı artarak) —
Durdular! Bize
bakıyor! Bir şey mi diyecek?
MADMAZEL EUGENIE —
Kendinize
geliniz!
LADY FLORENCE —
Siz de temkinli durun!
MAHARAÇA (Eli sarığında, selam vererek) —
Hanımlar,
affedersiniz yabancı halinden anlar,
mazur görürsünüz. Parkı her gün ziyaret
etmek istiyorum, istîzâna cesaret
edemiyorum, fakat bugün ve bu saat
müsaid ise, lutfunuza müracaat
ediyorum.
LADY FLORENCE—
Şüphe yok. Herkes gibi siz de
gezebilirsiniz.

MAHARAÇA —
Râkiben mi?
LADY FLORENCE —
Râcilen
bile olur.
MAHARAÇA (Telâş ile atından inerek) —
Teşekkür ederim.
MADMAZEL EUGENIE —
Âcilen
geliyor! Yanımıza kadar da gelecek!
LADY FLORENCE —
An-ı heyecan!
MADMAZEL EUGENIE —
Telâş etmeyin. Demincek
ne dedim?
LADY FLORENCE —
Sizce de bir nâzik dakikadır.
Dikkat edin.

Manzar 3

HUZZAR : MAHARAÇA, LADY FLORENCE, MADMAZEL EUGENİE

MAHARAÇA —
Bu hususi bir hadîkadır.
Manzara pek cazibeli, pek mütebessim
Londra baharından mün'akis bir mevsim[1]
kendimi takdim edeyim : Behad Puneger
(Sonraca)
Eğer bir Maharaça bilinmeğe değer
ise bir maharaça.
LADY FLORENCE —
Memnun oldum.
MAHARAÇA —
Siz?
LADY FLORENCE —
Florence Henniger.
MAHARAÇA (İnhina ile) —
Şerefyâbım

1 «London season» tabir olunan üç ay : Mayıs, Haziran, Temmuz. A.H. (Not metne aittir).

(Biraz ilerleyerek)
Şüphesiz,
sahibe-i dâr, Lady Florence Henniger?

LADY FLORENCE —
Evet.
(Madmazel Eugenie'yi takdim ile)
Madmazel Eugenie D'Aguri
(Selâmlaşırlar).

MAHARAÇA (Kendi kendine) —
Meğer
İngiliz değil imiş. Her halde bir âfet!
(İkisine de ani birer nazarla yine hodbehod).
Bir esmer câzibe, bir sarışın letâfet
karşısında kaldım!
(Cehren)
Evet âfâk ve etraf
o kadar latîf ki...

LADY FLORENCE —
Şimdilik parkı tavaf
edebilirsiniz. Hatırınızda mahfuz
kalırsa, elbette vâlideynim de mahzuz
olurlar. Bir gün, hattâ isterseniz bugün,
çaya geliniz.

MAHARAÇA (Memnunen) —
Bahtiyar olurum. Bütün
mevcudiyetimle bahtiyar!..

LADY FLORENCE —
Biz kezâlik.

MAHARAÇA (Giderken hodbehod) —
Parkı gezeceğim ama kendime mâlik
olacak mıyım? Beklenilmez bir iltifat.
(Gider, Ötekiler kalırlar).

MADMAZEL EUGENIE —
Çok sarf-ı zihin, fakat telâfi-i mâfat
ettiniz.

LADY FLORENCE —
İngilizcesi alâ değil mi?

MADMAZEL EUGENIE (İstihzâ-yı mestur ile) —
O ise yeter. Ahlâkı, irfanı, ilmi
aranılmaz.

LADY FLORENCE —
İngilizceyi iyi bilen
bir adam cahil olamaz. O lâzım gelen
sıfatı hâizdir. Terbiyeli bir insan
ahlâksız da olamaz.
(Kendi kendine)
Bu tedkîki âsân
bir meseledir. Sonra hallederim.
MADMAZEL EUGENIE —
Reftâr
İngiliz reftârı, insan, derhal giriftâr
oluyor!
LADY FLORENCE —
Ya o tarz-ı nezih telebbüs
MADMAZEL EUGENIE —
Ah! O da bâdi-i tahayyül ü tahassüs!
Hele o başındaki destâr-ı pür vakar?
LADY FLORENCE —
Hele o ingilizvârî tavr-ı istihkar?
MADMAZEL EUGENIE —
O ne hoş eda! O ne vaz-ı kibarâne!
LADY FLORENCE —
Ah gayet sâde ve gayet sebükbârâne!
MADMAZEL EUGENIE —
Eğilerek selâm veren o kadd-i bâlâ!
LADY FLORENCE —
Râkiâne hayali şuracıkta hâlâ.
MADMAZEL EUGENIE —
Doğrusu ne kadar beğenseniz, şâyeste!
LADY FLORENCE —
Siz de pek beğendiniz galiba?
MADMAZEL EUGENIE —
Elbette!
(Yarı latîfe, yarı infial hâlinde gülerek giderler).

Vakit, nr. 2648, 2649, 2650, 2651, 13-14 Mayıs, 15 Mayıs, 16 Mayıs 1341/1925.

SAMİPAŞAZÂDE SEZAÎ

I. ROMAN VE HİKÂYE

1. Sergüzeşt'ten 467
2. Kediler 475
3. Pandomima 480
4. Bedia Hanım 484

II. HATIRAT MEKTUPLAR

1. Hâmid'e mektuplar 493
2. Bir gençlik hâtırası 501
3. Londra hâtıratından 503
4. Çocuklara dair'den 517
5. 1901 e ait bir hâtıra 518
6. 1901 den itibaren Paris'te geçen seneler 523
7. Paris'te yedi sene 528

III. TENKİDÎ YAZILAR ve MÜLAKAT

1. Zemzeme 535
2. Mustafa Reşid Bey'e 538
3. Edîb-i rikkat-âver Mustafa Reşid Beyefendi'ye 539
4. Bir yazın tarihi 541
5. Lisan 546
6. Sami Paşazade Sezaî Bey 548
7. Süleyman Nazif 553

IV. TERCÜME

Kânun-ı evvelin dördüncü gecesinde bir hâtıra 557

I — ROMAN VE HİKÂYE

SERGÜZEŞT'ten

Rusya kumpanyasının Batum'dan gelen bir vapuru Tophane'nin önüne yanaştığı zaman denizin üzerinde sabırsızlıkla bekleyen birkaç kişi sandallardan vapurun içine atılmışlardı. Bunlardan birisi uzun boylu, geniş omuzlu, seyrek siyah sakallı, etekleri ayaklarına kadar uzun, beli gayet dar bir çerkes paltosu giymiş; yanında kendi kavminin kalpağı, elinde bir gümüşlü kırbacı olan çerkese :

— Safa geldiniz, cariyeler nerede?..

— İşte burada...

— Kaç tane?..

— Üç...

— Güzel mi?..

Çerkes — (Esirlerin birisini göstererek) Şu mai gözlere bak. Bir paşa buna bir hazine verir.

Çerkesle bu herif bir sandala, cariyeler de diğerine binerek Tophane iskelesine doğru vapurdan açıldılar. Çerkesle beraber bulunan ve gayet cesimü'l-cüsse olan bu adam Hacı Ömer isminde bir esirci idi ki, insan ticaretinin kalb-i bî-ruhuna verdiği merhametsizlik, kalbinin o büyük yuvarlak gözlerine aksettirdiği bir nevi vahşilik âsârından olarak, bakışı kaplana benzer, mânâ-yı şümulü ile kendisinin de dahil olduğu insaniyetin —menfaat-i şahsiyesinden başka— bir kısmına gelen felâketten müteessir olmaz; bir hanendenin sesiyle bir kızın ağlamasını, bir sazın sadasıyle bir hüsn-i bî-bahanın istirhamını tefrik etmezdi. Vazaif-i insaniyesinden iki şeyi takdis ederdi. Biri ticaretinin tâziyane-i terakkisi olarak odasının duvarına asılan kırbacı, diğeri evine giren mahlûkat-ı zaîfenin kimsesizliği idi.

Sandalın içinde iken o büyük yuvarlak gözleriyle çerkese bakarak ve birer küçük yelpaze kadar büyük olan ellerini sallayarak esirleri pazarlık ediyordu. Pazarlık yolunda gitmeyince kırk beş yaşı ile elli arasında olduğunu gösteren ve siyahtan ziyade kirli bir renge mâil olan kır

sakalıyle esmer çehresinde bir iki kaba buruşukluğu şâyân-ı nefret bir suret kesbederdi.

Halayıkların ikisi on altı, on yedişer yaşında Kafkasya'nın iki parlak mahsul-i hüsnü idi. Üçüncüsü tahminen sekiz, dokuz yaşında bir küçük esir idi ki, saçlarıyle kaşlarının arası biraz yakınca, ağzı gayet küçük, yuvarlak olan omuzlarına nisbetle beli incecik, hele o siyah gözlerde pertev-i zekâ bir letafet-i nâ-mütenahî gösterirdi. Bir dest-i üstâdâne ile hutut-ı mütenasibesi çekilmiş fakat rengi verilmemiş bir tasvir idi. Zira küçücük dudakları pek renksiz, bakılmamaktan saçları seyrek, sefalet ve meşakk-ı seferin tesiriyle rengi uçuk, gözlerinin etrafı ince bir siyah daire ile çevrilmiş, nazarında kafesin içine konulmuş bir kuşun arasıra semaya bakışını andırır surette hafî bir hüzün ve teessür meşhud idi. Bu küçük kızın üzerinde dar ve serâpâ ilikli bir çerkes paltosu, başında bir küçük eski kalpağı vardı. Sandallar sahile yanaşarak bu kızları bir eve götürdüler. Eve girdikleri zaman esircinin karısı karşılayarak «bu ikisi güzel, bu küçük kız hastalıklı bir şeye benziyor, bunu buraya ölsün diye mi getirdin?» dedi.

Hacı Ömer de «biz de bunu bin liraya almadık a. Tamam Yüksekkaldırım'daki Mustafa Efendi hareminin istediği gibi bir küçük...» cevabını verdi. O gece çerkes o evde kalarak, üç gün muhayyer olmak üzere üçünün de pazarlığı bitti.

Burada kızlar geceleri bir odaya toplanır, birbirleriyle konuşurlardı; fakat çok gülmek, çerkesçe söylemek yasak ve bir müşteriye gidip de her ne sebepten dolayı olursa olsun beğenilmeyerek gelen esirlere on, on beş kırbaç muhakkak idi.

Bu eve vusûllerinden birkaç hafta sonra idi ki, bir sabah Hacı Ömer o küçücük esire çerkesçe : «Haydi kalk gideceğiz» dedi. Çocuk kendi sinnindekilere mahsus bir tavır ile hemen yerinden kalktı. Koşarak beraber geldiği kızlardan birinin boynuna sarıldı. Birbirleriyle öpüşüp ayrıldıkları zaman çocuğun gözünde küçücük ruhunun ıztırabına delâlet eden bir damla yaş gözüktü; sonra birdenbire hayatın bâr-ı ıztırabını hissetmeğe başlayan adamlar gibi mini mini kaşlarını çatarak ciddi, müessir, mütefekkir bir çehre ile esircinin o cesim ellerinden tutarak evden çıktılar. Yürüyorlardı. Çocuk sokakta giderken etrafından geçen arabalara, tramvaylara hayran hayran bakıyordu. Tophane meydanına geldikleri zaman orada birçok çocukların gülüşerek, haykıraşarak oynadıklarını görür görmez —güzergâh-ı hissiyat olan kalblerinden geçen arzulara hiç tedkik etmeden hemen tâbi olmak— hasâis-i etfalden bulunduğu cihetle kendisinden geçerek, yerde koşuşan bu mahlûkatın semada uçuşan kuşlara olan münasebeti olmalı, kendilerinden bir cemiyet gördükleri zaman ilti-

hak etmek sevdasının sevkiyle hemen onların yanına doğru koşmağa başladı. Birdenbire esircinin o büyük, o korkunç gözlerini açarak «gèl buraya... Şimdi kırbacı çıkarırım» dediğini işitir işitmez, yavaş yavaş geri döndü. Yanındaki gulyabanînin ellerini tutarak kendisinin nasıl bir dest-i âhenin-i esaret içinde olduğunu birinci defa olarak hissetti. Yürüyorlardı.

İkisi de hiç bir lakırdı söylemiyordu. Köprü'nün üzerinden geçerken iki tarafa yanaşıp kalkan vapurlardan gözlerini ayıramıyordu. Birkaç adım daha ileri gidip de vapur düdüğünün sesini işitir işitmez bulunduğu yerde vücuduna titremek geldi. Zira memleketinden ayrılıp gelirken Batum'da duran vapur düdüğünün aksi hâlâ kulağında kalmıştı. Karşı tarafta semanın mai gölgesi altında dûş-ber-dûş-ı itilâ olmuş dağların üzerinden dökülüp gelen bir rüzgâr saçlarını dağıtarak görmüş olduğu bir rüyayı yani memleketini ihtar ile kalb-i muztaribine anlaşılmaz bir surette teselli-bahş oluyordu. Yürüyorlardı. Köprü'yü geçip de Yenicami'in önüne geldikleri zaman çocuk rengi büsbütün uçmuş yüzünü havf ve tereddüde delâlet eder bir hal ile kaldırarak çerkesçe : «Karnım aç» dedi. Esirci kolunu çekerek düşürecek gibi olduktan ve yine itip doğrulttuktan sonra «yürü» dedi. Yürüyorlardı. Bîçâre çocuğun o güzel fakat renksiz dudakları titriyordu. Çakmakçılar yokuşunu çıkarken ayaklarının sızladığını hissediyor fakat korkusundan söylemiyordu. Gözüne, karşısındaki on adımlık yer yürümekle bitmez tükenmez bir mesafe-i bî-nihaye görünmeğe başladı. Ayakları dolaşıp düşecek gibi oldu. Sonra yine doğruldu. Yürüyorlardı. Bayezıt meydanına geldikleri zaman gözünü çevirip de bir tarafa bakmağa mecali kalmamıştı. Bacakları gûyâ vücuduna bağlanmış birer kurşun gibi ağır gelmeğe başladığından, vücudundaki bütün kuvveti sürüklemeğe ancak yetişiyordu.

Hele şükürler olsun, Bayezıt'ta tramvay mevkiinin yanındaki bir kahvede oturdular. Yorgunluktan tâb ü takati kalmayan çocuğa o hasır iskemle bir kraliçenin taht-ı saltanatına cülusu kadar huzur ve safa verdi. Esirci bir simit, biraz da peynir aldı. Çocuk bunları yedikten ve bir bardak da su içtikten sonra tramvaya binerek Aksaray'a oradan diğer hattın tramvayıyla Yüksekkaldırım'a indiler.

Esirci küçük bir sokak, tenha bir mahallenin içinde bir evin kapısını çalıyordu.

Öğleye müsadif olan bu esnada şarkın parlak güneşi bu küçük, bu tenha sokağı tenvir ederek, kapısını çaldıkları evin üst kat pencereleri saçağın gölgesi altında kalır ve alt kat pencerelerinin kafeslerinden süzülerek giren şua-ı şems evin iç tarafına doğru nüfuz ettikçe sönüyor gibi görünürdü. Yine o esnada öteki sokaktan zuhur eden bir âmâ elinde-

ki değneği fasıla ile bir usulde kaldırımlara vurarak «Devr-i la'linde baş eğmem bâde-i gül-fâma ben» gazelini okuyarak geçiyordu. Evin kapısında bir köpek uyuyor, komşunun damında bir, iki kedi dolaşıyordu. İnsan bu sokaklarda yürüdükçe, sükûnetine ve suret-i tanzim ü inşasına bakarak kendini kurun-ı vustaya doğru seyr ve seyahat ediyor sanır.

Evin kapısını açan bir arap halayık : «Safa geldiniz Hacı Ömer Efendi buyurun» dedikten ve hanımına gidip haber verdikten sonra bunları hanımın odasına götürdü. Bir baş örtüsüyle köşede oturan hanım, şişman, esmer, kaşlarına bir parmak enliliğinde rastıklar sürmüştü; kaba bir hilkat, çirkin bir kıyafete girmişti. Odaya girip de esirci «git hanımın eteğini öp» dediği zaman küçük esir gidip kadına sarılmak isteyince, hanım gayet sert bir tavır ile geriye doğru itti. Kız mahzun geri çekilerek mindere oturdu. Hacı Ömer şiddetle : «Senin mindere oturmak haddin mi? Sen esirsin! Kalk ayakta dur» dedikten sonra hanıma doğru dönerek : «Kusuruna bakmayın, daha acemidir. Geleli birkaç gün oldu, siz istediğiniz gibi terbiye edersiniz» yolunda arz-ı mazeret etti. Çocuk bu emirlere bir hüzün ve hayret içinde itaat ederdi. Bir taraftan hanım çocuğun vücudunu eliyle yoklayarak ucuz almak için birçok kusurlar bulur, diğer taraftan arap halayık muayene-i müdekkikânesini ifa ile «hanımefendi bu nafile, zayıf. Bu ölür» derdi. Velhasıl iki tarafın bir mahlûk-ı zî-şuurdan istifade için sâika-i hırs ve sevda-yı menfaatle saatlerce ettikleri pazarlık kırk lirada karar buldu.

Çerkesü'l-asl dokuz yaşında kul cinsi bir
esiri ilel ve eskâmdan sâlim olarak Harput
Malmüdürü sabık Mustafa Efendi'nin haremine
kırk adet lirâ-yı Osmanî mukabilinde füruht ettiğimi mübeyyin işbu senedim bit-tahrir hanım-ı
mumaileyhaya teslim kılındı.

Esirci
Hacı Ömer

Hâsıl ettiği meleke cihetiyle bu senedi sür'atle tahrir ederek evden çıkıp gitti.

Hanımın verdiği emir üzerine arap halayık yanında bir sükûnet-i mutavaatkârane ile giden küçük kızı mutfağa indirdi, kendi yemek pişirirken ona da su taşıttırdı. Hanım evin idare ve intizamını kemal-i dikkatle ifa ve muhafaza eder, fakat çok bağırır, pek çabuk hiddetlenirdi. Kaşlarını çatarak sönük siyah gözleriyle bakışında bir çocuğu ağlatacak, bir adamı korkutacak kadar merhametsizlik görünürdü. Yalnız on iki ya-

şında Atiye ismindeki kızını mektepten avdetinde kucakladığı zaman nezaket-i hilkat, rikkat-i kalb gibi kadınlara mahsus olan hasâis garip bir surette kendisini gösterirdi.

Bu hasîsa tamamiyle kızına mahsus ve münhasır olarak, yoksa zaten hiç çocuk sevmez, hiç kimseye acımazdı. Gençliğinde arasıra kendisini döven kocasının muamelât-ı vahşiyesini görmüş ve en nazik yaratılan bir kadını bile en azgın hayvana tahvil edecek kadar müessir olan kıskançlığı çok çekmiş, hele bir zamandan beri su-i idare ve irtikâbından dolayı hükûmet-i seniyenin hükm-i adaletiyle kocasının mazuliyet ıztırap ve kederini hissetmiş ve bunların cümlesi kalbine bir merhametsizlik, bir neşesizlik getirmişti.

Hayat-ı manevî olan iştigâlât-ı zihniyeden ve bir heyet-i içtimaiye içinde valide olmak için lâzım gelen terbiye-i medeniyeden mahrum bulunduğu cihetle, daima halayıklarla uğraşır, merhametsizcesine döver, komşularının aleyhinde söylenir dururdu.

Kocası tebriye-i zimmet ve istihsal-i memuriyet için gündüzleri dolaşır, akşamları geç gelir, sabahları erken giderdi.

Akşam olunca arap cariye —ki ismi Taravet idi— kendisinin yattığı mutfağın üştündeki odaya gayet ince bir şilte, katı bir yastık, kirli bir yorgan koydu. Sabahtan beri yürümekten takati kesilen bu esir yatağın içine girdi, evin yukarı kattaki penceresinden bahçedeki nar ağacının dallarına akseden bir şamdanın hafif ziyasına gözlerini dikerek serâir-i hilkatin anlaşılmaz bir hissine tebaiyetle «gece» dedi. Yorganı başına çekti, sâkit, derin bir hâb-ı masumaneye daldı.

Sabahleyin erken gözlerini açtığı zaman karşısındaki nar ağacında bir kuş nağmesâz oluyordu. Bir kuşun nağmesiyle bir çocuğun ruhu beyninde münasebet vardır. Yatağından kalktı, başını pencereye dayayarak kuşu seyretmeğe başladı. Bu kuş tulu' etmekte olan güneşin ziyasına karşı kanatlarını sallayarak uçtukça, göğsünde şafaktan iktibas ettiği al, mai birtakım renkler temevvüç eder; ağaca konduğu zaman yeni açılmış bir çiçeğe benzerdi. Bu temâşâya o kadar dalmıştı ki, içinde bulunduğu hayret-i meftunâneden Taravet'in «gel yatağını kaldır!» diye bağırarak ettiği tekdir uyandırdı. Eline bir süpürge vererek süpüreceği odaları, edeceği hizmetleri, yukarıya, mutfağa taşıyacağı suları gösterdi. İsmini Dilber koymuşlardı, zira hanım kendisini bu nâm ile çağırmağa başladı. Biçâre Dilber sabahları erken kalkar, incecik şiltesini bin belâ ile kaldırır, odaları süpürür, kovaların içine birer parça su koyarak yukarı çıkarırdı.

Bir sabah yukarısını süpürürken Atiye Hanım'ın oynadığını görünce, süpürgesini olduğu yere bırakarak yanına gidip oturdu. Oyuncağa hay-

retle bakarken hanımın o korkunç sesiyle «Dilber, Dilber» diye bağırdığını işiterek bulunduğu yerde kaldı; hanım içeriye girip bu halayık parçasının kızıyle oynamak istediğini görünce, Dilber'in kulağından tutarak süpürgeyi bıraktığı yere getirdi, «sen işini bırakıp ne oynuyorsun» diye bir tokat vurdu. Zavallı çocuk! Ağlamağa bile cesaret edemeyerek hizmetini görmeğe başladı. Her sabah hizmetini bin zahmetle görür, bir küçük kusur etse hanımdan, Taravet'ten tokat yerdi. Evdeki vazaifini ifa ettikten sonra Atiye Hanım'la mektebe gider, akşamları çantalar elinde olarak avdet ederdi.

Aradan haftalar, aylar mürur etmeğe başlayınca, lisan öğrenmekte çocuklara mahsus bir sühulet-i fevkalâde ile türkçeyi oldukça söylemeğe ve anlamağa iktidar kesbetti. Fakat sabahları takatinin yetmediği hizmetleri görmekten, bir parça eğlenecek, gülecek olsa yediği tokatlardan dolayı bu yaşta olanlara göre bir devre-i saadet olan hayat kendisine pek müşkil, pek acı görünmeğe başladığı, sarkmış yanaklarından, büsbütün kesilmiş gözlerinden anlaşılırdı. Evvelleri Atiye Hanım kendisiyle oynamak isterse de validesinin, Taravet'in ettiği muameleleri gördüğünden, şimdi her ne zaman yanına gelse «pis halayık, hadi aşağı» diye kovardı. Elem ve ıztırap ile cereyan eden bu hayat-ı hüzn-engizî içinde en büyük arzusu mektebe gitmek idi, zira orada diğer çocuklarla muhtaç olduğu hürriyet ve muhabbetle mükâleme eder, kimse bu küçük mahlukun haysiyet-i insaniyesini «pis halayık» diye pâmâl-i tahkir etmez ve bulunduğu hal-i ye's ü ıztırabında derslerine fevkalâde gayret ettiğinden hocasından arasıra aferin alır ve bütün bunlar kalb-i münkesirine teselli-bahş olduğu gibi, Latife Hanım nâmında bir de küçük yâr ü hem-dem peyda eylemişti ki, bu iki ruh-ı râz-âşinânın birbirleriyle olan irtibat-ı hafîsinden bil-istifade kemal-i iştiyak ile başbaşa vererek hasbıhal ederlerdi. Bir gün Latife kendisine : «Sen kimin halayığısın?» dedi.

— Hanımın...

— Hangi hanımın...

— (Atiye Hanım'ı göstererek) Bunun validesinin...

— Senin oyuncakların var mı?

— Hayır... Ben esirim.

— Ben sana bir tane vereyim.

Bu kısacık muhavere üzerine çantasından bir bebek çıkararak Dilber'e verince timsal-i ikbalini der-âgûş eden bahtiyarlar gibi büyük bir meserretle alarak yattığı odadaki dolaba saklamış ve merhametsiz Sudanlı görüp de bütün ümit ve âmâlinin bu timsal-i ikbalini kırmasın diye birisi odaya girince, «benim dolapta bir şeyim yok ki» demeği âdet edinmişti. Latife arasıra kendisine şeker, meyve gibi etfal-firib olan

şeyleri verdikçe bu atiyeleri nereye koyacağını şaşırır, sonra kimse görmesin diye acele ile evden cüz'ünü getirdiği bohçasına gizlerdi. Fakat bir kere şeker alırken Atiye Hanım gördüğü cihetle eve avdetlerinde validesine söyledi. Bir zamandan beri kocasının umûr-ı muamelâtında görülen adem-i muvaffakiyet ve idare-i beytiyede tesadüf olunan müşkilat zaten hadîd olan mizacına günlerce devam eder bir neşesizlik getirdiğinden, o kadar sevdiği kızının noksan terbiyeden neş'et eden bir gurur-ı tıflâne ile ettiği şikâyeti üzerine «buraya gel pis çerkes, buraya gel, murdar dilenci» diye Dilber'i odasına çağırdı. Çocuk odaya girdiği zaman o rastıklı kaşlarının altındaki sönük, beyazı siyahından büyük gözlerini açarak «yanıma gel» dedikçe Dilber çocuklardan başka kimseye malum olmayan bir havf ve dehşetle titreyerek olduğu yerde kaldı; Hanım ayağa kalktı. Dilber'in kolundan çekip seng-dilâne bir-iki vurarak «şimdi dilenciliği öğrendin mi?» sualiyle bohçasının içinde ne kadar şeker, meyve varsa pencereden aşağı attı. Muharrib kadın! Dilber'in bütün mâ-melekini, çocuğun bütün hazinesini kıymadan böyle mahv ve tahrip etti.

Bu muamele geçirdiği hayat-ı elemin tesiratından olan durgun tavrını, zaten kolaylıkla teessür-yâb olmayan hilkat-i masumânesini amîk bir surette ihlâl ettiyse de, sinnine göre hayret verecek bir metanetle ağlamamak için cehd ve ikdam ederek kapıdan çıkmak üzere iken çeşman-ı mütefekkirânında bî-ihtiyarane bir, iki damla gözyaşı peyda olmuştu. Taravet de aşağıdan bu zavallı Kafkasyalıya «pis çerkes, dilenci kız, gel mutfağa su getir» diye bağırdı.

Gayet müessir bir surette esen şimal rüzgârının ufuklardan getirdiği sehab-ı siyah-ı kesiften teraşşuh eden ince, soğuk bir yağmurun altında, bahçedeki kuyudan su taşır, kovaların tabiî ihtizazından su damlaları üzerine döküldükçe soğuğu tâ yüreğinin içinde hissederdi. Kovaları koyduktan sonra mutfaktan artık dışarı çıkmağa cesareti, su taşımağa takati kalmamıştı. Taravet bir taraftan yemek pişirir, diğer taraftan «hadi su getir tenbel, sonra akşam yemek pişmez» derdi. Çocuk olduğu yerden kalkmayarak «artık su getiremem» dedi. Taravet ağacın aşağısından bakıp da yukarıdaki kuşları düşüren yılan gibi beyazları kan içinde ve yalnız o gözlere mahsus bir nazar-ı vahşiyane ile ocaktan bir yanar odun çıkararak, Dilber'e doğru yürüyünce, çocuk üzerine bir yanardağ geldiğini veyahut elindeki topuzuyle yanında bir zebani dolaştığını görünce, rikkati en ziyade tehyic eden havf ve hırâstan hâsıl olma bir teslimiyet-i mutavaatkârane ile hemen dışarı çıktı. Sûz ü güdâzıyle tahammülünün fevkinde olan hizmetini ifa etti.

O akşam herkes bir hâb-ı amîk içinde bulunduğu zaman, asılı bir saat mezaristanda öten baykuş gibi gece yarısını çalarken, Dilber yatağından kalktı. Yavaş yavaş dolabı açarak bir şey çıkardı. Sonra elini başına tutarak bir ordu kumandanına mahsus metanetle düşünmeğe başladı. Korkunç şey! O soğuk, o muzlim gece yarılarında bu çocuk ne yapıyor? Artık kaçacak.. Artık firar edecek... Fakat gecenin devlere mahsus müdhiş, azîm olarak semaya yayılan siyah kanatlarının altı öyle bir küçük mahluka melce olamaz. Firar edecek... Kendisince meçhul olan bir kuvvetin sevkiyle bir şey arayacak. Kendisinin haberi olmadan ayaklarının rehberi ve delâletiyle bir yere gidecek. Hissettiği azîm bir noksanı ikmal etmeğe, muhtaç olduğu bir penâh-ı münferidi bulmağa gidecek. Rahat bulmak, teselli-yâb olmak, bir hal-i nisyan ve metrukiyetten kurtulmak, velhâsıl âgûş-ı şefkatinde istediği gibi ağlamak için validesini bulacaktı.

Zavallı esir! Bir tavr-ı âlicenâbâne ile hanımın verdiği elbiseyi üstünden çıkararak yavaş yavaş dolabı açtı. Dolabın tozlar içinde bir köşesine atılmış çerkes paltosuyle kalpağını çıkardı. Giyindiği zaman ikide birde yatağın içinde uyuyan tali-i siyahına bir nazar-ı hâifâne ile bakıyordu. Odanın içindeki kandilin necm-i ümidi gibi hafif ve zayıf olan ziyası çocuğa minderin üzerine atılmış bir eski hırka, bir yırtık entariyi, ağır bir uykuya dalmış Taravet'i mahûf bir surette gösterirdi... Böyle bir firar için hevâic-i seferiye lâzım... Mektebe giderken cüz'ünü koyduğu bohçasını önüne açarak içine en evvel Latife'den aldığı bebeğini koydu. Sonra bir elma daha sonra yüzük olarak iki demir halkasını vaz' etti. İşte dünyada mutasarrıf olduğu bütün bu mâ-melekini bohçasına yerleştirirken muttasıl sessiz sessiz ağlıyordu. Bir taraftan gözyaşı döker, bir taraftan bohçasını tanzim ile uğraşırdı. Aferin bu küçücük Kafkasyalının kalb-i ulvî-i muztaribine ki, kendi mâ-melekinden başka bir şey kabul etmeyerek ve bohçasını koltuğunun altına alarak oda kapısından dışarı çıktı. Karanlıkta elleriyle merdivenleri yoklayarak aşağı indi. Sokak kapısına yaklaşıp da kapının demirli olduğunu görünce pişgâh-ı azmine tesadüf eden bu istihkâm-ı âheninin, bu mânia-yi tahammül-fersânın karşısında bir meyusiyet-i tamme ile donakaldı. Iztırap ve nevmidînin tahrik ettiği asabı sayesinde tezâuf eden kuvvetiyle bir iskemlenin üzerine çıkarak demiri yukarı doğru itti. Mümkün değil. Gazap ve yeis ile titremeğe başlayan elleriyle bir kere daha tecrübeye kalkıştı. Kabil değil. Demir, hanımıyle Taravet'in kalbi gibi hissiz duruyor. Yeisin verdiği olanca kuvvetiyle bir kere daha itince, demir yerinden kımıldadı. Arasıra iskemlenin üzerine oturup nefes alarak ameliyatına devam ile yarım saatlik sa'y-i mevâni-ber-endâzânesi sayesinde kapı

açıldı. Kapıyı tekrar kapamak hatırına bile gelmeyerek kendisini sokağın ortasında buldu.

Gece bütün sükûnet ve zulmetiyle ortalığı istilâ etmişti. Ne gökte bir yıldızın, ne yerde bir kandilin ziyası göründüğü bu koca gecenin içinde hiç bir ses işitilmez. Yalnız uzaktan uzağa havlayan köpeklerin sesleriyle arasıra şiddetle esen soğuk, müessir bir rüzgârın eski Bizans harabelerinden çıkardığı müdhiş aksisadalar sâmia-ı havf-nâkine vâsıl olurdu. Korkusundan önüne bakarak ve adımlarını sık sık atarak mahalleyi geçip de bir tarafında yangın harabesine tasadüf edince, oradaki bir evin kapısının önünde birdenbire durdu. Yaşamak için rıfk ve mülâyemete ve nevaziş ve himayete muhtaç olan bu mahlukun küçücük kalbi o büyük gecenin mahûf sükûnetiyle harabelerden çıkan müdhiş sadalardan durmağa, ve şimalin buzlu dağlarından dökülüp gelen o müessir rüzgâr en ince asabına kadar sirayet ederek, bütün vücudu titremeğe başladığı zamanda Taravet'in, hâtırat-ı zulm ü gadri tesir-i bürûdet ve şiddet-i havf ile hürriyet-i ameliyatını ve harekât-ı âsâyişkâranesini kaybettiği kalb ve zihnine hücum ederek, dehşet-i hayaliye ve kuvve-i vâhime istiklâl ve istibdad ile hüküm-ferma olunca, birdenbire bulunduğu yere oturdu. Bî-tab olan gözleri meşhudatı rüya gibi gördüğü zaman tâ karşıda... bir siyah kadife ile mestur gibi görünen semâ-yı muzlimin ufuklara karîb bir köşesinde... sislere benzer bir ziya peyda oldu. Bu nûr-ı nâgehzuhur-ı semavîye daha dikkatle bakınca, o ziyanın içinde valideciğinin çehre-i mütebessimini gördü. İşte orada... Kendisine gülüyor! Lâkırdısını işitecek. Ah üzerine doğru geliyor... İktidarının ta'lik edemediği şeyleri taşımaktan kadîd olmuş kollarını valideciğini kucaklamak için semanın o cihetine doğru uzatarak «aman imdadıma yetiş» dedi, sonra şiddetli bir feryat ile arka üstü düştü, kaldı.

Sergüzeşt, 2. bsk. İstanbul 1340/1924, s. 8-23.

KEDİLER[1]

— Hanım! En son cevabını isterim. Ya ben ya kediler?

— Kediler!

Bir kocanın me'yusiyeti, bir kadının hevesât-ı bî-sebatı, muhabbetin, çemenzar-ı safâ üzerine temellerini nihal-i gülden, hevâ-yı sevdâ-fezâ-yı bî-karara karşı camlarını nurdan, esâs-ı beytiyesini tülden bina ve tefriş ettiği saray-ı izdivacın inhidâmı, hep bu birkaç kelimeden ibaret olan mükâlemede mündemic idi.

1 Büyükada'da cereyan etmiş bir vak'anın istinsahıdır.

Kediler! Öyle mi? Demek ki otuz üç senelik bir refakat-i yek-vücûdâne neticesi, kelime-i muammâ-yı izdivacın halli, bu cevap oluyor. Otuz üç sene evvel izdivacın ilk aylarında, ebediyet-i muhabbete, beka-yı sevdaya yeminler eden lisan-ı âşıkaneden, kendisinin kedilere, her türlü mânâ ve meziyetten mahrum bir meyl-i keyfiye feda olduğunu işitmek kıymet-i insaniye, ve haysiyet-i ehliyesini ihlâl ve tehyiç ettiğinden artık bu hâle bir netice vermek karar-ı kat'isini ittihaz eylemişti. Zavallı koca! Hareminin, mutasarrıfa olduğu eve, celb ve cem'ettiği yirmi-otuz kedinin ta'cizat ve tasdiatından artık bizâr olmuştu. Evin içinde sâhibü'l-beytten ziyade bir reviş-i âmirâne ile kuyruklarını kaldırıp bu bedbaht kocaya bir nazar-ı istihfaf ve istihkar atfederek dolaşan bu kibirli hayvanât kanapelerini istilâ etmiş, koltuk sandalyelerinde uyurlar, o senenin soğuk kışında ısınmak için yaktığı ateşin karşısında düşünürler, sofalarında, odalarında sâmia-hıraş sesleriyle kavga ederlerdi. Günden güne etvâr-ı küstahânelerini arttırarak tekessür eden kediler bu adama evinde bir câ-yı tevakkuf bırakmamağa başladılar.

Bir sabah gayet erken uyanarak kendi âleminde bir kahvaltı etmek için küçük odasına çekildiği zaman sokakta birtakım çocukların ağladığını işiterek pencereden dışarı baktı. Sâmia-i rikkatine akseden kedilerin âvâze-i mücadele vü müşatemeleri olduğunu anlayınca, aldandığından dolayı kemal-i hiddetle iskemlesine oturdu. İskemleye kuudunda yüzünün iki nokta-i müntehâsı olan tepesiyle, çenesi geriye doğru çekik, büyük ve biraz fırlak gözleriyle bir arayıcılık hali kesbeden yüzünü iki tarafa döndürerek hayretle etrafına bakınıyordu. Zira kedinin biri ekmeğini çalmış, diğeri sütlü kahvesini içmiş, öteki de fincanını kırmıştı. Kendi kendine yeis ve hayretle «kime meram anlatmalı! ! Bu kibirli, vefasız, nimet-nâşinas hayvanatın kadınlar elbette tarafdarı olur. Zaten kedi kadındır» diyordu.

Bir günlük mahsul-i mesaîsinin böyle mahv ve heder olmasından teessürle başını eline dayayarak pencerenin önünde oturdu. İşte orada, duvarın altında, kahvesini içen, ekmeğini çalan, fincanını kıran, kendisini sabah keyfinden mahrum eden, velhâsıl evinde bütün rahat ve asayişini selbeyleyen kediler, güneşe karşı abanos gibi mücellâ siyah, kar gibi beyaz, sarı benekli, elvan-ı revnak-efzâları ve her an ve saniye renkleri değişen çeşman-ı pertev-firuzanları nazarlarda bir kavs-i kuzah teşkil ettiği esnada ön ayaklarını ibtida ağızlarına götürüp nisvana mahsus bir tavr-ı işvebâzâne ile yüzlerini temizleyerek safâ-yı hatırla sabah kahvaltısını hazmetmekte ve öğle taamına hazırlamakta idiler..

Sahibetü'l-beyt tarafından kendisine tercih olunan bu hayvanât-ı müfterisenin ahvâl-i lâkaydâneleri hiddetine dokunarak sofaya çıktı.

Orada, merdivenin orta basamaklarında, bıyıkları, yüzü, başı, siyah lekelere boyanmış beyaz kediyi görür görmez : «Kahvemi sen içtin! Fincanımı sen kırdın! Öyle mi?» diyerek odasından bastonunu alıp ayaklarının ucuna basarak yavaş yavaş kedinin yanına sokuldu. Hazır eline fırsat geçmişken istediği gibi intikamını almak için vücudunun en can alacak yerini nişanladı. Bastonunu kaldırdı. Kedi kımıldıyor, kaçacak. Değneğini şiddetle üzerine indirir indirmez seriü's-seyr olan bu afacan hemen sıçrayınca ayağı kayarak azîm bir gürültü ile merdivenlerden aşağı yuvarlandı. Merdivenin altında kolunun sızladığından şikâyet ederken nîm-i diğer-i mevcudiyeti olan karısı karşısına çıkarak «hiç kediye öyle vurulur mu? Ya bir yeri kırılsaydı...» deyince zavallı herif şiddet ve hiddetle : «Ben sana şimdi gösteririm» diyerek odasına çıktı. Haremi de kendisini takip ederek kemal-i sükûnet ü mülâyemetle diyordu ki : «Ne yapacaksın? Ne yapabilirsin? Söyle de ben de anlayım?».

Bir camın arkasından görülen kıvılcım gibi, renkli güzellikten akseden bir damla yaşa câ-yı karar olan büyük gözlerini; altmış senenin üzerinde nişanlar, lekeler bırakarak geçtiği hareminin yüzüne atf ile «Ne mi yapabilirim! Hükûmet-i mahalliyeye müracaat edeceğim. Senin kedilerinden sirkat-i me'kûlât, gasb-ı emvâl, taarruz-ı mesken davasına kalkışacağım Bakalım! O zaman bu hırsızların, bu haydutların bir tanesini burada görebilir misin?..»

Paltosunu, şapkasını giydi. Kapıyı kıracak gibi şiddetle çekerek evden çıkıp gitti.

***

Kaymakam beyefendi meram anlamıyor! Rossini ahfad-ı kiramından olan bu musiki-şinas İtalyalı hürmet ve adalet ister. Bu bedbaht koca muhakemât-ı muhikkâne ve şikâyet-i adâlet-cûyânesini karşısındakinin zihnine vaz' ve ilkâ için jimnastik yapar gibi ellerini kaldırarak bir acemi aktöre gıbta-bahş-ı evza ve harekât-ı mübalâğakârâne ile ifham-ı hakikate çalışıyorsa da mümkün olamayacağını anlayınca hiddetle Adalar kaymakamı beyefendiye «herkesin karısının kaşına, gözüne, yürüyüşüne, giyinişine karışırsınız da benimkinin şu münasebetsiz muhabbetine, şu muzır hayvanlarına niçin müdahaleyi reddediyorsunuz?» şikâyetiyle meyusâne evine avdet ediyordu. Evine avdet ettiği zaman haremi nüzülün tehdidâtından dehşet-yâb olduğu için titremeğe başlamış, altmış senelik başını sallayarak ve naz ü işve ile bir gözünü süzerek mütebessimâne «sen memnun ol ki ben kedileri seviyorum! Ya bunların yerine herifleri sevsem...» dedi. O büyük, o buruşmuş çehresinin sarkık yanakları hal-i tebessümle geriye doğru çekilerek hâne-i çeşmanının gölgesi içinde kalan

sönük gözlerine gelen bir revnakla dermiyan ettiği bu muhakeme-i şûhane kocasına hemen hak verdirecek kadar müncezib göründü. O gece bir tavr-ı sitemkârâne ile hiç bir söz söylemeyerek yatağına girdi. Söz beynimizde... Bu tebessüm, bu imâ-yı muhabbet, bu işve, bu muamele-i nüvâzişkârâne kocasının yeis ve hiddetini hayliden hayli ta'dil ve teskin etmişti. Câme-hab-ı âramına çekilip de bir tarz-ı galibâne ile uzattığı ayaklarının acı acı tırmalandığını hissedince telâş ve halecan ile yorganını kaldırıp o büyük gözleriyle baktı. Kedi! Hem de sabah kahvesini için beyaz kedi! Galiba bu afacanlar iştirak-i emvâl ü ıyâl tarafdarı idiler ki, biçarenin serir-i izdivacında da yerleri vardı. Hareminin mutasarrıf olduğu bu evde kendine hiç câ-yı karar bırakmayan kediler nihayetü'l-emr haremini de elinden almışlardı.

Gece yarısı verdiği bir karar-ı kat'i üzerine sabahleyin erken kalkarak kendisine ait ne kadar eşyası varsa bir sandığa vaz ile aşağıki taşlığa indirdi. Arkasına paltosunu, başına şapkasını giyerek iplerle bağladığı sandığın üstünde oturmuştu. İşte o zaman : «Ya ben, ya kediler?» sualini irad etmiş ve «kediler» cevab-ı meyusânesini almıştı.

Elveda! Elveda! Artık bir daha avdet etmemek üzere yola çıktı. Mahzun, mütefekkir bir hal ile küçüklü büyüklü birtakım nisbetsiz evlerle dükkânların teşkil ettiği çarşıdan geçiyordu. Sokağın ortasında ayakları çıplak, elbiselerinin yırtık yerlerinden tenleri görünür birtakım etfal-i sefaletin haykırışarak oynadıklarını dalgın dalgın seyrettikten sonra galiba tasadduk etmek niyet-i aceze-perverânesiyle ceplerini birer birer karıştırıp yine galiba hiç bir şey bulamadığından yoluna devam etti. Biraz ötedeki meyhanenin, şark şairlerinin revnak-ı hayallerinden iş'al edilmiş kandilin tenvir eylediği karanlık köşesinde bir «laterna» bütün Ada halkını sarhoş etmekte idi. Sokakta, meyhanede «laterna»nın etrafında birçok halk hep bir ağızdan Ada'nın sokaklarında tenîn-endaz, içtimagâhlarında raks-âver, nişanlı kızların lisanlarında sevgililerine bir hitab-ı muhabbet-perver olan

Corci, corci, corcakimo
Nisahiro, pulakimo!

şarkısını söylüyorlardı. Bulunduğu hal-i yeis ve hüzne kahkaha-zen-i istihfaf oluyor gibi gelen bu şemâtetin arasından geçerek (Cakomo) yolunu takip etmeğe başlayınca manzara-i tabiatın letafet ve ulviyeti, o geceyi geçirmek için bir melce taharrisiyle bî-karar olarak her tarafa mün'atıf nazarına şaşaapaş oldu. Hava güzel, rüzgâr sâkit, Marmara lâcivert idi. Bir daha avdet etmeyecek, bu mukarrer! Otuz üç senelik râ-

hıta-i izdivaç kırılmış, artık yalnız başına kalmıştı. Şu yalnızlık müessir değil mi? Otuz üç seneden sonra her yerde, her şeye karşı yalnız! Bu vâsi denize, bu durâdur ufuklara karşı yapayalnız!

Hattâ semâ bile o lâcivert gözleriyle kendisine şefkat ve merhamet-le bakıyordu.

Bir tarafı kırmalar içinde kalmış mai atlas gibi hafif surette müte-mevviç derya, diğer tarafı yeşil bir hamâil gibi yukarıdan aşağıya doğru sarkarak reng-i teravetlerini her mevsimde muhafaza eden çalılarla çam ağaçlarının fasıla verdiği bir yolu takip ediyordu. Tefekkürât-ı amîka içinde kaybolmuş bir hal ile biraz deniz kenarına doğru meyledip önün-de balık avlamak için bir kedinin sindiğini görünce hemen yolunu değiş-tirerek yokuşu çıkmağa başladı. Yörükali'ye vardığı zaman mahbûbe-i şarkî olan güneş sırma saçlarını deryâ-yı bî-karar-ı safanın üzerine dö-kerek nuranî yollar, müzehheb izler açtığı gibi karşı taraftaki uzaktan uzağa görünen sudan ibaret ufukları da âşıkâne surette tehyiç ediyor-du. Bir hayli zaman denizin verdiği hayret-i meftûnâne içine dalıp git-mişken hakikatin dest-i hayâl-şikesti bütün vücudunu sarsarak kendisini bulunduğu hal-i bîhûşîden uyandırdı. Saat ilerlemiş, öğle takarrüb et-mişti. Evine bir daha avdet etmemek üzere verdiği karar, kat'i idi. Bu belli, fakat öğle taamını nerede edecek? Akşam nereye gidecek? Geceyi nerede geçirecek? Bir hayat-ı müstakil, bir karar-ı kat'i para ile olur. Halbuki kendisinin sabah taamına bile kifayet edecek parası yoktu. Ha-reminin ihzar ederek şimdi sofranın üzerine koyduğu sabah yemeğinin dumanı gözünde tütmeğe başladı. Kenare-nişin-i temâşâsı olduğu deniz dalgaları yavaş yavaş sahile çarptıkça kendisine «git git, haremine git!» diyordu. Ya kediler!... Bununla beraber hareminin «sen memnun ol ki ben kedileri seviyorum. Ya bunların yerine erkekleri sevsem...» sözü makul değil mi?

Âlem-i tenhayîde hal-i infirâdı arttıran horozların sadâ-yı garibâne-leri bulunduğu yere aksettikçe «git git, haremine git!» diyordu. Kiliseler öğle vaktini ilân için çan çalmağa başladılar. O sükûn ve sükûnet içinde uzaktan uzağa akseden çanlar hep bir ağızdan bir aheng-i muttaridle «git, git, haremine git!» sözünü tekrar ediyorlardı.

Ayağa kalktı, geldiği yoldan yürümeğe başladı.

Galiba verdiği karar-ı kat'iden nükûl etmişti. Çam ağaçlarının ara-larından peydâ vü nihan olarak evine doğru sür'atle avdet ediyordu. Mü-tefekkir bir çehre, müteessir bir hal ile evine giderek refikasına hiç bir şey söylemeden doğru odasına çıktı. Minderin üzerine kapanıp da hıçkıra

hıçkıra ağlamağa başlayınca, haremi kemal-i itina vü nezaketle oda kapısını açarak «o kadar haykırarak ağlama. Kedilerimi mi korkutacaksın!» dedi.

Küçük şeyler, Kostantiniye 1309/1891, s. 20-32.

PANDOMİMA

Haseki taraflarında bir çıkmaz sokağın içinde yalnız duran üç odalı bu ev, bir mezar gibi sükûnet-i ebediye ile muhat idi. Bir hal-i nisyan ve metrûkiyette bulunuyordu... Çatısından kopan bir tahta, damından uçan bir kiremit, duvarından yuvarlanan bir taş senelerce düştüğü yerde kalır. Ara-sıra çirkin, ihtiyar bir Rum karısı cadılara mahsus dehşet ve sükûnetle dışarı çıkarak malzeme-i beytiyesini iştirâ ve tedarikle alelâcele eve girip kaybolurdu. Evin küçük bahçesinde duvara yakın bir büyük ağaç, temmuzun o ateşli güneşi İstanbul'un bu cihetlerini takat-sûz bir harareti içinde bıraktığı zaman, yapraklarının arasına gizlenmiş serin bir rüzgâr gibi havayı tecdid ve tehziz ederdi. Hiç bir kimsenin geçmediği, hiç bir sadânın işitilmediği harekât-ı insaniyenin nadiren görüldüğü bu evde, bu tenha sokakta izhar-ı hayat eden yalnız bu ağaçtı... Bahar gelince çiçeklerle donanır, yazın yapraklarla tezeyyün eder. Dallarının, yapraklarının arasında lâne-saz olan bir âlem-i zî-bal, semâda âşık, havada hâmil, yaprakların arasında valide olurlar, ziyaya karşı uçuşurlar, hep birlikte ötüşerek uzaktaki tarlalara gittikten sonra yine yeşil memleketlerine avdet ederler. Bu azîmet ve avdet, bu muaşakalar, bu ötüşmeler, bu uçuşmalar, heyecanlı bir hareket-i umumiye hâsıl eder.

Yazın bir cuma günü öğle üzeri bu evden koltuğunda boğçasıyla çıkan bir adam kapısını itina ve dikkat ile kapadıktan sonra yoluna devam etmeğe başladı. Arkadan bakılınca omuzlarıyle belinin genişliği bir derecede bulunacak kadar şişman olan otuz üç yaşındaki bu adamın enli fakat pek kısa bacakları üzerindeki yükü bu kaldırımların arasında istediği tarafa götürmekte müşkilât çektiği görünüyordu. Bu sokaklarda ilerledikçe sükûnet derece derece artarak tâ uzaktaki bir mahallenin kaldırımlarından geçen bir arabanın gürültüsü, camları, çerçeveleri kırılmış bir evin iç tarafından bazı çocukların ağlaması işitilir, ara-sıra esen sıcak bir rüzgârın kaldırdığı tozlar gündüzün ziyasını bir gubar-ı gam-âlud ile lekedâr ederdi.

Bu uzak mahallelerin tenha sokaklarında mütefekkir, mahzun bir surette yoluna devam eden bu adam, halkı güldürmek için gidiyordu.

Evinden çıktıktan yarım saat sonra idi ki Kurun-ı vusta mesirelerinden olan Yeni Bahçe'ye vâsıl oldu. Karşısında, o bir avuç toprağı, her

yıkılmış taşı bir asr-ı münhedim olan duvarların arasında, gûyâ birkaç yüz sene evvelki baharın yetiştirip, hazanın o gûşe-i nisyanda unuttuğu soluk, baygın çiçeklerden birkaç tane koparârak yine o duvarların ortalarında semâya doğru açılmış mai pencerelerinden sür'at-i tayeranıyle girip çıkan kırlangıçların, diğer tuyûrun, başı ucundaki hisarın tâ tepesine kanatları tutunacak surette uçuşan kuşların Bizanten usul-i musikisini andırıyor gibi gelen seslerini dinledikten sonra, orada, o harab kalelerin yanında, o asırların zîr-i pâ-yı azametinde, ince tahtalarla inşâ edilmiş ve yıkılmamak için etrafına destekler vurulmuş bir binânın önüne geldi.

Bu binânın kapısının üzerinde beyaz kâğıda büyük siyah yazıyle şu levha ta'lik edilmişti.

Meşhur Paskal'ın Pandomiması

Burada her cuma ve pazar günleri meşhur Paskal envai türlü hünerler ve gülünçlü icrâ-yı lu'biyât eder. Rağbetlû müşterilerinin teşvikatlarını kazanan Paskal her hafta yeni yeni oyunlar sahne-i temâşâya vaz edecektir.

Paskal kendisi idi. Tiyatrosunun kapısından girip bohçasını açarak hiç değişmeyen oyununa mahsus şalvâr biçimindeki beyaz pantalonunu, yakası oymalı beyaz saltasını, başına sivri beyaz külâhını giydikten ve tekmil yüzünü unlara, kurbağa bakışlı siyah gözlerinin alt kapaklarını kırmızıya boyadıktan bir saat sonra idi ki boş zihinlerle gailesiz gönüllerden çıkıp yükselen kahkaha sadaları ve alkış âvâzeleri arasında «icrayı lu'biyât» ediyordu.

O gün bu teatr bütün iftihar ve maharetini ibraz ettiğinden her şey şevke gelmişti. Tavanını teşkil eden bir yelken bezi rüzgâra karşı neşesinden öte beriye atılarak içerideki havayı tecdid ettiği ve tahtaların aralarından nüfuz eden güneşin zerrât-ı zerrîni gubardan müteşekkil bir amûdun içinde birtakım böcekleri oynattığı gibi tiyatronun muzıkası olan bir laterna da, ihtiyarlığın hutut-ı inhitatı görünmeğe başlamış çirkin çehresi düzgünler, metaib ve mesaî-i ten-fersâsından dolayı her tarafı sarkmış etlerden terekküp eden endamı, kesret-i istimalden solmuş kanarya sarısı atlaslar içinde, bir kadını raksettiriyordu.

Oyunda bu kadına âşıklık vazifesini icrâ eden Pascal'ın, ilân-ı muhabbet için dilini çıkarması ve şükrâne-i iltifat olmak üzere taklak kılması oradaki halkı çok güldürüyordu. Tiyatronun bezden tavanını başının üstünde tutan ortadaki muharrik direğe arkasını dayayarak ağzın-

daki sigarasıyle oyunu temaşa eden bir seyirci «Paskal'ın dilini çıkarması yok mu? İnsan buna gülmekten bayılır» diyordu.

Zaten bunu orada küçük iskemlelerin üzerinde oturanların ekserisi tasdik etmişti.

Oyuncuların yanındaki locada, o samimi, o masum, o tıflâne gülüşleri âlâm-ı hayata teselliler veren genç kızlardan biri, kemal-i neşe ile kanatlarını sallayarak uçuşan kuşlar gibi, o küçücük penbe dudaklarının üzerinde nûranî bir tebessüm olduğu halde, sevdayı okşayan ellerini birbirine çırparak Paskal'ı alkışlıyordu.

Eftelya ismindeki yirmi yaşında bu genç kız ihtiyar validesiyle hemen her hafta bu locaya gelirdi.

Validesi: «Kızım burada çok mu eğleniyorsun?» diye sorduğu vakit, kerimesi : «Paskal'ı bundan evvel ölen sevgili köpeğine benzettiğini ve bazen de hal ve tavrı, bir kere görüp de pek hoşuna giden bir maymunu andırdığını» söylerdi.

Paskal, tiyatrosunun bu genç müdavimini, maskaralıklarının bu güzel müşterisini daha ziyade eğlendirmek için karşısına geçerek oynar ve bazen oyunda münasebet getirerek locasının altına düşerdi.

O gün ise beyaz ketenler, seherî tebessümler içinde bulunan bu genç kız, o gürültüler arasında takdir-i istihzâ-âmizinine bir delil olmak üzere locadan çiçek atıyordu.

Attığı bu çiçekler, Paskal'ın yüzüne, göğsüne dokundukça eliyle kalbini tutarak en can alacak yerinden vurulmuş bir yırtıcı hayvan gibi acı acı feryat ediyordu. Bir-iki dakika sonra tiyatrosunun iç tarafındaki toprağın üzerine oturarak, hâlâ güldürdüğü adamların kahkahaları devam ederken içini çeke çeke ağlıyordu.

Gözünden dökülen yaşlar yüzündeki unları, kırmızı boyaları bozarak kıvılcım taneleri gibi o harab duvarların yıkılmış taşlarına damlıyordu.

Bu zavallı Paskal o güzel Eftelya'yı seviyordu! Bu nâkıs vücud o kemal-i hilkate âşık olmuştu.

Fakat gönlünün en gizli bir köşesinde hıfzettiği bu muhabbeti kimseye söylemeğe, küçükten beri mahrem-i her hali olan evindeki ihtiyar hizmetçisiyle hasbıhal etmeğe, hattâ kendi kendine düşünmeğe bile cesaret edemiyordu. Zira kimseye itimadı, hiç bir şeye itikadı olmadığından zihninde gizlenerek bâis-i hayatı olan timsal-i muhabbetin görünmesinden ihtiraz ediyordu. Ömründe bir kadının nazar-ı nüvâzişkârânesine, hiç kimsenin muamele-i mültefitânesine nâil olmamıştı.

Kendisinden beklenilen yalnız güldürmek. Bak, bu hal-i inkisârında, gözyaşları içinde boğulduğu şu zaman-ı ye's ve iğbirarında, herkes kahkahalarla gülüyor.

Evet, kimseye söylemeğe, hattâ düşünmeğe bile cesaret edemiyordu.

Oyun bittiği cihetle akşamdan sonra yine bohçasını koltuğuna alarak geldiği yoldan muhterizâne evine avdet ediyordu.

Yolun yarısında, asabî bir hal ile arkasından bir şeyin takip ettiğini, o şey-i meçhulün gözlerinden girerek harem-serâ-yı ruhunda gizlediği güzel Eftelya'sını görmek istediğini hissediyordu. Bir hal-i telâş ve ihtiraz ile başını çevirdi. Ay! Yarısından büyük bir kısm-ı nûranîsi Ayasofya'nın âli kubbesinin üzerinden zuhur ederek ilk şuâı o tenha sokağın arasına düşmüştü. Evine vâsıl olup biraz bir şey yedikten sonra odasına çekildi. Aradan birkaç dakika güzar etmişti ki odasının kapısını açarak içinde kimse olmayan evinde birisinin dolaşıp dolaşmadığını, penceresini kaldırıp sokaktan kimsenin geçip geçmediğini anladıktan sonra güzel Etfalya'sını düşünmeğe başladı.

Bugün oyunda kendisine niçin o kadar ziyade gülmüştü acaba?.. Koynundaki çiçekleri çıkarıp bir hürmet-i dindarâne ile öptükten sonra hücresinin en yüksek cihetine koydu!

«Bu çiçekler. Ah bu çiçekler... Beni öldürecek!» diyordu.

Kendisini bir kere kabul edecek olursa... Bu hücreleri saksılarla donatacak. O güzel Eftelya'sını şu köşeye ik'âd edecek.. Kendi kendine ayağa kalkıp oda kapısının eşiğine oturdu. Ne kadar garip hikâyeler söyleyecek, bütün geceler güldürecek! (Galiba gündüzün kendisine gülerek bakan o büyük siyah gözler bunu ziyadece mestetmişti.)

Meselâ şimdi odaya giriyor... Bir ilâhe-i hüsnün karşısındaki putperest gibi başını tahtaların üzerine koydu... Bir müddet o vaziyette kaldıktan sonra gayet güzel rüyâlı bir uykudan uyanır gibi bir hal ile başını kaldırdı. Ah, Pek de çirkin.. Âlemin maskarası... Ağlamağa başladı.

Bu tahayyülât-ı durâdur içinde iken o büyük ağaçtaki kuşlar ötüşmeğe başladılar. Sabah oluyordu.

Bî-tab-ı hayal olarak orada bir köşeye düştü.

Son gününde bir haber-i matem getiren o ay ne kadar da sür'atle cereyan edip gitmişti. İki haftadan beri tiyatrosuna gelmeyen Eftelya evleniyordu. Senelerden beri hiç bir ses sada işitilmeyen bu evden, o günlerde birisinin hıçkıra hıçkıra ağladığı işitilmişti.

Bu zavallı Paskal bir cuma günü, locaya kocasıyle beraber gelen Eftelya'yı güldürerek ve teessürât-ı canhıraşından renk vermemek için başını önüne eğerek kemal-i sür'atle evine gidip içine kapandığı odasının kapısını sürmeledi. Ertesi sabah öğleden sonra kapısını kıracak gibi vuran ihtiyar Rum karısı hiç bir cevap alamayınca kemal-i havf ve telâş ile mahalleden topladığı adamlarla kapısını kırıp odaya girdiler. Odaya gi-

rer girmez herkes gülüşmeğe başladı. Zira Paskal asılmış bir adam taklidi yaparak o meşhur maharetiyle dilini çıkarmıştı.

Hayatında herkesi güldürdüğü halde mematında kimseyi ağlatmayan zavallı Paskal'ın bu seferki hali taklit değil, ölüm gibi hakikat idi.

Küçük şeyler, Konstantıniye 1309 1891, s. 93-104

BEDİA HANIM

Bir yaz günü öğleden sonra Çamlıca'da, cihet-i şimaliyesi bir meşcere ile müzeyyen, pişgâhı muntazam bir bahçe ile şad ve hurrem olan kasrın içinde paşanın dokuz yaşındaki sevgili kızı Bedia Hanım gezmeğe çıkacağı cihetle hazırlık görülüyordu. İngiliz mürebbiyesi Mis Mac Intoch, dadısı Bahr-ı nil kalfa, küçük halayığı Nazenin, açılıp kapanır iskemleler, çay takımları, birçok bebekler!.. Hepsi hazırlanmıştı. Bir müddet sonra cümlesi, etrafı büyük çam ağaçları ile muhat bir seddin üzerine naklettiler. Bir iki batnın hürmet ettiği ecdadından mevrus zekâ-yı mümtâzı, ulüvv-i cenabı, rikkat-i kalbi, asalet-i hılkatiyle iştihar ederek etraftaki köylülerin, «fukara babası», esnaf takımının «ayaklı kütüphane», ahibba ve eviddâsının «insan-ı kâmil» dedikleri bu paşa, altı sene evvel kaybettiği kıymetli haremînden sonra bu bir tanecik çocuğun, tesliyet-i hayatı olan bu kızının üstüne bir aşk-ı mâderane ile titrerdi.

O büyük seddin üstüne geldikleri zaman bu güzel İskoçyalı bir ağacın altına oturarak mânâ-yı meâli ile mâli gözlerini Alemdağı'na doğru imtidad eden vâdilere atfettiği zaman, o nur-ı lâciverdî üzerinde âram etmek için kendi renginde bir çiçek arar gibi dolaşır, sonra bî-tab bir halde en uzak bir dağın tepesinde, ağaç yaprakları arasında bu'd-ı nâ-mütenâhînin sevâhil-i nilgûnunu seyrederdi. Orada terbiye-i etfale dair elinde getirdiği kitabı okurken içi yeşil bir gündüzle münevver olan karşıki ormandan nadiren kuş sesleri gelir, ara-sıra hafif, serin bir rüzgâr penbe çehresine dökülerek tanzimiyle bir saat uğraştığı saçlarını, o sema-yı hüsnün altın kalemle çizilmiş manzume-i zer-endûdunu dağıtmağa çalışırdı. Bahr-ı nil dadı ise arkasını bir çam ağacının kütüğüne dayayarak pür-şevk ve neşe olan o yaz gününün ateşli güneşine karşı kemal-i zevk ve meserretle ziyayı, hararetı teneffüs ediyor, Bedia küçük halayığı Nazenin yanında olduğu halde kemal-i itina ile bebeklerine bir sofra kuruyordu. Bu sofra kurulurken, bu mühim vazife ifa edilirken bir tabak otların üstüne düşerse yahut sürahi doldurduğu zaman bir iki damla su sofraya dökülürse mümted kahkahalara sebep olurdu. İşte bu vukuat-ı mühimmenin esnâ-yı cereyanında karşıki meşcerenin içinde acı acı bir kuş sesiyle bir kanat çırpıntısı işitildi. Bir atmaca avını, bir küçük kuşu

kovalıyordu. Bu küçük kuş sarı gagası açık olduğu halde, yaralı bir gönül gibi çırpınarak Bedia'nın sofrasından on adım uzak bir yere düşünce atmaca ikisinin de uçları birbirlerine değecek surette kanatlarını kapayarak avının üzerine süzüldü. Pençesini geçirdiği bu küçük kuşu alıp yükseldiği zaman gökten yere bir iki damla kan damlarken Bedia arkasında uzun, kumral saçları dalgalanıyor, küçücük kolları açılmış ağlaya ağlaya Mis Mac Intoch'a koşuyordu. Mürebbiyesini kucaklayarak diyordu ki:

— Ah Mis Mac Intoch'cuğum. Söyle ona bıraksın. Söyle ona bıraksın!

Kuşun üstünden hep kan damlıyordu. Sonra başını mürebbiyesinin dizlerine koyarak hüngür hüngür ağlamağa başladı. Çocukta bir zamandan beri âsârı görülen naziki-yi hilkat, rikkat-i kalbden velhâsıl bu mizaçtan hem müteessir, hem endişe-nâk olan Mis Mac Intoch Bedia'nın kumral saçlarını, gözyaşları içinde olan güzel çehresini, o büyük siyah gözlerini, o gözlerinden küçük ağzını, açık penbe kadife gibi yanaklarını öperek :

— Sevgili Bedia! Bu kadar hassas olacak ne var?.. Birkaç sene sonra tarih-i tabiî okuduğun zaman bunları öğrenirsin. Hadi kalk kıymetli Bedia! Yazık değil mi o güzel kalbine, yazık değil mi o güzel gözlerine? Akşam pederin gözlerini kızarmış görürse çok sıkılır. Hadi dadın sana o sevdiğin şarkıyı söylesin.

Dedi. Deminden beri baş ucunda duran zavallı dadı diyor ki :

— Aman hanımcığım, bir kuş bir kuşu yemişse bize ne oluyor; İlâhi zift yesin!

Şimdi gözyaşları bitmiş, hattâ tebessüm başlamıştı. Bu hakikatli Bahr-i Nil dadı Bedia'nın sevgili şarkısını söylüyordu: «Mani kani, hoto hani, tası tası, kukuriku, kukuriku!» bu diyordu ki: «Güzel yüzünü yastıklardan kalksın. Sabahları oldu. Horoslanı böyle söylüyor! kukuriku! kukuriku!» Deminki hüngür hüngür ağlamalar şimdi kahkahalara tahavvül etti. Ah ey saf ve masum olan sabavet!

— Bir daha bir daha dadıcığım. Birkaç kere daha türkçe tercümesiyle beraber söyledi. Ne mu'ciz bu Borno lisanı! O kadar sözler birkaç kelimenin içinde... Bu esnada mürebbiyesinin tertip ve tenbihiyle Nazenin yanına gelerek:

— Hanımefendi, yemek hazır, küçük hanımlar acıkmışlar. Sizi bekliyorlar.

— Onlara mürebbiyeleri göstermemiş mi ki acıktık diye validelerini yemeğe çağırmak ayıptır. Git öyle söyle.

— Peki hanımefendi.

Edilen bu davetle verilen bu emir biter bitmez temkinli davranmak isteyen Bedia Hanım sofranın başına oturmuştu. Sofranın etrafındaki dört-beş iskemlede kimi kendi kadar büyük, kimi ondan daha küçük, bazısı elinde İspanyol defiyle çalgı çalarak oynar, hepsi atlaslar, danteller içinde!.. mafsalsız hareketleriyle konuldukları iskemlede dimdik, bazısının kolu iskemleye doğru sarkmış, bazısının da kucağında taştan bir bebek. Bedia sol tarafına ortanca kızı Lili'yi, sağ tarafına da büyük kızı Dünya Güzeli'ni alarak tâ uçta başı biraz yan tarafa çarpık dimdik oturan bir bebeğe diyor ki:

— Ateş Parçası! Niçin o kadar ağlıyorsun. Akşam pederin gözlerini kızarmış görürse çok sıkılır. Yazık değil mi o güzel gözlerine!..

Nazenin kemal-i hürmetle hepsinin önündeki tabaklara birer şekerleme koyuyordu. Bedia büyük kızına:

— Sen tarih-i tabiî okudun mu? Ben daha okumadım. Birkaç sene sonra!..

Kemal-i azametle arkasını iskemlesine dayayarak kaşlarını çatıp:

— Sizin demin bana gönderdiğiniz haber ne idi kuzum? Siz bilmelisiniz ki bazı çocukların annesi ölür!

Bu hitab-ı itab-âmiz daha bitmeden, küçük halayığı Nazenin'in ibraz ettiği kemal-i hürmete, kendisinin takındığı o büyük azamete büsbütün halel vererek ikisi birden kahkahalarla gülmeğe başladılar. Böyle geçen saatler on bir buçuğa gelmişti ki Bedia, Nazenin, bütün bebekler velhasıl bu mini mini ahali akşam serinliği çıkmadan köşke girdiler. Bedia ise köşke girer girmez kendisinden biraz evvel gelmiş hediyelerin arasında bahtiyar idi. Atlas torbalar içinde kaymaklı çukulatalar, her türlü şekerlemeler, 1889 meşher-i umumîsinde Finikyalıların meskenlerini irae eden nümuneye takliden yapılmış bebeklerin evi, bu evin enkazı bütün letafetten, zarafetten ibaret bir oda dolusu oyuncakları olduğu halde zevkinin aramgâhı olan bu ev kadar hiç birisi memnuniyetini celbetmemişti. Akşam üçü de sofrada taam ederlerken Bedia, kalb-i pederin bu güzel mâlikesi, bütün konağın bu küçük sahibesi her vakit gibi pederinin karşısında oturuyordu. O gece ise saat-i eyyamın yetmişinci sene-i zevalini çaldığı bu ihtiyarın şefkat ve rikkatle memlu nazarı, Bedia'nın, ibtida gözyaşları, sonra sevincin verdiği heyecandan biraz uçmuş renginin üstünde titriyordu. İhtiyarlıkta olan çocuklara büyük bir şey vaad etmeyen, tesellisi de devası gibi az tıbbın kendisinde hasıl ettiği bir endişeyi ulviyet-i efkâr ve metanet-i ahlâkı ekseriyet üzere tardediyorduysa da bu endişe mukavemete tesadüf etmediği zamanlar kalbine girerek elim bir ukde suretinde ihtiyarı işkenceler, ıztırablar içinde bırakıyordu. Niçin meyus olmalı? Kendisinin sıhhatçe bir noksanı olmadığı gibi altmış bir yaşın-

da, genç hareminden Bedia gibi bir çocuğa mâlik olmuştu. Bir bünye-i sâlimin, bir hayat-ı medidin tevarüsü de tıbbın tecrübeden mütehassıl mülâhazatından değil midir?

— Bedia! Senin biraz rengin uçuk! Nen var?

Bedia telaş ile diyor ki :

— Hiç bir şeyim, hiç bir şeyim yok.

Sonra gülerek hulkî olan bir nevaziş-i nisvaniye ile :

— Gerçek unuttum. Kıymetli babacığımın bebeklerim için aldığı güzel bir evim var.

İhtiyar o an için civan olarak rikkat-efza bir tebessümle kızına arz-ı şükr ve mahmidet ediyordu. Yemekten sonra pederi selamlığa çıkmış, Bedia ile Mis salona girmişlerdi. Bedia salonda kollarını dayayarak uzun kumral saçları kırmızı abajurlu şamdanların ziyasıyle beraber sahifelerine dökülen büyük bir resimli kitabın içinde kaybolmuştu. Baktığı resim bir çocuğun rüyâ-yı musavveri idi. Her tarafın karla mestur olduğu bir «Christmas» gecesi «Santa Claus» o pir-i muhayyel elinde birçok oyuncaklar olduğu halde sessiz sadasız yanan ocağın alevi hab-ı masumanesine daldığı serîrin içinde yüzüne aksetmiş bir çocuğun ayak ucuna, hüsn-i ahlâkına mükâfaten bir bebek bırakıyordu. Diğer sahifesinde, aynı karlar üzerine mün'akis ziyası pencerelerinden görünür bir odada bir genç kız piyano çalıyordu. Bu hal o kadar sanatkârâne tersim olunmuştu ki hilkaten dildade-i musiki olan çocuk kendini kaybederek resimde çalınan piyanonun sesini dinlemek için kulağını sahifenin üstüne koyuyordu. Sonra Mis Mac Intoch çocukların o sevgili «Little fox»unu açarak itiyadı hilâfına o gece bir nükte-i felsefiye ve edebiyyeyi muhtevî olmayan peri hiyelerinden birini okuyordu. Bu hikâye bitmek üzere iken Bedia'nın göz kapakları bir perinin per-i zerrini gibi açılıp kapandığını görerek yatak odasına çıkardı. Çocuğu soyduktan, geceliğini giydirerek yatağa koyduktan sonra: «Şimdi türkçe hocandan öğrendiğin duayı oku» dedi. Bedia ellerini kaldırarak duasını bitirdikten sonra uykuya daldı.

Yetmişinci sene-i inhitatında olan bir pederin dokuz yaşındaki kızına aşk ve muhabbeti hem pek müessir, hem de biraz bâis-i fütur değil midir? Bu taze, bu genç, bu hal-i nümunda olan muhabbet ihtiyarı eziyordu. Birkaç gün sonra yine sofrada Bedia görüştüğü bir çocuktan bahsederek pederine diyordu ki :

— «Babacığım. O küçük kız inad ediyor ki annesiz çocuk olmaz diye. Ben buna pek şaştım!..

Bu sözün pederiyle Mis Mac Intoch'a tesiri pek şedid olduğundan hemen ingilizce :

— Sevgili Bedia! Bu kadar içli, bu kadar hassas olmak epey gülünç şeylerdendir. Biraz da fikre, metanet-i kalbe mâlik olmalı. Pederi ise :

— Bedia. Bu sualler senin yaşına göre değil. Sonra Mis Mac Intoch'a dönerek :

— Size tekrar rica ve ihtar ederim ki görüşeceği çocukları intihab ediniz. Bedia hayretle :

— Ben ne söyledim kuzum? Ben ne söyledim?

Diyordu. Eğer çocuk pederinin beyaz sakalına doğru cereyan eden bir iki damla yaşı görseydi, ne söylediğini anlardı.

İşte Bedia böyle nevazişler, muhabbetler, ihtirazlar içinde büyüyor, sabavetin şebabete tahavvül ettiği bu senelerde musikiye, piyanoya fevkalâde ve hattâ bâis-i endişe bir inhimak gösteriyordu. Zira hayâlât-ı bînihaye, hissiyat-ı amîkasına Beethoven, Wagner, Berlioz cevap veriyordu. Ervah-ı müstakbeleye kadar teşmil-i nüfuz etmek isteyen ve kendisine mahsus bir asr-ı meâli husule getiren bu Alman musikisi ilhâmât-ı dehaiyesiyle gaşyeder, bazı günler piyano çalarken dudaklarına kadar rengi uçarak bî-tab-ı ilham olduğu halde yavaş yavaş Mis Mac Intoch'un kucağına düşüp bayılırdı. Zavallı peder bu darbe-i nâgehanîden büsbütün titreyen dudaklarıyle kızını öperek piyanoyu pek az çalmasını, etibbanın bu babdaki ihtarını dinlemesini rikkat-engiz bir surette emir ve rica ediyordu. Fakat bu esnâ-yı memnuiyette Bedia, bazen büyük kapağını içi çiçekler açmış bir bahar suretinde nakşolunmuş, kenarlarında dallar üzerinde kuşlar, âlât-ı ibtidaiye-i musikiye resmedilmiş abanozdan piyanosunun, o kapalı kalan hazine-i lâyefnâ-yı hüsnün karşısında ellerini yüzüne tutarak saatlerce sâkit sâkit ağlardı. Fikir ve hissi bu hale gelmiş, kabiliyat-ı maneviyesi kuvâ-yı maddiyesiyle muvazenesini kaybetmiş on yedi yaşındaki kıymetli bir kızın pederi menkulâta ait sevk-i tabiî ile en evvel bir izdivaç-ı bahtiyarane düşünür.

On yedi yaşındaki Bedia'nın, bir ağzın şekil ve iması, bir bakışın tesir ve mânâsı gibi ebedî mübhem kalan serair ile mestur çehresinde bir çocukluk vardı. Bu hal kadınları daima sevimli gösterir. O çehrede, ihtiyarlar evlâdını, gençler maşukasını bulur. O çehrede bir kıza karşı tasarruf-ı cismanîden ziyade o büyük gözlerin saye-i siyahında ruh dinlenmek, kalb okşanmak ister. Güzelliğini biraz ihlâl eden saçlarıyle kaşlarının arasındaki mesafenin uzunca olmasıydı. O mesafeyi güzer eden fikirlerin rikkat ve şefkati, o güzel dişlerini gösteren tebessümüyle insanı bir söz, bir nağme, bir ziya gibi teshir ederdi. Fakat birbirine merbut hüsn ve sıhhati küçük çocukların hevesâtı gibi mütehavvil olarak sabah, penbe rengiyle ter ü taze kalkar, akşam, bir günlük ömrü olan çiçekler gibi ren-

gi solmuş, pejmürde bir halde bulunurdu. Bir zamandan beri pederinin tedabir-i pirânesine munzam olan Mis Mac Intoch'un siyanet-i müdekkikane, ihtimam-ı âlimanesi sayesinde Bedia hiç bir halinde mübalagat-ı marîzane göstermiyor, piyanosuna iki, derslerine bir buçuk saat çalışarak fikir ve hissi hal-i sükûnet ve itidalde bulunuyordu. Gördüğü terbiye-i asilâne, geçirdiği ömr-i kibarane içinde şimdiye kadar hiç bir arzusu reddolunmamış, hiç bir muamele-i unfiyye görmemiş, reng-i taravetinin muhafazasına müdekkikane itinalar edilmiş bu genç kızın bütün çehresi heva-yı nesimî-yi nevaziş içinde perveriş-yab olmuş bir çiçek demeti gibi letafetten, nezaketten ibaret idi. Bununla beraber küçük gaileleri, sıkıntıları eksik değildi. Meselâ vücudu biraz serinlik hissettiği vakit etrafındakiler üşüdüğünü tahmin edip de mantosunu arkasına koymasalar veya Mis Mac Intoch gezmek gibi arzularını istidlâl etmeyip de söylemeğe hacet bırakırsa, ingilizcede okuduğu kitaplardan öğrendiği bir tabir ile kendi kendine: «Gerçek hayat pek elîm şey imiş» derdi. Bu esnada bazı günler gül ağacından yapılmış büyük karyolasının içinde yüksek tavandan aşağıya doğru sarkan beyaz atlastan cibinliğini nermî ve letafeti okşayan eliyle açarak gizli gizli penceresinden girmeğe çalışan penbe sabahı koynuna alır, yatağın hararet-i latifesi içinde gözleri yarı açık, tâ uzakta sisler, dumanlar arasında endamlı, güzel bir gencin peyda ve nihan olduğunu, terbiye-i asalet ve nur-ı marifetiyle mümtaz olan bu kocanın etrafında dolaştığını görürdü. Bu hissi, Çamlıca'da gayet güzel bir Arap atının üstünde dolaşan erbab-ı asaletten yirmi üç yaşında bir genç uyandırmış, mübhem surette pederi tarafından hüsn-i kabul görmüştü. Bir güzel at genç kızlar için mühim bir şeydir. Bu Arap atı ise büyük gözleri, küçük kulaklarıyle gayet mütenasip başını kaldırarak cevelanı için bir sahra arar gibi yürüyordu. Üzerindeki genç süvariyle uzaktan zuhur ettikleri zaman Bedia, Mis Mac Intoch'a: «İşte Meissonier'nin bir dil-rüba tablosu» diyordu.

Pederi on yedi yaşında bir kızın teehhülünü sıhhate, hattâ ahlâka bile muvafık görmüyorduysa da haremdekilerle etibbanın gösterdikleri lüzuma tebean Bedia'nın asaleten küfvü olan bu Lütfi Bey'le izdivaçlarına bir hafta içinde karar verildi. Lütfi Bey'in çocukluğunda vefat eden pederi, validesiyle mahdumuna cüz'î bir miras bıraktığından şimdiki halleri zenginliğe uzak, fakirliğe yakın bir derecede idi... Uzun bacakların geniş omuzların üstündeki o erkek çehresini, kırmızı dudaklarının uçlarından sarkan tunç rengine mâil çokça bıyıkları tezyin ediyor, büyükçe ağzı her dakika, beyaz muntazam dişlerini teşhir eyliyordu. Endamının, uçuk renkli çehresinin tenasübüne, şişmanlığıyle, başının küçüklüğü büyük nakîse veriyordu. Düşünecek yeri vücudunun her kısmından küçüktü.

Vücuduyle mağrur olduğu tahsili için mektebi Beyoğlu idi. Avrupa'yı oradan tanımış, fransızcayı oradan öğrenmişti. Oradaki çalgılı kahvelerden ezberlediği şarkıları evde âvâz-ı bülend ile tagannüm, bazı geceler bastonu kolunun altında, elleri ceplerinde olduğu halde ıslık çalarak geçtiği sokaklarda yavaş yavaş tekrar ederdi. Eyfel kulesi şeklinde bir boyunbağı iğnesi, saat kösteğinin ucunda yine bir Eyfel kulesi, madalyonunun içinde Paris'teki opera meydanının resmi vardı. Terziler ona makasların gürültüsü içinde modadan, Beyoğlu cemiyetinden, çalgılı kahvelerdeki rakkaseler, bira kadehleri, tütün dumanları arasında muhabbetten, en büyük mağazaların en ileri gelen hizmetkârları medeniyetten bahsederlerdi. Bu tahsildar-ı ilm matlubat ve malumatı hep bu kahvelerden, dükkânlardan, mağazalardan topluyordu.

Şimdi Bedia Hanım'ın elinde Lütfi Bey'in resmi büyük tedkikler, imtihanlar geçiriyor, fakat hepsinde kazanıyordu. Saçları bir tarafa ayrılmış, başı biraz arkaya doğru meyyal olarak gözler yükseklere matuf! Bu resme dökülen o güzel gözlerin sayesi, o parlak zekânın nuru, her noktada tevakkuf, en küçük hatları tenvir ederek bazı yerlerinde eser-i fütur görünce: Beethoven mi? Wagner mi? Sonra gülüyordu!.. Ben de sana piyanoyu men edeceğim. Düşünen zihinlerin bakışlara verdiği kararsızlık, dalgınlık bunda pek âşikâr görünüyor, kimi düşünüyor acaba?.. Milton'u mu? Shakespeare'i mi?..

Hayır. Konkordiya'yı, Tatavla'daki gazinoları düşünüyordu.

***

Mükemmel ve mutantan surette icra olunan düğünün sabahı, Bahr-ı nil dualar, alkışlarla gelin hanımın odasına girdi. Yerlere dokunan cibinliği karyolanın ayak uçlarını öperek şarkısını söylüyordu: «Mani kani, hotomanı, tası tası, kukuriku! Kukuriku!..» Bu diyordu ki: «Güzel yüzünü yastıklardan kalksın. Sabahla oldu. Horozla böyle söylüyor. Kukuriku! Kukuriku!..» Bedia aynı çocukluğundaki gibi can ü dilden kahkahalarla gülerek :

— Peki dadıcığım. İşte başımı yastıkdan kaldırdım!.. dedi. Artık Mis Mac Intoch iki gün sonra İskoçya'ya avdet ediyor, Bahr-ı nil dadı ise o hafta içinde çırağ çıkıyordu.

İnsan bahtiyar olmak için yaratılmadığından mıdır? nedir, zavallı peder bugün bahtiyar olduğu halde yine vücud-pezir olmuş bir hayal-i muhalin karşısında bulunur gibi mesudiyetini birtakım şüpheler, tereddüdler ihlal ediyordu. Uzaktan gelen bir felâket-i muhakkak addolundu-

ğu halde kesb-i vücud etmiş bir mesudiyetin rüya gibi görünmesi güzeran-ı hayat-ı insaniyeyi tagyir ederse de enva'-ı ibtilâdan birinin verdiği hal-i mestî ile düşünemeyenlerden bu peder Bedia'yı kucaklayarak: Ah beni bahtiyar eden kızım! diyordu. Haftalar, aylar geçtikçe Bedia Hanım düşünüyordu. Bütün âlemin bahsettiği muhabbet, o meş'ale-i semaviye niçin kalbini ilahî bir neşe ile tatlı tatlı yakmıyor? Sevmeği bu kadar sevdiği halde bu genç, bu yakışıklı koca için kalbinde niçin bir eser-i ihtirak hissetmiyor? Bilâkis bu beyin hiç bir şeye delâlet etmez gibi görünen tavırları, halleri, sözleri, erimeğe başlamış buzlardan akan sular gibi damla damla ümit ve hayalin ruhunda tutuşturduğu şule-i sevdaya dökülüyordu. Takdığı boyunbağların, giydiği kostümlerin göze çarpan açık, keskin renkleri, bir şey dinlerken ağzının biraz açık durması, bir söz söylerken mânâsına kendi de meftun oluyormuş gibi kinaye ile gülmesi, «teşekkür ederim» denildikçe «bir şey değil» demesi Bedia'yı ıztırap içinde bırakıyordu. Aylar geçtikçe Bedia'nın ümitleri, arzuları, hayalleri baharda gelip kış yaklaşınca bizi terkeden kuşlar gibi birer birer uçup gidiyordu. Lütfi Bey esasen muhakkar olmadığı gibi kabul ettiği, anladığı nezaketi ifa ve ibrazda kusur etmezdi. Bu beyin imrar eylediği hayatta kalbinin hiç medhali yoktu. En müessir hikâyeleri eğlenerek dinler, faciaları gülerek söylerdi. Hele hayat-ı maneviyeden büsbütün mahrum idi. Bedia kendi kendine: Terkibat-ı uzviyelerinin adem-i mükemmeliyetinden dolayı tabakat-ı hilkatin mâdununda bulunan hüveynat gibi acaba bunun da kalbi yok mu?.. diye soruyor, bir kere de Lütfi Bey haremine yüzünü, dudaklarını telvin etmek için kırmızı boya getirdiği, bir defasında da efkâr-ı âliye-i insaniyeti anlamamakla iftihar ettiğini söylediği zaman mürebbiyesine gönderdiği mektupta: «Mis Mac Intoch'cuğum. Aman imdada yetiş! Aman imdadıma yetiş!» diye yazıyordu.

Lütfi Bey'in kalbi ahlâkına da kat'iyen müdahale etmiyordu. Teehhül edeli dört ay olduğu halde bazı geceler hiç gelmiyor, imrar-ı leyal ettiği yerlerin efkâr ve etvarıyle geldiği zamanlar ise her tarafına esafil-i nisvanın kullandığı keskin pudra kokuları Bedia'nın odasında, o mahfil-i ismet ve irfanda intişar ediyordu.

Zavallı Bedia bitiyordu. Ara sıra Lütfi Bey'e bir nazar-ı istihfaf ve istihkâr ile bakarak hiç söz söylemiyordu. Terbiye ve tahsilini hanımıyle beraber istihsal eden Nazenin, Bedia Hanım'a ingilizce: «Ah hanımcığım. Bu bakış, bu adem-i tenezzül, bu ulvî istihkâr erbab-ı kalbden birini öldürebilir!..» diyordu. Bedia, cümle-i asabiyesi mahv ve harap olduğu cihetle pek çok ıztırap çekmeyerek sükûnetle sönüyor, azalıyor, bitiyordu.

İki ay sonra bu ihtiyar peder başı açık, ayakları çıplak olduğu halde bembeyaz saçları ile bir çocuk gibi bahçesinde, kırlarda koşarken, Lütfi Bey işretten, kadınların sürdükleri boyaların, pudraların kokusundan, havasızlıktan teaffün eden bir gazinoda «Madam Ango» şarkısını dinlerken Bedia rahat döşeğine serilmişti. Bu türlü ilel-i asabiyede bazen görüldüğü üzere Bedia bir çocuğun uyuklaması gibi huzur ve sükûnetle hab-ı ebediye dalmıştı. Dadısı gülerek ağlayarak saçlarını yoluyordu: «Bırakın beni! Ben hanımımı güldürürüm. Bakın şimdi nasıl gülecek». Odasına girip başı ucunda: «Mani kani hotohani, tas tası, kukuriku! kukuriku!» Bu diyordu ki: «Güzel yüzünü yastıklardan kalksın, sabahla oldu. Horosla böyle söylüyor. Kukuriku! Kukuriku!»

Bedia bu sefer gülmüyordu.

Rumuzü'l-edeb, İstanbul 1315/1898, s. 1-22.

İlk neşri : *İkdam,* nr. 925, 11 Şubat 1897.

II. HÂTIRAT VE MEKTUPLAR

Kardeşim efendim Hâmid'im,

30 Nisan sene 98 tarihli mufassal mektubunu aldım. Bir ruhun bir ruhu okşayışı, bir vicdanın bir vicdana teselli verişi meğer ne kadar ilâhî imiş! Mektubun hissiyat-ı âliyeyi uyandırmakta kâinat-ı hüsnün sabah-ı rûz-ı ebedîsi olmak için yaradılmış iki güzel mai göze rekabet ediyordu.

Çamlıca'da bülbül yavrusu dinlediğimizi unutmamışsın. Ben de o kadar unutmadım ki, şimdi dinleyecek olsam, kalbimde belki aks-i sadasını işitirim. Londra'nın, Paris'in operalarındaki musikiler o kuşcağızı bize unutturmayacağında şüphe yok. O bülbül yavrusu dediğimiz mahluk-ı semavî, kim bilir, kimin uluhiyete karşı müştakâne feryad eder ruhuydu! Kim bilir, o mehtaplı gecede, bir kalb içinde muhabbet gibi, gizlendiği çalının içinde, bizimle hasbıhal ediyor ve bize birçok şeyler anlatmak istiyordu. Galiba nagamat-ı semaviyesinin «nota»sı yıldızlardı ki, o küçücük gözlerini semaya dikmişti. O cihan-ı letafet ve sükûnet, niçin bir zerre kadar olan mahluku o derecelerde bî-sabr ü ârâm etmişti? Acaba o kuş geçen asırların birinde birbirine mütehassir iki gencin, o mevki-i âşıkaneye aksetmiş yâd-ı hazin-i muhabbetleri miydi?

Mektubunda tasvir ettiğin veya lisan verdiğin o temâşâ-yı ruh-efzâ-yı ilâhî kaç günler fikrimin meşguliyet-i meftunane ve kalbimin heyecan-ı ibadetkâranesine sebep oldu!.. Ah ben Hamid'i, yıldızlı geceyi, nâmütenahiliği pek severim. Bilirsin ya, bazı geceler yıldızların kesretinden reng-i sema görünmezdi. Marmara in'ikâs-ı ziya-yı ahteran ile papatyalar açmış koyu bir çemenzara benzerdi. Şurada bir ishakın sâmiaya akseden sadası bitiyor, ötede bir bülbülün feryadı kesiliyor, uzaktan uzağa gelen bağ bekçilerinin ıslıkları, gecenin sükûneti içinde mahvoluyorken, birçok yıldızlar bir ufkun üzerine toplanır, her sönüp parlayışlarında dîde-i vicdana ebediyet için birer nuranî reh-güzar açarlar, öbür tarafta iki tev'em yıldız sâkin sâkin ağlayan bir kalbin içine teselli için ziyalarını döker. O yıldızlar ki istikbal ile aramızdaki zalam-ı amîk-i nisyan içinde bizlere görünür zerrat-ı hakayıktır. Ah ben o temâşânın gönlüme verdiği hissiyatı vicdanımın karşısında, o hissiyatın lisanı olan Ha-

mid'i yanımda görmek isterim!.. Her cuybar, fikri cûşa getirdiği, her ağaç kudret-i ilâhiyeye secde-ber-şükran olduğu, her sabah bir başka şevk ile semaya uçup gittiği zaman, ben Hamid'i isterim. Bir tarafında yüz binlerce güneşler gurub, diğer tarafında yüz binlerce aylar tulu eden ufuklar, o tulu ve gurubun envârı içinde kalmış bir sema, o semada da Hamid'i isterim. Benim öyle senin gibi sabahları beni uyandıracak bülbüllerim, geceleri uyutacak ishaklarım yok. Sabah beni kaldıran şimendiferlerin âvâzesi, geceleri uyutan, bir dakika ârâm etmeyen dağdağa-i medeniyetin şiddetli bir yorgunluğudur. Gündüzleri nazarım sisler, dumanlar içinde kaybolur. Rüzgâr o güzel rayihalara bedel fabrika dumanlarını getirir. Hava muzlim, ağır. Mahşer-i medeniyetten kaçarak açık sema, bir tenha köşe ararım. Arasıra yalnız başıma Thames'ın kenarında oturur, garip garip vatanımı ve sizleri düşünürüm. Alafranga mayısın yirminci günü idi ki, birkaç gün mezuniyet istihsaliyle Paris'e gittim. Manş denizi yine pek galeyanda idi. Bu dehşetli Manş, reh-güzar-ı hayata benziyor. Mesafesinin kısalığı ile beraber heyecan-engiz emvâcı içinde, insanın çekmediği belâ kalmıyor. Manş'ın öbür cihetine geçer geçmez bir inkılâb-ı azîm gördüm. Ben mevkien birbirlerine bu kadar yakın olduğu halde, ahlâk ve meşrepce birbirlerine bu kadar uzak iki millet görmedim.

Paris'te bulunduğum zaman Théâtre-française maatteessüf istediğim gibi bir oyun oynamıyordu. Alfred de Musset'nin iki küçük piyesini arzediyordu ki, benim Comédie-française'de görmesini arzu ettiğim şeylerden değildi.

Fransız gazetelerinde okuduğuma göre Théâtre-française şimdi Hugo'nun *Ruy Blas*'ını oynuyormuş. Hâlim müsait olsa, yalnız şu oyunu o tiyatroda görmek için Paris'e kadar giderdim. Vâkıa burada bulunan bir adam için Théâtre-française'i de Londra'da görmek mümkündür. Fakat şimdi burada mevsim bitmiş ve herkes köylere çekilmeğe başlamış olduğundan, bu aralık kabil olamaz. Mevsimin hitamına memnun olmadım desem sözüm doğru olmaz. Balo, şebane, taam, bahçe davetlerinin tehâcümüne ve dört buçuk milyon ahalisi olan bir şehre mevsim münasebetiyle her taraftan gelen ecnebiler dahi inzimam ederek, hasıl olan mahşere, dağdağaya takat gelmiyordu. Buranın güzelleri hakkında ne söylesen hakkın var. «Adamı... efendi mahuduna döndüren hava —isterse yüz bin Havva ile beraber— cennet de olsa çekilmez» diyorsun. Burada hava yok, ama kalbimin heva-yı nesimî-i hüsn içinde teneffüs ettiğini hissediyorum. Garbın en güzel kadınları İngilizler, şarkın da Çerkeslerdir, zannederim. İngiliz kadınlarının edeb ve hüsünlerine hüsn-i taayyüşün, hüsn-i terbiyenin dahl-i küllîsi olduğunda şüphe yoktur. Bizde ise

muamele başka. Hattâ Pertev Paşa'nın *Nümune-i edebiyat*'ta gördüğüm «Av'ave»sinde, ki Kıtmîr ile mükâlemesini hâvidir, «köpeğin av'av demesine mukabil galiba avret demek istersin. Bu hususta lugat-ı tabiiyenizi istimale sebep ne oldu?..» diye soruyor da «belâgatin tarifi kelâmın muktezа-yı hale mutabakati değil midir? İşte bu güruh ile halen müşabehetimiz var, kâlen dahi olsa!..» diyor. Bu söz kâilinin insaniyete bir zînet olan hissiyat-ı nâzike ve rakikadan mahrumiyetine en büyük bir delildir. Hattâ bazıları çocuk methetmek şenaatini irtikâptan haya etmedikleri halde (zenn-i bî-ar) filan tabirleri lisanımızda zeban-zeddir. Halbuki kadınlar dediğimiz mahlukat-ı ulviye bizim âlâm ve ekdarımız içinde yalnız mâlik olduğumuz tesellilerdir. Cenab-ı Hakk'ın kadınlara ihsan ettiği en büyük meziyet valideliktir. Nur-ı cemalleri vicdanı tasfiye eder. O güzel bakışları ruh içinde muhabbet denir bir ruh-ı diğer iş'al eyler. Fikre kanat verir. Bir genç kızın ilk defa halecan eden kalbinden titreyen sesiyle bir genç adama yavaş yavaş «ben seni seviyorum!» demesi hissiyat-ı âliyeyi uyandırmakta her şeyin mâ-fevkindedir. Bir genç adam herkesin sükûnete vardığı gece yarılarında, bir mehtaplı semanın altında, her ihtizaz ettikçe yapraklarından nur damlar bir ağacın sâyesinde bir güzelin intizarıyle ağlamamışsa pek bedbahttır. Her kim olursa olsun, bir güzel gözün karşısında titrememiş veya kalbten geldiği titremesiyle malûm olan bir sesin aksi ruhunun içinde ilelebed kalmamışsa tali'sizdir.

Edebiyat bahsine gelince, Byron'u beğenmiyorsun. Shelley'i tahattur etmiyorsun. Byron'un meziyeti için seninle bahse girecek kadar âsârıyle iştigal etmedim. Şu kadar var ki, gördüğüm bazı şeylerinden istidlâlen, öyle bir tarafa bırakılacak şuarâdan olmadığına eminim. Shelley 1792 sene-i miladîsinde dünyanın İngiltere kısmında tevellüd etmiş ve 1822 de yine İngiltere'de dünyadan gitmiş bir büyük şairdir. «Fransa üdebâsı İngiltere şuarâsından hemen de kıyas kabul etmeyecek derecelerde çoktur» diyorsun, halbuki İngiltere şuarâ ve üdebâsı kesrette Fransa'dakilerin pek mâdununda bulunduklarını tasdik edemem. İngiltere Chaucer, Spenser, Marlowe, Jonson, Milton, Dryden, Pope, Cowper, Grey, Wordsworth, Coleridge, Shelley, Byron, Keats, Tennyson, Browning, Swinburne, Morris, Rossetti gibi, her biri içlerinde zuhur ettikleri millete medar-ı iftihar olacak şuarâ ve üdebâya mazhar olmuştur. Bunların içinde bir ikisi de muasırîndendir. Namlarını daha ayrı ayrı yazmağa lüzum görmediğim birçok şuarâ ve üdebâyı da bir tarafa bırakalım. Hiç Shakespeare'e mâlik olan âli İngiltere'nin edebiyatı Fransa'dan öğrenmesine imkân tasavvur olunur mu? İngiltere'de dârülfünun yokken Fransa'da bulunması, edebiyatça Fransa'ya ne bir takaddüm-i fazl, ne

de fazl-ı takaddüm kazandırır. Bir Shakespeare'in zuhuru bin marifethâne-i edebden daha şerefli, daha istifadeli, daha parlaktır. O halde edebiyatın Fransa'dan Almanya'ya, Almanya'dan İngiltere'ye seferber olması istib'ad olunur. Memalik-i mütemeddine dediğimiz cihan-ı marifette, insaniyet ve medeniyetin vücuda getirdiği kemalât ve bedâyi-i marifet, güneş gibidir, ziyasını hemen Avrupa'nın her tarafına neşreder. Ümem-i fâzıla beyinlerinde birbirlerine sirayet ve intikal eden bedâyi-i medeniye ve kemalât-ı insaniyeyi tefrik ve tayin etmek bazen pek de mümkün olmuyor. Meselâ İtalya'da zuhur eden bir ihtira-ı medenî İngiltere'de ikmal edilir; İngiltere'den giden bir harika-i insanî Fransa'da ihya olunur; Fransa darülfünununda bir mucize-i marifet keşfedilirken, Almanya darülfünunlarında tedrise başlanır. O cihetle bazen şeref ve fazilet hangisine ait olduğunu tayinde fikir âciz kalır. Şu kadar var ki, bu fazâil-i marifetin bir derece-i mütefâvitede olduğu görülür. Bugün dünyanın en birinci milletlerinden biri olan Almanyalılar aksam-ı marifetin bazılarında İtalya'nın şâkirdi addolunabilir. Bununla beraber yine İtalyanlar, bugün Almanlar sırasına geçen milletlerden değildir. Benim itikadımca dünyanın en birinci milleti İngilizlerdir. O cihetle ikinci derecedeki milletlerde veya sonradan Avrupalılara taklid eden akvamda görüldüğü gibi, üssü'l-esas-ı insaniyet olan edebiyat ve hürriyeti Fransa'dan, Amerika'dan öğrendiklerine ihtimal tasavvur olunamaz.

Asr-ı ahîr-i edebe gelelim : «Ekseriyet-i üdebâ Londra'dan ziyade Paris'te bulunduğunu teslim et» diyorsun. Malumdur ki üdebâ ve edebiyatta aranılan kasret değil, meziyettir. Vâkıa bugün Fransa Victor Hugo'ya mâlik bulunuyor. Her büyük milletin her asırda bir «génie» dehaya mâlik olmasına imkân-ı fıtrat müsaade etmediğinden bugün İngiltere'de Hugo'ya muadil bir şair gösterilemez.

Şimdi Londra'da bulunan ve kraliçenin kendi eliyle tetvic edilen Tennyson —lirik— yolunda Hugo derecesinde addediliyor. Fakat ben bunu tasdik etmeğe mecbur değilim. Fransa şuarâsı içinde Shakespeare tarzını ihtiyar eden kimler olduğunu soruyorsun. Tiyatrolarında Shakespeare tarzını ihtiyar edenlerin en birincisi, Fransa'da ve hattâ dünyanın her tarafında cumhur-ı üdebânın pişvası olan Victor Hugo'dur. Kim ne derse desin, Shakespeare'in *Hamlet*'i, *Macbeth*'i, *Romeo ve Juliet*'i, *Othello*'su okunduktan sonra, Victor Hugo tiyatrolarının Shakespeare tarzında bulunduğu malum olur. Müsellemdir ki, bugün Sardou'ya kadar bütün Fransa şuarâsı derece-i mütefâvitede tiyatrolarında Shakespeare tarzını ihtiyar etmişlerdir.

Aksiyonlar, mücadele-i vicdanlar, temâşâların kesretle değişmesi ki, bugün Fransa tiyatrolarında en ziyade hüküm-ferma, en ziyade makbul

olan şeylerdendir. Bu usullerin, bu tarzların mucidi Shakespeare'dir. İnsaf edip söyleyelim.

Victor Hugo tiyatrolarında pek çok «génie»ler, pek çok harikalar göstermişse de, dram yolunda Shakespeare'in haricinde bir şey göstermemiştir ki, sonra daha kuvvetli olmak üzere dram yolu için Victor Hugo'ya şükrana mecbur olalım. «Şu son zamanlarda Paris'te tiyatro yolu başka bir zemine gidiyor» diyorsun. O zemini Paris'teki tiyatrolarda gördüm. Shakespeare'in, Victor Hugo'nun tarzları gibi ulvî şeylerden olmayacağı müsellem. O usul-i cedide herkesin anlayacağı surette ve her cihetle sade olduğundandır ki, rağbet-i umumiyeyi de beraber getiriyor. Sade olmaktan ibaret olan bu tarz-ı cedidin tarafdarları, Victor Hugo tiyatrolarını anlaşılmazlıkla itham ediyor.

Bir cahilin veya bir gazete müvezziinin anlamaması, yani maarif-i umumiyenin hal-i hâzırındaki noksan Hugo'ya neden ait oluyor bilemem? Hattâ memleketimizde bazıları türkçe yazılan bir şeyi her fert anlamadıkça, bizde edebiyatın vücuduna imkân veremeyeceklerini ilân ediyorlardı. Bir halkın dehşetli bir cehaletten kurtarılmasına çalışmayıp da, üdebâ ve şuarâsının tenzil-i idrakât ve ifadatına kalkışmak benim anlayamayacağım hikemiyattandır.

Othello'yu Odéon'da mevki-i temâşâya vaz'etmişler de Fransızlar rağbet göstermemişler. Bunun ne büyük kabahat olduğunu beyan ile İngilizlere beca bir mukabele diyorsun. Bir millet meziyet nâ-şinaslığını göstermekle rakibinin nazarında büsbütün şayan-ı muaheze görülmez mi?

Goluvalılar hafîdân-ı kiramı *Othello*'ya rağbet etmemişlerse onun Shakespeare'e, İngilizlere ait ne ciheti var?.. Bir bedia-i edeb bir halk beyninde takdir edilmezse şanına halel gelmez. Belki o halkın şanını lekedar eder. Bu rağbetsizliğe sebep, dram yolunun bir başka zemine girmesi ise, o halde Fransa'da tiyatro usulü zemine girmenin mânâ-yı diğerine delâlet edecek. Hülasa Paris'de dram yolunun şimdiki usul ile Victor Hugo'nun tarzı beynindeki fark *Les Misérables* ile Alexandre Dumas romanları arasındaki nisbet gibidir.

Hugo gibi bir zekâ-yı harikulâdeyi Shakespeare'in «copiste»i addetmek hata ve Hugo'nun edebiyatı Eyüb'den neş'et, Homère'de tahavvül, Shakespeare'de nihayet bulması gibi üç fasla taksimine hakikat kadar parlak bir tevazu-ı edibane demek sezadır.

Velhâsıl Amerika denilen cihan-ı cedide, hürriyeti, her şeyi İngiliz muhacirleri götürmüş, darülfünunlarında ingilizce tedris olunuyor. Allâmeleri ingilizcede isbat-ı fazilet ediyor. İçlerinde «génie»ler, hürriyet-

perverler, Washington'lar zuhur ediyorsa, cinsleri İngiliz olduğundan, o şerefler iki memlekete de mütesaviyen aittir.

İngiltere devleti metin bir devlet olduğundan ve ittifak-ı düvel ise metanet ve menfaat üzerine müesses bulunduğundan, mesela, pek isterse, İtalya askeriyle Mısır'da, Devlet-i Osmaniye askeriyle, Rusya'ya karşı Hindistan'da, Fransa kuvve-i berriyesiyle Kırım'da filanda müttefiken muharebe edebilir. Fakat Fransa cumhuriyeti şimdi o dehşetli Almanya'nın, yani Bismarck'ın karşısında daima ihtiyatkârane hareket etmeğe kendini mecbur bildiğinden, kuvâ-yı mevcudesini öyle Asya'ya Amerika'ya sevk ve taksim etmektense, merkezde bulundurmağı tercih ediyor. O cihetle hîn-i hâcette Almanya aleyhine kendine meded-res bir devletle Fransa'nın ittifakına pek ihtimal verilemez.

İngiltere arzın üç kısmını ihata eden deryalara hâkim olduğu cihetle, sevahilindeki kuvâ-yı berriyenin her türlü revâbıtını kat' ile imdat ve muavenetten mahrum bırakmağa iktidarı bulunduğundan, berren bir kuvve-i azîmeye ihtiyacını teslim etmiyor.

Bundan sonra hükemiyat bahsi geliyor ki, o bahse fikren birbirimizden pek uzak olmadığımız gibi, dûr u dırâz tafsilata girişmek de usanç vereceğinden, yalnız ona dair birkaç şey sormakla iktifa edeceğim. Malumatımda hata gördüğün gibi tashih et.

Fransızların «Şoser» dedikleri Chaucer, İngiltere'nin gayet kadîm bir büyük şairi olduğu halde, namını hükemâ idadında zikretmek lâzım değildi. Vâkıa Chaucer'ın birinci şair-i hakîm, felsefe-şinas-ı edeb tabirleriyle hikmet-şinas bir şair olduğunu bildiriyorsun, fakat her büyük şair hakîm ve şiir ile hikmet iki birader-i tev'em olacağından, bir büyük şairin namını felsefe bahsinde zikretmeğe mahal yoktur zannederim.

Bir de Barbaros'la Guillaume Tell'in felsefeyle münasebetlerini ben bilmiyordum.

Şimdi biz bunları bırakalım da, birbirimizle biraz hasbıhal edelim :

Üç günden beri Londra'dan Barnet namında bir köye naklettik. Bu bulunduğumuz köy İngiltere'nin tezyinât-ı tabiatından olan büyük büyük ağaçlarla mahdud sayfiyenin pişgâhında muntazamca bir bahçe. Bahçenin öte tarafında küçük bir orman var. Burada öyle hevâ-yı hayatefzâ-yı şarkı andırır bir sema yoksa da, Londra'nın o araba, şimendifer gürültülerinden kurtulup da birdenbire bulunduğum bu sükûn ve sükûnet âlemi bilmezsin ki bana vatanımı, Çamlıca'yı ne kadar garip bir surette ihtar ediyor!.. Hazin sabahları, garip akşamları var. Penceremin önünde lâne-saz olmuş bir kuş var ki, yalnızlık içinde bana yâr-ı hemdem oluyor. Heyecanlı bir kalbe düşmüş ümit gibi bir köşede ârâm etmez, sevda gibi girdiği yerlerden feryat işitilir durgun durgun âvâza

başlayıp da, sadası havayı tehyic ederek semaya doğru çekilip gittiği zaman kalbî feryatların Cenab-ı Hakk'a vusulünü gösterir... Kemal-i hürmet ve tahassürle gözlerinden öperek mektubuma burada hitam veriyorum.

Londra 3 Ağustos 1298 (15 Ağustos 1882)
Sezai
(Abdülhak Hamid, *Mektuplar*, c. 1, İstanbul 1334/1916, s. 41-72)

13 Kânun-ı evvel 1916
Perşembe

Nur-ı aynım efendim Hâmid'im,

Buraya geleli sana niçin mektup yazmadım. Niçin yazamadım, bilmiyorum. Galiba kendimi şimdi bilmeğe başladığımdan dolayı! Bir müddetten beri burada seninle beraberim. İştigalim, tevaggulum seninle. *Finten* burada, mütalaa ettim, hâlâ okuyorum, okumakla bitmez bir kitap! Bir kitabe-i kâinat gibi. Kitabının şemmesi, hevâ-yı nesimîsi, baharı, şitası, kusuru, noksanı var; kitabe-i tabiat gibi. Fikrimi sormadığın bu kitabına dair herkes gibi ben de bir iki kelime söyleyeceğim.

Eserinin tiyatroya nisbeti pek az. Londra'ya aidiyeti de pek çok değil. Güzide şair Şeyh Galib'in başlarken yeri göğü biribirine katan *Hüsn ü Aşk*'ın mukaddeme-i kıyamet-nümûnunun bir devam-ı mütekâmili veyahut seraser ve nihayet derecede lirik bir kitap. Nef'î'nin bir büyük kasidesine dehanın bir naziresi. Bern sefaretine gelen gazetelerin içinde okuyup tekmiline vakit bulamadığım Cenab Şehabeddin Bey'in mütalaasında Nedim'in —kalbin teşrih-i tıbb-ı ihmirarı müstesna— dil-rüba bir gazeli! Üzerinde kıyametler kopan bir denizin dalgaları Finten'i Davalaciro'nun bulunduğu vapurun güvertesine atıyor. Emvâc-ı peyâpey-res-i hadisat arasında mecrâ-yı emele bu kadar muvafık ve müsadif bir dalga galiba âgûş-ı âşıkaneden daha az haşin imiş ki, vapurun üzerine bırakır bırakmaz, Davalaciro'ya doğru koşarak «işi» soruyor. Malum ya Avusturalya'daki kocasını öldürmek işi. Finten'i bu derya-yı bî-intihâ-yı mütemevvicin içinden ıslanmayarak çıkmış zannediyordum. Sırsıklam. diyorsun, olamaz. Gecelerin ka'rından nebean ederek denizlerde gezen hayal veya semadan yıldızlarla inerek denize giren leyal ıslanmaz.

Shakespeare, Victor Hugo, sen, tiyatro piyeslerinizde bir kambur, bir cüce, nevâkıs veya zevâid-i hilkat, münkesir veya münkarız cisimler içinde feryat eden ruhlar tasvir ediyorsunuz. Fakat onlarınkinde adem-i

muvaffakiyet-i hilkat olan müstesnalar az. Seninkinde çok. Aheng-i umumî-i tabiatı ve sıhhat-i tabiiye-i hilkati ihlâl eden bu müstesnaların kesreti cihetiyle eserinin bazı yerleri tiyatroluktan çıkarak bir «excentricité lyrique» oluyor. Bir de tiyatronda en reel olması lâzım gelen yerler mahz-ı hayal iken, kevâkibin mâ-fevkine çıkacak kadar hayal olması lâzım gelen yerler vekayi-i hakikiye gibi musavver! Mesela mehtaplı bir gecede mezaristanda ecsâm-ı mayiadan addolunacak heyet ve kıyafette, sim-abvâri elbise iktisa etmiş ölüler, âdeta bir çay ziyafetindekiler gibi konuşuyor. «Akıllı uslu» bir bezm-i ülfet! Davalaciro ile Finten'e ait temaşalar âli! Davalaciro! Hindistan'daki yanardağların bu evlâd-ı cibalhısali, yirminci asrın kerime-i fâciresi, Londra'nın âfet-i nâiresi olan Finten'in odasında görünüyor. Bu odada her şey zî-hayat! Yunan ilâhelerinin ilhâmat-ı aşkından, Cléopatre'ın erike-i ibtilâ ve istilâsından, kadınlığın cevâzib-ı sevdasından perdelere, kalıplara, şamdanlara kadar bütün eşya zî-hayat! Yatağın perdesi kendi kendine açılıyor. Levnini, ırkını, kendini düşünerek Himalaya dağlarının üzerinden baktığı bu yatağın, bu hoş-rüba, bu bî-payan uçurumun kenarında başı dönerek sendeliyor; bu halde şaşaa-yı zafer içinde odaya giren Finten, nazenin nevazişler, ruha temas eden nermin ve dil-nişin naz ü niyazlar, hep bu kadınlığın kıvılcımları, bu volkanın ateşlerini tar ü mar ediyor.

Kaptanın yerinde yalnız, bir âvâz-ı bülend-i vahşiyane ile ber-vech-i âti tagannüm eder; Davalaciro umman ile yalnız kaldığı zaman taganni eden Finten'in odasında sahibesine, Bibi'ye yalvarır, niyaz ederken, o vahşi ve muazzam sesinde Hind ü Sind'in ağladığı işitiliyor. Emin ol ki *Tayflar geçidi*'nde Dante'ler, Shakespeare'ler, Sadi'ler, Victor Hugo'lar geçitte tevakkufla dünyaya kendilerinden birinin tasvir ettiği bu hali temaşaya vakf-ı nazar-ı takdir ederler. Böyle bir iki temaşası istisna edilirse *Finten Eşber*'den, hattâ *Zeynep*'ten daha güzel değil mi? Tekrar okumak üzere şimdilik *Finten*'i kapıyorum. Kapamasam benim de mütalaalarım bir kitap olacak. Mektuplarını büyük bir teessürle mütalaa ettim. Bu teessüratımı gelecek mektubumda yazarım.

Gerek senin, gerek harem-i muhteremenin sıhhat ve rahatınız kemalde olduğunu haber almağı pek arzu ediyorum. Bilmem hatırında mı? Ben İstanbul'da iken sen buraya geleli pek rahat edemedin, biraz seyahat et demişlerdi. Dediğin gibi buraya geleli sıhhatçe çok istifade ettim. Fakat sizi ve kendisini, kendisine lâyık bir surette müdafaa eden vatanı pek göreceğim geldi.

Romanya da düvel-i galibeden olmak için ilân-ı harb edip de düvel-i gaibeden olanlara iltihak etti. Taksim-i guramâ ediliyor. İstanbul da yakında mirasyedi olacak inşallah.

Nâsiye-i bülendini takbil ederek sana ve harem-i muhteremene arz-ı uhuvvet ve hürmet ederim, büyük biraderim efendim.

(*Edebiyat-ı umumiye mecmuası*, nr. 11, 31 Kânun-ı evvel 1332/13 Ocak 1917, s. 192-193)

BİR GENÇLİK HÂTIRASI

Bundan evvel —vakitler nasıl geçiyor— bundan evvel dediğim yirmi iki senedir; o zaman on dört yaşında idim. O genç gönlü sevda-yı matbuat nâ-kabil-i mukavemet aşkıyle imlâ ve istilâ etmişti. Bir muharrir olmak, imzasız olsun iki-üç satırlık bir yazımı gazetede matbu görmek benim için hayata değer bir ikbal idi. On dört yaşında iken insan hiç bir şeyden şüphe etmez. Kendimde o kadar kifayet-i tahririye, herkeste o kadar takdir-i hayırhâhâne görüyordum ki, eğer imzalı uzun bir makale ile bir sabah birdenbire zuhur ediversem bütün erbab-ı matbuat bu muharrir-i nev-nüvisi gayet nazikâne sözler, kibarâne takdirler, âlicenâbâne alkışlarla kabul eyleceklerinden şüphe etmiyordum, ah çocukluk!.. Fakat gazeteye nasıl yazmalı? Pederim gözyaşlarıyle ettiğim istirhama karşı bile mümkün değil izin vermiyor; hattâ yazdığım şeyleri umumun değil, kendisinden başka kimsenin görmesine müsaade etmiyordu. İşte pederi edib olan on dört yaşındaki zavallı muharrirler böyle bedbahttırlar! Bu memnuiyet esnasında içine bir kelime bile dercettiremeyeceğim gazeteleri kemal-i hasret ü mahrumiyetle okuduğum zaman kurşun hurufla matbu olan o satırlar kalbime dokunarak yaralardı.

O aralık tanıdığım erbab-ı asaletten bir zat-ı necib-i zî-liyakatın taht-ı nezaretinde olarak *Kamer* namıyle bir gazete intişara —yanılıyorum— tab'a başlandığını işittim. Artık beni kim tutabilir? Sabır ve tahammül elimden gitti. Hemen bu gazetenin Galata'daki matbaasına şitab ettim. Orada iskemleye kemal-i gurur ile oturduğum gözümün önüne geldikçe kendimi gülmekten men' edemem. Öyle iskemlede kim mağrur olmaz? Öyle iskemleyi kim sevmez, kim hatırlamaz, konaktaki rahlede şakird olduğum halde matbaadaki o iskemlede üstad idim.

Hâlâ gözümü kapasam görürüm. Perdesiz pencerenin yanında yeşil örtülü bir masa, üstünde bir büyük hokka ile içinde hizmeti pek nadir olan uzun bir kalem durur idi. Bu kalem kaba yontulmuş olduğundan mıdır, nedir? ucundan ince sözler, nazlı fikirler, nazik hayaller kaçardı. Ortada muttasıl nargile içer bir sahib-i imtiyaz, başta hiç bir şey yazmaz bir başmuharrir vardı. Herhalde şurası muhakkak idi ki bu gazeteye pek büyük rağbet gösterilmiyordu.

Yine bir sabah matbaaya firar ettim. Gazete tab' edilmiş, deste deste yere konmuş, müvezzi bekleniyordu. Saatler ağır ağır geçiyor; o tenha mahalledeki matbaanın perdesiz penceresinden öğle güneşinin muztarip görünen ziyası içeri giriyor; merdivenlerden çıkıp gelerek ümitler veren bir rüzgâr kapıyı gıcırdatıyor; fakat müvezzi gelmiyordu. Bu gazetede ne eksik?.. Ter ü taze havadisler, tercüme. En başında da benim *Maarif* unvanlı bir bendim vardı ki şöyle başlıyordu. «Âfitab-ı marifet sabah-ı muzlim-i cehaleti paralayarak neşr-i envar etmeğe...» parlak değilse söyleyiniz! Velhâsıl bu gazetede her şey, her şey vardı; yalnız olmayan müvezzi!. Yeni makineden çıkmış, yere konmuş bu kâğıtların kokusu beni mestediyordu. Yerde, o zemin-i nisyan ü metrukiyette meyus ve mahzun olarak müvezzi bekleyen gazetelere göz ucuyle bakarak teselli makamında diyordum ki :

Sınaat-ı edebî kabil-i zeval olmaz
«Kamer» yer üstüne düşmekle paymal olmaz

Fakat bu paymal idi. Çünkü gündüz parlamak isteyen yerdeki bu «Kamer» in hayatı, gece semadan geçenin müddeti ile müsavi olarak bununki bir günlük, onunki bir gecelik idi. Halbuki günün yani hayatının bir büyük kısmı geçtiği halde hâlâ bu gazeteyi semti bu taraflarda olan bir müvezziin yolu düşerse gelecek, birkaç tanesini alarak bedava bir iki kıraathaneye bırakacak...

Böyle müşterisizlikle geçen bir iki hafta sonra necm-i müşteri-i tâli Galata'daki matbaanın, yani burc-ı Kamer'in üstünde parlamağa başladı. Vilâyetlerin birinden bir muharrir geldi. Ortadaki yeşil masanın üzerinde büyük hokkanın içinde birisini bekler gibi duran kalem şimdi sahibini buldu. Bu muharrir Erzurum'dan geliyormuş. Dağlar aşarak, denizler geçerek henüz vâsıl olan bu sahib-i kaleme, matbaaca ihtiyaç pek şedid olduğundan, dinlenecek kadar olsun fırsat vermediler. Ah bu uzun seferler temizliğe ne kadar mânidir! Bu zavallı muharrir deride hâsıl olan bir rahatsızlık sebebiyle saçları seyrekleşmiş başını açarak hemen yazmağa başladı. O başın dışarısına kim bakar? Her halde bakacak sahib-i imtiyaz değildi! Muharrir efendi Avrupa politikasına dair mühim bir bend yazıyordu. Sahib-i imtiyaz neş'esinden kemal-i memnuniyetle nargilesini, kalemin bu sür'atine karşı ben de tahassürümden içimi çekiyordum. Sahib-i imtiyaz bu yeni gelen muharririn sayesinde artık *Kamer*'in evc-i burc-i rağbette bedr-i tam olacağına yakîn hâsıl eyleyerek kesb-i emniyet etmişti. Kesbettiği bu emniyet doğru mu idi? Pek şüpheli!.. Zira zavallı

muharririn ne olduğunu bilmem; fakat bir müddet sonra *Kamer* bir daha çıkmamak üzere göze görünmez bir ufk-ı ademden batıp gitti.

Bir gazetenin ismini *Kamer* koymak nereden hatıra gelir? Her halde buna itiraz edecek biz değiliz. Aradan yirmi iki sene geçip gittiği halde —akvam-ı şemsiyeden miyiz, neyiz?— bugünkü edebiyatımız da güneşler, kamerler, şafaklar, çiçeklerle mâlâmal, tabakatü'l-arza dair bir şey yazılsa teşbihler güneşli; çöllerden bahsolunsa sözler çiçekli! Bunlar her edebiyatta, her zamanda, bâ-husus mahallinde mezkûrdur; fakat bizim derecemizde ifrat eden yoktur sanırım.

Servet-i fünun, nr. 273, 23 Mayıs 1312/ 24 Haziran 1896, s. 195-198.

LONDRA HÂTIRATINDAN

Londra'nın mevsim-i zevk ü şevki olan haziranda ber-mutad Hyde Park'a giderek yüz senelik bir ağacın saye-i asr-güzarında oturdum. Bütün cihanda debdebe-i medeniyetin yegâne bir temâşâsı! Parkın içinde Göksu deresinin iki üç misli genişliğinde, zarif sandalların, kızların dest-i nezaketleriyle tahrik olunarak bir nâsiye-i pâk gibi sath-ı safını okşayarak çin-i cebinler bırakan küreklerin, bir ruha nüfuz eder gibi tâ ka'rını gören mai gözlerin, âlem-i neşe vü âba inciler serpen tebessümlerin, sarı saçlar gibi sathına dökülen salkımsöğütlerin teşkil ettiği yeşil ile maiye boyanmış âşiyaneleri mersâ-yı muhabbet addeden sandallardaki naz ü niyazların, gizli gizli buselerin tehyic ettiği bir lac'ı, arabalı, atlı, yayan binlerce erbâb-ı safa vü sâmânın deveran ve cereyanına müsait, etrafı büyük ağaçlarla muhat yolları, Afrika'nın, Hind'in neşv ü neması galeyan ve feyezan halinde olan ezhar-ı rengîni ile tezyin olunmuş çemenleri var... O gün amazonları seyrediyordum : Dünyanın en güzel cinsinden olan atlara binmiş, yine dünyanın en güzel cinsi olan birkaç bin İngiliz kızının biraz meyilli Rotten Row'dan endam-ı ârâm-fersâ-yı dil-rübalarıyle, parkın bir büyük medhali olan tâk-ı zaferin üzerinde Wellington'un bir at üstünde yapılmış heykel-i mehibine doğru gittiklerini bir İran şairi görse: «Bunlar nâ-kabil-i mukavemet mai gözler, penbe renkler, hoş-rüba endamlarla müsellah süvarilerdir ki, buruc-ı semadan birini veya sertaser ekalim-i kulûbu zapt ve teshire gidiyorlar!» derdi. O akşam, aksâ-yı bî-intiha-yı ummanda gurub eden güneşin gayet hafif, gayet uçuk ziyâyı rengîni —galeyan-ı fevkalâde-i medeniyetle heyecan-ı azîm içinde bulunan— bu parkın ağaçlarının dallarına, kızların başlarına, atların boyunlarına asılmış İngiltere danteli gibi görünen sislere aksediyordu. Uzaklarda biraz kesif olarak, görünmediği cihetle arkası sema zannolu-

nan penbe sislerin bazen cereyan-ı hava ile açılan yerlerinden bir mahşer-i melâik nümayan veya ufuk gibi görünen daha uzak, büsbütün tenha bir cihette tebaüd eden yalnız bir kız elvan-ı şafak arasında kalmış bir necm-i seherî gibi peyda vü nihan olurdu.

Bu memlekette her şey nasıl da saate, dakikaya merbuttur. Rüfekayı sefaretten biriyle soğuk havalı bir pazar günü Strand'dan geçerken çay içmek için bir kahve kapısının açık olmasından bil-istifade içeri girdik. İçeride kimseyi görmeyince ikimiz de meçhul bir memlekette garibü'd-diyar kalmış gibi olduk. Orada bir köşeye mevzu çay cezvesi rayiha-i latifesiyle tütüyor, zarif-masaların üzerinde şekerlikleri yanlarında hazırlanmış fincanlar nümayiş-i billurânesiyle iştiha-bahş oluyordu. Hizmetçiye bize çay getirmesini söylediğimiz zaman saatine kemal-i dikkatle bakarak çay veremeyeceğini anlattı. Meğer zaman-ı hizmete beş dakika varmış!

***

O derecelerde galeyan-engiz olan park yarım saat içinde bir tenhayi-i sahraî halini kesbetti. Bir çeyrek sonra sema yoktu. Tâ evlerin ocaklarına inmiş siyah bir gök yere dokunacak gibi göründüğü o esnada sokaklarda, parklarda gazlar tek-tük şule-nisar olmağa başlayarak ziyaları, gayet ince altın teller gibi sisleri güzar ile şuraya buraya dökülüyordu.

Akşam taamına Saint-James Club'a gidiyordum. Erbab-ı necabet ve siyasetin mev'id-i telâkisi olan bu klübün kapısına yaklaşmıştım ki, arkamdan birisinin muttasıl: «Sezai, Mösyö Sezai!..» dediğini işiterek başımı çevirdim. Diğer sefaret kâtiplerinden, tanıdıklarımdan biri idi. Elini tutarak :

— Ay, sen misin!.. dedim.

— Sana bir teklifim var, bu akşam benimle bir başka restorana gelir misin?

— Peki.

Metanet-i reftar ve sükûnet-i güftara mâlik olan bu gencin o akşam hal ve tavrı hilâf-ı âde olarak heyecanda ve bu sözleri söyleyen sesi güya sada-yı derunîsini setr için bülend, mühtez bir halde idi. En uzak bir ufkun en amîk bir köşesinde sönük sönük parlayan şimşek, bir iklim-i diğerde fırtınalar boralara delâlet ettiği gibi bazen ruhta, kalbde kopan kıyametlerin âsâr-ı zâhiriyesi olarak kısılmış gözlerden, uçuk bir renkten başka bir şey görünmez. Bu kadar sâkit bir genci bu derecelerde tehyiç eden hangi kederdir acaba?.. Buralarını düşünmeğe vakit kalmadan

hemen celbettiği araba ile o saatte her biri bir yere, bir maksada şitaban olan arabaların içine karışarak Londra'nın cihet-i şimaliyesindeki mahallelere doğru tebaüd etmeğe başladık. Yolda hemen gözyaşlarına tahavvül edecek surette titrer sesiyle söz söylüyor, fakat bu sada-yı kalbîsi sokağın kaldırımları üzerinde, arabanın tekerlekleri altında ezilip gittiğinden ben bir şey işitemiyordum.

Sokaklar, dükkânlar, gazinolar, mağazalar, mecami-i ülfetin âvizeleri, zevk ü safa âlemleri, velhâsıl bütün Londra kendisine mahsus surette pertev-efzâ-yı serair olmağa başladığı esnada biz de suret-i inşası biraz muzlim, lüzumundan ziyade metin, ağır, hattâ hüzn-engiz olarak Britanyalılara mahsus bir sükûnetle muhat restoranın kalabalıktan uzakça bir köşesindeki masanın etrafında karşı karşıya oturarak taama başladık. Ateş-i heyecan içinde olan bu genç yemiyor, içmiyordu. İlk şarap şisesi bitmeğe yaklaştığı zaman sarhoşluğun birinci devresi olan neşe kemal-i galeyan ile hüküm-ferma idi. Düşünme azalmış, sözler çoğalmıştı. Artık söylüyor, lâyenkatı' söylüyordu. Şaraptan bir «göl» yapan Roma imparatorunun istirahat-ı ruhu için içiyor, fikr-i mestânesi o gölün emvac-ı şarabı arasında dalgalanıyordu. Aralıkta erbab-ı sevda vü ibtilânın yâr-ı ebed-beraberi olan, Alfred de Musset'yi okuyordu. Okuduğu şiirler, ya bir rakîb-i galizin çamurlu ayakları altında bir kalb-i şairanenin son feryadı, veya bir dest-i muhabbet-şikest-i hıyanetle koparılmış bir rabıta-ı ibtilânın ah ü enini idi. Şarap içmekte devam ediyordu. Yavaş yavaş o fevkalâde neşe azalarak kendisine bir durgunluk gelmeğe, rengi de uçmağa başladı. Söz söylerken birdenbire klübün önünde arabanın içinde hıfzettiği, sarhoşluğun ikinci devresi olan gözyaşları başladı. Hem ağlıyor, hem söylüyordu: «Sezai, bilirsin ki ben fena yürekli bir adam değilim. Ben şimdiye kadar kimseye fenalık etmedim!..» Sözünü unutuyor, sonra tekrar başlıyordu.

«İnsaniyet!.. O nokta, şey... Ah beni bitirdiler. Ah beni öldürdüler.» Bu sefer sesi işitilecek surette ağlıyor, sükûnet içinde olan restoranın bir köşesinde gecikmiş birkaç kişi, başlarını çevirerek sigara dumanları arasından bize bakıyordu. Şimdi ne yapmalı?.. Böyle müşkil bir mevkide bulunduğu zaman insanın hatırına birdenbire bir şey gelmiyor. Bulacağım sözleri sofranın üzerinden topluyormuşum gibi önüme bakarak dedim ki: «Biraz beni dinle. Sükûnet bulmağa çalış. Bu kadar galeyan ile yapılan şeyler ekser yanlış olur. Hem de... ne diyeceğim, evet, ben birader-i hissin, beraber-i ah ü zarınım. Zannederim ki kederi pek zaaf-ı kalb ile kabul ediyorsun. Bilirsin ki felsefe hayat için elzemdir çünkü...» Başımı kaldırdığım zaman karşımdakinin yüzü kül gibi kesilmişti. Birden-

bire başıyle kolları iskemlenin arkasından sarkarak dimdik arka üstü yığıldı. Sarhoşluğun üçüncü devresi olan bu sızmak bana dehşet verdi. Dehşet neye yarar? Şimdi bu dostu evine nakletmeli! Birkaç dakika zarfında hizmetçilerin inzimam-ı muavenetiyle bir arabaya binerek yolumuza devama başladık. Arabanın köşesinde renksiz, mecalsiz bir halde bulunan bu bîçare genç bana itizar için söz söylemek istiyor, fakat muvaffak olamıyordu. Vakit vakit elini kalbinin üzerine götürerek nefes almağa çalıştığına bakılınca, yarası kalbinin en derin köşesinde olduğu anlaşılıyordu. Bir bakış, bir tebessüm mü? Yoksa hıyanet-i muhabbet mi?..

Bunlarla mecruh olan kalbi işret nasıl tedavi eder? Kalbin âlâm ve ekdarını, halecanı duruncaya kadar, bir inat ve ısrar-ı zâlimane ile ihtar ve tekrar eden hafızanın mahfûzât ve menkuşâtı, işret denilen âb-ı âteşin içinde tebahhur ederek o mahkûm-ı müebbedi bir an için âzâde-i ıztırab mı ediyor? Nüfuzunu icra ettiği yerlerde bulduğu dert ve kederleri hark ve gark mı eyliyor? İşretin tesiri, muhabbetin tecellisi gibi mizaca göre tehalüf eder: Âlim düşünür, şair acır, âşık ağlar, avam sever, alçak tecavüz eder, kātil öldürür.

***

Eve vâsıl olduğumuz zaman arkadaşımı uşağın muavenetiyle odasına çıkardım. Sonra arabayı savarak, yaya yürümeğe başladım. Yürürken başımda bir ağırlık, vücudumda bir takatsizlik duyuyordum. Biraz hâlî sokaklara saptıkça bir ıztıraptan bükülmüş boyunları, boğuk, kısık sesleriyle teklif-i refakat eden şeb-gerdan-ı felâketten birkaç kızın birkaç sene evvel süslü addolunan elbiselerinin uzun etekleri kaldırımların muzahrafatını süpürüyordu. Ummanın ürpermesi demek olan bir rüzgâra karşı hararet içinde kalan başımı kaldırdığım zaman önümde, süslü görünmek için, bilmem hangi sene yaptırılmış, —dekolte ince canfes elbisesi— fena bir öksürüğün tanin-endaz olduğu göğsünü gece yarısından sonra peyda olan serinliğe karşı teşhid etmiş bir zelile-i bî-baht şetmden galiz, illetten müstekreh, iniltiden müessir sadasıyle aşktan, muhabbetten, visalden dem vuruyordu. Yanımda kendisine verilecek en büyük cevab-ı sevab olan birkaç kuruş ufaklık bulunamadığına pek canım sıkılıyordu. Beni biraz takip ettikten sonra bir cevap alamayınca, kadın kendisine oradaki meyhanede bir sıcak şarap içirmekliğimi rica etti; elîm bir fikr-i tedkike tâbi olarak birlikte girdim. Aldığı sıcak şarabın kadehiyle kollarını, ellerini ısıttıktan sonra bana: «Teşekkür ederim!» dedi. Bu kelime-i nezaket şimdiye kadar kimsede bu kadar elîm bir tesir hâ-

sıl etmemiştir sanırım. Bu teessüre, bu hitaba karşı firar eder gibi kapıdan çıkarak bir müddet sonra şu gördüğüm hallerden kalbimde bir sıklet, ruhumda bir ıztırap olduğu halde yatağa girdim... O geceyi kâbuslar içinde geçirdim.

***

O günlerde muhibbimi evine gidip sordukça, yatakta fakat iyileşmekte olduğunu haber alıyordum. Büyük kederleri biraz kendi haline bırakmalı. Beş hafta sonra gidip doğru odasına çıktım. Evin eşyası toplanmış, kendi de arkasına bir ince caket giymiş, kitaplarını sandığa yerleştiriyordu. O galeyan bitmiş, o âlâm ve ıztırap sükûnet bulmuştu. Hali gayet sâkit, fakat rengi gayet uçuktu. Odada ikimiz yalnız kalınca bu hazırlığın sebebini anlamak istedim: «Memuriyetimden istifa ettim, memleketime avdet ediyorum» dedi. Bu kadar metanetle bir karar-ı kat'i ittihaz eden gence ne denilebilir? Şu kadar ki aramızdaki mahremiyet-i ülfete istinaden «o geceki halin ne idi?» diye sordum: Âlâm-ı şebabetin en sadelerinden addolunacak kadar basit, fakat sadamat-ı muhabbetin en elîmleri sırasına geçecek derecede hüzn-engiz olan vak'a-i kalbiyesini musavvir olan varakparesini işte aynen dercediyorum :

«Londra'ya gelmeden iki sene evvel darülfünundan çıkarak, bir müddetten beri İtalya'da ihtiyar-ı ikamet eden pederimle mülâki olmak üzere Roma'ya gitmiştim. Ah! O seyahat, eyyam-ı hoş-güzar-ı şebabetin hayata refakat eden hâtırat-ı ulviyesindendir. Viyana'dan çıktıktan sonra Tirol tarîkini tayyediyorduk. Şimendiferin penceresinden dağlar, lac'lar, ovalar bir rüyâ-yı seriü'z-zeval gibi geçiyordu. Katarın tevakkuf ettiği zamandan istifade ile manzara-i tabiata arz-ı hayret ü meftuniyet ederdim. Silsile-i cibalin şevahikine doğru itilâ eden nazarım semada gayet açık, gayet nazik bir penbelik içinde rehin-i zeval olan gündüzün —o azîm dağların eteklerindeki mai lac'ların üzerinde, bir tarafı biraz ıslanmış bir penbe tül gibi— nazenin bir nesim ile ihtizaz ettiğini görüyordu. Bî-tab ü hab-ı muhabbet olan çeşman-ı lâciverdî gibi baygın, sâkit bir halde duran gölün sularından dağların zalam-ı amîki, ovaların mesafe-i durâduru içinde kaybolmağa başlayan şems-i mütegâribin ziyasına karşı sükûnet içinde tebahhur eden hafif ve şeffaf sisler, o sema-paye dağların eteklerinden sessiz sessiz gözyaşları dökerek aheste-rev-i güzer oluyorlardı. Lac'ların üzerinde uçuşan birçok kırlangıçlar, yalnız râkid suların üzerinde kalan gündüzün ziyasını içerek kanatlarında, gagalarında birer damla inci olduğu halde karşı tarafta yeşil bir zulmet teşkil eden çam

ağaçlarının fevkinde şua-ı gurubun tutuşturduğu bir kâşâne-i asr-âşiyânenin etrafında keskin, müteneffiz dağdan gelen gayet hafif bir su akıntısı gibi etrafıma dökülüyordu.

Dağlardan kuş nağmeleriyle karışık olarak dökülen bir rüzgâr, dakika geçtikçe rengini değiştiren gurubun açık altın sarısı şuaına mai billurdan bir ayna gibi mün'akis olan lac, bulutlarla beraber uçuşan kara kuşların tâ karşıdaki ufuklara doğru uzaklaşıp küçük bir nokta-i ziya gibi kalmaları, hep bana o vakte kadar hiç hatırlamadığım birtakım hâtıratı ihtar ediyordu. Bu nasıl şey? Acaba bendeki gönül bir zaman yaşamış, bir devr-i safa vü ibtilâ geçirmiş miydi? Üzerinde, uzaktan uzağa acısını duyduğum ve kimin eliyle olduğunu hatırlayamadığım yaralar da var!.. Gönlümde bir aşk ve alâka hissediyordum, fakat kime? Bana öyle geliyordu ki, karşıdaki kâşânenin çam ormanlarına nâzır olup ağaçların tesiriyle yeşil renkte giren güneşin ziyasına medhal bir pencereden iki yüz sene evvel sevdiğim güzel tebessüm-nüma-yı zuhur olacak!

Velhâsıl bütün bu manzara-i tabiat bende meçhul, anlaşılmaz, mensub-ı nisa birtakım hissiyat-ı bî-intihaya sebep oluyordu. Gök sevda, lac bir kız, şems-i gāribin etrafındaki bulutlar gîsu-yı zer-tar idi. Bir hal-i istiğrak ve bihûşî ile bilâ-ihtiyar gül rengindeki semaya, «seni can ü dilden seviyorum!» diyordum. Sen!.. O sen! Kim? Bilmiyordum.

Şimendifer bulunduğumuz yerden dağlara doğru çıkıyor, gece gökten zemine iniyordu. Kesif bir surette inen bu siyah gecenin âmâkına doğru ilerliyerek tabakat-ı havada derece derece yükseldikçe şiddetli bir soğuk hissediyorduk. Bilmem ne kadar vakit geçti. Çok değildi; bembeyaz bir gecenin içine girdik. Köyler, ovalar tekmil kar içinde olduğu gibi lâyenkatı yağan kar taneleri o kadar büyük, birbirine o kadar mülâsık idi ki, gökten zemine gayet azîm bir beyaz perde salıverilmiş sanılırdı. Etrafımda: «Kar pek ziyade! Böyle devam ederse şimendifer yolda kalacak!.. Zannetmem!.. Acaba bu geceyi bir köyde mi geçireceğiz!.. Dağ başları böyledir. Cenuba doğru gidiyoruz. İndikçe belki bahar bulacağız!.. Her halde kar pek ziyade...» gibi havf ve telaş ifade eden sözler deveran ettiği halde, yol yorgunluğuyle derin bir uykuya dalmışım. Merkez-i hayat olan beynin rahatı, vücudun sıhhati için elzem olan rüyasız bir uykudan uyandığım vakit soğuktan, kardan eser kalmamış; berf-pûş olan ovalar, köyler şimdi revnak-efza bir güneşle tenvir olunmuş; dallarından karlar dökülen eşcara bedel burada portakal ağaçları çiçek açmış idi. Meğer bir müddet-i kalîle zarfında ekālim-i bâridedeп ekālim-i mutedileye geçerek İtalya'ya gelmişiz. Seması erbab-ı zeminin mesiresi olan İtalya'yı bir hayal-i bî-karar gibi, iradem, ihtiyarım, ümid

ve âmâlim bir dest-i meçhul-i istikbalde olarak güzer ile âsâr-ı a'sar-ı sâlifenin panoraması olan Roma'ya vâsıl oldum.

Pederimi, validemin vefatından sonra bir dakika yanından ayırmak istemediği hemşiremi görmek için hiç bir yere bakmayarak telâş ve heyecan ile ikametgâhlarına şitab ettim. Küçük elçilikle hemen her payitahtta bulunarak altmış yaşına geldikten ve bâ-husus validemin vefatından sonra tekaüdünü icra ettiren pederimin Roma'da ihtiyar-ı ikamet ederek tarihin zılâl-i zalamı arasında görünmez hale gelen bazı serair-i tarihiyeyi tedkik için antikalar toplamaktan ve ömrünü o meslekte geçirdiği cihetle umur-ı siyasiyeden başka mâ-bih-il-iştigali yoktu. Sâkit, amîk, müteneffiz gözlerini bazen iki bin senelik bir taş parçasına atfederek günler, haftalar, aylarca bakar ve hiç sükûnetine halel getirmezdi. Fakat umur-ı siyasiyede Pitt'den, Metternich'den, Cavour'dan kemal-i galeyan ü heyecan ile bahsederdi.

Pederim cihanın bugünkü halinden bîzar olduğundan ümem-i sâlifenin arasında yaşamak için Roma'da ihtiyar-ı uzlet etmişti. Mâlik olduğu bir şey maziye tahavvül ederse geriye avdet ederek imkânın müsaadesi derecesinde onunla yaşamak iştiyakından, umur-ı siyasiyeye olan iptilâsından velhâsıl bu fikir ve meslek mukteziyatından idi ki, hemşiremin zaman-ı teehhülü geldiği halde bir hod-endişî-i pirî ile yanından ayırmazdı. Benim için de ahibba-yı kadimesine yazarak Londra sefareti kitabetini istihsal etmişti.

Hemşiremle her şeyden ve bittabi İtalya'dan bahsediyorduk. O musahabedeki hissiyatımı gizleyemem! En hafif nesim ile ihtizaz eden, gül gibi en küçük teessürle titreyen incecik dudaklar, bana o azîm, o hunhar Romalıları anlatıyor ve «Roma'nın âsâr-ı âliyesine dair küçük bir fikir hasıl etmek, biraz bir şey söylemek lâ-akall birkaç sene ikamete mütevakkıftır» diyordu. Sonra Roma'nın mecalisinden, şebanelerinden bahsettiği zaman kendilerinin dahil-i daire-i ülfeti olan İngiltere küberâ-yı asaletinden bir aileye —Londra'ya gideceğim cihetle— beni takdim edeceğini söyledi. Vusûlümün sabahı tahribat-ı zamana rağmen pâ-ber-cây-ı bekâ olan, Roma'yı gezmeğe çıktık. Ne söylemeli?.. Kapitol, Kayserlerin sarayı, Vatikan, Colisée, Michel-Ange, Rafaël gibi senelerce tedkik ve tedrrüse mütevakkıf mevzular yanıbaşımızda. Seksen bin temâşâgerânını istiab eden Colisée. Taşlarının her biri büyük bir kavmin dest-i kuvvet ü kudretiyle konulmuş ve oyulmuş, iki bin seneden beri evc-i sermediyette şule-nisar olan güneşin ziyası ancak bir iki tarafını soldurmuş, en müdhiş zelzeleler bazı cihetlerini yıkmışsa da şekl-i deha-nümâsına, heyet-i mecmuasına halel vermemiş. Denilebilir ki, Romalılar yalnız bütün

cihanı değil, biraz da zamanı zapt ve teshir etmişler. Kiliselerinin birinde mevzu' Hazret-i Musa'nın heykeline arz-ı hayret ü meftuniyet ettik. Bu heykelin enzar-ı âliyesine karşı insanın raşedar-ı hürmet ü mehabet olmaması mümkün değildir. Bu eserini itmam ettikten ve karşısına geçip baktıktan sonra Michel-Ange elindeki çekici dizine vurarak «söyle artık!..» demiş. Müessire itmam-ı eser-i harikadan sonra gelen şevk ve galeyan temâşâ-yı kemaliyle hayran olan insanda da nümayan olduğu cihetle: «Buna söylememek de yakışmaz!..» demekte bî-ihtiyar kalıyor.

Sathî bir temâşâ suretiyle güzar eden bu birkaç günden sonra idi ki pederim yukarıda bahsettiğim İngiliz ailesini akşam taamına davet etti. Peder, valide, bir de kerimeden ibaret olan bu ailenin med'uv bulunduğu akşam sofrada altı kişiden ibaret olduğumuz cihetle daire-i ülfet bir suret-i mahremiyet kesbetmişti. Yanımda oturan kerimeleri Miss A... bittabi ekser benimle konuşuyordu. Âsâr-ı âliye ve kemalât-ı mimariyesinin hayranı olduğumuz memleketten bahsolundukça peder-i aile olan Sir A... diyordu ki: «Roma'yı görmek, tedkik etmek isteyenler tacil-i hareket ve tesri-i ziyaret etmelidir. Zira külle yevm tekessür eden inşaat-ı cedide şehri memalik-i muasırîn idâdına idhal etmektedir». Ben de başımı döndürerek yanımdaki Miss A... ya: «Vâkıa pek yazık!» diyordum. Benim biraz gülünç olan bu ah ü vah-ı müştekiyâneme, altın renginde saçları, penbe rengi, beyaz atlas gibi revnak-efza kolları, göğsüyle ruh için bir donanma, bir şehrayin-i hüsn ü ân icra ederek kıvılcımları kalbin içine dökülen bu âfet, çehresini tenvir eden lâcivert gözleriyle bana tebessüm ediyordu. Doğrusu bu güzel İngiliz kızı, Londra'nın Hyde Park'ını, amazonlarını, şebânelerini, balolarını, mecâmi-i küberâya mensup olan bu türlü genç kızlara mahsus bir aşk ve şevk ile bütün âsâr-ı âliye-i sâlifeye tercih ediyor ve taam da nihayete varıyordu ki Lady A... İngiliz mukteziyat-ı tabiatından bulunan mehabet ve azamet-pesentlik sevkiyle üç gece sonra mehtaptan bil-istifade Colisée'ye gitmekliğimizi teklif etti. Bu teklif-i latif hepimiz tarafından kemal-i şükr ve minnetle kabul olundu.

Mev'id-i telâki olarak tayin olunan gece hep birlikte Colisée'ye dahil olduksa da herkes birer tarafa ayrılarak ben bir taşın üzerinde, büyük bir medeniyetin bütün bir kavmin münkalib-i türab olduğu o medfenin bir köşesinde yalnız başıma kaldım. Ufkun üzerinde yükselen ayın ziyası bin sekiz yüz seneden beri yerinden kımıldamayarak hareketsiz duran taşların üstünden ve bazılarının arasından dökülerek müdhiş, musibet-engiz bir halde insan etiyle beslenen arslanların dairelerine kadar nüfuz ediyordu. İnsan paralamak için hücum eden canavarların sayhalarına karışmış hunhar bir kavmin kahkahaları edvar-ı sâlifeyi güzar ile

kulaklarıma aksediyor sandığım zamanda, Miss A... ın uzaktan bana doğru geldiğini seçtim. Ben hiç bu kadar ulvî bir tezad, bu kadar ulvî bir tesadüf görmedim! Yanıma geldiği zaman bir şelâle-i müzehheb gibi bazı tarafları dökülmüş gîsu-yı zer-tarına ayın donuk gümüş rengindeki ziyası aksederek etrafa serpiliyor ve hattâ uçlarından damla damla dûş-ı nâzına, penbe çehresine dökülüyordu. Ayın ziyası ruh için bir meş'al, kalb için bir gündüz olduğundan mıdır? Aşk ve iptilâya sebep oluyor. Hüviyet-i insaniyede hâbide olan hiss-i ibtilânın çeşman-ı hüsn-âşinası ay aydınlığına karşı açılıyor. Bana alâka ettiren, sevdiren, işte o aydı. O güzelleştiriyor, okşuyor, öpüyor; gayet gizli, ebedî hatırdan çıkmayacak bir şeyler söyleyerek insanın âgûşuna giriyor.

Yanıma geldiği zaman gülerek bana diyordu ki: «Yeter artık bu hayal! Yeter artık bu istiğrak! Vakit geldi. Gidiyoruz...»

Hepimiz avdet ettik. «O gece» zihnimde Roma gibi kesb-i ebediyet etti. İki gün sonra idi ki, şimendiferle şimale doğru gidiyordum. Can ü dilden seviyordum. İnsan sevdiğinden uzaklaştıkça en küçük şeyler, en ehemmiyetsiz haller birer vukuat-ı mühimme sırasına geçiyor. En lâkaydane bir bakışın, en hafif bir tebessümün ne büyük mânâları var. Sevdiğinden uzaklaşmak için atılan her adımda insan sevdiğine daha ziyade yaklaşıyor. Gezmeğe mi çıktı acaba?.. Uyuyor mu şimdi?.. Yorgun, mecalsiz bir halde şimendiferin bir köşesinde onu düşünüyordum. Şimdi câme-hab-ı ârâmına çekilmişse kimi düşünüyor?.. Beni bir an olsun düşünmez mi? Ah ne kadar masum, ne kadar masum!

Herhalde onu muasırîne mahsus kıskanmalar, ihtirazlar, şüphelerle memlu bir aşk ile değil, kurun-ı vustanın merdan-ı dilâveranına has olan emin, âli, masum bir muhabbetle seviyordum. Acaba Roma'da, ümem-i sâlifenin zî-hayat olan âsâr-ı bakıyyesi arasında alâka ettiğim için mi kendisini maziye mahsus bir muhabbetle seviyorum?.. «Yeter artık bu hayal! Yeter artık bu istiğrak!» sözlerini söyleyen sadası, bir umman-ı bîpayan-ı hayalin —âlem-i aşk ü muhabbetin ufuklardan ibaret olan— sevâhil-i nilgûnuna dökülen hafif dalgaları gibi uzaktan uzağa bir aheng-i semavî ile ruhuma nağmesaz olurken yüzümü çevirerek içinde yalnız bulunduğum vagonun bir köşesinde, pencerenin yanında sevdiğimin, ilk tesadüf ettiğim surette oturduğunu gördüm. Vagondaki sönük kandilin titreyen ziyası şüpheler içinde vücudunu güzar ediyor; hattâ o esnada bir gül gibi inkişaf eden şafağın âfâk-ı duradur üzerindeki elvan-ı envarı vücudundan görülüyordu. Hayal-i bî-vücudu, şekl-i şeffafı seherin penbe sislerinden teşekkül ve terekküp etmiş gibi idi. O cisimden baktıkça her şey gül renginde, nur-ı hayat içinde meşhud oluyor, hattâ zihninden geçen her fikir, kalbinde peyda olan her his gözle görülüyordu.

Birdenbire: «Beş dakikadan beri sizi bekliyorum?» diye bağıran biletçinin sada-yı haşini ile başımı kaldırarak biletimi verdim. Gözlerimi uğuşturarak :

— Neredeyiz?

Diye sordum.

— Paris'e geliyoruz.

Teessürat-ı kalbiyemi biraz teskin ile çeşman-ı hayalat-ı beynimi etrafıma atfettim, vagonda yalnız başıma idim. Sabahtan, filandan eser yok. Gece yarısını iki saat geçiyordu ki şimendifer heva-yı nesimîyi yırtan o keskin düdük sadasıyle şimalin donmuş sislerinin arasına ve gayet rutubetli bir siyah gecenin âmâkına doğru sokulup gidiyordu.

Mevcudiyetimin, kendimin âmâk-ı serairi içinde büsbütün kaybolup gitmiş idim ki Calais'den ayrılan vapurun güvertesinde başımı kaldırdığım zaman sisler ile mestur olan İngiltere, bir siyah nokta gibi karşıki ufukta ihtizaz ediyordu. İşte benim bütün istikbalim orada idi.

Londra'ya sabahleyin girdim; sema yok, siyah bir gök evlerin bacalarına kadar inmiş, o bacalardan çıkan dumanların gittiği yer görünmüyor. Hava yok, insan yeşile mâil kesif sisleri teneffüs ediyor.

Yerleşmek, memleketin ahlâk ve âdâtına biraz alışmakla geçen bir ay sonra «acaba geldiler mi?..» diye tereddüt ve halecan ile Sir A... ın evine gittim. Kapının önünde, geçen âhad-ı nasa bir nazar-ı istihfaf ile bakan, kibar ailelere hizmetle meluf bir uşağa :

— Sir ve Lady A... geldiler mi?

Diye sordum.

— Evvelki akşam! Buyurun, dedi.

İfrat-ı memnuniyet kedere benziyor... Delâlet ettiği salona nasıl amîk bir teessür, nasıl şedid bir halecan ile çıktım! Beş-on dakika intizardan sonra salona ilk gelen kimdi bilseniz?.. O! Tebessümüyle dürernisar, hal ve tavrıyle lutf-şiar, nur-ı lâciverdî-i nazarıyle hayat-nevaz.. Salona girer girmez kendimi bilmez bir halde kalktım. Birkaç söz söylemek için efradından bulunduğum mecâmi-i küberada gülünç olacak halecan ve teessürüme bir türlü galebe edemiyordum. Şurası o an-ı galeyanımda bile nazar-ı dikkatimden dur olmamıştı ki pek güzel, pek nazik, pek mültefit.. Fakat kendinde teessürden eser olmadığı gibi kalbte hasıl ettiği halecanlardan da bî-haber görünüyordu. Elbet! Gül renginde bir bahar sabahı penbe nurunun gönüllerimizde hasıl ettiği teessürat-ı letafetten, gece yarıları göllerin üzerinde icra-yı ayin-i sevda eden ayın şuaı ruhlarımızda hasıl ettiği galeyandan haberdar veya müteessir midir?

— Londra'yı güzel buldunuz mu?

— Umduğumdan pek ziyade.

— Başka yerde görülmeyecek kadar büyük ağaçlarla müzeyyen parkları beğendiniz?

— Ruh-perver!

— Ben İtalya'nın mai semasını, latif havasını unutamam.

— Gözlerin mailiği, tebessümlerin revnakı gönüllerde bir güneş iş'aline kâfidir.

— Müdahin!

— Hayır, meftun!

Bu anda salonun kapısından Lady... İngiliz milletine ve bâ-husus kübera-yı asaletine has bir tavr-ı asalet ü nezaketle içeri girerek; kocasının dışarı çıktığı için akşam avdette de beni göremediğine teessüf edeceğini, kendilerini unutmayarak geldiğime müteşekkir olduğunu, bundan sonra da sık sık gelmekliğimi —insanı minnetdar-ı nezaket edecek bir surette— rica ve beyan ettiğinden biraz müddet geçmişti ki, Londra'nın, etrafındaki küçük küçük evleriyle bitmek bilmez yollarından geçerek apartmanıma avdet ettim. O zaman hal ve tavırları, libas ve kıyafetleri ile Londra'yı tezyin eden erbab-ı asalet ü servetin memerri olan ve pişgâhı şimalin muğber iklimini yeşillikleriyle ve birtakım hayalat-ı leyliye gibi mestur oldukları sislerin bazı cihetlerinden dalları gözüken büyük ağaçlarıyle tadil eden Regents Park'ın karşısındaki Piccadilly'deki Half Moon Street'te oturuyordum. Bir akşam bu apartmana girdiğim zaman bir mektup buldum. Hal ve şanı ve zarafet ve letafetiyle cemiyetin en büyük tabakasından, asalet ve necabetin en ulvî, en dil-rüba bir sahab-ı gülgûnundan düştüğü yazısız olarak üzerinden okunabilirdi. Bu zarif, bu güzel mektup kimden olduğunu tahayyül ediniz? Ondan!.. Mektubu açamıyordum. Bu kadar nezakete, inceliğe, zarafete karşı haşin ve şedid olmamalı diyordum. Bana söylediğini, teklif ettiğini bilseniz?.. Bir hafta sonra İngiltere'nin bir köyüne davetli olduklarını ve benim için de bir davet-name istihsal ve irsal ettiklerini iş'ar ediyorlardı.

Söylemeğe hacet yok ki tam vaktinde orada idim. Ne güzel bu İngiltere köyleri!.. Med'uv olduğum bu kasr-ı latifin pişgâhında İngiliz usulü üzere yapılmış güzel bir bahçenin nihayetindeki mesafeyi azîm ağaçlar, gayet koyu yeşil bir boya ile telvin ve tersim ettiği gibi o tatlı rengin arasından görünen ve akşamın sükûneti içinde hareketsiz duran köy Thames'dan ayrılmış bir küçük nehir ile kesb-i taravet ediyor ve büsbütün sönmek üzere bulunan uçuk renkli gündüzün azva-ı hadrası ağaçların üzerinden dökülerek nehrin bir gûşe-i bî-kararına iltica ediyordu. Bu köyün tenhayi-i sahraîsini bir kilisenin fasıladar olan çanı, uzak-

tan geçen bir şimendiferin düdüğü ihlâl ediyordu. Ben vasıl olduğum zaman çayırların üzerinde azîm bir meşe ağacının altında Lawn tennis oynanıyordu. Mebzuliyetten midir, nedir? çayırların üzerinde yürümek bu memlekette görülür. Hiç bir çayırın medhalinde «buradan geçmek memnudur!» tenbihnamesi okunmaz. Dahil olduğum bu oyunda topu alıp kendisine vermek için ikide birde sevdiğimin ayağına eğilmekte bulduğum zevk ve lezzeti her türlü itilâya tercih ederdim. Akşam saat sekizde hep sofrada toplandık. Gayet müntehab, gayet şık bir cemiyet! Mübahase ve mükâlemeler başladı: Atlar, arabalar, cemiyetler, balolar! Sol tarafımda oturan Cambridge'den çıkmış bir genç kayık yarışında kaç kere birinciliği kazandığını nehrin akıntılarına, küreklerinin şekillerine kadar tafsilat vererek, hattâ birinci çıktığı bir yarışta kullanmış olduğu bir küreği yarışın tarihini ve kendi ismini hakkettirip odasına talik eylediğini hamakat-ı zarafet ve şıklığın hezeyanları arasında bana nakl ve hikâye ediyordu. Bu sportmenler mükâlemeyi ava intikal ettirdiler. Av... Başka bir söz yok. Şampanya dalgalarıyle galeyan eden bu av mükâlemesinin cereyanı bir nehr-i huruşan gibi durmak, bitmek bilmiyordu. Sofranın karşısında mevkî-i şerefi işgal eden bir lord epeyce yaşlı olduğu halde, çehresindeki hutut bir inhitat-ı şebabet göstermiyor; bilâkis geniş olan çehresinde, küçük, yeşil, her tarafa mün'atıf gözleri hayat ile mâlâmâl olarak kalın çenesinin üzerinde uçları biraz yukarı kalkık ağzı metanet-i mesleğini, her şeyde azm ü cezmini söylüyordu. En kahraman, en şanlı bir avcı!.. Rusya'da iki büyük ayı. Hindistan'da üç büyük kaplan, Afrika'da bir büyük arslan vurmuş! Şahlanmış ayının üzerine doğru gittiği zaman, sağ kolundan aldığı bir yara en büyük nişane-i iftiharı idi. Azîm bir filin üzerinde etrafındaki Hintlilerle bir kaplan yuvasına takarrübünü o kadar azamet ve metanetle beraber ürpererek naklediyordu. Bir gün Afrika'da, yakıcı güneşin, kuru bir göğün altında, âsâr-ı hayatın kül olduğu bir toprağın üzerinde deve ile giderken, birdenbire gök gürlemesine müşabih bir tarraka-i hevl-engiz işitmiş, sahrayı inleten bu ses bilmem ne kadar uzak bir mesafeden, yelesi ürpermiş, ucu püsküllü kuyruğu havaya doğru kalkmış, yerlilerin hikâyesine nazaran yuvasında bulamadığı yavrusunu aramak için yıldırım sür'atinde geçen bir arslanın sayhası imiş. Afrikalılar o arslanın akşam üzeri yine aynı mevkiden geçeceğini haber vermişler. Güzergâhında kendine küçük istihkâm gibi bir siper yaparak tam akşam üzeri, dedikleri vakit, yavrusu ağzında olarak yavaş yavaş avdet eden ve arasıra başını kaldırıp bir tavr-ı muzafferiyetle cevelangâh-ı satveti olan beyabana atf-ı nazar-ı hâkimane eyleyen arslan, hizaya gelince, elindeki dünyanın en mükemmel tüfengi birdenbire arka arkaya ateş ederek arslanı devirmiş.

Penbe atlas gibi dekolteleriyle mai gözlerini açıp bilmem kaçıncı defa olarak bu hikâyeyi dinleyen İngiliz kızlarının o dakikadaki hayret ve meftuniyetlerine bir had ve nihayet tasavvur olunamazdı.

Bana gelince: Hind'in büyük kaplanlarının İngiliz avcılarına, Afrika'nın bütün arslanlarını Tartarin de Tarascon'a bahşettim. Bence en mühim olan şey, Miss A... ile yarın öğleden akşama kadar atlarla edeceğimiz seyr ü sefer-i âşıkaneye dair verdiğimiz karar idi. Bahçede bulunmak için, beraber gezmeğe gitmek için, bir pencereden bakmak için, yarın dörtte yolda tesadüf ettiği zaman kendisine tebessüm etmek için teessürler, halecanlarla verilen kararlar şebabetin ve belki bütün hayatın vakayi-i mühimmesindendir.

***

Öğleden bir saat sonra idi ki ikimiz de atlarla iki dağ arasındaki bir vadiden sür'atle geçiyorduk. Şehirlerde heyet-i içtimaiyenin içinden, o her adımda insanın bahtiyarlığıyle müsademe, her sözde ümidiyle mücadele, her tarafta hayal-i bî-misalini duçar-ı iğbirar eden mükâbereden kurtularak bunların kâffesinden âzâde olan tabiatın safha-i ebediyesinde, köylerden, ağaçlardan, sulardan, ziyadan müteşekkil mevâki-i latifenin geçtiğini görerek ilerliyorduk. Muhibb-i muhal olan gönlüm istiyordu ki bu tenezzüh-i âşıkane hiç nihayet bulmasın, sevdiğimle hem-inan-ı ittifak olarak köylerin arasından, ormanların içinden, dağların üstünden ebedî olarak böyle geçelim. Garip bir kinaye-i kader! İnsanın bahtiyarlığını ihlâl edecek daima bir cihet vardır. Lord He... nin av hikâyeleri kulağımda bir arslanın sayhası gibi muttasıl tanîn-endaz-ı dehşet oluyordu. İçimde bir şey doğuyordu; o şeyde kaplanın bakışından daha musibet-engiz bir câzibe vardı. Bununla beraber biz muttasıl nişanlanmaktan, izdivaçtan, muhabbetin ebediyetinden bahsediyorduk ki, pişgâh-ı iştiyak ü istiğrakımızda birdenbire içinde küre-i şemsin batmak üzere olduğu umman-ı bî-payan zuhur etti. Al bir kürenin mütemevviç bir cihan-ı lâciverdî içine sukutunu seyrederken, aramızda tarif olunamayan dakikalar geçiyordu. Gözleri şule-nisar-ı arzu, dudakları bir buse-i âşıkaneye tahassüründen âteşin bir renkte olduğu halde yavaş yavaş bana doğru eğilerek —bilmem nasıl oldu!..— dudak dudağa geldik. Bu busede bütün mevcudiyetim maddiyattan tecerrütle sâhilinden yükselerek bir sehab-ı behiştîye peyveste olan buhar gibi onun hüviyet-i latifesine münkalib oluyordu.

***

Akşam köye avdet ettik. O gece geçirdiğim ömrü garbın hikâyeleri, şarkın efsaneleri, Yunanın esâtiri bile nakl ve tasvir edemez. Bu bir gece, bakiye-i ömrümü hesap ve ihzar, suret-i güzerânını tayin, esbab ve levâzımını tehiyye ile onun bâis-i devamı olan sevdiğimin en küçük hevesâtını icraya münhasırdı. Bu mülâhazat arasında bana bir fikir elem veriyor, karar ve ihtiyarımı selbeyliyordu. İki üç gün sonra nişanlanmak, iki üç ay sonra evlenmek musammem olduğu halde aramızdaki münasebette anlayamadığım bir şeyin eksikliğini —aza-yı vücudumdan birisinin noksanı gibi— hissediyordum. Revâbıt-ı hafiye-i ruhiyeden bir şeyin noksanından hâsıl olan âlâm-ı kalbiyeyi en büyük lutuflar, en ateşli nevazişler teskin ve tadil edemez. Bununla beraber Roma'da Colisée'de sevişmeyi, İngiltere'de ummana karşı öpüşmeyi muhabbetimizin ebediyet ve ulviyeti için bir fal-ı hayr addediyordum. İşte onun için diyordum ki, âsâr-ı sâlifede yaşayarak geçirdiği edvar-ı hayatın serâir-i hâtıratını bana arasıra ima eden bir gönlüm var. Ah! Modaya mutabık bir gönlüm olsaydı, at yarışlarını, sandal müsabakalarını, süvariliği, klübde kumarı, her türlü avı, yumruk talimini, karada dört atlı araba, denizde yat, balolarda kotyon kullanmasını sever ve elbette o zaman istediğimden ziyade sevilirdim.

Sabahleyin uyanıp da bahçeye çıktığım zaman bu gâileler, bu fikirler gecenin zalamı ile beraber mahvolarak hayalin, şebabın tenvir ettiği zihnim, ötesinde berisinde sevdalar, muhabbetler şule-nisar olur, saf, şeffaf bir bahar sabahı gibi idi. Etrafımda renkli renkli çiçekler, başımın üstünde parlak parlak ümitler uçuştukça kehkeşanın arasında yürüyorum sanırdım. Ayaklarım bilâ-ihtiyar bahçede gayet gizli, gayet izbe bir yolu takibe başladı. Bu güzergâh-ı muhabbette biraz ilerledikten sonra tesadüf ettiğim üç basamaklı bir merdivenden indim. Orada çiçeklerle, salkımlarla örtülmüş bir kameriyenin medhalini biraz aradıktan sonra içerisine bakar bakmaz, ah ne gördüm!.. Sevdiğim, nişanlım A... o kaplan avcısının kucağına yatarak dudak dudağa gelmiş ve ikisi de beni görmeyecek kadar kendilerinden geçmişti!.. Hücum etmek üzere sinmiş, hazırlanmış bir azîm kaplanın önünde bulunan bir adamı düşünüz! Belki o zaman bulunduğum hale dair bir fikir hâsıl edebilirsiniz. O anda mahvolduğumu hissettim. Bilmem nasıl oldu da kendime gelerek hemen odama avdetle çantamı hazırladım. Birdenbire hastalandığımdan bahsederek sahibetü'l-beytten istîzan ile Londra'ya avdet ettim. Şimdi ise bakıyye-i ömrümü cihanın en münzevi bir köşesinde geçirmek üzere ebedî olarak hayata veda ediyorum».

***

Bu Miss A... yı uzaktan uzağa görmüş, tanımıştım. İki gün sonra muhibb-i muhlisimi şimendifer mevkifinde teşyi ederek o gece davetli olduğum baloya gittim. Hüzn-engiz bir tesadüf. Miss A... orada idi. Cemiyetin en yakışıklı, en zarif bir zabitinin kolları arasında, ruh-perver bir musikinin verdiği şevk ile çiçekler, nurlar içinde tebessüm-nisar-ı bahtiyarî olarak raksediyordu!..

Rumuzü'l-edeb, İstanbul 1316/1898, s. 177-210*.

ÇOCUKLARA DAİR'den

Bir akşam üzeri çalışmak için odama girdim. Ne göreyim? Yırtılmadık müsvedde, parçalanmadık kitap, devrilmedik hokka kalmamış. Bu odadan kimlerin geçtiğini ve bu âsâr-ı tahribde kimlerin izleri olduğunu anladım. Herbert Spencer'in hakkı yok mu şimdi? Bu hunharların devirdikleri hokkadan kırmızı frenk mürekkebi o güzide kitaplardaki efkâr-ı zî-hayatın hûn-ı mazlumu gibi sahifelerin üstünden, satırların aralarından damla damla yere dökülüyordu. Kaplarına sığmayan neşe ve telâşlarıyle bahçeye gitmek için birbirlerini kovalayarak, iterek çıkarken açık bıraktıkları kapıdan, orada bir çiçeğin sukûtuyle veya bir kelebeğin takibi ile hasıl olan kahkahaları, âvâze-i şamataları bulunduğum yere aksediyordu. Bu kaygısız, bu âzâde-i gavâil olan çocuklar bahçede bağrışarak oynuyorlardı. Gidip uzaktan, lepiska, sarı, mai, penbe renkleriyle bahçenin bir gûşe-i zümrüdînînde, çiçeklerin arasında kemal-i heyecan ile nebean eden insaniyeti seyrettim.

Bu seyran esnasında, koşarken dûş-ı nazeninlerinde dalgalanan saçlarıyle, o kırmızı dudaklarının üzerinde parlayan taze vü ter tebessümleriyle bahçeden bir nesim-i bahar gibi bana doğru geliyorlardı.

Avrupa'nın terbiye-i etfalde en itina ettiği şey, çocukları büyüklerle mümkün olduğu kadar görüştürmemektir. Ben ise bu usule rağmen en küçük bir fırsattan bil-istifade aralarına girerdim. Bunlar içinde bir gül gibi inkişaf eden o kahkahalar ne kadar ağlayan gönüllere deva-sâz olmuştur.

Çocuklarım! Diğer tarafta sinnen akranınız olanlar vardır ki, onlar gülmeyi bilmezler. Dört-beş senelik vücutlarının üzerindeki çehreleri solmuş, ihtiyarlamış. Daha başlangıcında kendilerine bâr-ı ıztırab olmuş hayatı önlerinde korkunç bir uçurum gibi görürler. Ne vücutlarını ısıtacak

---

İlk neşri: *Servet-i fünun*, nr. 296-298, 31 Teşrin-i evvel 1312/12 Kasım 1896 - 14 Teşrin-i sani 1312/24 Kasım 1896, s. 155-157, 172-174, 182-185.

bir soba ateşi, ne ruhlarına hararet-i hayat verecek valide tebessümleri vardır. Düşününüz! Bir oyuncakları bile yoktur. Takarrüp eden bayramda, koyunlarında bir bebek, ellerinde yeni bir elbise olduğu halde gelecek pederleri, valideleri olmayan, bütün gece uyuyamayarak sabaha kadar boş yere bekleyen yetim çocukları düşünelim.

İkdam, nr. 1643, 3 Şubat 1899

1901 e AİT BİR HÂTIRA

Bu tarihte İstanbul'u
Benzetse onu hatâ değildi
Bir kimse görüp de ârifâne
Zincirde inleyen esîrin
Koyundaki tıfl-ı nâtüvana

İstanbul, mün'atıf olduğu hassas kalbleri teshir eden o güzel gözleri dehşetten büyümüş, saçları ürpermiş, semasından inen amûd-ı nuranîler gibi sîmîn ve nermin kolları zincirle birbirine bağlanarak deniz kenarına konmuş bir âlihe gibiydi.

O zaman kaideyi teyit eden bir-iki müstesna ile nâzırlar polis, valiler polis, sefirler polis, saltanat serâser polisti[1]. Saraylardan başlayarak konaklara, evlere, kulübelere, kitaplardan ibtida ile makalelere, kelimelere, vicdanlara, parıltısı pencerelere akseden şimşek gibi nüfuz eden âteşin enzâr-ı tecessüsü, mukaddesata, kalblere düşen yıldırımlar takip ederdi. O yıldırımlar ne âli zekâlara, ne nâzenin emellere, ne parlak istikballere isabetle târ ü mâr etmişti. Bugünleri hep o gün kırmıştı. Âlâm-ı bî-nihaye ile geçen seneler hep otuz üç sene ertesi idi. İstanbul'da heva-yı nesimî teneffüs olunamaz hale gelmişti. Uzak, pek uzak bir diyar-ı hürriyete hicret etmek istiyordum. Adım adım takip olunduğum halde, bu emele nasıl muvaffak olabilirdim. Hattâ bir akşam hasta olan biraderim Bâki Bey'i görmek için Büyükada'ya gitmek üzere bilet alırken, beni takip eden bir sivil polis : «Emir var, İstanbul surundan dışarı çıkamazsınız» demişti. Aldığım bilet cebimde olduğu halde sâkin-i pürheyecanı olduğum Bâbıali caddesindeki haneye avdet ediyordum. İçinde yürüdüğüm bu leyl-i vâveylde Avrupa'ya gidebilirsem, edeceğim mücadeleyi düşünüyordum. Fakat mümkün mü? Ben Avrupa'ya gitmek istiyorum. Ayaklarıma dolaşacak kadar yakın gelmeğe başlayan takip beni

1 Memleketin hayat ve asayişini temin için mevzu' kanunu tatbik ve icra eden polislere hürmet etmeyen bir milletin kendisine de hürmeti yok demektir. Fakat burada saltanattaki bütün idarelerin vazifelerini terk ile bir zâlime polislik etmesi büsbütün başka bir mânâdır. (Not metne aittir).

pek uzağa, Yemen'e göndermek istiyor. Şark ile garp arasında kalarak vapurların titreyen ruhu olan pusula gibi emvâc-ı hâdisatını tayin edeceği semt-i azîmetini bekliyordum. Bir de Avrupa'ya nasıl gideceğim? Orada nasıl yaşayabileceğim? Bir zaman servet ve sâmânı azîm olan bir pederin refah içinde büyümüş bir mahdumu isem de, şimdi vâ-esefâ ki, her zengin, fakir Türk'ün encâmı gibi ben de esbâb-ı maîşetten âri idim. (Türk'ün parayı istihkar ve hizmetkâr eden efendiliği, o efendiliğini ihlâl edecek maddî ne büyük zararlara, mahrumiyetlere sebep olmuştur). İşte böyle bir ıztırap içindeyken, memuriyeti İzmir'den İstanbul'a tahvil olunan biraderim sâbık Bursa valisi Hasan Bey gelerek meded-res-i hitam oldu. O esnada hükûmet-i Hamidiye, tazyiki pek ziyade teşdid ettiğinden, her kurtulmak teşebbüsü bir mâniaya çarparak kırılıyordu. İbtida müracaat olunan bir İngiliz vapur şirketinin müdürü : «Bizim münasebat-ı hasenede bulunmak istediğimiz zat-ı şevket-simat-ı padişahînin arzusuna muhalif olarak firar etmek isteyen Genç Türkleri vapurlarımıza kabul etmemek için talimat aldık» cevabını verdi. Diğer vapur şirket ve kaptanlarının vapura girmek için teklif ettikleri şerâit hem pek tehlikeli, hem tahammül-fersa idi. Bir tanesinin teklifi, Eyüb'te vapurun kömür alacağı depoda şafakla beraber bulunmak, oradan bir mavunanın içinde kömür çuvallarının arasında vapura, vapurdan da galiba yine kömür çuvalları arasında Cebel-i Tarık'a çıkmak!..

Endülüs fâtihinin huzuruna bu kadar hürmetsizlikle çıkmak yakışmazdı. Yanımda dostum gülerek diyordu ki : «Mücadeleye giden böyle âteşîn fikirli bir adamın kömür çuvalları arasında bulunması vapur için tehlikelidir».

Haile ile mizah birbirine mahrem ve bazen de tev'em oluyor. Bundan sonra bir ay, nereye çıkacağı belli olmayan bir yol aramakla geçti. Bir gün tanıdığım bir zat, bir haftaya kadar Anadolu sevâhilinden gelerek Galata rıhtımından hareketle doğru Marsilya'ya gidecek bir vapura binebileceğimi ve bunun için yüz otuz altın vasıta olanlara, elli altın da kaptana vermek lâzım geldiğini söyledi. Bu teklifi ben kabul ettim. Bu ve sair bütün masrafı da biraderim Hasan Bey tediye etti. Verilen karar bu idi : Vapura hareketten bir gece evvel girmek, Beyoğlu'ndaki Luxembourg gazinosunda sokağa nâzır pencerenin yanında akşam saat sekizde hazır bulunmak, sokakta, yan cebinde bir kırmızı mendil olarak geçecek, evvelce tanıdığım bir kadını uzaktan takip ile o her nereye giderse ve beni her nereye götürürse gitmek! Akşamı vapura, muvaffak olamazsam mahbese gireceğim bir pazartesi gününün sabahı, Şişli'de, su terazisinin karşısındaki evde yatağımdan kalktım. Hava güzel, ay mayıs, mevsim bahardı. Bir müddet sonra aşağıya salona indim.

Açık bir pencerenin yanında yeğenim küçük Samiye piyano çalıyor, bahçede bir-iki bahar kuşu hanendelik ediyor, şark güneşi bunları dinlemek için pencereden içeri giriyordu. Nağmeleri, o giren ziyadan başka bir şey olmayan şarkın bu kuşları, semanın bu çocukları, benim en mahrem aile-i kalbiyemdendir. O çocuğu, bu kuşları bir daha görmemek, işitmemek üzere terkedeceğim bir sabah-ı iftirak! Bir hal-i istiğrakta kaldıktan sonra, birdenbire ayağa kalkarak : «Yolcu yoluna gerek» dedim. Yukarı yatak odasına çıktım. Yanıma en küçük bir çanta bile almamak şerâit-i hicretten idi. Kaydettiğim bazı notları ihtiva eden defteri, birkaç mendil, ütülenmemiş bir-iki yakalık, diş fırçası ile tozunu cebime koydum. Büyük bir seyahate çıkmak için bütün eşyam bundan ibaretti.

Bir aralık refah içinde geçirdiğim mazinin hâtıratı, halin hayalin kalbe dokunan revâbıtı bana «gitme! gitme!» diyorlardı. Bunların hepsini âdeta elimle itiyordum. Aile ile son bir sabah taamı olarak sofrada toplandık. Onlar hiç bir şey bilmiyorlar, ben ise kader gibi olacak şeyleri bilerek yanlarından geçip gidiyordum. Fakat şunu da biliyordum ki, bu hareketimi mazur göreceklerdi. Fransa'dayken en büyük müşkilleri iktiham eder bir fedakârlık, bütün şehre kurulmuş hile ve hıyanet şebekelerini hükümsüz bırakan bir metanet ve basiretle yedi sene, her ay —nadiren bir-iki gün tefâvütle— mukannen surette îsal-i peyam ve muavenet ile hayatımı temin eden hemşirem Melek Hanım'a Avrupa'ya gitmeğe niyetim olduğunu, fakat daha karar vermediğimi, karar verdikten iki gün sonra söylemiştim. Çünkü ihtimal-i avdet pek meşkûk olan bir seyahati haber vermenin ailece bâis olacağı teessürâtın bana da sirayet ederek, muhtaç olduğum büyük bir azmin sarsılmasından âdeta korkuyordum.

Artık evden, ailemden belki bir daha görmemek üzere ayrıldım. Şimdi Beyoğlu sokaklarında yürüyorum. Dükkânlara girip çıkıyor, bildiğime, bazen de bilmediğime âşinâlık ediyorum. Bir an evvel saat-i telâkinin çalmasını bekliyordum. Şu geçtiğim akabenin içine mi, yahut öte tarafına mı düşeceğim? Fakat vakit geçmiyor, semada güneş, zeminde zaman, takvimde saat birdenbire durdu. Meyusane Luxembourg gazinosuna girerek ve ömrümde ilk defa olarak oradaki biriyle karşı karşıya domino oynadım. Yine sokağa çıktım. Gidip uzaktan tekrar bizim eve bakmak, onlar beni görmeden bir defa daha onları görmek istedim. Bizim ev!.. Ah... İnsan oraya giremez, kapısına kadar gidip çalsa bile artık o evi bulamaz. Senelerle beraber yürünse oraya vâsıl olunamaz. Aralarına girsem bile artık onların sesleri işitilmez. İşitilse de anlaşılmaz. Bana onlar nücumdan inen bir sükût ile mestur göründü. O sarı saçlı, o

güzel yüzlü, o güzel kalblilere karşı ben başka bir dünyaya doğuyorum. Garip ve vahdet-âyin bir yıldız gibi...

Etrafıma baktım, ortalık kararmağa başlamış. Yani'de iştihasız bir akşam taamından sonra, Luxembourg'a gelerek, ısmarladığım bir kahvenin ücretini peşin vererek, pencerenin yanında beklemeğe başladım. Dedikleri saatte, söyledikleri alâmette bir kadının geçtiğini görür görmez, hemen sokağa çıkarak takip ediyordum. Kader bana bir kadın suretinde rehber olmuştu. Arkasından gidiyordum. Beni nereye götürüyor?. Şu saptığım sokaklar, dönüm yerleri, insan tali' ve istikbalinin güzergâhları mıdır? Benim istikbalim şu karanlık köşede ağlayan çeşmenin yanında mı?..

Medhalinde iki hafiyenin beklediği dar bir sokağa girerek, epeyce yürüdükten sonra bir kapıyı çaldı. Hemen açılan kapıdan içeri girerek birinci katta, karanlıkta uzun boylu bir adam bizi alıp bir salona götürdü. Heyecan içinde olan bu adam, «sizi buraya girerken acaba hafiyeler gördü mü?» Beni göstererek : «Çünkü bu adam çok takip olunuyor» diyor ve rehber olan madama muttasıl piyano çalması için ısrar ediyordu. Madam sarılı bir parmağını göstererek itizar etmek istediyse de «ne olursa olsun, mutlak piyano çal, gürültü et» diyordu. Bu gürültü arasında bilmem ne suretle bir kadeh bira istedim. O uzun adam hiddetle : «Böyle zamanda içki içilmez, otur, şimdi kaptan gelecek, ben böyle korkulu işlere niçin karıştım» diyip duruyordu. Piyanonun gürültüleri içinde beklerken kapı açılarak, iki kişi salona girdi. Birisi orta boylu, sivri sarı sakallı, ikincisi Korsikalı, dolgun bıyıklı, esmerdi. Bu vapurun kaptanı imiş. Bana hitaben : «Eğer itidalinizi tamamiyle muhafaza edeceğinize eminseniz. Yoksa netice ikimiz için de iyi olmaz... Vâkıa bana bir şey yapamazlar. Yalnız vapurumu bundan sonra rıhtıma yanaştırmamak tarzında can sıkıcı müşkilat gösterirler. Fakat size ne yapacakları malum» dedi. Benden teminat aldıktan sonra ayağa kalktık. Başıma eski, kirli, müstekreh bir şapka giydirdiler. Gitmek üzere iken fransızca : «Görüyorsunuz ki, hayatımı müstakim ve namuskâr ellerinize tevdi ediyorum» dedim. Bu aralık bilmem ne oldu ki, şimdiye kadar sükût içinde bir hayal-i dûrâdûr olan kadın, birdenbire kaptanın önüne diz çökerek : «İşittiniz mi ne söyledi? İşte önünüzde diz çöktüm, size yalvarıyorum. Bu adam kaybolup gitmesin. Ah! onun bütün bir ailesi var. Çok yalvarırım size... onu yolda düşürmeyin, zâyi etmeyin. Bir kenar-ı selâmete götürün.. Ben...» İnsanları gösteren ve hattâ öğreten hal ve mevki ve zuhur eden fırsattır. Bu iyi gönüllü kadının, bu dilsiz hayalin hiç beklenilmeyen sûz ü güdazı bana çok dokundu. Bununla beraber kaptanla beraber : «Kâfi! kâfi! Merak etmeyin madam. Artık yürüyelim» de-

dik. Şimdi üçümüz de Beyoğlu caddesinden geçiyorduk. Bu başımdaki, masallarda okunan sihirli bir külâh mıydı ki, ben herkesi görüyorum, tanıyorum, fakat beni hiç kimse görmüyor, yanımdan geçen bildiklerim bile beni tanımıyor. Büsbütün başka bir vaziyet, büsbütün yeni bir hal! Şimdi sokakta yürüyen ben değil, bir bî-taraf!, Sokaktakilere karşı hiç bir kayda, tekellüfe, merasime merbut olmayan bu bî-tarafa, bu gece açılmış bu iki göze, herkes, her yer, başka görünüyor.

Merdivenli yokuşu iniyoruz. Son basamaklara geldiğimiz zaman yürürken birdenbire duran sivri sakallı adamı görmek için başımı çevirdiğim vakit, aynı vücudu olmayan bir gölge gibi, karanlıklar içinde kaybolup gitti. Vapurun önüne geldik. Kaptanın evvelce haber verdiği cihetle, vapurdan rıhtıma uzatılmış iskelenin medhalinde biri iskemleye oturmuş, diğeri ayakta iki polis, vapurun yanına kimseyi uğratmıyorlardı. Evvelce verilen karar üzerine kaptan, türkçe bir-iki kelime ile iskemlede oturanın hal ve hatırını soruyor, ben de hiç bir kelime söylemeyerek ayaktakinin yanında duruyordum. Yedi sene Paris, vatan yolunda mücadele, istikbalim ve belki hayatım, bir küçük hareket, bir küçük şüphe üzerine polisin elinin kımıldamasına muallak kalmıştı. Yine evvelden verilen karar mucibince, kaptan bana : «Haydi, siz vapura çıkın» dedi. Ben sükûnetle yavaş yavaş çıkmağa başladım. O geceki hâlet-i ruhiye ile bana çıkarken, her basamakta bir devri geçiyorum gibi geldi. Vapurun güvertesinde deniz tarafındaki peykeye oturduğum zaman, derin bir yorgunluk hissettim. Bir müddet sonra gelen kaptan, gösterdiğim itidale ve milletime dair senâkâr birkaç kelime söyledikten sonra, hemen kamarama inmemi ve yarın akşam üzeri, vapurun hareketine kadar oradan çıkmamamı tenbih etti. Hareketinden evvel vapurda elektrik ziyaları işlemediğinden, bir mum yakarak, kamaranın kapısını kapayıp gitti..

Ferdası salı günü gurubdan bir-iki saat evvel kaptan kamarama gelerek, Fransız edasıyle : «Sıvışıp gidiyoruz, güverteye çıkabilirsiniz» dedi. Uzun bir uykudan sonra, dinlenmiş bir halde güverteye çıktım.

Vapur Sarayburnu'nu dönmüş, Marmara'da ilerliyordu. Bütün İstanbul şehri minareleri, kuleleri, Bizans'ın kaleleri, burc u bârûsu, Boğaziçi muallakta, havada gibi görünüyordu. Bu güneşli şehir, bu gümüşten bünye, âsümandan akseden hıyat-ı şuaından altın damarlarıyle uzaktan parlıyor. İşte orada, şark cihetinde, her dakika gözümden uzaklaşan o mai tepenin arkasında çocukluğum geçmişti.

Gençliğimin ilk senelerinde, semadan inenlere mev'id-i telâki olan o şâhika, başındaki sislerle daldığı rüyasında o günleri görüyor sanıyordum. Ufkunda gurub eden güneşin aks-i ziyası ile İstanbul minare-

leri, kuleleri, yüksek tepeleriyle denizde yüzer penbe bir şehir oldu. Bir çeyrek sonra bu şua, bu yakut yangını birdenbire söndü. Artık İstanbul sudan bir ufkun arkasında gözlerden nihan olup gitti. Şimdi bütün hayatım ağlarken, birer birer parlamağa başlayan yaldızlar semayı kaplayarak, sessiz, sükûn içinde bir ıyd-ı nurânur icra ediyorlardı.

(*Servet-i fünun*, nr. 1481-7, 1 Kânun-ı sanî 1340/1924)

1901 den İTİBAREN PARİS'TE GEÇEN SENELER

Vapur gökle denizin mailiği içinde cereyan ederek ilerliyordu. Yalnız tâ uzakta, İstanbul'un üzerinde parlayan bir yıldız, bir damla gözyaşı gibi girecek bir kalb arıyordu. Öyle bir zamanda ki, kalblerin ekseriyeti Beşiktaş'ın üstünde parlayan Yıldız'a girmek için yol arıyorlardı.

Başımın üstündeki kubbe-i ebediyette bütün kâinat nâ-mütenahiliğin mai seherinde uyanmışken, ben gidip kamarada uyuyamadım. Bütün gece güvertede, bu ilâhî sükût içinde, belki küre-i arza meçhul bir kelime, ruhuma bir nur damlası gibi düşer diye bekledim.

Bu gecenin ferdası çarşamba günü öğle üzeri Midilli'nin açığından geçerken deniz, gök, adalar, hiddetten yüzleri kül gibi olmuş, birbirleriyle çarpışmağa hazırlanıyorlardı. Çok zaman geçmedi. Şiddetli bir fırtına vapurun önüne çıkarak onu durdurmağa, yolunu değiştirmeğe çalışıyordu. Muvaffak olamayınca bir âvâz-ı tehevvürle yan tarafımızdan hücum ediyor ve vapur bir büyük dalganın üzerinden diğerine geçmeğe çalışırken, iki dalganın arasında açılan uçuruma uçuyor, insan o zaman elinin tesadüf ettiği ya bir demir parmaklığı veya kamaranın kenarını tutarak, vücudu donduran bir başdönmesiyle yuvarlanır gibi sukût ederken, artık bir daha dalgaların üzerine çıkmak ihtimali yoktur sanıyordum. Behiştî bir hayalden veya semanın gördüğü bir rüyaya benzeyen şarktan gerçekten hayata, gerçekten memleketlere giderken, tabiat bizi maddiyata, yere ne kadar merbut ve altına ne derecelerde müheyyâ-yı hubut olduğumuzu göstermek için bu fırtınasıyle ders veriyordu. Kaptan son gece bana demişti ki : «Bütün kış denizin bu seferimizdeki heyecanına tesadüf etmedim». Galata rıhtımında, kimse benden bir şey sormasın diye tehlikelere girdiğim veya tehlikelerle girdiğim vapurdan Marsilya rıhtımına çıkarken ne bir pasaport, ne bir vesika, ne bir isim sordular. İnsan bin sene yaşasa kendini anlayamaz. En ziyade aldandığı, anladım zannettiği zamandır. Hilkat çok defa bir yük olan bu emaneti anlamak için değil, sürüklemek için vermiş. Kendisine, sıhhatine ve kendisini seven bir kalbin o sevgiden aldığı selâhiyetle her haline müdahale için gösterdiği

alâka ve itinalardan sonra bu nihayetsiz bî-kaydî insana bir hiçlik hüznü veriyor. Bununla beraber ne isabet ki, bir sual karşısında bulunmadım. Ne pasaportum, ne de hüviyetimi söyler üzerimde bir küçük kâğıdım vardı. Hiç bir şeyim yoktu. Ben de hiç bir şeydim. Beş gün fasılasız devam eden bu fırtınalı denizden çıkan bu hiç bir şey, şimdi yürürken ayağının altında toprak dalgalanıyor, taam için girdiği şen Fransa'nın bir restoranında bardaklar, sürahiler gözünün önünde hiffet ve nezaketle raksediyordu. Taamdan sonra doğru gara giderek ve bindiği trende sabaha kadar uyuyamayarak sabah erken pasaportsuz, isimsiz, eşyasız Paris'in Gare de Lyon'una inen bu hiç bir şey, bir tramvaya atlayarak mahşer-i medeniyetin içinde kaybolup gitti.

Şüphe yok ki hayat daimî bir inkılâptır. Fakat o kadar tedricîdir ki, insan küre-i arzın döndüğünü hissetmediği gibi, bu inkılâbın seyr-i tabiîsini de nisbî bir istikrar addeder. İhtiyaç sevkiyle birdenbire zuhur eden inkılâplar istikrarı temin için vücuda gelmelidir ki, cemiyeti, milleti kurtarsın. Yoksa onların şiddetle temadisi nâgehanî fırtınalarla mevkiini değiştiren çöllerdeki kumlar ve onların hareketine tâbi görünen Afrika hükûmetleri gibi, bir taraftan bir tarafa atılmaktan ve kırılıp dökülmekten başka bir netice vermez. Bilmem ki bu inkılâp münasebetiyle şurasını söylemek zaid midir ki müstakar bir devlete mensup olmadığı için, mahşer-i medeniyet içinde bir sabah kaybolup giden bu adam, bundan evvel kitabetle Londra sefaretine giderken ilk defa Paris'e geldiği zaman genç, bahtiyar, ezvak-ı şebabetle emniyet-i istikbalin kendisine tehyic ettiği ikbal ile mest, girdiği en yüksek ve nezih cemiyetlerde terbiye ve tasfiye edilmiş yirmi yaşının celb ve cezbettiği dil-rüba tebessümlerle münevver idi. Hayat ona her sabah bir şafak gibi açılıyordu.

Halbuki bu sabah bî-tab olarak gittiği otelin kapısı ona müşkilâtla açılmıştı. Vâkıa hüviyetime dair elimde bir vesika olmadığı için birçok suallere uğradım. Eşyam olmadığı için odanın bir haftalık ücretini peşin aldılar.. O vakit anladım ki, otelcilerin takdir-i kıymette keskin olan gözleri insanlardan ziyade sandıklara ehemmiyet veriyor. Şurasını da itiraf etmeli ki, o zaman Fransa'nın her tarafında, hattâ memurîn-i resmiyesi nezdinde bile Genç Türk olduğu anlaşılan bir adama büyük bir ihtiraz içinde gizlenmiş küçük bir alâka ve ihtiram gösteriliyor, fakat sa'y edilen maksada vusul için hiç bir muvaffakiyete imkân olmadığı ilâve-i kelâm ediliyordu. Yalnız hariciye nezaretleri ile polis, Genç Türkler ve bilhassa Rus erbab-ı ihtilâli hakkında bî-aman idi. Fransa o tarihte, Almanya'ya karşı hal-i harbde kendisine muavenet etmesi için o zamanki milyarlar mukabilinde ittifakını iştira eylediği Rusya çarlığına müdahane ediyor ve Paris'teki Rusya sefirinin Rus erbab-ı ihtilâli hak-

kındaki her şikâyetini ehemmiyetle dinliyordu. Hükûmet bu siyasetini gizlemek ve muhik göstermek için devletlerde usûl olduğu vechile lâzım gelen tabiratı hazırlamıştı. Diyordu ki : «Fransa hükûmeti müttefiki olan şevketli Çar ile, münasebet-i dostanede bulunduğu şevketli Padişah aleyhinde ahz-ı mevki edenlere Fransa'yı kaynar bir ocak yapamaz». Bu sözlerde hiç bir hakikat yoktu, fakat siyaset vardı.

Beş gün beş gece devam eden ve geçirilen heyecanlardan sonra akşam üzeri taama takat bulamayarak, otelin girdiğim yatağından ferdası günü öğleyin dinlenmiş olarak çıktım. Odam pek yüksekte, gökten inerken birinci katta idi. Pencereyi açtım. Paris, ziya ve zekâ içinde cereyan eden hayatına başlamıştı. Bilâ-fasıla geçen insanları, arabaları, omnibüsleri seyrediyor ve âcizlerle bîkesleri çiğneyerek geçen hod-perest bir medeniyetin yürüdüğünü görüyordum. Sonra odamda dolaşarak kudsî olan bu maksada, bu maksad-ı inkılâba ne yolda çalışırsam müfid olabileceğimi düşünüyordum. O zaman isimlerini telâffuz etmek yasak olan millet, vatan büyük bir yeis içinde ağlıyor, birçok memurlarla memur olmayanlar vatanın necatını ümide cesaret edenlere gülüyorlardı. O tarihte Osmanlıların hükümdar-ı mutlakı olan Abdülhamid-i sâni insaniyetin nadiren musab olduğu âfetlerden biri idi. O âfetin kalb-i beşere nüfuz eder nazarı idame-i hükûmetine sebep oluyordu. Her şeyi kendine temessül ettirdiği için bütün saltanat Abdülhamid-i sâni olmuştu.

Rusya muharebesi ve onu takip eden hadisat-ı hariciye maksadına vusul için kendine mededkâr olduğundan devlet idaresinin en küçük şuabatına, haricî siyasetin en ehemmiyetsiz teferruatına kadar câri ve sâri olduğundan, her şeyi kendi gibi «Abdülhamid» yapmıştı. Onun hayırhahlığı hain, nimeti zehirli idi.

Türk! Tereddüdü terket! Eline kalemi al! Ziyasız, ümitsiz, salâhsız, mütarekesiz bir mücadeleye gir!..

O zaman cemiyete dahil olarak *Şura-yı ümmet*'in altı-yedi sene tevali eden başmakalelerini yazmağa başladım.

Ben dahil olduğum zaman cemiyet dağılmış, Ahmed Rıza Bey mermerden bir heykel gibi ortada duruyor, doktor Nâzım Bey zîr-i nüfuzunda, fakat «Piedestal» bir kaide gibi zîr-i nüfuzunda bulunuyordu. Ferid Bey (sabık dahiliye vekili, Büyük Millet Meclisi azasından), Yusuf Akçora Bey (Büyük Millet Meclisi azasından) cemiyete dahil bulunuyor ve bu iki muktedir genç *Şura-yı ümmet* gazetesine ciddi, vâkıfane makaleler yazıyorlardı. Bir müddet sonra Ferid Bey Mısır'a, Yusuf Akçora Bey Kafkasya'ya gittiler. Merhum Ali Saib Bey'in istifası üzerine Ferid Bey Mısır'da tab' olunan *Şura-yı ümmet*'e hem yazı yazıyor, hem nezaret

ediyordu. Akçora Bey de Kafkasya'da *Vakit* namı ile bir ceride çıkarıyordu.

Gazeteye *Şura-yı ümmet* ismini Boşnak Hoca Kadri Efendi koymuş. Kadri Efendi müştagil ve mütevaggil ve daima Sorbonne'a müdavim ve cidden âlim idi. Yalnız insanların ahval-i ruhiyesiyle usul-i muaşereti bu âlimin meçhulü idi. Nâ-kabil-i imtizaç bir mizacı vardı. Dövecek bir çömez bekler gibi durur, abûs, küskün bir hoca! İnsanlarla her temas onda şerareler husule getirirdi.

O zaman *Şura-yı ümmet* Mısır'da tab' olunuyor, fakat daha vatanda intişar etmiyordu. En az nüfuz ettiği yer İstanbul'du.

Şura-yı ümmet haricen kıyametler hazırlayan derin bir rükûd ve sükût içindeki âfâk-ı muzlime-i vatanda bir ateşböceği gibi sönüp parlıyordu. Bu hali takip eden senelerde, Avrupa'da bulunanların gözü önünde hazırlanmış uçuruma vatanın sukût etmek üzere olduğunu feryat ederek söyleyen bu ceride, vilâyetlere birer şerare gibi düşerek, müstaid-i iştial olan fikirlerde, kalblerde bir yangın zuhur ettiği ve kıvılcımları uzaktan uzağa Yıldız sarayına dökülmeğe başladığı haberleri geliyordu.

Her anı heyecan, huzuru mezar, manzuru gaye-i ümit olan girdiğim meslek icabınca, bazı ecnebi erbab-ı ihtilâlini görmüş ve birbirimizi sathî surette tanımıştık.

Bir gün Millî Kütüphane'de, dostluğu gurbetin bana bir lutfu, malumatı ve meziyet-i fikriyesiyle Fransa'ya şeref verenlerden biri olan Mösyö Henri oradaki birkaç genç Rusa beni tanıtmıştı. Bu kütüphanede zî-hayat olarak dolaşan fikirleri, ruhları rahatsız etmemek için azîm bir ihtiraz ve ihtiram ile gayet yavaş konuşuluyordu. Orada tanıdığım Ruslardan biri Mösyö Lenin idi. Şimdi Bolşeviklerin mihrab-nişin-i kudsiyet ettikleri mabutları, o zaman pek sade bir Karl Marx âbidi idi. Ayak üzerinde biraz teati-i efkâr ettik. O zaman ayak üzerindeki mükâlemede Mösyö Lenin diğer arkadaşlarından ayrılarak hususî bir surette nazar-ı dikkatimi celbetmemişti. Ben anlayamamışım demek.

Her muhali tahakkuk ettirmekle me'luf, hayallerine alışık, o aşk ile mest bu mütefekkirlerin Paris'te bazı kadınlarına tesadüf ediyordum. Bu kadınların pek genç ve güzelleri bile ukâb-ı şimalînin pençesinde kanadığını gördükleri hürriyetten başka bir aşka âşina değillerdi. Hürriyet kalblerinde bir aşk, zihinlerinde bir mabude idi. Bu zihniyet, bu halet-i ruhiye dünyanın Rusya'dan başka aksamına bîgânedir. Gayet mübalâğakâr, gayet hayalî idiler. Hayalî olan erbab-ı ihtilâl en müdhiş, en tehlikelisidir. Bu vesair ecnebiler beni nazik, rakik bularak sathı râkit, umku pür-galeyan durgun sular gibi addediyorlardı. Ben de onları ekserisinin uzun saçları, hayal-i dûrâdûra mensup olarak yanlarındaki ha-

kikati görmeyen gözleri, mütemevvic ve bî-karar fikirlerle merbut oldukları yerlerden koparak serseri dolaşan ve hiç beklenilmeyen bir anda infilâk eden deniz mayınlarına benzetirdim.

Şimalin buzları içinden çıkan âteş-i ihtilâl ile şarkın ateşli güneşi altında neşv ü nema bulan inkılâp arasındaki fark, inkılâptan üç sene evvel *Şura-yı ümmet*'e yazdığım makalelerin birindeki şu satırlardan anlaşılır :

...Görülüyor ki hakiki ihtilâller Yeniçeri odalarında, at meydanlarında, sokaklarda, Robespierre'in, Marat'nın mezbaha ve maktellerinde değil, zihinlerde ve fikirlerdedir. Saatte yüz kilometre giderek tayy-ı mekân eden otomobiller, maziyi güzar ile istikbale doğru bir şitab, nur-ı zekânın zihinlerden şehirlere, memleketlere intikal ve intişar eden elektrik ziyaları sanatta bir ihtilâldir. Mazinin devirden devre, nesilden nesle tevârüs ve terâküm ederek, reh-güzar-ı istikbale yığdığı itikadat-ı hâtıla ve efkâr-ı kâzibeyi bugün teşhir ve tathir eden eserler edebiyatta bir ihtilâldir. Radyum, ilimde bir ihtilâldir. Denilebilir ki, âlem-i efkârda vuku bulan inkılâb-ı azîm cihetiyle Fransa ihtilâli, ihtilâlden evvel vukua gelmişti. XVI. Louis taç ve tahtını terk ile firar eylerken tutulup da maktele götürülmeseydi, Marie-Antoinette'in bir gecede bembeyaz olmuş başı cellada teslim edilmeseydi, bîçare evlâd-ı bî-günahı o ruy-ı zemindeki dağdağalardan semada uçan bir kuş kadar olmayan zavallı çocuk katil hapishanelerinde bî-nam ü nişan mahvolup gitmeseydi, Fransa ihtilâli vücuda gelemez miydi?..

Bize diyorlar ki : Terakkiye doğru bir şitab, bir şitab-ı hûn-rîzane lâzımdır. İtikadımızca insanlığa lâzım olmayan hûn-rîzliktir. Avama kan göstermemeli, kana alıştırmamalıdır. Sonra uyanacak behimiyet-i beşeriyeye had ve nihayet bulunamaz! O şitab-ı hûnhârane ise mahrumiyet-i medide-i haşûdane içinde tazyik olumuş kinlerin hakka, büyüklüğe çarparak yıkıldığı için intikam arar garazların, âli, süflî, nîk-cû, velhasıl nâmütenahi hissiyat-ı muhalife ve muarızanın feveranıdır. İnsan gaye-i hayalinin, nazenîn ümitlerinin sokaklar ortasında, kaldırımlar üstünde, kanlar içinde sürüklendiğini görmeğe nasıl tahammül eder? Bu ifadatımızdan Fransa büyük ihtilâli aleyhinde bulunduğumuza zahib olunmasın. Bilâkis, insaniyet, kendine temin-i selâmet eden İngiltere ve Fransa ihtilâllerine medyun-ı şükrandır.

Fakat o büyük ihtilâl, büyüklüğünü ilelebed leke-dar eden o kadar kan dökmemekle de vücuda gelebilirdi.

Robespierre hayat-ı hûn-rîzanesinin son zamanlarında ihtilâlin tamam olması için maktele göndermek üzere yüz bin kişi daha istiyordu.

Yüz bin adam daha öldürmekle fıtrat-ı insaniyeyi değiştirmek, ahval-i ruhiyeye, kalb-i insaniyeye ne büyük adem-i vukuftur.

Milletleri ıslah ve ilâ edecek cellatlar, makteller değil, ilimler, zekâlar, mekteplerdir. Yalnız tabiat hareketinde batî ve kanun-ı tekemmül tedricîdir. Memleketimizin bugün bulunduğu vaziyet gibi bazı müstesna haller vardır ki kanun-ı tekemmülü tesrî mümkün ve inkılâbı bir an tehir etmemek hayat-ı vatan için elzemdir.»

İşte biz inkılâbı böyle istemiştik ve böyle oldu. 10 Temmuz'da kan dökmeyerek vücuda gelen inkılâba dünyada bir misal yoktur demek mübalâğa değildir.

(*Servet-i fünun,* nr. 1486-12, 5 Şubat 1340/1924, s. 182-185)

PARİS'TE YEDİ SENE

I

Londra gibi, Paris gibi büyük şehirlerde bir an ârâm etmeyen hây u huy-ı hayat, küre-i arz dönerken hâsıl ettiği sadalar işitiliyor zannolunacak derecedeki insan deveranı, medeniyet âvâzesi içinde kalmış başlara, deniz kenarları, ormanlar, vadiler, hıyabanlar, ne hoş bir bâlin-i sükûnet oluyor. O şehirlerin harekâtı, yalnız dünyaya gelip giden insanların fasılasız geçtiği sokaklarında, aynı saatte altı-yedi katarın birden hareket ettiği ve her hareketinde meyyâl-i hayal zihinleri uzak memleketlere götüren şimendifer istasyonlarında, insanın benliğine çarparak muhakkirane geçen binlerce otomobillerinde, otobüslerinde değil, irfan ocaklarından kaynayarak çıkan ilmin kuvâ-yı seyyâlesi fikirleri bu devr-i daimî halinde tahrik ediyor, hayat-ı ebediyesi kalblerin helecanını her an arttırıyor. Gündüzleri vekayi-i fikriye ile münevver, geceleri hâdisat-ı kalbiye ile zî-halecan!.. Ben Sainte-Adresse'de tabiatın huzur-ı ebedîsine çıktığım ve daima şarklıya söyleyen büyük sükûnetine kavuşarak her yerden uzak bir sahildeki kayaya cülus ettiğim zaman, İstanbul'u terketmeden birkaç sene evvel bizim Çamlıca'daki köşke gelen bir hoca efendiyi hatırladım. Müntesib-i edeb olanların hafızalarına sevdiği, sevmediği hâtıralar pek çabuk nakşolur ve bir daha silinmez. Bazen o hâtıralar kendisini her yerde, her mevkide takip ve tazib eder, ıztırap verir. Bende edib olanların meziyyâtı değil, böyle ıztırapları vardır. Bu pek sade hâtıra, en sevdiklerimdendir. Bir hastayı okumak için eve gelen bu hoca, hasta henüz uykuda bulunduğundan, benim odama girmişti. Bu orta boylu, gayet melih simalı, rengi nuranîden başka bir keli-

me ile ifade edilmeyen beyaz sakallı hocada, ruh ile vücut bir olmuştu. Gelir gelmez, halının üzerine bağdaş kurarak oturdu. Benim oturamaz halde ikide birde kalktığımı, bir yerde karar etmediğimi görünce, asıl hasta beni addederek : «Vah! Vah!» diye okumağa başladı. Beni okumuyor, benim gibi hayatın tehyiç ettiği bir hastaya, mevcudatın süratle gelip geçen bir gölgeden başka bir şey olmadığını okuyordu. Dersinden, «seni bu kadar tehyic, bu kadar bî-karar eden bu bir günlük hayatın aldatıcı, fâni tezahüratı mıdır?» suali anlaşılıyordu.

Adalar'a, Marmara'ya açılmış pencerenin önünde kemal-i sükûnetle mükevvenata karşı bağdaş kuran bu hoca, şarkın bu büyük filozofu, bir an ârâm etmeyen teheyyücat ve infialattan, nihayetsiz hırs ve ikbalden hayatı ebedî, mâsivâyı ciddi addedenlere tükenmez bir rahm ve şefkatle bakıyordu.

Şimdi Sainte-Adresse'deki bu safha-i tabiatta o hocanın sükûneti vardı.

Sükût, âgûşunda büyüttüğü bir şarklıya lisanını öğretir. Onun için benim de en iyi bildiğim lisan odur.

Kendisine veda etmek zamanı takarrüp eden Sainte-Adresse de, leyali-i tenhaîde yâr-ı gam-güsar olmak için bana bir hediye vermişti, fakat garip surette!..

Deniz kenarında bulunduğum bir akşam, şua-ı gurubdan suların üzerinde savahilde ihtizaz eden pembe atlas bir perde, oralarda perde-bırûnâne dolaşan zevk-i hürriyetle mest-i safa, hafif bir rüzgâr-ı bî-perva ile açılarak içinden çıkan bir küçük kedi, vakar ile rica ve kibir ile iltica eder bir melike gibi yavaş yavaş yanıma geldi. Bir nevaziş gibi beyaz kürkler içindeki nermin vücudunda eğilip bükülen ince çelikten sinirler, reftarına şahane bir eda veriyordu. Uçları uzun, çekik, biraz merhametsizlik görünen derin, parlak, bebekleri mai iki büyük gözleri, penbe burnu, küçücük beyaz kulaklarıyle dizime tırmanarak kucağıma çıkıyordu. Bu kimdi?.. Nereden geliyor, sahilde ne için böyle serseri dolaşıyordu?.. Acaba semaya haykıran mütehevvir dalgaların kedisi miydi?.. Kucağıma çıktığı zaman tüylerinin içine sinmiş ummanın rayihası intişar ediyor, vücudunda, gözlerinde onun renk ve bûyu vardı. Elimin içinde bu kedi yavrusu bütün bu ummandı. Evet, muttasıl sokuluyor, bana, garbın bu garibü'd-diyarına iltica ediyordu. Pek âlâ, ben kabul ediyorum. Neye maliksem aramızda taksim ediyoruz. Fakat yakında avdet edeceğimiz Paris'teki apartmanların müsamaha bilmez, insanın hayvanlarla ünsiyetini tanımaz yaman kapıcıları var. Kâinatta insanların yegâne dostları olan köpekleri kabul etmedikleri gibi, kedileri de almazlarsa, ikimizi de reddederlerse!.. Her ne olursa olsun şimdiden ismini Vagabond

koyduğum bu Sainte-Adresse'li Fransız güzelini kucağıma alarak, Marie Talbot'daki eve getirdim. Vagabond bugünkü maceradan pek asabi olmuştu. Şimşekli havada elektriklenmiş bir vücut gibi ani ürpermeler, heyecanlar içinde idi. Ben kendişini, daha doğrusu ırkının ihtiraz, adem-i emniyet, vehim gibi hasâilini temin ve teskine çalışıyordum. Ona : «Senin ruhuna kadın, tırnaklarına hançer diyorlar galiba. Her halde ecdadın kaplan!» Sonra yüzüne gülerek : «Benim evdadım da arslan, bu münasebetle ikimiz arasında bir sıhriyet de var!» diyordum.

O zaman bu deniz kenarında, mukadderatımızın sevâhil-i serâirinden, dalgaların üzerinden mütemevvic ve müteheyyic günler hâdisat ile mahmul olarak gelmeğe başladı. Şehirlerin dağdağasından kurtularak bir iki ayı sükûnetle geçirmek için buraya gelmiştik. Sine-i tabiatta uyku gibi masum bir sabah ile beraber açılan gözlerimiz, gazetelerde bize ait bir habere, bir hadiseye tesadüf etti. İngiltere ile Fransa «anarşistliğe» karşı bihakkın pek mütehassis ve endişe-nâk idiler. Avrupa'nın had bir dereceye gelen bu hassasiyetinden bil-istifade, şimalde Çar, şarkta Abdülhamid-i sani, bizlerle Rus erbab-ı inkılâbının tehlikeli anarşistler olduğunu birçok yalan delillerle ispata çalışarak, kendilerine teslim edilmemizi teklif eyliyorlardı. Müstebitlerde zekâ hiledir. İki hükümdar-ı hilekâr, zaman-ı teklifi intihabda büyük maharet göstermişlerdi. Bizim için bâis-i endişe olan cihet, Fransa'nın Almanya hücum-ı muhtemeline karşı Rusya ittifakına arzettiği ihtiyaç ve müttefiklerine ibraz-ı cemileye her fırsatta gösterdiği müsaraat idi. Vâkıa bu teklifi tasvip ile bizi teslim alâimi görünmüyorsa da, reddolunduğuna dair de bir söz, bir ses işitilmiyordu. Hattâ imtidat eden bu sükût, imâ-yı kabule delâlet etmeğe başladı. Zaman-ı müdafaa ve tehlikede beni bir an yalnız bırakmayan üstadım Namık Kemal kulağıma, ruhuma :

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin
Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten

diyordu. Bu teklife cevap olarak *Şura-yı ümmet*'te «Abdülhamid'in ve Çar'ın anarşistleri» unvanıyle yazdığım uzun bir makaleden rastgele bir iki fıkrasını buraya naklediyorum :

«...gecenin zalâmından çıkarak şafağın ziya-yı nev-zuhuruna doğru uçuşan kuşlar gibi memleketlerindeki zulümden kaçarak envar-ı hürriyeti takip ile Paris'e gelen Rus kızları; fıkara mahallelerinin tavanaralarında, önlerinde hayalleri gibi kırık bir masa, üstlerinde kalbleri gibi pâre pâre bir elbise, masalarının üzerinde nur-ı zekâdan iş'al edilmiş bir mumun peyda vü nâ-peyda ziyasıyle ilim ve marifete, tenvir-i vatana çalışıyorlar. Çarın kendisine teslimini istediği «anarşistler», bu amele-i fikriye, bu mücahidîn-i vatan mıdır?

Anarşist kimdir? Abdülhamid gibi padişah namıyle bir hain tahta çıksın, bütün bir milletin muhafız-ı hayatı olan koca bir donanmayı batırsın, batırsın.. İstikbal-i bahrimizi Ertuğrul namında bir çürük tekneye koyarak Japon denizlerinin tayfunlarına atsın, bunlara karşı kimse bir şey söylemesin, feryat etmesin!.. Zira söyleyenler, feryat edenler anarşisttir. Bir mecnun, makam-ı saltanatı yed-i gazabına geçirsin, Afrika'da bir saltanatı, Akdeniz'de bir memleketi, Avrupa'da bütün mevcudiyetini mahvetsin. Fakat bunlara kimse ses çıkarmasın, feryat etmesin; zira sesini çıkaran, feryat eden «anarşist»tir. Zamanın esnâ-yı güzarında bıraktığı izlerle tırnaklarının ucuna kadar buruşmuş, bembeyaz olan saçları dökülmüş büyük valide! Ağlamaktan nuru sönmeğe başlamış gözlerini ufuklara nasbetmiş, sahilde kimi bekliyorsun? Menfa mezar gibidir. Bir kere âgûş-ı mahv ü nisyanına aldığını bir daha büyük validelere iade etmez! Kâinata ilham-ı hürmet eden büyükannelerin o beyaz saçlarını Abdülhamid ahfada kefen yapıyor. Bana kaybettiğim evlâdımın evlâdını, hayatımın hayatını iade etsinler diye o kadar feryat etme! Zira şimalde Çar, şarkta Abdülhamid seni anarşist addederler. Harap bir hanenin çökmeğe başlamış bir odasında çocuk oldukları için tabiatın, babaları menfada bulunduğu için insanların terk ve nisyan ettiği, yalnız kışın kırık pencerelerinden giren bâd-ı zemherirden, yazın odanın harap bir köşesinde yuva yapmış, kapılarından girip pencerelerden çıkan bir-iki kırlangıçtan başka zâirleri olmayan yetimler! Birbirinize sarılmış menfada gömülen pederiniz için mi ağlıyorsunuz? Sakın sesiniz çıkmasın, babanız vatanını seven bir hain, salâh ve intizam ister bir anarşisttir. Gözyaşları içinde kalan küçücük yüzlerinizi siliniz! Zira Abdülhamid milletin en son altınlarıyle, harap ettiği hânümanların enkazıyle inşa olunmuş saray-ı servet ve saltanatında sizleri anarşistlikle itham eder.

Anarşist kimdir? Eğer anarşist demek hiç bir hükûmet, hiç bir kanun tanımaz, yakar ,yıkar, vurur, öldürür demekse, tekmil memlekette yalnız bir anarşist vardır : Abdülhamid! Bir gün Avrupa'yı baştan başa ateş-i harb içinde bırakacak kadar tehlikeli mevkide bulunan bu anarşistin teslimini bütün Avrupa'dan talep etmeğe bizim hakkımız vardır.»

Yıldız tehdidini teşdid ediyordu. Âfâk-ı havadiste zuhur ile bir fikr-i intikam, bir nazar-ı tecessüs gibi bîdar olan bu meş'um Yıldız, birçok tehditlerden sonra, âlemimize çarpamadan nâ-mütenahî boşluk içinde kaybolup gitti.

(*Serveti fünun*, nr. 1943. 26 Mart 1341/ 1925, s. 296-299).

II

1905 te günler gelmiyor, sahilinde bulunduğumuz denizin dalgaları gibi birbirini takip ve her biri bir hadiseyi mahmul olarak bize hücum ediyordu. Bir sabah Folkestone'dan gelen bir telgraf Abdülhalim Memduh Bey'in İngiltere'de, garbın bir köşesinde garib olarak vefatını haber veriyordu. Her hal ü kālinde hayatın galeyanı meşhut olurken, bu nâ-gehanî vefatı bizi hayrette bırakmıştı. Ah gaflet! İnsanın teşekkülât-ı bedeniyesi, bir an ârâm etmeyen mesaî-i uzviyesi düşünülürse, öldüğüne değil yaşadığına hayret etmelidir.

Abdülhalim Memduh, Hukuk Mektebi'nden şehadetnâme alarak çıktı. Sonra İzmir'de vali maiyetine tayin olunmuş, fakat validen ziyade meâliye, Sultan Hamid'den ziyade sultan-ı hürriyete hizmet etmek sevdalarına düşmüş ve bu sevda kendisini Bitlis menfa ve mahbeslerine doğru sürüklemişti. Mâder-i vatan yolunda menfasına giderken validesi de berabermiş, kendisini bî-payan âlemler, yeni ufuklar görsün diye dünyaya getireni, dünya kendisiyle beraber mahbese götürüyor, her adım attıkça bütün ümitleri, emelleri arkalarında bırakarak devam ettikleri yolda, kalb-i mâderaneye derin uçurumlar taştan dişlerini gösteriyor, başlarının üstünde bütün tabiatın cereyan-ı hayatını durduran bir kar borası kıyametler koparıyor! İşte annè-evlad menfalarına böyle vâsıl oluyorlar. Ondan sonra ne geçmiş bilmiyorum. 1901 de Abdülhalim Memduh'u Paris'te yeni çıkmağa başlamış *Şura-yı ümmet*'te mümtaz bir muharrir olarak buldum. Bütün bu hâdisat Abdülhalim Memduh'un çehresinde bir tebessüm olarak nümayan oluyordu. Gözlüğünün arkasında görünür görünmez iki küçük siyah gözlü geniş çehresinde bu tebessüm bir nezaket, bir mizah, bir feryat, bir istihza, bir facia idi. Paris'te hırman ve hicran ile imtidad eden eyyâm-ı âlâm-ı gurbet mizac-ı asabisini büsbütün ihlâl ettiği için o dişler, yazdığı şeylerde, ahibba ve eviddasıyle münasebat ve muamelatında âsârını gösteriyordu.

Meşhur şair Eşref, dehası sadelikte münceli büyük Sadi'nin tarif ettiği dostluğa şeref-resandı.

Dost an bâşed ki gired dest-i dost der perişan hali vü dermandeği[1]

Hakiki dostluk insaniyetin şanı, büyük ruhların kudretidir. Küçük ruhların, zayıf zekâların dostluğa iktidar ve mecâli yoktur. Onlar için dostluk ehemmiyetsizdir. Kazanılır, kaybolur, tekrar bulunur, Sonra büsbütün unutulur.

---

1 Dost perişan ve zayıf durumda bulunan dostun elini tutan kişidir.

Bir bilenden eyledim tahkîk metrûkâtını
Bir kırık hâme fakirin servet ü sâmânıdır

diyordu. İnsan o zaman yalnız icrâ-yı nazar değil, bir an için kalb ve fikriyle tayy-ı mekân etmelidir ki, bu beytin muhtevi olduğu hüzn-i bîpâyânı hakkıyle hissedebilsin?

Bu hüzünler tevâli ediyordu. Paris'e talebe olarak gelen ve sonra ceza olarak maaşları kesilenlerden Nedim Efendi —o zaman daha herkes bey veyahut bey beylik olmamıştı— Paris'in fukara mahallelerinden birinde, galiba Avenue Gobelins'de tavan arasında taştan bir odada oturuyordu. Kirasını verememiş, Abdülhamid'in adamları kendisini polise anarşist olarak bildirmişler. O biçareyi Kânun-ı evvelin bir siyah gününde odasından çıkarırlar, sandığını kırarlarken görmüştüm. Paris'in bu uzak mahallelerinde yürürken, hariçten ziyade eşyanın, insanların dahiline yağan ince bir yağmur serpiyor, bütün sema, bir sis olarak evlerin damlarına inmiş, hüzün ve melâlin, kara sevdanın örtündüğü şimalin bu sisleri arasında evi arıyordum. Zannederim ki, hiç olmazsa yüz basamak bir merdiven çıktım. Odanın açık kapısından girdim. Odada ateş yoktu. İki polis vardı. Böyle fakr ü sefalet içinde taştan bir odada bir kalb, iki polis; bilâ-ihtiyar, «ne oluyor?» diye sordum. Aramızda şu muhavere geçti. Polis şiddetle :

— Sizin burada ne işiniz var? Fransa'da polise böyle sorulmaz.

— Mazur görünüz. Bizim memlekette de insan dostunu bu halde yalnız bırakmaz.

Fena bir tebessümle biçare Nedim'i göstererek : «Bu sizin dostunuz mu?»

— Evet, hem samimi!..

Halbuki ben Nedim'i iki-üç kereden ziyade görmemiştim.

— Bu anarşisttir.

— Değil, zulmün takip ede ede bu köşeye düşürdüğü bir adamdır. Hürriyet için refahı terkederek bu hale razı oluyor. Cereyan eden bu pek müessir vâkıada gülünç bir hal de vardı. Polis muttasıl bu anarşistin sandığını muayene etmek için anahtarı istiyor. Nedim de şaşırmış, titreyen eliyle pâre pâre bir ceketin gûyâ cebi varmış gibi her tarafını arıyordu. Ziyade beklemediler. İçinde bomba, anarşist projeleri olduğunu kuvvetle tahmin ettikleri sandığı kırdılar. İçinden ne çıktı bilir misiniz? Kırmızı kurdele ile bağlanmış küçük kızının bir parça sarı saçları! Bir de pek genç karısının rutubetten silinmiş, solmuş bir resmi! Sonra yamalar içinde bir-iki çamaşır.

Birdenbire hepimiz derin bir sükûnet içinde birbirimizin yüzüne, sonra önümüze baktık. Bu sükûneti ihlâl eden polis, Nedim Efendi'ye el vererek, kirasını tediye edemediği için odayı tahliye ettirmeğe mec-

bur olduğunu söyledi. Zaten odanın tahliye olunması için Nedim Efendi'nin dışarıya çıkması kâfi idi. Fakat o, içindekileri cebine almak mümkün olan kırık sandığından vazgeçemiyordu. Bir zengin nasıl malım, bir âşık nasıl sevdiğim derse, bu da öyle sandığım diyordu. Küçük sandığı alarak beraber sokağa çıktığımız zaman, nehrin sağ tarafındaki Paris'in, o saltanat-ı servetin âvâzesi uzaktan uzağa bulunduğumuz yere aksediyordu.

Kendisini sandığı ile beraber Asnières'in sâkin bir köşesinde sâkin olduğum bir eve getirmiştim.

***

Eylül nihayete eriyordu ki, refikim, kedi, ben, üçümüz de Asnières'e göç ettik. Asnières, Paris civarında Kadıköy, Erenköy gibi köylerden biriydi. Şimendiferle Paris'ten on dakikalık bir mesafe. Her gün Gare Sainte-Lazare'dan hareketle Asnières'e uğrayan veya uğramadan geçen trenlerin adedi, tamamiyle hatırımda değil, her halde yüzden ziyade idi. Paris'e giden tramvaylar da vardı. Asnières'in Paris civarındaki köyler gibi kendisine mahsus bir ananesi, bir hayatı yoktu. Bir ciheti mutavassıt erbab-ı servetle, tiyatrolarda rolleri biter bitmez rahat uyumak için Paris'ten gelen meşhur aktör ve aktrislerin ârâmgâhlarına mahsus, diğer ciheti amele mahşerine makar idi.

Bunların hemen hepsi köylerde yaşayamaz. Her gün fabrikalarda, Paris'te çalışır. Zaten Londra, Paris gibi büyük payitahtların bir canlı mahluk gibi büyüdüğü görülür. Asnières'in hususiyetinden olarak köyde köpeklerle kedilerin bir mezaristanı vardı. Evet, Seine nehrinin kenar-ı müzehherinde, sâyedar ağaçların altında köpeklerin, kedilerin Père Lachaise'i... Bu büyük nehrin orada, ta Normandiya'da, umman-ı adame resîde olan aheste-cereyan emvac-ı hâbîdesi, ağaçların yeşil yaprakları, süfliyet-i beşeriyenin bin kere fevkinde olan hayvanların ruhuna serâir-âmiz fısıltılarla geçiyor.

Bu mezaristanın muntazam kapısından girilince nazar Saint-Bernard'ın yüksek heykeline matuf olarak zîrinde şu levhayı okuyor :

«Kırk bir adam kurtaran kırk birinci tarafından öldürülen.»

Bu levhayı okuduktan sonra insan, orada hâbide olan hayvanların ruh-ı âsûdegîsini ihlâle gelmiş gibi bir hicab ve ıztırap hissediyor. Aylar geçiyordu ki, kâinattan tecrit edilmiş vatandan hiç bir haber gelmiyor, hiç bir sada işitilmiyordu. O zaman bütün saltanat, akvam-ı muhtelifesi ecza-yı nâriyesi olan ve zâhirî sahte bir sükûnetle muhat bulunan müheyya-yı infilâk bir bomba gibi duruyordu.

(*Serveti-fünun,* nr. 1504, 11 Haziran 1341/1925, s. 52-55)

III. TENKİDÎ YAZILAR

(ZEMZEME)

Osmanlıların hakikat-perver şairi, on dokuzuncu asrın sevgili evlâdı Ekrem Bey *Zemzeme*'nin ikinci kısmını neşretti; bu eserdeki şiirlerin teşrih-i letafetine girişmeyeceğiz, zira bir tebessümde bir bakıştaki muhtefi hal gibi bu şiirlerde de tarif olunamaz bir letafet var.

Şu bulunduğumuz büyük asırda şiir ve edeb serair-i kalbiye ve hakaik-i fikriyeye takrir için bir melek-i müekkel olduğu cihetle işte o melek bu eserde gâh ruha gizli gizli bir şeyler söylüyor, gâh iğbirar ile semaya itilâ edip gidiyor, o kadar yükseliyor ki ruh onu takipte âciz kalıyor. Çekildiği semâ-yı letafetten mütehassiri olan insana baktığı zaman kendisinden şöyle bir sada geliyor :

Can ü dil vakf-ı temâşâdır şeb-i mehtabda
Yâr her sûdan hüveydâdır şeb-i mehtabda

Ara-sıra semadan nüzul ile yalvararak insanın yanına yaklaşıyor, fakat ziyâ-yı mah gibi ne tutuluyor, ne konuşuluyor; yalnız cemalindeki nur ruha kadar nüfuz ediyor; o halin ne olduğunu anlamak ister misiniz? Şu beyitlere bakınız :

Ben mâhdır sanırdım mihr-i cemâlinizmiş
Vakti eden de tenvîr, leyli kılan da ihyâ!
Bâis nedir hübûta bu hâk-i gam-medâra
Câ-yı mesirenizken sahn-ı semâ-yı a'lâ?
Evsâf-ı hâlinizde olmak neden nümâyân
Vaz'-ı hazîn-i Şirîn, hüzn-i latîf-i Leylâ?
Bir derdiniz mi vardır nâkabil-i teselli?
Kalb-i latîfinizde sevdâ mı beslenir ya?
Nûr-ı vücûdunuzla handân iken şu yerler
Siz böyle hüzn içinde olmak revâ mı âya?

Şiirin zaman ile mekân ile bir büyük münasebeti var : letafet-i tabiiyece cihan içinde yekta olan İstanbul, bir şâire ilham-ı mânâ etmekte

her memleketin mâ-fevkindedir. Meselâ İstanbul'da bir parlak gece düşünelim, her tarafta gürültülerin kesildiği, herkesin uykuya daldığı gece yarılarında fezâ-yı bî-intihâ-yı semevatta bütün kevâkibin ziyası temevvüce başlar; semanın rengi, Marmara'nın, Boğaziçi'nin suları mai olduğu cihetle o gecede parlayan kevâkibin ziyası mai görünür; ufkun üzerinde meşhud olan hilâlin hafif ziyası, denize akseden şekli mai, ötede beride akan sular mai, şurada burada uçuşan kuşlar bile mai.

O mai gecenin içinde ufkun üzerinde toplanan birçok kevakib titreyen ziyalarıyle bir şâirin gözlerinden, yani kasr-ı serair-i ruhun iki nuranî pencerelerinden güzar ettiği zaman kalbin bir köşesinde hâbide nice sevdalar uyandırır; işte o sevdalar hep şiirdir. Meselâ bir genç valide düşünülsün : Bir dakika kucağından ayırmak istemediği evlâdını ecel denilen kuvve-i zâlime kollarının arasından koparıp da toprağa gömdüğü zaman o valideye dünyada hiç bir şey tesliyet veremez; kürelerin ateşli tabakalarını soğutan zaman bile evlâdını kaybetmiş bir validenin gönlündeki nâr-ı hicranı söndüremez; o zaman o valide acı acı ağlamağa başlar; işte o gözyaşları hep şiirdir. Mahrum-ı his! İtimat etmiyor musun? Ya bu beyitleri gördüğün zaman ne diyeceksin?

Fâhirem dört buçuk yaşında senin
Yaraşır mıydı toprağa bedenin?
Gömleğin çâk edip yaman eller
Biçtiler cismine göre kefenin
Şimdi ıslak durur sirişkimden
Koklayıp öptüğüm o pirehenin
Söyle yalnız mısın ciğer-pârem
Isıtan yok mu hâk içinde tenin
Bülbül-i nâtıkan neden sustu?
Soldu mu âh gonce-i dehenin
Hûn eder kalbi zikr-i her hâlin
Ağlatır çeşmi yâd-ı her sühenin
Görüyor gözlerim meleklerle
Seyr ü ârâmını semâda senin

Bu manzumeyi okurken sâmia-i vicdan o sâkin sâkin ağlayan kalbin sadasını işitiyor, kelimelerin münakkah olması, sözlerin tabiîliği ruh için ne güzel bir ahenk hâsıl ediyor.

Bülbül-i nâtıkan neden sustu
Soldu mu âh gonce-i dehenin

Ekrem Bey'in baharistan-ı şarka gıbta-bahş olan hayâlât-ı şâiranesi içinde yetişmiş bu bedia-yı edeb bizi takdir-i ulviyetinde âciz bırakıyor.

Çocukların hemen hepsinin dudakları gül rengindedir, her şeyi anlamak isterler, titreyen seslerinde gizlenen bir ahenk-i hafif vâlideyni için bülbüllerin sadasından daha latif değil midir? O çocuklardan birinin vefatını bundan daha müessir, bundan daha mükemmel tasvire hangi Türk şairi muvaffak olmuş.

Etraf gark-ı envâr, envâr gark-ı elvân
Eşbâh bî-kesafet, ervâh pür tecellâ
Ecrâm nûr-ı cevval, âsâr rûh-ı sâri
Çekmişti sanki arşa ekvânı Hak Taalâ
Mümted olaydı öyle âh o şeb-i münevver
Hiç dönmeyeydi âlem, hiç gelmeyeydi ferdâ

Üstad Kemal Bey'le Hâmid Bey müstesna olarak hangi Türk şairidir ki böyle nurlar, renkler, çiçekler saçarak kendisine mahsus bir yoldan gitmiş? Eğer burada kendilerinden birer kelime bahsine müsaade edilir de üstad Kemal Bey'in tabiat-ı şairanesine kuvvet ve kudret, Hâmid Bey'inkine mahz-ı ulviyet tesmiye eder isek, Ekrem Bey'inkine de letafet ve ruhaniyet deriz. Zira Kemal Bey'in âteşîn fikrinin mahsulü olan sözleri bir volkandan fışkıran madeniyat gibi metin ve âteş-nâkdir. Kemal Bey'in elinde lafızlar, kelimeler, cümleler bir «statue» yapanın yed-i üstadânesindeki maddiyat gibidir ki, istediği gibi ezer, istediği gibi kullanır, istediği şekle sokar. O zaman nazar-ı iştiyak önünde bakmakla doyulmaz bir timsal-i ulviyet vücuda gelir; efkâr-ı şâiranesinde bir karanlık taraf, bir noksan yer bırakmaz. Bu âli şairin eserlerinde dehşetle hitap ettiği ruh ibtidaları ilerler, ilk hatvesinde kuvvetini, sonra da cesaretini kaybederek geri çekilmeğe başlar. O cihetledir ki üstadın şiirleri için muzafferiyet muhakkaktır. Sevk-i sadedle söylediğimiz şu iki söze birkaç kelime daha ilâve edelim : Hâmid Bey'in efkâr-ı şairanesi daima semada dolaşır, zemine pek az iner, en maddî mebâhisde bile delilleri semavîdir, hayat-ı insaniyeyi teşrih için yazılan tiyatrolarında bile mercii, mehazı semadır. Öyle denilebilir ki bu ulvî şairin şiirine gurublar hüznünü, tulu'lar neş'esini, sema rengini veriyor. Zeminde kalmağa mecbur olduğu zaman —mahşerde kadid olmuş kollarını güneşin ziyasına doğru kaldırıp da mezarından kıyam eden bir mevta gibi— suz u güdaz ile semaya itilâ eder. Hiç bir halini tayin mümkün değildir : eb'ad-ı mutlakayı tahdid kabil olmadığı gibi. Hâmid Bey'in mâlik olduğu deha şiirlerinde ani olarak ibraz ettiği pertev-i zekâ ile görülür. Bunları başkaca birer makaleye bırakarak saded-i bahsimizi kaybetmeyelim. Ekrem Bey'in tabiat-ı şairanesi her tarafta gürültülerin, seslerin kesildiği bir zamanda sükûn ve sükûnet içinde ulvî bir hüzn ile doğrudan doğruya bir

ruhu tenvir eden ayın ziyasına benzer; şiirleri yine o ayın ziyası gibi girdiği kalblerde bir sevda, dokunduğu yerlerde bir feryad uyandırır. Bu ulvî şairin tasvir ve tersim-i tabiatta kullandığı renkler hiç bir şairde misli görülmemiş derecede nazar-rübâdır; kalbe okşayarak söyler, ruhu ebediyetini söyleyerek alkışlar. *Zemzeme*'de münderiç «Nağme» unvanlı manzumenin şu beyitlerine bakalım :

Arşa olunur seninle ilâ
Gülbang-i tazarruu ibâdın
Şevkin galeyan ederdi peydâ
Hûnunda ketâib-i cihâdın
Kudsiyyeti gösteren bu şeyler
Ulviyyetine delâlet eyler

Burada fikr-i şâirane masum gönüllerden çıkan feryad gibi, itilâ ede ede nezd-i uluhiyete peyveste oluyor. Ekrem Bey'i terakki-i edebiyat namına tebrik ederiz.

(*Güneş*, nr. 5, 1884, s. 194)

(MUSTAFA REŞİD BEY'E)

Cemiyet-i insaniyenin en mühim ve mutena kısmı *Çiçek demeti*'nin mevzuu olan kadınlardır ki, on dokuzuncu asır bu meseleyi halletmek istiyor. Bulunduğumuz şu büyük asrın bu temayülüne İngiltere pişvâ olarak, kadınların hukukunu müntehâ-yı garptan ilân ve ilâ etmeğe çalışıyor.

Şüphe yok ki, kâinat, aşk-ı mâderâne ile kāimdir. Kitab-ı kâinatın kadınlar kısmındaki sahifesine şu iki kelime nakşolunmuştur : Muhabbet, hüsün.

Şu bulunduğumuz küre-i arzda kulûb-ı insaniyeye bu iki kelime kadar hüküm-fermâ hiç bir şey var mıdır? Bu iki sıfatı takdir eden milletlerin ismi medenîdir. Kadınların hukukunu gasbeylemek, validelerimizi tahkir demek olacağından, bu hal, insaniyete karşı bir isyan addolunmaz mı? Kadınlar hilkaten şâyân-ı himâyet oldukları cihetle, bir cemiyet onların hukukunu tasdik etmez, yani insaniyet onlara meded-res olmazsa, ya birtakım sefihlerin bâziçe-i şehevâtı veya birtakım vicdansızların mazlûm-ı denaati olurlar.

Hüsün : O ne âli şeydir! Bazen bir güzel ağız bir güzel kelimeye; iki güzel göz bir fikr-i şairaneye müreccahtır.

Belki Homère'in iki bin senedir eyâdi-i ihtiram-ı ümemde dolaşan bir kitabı bir güzel kızın eser-i tebessümüdür. Belki Shakespeare'in kalb-i beşeri en ziyade gördüğü bir eserinde nazar-ı şairanesine karşı o perde-i serâiri açan bir güzel kızın küçücük elleridir.

Muhabbetler içinde aşk-ı mâderâne ne ilâhi şeydir!

Bir valide kalbi, evlâd için sıyanet-i ilâhiyenin bir nümune-i gaybıdır. Çocuklar müstakbel, kadınlar ise valide-i istikbal olduklarından, bunların terbiye ve marifetlerine her şeyden ziyade itina ve himmet etmek ümid-var-ı istikbal olan insaniyetin en büyük vazifesidir.

Bir cemiyet, mürebbiye-i rikkat ve ulviyet olan kadınlardan mahrum kalırsa terakki edemez. İnsan, ilk nefesini aldığı zaman karşısında bir kadının tebessümünü gördüğü gibi, en son nefesinde başucunda ağlar bir kadın görüyor.

Rüfekā-yı hayatını marifetsiz bırakmak hayata bir suikast demektir. Kadınlara hürmet edilmelidir. Zira onlar erkeklerden ziyade müteessir ve muztariptirler.

Kadınlar cahil kaldıkça, bir cemiyet hiç bir vakit kesb-i marifet eyleyemez.

Bir kısm-ı diğer-i insaniyet olan kadınlar her şeyden mahrum oldukça, bir memlekette cemiyet-i insaniye teşekkül edemez.

Mustafa Reşid Beyefendi'nin teneffüs ettiği heva-yı nesimî-i edebin yetiştirdiği bu *Çiçek demeti* bizim üdebânın bir zîneti addolunmağa seza görüldüğünden, sahib-i eseri insaniyet namına tebrik ederim.

Bir çiçek demeti, Konstantaniye 1304/1886, s. 12-14

EDİB-İ RİKKAT-ÂVER MUSTAFA REŞİD BEYEFENDİ'YE

Gözyaşları unvanıyle yazdığınız risale-i şairanenizi kemal-i dikkatle mütalaa ettim. Üdebâ-yı Osmaniye içinde zat-ı âlinizde bir hasîse olan üslûb-ı ifadenizin sadeliği *Gözyaşları*'yle ne güzel tevâfuk etmiş. Bu eserinizde üslûb-ı ifadeniz de ağlıyor. Kısa kısa cümleleriniz de, pek latif. Hüzn-engiz bir hali, rikkat-âver bir hikâyeyi naklederken, ağlamanın sözlere verdiği fasılalara benziyor. Ünvan-ı kitabı da takdir etmek isterim. Fakat geçen sene nev-i latif-i insanî olan kadınlara ait *Bir çiçek demeti* namındaki eserinizi *Gözyaşları* takip edeceğini tahmin etmiştim. Bu iki eserin, bu iki ünvanın arasında pek büyük bir münasebet-i şairane var. Bu kitabınız o eserinizin mehâsin-i edebiyesini taklil edemez. Belki daima ter ü taze durmasına sebep olur. Müsveddatınıza dair mütalaatımı istiyorsunuz. Sizin gibi zekâ ve dirayet ve sa'y ve gayretle mümtaz olan

üdebânın bu davetini kemal-i iftihar ile kabul ederim. Fakat emin olunuz ki, Sully Prudhomme'un dediği gibi, bu bâbda en güzel sözlerim söyleyemediklerim olacak. Gecenin zalamından kurtularak, şafağın ziyasına doğru uçuşan kuşlar gibi, hayatın muzlim cihetlerinden kaçarak şebabetin, şâiriyetin o ruh-perver envârına şitab ediyorsunuz. Ben o tarîk-i ulvînin daha yarısına gelmeden, zalâm-ı ye's ü nisyan içine giriyorum. Sizleri ez-cân ü dil tebrik ederim.

İnsana mekmen-i firkat ü hasret olan şu küre-i arza —bizim de gayet küçük bir yıldız olduğumuzu bilenlerce— kâinatın bir damla gözyaşı demek mübalağa değildir.

Zuhur-ı insaniyetten beri dökülen gözyaşları, nezd-i ilâhîde bir umman-ı rikkat vücuda getirmiştir ki, arasıra tecelli-i rahmet-i Rahman, belki o ummanın heyecan ettiği zamana tesadüf eder. İtikadımca insaniyetin uluhiyete intisabı, insanların bir hayat-ı diğer-i müstakbele istihkakı döktüğü gözyaşlarıyledir. Ruhun en amîk ve muzlim cihetinden nebean eden bu yaşlar, bir emel-i dûrâdûrun ve bir hiss-i nâ-mütenahî-i iştiyakın ihtifa ettiği mabed-i semavînin atabe-i ulviyesine dökülür; sâfiliyetten yükselen her suale mestur olan o mabed gözyaşlarına küşadedir. İnsanların itilâ eden feryadı, mahlûkatın âvâzesi, mecruh gönüllerin ah ü vâhı kanatlarına sarılmış iki meleğin beklediği o mabede akseder.

Bir ruh-ı ümid-vâr uzaktan uzağa ufuklarda çakan şimşekler gibi parlayıp sönen serâir-i âmâlinden mahrum kaldığı an, amîk bir zulmet içinde kalır. Kimin eliyle olduğunu hatırlayamadığı ve fakat derinden derine acısını hissettiği ezelî bir cerîhanın ıztırabıyle âlâm ve ye'se düşer. Feryad ve istimdad eder. Bir dâd-hâh, bir meded-res bulamayınca, kendisinde boğulmak alâmetleri görülür. Meserret, meserret ki kurtuldu. Zira mecrâ-yı tesellisi olan gözlerden dökülen yaşlar ruhun teneffüsüdür.

Fakat ağlamak muhteliftir. En şedid bir muhabbet bir damla gözyaşıyle başlar. Tıfl-ı muhabbet vücuda ağlayarak gelir; sevdiği için ağlayan bir kızın gözyaşları birer incidir ki, sevgilisine vereceği nişanın en makbulü, en kıymetdarıdır. Nazar-ı şairane bir damla gözyaşının içinde çarpınır bir kalb görebilir. Ruh-perver olan havaî mai gözlerden dökülen o cevher-i sevda muhabbete küşade bir gönüle damla damla akar. Goncalar seherin gözyaşları olan şebnemlerle açıldığı gibi, gönülde de muhabbet o yaşlarla uyanır. Rûy-ı zeminde bütün gözlerin kapandığı zaman, semada uyanan yıldızların hıyat-ı şuaı, Avrupa'da tıfl-ı muhabbetin elinde tersim ettikleri altından birer ince ok gibi insanın tâ yanına geldiği zamanda sevdiğini düşünerek ağlayan bir genç ne kadar bahtiyardır. Bütün ufukların gül renginde olduğu bir sabah azîm ormanların

içinde bir büyük ağacın altında sevgilisini, nişanlısını bekleyen bir vahşinin gözyaşlarına seher şebnemleriyle medeniyet kahkaha-i eşvâkıyle gıpta etse sezadır.

Sizi hayretle karışık bir korku istilâ etmezse, Shakespeare'i tedkik ediniz! Ne bulursunuz?

Âlemin en galeyanlı volkanları kadar semaya doğru ateş-feşân bir fikir, sırr-ı hilkate nüfuz eder bir nazar, bakıyesi gözyaşları.

Ulviyetini muvazene etmek size başdönmesi vermezse, Victor Hugo'ya bakınız. Ne görürsünüz?

Taht-gâh-ı deha olan bir nasiye-i irfan, sükûnet ve heyecanı insaniyete gelecek felâket ve musibetin mîzanı bir kalb, bakıyesi gözyaşları.

Molière'in, Voltaire'in o kahkaha-i istihza-âmizlerinde muhtefî birer damla gözyaşı bulunur.

İşte bu mütalaatın sevkıyle yukarıda «insanın bir hayat-ı diğer-i müstakbele istihkakı döktüğü gözyaşlarıdır» demiştim.

Gözyaşları rikkatin lisanı, mazlumiyetin feryadı, muhabbetin yâr-ı meded-kârı, masumiyetin semaya hitabı, ismetin ibtisamıdır.

İlk hatırladığınız girye-i teessürünüzü şairane tasvir etmişsiniz. Fakat bu tasvirinizle sevdama dokundunuz. Hıç unutmam. Daha altı-yedi yaşında iken bir bahar gecesinde Çamlıca'da idim.

Gökyüzünün sükûnet-i kâmile içinde bulunduğu ve yıldızların ziyasıyle münevver olan ufuklar gayet gizli olarak kalbe vaadler ettiği bir şeb-i ahterdarda, o temâşâ-yı azamet-nüma, bir küçük mahluka bilmem ne yolda ilham-ı mânâ eylemişti ki, gözümde bir damla yaş, vücudumda hafif bir titremek hissetmiştim. Hemen koşarak etfalin penah-ı münferidi olan validemin kucağına gittim. Öyle titrer bir halde uzaktan uzağa parlayan yıldızların ruhuma dokunduğunu hissettiğim ziyasıyle ısınarak uyumuşum. O ilk hatırladığım gözyaşı hengâme-i saadet olan sabavetin bir cevheridir ki, yâdigâr olarak kemal-i sadakatle muhafaza ederim.

Bu eserinize muvaffakiyetinizden dolayı sizi tebrik ederek söze nihayet vereceğim. Zira kalb tekellüme başladığı zaman, mehabetinden midir, nedir, lisan sükût ediyor.

(*Gözyaşları*, İstanbul 1304/1886-87, s. 18-25)

BİR YAZIN TARİHİ

Kemal-i teessüfle itiraf ederim ki, ben Uşşakizade Halid Ziya Beyefendi'yi ilk defa okuyorum. Okuduğum da yalnız *Bir yazın tarihi!...* Müellifi tavsif ve tarif edenlerde mâlik olduğu iktidara delâlet edecek bir tasvire, ruha ait bir tavsiyeye ben tesadüf etmedim. Kariin yahut

zekânın hakk-ı tefekkürünü gasbeder ve mecal-i mütalaa vermez surette yazılan efkâr-ı müddeiyâne, zevk-i tahakküm, nâ-şinas-ı edebi ihlâl ile su-i zanna düşürür, hattâ haksızlığa kadar sevkeder. Bilmem bu mütalaalar da beni tebriye eder mi? Zannetmem, bazı kusurlar vardır ki, onların en iyi, en büyük müdâfii sükûttur.

Fakat hoş bir kusur!.. Bir sabah uyanır uyanmaz, kendi kavminden, kendi cinsinden, yanı başında, gökten düşmüş gibi bir şair!.. gayet hayalî, amîk, istiğrak-perver bir şair! Güzel bir kusur!.. Yanı başında, insanın haberi olmadan senelerin biriktirdiği, kendi lisanında, bir hizâne-i nev-küşâde-i şiir!.. Bazı şairlerin mülhem olmak için zamanları vardır. Eşya-yı hariciyenin tesiratını bekler. Bir çiçeğin, bir tebessümün inkişafına, bir ziyanın, bir nağmenin, bir ruhun pervazına muntazırdır. Kış yağmurlarının tesiriyle baharda başlayan çağlayanlar gibi!.. Halid Ziya Bey'in iktidar-ı şairanesi ise derin bir nehr-i daimîü'l-cereyan gibi her dem huruşan!

Kitabı karşımda : *Bir yazın tarihi!*.. Bütün bir rüya!.. Hoş bir rüya!..

Eski Yunanîler, Homère'in ahfadı, Kurun-ı ulânın o şairleri, fikr-i şairanelerinin ilâheler iskân ettiği mabedlerinde, âlâm-ı hüviyeti nisyan için mükeyyifattan bir şey yerler, onun verdiği bir rüya-yı safa-yı istiğrak içinde kalmağı ibadet addederlemiş. O mükeyyife-i istiğrak-bahşanın terkibât-ı kimyeviyesini bilmiyorum. Fakat ondan bir tane, bir zerre de bu kitapta var. Kitabı okurken o hali biraz ben de hissettim. *Yazın tarihi*'nde şairi dinleyiniz! «Fakat oh! Pür-nur ü şiir bir uyku... Omuzlarında hafif penbe yün atkısıyle balkonun parmaklığına kollarını dayamış, çözük saçlarıyle orada nîm sönmüş bir bedr-i zerrîn gibi sarı bir kitle teşkil eden başını sağ kolunun üstüne yatırmış, iki ayağı üstünde duran sandalyesinde gûyâ bu leyl-i münevverden yağan zemzeme-i sâkite ile uyumak için hafif bir sallantı ile» ... «Şu birinden topladığı nurları diğerinin ayaklarına dökmeğe çalışan denizin feşâfeş-i mezâmir-i sevdası beni ilelebed uyutsa, bu uykudan ilelebed uyanmasam!..»

Şair, kâşane-i hayalini «Çubuklu'nun mümted bir metrukiyetle harabiyete yaklaşmış azîm bahçeli...» bir gûşe-i inziva vü istiğrakinde inşa ediyor. Fikr-i zerrîn ve hayal-i nazikterin-i şairiyeti tasvir ettiği ekser eşhasta kemiğin vücuduna bile razı değil. Tahayyülat-ı amîkası gürültüler istemiyor. «Odada müdhiş bir gürültü vardı. Piyanoda cehennemî bir galoppe, bu âsûdegîye alışan yalının henüz uykuda kalmış son sükûn perilerini uyandırıyordu.

«Âliye, bu gürültüyü işitmeyerek, musikinin uyutucu dalgalarına teslim-i nefs ederek sallanırken...» bu kâşane-i peri-âşiyanede, yirmi iki

yaşında bir genç erkek dört meleğin arasında, tebessümler, bakışlar, iltifatlar, bütün bu cazibeler içinde kalıyor. Hattâ bu genç adam hayatta nâdir tesadüf olunan en nazik mevkilerde bulunuyor.

«Ayakları yavaşça ellerimin içinden kayarak vücudu süzüldü. Bir kahkahaya karışan bir sayha arasından Nevin bütün hazâin-i nev-küşade-i nazikîsiyle kilitleri çözülmekte ihmal eden kollarımdan müteşekkil halkanın içine, bu daire-i muzîka-i pür-halecana düştü..» Temellük ve tasarruf gibi bir sevk-i tabiiye en ziyade tâbi olacak bir sinde, etrafını demir kuşak gibi ihata eden bu cevâzib-i hoş-rübâ-yı şebabete rağmen, evin içinde, sonbaharın yağmurları altında, yaprakları dökülmeğe başlamış ağaçların arasında bir hasta kuş gibi dolaşan öksüz, çirkin, hattâ hasta bir kıza, Meliha'ya dest-i izdivacını uzatıyor. Bu kimsesiz, çirkin, sıhhatsiz kıza ulviyet ve necâbet-i şairane ile dest-gîr oluyor. Nevin, Güzin, Samiye, Âliye, bunlarla o münevver gecenin gölgesi gibi duran Meliha, hep beraber bir mehtaplı gecede, Boğaziçi'nde sandala biniyorlar. Hamulesi hüsünden, şebabetten ibaret olan bu sandalda, sath-ı laciverdîsinde mehtabın cereyan ettiği bu suların, bu girdab-ı muhabbetin üstündeki genç ne düşünüyor :

«Düşünüyordum ki, bu ummanların dakika-be-dakika münkeşif ve mütevâli fecir ve şafakları, subh ve mesâları, bedir ve hilâlleri, bazen bir kavs-i kuzah üstünde rîşedar bulutları, bazen bir sath-ı siyah üstünde nevvâr ve mütebessim gözleri olsun; ve ben bunların içinde mest-i şiir ü garam, lebriz-i âmâl ü hayâl, bu bî-payan umman üstünde bir bî-payan ömr-i şebab ile sallanarak, uyuyarak gideyim».

Bahçede, rıhtımda, denizde, yalıda galeyan ve heyecan eden şebâbet-i nisâiye arasında, Âliye'nin, hiss-i sevdayı uyandırmak için feryat eden piyanosu, bir cevap almak için sükût ettiği zaman, yirmi iki yaşındaki genç böyle cevap veriyor :

«Bana şiir içinde bir rüya gördürdünüz!» *Bir yazın tarihi*'ni okuduktan sonra, benim de müellifine söyleyeceğim söz aynıyle budur : «Bana şiir içinde bir rüya gördürdünüz!» Bütün bu tasvirat ve tahayyülat-ı rüyâ-âmiz niçin? Müellifin bir cümlesi bu suale tamamiyle cevap veriyor :

«...Niçin? Elimi uzatırsam bu şiir kaçacak, bu rüya, bu mevcut olan şey ölecek zannediyordum...»

İkinci hikâyede, *Bravo maestro*'da!, şair bir dereceye kadar, hayalden yorulmuş gibi görünüyor, karada acı bir hakikate karşı tatlı bir rüyadan uyanıyor. Bu hikâyede şair tahayyül değil, tefekkür ediyor. Ulvî tefekkür!.. Burada şairin dinlenir gibi duran hayali, üçüncü hikâyede, *Yırtık mendil*'de bütün kuvâ-yı maneviyesiyle galeyana başlıyor.

«...Gözleri âvizeye kalkmış, bir rüya-yı saadet içinde yüzüyordu. Bu âvizeden kim bilir, ona nasıl elvân-ı hulya yağıyordu. Mailer, yeşiller, sarılar, kırmızılar... Bir münevver yağmur, bir hayat-ı hulya yağmuru, bu yirmi yaşında, henüz iki aylık kadının üzerine zerrîn bir rüyanın münevver ve mülevven seması açılıyordu». «...Rüyalarda görülen eşkâl gibi, şimdi de Feride'yi uzaktan seyretmek istiyordum».

Müellifin tabirince «Arap İsîyûnundan» —Maronit olmalı— uzun etekli al kadife esvabla İzmir'de bir baloda rakseden Suriyeli Cemile'nin etekleri, Mesud Hurrem Bey'in bütün ârâm-ı dil ü canını pâmâl ve tarümar ediyor. «Kenarına altından iki-üç kat enli dantelalar, kırmalar dikilmiş» uzun eteği, bu adamın «bütün müddet-i hayatında gözlerinin içinde dönecek» bir rüyet-i ebediyet bırakıyor. Bu etek, «bî-tab-ı devran kalmış» bir dalga gibi yayılıyor, âsûde, şikeste-mecal kalıyor, sonra çevriliyor, kıvranıyor, sarsılıyor, en sonra beyaz köpükler!.. Daha sonra bu etek kahkahalarla fıkırdayarak gülüyor, yine bu etek dişlerini gösteriyor. Bu etek baygın edalı, perişan saçlı, kolları üryân bir genç kız oluyor.

Müellifin seyyah-ı âlem-i hayal olan fikri, evc-i burc-ı şairiyete uçarken, Alp dağlarının, semanın mailiğine dokunan beyaz tepelerine esnâ-yı suudda kardan uçurumlara sukût eden seyyahlar gibi bazen böyle girîvelere düşüyor.

Fikr-i şairane, küreden ayrılan bir şahine teşbih edilmişti. Zararı yok. O şahin-i fikr, heva-yı nesimîyi geçerek esîre dahil olsun. Kehkeşanlar arasında meleklerin bakışından süzülmüş bir sevda, Zühre'den bir damla, sema-yı mîna-famdan bir zerre, lâyetenahîden bir mânâ şikâr ederek ruha getirsin. Vâ-veyl ki, bir isim verilemeyen bu şikâran-ı ruhâşiyan heva-yı nesimî içinde yaşayamıyor. Ruhtan çıkınca renkleri uçuyor, soluyor, ölüyor. Büyük şairler arasında bunların matemini tutmayan bir kalb yoktur.

Ekser hayat-ı hakikîden girizan olan bu hayali, şairin tasvir ettiği bir emâre-i kalbiye sezâ-yı tedkiktir. Fakat bir kelebeği teşrihe benzeyen bu tedkik, hafif ve nazik bir dest-i nevaziş-âşina ister. Korkarım ki, elim biraz ağırdır. Zira bu bir hayal ki, biraz dokunulsa, elde avuçta bir şey kalmayacak.

Metruk bir hayalden alınmış, bozulmuş bir halka parçası bir genç Türkte bir hâtıra-ı emâreyi[1] ihya ediyor. Bir serin karanlık gecede bahçeye çıkmak isteyen bu adam «içinde bir şey, o da gelecek, yapyalnız,

1 Mev'id-i telâki. Bu güzel kelime varken, mev'id-i telâki terkibine ihtiyaç yoktur. (Not metne aittir).

iki kişi karanlıkta beraber bulunabileceksiniz» diyor. Kalbin bazen aldanmayan bu sesine, o da tebaiyet ederek bahçesine çıkıyor ve karanlıkta onu hissederek deniz kenarına iniyor. Bu iki gece hayali karanlıklar içinde birbirlerine tekâbül ediyorlar. Aralarında yalnız bir alçak duvarla seyrek parmaklık var. Bu karanlıkta —eğer bu cism-i nîm-meşhuda bir isim verilebilirse— kızın, küçük siyah gözleri, «mini mini bir çenenin üstünde daima gizli bir sır nakleder gibi üst dudağı hafifçe açık duran ağzı» görünüyor. Karşısındaki kız «baîd bir hayalin müphem gölgesi» şeklinde duruyor. Şimdi görünüyor ki, bu hayal-i latîfe parmak ucuyle dokunulsa uçacak bitecek! İstiğrakı seven hayal-i şairane, etrafından geçebilecek bir gece kuşunun kanatlarından hâsıl olan ihtizaz-ı nesimi bu kızı üşütüp hasta etmesin, uzakta yanan bir kandilin aksi, cism-i nâzeninini yakmasın endişesine düşüyor.

Bir müddet bu halde kaldıktan sonra genç Türk, kızın ellerini yakalamak istiyor, bu arzu-yı hayal-şikenâneden dolayı bir mücahede-i nefs başlıyor.

«Bu küçük cesaret bence afvolunamayacak. Her şeyi kırıp geçirecek bir cür'et.

«Buna cesaret edebilmek için ne kadar zaman geçti, ne kadar mücahedât-ı nefsiyeye galebe çalmak lâzım geldi!»

Nihayet eline dokunuyor! Hepsi bitti. Hepsi mahvoldu. Müphem gölge «bırakınız, acıyınız! Kemiklerimi kırıyorsunuz...» diye feryat ediyor. Ne kadar feryat etse faidesiz. Zira şair kemik istemiyor, kemiklerin mevcudiyetine razı ve kâil değil. Şimdi bu hayal hakikat olmamak, vücut bulmamak için çırpınıyor, uğraşıyor. Şairin cevelân-ı hayaline bir mâniayı maddiye, bir istihkâm-ı âhenin olan kızın parmağındaki yüzüğü, bu hayalin hakikat olduğuna kendisini ikna için çekip alıyor. Fakat hayal de karanlık içine dalarak kaybolup gidiyor.

Bu yolda devam eden bu tarz mülâhazadan çıkmak için müellifin evsâf-ı kâşifeden olan bir tasvirinden bazı misaller nakline lüzum vardır. Şairi bir muharebe tasvirine mecbur ediyorlar.

İktidar ve liyakatine edilen müracaatı reddetmeyen şair, Olemp dağlarının eteğinde ezhâr-ı bahar ile donanmış bir memleket-i esâtirde, kana boyanmış, çiçekler içinde muztarib-i istiğrak bir halde kalıyor. Tahribat-ı harbin bu türlü tasviratına tesadüf ediliyor.

«Hatevât-ı ferişte-i zafere ezhâr-ı hûnin ile müzeyyen bir şehrah-ı ulvî açmak istiyorlardı».

«Top, bu nev-arus-ı nazan bir bölük dildâdenin heva-yı gayretten teşkil ettikleri gerdune-i aşk üzerinde bir hatve-i istiğna-fürûşâne daha attı».

Biraz tahlil olunsa, hayal de, tasvir de güzel değil. Bir bölük dildâde heva-yı gayrette bir gerdune-i aşk teşkil ediyorlar. Üzerinde top hatve-i istiğna-fürûşâne atıyor. Bununla beraber, bu eser bir usul ve intizam-ı edebî ile tekemmül ediyor. Birbirlerini takip eden fikirler, yekdiğerine renk ve revnak veriyor. Noksan olan şey, kuvvet! Bu da tabiîdir. İstiğrak-ı şairane, ufukların, çiçeklerin, bütün tabiatın rüya görür gibi bir nim-hâb-ı istiğrakinde, sislerle mestur-ı serâir olan ufuklarda sîne-i nevküşade-i tabiatın kırmızı çiçekler arasında, onlara benzeyen rüyalar içinde dolaşmaktan telezzüz eder. Heyecan-ı anâsıra, kuvâ-yı tabiata karşı uçup gider.

Üslûba gelince: Müellifin üslûbunda «yenilik» ten ziyade «yabancılık» var. Bu eserin tahammülünden büyük bir teşbih yapılmak istenilirse, Hind'in kaplanlarla sâkin bir ormanı, Afrika'nın timsahlarla mütemevvic bir nehri gibi, vahşi büyüklüğü zevk ile istînas edemiyor.

Müelllifin üslûbu yeni değil yabancı, munis değil vahşi demek için teşbih yırtıcı tesadüf etti.

Müellifin tarz-ı tasviriyle üslûbundaki adem-i vuzuh, benim gibi dildâde-i vuzuh olan için bile şâyân-ı itiraz değildir. Çünkü o müphemiyet, tabiat ve mizacına, nev'-i tefekkürüne mensuptur. Çünkü şairin âlem-i hayal ü tasvirde rehberi taklit, bir tarzı, bir tarafı iltizam değil, sırf mizaç ve tabiatıdır. Bu mizaçta müphemiyetin hakk-ı mevcudiyeti vardır. Bu başlı başına, hayalî, bambaşka daima müphem bir şairdir. Fakat bu üslûp, bu tarz-ı tasavvur ü tasvir taammüm eder ve hele taklide de kalkışılırsa, o zaman, diğerlerinin arasına karışmak için vücut bulmağa çalışan edebiyatımız «baîd bir hayalin müphem gölgesi» gibi kalır.

(*Musavver malumat,* nr. 267, 7 Kânun-ı evvel 1316/19 Aralık 1900, s. 535-539)

LİSAN

Şüphe yoktur ki şiirin vatanı semadır. Sema-yı lâ-tenahînin ise hududu, milliyeti yoktur. Bizim istediğimiz o sema-yı safa-yı lâ-tenahiye Türk dili ile, Türk kanadı ile imkân-ı itilâyı tecrübe etmek, anlamaktır. Bize bunu anlatacak mükâlemeler, mübahaseler, mücadeleler, mükabereler değil, türkçe edebî makale, türkçe şiirlerdir.

Makalelerimin birinde demiştim ki : Sözün Türklere, Arap ve Latin milletleri kadar tesiri olmaması, belki kendi dilimizi söyleyemediğimizdendir. Bu söz, düşünen zihinler için lâ-şey addolunamaz zannederim. Meşhur olan müelliflerimiz eserlerinin hiç olmazsa yirmi otuz defa tab'

olunmamasından şikâyette hakları vardır. Fakat söylediğimiz bu fevkalâde güzel, bu pür-âheng-i marifet lisan ne lisanıdır? O tasvir edilen âli, rakik hissiyat kimin hissiyatıdır? İtiraf edilir ki, bu lisan ve hissiyat kanun-ı tekemmüle tâbi bir büyük teâli ve terakkidir. Fakat bu terakki ve teâli tabiatımızdan, aslımızdan değil, garptandır. Nef'îlerin, Bâki'lerin, Nâbi'lerin o ihtişam-ı kelâmı, o debdebe-i şiiri asıl ve neslimizin tabiatından neş'et etmediğinden sınaidir, yapmadır. Eski şairlerimizin hemen hepsi «décadent» oldukları cihetle aheng-i üslûpları, fevkalâdeliği ile beraber kalbe dokunmaz, bir şey söylemez. Divanları bugün İstanbul'dan ziyade Şiraz'da tesir hâsıl edebilir. Şimdi söylediğimiz, yazdığımız bu güzel lisanı belki Trablusşam, Kastamonu'dan ziyade anlar. Bu hal, bugünkü lisan-ı edebi küçük düşürmez, fakat tesirsiz bırakır. Bu lisanın menbaını bulmak için cereyan-ı tabiîsine itina etmelidir ki, mansabı kalbler olsun. Türkçe asker lisanıdır. Çünkü onu söyleyen milletin geçirdiği edvâr, ilim ve eş'ardan ziyade devr-i istilâdır. Şedâid-i hissiyatı tasvirde, evâmir-i müdhişeyi itâda pek çok lisana tefavvuk eder. Türkçe bir kelime Anadolu'da bir dağ, bir cümle bir köydür. Bir Türkün çocukluğunda, gençliğinde beraber yaşadığı, bulutlara değen başından geçmiş hikâyelerini, efsanelerini işittiği o dağın mânâ-yı bülend ü hafîsini, yalnız kendisinin değil, ecdadının yâd-ı hazin-i hayatları, asırlardan beri kulübelerinde, sokaklarında meşhud. Semasında, ufuklarında mer'î olan köyün kalbe nisbet-i hafiye-i ruhiyesini dünyanın bütün elsine-i kemali bir araya gelse, Türke, türkçe bir kelime, türkçe bir cümle kadar ifham ve ilham edemez. Tesir-i itilâfı : «tabiat âdet-i sâniyedir» kavli tamamiyle tebeyyün ve taayyün eder. Her milletin kavâid-i lisaniye ve edebiyesi asıl ve neslinden, yurdundan, yaşayışından, zevk ve tabiatın tahassül ettiği ve lisana bâ-husus edebiyata can veren o âheng-i umumîde sâri ve câri olan ruh-ı kavmiyet olduğu halde, biz Maveraünnehir'liler, zevkimizle, tabiatımızla tamamiyle ayrı gayrı olan kavâid-i sâmiye ve evzân-ı İraniyeyi o kadar benimsemişiz ki, bugün kendi dilimiz, kendi veznimiz bize kabul olunmaz surette yabancı geliyor. Biz bununla da kanaat etmedik de Stéphane Mallarmé, Fernand Gregh, Jean Moréas gibi medar-ı iftiharı «vuzuh» olan fransızcada tabiat-ı lisana mugayir hareket eden ve bu sebeple meslek-i edebîleri birkaç edebî birahaneleri tehyiç ettikten sonra bugün mahv-âbâd-ı nisyana giren şairleri taklide kalkışarak, lisan ve hissimizi iğlaklara, ta'kidlere düşürdük. Kavâid-i samiye erbabı dünyanın en büyük medeniyetlerinden birine mâlik idiler. Evzân-ı İraniye ashabı, Firdevsî'ler, Sadi'ler, Hafız'larla dünyaya âli fikirler, âli şiirler getirdiler. Bugün bizim elimizde kalan bu fikir ve mânâ âleminde, bu medeniyet ve marifet edebiyatına meftuniyetimizi beyan

etmekle beraber, bizim veznimizin daha tabiî olduğunu söylemekle kendimize bir hisse-i mefharet ayırabiliriz. *Türkçe şiirler*'e gelince, bu tabiî şiirlerde, bu hesapta parmaklar Türk ruh ve kalbinin ebvâb-ı hazâin-i hüsnünü açmağa çalışıyor. Muvaffakiyet husul bulursa, âlem-i efkâra karşı Türklüğün mevcudiyet-i maneviyesi ispat edilmiş olur.

(*Şura-yı ümmet,* nr. 39, 22 Teşrin-i evvel 1903)

SAMİ PAŞAZADE SEZAİ BEY

Birkaç gündür kendisini rahatsız etmekte olan nezle-i sadriyeyi dindirmek için, sarı teneke kutudan okaleptüslü bir hap daha aldıktan sonra *Sergüzeşt* muharriri tekrar masa başına oturdu :

— Hiç Avrupa'da bulundunuz mu? diye sordu.

— Hayır beyefendi.

Ve onun üzerine biraz İspanya'dan bahsetti. Tekrar ayağa kalktı. Kapıya doğru yürüdü. Ellerinden biri zarif yeleğinin cebini karıştırıyordu.

— Vallahi, nasıl yapalım efendim. Bendenizden ne sormak istiyorsunuz?

Diğer eli, şakaklarından çıplak tepesine kafes kafes uzanan kül rengi saçlarına birkaç defa sürüldü.

— Mesela, lutfen biraz eski edebiyattan bahis buyurun efendim.

Tekrar masa başına oturdu. Bulunduğumuz oda hem yemek odası, hem salondu: Hafif döşeli geniş bir yer... Bir sigara uzattı. Kibrit aramak için dışarı çıktı. Beyaz önlüklü, düşük bıyıklı geçkince bir uşak kalın ellerinin sarı parmaklarını aydınlatan bir kibrit çaktı.

Sezai Beyefendi, çenesini avucuna almış olarak dedi ki :

— Ben kendimi tanımağa başladığım vakit, Kemal Bey eski edebiyata samimi bir surette ilân-ı harb etmişti. Zannederim, Avrupa'yı görmüş, hakikati tanımış ve bizim edebiyatımızı fevkalâde berbat bulmuştu. Kemal Bey'in bu yenilik harbi ecdadı zemmetmekten, ecdadı batırmaktan ziyade, içinde bulunduğumuz o hareketsizliği yıkmak, Avrupa'daki terakkinin bizde de vücut bulmasını şiddetle arzu etmekten ileri geliyordu. Evet, o harbin sebebi terakkinin edebiyatta, edebiyatın da efkâr ve vicdana intikalde vücut bulmasını şiddetle arzu etmesinden idi. Yoksa eskilerin en güzel şiirlerini yine üstadın ağzından işittim. Onları takdirle okurdu.

Fakat artık o edebiyatın devamını çekemezdi. Elbet değil mi ya? Düşünün bir kere, dünya o cûş u hurûşta iken bizimkiler burada hâlâ bir

mısra ile kapanakalıyorlardı. Buna artık tahammül etmek kâbil değildi. İşte Kemal böyle bir zamanda geldi ve bir volkan gibi intifa etti. Avrupa edebiyatının tanıdığı tiyatrolar, şiirler, romanlar, vatan fikirleri, toprak aşkları filân birdenbire edebiyatımıza hep bu muhayyirü'l-ukûl zekânın gayretiyle girdi. Kemal'in hizmeti azîmdir. Kemal zuhur ettiği zaman memlekette büyük bir cehâlet vardı. Elli, altmış kişilik paşa konaklarında ancak bir, nihayet iki, haydi haydi üç kişiden fazla okuryazar çıkmazdı. Bâ-husus edebiyatça o vakitler dünyadan vazgeçmiş, bir köşede kalakalmış, hakikate temas etmez, fakat kendi kendine nefis hayalâta dalmış afyonî bir, iki beyitten başka bir şey okunamazdı. Yoktu ki okunsun.

Birden ayağa kalktı. Avuçlarını masaya dayayıp öne eğilerek :

— Mamafih, sakın bu söylediğim şeyde bir hakaret mânâsı aramayın. Onlar, o bizim eski mısralar hoş, uyuşturucu, nasıl demeli ona, dilrübâ bir hususiyeti olan şeylerdir, dedi.

Kapıya doğru bir, iki defa gidip geldikten sonra, kalın ve pürüzsüz sesi yine işitildi.

— Efendim, düşünün bir kere, Avrupa'da o zaman romantikler fevkalâde rağbette! Hugo'lar, Lamartine'ler, Vigny'ler aşkı terennüm ediyor, ihtirasâtı terennüm ediyor, vatanı terennüm ediyor. Bizde ise hâlâ bir şeyler yok. Kemal Bey gibi cevval bir adam tabiî bu mahrumiyete katlanamazdı. Onun için var kuvvetiyle çalıştı. Ve tabiî böyle müdhiş eksiklikleri imlâya uğraşan bir müceddid saf bir lirik olamazdı. Onun yetiştiği zaman, onu böyle cevval, âteşîn, her meseleyi kurcalar bir adam haline komuştu. Bilir misiniz, ben Kemal kadar da, bizim Hamid kadar da yaşlı değilim. Bu anlattığım teceddüt hareketi vuku bulmakta iken ben on yedi, on sekiz yaşındaydım. Ve Kemal Bey'i o sıralarda tanıdım. Kendisini ziyarete gittim. Hani kitaplarda filân yazarlar a, büyük adamın huzuruna gidince yüreği çarpmış diye. İşte ben Kemal'i gördüğüm zaman kendimde, hiç mübalağasız söylüyorum, öyle bir heyecan duydum ve elini öptüm. Bence Kemal'in dehası da Türktür, nakîseleri de Türktür. Onda bir cihangirlik vardı, kendisine ecdadından intikal eden bir cihangirlik vardı. İşte onun âlem-i edebiyatta kopardığı fevkalâde fırtına esnasında idi ki, ben de edebiyata girdim. Benim muhakematım filan o vakitler tekmil Kemal Bey'di. Fransa'da hani bir Hugolâtre'lar vardı ya, ben de Kemal'e karşı öyle bir haldeydim. O iyi derse iyi, o fena derse fena idi, bilmem benim için böyleydi. Hem o vakitler öyle birbirimize karşı garaz filan ne gezer, bilâkis aramızda birbirimize karşı büyük bir

«enthousiasme»[1] vardı. Sonraları Kemal'in tesirinden kurtulduğum zaman eskileri de okudum. Ve gördüm ki, onlarda da nefis şeyler var. Meselâ Nef'î'ye, âhenginden kinaye olarak ilk defa ben Wagnerien bir musikisi var demiştim. Fuzulî de gayet büyük bir liriktir. Nedim ne zarif, ne sehhâr bir adam. İşte bu adamları hep muhitleri yaratmış. Hani dehalar muhitlerinin haricine çıkar filan diyorlar, doğrusunu isterseniz bu bana biraz mübalağa gibi geliyor. İnsanlar kendilerine fazla ehemmiyet veriyorlar; ne dersiniz? Nedim'i pür-neşe eden de muhiti, Fuzulî'yi inleten de muhiti, Nef'î'yi köpürten de muhiti, Kemal'i âteşin ve ihtilâl-cû yetiştiren de muhitiydi. Öyle değil mi ya? Edebiyata bu kadar azamet-füruşluğu, zannederim, romantizm verdi. Yoksa muhat muhitin haricine nasıl çıkabilir?

Sami Paşazade Sezai Bey ne kadar samimiyetle konuşuyordu. Edebiyat-ı cedide neslinin daha mutavvel, daha derin ve ruh-âşina, daha marazî ve daha malumat-fürûş insanlarıyle mukayese edilince muhatabım daha saf, saadete, terakkiye daha heyecanlıca, daha nikbince inanır bir adam hali gösteriyordu. Maupassant'lara, Daudet'lere, Flaubert'lere nispetle Nodier'ler, Hugo'lar, Lamartine'ler gibi! Ve yeni edebiyatımızın başlangıcındaki nikbin ruhlu, konak terbiyesi sonradan alınma Avrupa terbiyesinden daha kuvvetli, bütün o gruplaşmış telâkkilerine rağmen şark ruhlu kibar insanların, eski ailelere mensup ediblerimizin en bâriz nümunesini Sezai Beyefendi'de gördüm.

— Tanzimat edebiyatının ilk devri hakkında ne düşünüyorsunuz efendim?

Başucunda asılı büyük kafeste dinlenmeden öten bir saka ile bir kanaryaya bakıyordu.

— Ben kuşları pek severim efendim, renklerine filân bayılırım, bende yüzlerce vardı. Fakat İspanya'da kaldı.

Sonra sorduğum suali hatırlayarak :

— Tanzimat devrini ben anlamıyorum. Bu Tanzimat, bizim bildiğimiz siyasî bir harekettir.

— Doğru efendim, fakat o zamana tesadüf eden edebiyata da şimdi bu ismi veriyorlar.

— E pek ala, şu halde sorduğunuz Şinasi olacak öyle mi? Kemal'in zuhurunda Şinasi'nin büyük bir hissesi var. Ben Kemal'e ne kadar meftunsam, Kemal de Şinasi'ye o kadar meftundu. Şinasi'ye dünyada kimseyi tercih etmezdi.

---

1 İştiyak

Elleri pantalonunun cebinde, Sezai Bey muttasıl geziniyordu. Birden hızla durdu :

— Aman unutmayalım. O zamanın edebiyatına büyük hizmet edenlerden biri de Recaizade Ekrem'dir. Recaizade Ekrem'in güzel, âli şiirleri vardır. Sonra edebiyatın ruhuna nüfuz eden bir nazarı vardı. Ve bir adam, hayatında şairliğinden daha yüksek bir şahsiyet sahibi olmak kâbilse, Ekrem o idi. Ben, edebiyatın ruhunu bunun kadar anlayan bir adam tanımadım. Meselâ, Tevfik Fikret daha mektep sıralarında iken, onun istikbalde en büyük şair olacağını bize Ekrem söyledi. Halid Ziya'yı da ilk o keşfetti. Sonra meselâ, Paul Bourget yeni yeni eser yazmağa başladığı zaman, bu adam fena değil ama üslûbu o kadar büyük bir üslûp değil diye o söylemişti. Sonra sonra Avrupa'ya gittiğim zaman selâhiyetdar adamlardan Paul Bourget hakkında aynıyle üstadın fikrine tevâfuk eden fikirler işittim. Edebiyatı Ekrem, Kemal'den iyi anlardı, o, şüphe yok. Onun bir eseri beğenmesi, onun bir edibi takdiri sahîhan eserin muvaffak olmasını temin ederdi. Bence o kadar emin bir zevki vardı. Şüphe yok, kanaat-i tammem vardı.

(Damarlarının izleri görünen narin elini eski bir şarklı gibi göğsüne koydu).

— Hamid Bey için ne düşünürsünüz?

— Hamid'in dehasına vaktiyle hücum edenlere karşı sözlerimiz, müdafaalarımız bugün bütün zeki ve edib olan bir nesil tarafından tasdik olundu. Hamid'e benim ayrıca hususî bir minnettarlığım daha vardır. O da bana Sadi'yi gösterdi.

— Efendim Hamid Bey hayli okumuş bir adamdır, değil mi? Gerçi kendisi pek az okuduğunu makam-ı tevazuda söylüyorsa da hiç tarihi kurcalamamış bir sanatkâr o eski Yunan âlemlerinden, İslâm menkıbelerinden hâileler ibda edebilir miydi? Felsefeden haberdar olmayan bir adam, bir Aristo'dan nasıl bahsedebilir, İslâm felsefelerini nasıl vuzuhla gösterebilir? Zat-ı âliniz tabiî onun tedkik edip etmediğini bir arkadaş sıfatıyle pek çoklarından iyi bileceksinizdir!

— E tabiî okurdu efendim, başka türlü nasıl olur?

— Efendim, edebiyatta gayeniz neydi?

— Ben kendimden kat'iyen bahsetmeği sevmem... Değmez ki bahsedeyim. İşte *Sergüzeşt*'i yazdım, *Küçük şeyler*'i, *Rümuzu'l-edeb*'i yazdım. Bir de yedi sene müddetle Paris'te çıkan *Şura-yı ümmet*'te edebî ve siyasî makalelerim var.

Mamafih Sezai Beyefendi benim ikinci bir sualime karşı *Sergüzeşt*'i kendilerine ilham eden şeyi ağızlarından kaçırdılar. Boğaziçi'nde geniş

bahçeleri, kalın çınar ve fıstık ağaçlarının gölgesine uzanmış, râkid, loş ve serin havuzları, cesim bağları, haşmetli konakları olan —Mısırlılara ait— malikânelerden birinde bir bahar günü gezerken esireleri, halayık hayatını düşünmüşler ve bu, kendilerine romanlarını, bizim edebiyatımızda ilk defa olarak tezli romanı, bir *Jack*'dan ziyade bir *Graziella*'yı hatırlatan, yani, realist olmaktan ziyade romantik olan romanı yazmışlar.

Edebiyat-ı cedide için şöyle söylediler :

— Ben bu benlik davalarının edebiyatta kat'iyen taraftarı değilim. Evvelkiler bir şey yaptı. Sonrakiler bir şey yapamadı demek insafsızlık olur, ayıp olur. Bizi dilsizlikle, edebiyatsızlıkla itham eden diğer millet-lere karşı iftiharla gösterilecek edebiyatımız varsa, o da Kemal'lerden, Hamid'lerden sonra, hiç şüphesiz edebiyat-ı cedidedir. O edebiyat cidden memleket için de şâyân-ı iftihardır. Şüphe yok, şüphe yok. Meselâ ne kadar nefis yazıyor Cenab Şehabeddin... Ben Cenab'ı bir dakika durmam, o güzide şair Tevfik Fikret'e tercih ederim. Fakat Fikret'te de lisan Allah için münakkah, sağlam, temiz. Musset'nin *Nuit*'leri, Fikret'in de «Sis»'i nazîrsizdir. Doğrusu Tevfik Fikret'i ben «Sis»te gördüm. Halid Ziya da edebiyat-ı cedidenin en büyük simalarından biridir. Üslûbu nefistir, bir üstad-ı üslûbîdir. Sonra hikâyeyi de pek ileri götürdü. Tam sanatkâr... Süleyman Nazif de unutulacak bir adam değildir, Kemal'in vâris-i âhengi. Tabiî, tekâmül seyr-i daimîsinde devam ediyor. Edebiyat-ı cedide de o kanuna tâbi oldu. Fakat ben şiirde yeniliği pek anlamıyorum. Bu iddia bana biraz fazla görünüyor. Ama bu yalnız bizde de değil, Avrupa'da da öyle. Hayır şöyle diyelim, yeniliğini değil, fakat yenilikle temayüzünü anlamıyorum. Meselâ Homiros'un, Shakespeare'in, Racine'in yazıları var ki, gününde nefisti, bugün de nefistir. Hiç ben dün bir şafak seyrettim, şafakta bir terakki vardı; dün sabah bir bülbül dinledim, bülbülün nağmesinde geçen bahara nispetle bir terakki vardı; dün bir çift siyah göz gördüm, siyah gözlerde terakki vardı, denir mi? E şiir de biraz böyle değil mi?

Kalın sesiyle uzun uzun güldü. Kahkahaları öksürükleriyle fasılalanıyordu. Bu gürültüler arasında sarı kuşla kırmızı başlı kuşun beyaz göğsü, renkli renkli kanatları çırpınıyor, ince ince ötüyordu.

Sezai Bey yine gezinmeğe başladı.

— Vezin için ne düşünüyorsunuz efendim?

Yine avuçlarını masaya dayadı.

— Benim fikrimce, dedi, edebiyat, bırakmalı serbest serbest inkişaf etsin, serbest serbest tekâmül etsin, en doğrusu bu değil mi ya? Öyle aruz vezni olacak, parmak vezni olmasın, terkipli olacak, terkipsiz olmasın

gibi sözler bence boştur. Yok, yok şu boş kelimesini geri alayım, kimseyi gücendirmesini sevmem, hem de doğrusu da boş değil, belki onların da hakkı vardır; ne diyelim, ne diyelim, lüzumsuzdur, kat'iyen lüzumsuzdur. İnsan böyle diyeceğine demeli ki «güzel olsun». Güzel şey her ne suretle yazılırsa yazılsın, daima güzeldir. Meselâ Mehmed Emin Bey'in şiirleri var ki, cidden hoşuma gidiyor. Kendisini şahsen tanımam. Fakat olsun, güzel şiirleri var. Bizim Yahya Kemal Bey'in de öyle. Azdır filan ama, iyidir. Ben o genci Paris'ten tanırım, e kuvvetlidir, sonra daha gençlerde de pek zevkimi okşayan yazılar var.

Müsaade istedim.

— Yine buyurun, bu, tanışmamıza bir vesile oldu. Görüşelim! Bendeniz edebiyat musahabelerinden fevkalâde lezzet duyarım. Bizim Hamdullah'ı da görürseniz gözlerinden öperim, dedi.

Sokağın ince yağmuru altında ıslanırken nazarımda hep, ilk defa şeref-yâb olduğum bu edibin hayali teressüm ediyordu :

Alnı tepesinden yüksek, yassıca bir büyük baş, çökük iki yanak ve onların zayıflığıyla daha büyümüş sivri bir burun, çukur şakaklar, gayet kalın ve kısa siyah kaşların altında derine saklanmış gözler, simasının zayıflığını daha fazlalaştıran ve rengini uçuklaştıran kalın, uzun beyaz bıyıklar, çıkıkça bir omuz, içerlekçe bir göğüs, asabî bir mizaç, nazik, asil ve saf bir ruh!..

Şişli, 24 Kânun-ı sâni sene 1334

Ruşen Eşref, *Diyorlar ki,* Dersaadet 1334 / 1918, s. 35-46

SÜLEYMAN NAZİF

4 Kânun-ı sani 1927, Salı.

Muzlim bir geceden çıkarak, o meş'um sabahta açılan gözler, gazetelerde Süleyman Nazif'in vefatını görür görmez, dehşet ve hayretle kendi kendine: Süleyman Nazif vefat eder mi? diye soruyordu.

Bu, bir hikâye değil, vâkıadır. Herkes bilir ki, insanlar ölür. Hiç kimse bilmiyordu ki, Süleyman Nazif ölebilir. O mübarek naaşı tabuta hazırlamak bana tekvini tekfin etmek gibi geliyordu.

O kendi, bir insanda mevcut olan hayat değil, başlı başına kâinatta meşhud olan hayat idi.

Menba-ı lâ-yemutiyetten onun ruhuna mansab olmuş ilâhî bir âb-ı hayat vardı ki, ondan serpilen zerrat isabet ettiği her yere, tarihin zalam içinde kalan akvâmına, mazlum milletlerin tali'lerine, Irak'ın çölleri-

ne, ağlamaktan sönmeğe başlayan gözlere, durmak üzere olan kalblere, her yere, her yere can verirdi.

Süleyman Nazif'te hayat bir derecede idi ki, ruhuna elle dokunulur, hissiyatı gözle görülebilirdi.

Âteşin fikirleriyle, âli emelleriyle, dil-rüba hayalleriyle yolda beraber yürüyerek arkadaşlık etmek veya onları davetle sofrada beraber otururak konuşmak mümkündü. Ben Süleyman Nazif'in vefatını gazetede okur okumaz, birdenbire yerimden kalkarak, artık safha-i tabiattan çekileceği vâhimesine düştüğüm hayatın cenaze alayını görmek için odamın penceresine doğru yürüdüm. Süleyman Nazif, edebiyatın bu velinimeti, son defa gördüğüm zaman, bana Tagore'a ait makalesini okumuştu. İngiltere'nin Hindistan harekât-ı milliyesini zapt ve teshir için ordularından daha kuvvetli bularak âlem-şümul bir mevkie getirdiği bu büyük şaire dair makalesinde, tuyûr-ı Hind'in nağmeleriyle, arslanlarının, kaplanlarının işitilen sayhalarıyle, mabetleri, âteş-gedeleri, Himalaya dağlarının şâhikalarıyle, bir kıt'a, bir iklim vücuda getiriyordu.

İnsan o kıt'ada, o iklimde zîr ü bâlâya meftun, mütefekkir, hayran olarak dolaşıyordu. Benim büyük ve sevgili Nazif'imin son sözünü, son sesini ben Tagore'u okurken işittim. Şimdi o ses kalblerden kalblere, ruhlardan ruhlara, yıldızlardan yıldızlara geçerek ebediyete aksedecektir.

Şimdi benim için o kıt'adaki Himalaya dağlarının şevâhikında esen rüzgârlar, ruhlar Süleyman Nazif; bî-nihaye ormanlarında uçuşarak kalbe konan renkli nağmeler Süleyman Nazif; mabutları olan nehrin âgûş-ı uluhiyetine kucak kucak arz-ı takdim ederek ebediyete doğru cereyan eden yaseminler, nilüferler Süleyman Nazif; yıldızların zemine dokunduğu Hindistan'ın yaz gecelerinde uzaktan uzağa akseden arslan sayhaları Süleyman Nazif!

Süleyman Nazif'in hayatı tasnif ve taksim olunsa «harikadan harikaya» demek lâzım gelir.

Milletini Süleyman Nazif'ten ziyade seven bir edib görülmemiştir. O sevgi sevmekten de yüksektir. Zaten bunu tezkâra hacet görmeği onun büyüklüğüne karşı bir hürmetsizlik sayarım. Fertlerden milletlere kadar bütün mazlumlara ve be-hususü'l-husus istiklâllerini kaybetmiş şarkın akvâm-ı bî-dermanına bu büyük edibin kalbi bir penah idi. Bir ucu uluhiyete peyveste olmuş bir penah!

Onun görülmemiş bir cesaret, dehşet veren bir feveran ile İngilizler hakkında Mısırlılara bir hitabesi var. Ehram dört bin senelik hayatında iki hitabe dinlemiştir: Biri Napoléon Bonaparte'ın, biri Süleyman Nazif'in!

İran-ı kadîm haklı haksız iki hücum görmüştür: Biri Selim'in kılıcı, biri Süleyman'ın kalemi!

Muhalif olduğu efkâr ve eşhas hakkındaki hücumlara uğrayanlar da —bilmem nasıl söyleyeyim— büsbütün bir husumet, ateşli bir kin, o kalblerde derin bir iz bırakmıyor. Galiba Süleyman Nazif'in şimşeklerinde gizli bir tebessüm, yıldırımlarında saklı bir nağme vardı.

Harika dediğim burasıdır.

Schopenhaur diyor ki: «Çocuklar bazı nokta-i nazardan, dâhi, dâhiler birçok nokta-i nazardan çocuktur». Süleyman Nazif de bazen öyle büyük bir çocuktur. Onun hiddet ve şiddeti bir tayfun gibi geçtikten sonra dalgaları ancak sevâhile dokunabilecek derecede râkid bir umman, sâkit bir hava, âsûde bir muhit husule gelir. Kalb-i insaniye büyük bir vukuf gösteren üstad-ı edeb Cenab Şehabeddin şu hakikati bakın ne güzel söylüyor: «Ömründe hiç kimseye su-i isnatta bulunmayan Nazif: dinim kinimdir! dediği zaman nefsine en büyük iftirayı etmişti».

İşte bu müdhiş, bu samimi Süleyman Nazif bir bebek hiffet ve rikkatiyle bütün kalb ve ruhumun mescid ve mabedi olan İclâl'ciğimin hâbgâh-ı ebedîsine benimle beraber gelerek diyor ki:

«Oh İclâl Hanım!.. Şimdi ne ve nerede olursan ol ve nerede bulunursam bulunayım, büyük dayının mezarın başucuna diktiği bu isim, bu zıll-ı giryan, cismim, mevcudiyetim fenâ-yâb olduktan sonra da sana mücâvirdir. Asırların mezarına edeceği tevkiri, ben namına inşa edilmiş olan bu ebediyet-serâ-yı sanatın eşiğinden hem râtıb, hem müftehir nazarlarla temâşâ edeceğim».

O âteşin edib-i mehibin âmâk-ı mevcudiyetinde hâbide, ince, rakik, hassas bir şair vardı ki, ebvâb-ı ebediyeti çalarak açılmasını eşiğinde bekleyen musab-ı hicran olmuş kardeşlerinin —yukarıda görüldüğü gibi— daima yanında bulunurdu.

O yıldırımın dostluğu nesim-i nevbahar gibi nazik, sabah yıldızının mânâ-yı şuledârından ince, uzun yaz gündüzlerinin bütün gece ufuklarda dolaşan ziya-yı nîm-hâbı kadar rakik ve şeffaf idi.

O dostluğa müsahhar olan kalbim duruncaya kadar ve durduktan sonra da Nazif'e meftun ve minnettardır.

Süleyman Nazif'in sözlerinin, makalelerinin, kitaplarının kendisine mahsus bir psikolojisi vardır. Onun tedkikini bu sahifeler istiab edemez.

Süleyman Nazif'in içinde güneşiyle, yıldızlarıyle bir seması vardı. Parlak nükteleri rengârenk şulelerle o semadan inerdi ki, emsaline olsa olsa şihab-ı sâkıbın pek ziyade meşhud olduğu geceler ufuklarda tesadüf olunur. Onun bütün zekâ ve irfanı, edebiyatı; milletini, milletinin büyük-

lerini, hâdimlerini başka bir şevk ve neş'e ile her gün daha ziyade büyültmeğe, daha ziyade yükseltmeğe matuf ve münhasırdı. Süleyman Nazif'in ufulüyle memleket mün'im ve muazzam bir kudret-i edebiyeden mahrum kaldı.

Sevgili Süleyman Nazif! İnsan hayatta ilerledikçe muhitinde hazır olan mevcudat yavaş yavaş hep uzaklaşıyor, mâverâ-yı cihandakiler, gâibler yaklaşıyor. Onun için hayatta olduğun zaman gibi, ruhum sana daima hem-dem, daima mahrem olacak.

(*Güneş*, nr. 3, 1 Şubat 1927, s. 2-3)

IV. TERCÜME

Abdülhamid-i Sâni'ye ithaf

KÂNUN-I EVVELİN DÖRDÜNCÜ GECESİNDE BİR HÂTIRA

Victor Hugo'dan mütercem

Çocuk başından iki kurşun yemişti. Girdiğimiz hâne-i fakr-âşiyane âsude, namuskârane idi. Köşede ihtiyar büyük valide ağlıyordu. Biz sükûn, sükûnet içinde çocuğun esvabını çıkarıyorduk. Dudakları sölmuş, ağzı açılmış, iki yanından sarkan kolları imdat istiyor, istinat edecek bir yer arıyor. Cebinde bir topaç vardı. Yarasına bir parmak sokulabilirdi. Hiç çalılar arasında kanayan böğürtlen görmediniz mi?.. Baş, çatlamış bir odun gibi yarılmıştı. Çocuğu soyarken büyük valide bakıyor, diyordu ki: «Lambayı biraz yaklaştırın, ah ne kadar da bembeyaz. Zavallı saçları şakaklarına yapışmış»; sonra çocuğu kucağına aldı. Gece musibet-engiz idi. Dışarıda tüfenk sesleri işitiliyor, sokaklarda diğer çocuklar öldürülüyordu. Biz, «çocuğu tekfin etmek lâzımdır», diyorduk. Oradaki tahta dolaptan beyaz bir örtü çıkardık. Fakat büyükanne çocuğu ocağa yaklaştırıyor. Gûyâ donmuş azasını ısıtmak istiyordu. Vâ-esefaki ölümün soğuk ellerinin dokunduğu vücuda bu sâfilindeki ocaklar hararet veremez. Başını eğerek çoraplarını çıkarıyor. O cesed-i bî-ruhun ayaklarını ihtiyar ellerinin içine alıyordu.

Feryat ederek: «Ah bu ciğer söz dinlemiyor. Daha sekiz yaşına basmamıştı. Her gün mektebine gider, hocaları kendinden hoşnuddu. Lâzım olduğu vakit mektubumu ona yazdırırdım... Şimdi artık çocuk öldürmeğe başladılar! Oh Rabbim herkes haydut kesilmiş. Hepinizden sorarım. Daha bu sabah orada, pencerenin altında oynuyordu. Bak benim küçücük mahluk-ı mevcudumu öldürdüler. Sokaktan geçerken üzerine kurşun sıktılar. Ah efendiler, Hazret-i İsa kadar iyi yürekli, halîm, selim idi. Ben ihtiyarım. Benim dünyadan gitmekliğim pek sadedir. Ne olurdu, Bonaparte Efendi evlâdımın yerine beni öldüreydi». Birdenbire durdu. Hıçkırıklar kendisini boğuyordu. Herkes bu ihtiyar büyükannenin yanında ağlıyordu. Sonra yine başladı: «Şimdi ben yalnız başıma ne olacağım? Bunu

bana söyleyiniz, validesinden bana kalan yalnız bu idi. Niçin öldürdüler? Bunu bana anlatınız». Çocuk, yaşasın cumhuriyet diye bağırmamıştı.

Biz hep sükût ediyorduk. Ayakta, şapkalar yerlere kadar eğilmiş, tesliyet-i nâ-pezir olan bu felâket-i matemin karşısında titriyorduk.

Ah ey bîçare valide! Sen politika nedir hiç anlamıyorsun. Napoléon hazretleri şimdilik fakirdir, saraylar istiyor. Kendisine atlar, uşaklar lâzım. Kumar için, ziyafetler için, sedîr-i şevketi için para lâzım! Bu arada, aileleri, diyanet-i heyet-i içtimaiyeyi kurtaracak! Bir gülistan-ı her dem şadan ile muhat Saint-Cloud sarayını istiyor. Orada, vükelâ, eşraf, ekâbir gelip perestiş edecekler. İşte bunun içindir ki ihtiyar büyükanneler zamana ra'şeler veren bîtab parmaklarıyle yedi yaşındaki çocukların kefenlerini dikiyor.

(*Şura-yı ümmet*, nr. 40, 25 Teşrin-i sani 1903, s. 3-4).

MENEMENLİZADE MEHMED TAHİR

1. «Oturmuştum geçen gün» 559
2. Tabiatım 560
3. Bir kız 561
4. Uyuyor 562
5. Ninni 562

NİGAR BİNT OSMAN

1. Ada'da bir şeb-i-mehtab 564
2. Feryad 565
3. Bir subh-dem-i tefekkür 565

MEHMED CELÂL

1. Cemile'den 567
2. Dağlara 569

MİHRÜNNİSA ABDÜLHAK HAMİD

1. Benimle ishak 571
2. Viyana civarından geçerken 573
3. Küçük bir aslın büyük bir fer'i 574

MUSTAFA REŞİD

1. Gazel 577
2. Bir sandal âlemi 577
3. Balıkçı kızı 580
4. Mukaddime : Gözyaşı nedir? 581

ABDÜLKERİM SABİT

1. Vicdan 583
2. Sayyad 584

ABDÜLHALİM MEMDUH

Bedriye'den 586

A. NAZIM

Tarz-ı cedîd 589

ALİ ULVİ

1. Mukaddime 590
2. Çocuklar 592

CÂZIM

«Şâne-i zülf-i suhandır itiraz» 594

FAİK REŞAD

Hızır Bey 596

ALİ GALİB

Hint ahali-i islâmiyyesinin düğünleri 599

BÂKÎ

Dün ve yarın 601

SAİD BEY

Abdülhak Hâmid Bey'e cevap 603

MENEMENLİZADE MEHMED TAHİR

Oturmuştum geçen gün
Kenâr-ı bahra tenhâ
Semevâtı ederdim
Tahayyürle temâşâ
Nücûmu âsmânın
Bütün olmuştu zâhir
Dururdu bir tarafta
Kamer bu hâle nâzır
Cihan olmuştu reyyân
O mehtâb-ı latîfe
Teâküs eylemişti
Kamer âb-ı latîfe
Letâfetten ibâret
Dururdu zîr ü bâlâ
Fakat arzeyliyordu
Yine bir hüzn eşya
Neden bilmem nedendir
Gelip bir başka rikkat
Dökerdim gâh girye
Geh ağlardı meserret
Görüp deryâyı mahzun
Semâyı, arzı mahzûn
Olurdum —vakf-ı hayret—
Bu hüzn ü şevke meftûn
Dalıp bahr-ı hayâle
Unuttum în ü ânı
Fakat ol hâl içinde
Görürdüm âsmânı
Ki encümle müzeyyen
Mehâbet arzederdi

Mehâbetle beraber
Letâfet arzederdi
Semâdır şi're menba'
Semâdır mehd-i şâir
Olur bin şi'ri mülhim
Gehî bir necm-i zâhir
Açılmıştı tabiat
Bana envâr içinde
Görürdüm bin hakikat
Bakıp ezhâr içinde

Yâd-ı mazi, İstanbul 1304/1888, s. 5-6.

TABİATIM

1

Balolarda bulunmuyor lezzet
Karı ardında gezmeden nefret
Karnavallar da bâis-i sıklet
Hele yollarda koşmadır cinnet
Bunları bence nâ-be-câ bulurum.

2

Seyr-i sahrâdır en güzel seyrân
Âlem-i vahdet ile bir cânân
Bana kâfi; ziyadesi noksan
Ben o âlemde pek safâ bulurum

3

Meselâ vakt olursa subh-ı bahar
Başlar elhâna bülbül-i gül-zâr
Açılır ziynet-i cihân-ezhâr
Deşt ü sahrâ olur da hande-nisâr
Neşveler dilde mevc urur her bâr
Böyle yerlerde incilâ bulurum.

4

Ne cihân-ı vâsi'dir vahdet
Onda mevcûd âlem-i hikmet
Âlimin zihnine verip kudret
Keşf ü icâd yine eder himmet
Şâirin fikrine verip cevdet
Eder eş'âra bahş-ı ulviyyet
Ben o dünyada itilâ bulurum.

5

Ya cihân-ı muhabbet ü sevda
İşte bir menba'-ı bahar-ı safâ
Mihre şâyân olursa gıbta-resâ
Mesken-i hak denilse de ahrâ
Bu cihân ol kadar safa-bahşâ
Kimi görsem cihanda nağme-serâ
Mutlaka aşka müptelâ bulurum.

Hâver, nr. 3, 1884, s. 69-70.

BİR KIZ

Yeni kalkmış menâm-gâhından
Tavrı mestâne, hâli âzâde,
Zülfü olmuş miyâne üftâde
Niye âteş saçar nigâhından
Der; görenler bu vaz' u hâlet ile
Bu ne mahlûk-ı hârikulâde
Hüsnü ol mertebe tabiîdir
Ki denir duhter-i tabiat ona
Kendisinden gelir letafet ona
Ziyneti ziynet-i rebiîdir
Yüzü pertev-nisâr-ı kāmetidir
Saçı da sâye-i tarâvet ona
Reng-i sîmâ-yı gülgül-âmîzi
Reng-i hâver keder-i dilâver
Neyleyim mâni-i temâşâdır
Hüzn-i te'sir-i gamze-i tîzi
Hele öyle görüp de bilmemesi
Derd-i dildir bana gam-efzâdır
Başladı nâz ile hırâma acep
Nereye gitmek istiyor tenhâ
Gülşene girdi ben de bî-pervâ
Gitsem olmaz ya infiâle sebep
Göz ucuyla bakış gülüş öyle
Sen de gel gez demek değil mi bana
Gül müdür deste aldığın güzelim
Yoksa gönlüm müdür o cism-i latîf
Bir latîfe ile etme mi taltîf
Şimdi de hâke saldığın görelim

Sanırım göğsüne o gül yaraşır
Edemezsem de al diye taltîf

Tercüman-ı hakikat, nr. 1073, 16 Kânun-i sânî 1882

UYUYOR

Ne dil-nişîn uyuyor, bak! Şu nâzenîn uyuyor
Siyeh zülfü perîşân yüzünde mevc-â-mevc
Bahâr leyle bürünmüş, ne dil-nişîn uyuyor
Uçar letâif-i rûyâ gözünde hande-nisâr
Gezer melâik-i sevdâ dilinde fevc-â-fevc
Neler görür acaba şimdi ol safâ-yı bahâr
Dehânı gonceye benzer diyen sühen-sencân
Hatâ eder. Bunu inkâra var mıdır imkân
Bahâr feyzi eder gonceyi küşâde-dehân
Bu gonce âleme eyler bahârlar îsâr.
İhâta eylemiş etrâfını bütün ezhâr
Denir ki hüsnünü saçmış zemîne ol dil-dâr
Kamer değil mi ya, etmez mi hâlesin izhâr
Kamer, fakat ne kamer! Nûru şemse gıbta-resân

Mektep, nr. 43, 11 Temmuz 1312/23 Temmuz 1896, s. 673.

NİNNİ

Ninni! Uyu ey safâ-yı cânım
Perverde-i şefkat-i cenânım
Ninni! Uyu kim cihân fenâdır
Encâmı hayâtın ibtilâdır
Sunmuş sana câm-ı neş'e dünyâ
Bir gün gelecek humâr ammâ
Ninni! Bunu sanma her zamandır
Ninni! Çocuğum felek yamandır
Her dem bu müsaadeyle âlem
Etmez seni bî-kuyûd u hurrem
Ettikçe tezâyüd âb ü tâbın
Artar o kadar ıztırâbın
Bin türlü kuyûdu în ü ânın
Âsârını gösterir hazânın
Ninni! Çocuğum ki baht-ı nâ-sâz

Elbet edecek cefâya âgāz
Her kim ki gelir cihâna elbet
Âmâç eder ânı bin musîbet
Ninni! Bunu eyle gûşa mengûş
Her dem duyamaz bu ninniyi gûş
Ninni! Uyu kim vazîfeler var
Tahmîl edecek bu çarh-ı devvâr
Ninni! Uyu cem'-i kuvvet eyle
«Bir kaç gececik ferâgat eyle»
Ninni! Sana hâfız olsun Allah
Kal hıfz u emânetinde her gâh

Âsâr-ı perişan, İstanbul 1311/1895-96, s. 26-27.

NİGÂR BİNT OSMAN

ADA'DA BİR ŞEB-İ MEHTAB

Şâyân-ı ikâmet Kalipso
Ya Rab ne güzel cezîredir bu
Mehtâbta bir behişte benzer
Her gûşesi hurrem ü münevver
Bir meşceresi kesîr yerdir
Bülbüllere ser-be-ser makardır
Sevdavîdir ne semte gitsen
Hissin açılır tenezzüh etsen
Varsan hele bir kenâr-ı âba
Hayret düşürür de pîç ü tâba
Güftâra bile medârın olmaz
Hiç terkine iktidârın olmaz
Nâgeh heyecan bulunca efkâr
Elbet aranır yanında bir yâr
Çıkmaz hele hâtırımdan asla
Ol günkü coşunca dilde sevda
Hem bende hem andaki dilekle
Sözleştik o sevdiğim melekle
Çıktık gece zirve-i cibâle
Revnak vererek biraz hayâle
Baktım ol latîf mâhtâba
Envâr saçardı sath-ı âba
Bir hayli zaman o yerde kaldık
Cânân ile hasbıhâle daldık
Söyleştikçe o yâr-ı pür-fen
Sâ'ât geçti duymadım ben.

Efsûs, 1304/1888, s. 24-25.

FERYÂD

Feryâd ki feryâdıma imdâd edecek yok
Efsûs ki gamdan beni âzâd edecek yok
Tesîr-i muhabbetle yıkılmış güzel amma
Vîrâne dili bir daha âbâd edecek yok
Kes varsa alâkan bana ey tâli'-i dûnum
Sen vâr iken âlemde beni yâd edecek yok
Hakkıyla bilir zâr-ı gönül hâlet-i aşkı
Mâhirdir o fende anı üstâd edecek yok
Ya Rab ne için zâr Nigâr'ı şu cihanda
Nâşâd edecek çoksa da bir şâd edecek yok

20 Nisan 299/2 Nisan 1883
Efsûs; Dersaadet, 1304/1888, s. 30-31.

BİR SUBH-DEM-İ TEFEKKÜR

Ben bir hayal severim ki bana her hakikatten daha doğru; her güzelden daha latîftir.

Dünyada yegâne yâr-ı vefâ-şiârım her yerde munis-i kalb-i zârım! Karanlık gecelerde nûr-ı çeşmânım! Mehtaplı gecelerde halecan-ı kalbime bâis cânânım işte o hayaldir.

Meserretli zamanlarımda saadetimi o ikmâl eder! Kederli günlerimde gam-güsârım odur.

En büyük felâketler, belâlar, musibetler karşıma çıktığı zaman gökten inmiş bir melekü's-siyâne gibi beni himâye eder.

Evet o benim melekü's-siyânemdir çünkü her ne zaman o hayalden uzak bulunsam en büyük felâketler der-an karşıma çıkar! En büyük ıztıraplar yüreğimi ezmeğe başlar.

Melekü's-siyânemdir çünkü yalnız bir hatve daha atmış olsam bir girdab-ı musibete dûş olacağım dakikalarda kendisine mahsus bir vakār-ı mekânet ile karşımda nümâyân olması beni o vartadan masûn eder.

O hayal benim mahz-ı hayatımdır... Çünkü sevmek ve sevilmek için yaradılmış olan kalb-i hassasım onun gaybûbetinden sonra çarpamaz... Hayal!.. dediğim zaman tali'imin adem-i yâverîsinden iştikâ ediyorum zannolunmasın.

O hayal benimçün kâfidir! Çünkü onun maneviyâtına hayranım. Çünkü onu sevmek için severim!. Severim.. Sevmek kelimesi ne kadar

kuvvetleri hâvi ise o kuvvetlerin cümlesiyle beraber severim... Çünkü sevdiğim hayalin mevkii benimçün pek âli ve muhabbete lâyıktır!

Çünkü o da maddiyâttan çekinir! Maneviyâta meyyâldir...

30 Kânun-ı evvel 1302/11 Ocak 1887.
Efsûs, 1304/1888, s. 36-37.

MEHMED CELÂL

CEMİLE'den

KIZ HIRSIZI

Mihr-i pertev-nisar son şu'â'ıyla kestane ağaçlarının tepelerini tenvir eyledikten sonra didâr-ı münevverini müntehâ-yı ufukta görünen beyaz bir bulut içinde sakladı ve bir çeyrek sonra bütün bütün nazardan nihân oldu.

İskenderun ile Halep arasındaki Amik ovası üzerine latîf bir serinlik çökmüş, güneşin hararetinden bîzâr olan ekinciler, çobanlar bu zamandan istifade ile güzel çemenlerin üzerine serpilip yatmıştı.

O güzel bir zamandır! Sabahtan akşama kadar âtisini temin için toprakların içinde yuvarlanan çiftçi sapanını bir tarafa bırakır, yarım saat sonra karşısına çıkacak zevcesinin, çocuklarının saadeti ihtar eden tebessümlerini hayal ile evine gitmeğe başlar.

Şafakla beraber kalkıp kuzularını otlatmağa götüren çoban kavalını hazin hazin çalarak köye avdet eder.

Sular kararmağa başladı, bu esnada Antakya yolu üzerinde siyah maşlahlı bir genç, altındaki Arap kısrağını yıldırım gibi bir süratle koşturuyordu. İki saat sonra Antakya'ya girdi.

Mehtâp, bir sükûn-ı hazîn ile cereyan eylemekte olan Âsi nehrinin üzerine sarımtırak bir renk saçtığı gibi nehrin kenarını tezyîn eyleyen ağaçların su üzerinde latîf akislerini peydâ ediyordu.

Genç, atını Âsi nehrinin kenarındaki ağaçların birine bağladı. Bir sokağa saptı!.. Adımlarını gayet muhterizâne atıyor ve iki tarafı dinliyordu. Karşısından bir adam gelmeğe başladı. Yekdiğerine yaklaştılar. Mehtap, gece bu gelen adamın kim olduğunu tanıttığından genç dedi ki:

— Sen misin İsmail?

— Evet ya Numan beyim!

— Muvaffak olacak mıyız?

— Emin ol! Bu akşam üç kişi avdet edeceğiz.

— Sahih mi söylüyorsun?

— Yalandan hoşlanmam.

— Ne vakit gideceğiz?

— İstersen şimdi! Ben icap eden ameliyatı şimdi yaptım. Tahkîkâtımı ise gündüz ikmâl ettim.

Yürüdüler. Birtakım sokaklardan geçtikten sonra büyücek bir ev önünde durdular.

İsmail yavaşça «işte burası» dedi. Numan biraz düşündükten sonra «ey haydi! İcraata başlayalım!» gibi bir söz söylemesi üzerine İsmail gülerek «ne diyorsun? O sabaha karşı olacak şey!» cevabını verdi.

İki arkadaş nehir kenarına doğru indiler. Bir ağaç altında konuşuyorlardı. Epey müddet görüştüler.

Numan tarafından kemâl-i halecan, İsmail tarafından fevkalâde bir istirahat ile beklenilen zaman geldi. Hareket eylediler. Yolda İsmail Numan'a birkaç kere «tenbihlerimi unutma ha! Ben sana yetişirim! Hiç telâş göstermemeli!» demiş, Numan bu söze karşı gözlerinin hainâne nazarlarını refikinin üzerine atfederek tenbihlerini tamamiyle yerine getireceğini ima için tasdik makamında yalnız başını sallamakta iktifâ etmişti.

Kamerin üzerine bir beyaz bulut çekildi.

İki refik zikri sebkat eden hânenin önünde durdular. İsmail elini pencerelerden hafif bir ziya intişâr eylemekte olan sokağa nâzır bir odaya uzatarak «işte burasıdır! Lâkin senin gözlerin daima kapıda olsun!» dedi. Numan kapının karşısına geçerek başını elleri içine aldı, nazarlarını kapıya atfeyledi.

İsmail duvara rabtetmiş olduğu ip merdivenden çıkarak, o memleket âdâtından olduğu üzere pencerelere cam makamına kâim olan tahta kapakları yavaş yavaş salladı. Ve bu iki kapak açılınca İsmail de gözden nihan oldu.

İsmail bir odaya girmişti. Bu oda oldukça büyük bir şey olup güzelce döşenmişti.

Ortada bir mum iskemlesi duruyor, bunun üzerindeki kandilden intişar eder hafif hafif ziyalar da minderin üzerine yapılan yatakta kırk yaşında tahmin olunabilecek bir kadının, odanın ortasında melâhatinin tarifine kelime bulunamayacak derecede güzel bir kızın mışıl mışıl uyuduklarını irâe ediyordu.

İsmail müsterihâne bir tavır ile ilerledi. Gözlerini kızın yatağına atfetmiş olduğu halde kandili söndürdü! Odanın içine az bir zulmet intişar etmiş ise de, bu zulmeti de beyaz bulutların altından süratle koşmakta bulunan mâh-ı münevverin beş dakikaya kadar o hâillerden kurtulup neşr-i envar etmesi tenvîr edecekti.

İsmail kızın yatağına yanaşıp bir elini o güzel meleğin omuzlarına, diğerini de beline geçirdikten sonra kaldırdı ve oda kapısından dışarı çıktı.

Mümkün mertebe bir süratle merdivenden aşağı inerken, kolları arasındaki vücut kımıldanmağa başlamasından, İsmail'in yüreği fevkalâde halecana geldi. Fakat yine gayreti elden bırakmadı. Bahçeden geçerken zavallı kızcağız gözlerini açarak kendisini bir yabancının âgûşunda görmüş ve korkusundan titreye titreye «aman ben nerdeyim? Sen kimsin» demişti. İsmail sokak kapısını açarak «sus! Seni âşığın kaçırıyor! İşte şurada!» cevabını vermesi üzerine kız hayretten bir şey söylemeğe muktedir olamadı. Çeneleri kilitlendi.

İsmail kızı Numan'a teslim etmiş, Âsi nehrinin kenarından görülen lüzum üzerine oraya getirmiş olduğu ata Numan'ı bindirdikten sonra arkasına da güzel kızı vermişti.

Sabırsızlıkla ön ayaklarını taşlara vuran Arap kısrağının karnına keskin özengiler süratle dokunduğu gibi, o cins at, üzerinde iki kişi olduğu halde kuş gibi uçmağa başlamıştı!..

Antakya'dan üç saat kadar ayrılmışlardı. Sabah oldu. Ortalık epey açılmış, biraz da rüzgâr çıkmıştı. Numan çoktan beri müştâkı olduğu kıza doya doya bakmak için başını arkaya çevirdi.

Zavallı melek! Üç saatten beri âşığı diye beline sımsıkı sarıldığı Arap'ın haydut çehreli bir herif olduğunu görünce bir kere acı acı haykırarak atın arkasına doğru yıkılıvermiş ve bu esnada hûrşîd-i münevver ufuk üzerinde tulû ederek güzel bir ormanın düz yolundan atını koştura koştura gelmekte olan İsmail'in sırmalı beyaz kefiyesini ziyâ-yı latîfle parlatmıştı.

Cemile, İstanbul 1303/1885, s. 6-11.

DAĞLARA!

Ol perînin sanki gizlenmiş hayâli dağlara!
Ağladım, âh eylèdim, baktım şu hâli dağlara!
Eylemiş muzlim bulutlarla tetevvüç zirvesi!
Bak nasıl heybet-fürûş olmuş şu âli dağlara!
Söyle ey ebr-i keder-perver! Dokundu hissime!
Sen mi bahşettin bu hüzn-âver zılâli dağlara!
Mâh doğdu, ben de sandım, ey esâtîr-âşinâ!
Âsmândan düştü Leylâ-yı leyâli dağlara!
Külbe-i ahzân gibi mahzûn, sükûn-bahşâ, garîb!

Pek yakıştırdım bu mahzûnâne hâli dağlara!
Bir taşın üstünde istiğraka düşmek istedi,
Zevk-i vahdet âşnâ etti Celâl'i dağlara!

Gazellerim, İstanbul 1310/1894, s. 10.

MİHRÜNNİSA ABDÜLHAK HÂMİD

BENİMLE İSHAK

Derya sâkin, kenar tenhâ,
Bir samt ü sükûn içinde sahrâ;
Gaşy olmuş idi nesîm-i hoş-bû,
Ezhar görür gibiydi rüyâ!
Etmiş idi sath-ı âbı rûşen
Aks-i kamer-i hazin-sîmâ;
Deryâ tanzîr edip semâyı
Olmuştu semâ nazîr-i deryâ.
Eylerdi temevvüc ü tebâüd
Yer yer görünen nücûm-ı zehrâ.
Pervâz etmek dilerdi rûhum,
Cismim ana bâr olurdu hayfâ!
Her manzara, her bedia, her sû
Müstağrak-ı nur idi serâpâ.
Uçmakta ketâib-i melâik...
Vâkiyse de aynı hâb u hulyâ!
Şehbâl-i münevver-i kamerle
Resmolmuş idi bu levha gûyâ
Pîş-i nazar-ı tazarru'mda
Mabed görünürdü zîr ü bâlâ;
Değmekte idi sımah-ı câna
Bir savt-ı garîb-i rikkat-efzâ.
Eyyâm-ı latîf-i reng-i mâzi
Eylerdi o şeb tavaf bîcâ.
Câri vü muhit olan sükûnun
Kalbinde bir âh ü zâr peydâ.
Bî-tab ü tüvan öterdi bir kuş
Ağlar gibi bir mezar-ı hücrâ!
Her şey uyuyordu, ben de lâkin
Bîdar oluyordu fikr-i sevdâ.

Birden bire zulmet oldu târi,
Sislerle büründü cümle eşyâ.
Hulyâ-yı sevad-perverimden
Mehtab firar ederdi gûyâ!
Bir ben kaldım o yerde, bir de
İshak denilen bu mürg-ı şeydâ.
Rûhum ona söylüyordu bir şey;
Ben duymağı istemezdim amma
Dinlerdi o tâir-i sükûnet
Anlardı bunu o rûh gûyâ...
Ey İshak... Ey yetîme-i şeb!
Sevda ile hüzn sendedir hep.
Vahdetler içinde zâkir-i hak.
Lâyık sana dense tâir-i hak.
Esrar gibi zalâma meylin,
Mihrâbındır sükûnu leylin.
Bir nefha-i zıl-misâlsin sen,
Kuş şeklinde hayalsin sen.
Sen mahrem-i râzı kâinatın
Bir nağme-i rûhdur hayâtın.
Savtın dereden olunca zâhir
Dinler görünür seni meşâcir;
Kartal dinler sehâbelerden,
Baykuş dinler harâbelerden;
Ervâh alel-umum dinler;
Emvâc durup nücûm dinler.
Bir meşcerenin içinde tenhâ
Senden nice sır olur hüveydâ.
Bîdâr değil eğerçi bî-hâb,
Gâhî tâbende, gâh bî-tab.
Şeb-tâba nazîrdir sürûdun
Tasvir-i adem kılar vücûdun;
Gûyâ ki seninle aşk-ı sûzân
Bir âhın içinde buldu pâyân!
Benzetmiş iken hayâle hilkat
Senden nebean eder hakikat.
Bülbül gibi yoktur iştihârın,
Mestûr-ı hazandır bahârın.
Rûzu sana kısmet etmemiş Hak :
Muzlim nâm ü nişân-ı İshak.

Ferdâ-yı mezar subh-gâhın,
Vâsıldır o semte âh ü vâhın.
Bir âlem-i bî-karardır bu,
Bir âlem-i pâydârdır o...
Gel, eyleyelim seninle hicret;
Dursun ebedî bu hâk hasret!..

Servet-i fünûn, Nüsha-i mümtaze, İst. 1313/1897, s. 1-3.

VİYANA CİVARINDAN GEÇERKEN

Ya Rab ne büyük dağ, ne güzel mevki-i uzlet
Cinler mi, periler mi eder bunda ikamet
Örtmüş ser-i ulvîsini karlarla bulutlar
Şimşeklere bir hacle-geh-i vahdet ü halvet
Timsâl-i mehâbet ki semâvâta karışmış
Salmış bütün etrafına bir hâle-i rif'at
Lâkin yine bir hüzn-i garibâne içinde
Meşgul-i tefekkür o, ya meşgul-i ibadet
Pişinde ufûlü nice bin leyl ü nehârın
Vermekte yeşil rengine bir zıll-ı küdûret
Yalçın kayalıklarla durur ebkem ü hamuş
Evza-ı garib ile olur câlib-i rikkat
Etmekte o hamûşî-i hüzn-âver-i giryân
Şelâlerinin cuşişi her bârına hayret
Vâdisini çamlar bürümüş bir siyeh orman
Bir leyle-i yeldâ gibi bulmazdı nihayet
Şeb-tâbe döner pertev-i hurşid-i cihân-tâb
Zira o kadar dâhil-i müstağrak-ı zulmet
Câri olan enhâr o karanlıklar içinden
Etraf ü havaliye eder bahş-ı rutubet
Bil-cümle cibâlin arasından o şeref-raz
Âfâk-ı zer-endûde verir sâyesi ziynet
Pâyinde müselsel ve müşekkel nice dağlar
Etmekte o kühsâr-ı nücûm-efsere bîat
Birdenbire pişimde o dem oldu nümâyân
Rüyâ gibi bir ceyş-i hayalât-ı hamiyyet
Vaktiyle o mevkileri işgal eden erler
Ecdâdım olan kafile-i rahmet ü cennet

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son asır Türk şairleri,* İstanbul 1969, s. 966.

KÜÇÜK BİR ASLIN BÜYÜK BİR FER'İ

Bilmem herkes nasıldır? Ben dünyada hususuyle teessürât-ı fikriyye içinde olduğum zamanlar tenha mahalleri severim. Geçen akşam gönlüm hissiyât-ı müellime ile meşhûn idi. Yemeğe bir saat kalarak deniz kenarına gittim. Hiç iştiham yoktu, mürtefi'ce bir mahalde taş yığıntıları üzerine oturdum. Dağlar, aralarını muzlim ve yağmurlu bulutlar setretmiş garip bir heyet ve mehâbette idi. Hava karanlık, her taraf ıssız bir halde idi. Koca kasaba içinde hiç bir alâmet-i hayat görülemiyordu, siyah bir gündüz idi. Evlerde ne bir kandilden eser görünür, sokakta ne bir köpek sesi işitilirdi.

Gece, zalâm-ı cehâlet gibi şark taraflarına müstevlî olmağa başladı. Güneşin garba teveccühündeki şitâba bakılsa bir günlük ömr-i beşeri umman-ı ademe atmağa gidiyor kıyas olunurdu. Bir sürat-i fevkâlâde ile ufkun hizasına gelince muhibbesini agyar elinde görüp sükût ile izhâr-ı infial eden muhibb-i sâdık gibi sararıp kızararak gözden nihân oldu. Mevcudâta «mir'ât-ı kâinâta» bir hayret ârız oldu. Tabiatın o parlak sîmasını reng-i melâl bürüdü. Sanki sevdiğini gücendirdiğine nedâmet ediyordu. İn'ikâs-ı ziya ile o rûh-perver bulutlar cennet bahçelerinden nişan verirken mezar içine, rahat döşeğine döndü; semanın her cihetini kara kara bulutlar kapladı.

Yalnız güneşin igtirâb ettiği noktadan ziyası yukarı doğru dehşetengiz kırmızı renkte bir hatt-ı müstakîm şeklinde aksediyordu, sanki bir şehidin kanı bu âlem-i sefîlden bir âlem-i ulvîye revân oluyordu; veya kanlar, alevler içinde bir vücud, âgûşuna düştüğü o mücessem zulmetten imdad-ı ümid ediyordu.

Mamafih bir iki dakika sonra, insanın hâlet-i nez'inde görülen garip garip tebessümleri gibi birdenbire mahvoldu. Yerini mevt kadar korkunç, mezar içi gibi dehşetli (o reng-i hâil istilâ eyledi) bir karaltı çöktü.

Samt u sükût ortalığı o derecede istî'âb etti ki, dinleyip dinleyip de hiç bir sesi işitemeyince, zihnimde gûyâ ki hevâ-yı nesimî incimâd etmiş de ihtizâz edemiyor yollu birtakım hâtıralar tebâdür ederdi.

Hakikaten hava bir meyusun çehresi vechile sâkin, bir fâsıkın vicdanı gibi de simsiyahtı. Deniz volkanlardan feveran etmiş de donmuş mevadd-ı nâriyye gibi gayr-ı müteharrik bir halde ve barut renginde idi.

Ne otların yekdiğerine sürünmesinden hâsıl nazik hışırtısı, ne o mevkie mahsus tuyûr-ı vuhûşun vahşet-engiz sadâları işitilir, ne de gökyüzünü tezyîn eden yıldızlardan bir ziya müşâhede olunurdu. Gözlerimi ne tarafa çevirsem karanlık şekiller akla fikre gelmez dehşetli hayaller

görünürdü. Galiba korku insanın nazarında tecessüm ediyor da gulyabanîler, şeytanlar gibi görülmemiş, işitilmemiş surette karanlığın içinde dolaşıyor. İnsan kaçsa arkasından biri tutacak, dursa ayaklarının altında ecsâm canlanacak zanneder. Saklandığı yerde birtakım hainâne fikirler hisseder, ağlamak ister: Korkusundan cesaret edemez, kaçmak ister, ayaklarında lâle bağlanmış gibi bir hal var, garip bir hal! Vehim karanlıkta akla galebe ediyor en âkıl ve cesur bir adam gece yarısı böyle bir mevkide kalınca vücudunda ra'şe hisseder. Ben ise... ne halde bulunduğumu tarif kâbil değildir. Zulmetin her tarafımdan tazyîkini hissediyordum. Eve avdet muhal-ender-muhal oldu. Taş kesilmiş gibi olduğum mahalde kaldım. Nûra intizar ediyordum. Dakikalar asırlar gibi imtidâd ederdi. Hiç bir şey görünmez! Hiç bir şey yok!..

Sanki mevt tecessüm etmiş: Ma'dûmiyet vücud bulmuştu.. Kalbimde o kadar dehşet, o derecede rikkat vardı ki, herkesi ölmüş, kendimi ise dirilmiş bir ölü kıyas ederek kendi kendimden de korkmağa başladım. Zihnimde garip garip fikirler peydâ oldu. Çocuk gibi ağlamağa başladım. Bu sırada ise dağların bulunduğu cihette bir alev göründü, gözlerimi kemâl-i memnuniyetle o tarafa çevirdim. Heyhat!

Meğer o bir vahşinin kulübesini bulmak için iş'âl ettiği bir meşale imiş ki, mâzinin pâyânsız ummanıyla istikbâlin nihayetsiz sahası arasında bir anda zâhir olan ömr-i insanî gibi derhal söndü, kayboldu. Kâffe-i mevcûdâta o vahşi de imtisâl etti, uyudu. Yine benden başka bir açık göz, bir hareket eder kalb olmadı. Memnuniyetim şimşek ziyası gibi lücce-i basarda mahvoldu.

Bir hayal gibi zalâm içinde kaldım. Çok sürmedi ki bu ulvî kubbe-i zulmetin bir gûşe-i baîd-ender-baîdinde küçük bir sitare göründü. Kirm-i ahter halinde nihan ü peydâ idi. Fakat gördüm ki her defa zuhur ve iktiyâbında kesb-i cesamet ediyor. Bir aralık bedr haline geldi. Şuâı bir hatt-ı müstatil gibi doğrudan doğruya bana mün'atıf. Bu nasıl mâhtâbdır! Bir de ne göreyim, cesameti tezâyüd etmekle beraber bir kevkeb-i zûzeneb şeklini almış. Bu ne hârika-ı semâvîyedir. Gittikçe büyümekte. Buraya mı takarrüb etmekte? Benim de gittikçe hayretim arttı. Çok geçmeyip bir fecr-i şimalî büyüklüğünü kesbeder. Baktım ki hakikaten yaklaşıyor.

Hayretim nasıl haşyete tahavvül etmez? Daha büyüdü... Daha büyüdü... Gördüm ki semada matmah-ı nazarımın kısm-ı â'zamını ihâta eyledi.. Başladım titremeğe.. Dedim bu bir kuyruklu yıldızdır ki, küre-i arz ile müsademe edecek.. Nasıl titremeyim ki üzerime bir cihan sukût ediyor.. Nereye kaçayım? Âlemin her tarafı muhatarada.. Daha büyüdü.. Daha büyüdü.. Manzara bir hale geldi ki tarif edemem. O muhît-i zulmet

bir cihan-ı ateş oldu. Galiba gittikçe takarrüb ediyordu ki, gittikçe hararetim artıyordu. Helâk mukarrer. Kendimi kaybedeceğim tabiî.. Sahilden denize atılmışım ki, o anda soğukluk değil fakat vücudumda bir serinlik hissettim. Denizin ka'rına doğru inmekte idim ki, bir yed-i manevî kolumdan tutup dışarıya aldı.. Baktım ki odamın içindeyim, validem de hâlâ kolumdan tutuyor.. Meğer gördüğüm rüya imiş! Hatırıma geldi ki gündüz bir adamın bir yanar sigarası üstünde ellerini açmış durur bir kız resmi görmüştüm.

Hazine-i evrak, nr. 21, 1297/1881, s. 332-336.

MUSTAFA REŞİD

GAZEL

Dehrin ne Geyumers'i ne İskender'i kalmış
Sâde kuru bir nâm ile şöhretleri kalmış
Eslâfın içinde severim ben Cem'i zira
Ölmüş ise de rahmet ola sâgārı kalmış
Bir ârızadır râh-ı muhabbet o kadar kim
Anda gidenin âciz olup ekseri kalmış
Mecnûn mukaddem sayılır deşt-i cünûnda
Amma nice yüz merhale benden geri kalmış
Gülzârı hazân arsa-ı vîrâna çevirmiş
Ne savt-ı hezârı ne gül-i ahmeri kalmış
Dün meykedede şeyhe içirmişti mey ol şûh
Sızmış orada tâ o zamandan beri kalmış
Bak merhamet et hâline bîçâre Reşad'ın
Derdinle heman şöyle kemikle deri kalmış

Müntehâbat-ı cedîde, İstanbul 1303/1886
Kısm-ı sâni-nazım, s. 214-215.

BİR SANDAL ÂLEMİ

Şiir ile iştigālimden midir? Nedir? Gördüğüm rüyaların ekseri şairanedir.

Zaten şairler, hal-i bîdarîde bile rüya görmekten hâli değildirler. Öyle ya! Tahayyül de bir nevi rüyadır.

Geçen gece operaya gitmiştim. Temâşâ ettiğim oyunun içinde bahçe, orman, deniz gibi birtakım ferah-bahşa şeyler irâe ve gayet şairane bir muaşaka tasvir olundu.

Operadan çıktıktan sonra, hâsıl olan neşatı tenkıs edecek hiç bir şeye tesadüf etmeksizin hâneme gittim. Kütüphanemden bir kitap alarak habgâhıma girdim. Her geceki gibi okurken uyumuşum. O tatlı uyku arasında şu rüyayı gördüm:

Limon, portakal, turunç gibi ağaçlardan müteşekkil bir ormanın bittiği, denizin başladığı bir noktada oturmuştum. Gece idi. Kamer, kemal-i ikdam ile zulmet-i leyli tadile çalışıyordu.

Semaya baktıkça bulutların yekdiğerini kovaladıklarını, deryâya atf-ı nigâh ettikçe dalgaların birbiri üzerinden atladıklarını görüp müstağrak-ı neşat olurdum.

Hele kamerin deryadaki aksi o kadar nazar-firib idi ki, temâşâsıyle meşgul olduğum esnada kendimi kaybedip deryaya sema, semaya derya zannıyle bakmağa başladım!

Nihayet kendimi toplayıp ayağa kalktım. Kenarında bulunduğum ormanın içine girdim. Haylice gezdikten sonra, beni nereye götüreceğini bilemediğim bir yol üzerinde yürümeğe başladım. Gide gide yine evvelce gördüğüm sahile çıktım. Biraz yorulmuş olduğumdan çemenler üstüne yattım. Manzara-i tabiatı temâşâya daldım.

Bir aralık yüzmeğe benzer bir şapırtı işittim. Dikkat ettim; filhakika denizde ve yirmi-otuz adım kadar uzakta bir kız, arkası üstüne yatmış olduğu halde yüzerek sahile yanaşıyordu.

Ne yalan söyleyeyim? Deniz perisi zannederek korktum; fakat sahile çıkınca tanıdım : Şâyân-ı perestiş olan sevdiğim idi!

Beyazlıkta fildişine rekâbet eden vücudundaki tenasübü Phydias görmüş olsaydı Venüs için yaptığı heykeli kırıp atardı.

Lepiska saçlarının arasında kalmış olan su katreleri, ziyâ-yı kamer içinde öyle bir manzara-i şairane teşkil ediyordu ki, bunu kemaliyle tasvire ne kalem, ne de fırça kâdir olabilir.

Kız denizden çıktıktan sonra bir-iki dakikadan ziyade ayakta durmayıp çemenler üstüne yattı. Başını sağ koluna dayadı. Sol kolunu da sol memesinin altından göbeğine doğru uzattı.

Ben ise bu manzara-i şaireneyi doya doya temâşâ edebilmek için nefes bile almıyordum!

Nihayet dayanamadım, kalktım, yavaş yavaş gidip ayaklarına kapandım.

Kız ibtida beni tanıyamadığı için kemal-i havf ile sıçrayıp ayağa kalktı, bağırmak için ağzını açtığı sırada yabancı olmadığımı tanıdığından gülerek elini uzattı, alıp öptükten sonra dedim ki :

— Bu küstahlığımı afvedecek misiniz?

O — Hay hay! Fakat gecenin bu saatinde burada ne arıyorsunuz?

Ben — Ya siz?

O — Ben denize girmek için geldim.

Ben — Ben de denize girenleri seyretmek için!

O — Buraya girerken kimseye tesadüf ettiniz mi?

Ben — Hayır! Ya siz?

O — Beni görseler de beis yoktur.

Ben — Niçin?

O — Nasıl niçin? Bu bahçe de bizim yalının müştemilâtından değil mi?

Ben — Bilmiyordum.

O — Amma yaptın ha! Bilmediğin halde niçin girdin? Yoksa portakal çalmak için mi? Öyleyse kürek cezasına müstahaksın. Gel! Cezanı çek!

Bunun üzerine elimden tutup beş-altı adım aşağıda bağlı bulunan küçük bir sandalın yanına götürdü. Sandalın ipini çözdükten sonra ikimiz de içine girdik. Kız, kürekleri bana uzatarak «İşte çekeceğin ceza!» dedi. Ben de «Keşki bu ceza müebbet olsaydı!» diyerek kürekleri suya daldırıp sandalı yüzdürmeğe başladım.

Küçük küçük dalgalar, sandalın altına girip bizi yukarıya kaldırdıkça hissettiğim hazzı tarif edemem. Kız ise başını sol eline, dirseğini de sandalın kenarına dayamış, gözlerini yıldızları temâşâya hasretmişti. İtiraf ederim ki, yıldızlara haset ederek Platon'un şu sözünü tekrar eyledim : «Sen yıldızları temâşâ ediyorsun. Keşki ben sema olsaydım da binlerce gözlerimle hayran sana nigeran olsaydım!»

Bir aralık denize dökülen ve dalgalar üstünde temevvüc eden saçları gözüme ilişti. Ömrümde birinci defa olarak tesadüf ettiğim bu latîf manzaranın tesiriyle çıldıramadığıma hâlâ hayretteyim.

Denizin ortasına vardığımız sırada kamer uful etti. O esnada idi ki deniz, bir sür'at-i fevkalâde ile Naci'nin :

Etmiş hicabla sath-ı deryâ
Bin vâdi-i hevl-nâk peydâ.
Olmaktadır an-be-an ser-efrâz
Her mevc-i azîm dehşet-endâz.
Giydirmede rüzgâr-ı pür-fen
Her dalgaya bir kaba köpükten
Bir ayrıca karlı dağ kesilmiş
Her mevce-i kef-nisâr-ı müdhiş.

diye tasvir ettiği sureti aldı!

Biz de ne yapacağımızı şaşırıp yekdiğerimize sarıldık. Bu sırada alettevali birkaç büyük dalga gelip bize çarptı. Bunlar, bizi tefrik etmek istiyorlardı. Bağırarak dedim ki «Hayır! Ayıramazsınız. Biz Allah'ın huzuruna böyle çıkacağız!»

Nihayet sandal bir büyük kayaya çarpıp dağıldı! Ben denize düştüm. Kız ise kayanın üstüne atıldı. Ben kayanın dibinde denize batmak üzere iken başını aşağıya sarkıttıp «saçlarıma sarıl!» diye bağırdı.

Evvelâ saçlarına sarıldım. Sonra yavaş yavaş kollarımla boynuna, dudaklarımla dudaklarına asıldım. İşte bu suretle denizden kayanın üstüne çıktım. Bu kaya sahile pek yakında. Birkaç dakika sonra yüzerek sahile çıkmağa karar verdik. Fakat ben yüzmek bilmediğim için kızın sırtına binecektim.

Kararımız vechile hareket ettik. Bir-iki dakika içinde sahil-i selâmete de çıktık.

Alelacele şunu kemal-i teessüfle haber vereyim ki, sahile çıkar çıkmaz muvazeneyi kaybedip tekrar-arka üstü denize düştüm.

Meğer ikinci sukût yalnız âlem-i rüyada vuku bulmamış! Karyoladan da aşağıya düşmüşüm!

Bu sukût-î maddînin tesiriyle uyandım. Bir müddet düşündükten sonra Victor Hugo'nun şu sözünü tekrar ettim :

«Hayat, bir uykudur. Aşk ise onun rüyasıdır».

Envar-ı zekâ, nr. 22, 1300/1884-85, s. 481-483

BALIKÇI KIZI

Bir balıkçı kızı sahil-i deryadaki kumlar üzerine oturmuş, oltasını denize, kendisini umman-ı hayale atmıştı.

Beyaz esvabının üstüne perişan surette dökülmüş olan lepiska saçları, güneşin son şuaatı içinde temevvüc ettikçe seyrine doyulmaz bir manzara-i latîfe teşkil ediyordu. Denizin rengi, mai gözlerine aksederek, tarifi için kelime olmayan bir letafet husule getiriyordu.

Tahayyülâtının muktezasından olmak gerekir ki, çehresi nur-ı sürura müstağrak idi.

Kız bu hal-i istiğrakta iken yanına bir delikanlı yanaştı. Fakat kızın o vaz'-ı latîfini bozmamak, tahayyülâtına mâni olmamak için oraya geldiğini hissettirmemeğe çalıştı. Oltasını yavaşça denize attıktan sonra kızı mütehayyirâne temâşâya başladı.

Delikanlı, o güne kadar bu kıza tesadüf etmemiş miydi? Bilâkis her gün... Belki her saat gördüğü bir kızdı. Çünkü ikisi de bir köyde ikâmet ediyorlardı. Lâkin o gün kızı fevkalâde bir letafet içinde görüyordu. Masumiyetle mümtezic olan o letafet, ilâhî bir şule idi, aşk idi.

O şule, delikanlının ruhunu tenvir etti, kamaştırdı!

Bir aralık delikanlının elindeki olta kamışı yere düştü. Bundan hâsıl olan sada, ikisini de bulundukları istiğrak-ı sırf halinden kurtardı.

Kız, delikanlıyı görünce —köylü kızlara mahsus bir edâ-yı dilnişin ile— selâm verdi.

Bunun üzerine aralarında şu muhavere cereyan etti :

Delikanlı-Güzel mevki intihab etmişsiniz. Bari sepetinizi doldurabildiniz mi?

Kız — Hayır! Bugün bir tane bile tutamadım.

Delikanlı — Öyle ise benim sepetimdekilerin yarısını size takdim edeyim. Bu küçük hediyemi reddeylerseniz mahzun olurum.

Kız — Memnunen...

Delikanlı derhal sepetindeki balıkların yarısını kızın sepetine döktü. Buna bedel kız da delikanlıya gayet latîf bir tebessümcük arzeyledi.

Bu hediye kızı hakikaten memnun etmişti.

Evet! Köylü kızları memnun edebilmek için, şehrî kızların istihsal-i mahzuziyeti yolunda ihtiyar olunan külfetlere, fedakârlıklara ihtiyaç yoktur. Kırların letâif-i mahsulâtından olan bir demet çiçek, bir sepet meyve veya buna mümâsil ufak bir hediye husul-i maksada kifayet eder.

Gece hayli ilerlemişti. Kız ile delikanlı ise hâlâ deniz kenarında geziyor ve yekdiğerine itiraf-ı aşk ediyorlardı. Bütün eşya derin bir sükûnet içindeydi. Yalnız deniz —bu iki gencin itirafâtı sâmia-yı ağyara erişmemek için— dalgalarını sahildeki kayaların üstüne atarak bir âheng-i latîf hâsıl ediyordu.

Nısfü'l-leyle kadar beraber gezdiler. Sonra ayrıldılar. Mesrur idiler, mesut idiler. Çünkü yekdiğerinin muhabbetinden emin idiler.

Mesut!... Ne demek? Bu âlem-i azap içinde yaşayanlar için o kelimenin istimali büyük bir su-i istimal değil midir? Evet! Lâkin o kelimenin yine bu âlem içinde mevcut olan ve (aşk) denilen âlem-i manevîde yaşayanlar için istimali elbette hata addolunamaz.

Herkes ne derse desin bizim tavsiyemiz budur : Saadetle hem-bezm olmak isteyenler âlem-i aşka duhule çalışmalıdır.

Envar-ı zekâ, nr. 12, 1300/1884-85, s. 391-392

MUKADDİME
GÖZYAŞI NEDİR?

Berrâk, râyihasız, tuzluca bir mâyidir; tahminen yüzde doksan dokuzu su ve bâkisi klor sodyum, fosforit sud ve fosforit kils'den mürekkep olup bundan başka daha bazı emliha âsârını ve mikdar-ı cüz'i eczâ-yı uzvîyeyi hâvidir.

«Guded-i dem'iyye» bu yaşları niçin ifraz ediyor?

Voltaire gözyaşları için «hüzün ve elemin lisan-ı hâlidir» demiş.

Bu tarif nâkıstır. Zira görülüyor ki gözyaşları sürûrun da lisan-ı hâlidir.

Mamafih daha pek çok şey için gözyaşı dökülüyor.

Meselâ tarihlerde mücahid-i meşhûr Ukbe b. Nâfi'nin râkib olduğu atı Bahr-ı muhit'e sürdüğü zaman :

«İlâhi! Şâhidimsin : Pîşgâh-ı azîmetime şu ummân tesadüf etmeseydi, ism-i celâlini daha ileriye götürürdüm!» dediği okunacak veyahut Endülüs'te Melik Hişâm-ı sâni'nin vekilü's-saltanası bulunan Muhammed-el-Mansur'un bir muharebede bozulmuş olan askerin önüne yattığı görülecek olsa gözyaşlarının taraşşuh etmemesi kâbil olamıyor.

Velhasıl dimağın her nev'i şiddet-i taharrükünde guded-i dem'iyye ifrâzâtını tezyîd ederek seyelân-ı dümûg vâki oluyor.

Fizyoloji, gözyaşı hakkında, henüz son sözünü söylememiş ise de bu mâyiin, gözlerin «medâr-ı ayn» da sühuletle dönmesi için şiddet-i lüzumu ve fıkdânı halinde birçok emrâz-ı ayniyyenin zuhur edeceği beyn-el-etibbâ müttefikün aleyhdir.

Bu meseleyi tedkîk ederken eyyâm-ı şebâbımda döktüğüm gözyaşları hatırıma geldi. Birkaçını topladım : Şu risalecik teşekkül etti. Neşri için gönülde hâsıl olan arzuya galebe edemedim.

Gözyaşı kadar küçük, gözyaşı gibi rikkat-engîz olan bu risalenin mütalaası bâis-i kelâl olmaz sanırım.

Gözyaşları, İstanbul 1304/1887, s. 31-35.

ABDÜLKERİM SABİT

VİCDAN

Aklıyla beşer müşerref oldu,
Ammâ ne belâlı bir teşerrüf!
Bir yerde huzûru yok, teessüf!
Âmâl ü ümidlerile doldu.
Dâ'î-i teessür oldu vicdân,
Efkâr-ı tecessüsâta mâil!
Oldukça bu hâl olurdu nâil,
Ârâm u huzûra hisli insan?
Kalbin gamadır hep ibtilâsı;
Eyvâh! Nedir bu hâl-i müdhiş?
Baştanbaşa arzû keşilmiş!
Gûyâ ki yetişmemiş belâsı.
İnsânı eder mi âh mes'ud?
Vicdâna belâ desem sezâdır,
Zira beşere o gam-fezâdır!
Bir kimseyi eylemiş mi hoşnûd?
Mes'ud değil cihanda insan!
Vicdan ediyor elemle mahzun.
Bâdi-i felâketim mi olsun?
Allah! Bu his, bu fikr ü vicdan!
Biz kim beşeriz, gam-âşinâyız,
Âsûdelik olmamış mukadder!
Fıtrat bizi eylemiş mükedder.
Nâçâr bu hükme biz fedâyız.
İnsânı eder yine keder-nâk,
Nüzhetgehi âsmânlar olsa!
Şeh-râhı bütün safâyla dolsa!
Varken bu gönül bu fikr-i derrâk.
İdrâk-i beşer za'îf ü mahdûd!
Fikrin de tereddüdü nişândır.

Rûhun ebediyyeti ıyândır.
Allah! Bizi sen eyle mes'ûd!

Sabah-ı inşirâh, İstanbul 1302/1886, 11-12.

SAYYAD

Kuşlar! Geliyor mehîb sayyâd,
Âmâde elinde bak tüfengi!
Gitmez boşa dâne-i hadengi!
Bir lokmaya göz diker o cellâd!
Aldırmayınız şu hilekâra.
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra.
Düşmen müterakkıb, el tetikte,
Seslenmeyiniz aman kuşlar!
Âmâde ölüm, ecel tetikte,
Hiç durmayın ey revân kuşlar!
Aldanmayınız şu hilekâra.
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra.
Elvânınıza değil o meftûn!
Sayyâd bakar mı levn ü renge?
Davranmada dembedem tüfenge,
Etmek sizi kastı hâke makrûn
Aldanmayınız şu hilekâra.
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra.
Hoşken nagāmât-ı cân-fezânız,
Gûş eylemiyor o bî-mürüvvet!
Eşkâl-i latîf-i dil-rübânız,
Hûn-rîze verir mi hiss-i rikkat?
Aldanmayınız şu hilekâra
Yaklaşmayınız bu can-şikâra.
Âhenginizi eder perîşân!
Cân-pûz tüfenginin sadâsı!
Bir saçmanın en küçük bahâsı!
Hem-cinsinizin sukûtu bî-can!
Aldanmayınız şu hilekâra!
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra!
Yaklaşmayın avcı pek vefâsız!
İdamda mâhir, eyler ifnâ.
Kalsın mı o yavrular nevâsız!
Sayyâd bunu düşünmez amma,

Aldanmayınız şu hilekâra!
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra!
Meşgûl helâkinizle dâim;
Gûyâ size münhasır kebâbı,
Pîşinde, pesinde var kilâbı,
Meş'um bir arzûya hâdim.
Aldanmayınız şu hilekâra!
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra!
Dağlar, ovalar, denizler olmuş
Zâlim beşerin şikâr-gâhı.
Menhûs merâkı rehber olmuş!
Bir murgu uçurmuyor nigâhı!
Aldanmayınız şu hilekâra!
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra!
Yüksekten uçun çıkın semâya,
Ama yine lâneniz bu yerde!
Heyhat ki daneniz bu yerde!
Makrûnsunuz hemen belâya!
Aldanmayınız şu hilekâra
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra!
İnsanlık imiş medar, fahra!
Vicdânı imiş rahîm. Heyhat!
Vicdân ne diyor acep bu kahra?
Şefkatli beşer! Nedir bu hâlât?
Aldanmayınız şu hilekâra!
Yaklaşmayınız bu cân-şikâra!

Mustafa Reşid, *Müntehabât-ı cedîde*, İstanbul 1303/1886, Kısm-ı sâni-nazım, s. 277-280.

ABDÜLHALİM MEMDUH

BEDRİYE'den

İnsanlık imtiyazını her türlü kuyûdun fevkinde bilenler tercüman-ı insaniyet olan «söz»ü de kayd içine almaktan, yani lüzumsuz yerde tabiatından çıkarmaktan —velev ki vehleten garip görüneceği cihetle yine vehleten hakikatine halel gelecek bile olsa— ihtiraz ederler.

Binaenaleyh garp siyâkında ifade-i hissiyat etmek her halde mürecceahtır. Şimdiye kadar vezin ve kafiyeye fikrimi itbâ' ettirmedim.

İstediğim fikri istediğim vezin ve kafiye ile ifade ettim. Fakat kayıttan ziyade kayıtsızlığı hoş gördüğümü inkâr edememek mecburiyetindeyim.

Gariptir ki, bu siyâkın en birinci muterizleri —kendilerince— mukaddes olmak lâzım gelen birtakım efkâr ve hissiyatı vezin ve kafiye yolunda feda edenlere oluyor.

.....

Şiirde fikir aramayarak hakikati za'f-ı ifadede görenler ve tabir-i aharla :

Zülf-i mâr tâ gönlümü soktu benim

gibi bir şeye «mâr uzun olacak, olmazsa soğuk düşüyor» gibi bir mütalaa beyânını eser-i 'marifet addedenler indinde babasından gördüğü yolu terkedenler memduh değil makdûh oluyorlar.

Fakat biz terakkiye her şeyi feda ederiz.

Semere-i terakkimizin şecer-i irfânlarından iktitaf olunduğu iddiasında bulunan eslâf-ı kirâmın hiç biri vezin kuyûdunu çâk edememişler ve hattâ şiirin mutlak kelâm-ı mevzûn olmak lâzım geleceği itikadında bile bulunmuşlardı.

Fakat biz müşârün-ilehümün eser-i ber-güzîdelerini en kıymetdar bir antika makāmında telâkki eder ve hâl için mâziyi mıkyas ve ayar addedememekle iftihar eyleriz.

Hâmid Bey'in *Sahra* ve *Belde* nâm eserlerinde birer tane manzume vardır ki, bunlarda bir mısraın vezni veyahut hecesi diğerine mutabık değildir.

Bu da hürriyet-i ifadeye hizmet eder yollardan biridir.

Bu tarîk ise büsbütün garptan iktibas olunmuştur; Victor Hugo :

Seigneur, préservez-moi ceux qui j'aime...[1]

mısraı kadar uzun yazdığı misüllü yine bununla tasvir ettiği esası :

Et maison sans enfant[2]..

gibi az heceli mısralarla da itmam edebilmiştir.

Muterizîn-i hâzıranın efkârından daha başka efkârda bulunanlardan biri «.....» demiştir.

Fakat bu fikir o kadar çabuk tasdik olunamaz; zira yalnız vezni olmayan bir şiirde zâyi-i lafziye aramamak nesirde zâyi-i lafziyeden hiç birinin mevcut olmadığını söylemektir ki yanlıştır.

Fakat bu sözle *Bedriye*'de sanâyi-i lafziyenin vücuduna kâil olmamalıdır, zira yoktur.

Bazı zevât Şemseddin Sâmi Bey'in *Les Misérables* tercümesinin suret-i ifadesine «frenkçe» diye itiraz ederler.

Filhakika Victor Hugo'nun şive-i ifadesi Fransızlara bile garip gelir. Uyandırdığı fikirlerde bile bir tesir-i garip hâsıl eden o dehşetli ulviyet belki adem-i enûsdan nâşi olarak bir garâbet gösterir.

Her garâbette bir hakikat taharri edenler mutlak ekser garâibi hakiki görürler. Hugo'nun şive-i ifade ve efkârı da bu kabildendir ki, Sami Bey'in siyâk-ı tercümesinden başka bir surette o efkâra tercüman olmak kâbil değildir.

İşte Victor Hugo'nun sanâyi-i lafziyenin cümlesinden âri ve gayet sade veya «garip» olan eserlerindeki sözler gencine-i hakâyıktan çıkmış birer lülü-i kıymetdârdır ki, her satırında kinayenin, mazmûnun, cinas ve telmihin bini bir paraya olan eserler bundan mahrumdur.

Bir Türk şairinin kalb-i hüzn-engizi ekseriya usul-i milliye üzerine yazılan şeylerle müteessir oluyor.

Eş'âr-ı milliyemiz hâtıra-ı mâziye kadar hazindir; halbuki mevzûn değildir.

Akşam olur güneş gider şimdi buradan
Garip garip kaval çalar çoban dereden

beytindeki his, evzân-ı arûziye ile ifade olunursa o tesiri kaybeder.

Nesteren siyâkı evzân-ı milliyeye karîb olduğundan pek az tevaggul ile unûset peydâ olunabilir.

---

1 Tanrım, sevdiklerimi bana bağışla...

2 Ve çocuksuz ev...

İngilizcede kalilü'l-istimal olan «rime blanc»[3]dan maada elsine-i mütemeddinenin hiç birinde vezin yoktur.

Bizim de mutlak vezni terketmekliğimizi tavsiye etmek şimdilik haddim değildir; fakat bu yolun —mümkün mertebe— teminini herkesce vecibeden sayarım. Farazâ :

Pek mükedder, muzlim oldu şimdi hâl

veznine kafiye olacak «istikbal»i eğri büğrü bir şeye benzetmek gibi şeyler mübtediyân ve nev-hevesânı alıklaştırıyor da gazel yazmak gibi en kolay bir şeyi en güç telakki ettirerek

Müteşâirlere güç gelse de tanzîm-i gazel
Nazm-ı şiir eyleme bir şey mi suhandâna göre?

diye barbar bağırtıyor!

Her vezne her fikri sokmak her vakit kâbildir; fakat bazılar bunu çokça tevaggul ile hâsıl ediyorlar.

Bunun için izâa edilecek vakit ise ömrümüzün bir cüz'üdür.

Şiir yazmak nesirleştirilirse, yani şiir vezin ve kafiye ve zâyi-i lafziyeden ibaret addedilmeyip de mânâ-yı hakikisi murad olunursa şiire intisab edecek olanlar pek çok vakit kazanmış olurlar.

Bir de bu usulün zevke hoş gitmediğine zâhib olanlar var.

Bunlara zevkin ne olduğunu öğrettikten sonra güç şeye tevfîk-i zihn edeceklerine bir müddet peydâ-yı unûsetle kolay şeyi hoş görmelerini tavsiye edivermelidir.

Eski usul kakılmış dururken bu usule intikal etmek çâk-ı kuyûd eylemek salâhiyetini pek mümtaz görenler indinde bir cesaretten madud olabilir.

Fakat biz

Be derya der menâfi' bî-şumârest,
Eğer hâhî selâmet der kenârest![4]

sözüne kulak vermeyerek selâmeti a'mâk-ı deryâda taharri edenlerdeniz.

Bedriye, Dersaadet 1304/1887, s. 4-12

3 açık kafiye

4 Denizde sayısız faydalar varsa da selâmet istersen kenardadır.

A. NAZIM

TARZ-I CEDİD

Zülf-i zertârını döküp saçarak,
Uykudan şimdi kalkmış ol dilber;
Tül gibi ince gömleği açarak,
Çeşm-i uşşâka arz-ı sîne eder!
Vechine reng-i gül verip zîver,
Güneş vurmuş da bak ne hâl olmuş!

Teni meydanda, gözleri süzgün;
Mütebessim o ayn-ı subh-ı besîm;
Bin günül ol tebessüme düşkün.
Ruhunu eyliyor feer tersîm
Dokununca hafif hafif nesîm,
Zülfünü eylemektedir tehzîz!

Teninin levni reng-i ebr-i bahar,
Zülfünün rengi şu'le-i zerrîn!
Lehçesinde nasıl halâvet var!
Çeşm-i mest-i nigâhı pek şîrîn,
Tavrı gönlüm gibi nasıl da hazîn!
Zannedersem semâdan inmiştir!

Hazine-i evrak, nr. 31, 1297/1881, s. 493-494.

ALİ ULVİ

MUKADDİME

Mösyö Gustave Mulex : «Çocuklar Victor Hugo'nun eş'arına daima muvaffakiyet bahşettiler» demiş. Filhakika Victor Hugo çocuklar hakkında pek güzel, tabiî eş'ar tanzimine muvaffak olmuştur. Bakınız ne diyor :

«Bir familya halkı odada iltizam-ı sükût ederek otururken içeriye çocukları girse derûn-ı beyt meserret sadaları ile dolar! Herkes çocuğa bir türlü iltifat etmek ister ve çocuğu kendi yanına celb için birçok çarelere teşebbüs eder! Çocuğun parlak nigâhı herkesin gözlerini parlatır! Pek ziyade mahzun gönüller çocuk zuhur eder etmez mesrur olurlar! İster mevsim-i nev-baharın âleme bahş-ı füyuzat ettiği, isterse kânun-ı sâninin herkesi mangal başına dizdiği zamanda olsun, çocuk meserretle beraber gelerek gözümüzü gönlümüzü nurlandırır!

Bazı kere odamızda pek mühim şeylerden bahsedilirken içeriye bir çocuk giriverince o ebhas-ı mühimmeyi külliyen hatırdan çıkararak daha mühim olan çocuk sohbetine girişiriz!

Çocuğun tebessümü ne kadar latiftir! Vicdanı ne kadar pâktır! Her şeyi söylemek isteyen latîf sadası, sür'atle kesb-i sükûnet eden gözyaşları, dil-rüba ve mütehayyir nazarını etrafa atfetmesi ne hoştur!

Çocukların mini mini elleri nasıl mübarek olmasın ki henüz hiç bir fenalıkta bulunmadı!»

Victor Hugo'nun şu :

«Yarab! Sevdiklerimi, kardeşlerimi, akraba ve ahibbamı, hattâ düşmanlarımı ve beni her nevi felâketten muhafaza ederek muvaffak bil-hayr eyle! Allahım! Bizi çiçeksiz yaz, kuşsuz kafes, arısız kovan, çocuksuz ev görmekten daima vikâye ve sıyanet buyur!» duasına âmin-han olmayacak adam mı tasavvur edilebilir.?

Kezalik edib-i müşarünileyh diyor ki :

«Çocuklar! Geliniz! Bahçeler, meydanlar, merdivenler hep sizin olsun! Döşemeleri tavanları, merdivenleri sarsınız! Gün bitsin yeniden zuhur etsin! Siz keyfinize bakın! Tarlalardaki arılar gibi konuşunuz! Gürültü

ediniz! Benim meserretim, saadetim, ruhum, eş'arım sizin vücudunuzla kâimdir! Ah gençlik!

Çocuk! Sen beni çağırarak seni severim, seni okşamak isterim dediğin ve beni kucaklamak için mini mini kollarını iki beyaz kanat gibi açtığın vakit ben sana doğru can atmaz mıyım?»

Bu söz de Victor Hugo'nundur :

«O mini mini masumun bana bir buse yolladığını validesinden işittim. Ben bil-mukabele ona çocuk busesi kadar latîf ve pâk ne verebilirim? Bir zanbak çiçeği yanağıma dokundu zannediyorum!»

Alphonse Daudet bir evdeki çocuğu âsümandaki yıldıza, çemenistandaki çiçeğe teşbih ediyor! Vâkıa sema yıldızsız, çemenistan çiçeksiz hoş görünmeyeceği gibi çocuksuz ev de şenliksizdir.

Mösyö De Laprade diyor ki :

«Çocuk dünyaya gelir gelmez aramızda bir kral kesilir ki, tahtı dizlerimizin üzeridir!»

Bu mütalaa da doğrudur. Çünkü çocuğun her arzusunu icra etmeğe mecburuz! Hele icra etmeyelim! Çocuk başımıza kıyametler koparır! Bu cihetle «bir evin en büyüğü çocuktur!» demekte mazuruz!

Delile'in şu sözleri de mektep çocuklarına dairdir :

«Bir çocuğun mektepteki hali pek büyük ehemmiyetle telâkki olunmalıdır. Hiç bir şey etfâlin temayülât-ı evveliyesindeki hürriyet-i tabiiyeyi tebdil edemez. Bazı çocuk ceza gördükten sonra inkıyad ve mülâyemet tarzını takınarak bir söz ile seriü'z-zeval olan gazap ve kinini teskin eder! Bu halde eşk-i çeşminin son katresini gülerek silmesi ne hoştur! Bir hakaret ile kesbettiği hiddeti bir tebessüm mahveyler. Bazısı ise sâbit fikirli ve sert huylu olarak bürudet ve nahvet ibraz ve sükût-ı âsiyâneyi iltizam ile inat ve israra âgâz eder.

Oyun vakti gelince bu çocuklara atf-ı nazar-ı dikkat edilse sevk-i tabiatın miyânelerinde icrâ-yı tesir etmeğe başladığı görülür : Kimisi Rubens'e[1] peyrev olarak duvarlara birtakım hutut ve eşkâl resmeder. Kimisi müstakbelde bir Chevert[2] olacağına delâlet etmek üzere ordusunu muharebeye tutuşturur. Diğeri asr-ı hâzır Euclide'[3]idir ki kumlardan daire ve murabbalar inşa ve bunların hübut-ı rüzgâr ile yıkıldığını temâşâ ederek mahzuz olur. Bir diğeri şatolarının binasını hedme kalkışır.

---

1 Meşhur bir ressamdır [Not metne aittir]

2 1695 tarihinde Lorraine'de tevellüt etmiş nâmdar ceneral [Not metne aittir]

3 Kurun-ı ulâ mühendislerindendir [Not metne aittir]

Bir başkası da müverrih ve mektebin meddahıdır. Şu ötedeki masum ise hal-i istikbalini düşünmeksizin kuvvetli eliyle fırlattığı çakıl taşı bir mahall-i mahdudu ihata eden sulara sekerek batıp çıktıkça yahut bir bâd-ı muvafık eserek uçurtması havalandıkça mesrur ve şadan görünür.

İşbu kıymetdar filizlerin kemale ermesi cüz'î bir himmete mütevakkıftır. Bu himmet esirgendiği halde kabiliyet ve istidatlarının istimal ve belki mahvına sebep verilmiş olur. Haklarında muavenet-i lâzime bilicra matluba muvafık surette neşv ü nema bulmalarına sa'y ve itina edildiği halde ise iktitaf edecekleri semarât pek nâfi ve müfid ve bu muvaffakiyet-i müstahsene velilerine râci ve aittir.»

Çocuklar hakkında ben de manzume-i âtiyeyi söylemiştim :

ÇOCUKLAR

Severim pek ziyade etfâli
Pek tabiî değil mi her hâli
Olsa her evde bir çocuk mevcud!

Nûr-ı ismetle yüzleri mâlî
Kalmaz îrâs-ı şevkten hâli
Derdimi hüznümü eder nâbûd!

Bir çocuk gördüğüm gibi severim
Parlatır nûr-ı şevk didelerim
Kendimi bahtiyâr ve şen bulurum

Yâda geldikçe ömr-i pür-kederim
Akıtır eşk-i hüzn çeşm-i terim
Ben çocuklar ile çocuk olurum

Pek tuhaftır tekellüm-i etfâl
Sem'e pek hoş gelir bu tarz makāl
Edeyim mi çocukları taklîd?

Bu sualim de pek acib sual!
Ben (fonograf) mıyım? Garib hayâl!
Fikr-i taklîdi eyledim teb'îd!

Bak şu tıfl-ı firişte-çehre hemen
Oluyor bâ-kemal-i şevk-i cinân
Ne kadar da sevimli bir duhter!

Şad ü handan iken olur giryan
Zâr ü giryan iken olur handan
Çocuğu sevmiyen çocukluk eder!

Leyle-i bedr pîş-i rûzunda
Âsümâna bakıp eder hande
«Ay dede! Ay dede!» diye bağırır

Berk urur nûr-i mâh tâbında
Vech-i pâkinde bak ne zîbinde!
Mâh-ı pür-tâbı nezdine çağırır!

Siz uyurken gelir yatağınıza
Atılır derakab kucağınıza
Çocuğun böyle işleri çoktur!

Bûseler kondurur yanağınıza
Dokunur lebleri dudağınıza
Bence bundan güzel safâ yoktur!

Ne kadar şâd idim çocukken ah!
Geçti vakt-i sabâvetim eyvah!
Avdet eyler mi ol zaman? Heyhat!

Beni etmişti bahtiyâr Allah
Şimdi olmaz mıyım sabâvet-hâh?
Dâim artar imiş azab-ı hayat!

Bunun gibi binlerce manzumeler söyleyebilsem yine çocuklar hakkında hissiyat-ı muhabbet-perverâne-i fevkalâdemi tamamiyle tarif ve beyan edemem!

Büyük çocuklar, İstanbul 1304/1886, s. 3-12.

CÂZİM

ŞÂNE-İ ZÜLF-İ SUHANDIR İTİRAZ

Bir eserin mündericâtını nazar-ı tedkikten geçirmeden evvel ismi göze çarpacağından Cevdet Paşa Hazretleri'nin tertip buyurup tedris etmekte bulunmuş oldukları eserin ismi olan *Belâgat-ı Osmaniye* terkibini mîzan-ı muayeneden geçirelim :

Belâgat-ı Osmaniye'den murad «Osmanlı belâgati» veya daha açıkçası «Lisan-ı Osmaninin belâgatı» demek ise de evvelâ «lisan-ı Osmanî» veya «Osmanlı lisanı» nâmında bir lisan olup olmadığını düşünelim :

Her ümmetin bir lisanı olduğu gibi, her devletin dahi bir lisan-ı resmîsi vardır. Alel-ekser o devleti teşkil eden ümmet bir ise onun lisanı ve yok birden ziyade ise ekseriyetin, yani sâirine galebe çalmış olan ümmetin lisanı, lisan-ı resmî ittihaz kılınır.

Bu sebebe mebnîdir ki, kavmiyet esası üzerine teessüs etmiş hükûmetlerin lisan-ı resmîsi o ümmetin lisanıdır : Fransız ümmetinin ictimaından hâsıl olan ve Fransız hükûmetinin lisan-ı resmîsi bulunan «Fransızca» ve İtalyan ümmetinin ictimaından hâsıl olan ve İtalya devletinin lisan-ı resmîsi bulunan İtalyanca gibi.

Kavmiyet esası üzerine teşekkül etmemiş olan hükûmetlerin lisan-ı resmîsi ise li sebebi min el esbâb kabul olunan lisandır : Amerika hükûmetinin kabul etmiş olduğu «İngiliz» lisanı gibi.

Fransız ve İtalyan ve saire isminde ümmetler olduğundan «Fransızca» ve «İtalyanca» nâmında o ümmetlerin lisanı olduğu ve o ümmetlerin ictimaından hâsıl olan hükûmetlerin dahi lisan-ı resmîleri mezkûr ümmetlerin lisanı bulunduğu ve fakat Amerika isminde bir ümmet olmadığından «Amerika» nâmında bir lisan dahi mevcut olmadığı ve yine o sebeple «Avusturya lisanı, Belçika lisanı; İsviçre lisanı» bulunmadığı tafsilât-ı meşrûhadan müstebân olmuş ve Osmanlı devletinin dahi lisan-ı resmîsi «Türk» ıtlak olunan ümmetin lisanı olan «Türkçe» bulunmuştur. Bu halde Osmanlı ümmet adı olmayıp heyet adı olduğundan «Türk lisanı» na «Osmanlı lisanı» demek câiz olamaz.

Madem ki «Osmanlı lisanı» isminde bir lisan yoktur; mevcut olmayan bir lisanın belâgati dahi olamayacağından vücudu iddia olunan «belâgat-ı Osmaniye» dahi yoktur! Olsa olsa «belâgat-i Türkiye» olabilir.

Müellif-i belâgat ve sâhib-i selâset ve talâkatın dahi maksadları bu olmak lâzım geldiği zannında bulunur isek de, «Belâgat-ı Osmaniye» diyerek hata ettiklerini de inkâr edemeyiz.

Belâgat, Kostantiniyye 1304/1886-87, s. 7-9.

FAİK REŞAD

HIZIR BEY

Meşhur Hoca Nasreddin Efendi'nin kızının oğludur. Mevlidi Sivrihisar'dır. Mebadi-i ulûmu pederi kadı Celâleddin'den, ulûm-ı âliye vesair fünûn-ı mütedâvileyi de muahharen damadı olduğu Yegân lakabıyla mukalleb Mevlanâ Mehmed ibn Ermegân'dan ahz u taallüm eyledikten sonra Sivrihisar'a müderris olarak bir taraftan ifadeye, bir taraftan tahkik ve tetebbu ile istifâdeye hasr-ı himmet eylemiştir. Ama bu tahkik ve tetebbuu öyle birkaç kitap ile birkaç fen dairesinde mahsûr değil, imkânın müsaadesi derecesinde vâsi olarak icrâ ve hattâ o zamana kadar bu taraflarca şâyi' ve mesmu' olmayan bazı fünûn-ı garbiyeyi de erbâbından ahza itina ile diğerinden yalnız zamanının değil, eslâf ve ahlâfının bile feridi olmuştur.

Şakayık'da, bazı tezâkir-i şuarâda tafsîl edildiği üzere Ebulfeth Sultan Mehmed Hân Hazretleri'nin evâil-i saltanatlarında dârü'l-hilâfe-i Edirne'ye cemî-i ulûmda kâmil bir fâzıl Arap gelir. Erzân buyurulan müsaade-i seniyye üzerine huzur-ı hümâyunda bazı ulemâ ile mübâhese ve münazaraya girişerek cümlesini ilzâm eder.

Şu hal tab'-ı hümâyun-ı pâdişâhîde mucib-i husûl-i melâl olmağla «Hızır Bey isminde birini haber veriyorlar idi. İhata-ı külliyye sahibi bir adam imiş; bir de o getirilsin bakalım» buyururlar. Bunun üzerine derhal Sivrihisar'a adam gönderilerek Hızır Bey celbedilir.

Müşarünileyh müderris olmakla beraber, mensup olduğu sipahi tâifesine mahsus kisveyi lâbis bulunduğu gibi, o esnada henüz otuz yaşına varmamış bir babayiğit olduğundan, meclis-i mübâheseye duhulü cümlenin hayretini mucib, bâ-husus şahs-ı bahhâsın müstehziyâne handelerini câlib olur.

İzn-i pâdişâhî ile bâb-ı mübâhese tekrar açılır. Evvelce bu kadar ulemâyı mebhût ü lâl eden mesâil-i gâmıza yeniden mevki-i münazaraya konulur. Hızır Bey cümlesine iktizâ eden cevapları verdikten sonra :

Arsa-ı pinhâ-yı mânâyı kılar pür-zelzele
Şehsüvâr-ı tab'ım etse rahş-ı fikri zîr-rân

füshatgâhında terk-i tâza başlayan eşheb-i kelâmı herifin râcil olduğu birtakım vâdilere sevkeylemiş, o kadar cevelângerlikler icrâ etmiştir ki, Hızır Beyefendi aynü'l-hayat zafere nâil olduğu halde bîçare bâhis :

İlzâm ederler etme seni iltizâm-i bahs

zulemâtında dûçâr-ı lengi-i hüsrân ve mukaddema kemâl-i gururundan handan iken şimdi nihayet-i hicabından giryân olur.

Padişah hazretleri işe fâzıl-ı müşârünileyhi birçok tahsin edip mükâfât olmak üzere Bursa'da Sultan medresesi müderrisliğini ihsan buyururlar.

Hazret-i Fatih İstanbul'u fetheylediklerini müteakip Hızır Beyefendi'yi kadı nasbettiler ki, İstanbul'da en evvel kadı olan bu zâttır. Mesned-i kaza uhdesinde iken 863 de rahmet-i Hakk'a intikâl eyledi. Kabr-i pür-enveri Şeyh Vefa kurbünde şair Necati merhumun medfûn bulunduğu tekke derûnundadır.

Tarih ve terâcim-i ahval kitapları eslâf-ı ulemâ-yı Osmaniyye miyanında Molla Fenari'den sonra Hızır Bey gibi ihata-ı kâmile sahibi bir kimse gelmemiş olduğunu yazıyorlar. Vüs'at-i hafızası da fevkalâde imiş. Boyu kısa olmak münasebetiyle lisan-ı halkta nâmı «ilim dağarcığı» diye anılırmış.

Elsine-i sülesede, yani Arabî, Fârisî, Türkî lisanlarında eş'âr-ı belîgası vardır. Akâid-i İslâm'a müteallik Arabî bir Kaside-i Nûnîyye ibdâ' etmiştir ki, şair-i meşhur Hayalî tarafından metninin letafeti nisbetinde güzel şerhedilmiştir.

«Ucaletu Leyleteyn» unvanlı diğer bir kaside-i Arabiyesi ve bunun hâvi olduğu ebyâttan :

Lekad zadel heva fi'l-bu'di beyni.
Ve beyne'l-beyni bu'dü'l-maşrıkayn[1].

beyt-i zarîfinde vâki «zâd» kelimesi hakkında Molla Gürânî'nin itirazıyla müşarünileyhin cevab-ı bâ-sevâbı meşhurdur. Ebyât-ı Türkiyesinden fakat beyt-i âti manzûrumuz oldu :

Gül leşkeri haberlerini lâleden işit
Kim şimdi geldi bak ayağı tozludur daha

***

1 Sevgi, aşk aramızdaki uzaklığı arttırdı, aramızdaki bu mesafe de magrib ile maşrık arasındaki kadardır.

Müşarünileyhin şiirde «Hızırî» tahallus ettiğini tezkire-i şuârâ sahibi Mevlânâ Latifi yazmış, Âşık Çelebi de mahlası yoktur demiş diye *Şakayık*'ta bir tezyil görüldü. Vâkıa *Tezkire-i Latifî*'nin elimizde bulunan nüshasında Hızırî mahlaslı iki şairden bahsolunuyor ise de, ikisi de Mevlânâ Celâl-zâde Hızır Beyefendi'nin gayrı olduklarından kavleyn-i mezkûrînden hangisinin doğru olduğu kestirilemedi.

Eslâf, İstanbul 1311/1895, s. 20-23. (*Hazine-i fünûn* risalesine dercolunduktan sonra bu suretle tab'edildi).

ALİ GALİB

HİNT AHALİ-İ İSLÂMİYYESİNİN DÜĞÜNLERİ

Düğün gününden zifaf gecesine kadar güveğiyle nev-şâh unvanı verilip başına murassa bir taç giydirilir. Ve kendisi için vükelâ ve şeyhü'l-İslâm ve hadem ve haşem tayin ve tertib olunur. Hülâsa âdeta bir hükümdar gibi mazhar-ı hürmet ve itaat olur. Ve her nereye gitse sağ ve solunda yalın kılınç müteaddid yaverler bulunup sâdır olan her türlü evâmiri infâz edilir.

Güveği tarafı rükûba mahsus birçok fil ve süvariden mürekkeb gayet mutantan bir alay ile kızın hanesine gidip esnâ-yı râhta türlü türlü ateşbâzlıklar ve şenlikler icrâ ederler. Ve orada envâ-ı ezhâr ile tezyîn edilen bir mahalle nüzûl ederler ve güveği tarafından tertip olunup tablalar üzerinde gönderilen altın ve gümüş ağaçları gelinin hanesi pîşgâhında halka yağma ettirilir.

Badehu nev-şah, şeyhülislâmını, tarafından bit-tevkil kızın nezdine gönderir ve gelin dahi bir vekil tayin ile mihrin mikdarı vesair şerâit-i nikâh bunlar beyninde kararlaştırılır.

Bunun üzerine güvey ahibbasından birkaç genci istishâb ile kızın hânesine gider. Ve bunlar içeri girdikte envâ'-ı zer ve ziverle müzeyyen birtakım kızlar bunun önlerine çıkıp kabullerine mümanaat gösterirler. Ve bu vechile tarafeyn beyninde biraz vakit muâmelât-ı naz ü niyaz vukuundan ve güvey kendilerine hayli akçe vaad ettikten sonra nev-şâhın gelin odasına duhulüne muvafakat ederler ve orada zevceyn tehiyye edilen bir müzeyyen taht üzerine ik'âd olunur. Gelinin hocası bazı ilahîler okur ve önlerine bir kelâm-ı kadîm getirip ikisi birlikte tilâvet ederler ve kız eliyle bazı âyet-i kerime gösterirken, sağ elinin baş parmağında sîm mecidiye hacminde «ares» tabir olunur âyineli yüzüğe ikisinin dahi sureti aksederek yekdiğerini orada birleşmiş görürler.

Nev-şâh avdetinde güzergâhına kema-fis-sâbık kızlar çıkarak vaadinin incâzını isterler ve diğer bir odada müheyyâ bulunan sofraya davet ederler. Ve orada tatlılardan birer parça alıp nev-şâh ve rüfekâsının yüzüne, gözüne sürerler ve bunlar da mukâbele bil-misl ederek eğlenirler.

Badehu diğer bir odada oturulup biraz muhabbet ederler. Ve bu aralık kızlar nev-şâhdan zevcesinin temin-i istikbali hakkında bazı ricalar ederler ve nev-şâh refikleri hîn-i vedâda kızlara sarılarak bûsederler. Ve beraberlerinde götüreceklerini latîfe yollu bazı sözler dahi söylerler. Kızlar kendilerine vaad olunan akçeden geçtikten başka kendileri birçok para vaad ederek bu müz'iç misafirlerin ellerinden güç hal ile kurtulurlar.

Ondan sonra nev-şâh mukaddem alay ile gelmiş olan cemaatin yanına gidip kararları mucibince kızı alıp giderler, yahut kızın hânesinde kalıp zifaf orada olur.

Hindistan'da zifafa mahsus gece yoktur ve zükûr beyninde kına tutunmak muayebâttan iken güveyin bunun istimâl eylemesi lâzimeden addolunur.

Hazine-i evrak, nr. 11, 1297/1881, s. 167-169.

BÂKÎ

DÜN VE YARIN

Aristo der ki, «arz daimî bir surette görünmez; bugün toprak diye ayağımızın bastığı yerler bir zaman deniz idi ve yine deniz olacak ve deniz bulunan mevâki bir gün gelecek ki kıtaât-ı berriyeye tahavvül edecektir. Vakit her şeyi tagyîr eder.»

Ahalisi çok ve binası gayet eski bir şehirden geçilerek sâkinlerinden birine, bu şehir acaba ne vakit inşa edilmiş diye sual olunsa; «bu azîm şehrin zaman-ı inşasını bilmekliğim kâbil olmadığı gibi, bu bâbda ecdâdımız dahi bizim kadar bî-haberdir» diye cevap alınır. Beş yüz sene sonra tekrar o mahalden geçilip ne o şehr-i azîmden bir eser, ne de o mamure-i cesîmeden bir nişane görülünce, şehrin mevkiinde hâsıl olan sahralardan ot toplayan bir köylüye burada böyle bir şehir var imiş, harap olalı ne kadar müddet güzerân etmiş diye sual olundukta; «ne garip sual, burası min-el-evvel böyle idi» diye cevap verir. Canım burada eskiden gayet cesîm bir mamure var idi ne oldu diye sorulur; «ben kat'a böyle bir şey işitmedim, şu mevkideki bu hâl-i sükûn ve sükût meydanda durup dururken bir mamurenin vücudunu tasavvur etmek insanı nasıl mebhût etmez. Ne bizim meşhûdâtımız ve ne de pederlerimizden vuku bulan mesmuâtımız, burada böyle bir şehrin vücudu hakkında bir gûne malumatımızı müntiç olmamıştır» diye mukabelede bulunur. Orası beş yüz sene daha mürûr ettikten sonra yine o mahalle varıldıkta, bu sefer o sahralardan da bir eser kalmadığı ve onların yerine azîm bir derya zuhur edip sevâhilinde birçok halkın sayd-ı mâhi ile iştigal etmekte oldukları müşahede edilerek, bu koca deniz buraları ne zaman doldurdu diye balıkçılara sual olunur. «Akıl ve zekâ ile hayvanât-ı sâireden mümtaz olan insanın mucib-i dıhk ve istihzâ böyle bir suali, hakikat, insaniyet için müstelzim-i şeyndir. Burası şimdi gördüğümüz gibi nasıl deniz ise, bundan beş yüz sene, bin sene evvel yine böyle denizdi» diye cevap verirler.

Beş yüz sene daha geçtikte, bir de görülür ki, denizden de eser yok; suların o mevkiden ne zaman çekildiğini anlamak için insana bir merak müstevli olur, bunun üzerine yine bir adama soruldukta o dahi ötekiler

gibi cevaplarda bulunarak, «cihanda ne kadar mevcudât varsa ve sen onları ne halde, ne surette görüyorsan onlar yine öyledir, asla tebeddül ve tagayyür etmezler» der.

Yine o kadar bir müddet geçtikten sonra son defa olmak üzere tekrar o mahalle varılır. Bir de görülür ki, o sahralarda âli bir mamure bina edilmiş; mamureyi teşkil eden o cesîm ebniyyenin ziynet ve şükûhu, evvelkilere fâik ve âhalisi eskisininkinden bin kat ziyade.

Bu mamurenin o mahalde ne zamandan beri mevcût olduğunu anlamak için ahalisine müracaat olunur. Bunlar derler ki «bu şehrin binası o kadar kadîmdir ki değil biz, pederlerimiz bile bu bâbda bir şey bilmezler.

Hazine-i evrak, nr. 16, 1297/1881, s. 249-251

SAİD BEY

ABDÜLHAK HÂMİD BEY'E CEVAP

Abdülhak Hâmid Bey bu kere «sohbet-i sadre karışmak gibidir dehlizden» mantığınca mübâhase-i malumeye karışıp Golos'tan bir mektub-ı hezeyân-üslûb göndermiştir.

Mektubun mündericâtı umumen muhakeme edilecek olunsa bir büyük defter-i rezâlet tanzimi lâzım geleceğinden, ondan sarf-ı nazarla başlıca hezeyanlara cevap vermeği münasip gördüm.

Evvelâ Ekrem Beyefendi'nin eserini Hâmid Bey görmeden beğenmiş ve Ekrem Beyefendi'yi çekemeyen adamlar olup onlar da edebiyat-ı sahihadan bî-haber olmak isteyenlermiş.

Ekrem Beyefendi'nin eseri Hâmid Bey'in takdirine muhtaç değildir. Ekrem Bey heyet-i ictimaiyemizde bir güzel mevki-i manevî kasbetmiştir. Onun çekilmeyecek bir şeyi yoktur. Mübâhasât-ı edebiye çekememekten münbais ise Golos mektubu kimi çekememekten dolayı yazıldığını sorarım.

Sâniyen her teceddüd terakki imiş. Güzel daima güzel imiş, mürûr-ı zaman ile güzellik değişir imiş, bu tebeddül terakki imiş.

Af buyursun her teceddüd terakki değildir. Getirilen misal tamamen aksi müddeaya delildir. Şöyle ki on beş yaşında bir dilber-i cân-sûzun otuz yaşında kâle-i vuslatı ucuz ve altmışında kendisi çekilmez bir acûz olur.

Salisen Şinasi merhumun âsârı edebiyat-ı hâzıra imiş ve Hâmid Bey de «nefs-i mütekellim ma'al-gayr sıgasından anlaşıldığına göre» dahil olmak üzere yeni üdebâ onun yâdigârları bulunuyorlarmış.

Bu mülâhazanın cevabını vermek için bir tarihçe yapmağa ihtiyaç messetti :

Vâlid-i mâcid-i Hazret-i şehriyarî cennet-mekân Sultan Abdülmecid Hân Hazretleri'nin ihyâ-yı mülk ü devlet hakkındaki azm-i kat'i-i hümayunlarını mevki-i fi'le îsâl için kendilerine hakikaten bir sâ'id-i âhenîn olmuş olan Reşid Paşa merhumun Avrupa maarifini memleketimize nakle vasıta olmak üzere Avrupa'ya izâm ettiği zevât miyanında Şinasi mer-

hum dahi vardı. Şinasi merhum şiir ve inşa ile müştehir olmuş ve pek çok tetebbuat-ı edebiye ile maruf bulunmuştu.

Paris'te müddet-i ikâmetince edebiyat-ı garbiye ile iştigal ederek manzum ve mensur âsâr-ı edebiye-i garbiyeden tercümeler yapmağa başladı. Garp edebiyatıyla ülfet dahi bizim şiir ve inşaca başlıca letafet davet edeceğini gösterdi.

Şinasi'nin Dersaadet'e avdetinden nice zamanlar sonra Âgâh Efendi ile beraber *Tercüman-ı ahvâl* nâmında bir gazete çıkarması ve o gazetede tefrika olarak «Ebullaklakat'ü-l-enfî» tiyatrosunu neşretmesi merhumun mebden iştihar-ı cedidi olmuştu. Fakat mezkûr gazete Şinasi'nin efkârına muvafık bir gazete olmadığından merhum *Tasvir-i efkâr* gazetesini çıkarmağa başladı. O esnada ise Bab-ı âli tercüme odası bir encümen-i maarif hükmünde idi. Kemal Bey, Sadullah Paşa, Münif Paşa, Macid Paşa, Rifat Bey, müteveffa Refik Bey o encümenin erkânından idiler. O encümen şiir ve inşada en yeni iştihara mâlik müsteidân-ı zamandan mürekkep olduğu gibi efkâr-ı siyasiyece dahi vükelâ-yı asra muhalif efkârda bulunan ve nev'amâ (opposition fırkası) addolunabilecek bir heyeti teşkil eden zevattan terekküp ve teşekkül etmişti. Filan ibare Tercüme Odası'nın icadıdır. Filan hususta Tercüme Odası yine pek muteriz. Filan tabiri Tercüme Odası kabul etmiş diye mecâlis-i vükelâ ve küberâda mübâhaseler edilirdi. Bu müsteidân miyanında bilhassa Kemal Bey mümtaz olmuştu. Sebep de şiirde kendisine mânend olabilecek o encümende kimse bulunmamasıydı. Şinasi *Tasvir-i efkâr* gazetesini çıkarmak için kendisine Kemal'den iyi muîn bulamazdı. Kemal de inşasını şiiri mertebesine îsâl için Şinasi'den âla reh-nümâ intihap edemezdi. O cihetle ikisi yekdiğerine kemal-i hulus-i bâl ve gayet ümid-i istikbal ile sarıldılar. *Tasvir-i efkâr* tarz-ı ifadece bir yeni yol açmış, üdebâ gazetesi olduğu gibi politikaca da (opposition) gazetesi rengini almakla pek ziyade rağbet buldu. Şinasi'nin bazı evhama ittibaen Paris'e azîmeti üzerine *Tasvir-i efkâr* münhasıran Kemal Bey'in hâme-i himmetine kaldı. Kemal Bey Şinasi'nin gıyabını belli etmemek gayretiyle öyle güzel bendler neşrine başladı ki, gazete evvelkinden âlâ oldu.

O esnâda Hâmid Bey batında değil idiyse bile hiç olmazsa âgûşta idi zannederim.

Kemal Bey'in bu zaman-ı iştihârında idi ki şiir ve inşada vaktiyle kesb-i nâm etmiş Recai Efendi merhumun mahdumu Ekrem Bey Nezaret-i Hariciye Mektubî Odası'na devam ediyordu. Ekrem Bey (el-veledü sırrı ebîhi)[1] mefhumunca şiir ve inşâda kesb-i kemâl etmeğe yüz tutmuş

1 Evlat babanın özüdür.

ve hattâ Mekteb-i fünûn-ı harbiyede haylice terakki eylediği halde mekteb-i mezbûru mahza şiir ve inşa ile iştigal için terkeylemişti. Şiir ve inşada ve be-tahsis şiirde kesbettiği meleke ve maharet bâis-i takdir-i ihvan olup hele o esnada Fuad Paşa merhumun sitayişini hâvi tanzim ettiği kaside pek ziyade şâyeste-i takdir bulunmuştu. Kemal Bey'in şöhreti ve âsâr-ı nesriye ve nazmiyesiyle sâbit olan fetaneti Ekrem Bey'in câlib-i nazar-ı dikkati olmakla Ekrem Bey, Kemal Bey'le görüşmek arzusunda bulunmuş ve bazı ahibbanın delâleti üzerine mîr-i müşarünileyh ile ülfet peydâ etmiştir.

Kemal Bey, Ekrem Bey'de müşahede ettiği hüsn-i tabiat ve zekâvetten gayetle memnun olup hattâ «Ekrem Bey'de fevkalâde bir istidad müşahede ediyorum» diye bu abd-i âcize defeatle ibrâz-ı tahsin eylemiştir. Onlar beyninde ülfet ve ünsiyet devam ededursun, diğer taraftan *Tasvir-i efkâr* gazetesinin muhalif-i efkâr ve mesleği olan *Ceride-i havadis* gazetesine hazine-i mâliyede ilâve-i kâtip «nefis kâtip» tabirleriyle medh ü senâ olunmakta olan Tevfik Bey Ebüzziya muharrir nasbolundu.

Tasvir-i efkâr ile *Ceride-i havadis* beynindeki mübayenet-i efkâr bilâkis Tevfik Bey'le Kemal Bey'in sebeb-i mukārenetleri oldu. Hattâ en birinci mülâkatlarına sebep abd-i âciz tarafından *Tasvir-i efkâr*'a yazılan bir istatistik hesabına Tevfik Bey'in *Ceride-i havadis*'le bir itiraz neşretmesi ve o itiraza Kemal Bey tarafından *Tasvir-i efkâr*'da cevap verilmesi ve bu cihetle iki gazete beyninde Şinasi'nin gaybubetiyle fasıla-pezir olan mebâhisât-ı malumenin tazelenmesi maddesi oldu. Tevfik Bey, Kemal Bey'le görüştükten sonra artık tevâfuk-ı efkâr tahakkuk ettiğinden iki yâr-ı muvâfık-ı efkâr yekdiğerinden ayrılmaz olmadılar. Kemal Bey'in ol vakit halka-i üns ü ülfetine haylice adamlar dahil idiyse de, kendisi bilhassa Ekrem Bey'le Ebüzziya Tevfik Bey'i zîr-i cenah-ı terbiyeye aldı. Dikkat buyurulmuş olacağı üzere şimdiye kadar vuku bulan ifadât-ı âcizânemde şiir ve inşa diyorum, edebiyat demiyorum. Bunun sebebi edebiyat tabirinin o vakte gelinceye kadar İstanbul'da adem-i şüyû-ı istimalidir. O esnalarda Kemal Bey tarafından lisanımızın edebiyatına müteallik bir makale-i mufassala-ı belîgâne neşrolunmuş ve onda (lafzen edebiyatın masdar-ı iştikakı edeb manen edebin mehaz-ı intişarı edebiyattır) mealinde fıkarat-ı cemile ile kadr-i edebiyat ilâ ve edebiyat tabiri işâ'a kılınmağın edebiyat tabiri şiir ve inşa tabirinin yerine geçmiştir. Fakat edîb-i meşhur sıfatı Ebüzziya Tevfik Bey'in muhteriâtından olmak gerektir. Muahharen *Muhbir* gazetesinin zuhuru ve meşâhir-i şuarâdan olup

Subhâne men tahayyere fî sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bi kudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

terci'iyle tanzim ettiği manzume-i hikem intihası bir kat daha itilâ-yı sıytına sebep olmuş olan Ziya Paşa merhumun (kurt misilli) olmak üzere *Muhbir*'e bendler yazması ve *Tasvir-i efkâr*'ın Girit meselesinde ezhânı tahdîş edecek makalelerle idareyi ürkütmesi ve zaten Ziya Paşa'nın sadrıazam Âli Paşa merhuma hasım bulunması ve iştirak-i hasm sebebiyle Kemal Bey'in Ziya Paşa'ya ve Ziya Paşa'nın Kemal Bey'e meyl ve muhabbet etmesi Ziya Paşa'nın Kıbrıs mutasarrıflığıyla ve Kemal Bey'in Erzurum vali muavinliğiyle Dersaadet'ten teb'îd olunmaları kararını müntic oldu.

Abdülhak Hâmid Beyefendi o esnalarda acaba mektebe devam ediyor muydu?

O esnada merhum Mustafa Fazıl Paşa Mısır valiliği verâsetinden mahrumen Paris'te bulunup gerek biraderi İsmail Paşa ve gerek verasetten ıskâtına sebep olan vükelâ aleyhinde uğraşmak için bir gazete ihdası emelinde bulunmağın Ziya Paşa ile Kemal Bey'i davet etmiş ve onlar dahi menfî hükmünde Kıbrıs ve Erzurum'da bulunmaktan ise Avrupa'da imrar-ı vakt etmeği münasip gördüklerine mebni, tebdil-i kıyafet ve nâm ile savuştuklarından ve Rifat ve Reşad Beylerle Nuri Bey edebiyata ait olmayan esbâba mebni Avrupa'da bulunduklarından, Londra'da Yeni Osmanlılar unvanlı bir heyet vücuda gelmiştir. Heyet-i mezburenin çıkardığı *Muhbir* ve *Hürriyet* gazeteleri siyasiyatça hal ve zaman muktezasından olarak sağlam bir meslek tutamadıkları gibi edebiyata dahi hizmet edememişlerdir. Hattâ Avrupa'dan avdetinden sonra Kemal Bey'e mezkûr gazetelerin mündericâtı hakkında bazı itirazât beyan ettiğimde «Adam sende onlar pamphlet» yani onlar agrâz-ı mahsusa üzerine yapılmış terzilnâmeler kabîlinden idi cevabını almıştım. Lâkin gerek Kemal Bey, gerek Ziya Paşa Avrupa'da kuvve-i edebiyelerini arttırdıkları gibi Reşad ve Nuri Beyler dahi «Kemal-i hem nişîn der ma eser kerd[1] sırrına mazhar olmuşlardır. Kemal Bey'in :

Ne efsunkâr imişsin âh ey dîdar-ı hürriyyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten

şeh-beytini şâmil olan gazel-i meşhuru o gurbet esnâsında bize gönderdiği bir hediye sayılabilir. Ve Rifat Bey edebiyattan ziyade hukuk tahsiliyle uğraşıp meşhur olan *Hukuk* nâm eserini ibtidâ orada çıkarmıştır.

1 Onun'a beraber olmanın verdiği olgunluk bana tesir etti.

İstanbul'da *Muhbir* ve *Hürriyet* gazetelerinin tesir-i neşriyatıyla efkâr-ı umumiyye galeyanda bulunduğundan matbuat hakkında hükûmet tazyikatını arttırdığı gibi neşriyat ile iştigâl eden erbâb-ı şebâb hakkında dahi bir nazar-ı husumet peyda olduğundan eski mekteb-i edebin devamı veya yeniden heyet-i edibe teşkili mümkün olamadı. Muahharen Şurâ-yı devlet teşkil olunup müsteidân-ı erbâb-ı şebâb muavin veya mülâzimlik hizmetleriyle oraya alındıklarından suret-i mahsusada edebiyat ve neşriyat ile müştagil müsteidân kalmadı. Ekrem Bey muavinlik ve Tevfik Bey mülâzımlık ile Şurâ-yı devlete girdiler. Ekrem Bey Fransız lisanıyle iştigâle ve Tevfik Bey tetebbuat ve tahsilat-ı edebiyesini istikmâle başlayıp ancak mesaî-i vâkıa bittabi gûşe-i vahdet ve tenhâyide cereyan ederdi. Yalnız ol vakitler en münteşir gazete olan *Terakki* gazetesinde Ekrem Bey'in ara sıra Fransız âsâr-ı edebiyesinden mütercem eserleri ve Tevfik Bey'in siyasî ve edebî bendleri görülürdü. Âli Paşa'nın vuku-ı vefatı üzerine makām-ı sadarete gelen ubbehetlu, devletlu Mahmud Nedim Paşa Hazretleri Londra ve Paris'te bulunan heyet-i erbâb-ı kalemin vatana avdeti hususuna irade-i seniyye istihsâl ettiklerinden Ziya Paşa ve Kemal ve Nuri ve Reşad Bey'ler İstanbul'a geldiler ve İstanbul'da Paris ve Londra şehirlerindeki Jeune Turc yani Osmanlı heyet-i erbâb-ı şebâbı Avrupa'daki sıfat-ı siyasiyesinden nev'amâ tecerrüdle bir heyet-i edebiye halinde bulundu. Mücerred sa'y-i zâtisiyle kemâl-i fakr ü zarureti içinde tahsil-i marifet etmiş ve âdeta zincir-i bedbahtîyi zor ile kırmış olan ve bu cihetle kıymet-i mesâîsi bilhakkın şâyân-ı takdir bulunan Ahmed Midhat Efendi, Tuna ve Şat sevâhilinde iktibas ve neşr-i envâr-ı maarif ettikten sonra enhârın bahra mansab olması kabîlinden olarak İstanbul'a gelmişti ve gayetle sade Türkçe olarak neşrettiği âsârdan ve ulûm ve fünûn-ı mütenevviaya dair telifâtından hakikaten fayda görüyordu. Binaenaleyh o heyet-i edebiye içinde Ahmed Midhat Efendi ihraz-ı mevki-i mahsus etti. O esnada Abdülhak Hâmid Bey kim bilir nerede şenlik ve belki İran'da sîne-zenlik ediyordu.

Tevfik Bey Şurâ-yı devlet'ten çıkmış olduğu cihetle heyet-i mezbure miyanında bulunmamışsa da Ekrem Bey Şura-yı devlet'te kaldığından yalnız kalben dahil-i heyet idi. Artık heyet-i cedide *İbret*'ler, *İttihad*'lar, *Hadîka*'lar, *Sirac*'lar neşriyle ibraz-ı âsâr-ı kalem ve himem yolunda hayli ilerledi. Tarihimize müstenid birinci tiyatro oyunu olmak üzere Tevfik Bey *Ecel-i kaza* oyununu Güllü Agop'un tiyatrosunda oynattığı gibi ondan dört beş mah sonra Kemal Bey'in *Silistre* nâm tiyatrosu mevki-i temâşâ-yı âmmeye konulmuş ve ikisi de gayetle makbuliyet bulmuştur. Tiyatro şeklinde âsâr-ı edebiyemizin birincileri bu iki oyundur diyebilirim. Hattâ *Silistre* oyunu bir muahezeye çekilecek olsa belki eskilikle

itham olunabilir. İçinde «Altı da bir üstü de birdir yerin» beytini hâvi asker şarkısından başka Avrupa efkâr-ı cedidesine muvafık parçalara tesadüf olunmak müşkildir. Her ne ise heyet-i mezbure siyasiyat ve edebiyat feyfâlarında tevsen-rân-ı kemâl ü edebiyat-ı cedidenin iştihar ve itibarı âl-ül-âl olmakta iken her nasılsa şiddetli bir rüzgâr perişan-sâz-ı tumar olup eczâ-yı heyetin her birini bir tarafa tayyar eylemiştir. (Saded-i bahs mütalaat-ı siyasiyeye müsaid olsa idi bu perişanlığa kudemâ ve efkâr-ı kudemâ sebep olmayıp iblis-tıynet ve zahirde hâmi-i hürriyet bir iki laîm sebep olduğunu etrafıyla isbat ederdim). Kemal Bey Kıbrıs'a ve Midhat Efendi ile Tevfik Bey Rodos'a nefyolundukları malumdur. Teng-nâ-yı mahbes murg-ı fikre dâm ve kafes olamayacağı kaziyye-i müsellimesi medlûlünce gerek Kemal Bey ve gerek Midhat Efendi ve Tevfik Bey neşr-i âsârdan hâli olmayıp Kemal Bey'in *Zavallı çocuk* ve *Akif Bey* nâm tiyatroları vesair bazı âsârı neşrolunduğu gibi, Midhat Efendi Cevdet imzasıyla ve Tevfik Bey mahdumu Ziya Bey nâmıyla nice nice eserler çıkarmışlardır. Hattâ (zımnında bir de Ebuluk bulunmayan hiç bir musibet yoktur) kavl-i hakîmânesine muvafık olmak üzere Midhat Efendi'nin Rodos'ta küşâdına muvaffak olduğu Medrese-i Süleymaniye inşallah semere-i feyzinden ilelebed istifade edeceğimiz bir derece-i ser ber-âsmândır ki belâ bârânından neşv ü nemâ bulmuştur. Badehu havl-i cevelan ve inkılab-ı edvar u ezmân ile perişanlık ictimaa tahavvül etmiş ve alel-husus subh-ı ümid-i terakki-cûyân olan rûz-fîrûz-cülûs-ı hümâyundan sonra her sahib-i marifete :

Metâ'-ı marifet geldi revâcın bulduğu eyyâm
Zer-efşân eylesin nergisler evrâk-ı gülistanı

neşidesini gûyâ ve her mâlik-i iktidar-ı kalemi ve ilmi bî-terakkiyât mesleklerinde reh-peymâ eden teşvikat-ı ma'âlî-gâyât veli-ün-niamı sayesinde Kemal Bey daima telif ve neşr-i âsâr ile iştigâl ettiği misüllü Ahmed Midhat Efendi *Üss-i İnkılab* ve *Zübdetü'l-hakâyık* ve küre-i arzda bulunan bilcümle devletlerin her birisine mahsus birer tarihten müretteb *Kâinat* ve düvelin tarih-i umumîsi tercümesiyle ekonomiye müteallik bendler gibi gayetle mühim âsâr ve letaif ve hikâyât yolunda müellefat-ı fevâid-nisar çıkarmış ve Ebüzziya Tevfik Bey maarif-i mütenevviaya müteallik mecmualar ve *Nümune-i edebiyat* gibi esaslı kitaplar neşrine muvaffak olduktan başka, Avrupa'nın en mükemmel matbaa-ı ziynet ve nefasetlerine meydan okuyacak ve matbaa tesisine ve mücerred saye-i himaye-i cenab-ı padişahîde Avrupa'dan en mükemmel makineler ve edevat-ı tezyiniye celbine muvaffak olmuştur. Muktezâ-yı ehliyetperveri-i asr-ı hümâyundan olarak kat-ı meratib-i terakki eden Ekrem

Bey meşâgil-i memuriyet hasebiyle neşriyatta çokluk bulunamamışsa da telifat ve tasnifattan yine hâli olmayıp muahharen Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye'de tedrisine ibtidâr eylediği edebiyat usulünün heyet-i mecmuasını câmi olmak üzere mevzu-ı bahs olan *Talim-i edebiyat* kitabını meydana koymuştur. Bâlâda gösterildiği üzere Şinasi ve Kemal medresesine mehd-i zuhur olan Tercüme Odası encümeninin erkânından ve binaenaleyh üdebâ-yı cedide silkinde hâiz-i mevki-i mahsus zevattan Macid Paşa cevali neşriyat ve telifat ile meşguldur. Yine erkan-ı müşarünilehimden Münif Paşa şimdiki zaman mazuliyetini Hukuk mektebinde ders vermekle ve tercüme-i âsâr-ı nefise-i garbiye ile ve tanzim-i eş'ar ile imrar eyliyor. Yine erkân-ı müşarünilehimden Berlin sefiri Sadullah Paşa meşâgilin müsaadesi derecesinde tetebbuat ve iştigalat-ı edebiyeden hâli kalmıyor.

Abdülhak Hâmid Bey'in böyle zevat miyanında kendisini farzetmesi hayalde Karagöz'ün ağalığına benzer[1].

İşte üdebâ-yı cedide zikrettiğim zevattır. Bir de gerek meslek-i kadîm-i edebiyat sâliklerine ve gerek yeni üdebâya şeyh ve reis ittihaz olunmağa şâyân bir zatımız mevcud olup o da devletlu Cevdet Paşa Hazretleri'dir. İçinde bulundukları edvâr-ı edebiyat ile daima hâiz oldukları mevki-i manevî muhakeme edilince bis-suhule anlaşılır ki müşarünileyh hazretleri her devirde mevki-i âli-i fazl u şereflerini muhafaza buyurmuşlardır. Buna en mükemmel misal *Tarih*-i nefisleridir. *Tarih*'in birinci cildi zaman-ı zuhurunun en nefis âsârından bulunduğu gibi son cildi dahi şu zamanın en makbul kitaplarındandır. Her cild bir devr-i cedîd-i edebî için nümune-i inşa addolunabilir. Nice nice âsâr-ı aliyyeleriyle sâbittir ki aksâm-ı marifetimizden hemen hiç birisi dest-i tedkîk-i âlilerinden kurtulamamıştır.

Lisanın ıslâhatına vaz'-ı esas eden *Kavaid-i Osmaniye* müşarünileyh hazretlerinin eserleri değil midir? Ahkâm-ı şer'-i şerîfian mehâkim-i nizamiyede dahi düstûru'l-amel tarîkiyle bilmesi ve ahkâm-ı münife-i mezbûrenin şu zamanda şîrâze-bend-i muamelâtımız olması ve ecânibin bile nazar-gâh-ı tahsinine vaz' olunmuş bulunması müşarünileyh hazretlerinin himmet-i hâme-i gayretleriyle değil midir? Doğrusu rütbe-i maarif-i

1 Abdülhak Hâmid Bey'e cevap olarak yazdığım makalelerin ahîrinde yani bugünkü nüshanızda münderic makalede Âli Paşa merhumun vefatından sonra Avrupa'dan Dersaadet'e gelmelerine müsaade-i seniyeye şâyân buyurulan zevât miyanında atufetlu Kemal Beyefendi Hazretleri dahi zikrolunmuş ise de bu zikir sehve mebni olup mîr-i müşarünileyh hazretleri Âli Paşa'nın vefatından bir sene evvel cennetmekân Sultan Abdülaziz Han Hazretleri'nin irade-i mahsusa-ı melûkâne'eriyle Dersaadet'e geldikleri izzetlu Ebüzziya Tevfik Beyefendi'nin ihtarı üzerine kuyûd-ı acizâneme lede'l-müracaa anlaşılmış olmağın tashîh-i keyfiyete ibtidar olundu.

edebiyece müşarünileyh hazretlerinin fevklerinde kimsemiz olmadığını bilmeliyiz ve daha çok zaman muammer olarak sâye-i maarifet-pîraye-i hazret-i padişahîde nice âsâr-ı cedide telif ve neşretmeğe muvaffak olmalarını Cenab-ı Hak'dan dilemeliyiz. Vecibe-i zimmet-i hâme-i hamiyet olan şu vazife-i senâ ve duayı ifadan sonra saded-i bahse rücû ile derim ki, tafsilat-ı vâkıadan üdebâ-yı cedidemizin suret-i neşeti ve Şinasi'nin bu bâbda derece-i sebebiyeti nümâyân oluyor. İfadâtımı dikkatle sebhîde-i mîzan-ı tedkik eden zevata âşikâr olur ki, üdebâ-yı cedidenin her biri vaktiyle tarz-ı kadîm-i şiir ü inşâda kesb-i kemâl etmiş zevat olup vücuda getirmeğe çalıştıkları tarz-ı cedid-i edebiyat ise yine bizim edebiyatımızın terakkiyat-ı hâzıra-ı asrıyeye göre behre-mend-i terakki olması maksad-ı asliyesine mübtenidir. Hâmid Bey gibi baston-süvârların frenklik istemeleri üdebâ-yı cedidenin mesleğine muvâfık değildir. Frenk kafiyesi şâz olarak bazı üdebâmız tarafından tecrübe nevinden olmak üzere yapılıyor. Vaktinde ettiğim itiraz o üdebâya idi. Hâmid Bey'in o itirazı üzerine alması haddini bilmemezliğine en büyük delildir. Hâmid Bey'in âsârından frenklik çıkınca içinde hiç bir şey kalmaz. Hâmid Bey'in mensup olduğu fırka-ı baston-süvârânın hulâsa-ı ahvâlini dahi ber-vech-i zîr beyan edeyim :

Devletimizin Avrupa hukuk-ı düveliyesinden hisse-mend olmasına ve düvel-i müfehhime-i mütemeddineden addolunmasına mebde olan zamanda Avrupa devletleri nezdine Avrupa usulü üzere resmî sefîrler izâmına ve resmî sefarethâneler ihdasına ibtidar olunmuş ve ilâ yevmina hazâ bu sefaret usulü ber-devam bulunmuştur. Süferâdan bazı zevat ve meselâ Berlin sefiri Devletlu Sadullah Paşa hazretleri müddet-i hizmet-i sefaretlerinden çocuklarının maarif-i garbiye iktisabı yolunda istifade etmeleri için onları mükemmel mekteplere vermişler ve haneye geldikleri eyyâm-ı muayyenede muallimîn-i mahsusa marifetiyle etfâl-ı mumaileyhime lisan-ı mader-zâdlarını ve maarif-i şarkiyyeyi tedrîs ettirmekte bulunmuşlardır. Lâkin ekser süferâ bu yolda hareket etmeyip mahdum ve mensuplarına hazine-i devletten maaş aldırmak ve sefâhet ettirmek cihetini münasip gördüklerinden vaktiyle beşikte müderris olanlar bulunduğu gibi muahharen beşikte diplomat olanlar peydâ olmuş, yani diyânetini, lisanını, vatanın en küçük bir kısm-ı maarifini bile bilmez birtakım beyler diplomasi hizmetleri nâmlarıyla Avrupa sefâhethânelerine düşüp bir frenklik modası çıkmıştır. Bu beyler «başta şapka veya kasket, sırtta jaket, elde türlü türlü paket, yedikleri kotlet veya kokmuş et, ma'an omlet» fıkrasıyla ancak kâbil-i tarif bir tarz-ı taayyüşle Avrupa âlemi sürerler.

İşte Abdülhak Hâmid Bey de bu baston-süvârların en güzîde takımındandır.

Baston-süvarların Avrupa terakkiyatı olarak gördükleri şeyler Avrupa caddelerinin ziyneti ve Avrupa sefahânelerinin intizamı olup hepsinin işleri güçleri sokaklarda ve mahall-i kârlarda çapkınlık etmekten ve okudukları şeyler dahi *Hamza-nâme* kabîlinden veyahut şehvet-engîz rezâletnâmeler nev'inden kitaplardan ibarettir. Bunların içinde birtakımı dürüst imlâ bile bilmedikleri halde roman tercümesine ve tiyatro kitabı tanzimine kalkışıyorlar. Hattâ bizim evzânda Fransızca şiir söylemeğe bizim vezin ve kafiyede olarak zîrdeki Fransızca beyti yapmıştır :

Il croit faire des poèmes comme les poètes;
Est-il ivrogne ou a-t-il perdu la tête?

mânâsı şairler gibi şiir söylüyorum zannediyor. Bu sarhoş mu yoksa aklını mı zayi etmiş? Bu gürûh-ı dalâlet-şükûh içinde taze ve dilber bulunanlara «Gitmemişler Haleb'e Şam nedir bilmezler» tavsifinde dahil-i üstadlar kabilinden olup da nasılsa İstanbul'dan Avrupa'ya giden birtakım kimseler dildâde olarak haklarında beyitler yaparlar. Ebyât-ı mezbûreden iki nümune nakledeyim :

Lorinyon ile o şûh etse nigâh-ı şefkat
Görünür âşıka ol anda tarîk-i vuslat
Çâk çâk etti bütün sînesini uşşâkın
Gösterince kolalı gömleğin ol meh-tal'at
Avrupa ehlini de etse musahhar yeri var
Avrupa'sına verip süsü o frengi hey'et
O zarîf bastonu hem-hal-i sebük-reftârı
Ehl-i imânı eder dîn-i frenge davet

Keza

Şapkasın açtım izinsiz kâkülün koklatmadı
Zâlim ibrâz-ı rezonla resm-i pardon istiyor

İşte Hâmid Bey bu güruhun eli kalem tutanlarından olup *Tezer*'ler, *Nesteren*'ler gibi rezaletnâmelerle meydana çıkmış ve frengî-furuşluğa kalkışmıştır. Frenk üdebâsından addolunabilir ise Frengistan'da o davada bulunsun burada kendisi üdebâdan olamaz. Biz frenk değiliz. Hâmid Bey'in çıkardığı kitapları halkın iştira etmesi hiç anlamaksızın frenk çalgılarını dinlemeğe gitmesine benzer. Şimdi burada bana bir sual irad olunabilir ki, onu cevapsız geçersem haksızlık etmiş olurum. O sual de şudur : «Madem ki Ekrem Bey'i ecille-i üdebâdan addediyorsun, onun Hâmid Bey'i takdiren eserlerini *Talim-i edebiyat*'a doldurmasına ne der-

sin?» Bu suale cevabım şudur ki müntehâbat-ı âsâr cem'edenlerin garip bir merakları var. Mutlaka kıymetsiz birinin eserini çokça dercediyorlar ve bir iki zat-ı muayyenin eseri kıymetli dahi olsa onların âsârından bir şey almamağı iltizam eyliyorlar.

Buna nümune Ziya Paşa'dır. Müşarünileyhin cem'ettiği *Harabât* mecmuasında Kemal Bey'le Ekrem Bey'in hiç eserleri olmamasına kim inanabilir? Halbuki *Harabat* kitaplarını görenler o iki zatın eserlerini göremezler. Bu halde Kemal Bey ile Ekrem Bey şair değildirler mi diyelim, yoksa Ziya Paşa'ya şairliği tanımaz mı diyelim. İki suret dahi nâ-kābil-i iddiadır. O halde cem-i âsâr edenlere mahsus bir merak demekten başka bir şey diyemeyiz Buna mukabil Ziya Paşa merhum Nevres'in eş'ar-ı matûhânesinden bil-iltizâm pek çoğunu dercetmiştir.

Ekrem Bey de meselâ Ebüzziyâ'nın âsârından hiç bir şey nakletmemeği ve ona mukābil Hâmid Bey'in «benim için öl başkasıçün geber» kabîlinden herzelerine varıncaya kadar nakletmeği iltizâm eylemiştir. İşte bu suale cevabım budur. Ziya Paşa'nın Nevres'i iltizam etmesinde ne sebeb-i makul tasavvur olunabilirse, Ekrem Bey'in Hâmid Bey'i iltizamında o sebebi aramalıdır. Her Köroğlu'nun bir ayvazı bulunur. Müntehâb-ı âsâr cem'edenler de mecmualarında birer ayvaz bulunmasını istiyorlar. Nevres Ziya'nın, Hâmid Bey Ekrem Bey'in ayvazı addolunmalıdır.

Said

Terceman-ı hakikat, nr. 1315-1317, 1320, 1322, 1323; 3-6, 9, 11, 13 Teşrin-i sani 1882.

İNDEKS

A

A. Nazım 589
Abbas 396
Abd-ı Rahman, — — -ı Nasır 361-369
Abélard 178-179
Abdurrahmani's-salis (*Tezer*) 360 bk. Abd-ı Rahman
Abdülaziz, Sultan 241, 609
Abdülhak Hâmid /Tarhan/ 33, 35, 51-53, 56, 57, 64, 67, 78, 79, 174, 175, 180, 184, 185, 188, 189, 203, 204-206, 220, 264, 320, 330, 380, 385, 443, 444, 447, 464, 493, 499, 532, 549, 551, 552, 586, 604, 606, 607, 609-612
«Abdülhak Hâmid Bey'e cevap» (Said) 603
Abdülhak Mihrünnisa bk. Mihrünnisa
Abdülhalim Memduh 532, 586
Abdülhamid II. 214, 215, 525, 530, 531, 557
«Abdülhamid'in ve çarın anarşistleri» (Sezaî) 530
Abdülkerim Sabit 583
Abdülmecid 603
abes 324
Acem 331; — mefahiri 221; şuara-yı — 221
Acemistan 99
«Acep kimdi» (R. Ekrem) 75
aceze 212 bk. merhamet
aç 411; açlık 412 bk. fakirlik
Ada 84; — halkı 478; -lar 529
«Ada'da bir şeb-i mehtab» (Nigar) 564
adalet, adl 326, 375 383, 442; âdil 231
adavet (his) 54 bk. düşmanlık
Adelina Merkado (*İbn Musa*) 373
adem 260, 334; — cihan-ı müsavattır 442
âdem 383; âdemiyyet 274, 439 bk. insan
Afrika 429, 503, 514, 515, 531, 546; — li, — lılar 451, 514; Afrikıyye 372
Agah Efendi 604
ağ'amak (ağlaşmak, bükâ, eşk, girye, giryan, gözyaşı) 5, 13-15, 44-47, 54, 55, 69, 78, 82, 83, 152, 167, 169-171, 197 (derya-yı dumû), 202, 232, 282, 289, 300, 523, 536, 539, (üslup), 540, 557, 581, 582
Agmonder, Lady 218
«Ah Nijad» (R. Ekrem) 26
ahali — -i vatan 316
aheng 75; — -i tabiî -i vicdan 195
ahlâk 399, 461, 491; — -ı milliye 238; — risalesi 238
Ahmed Hamdi Efendi, Dağıstanî 201
Ahmed Midhat 188, 607, 608
Ahmed Rıza 525
Ahmed Vefik 209, 210, 221, 228, 230
aile 87, 94, 132, 142, 239, 398, 414, 486, 520; Rum — ler 91; ecdad 573 bk. familya
Akabetü'l-Kureyşi 371, 372
Akçura, Yusuf 525, 526
Akdeniz 531, — sevahili 404
akıl, ukul 34, 261 293, 294, 296, 442, 583; — u şuur 260; — âne muhabbet 459 akl-ı selim 418
Akif Bey (N. Kemal) 239, 608
Aksaray 123, 469
alafranga 104, 111, 139, 190; — bey 107, 127, 141
Albany 174
Albert Hall 405
Alemdağı 484
Alfieri 178
Ali Galib 599
Ali Haydar 35
Ali Muhsin 214

Âli Paşa 217, 220, 606, 607, 609
Ali Saib Bey 525
Ali Ulvi 590
Alice, Lady 403-407, 414
âlihe (İstanbul için) 518; —ler 278
Aliye 542-543
Allah 233, 278, 282, 289, 334
Alman 451; — musikisi 488; — şairi 130
Almanya 179, 451, 457, 496, 524, 530; —lılar 496
Alp dağları 544
altın 409, 446, 448 bk. para; — öküz ilâh 445
Amasya 117
amele 87; — -i fikriye 530
Amerika 174, 402, 497, 498; — hükûmeti 594; — şelâleleri 422; — nın akvam-ı vahşiyesi 429
Amik ovası 567
«Ana ve kız» (Vasıf) 219
Anadolu 150, 225, 547; — sahili 66, 519; — türkçesi 152
Anafarta muharebesi, muzafferiyeti 449
anarşist 530, 531, 533
Anderson, Mary 405
Anjiyo Lino (*Meprizon*) 30
anne 158, 475 bk. aile, mader
Annie (*Finten*) 416
Antakya 567, 569
Antoni 239
Apalachucla 158
apartman 208 bk. ev
araba 107, 109, 123, 125, 147, 209, 163, 214, 404, bk. kupa, équipage, remise
Araba sevdası (R. Ekrem) 102, 147
Arabistan 186, 187; — bâdiyeleri 422
Arap 186, 187, 356, 357, 435, 546, 569, 596; şuara-yı — 241; — atı 489; — cariye 471; — evladı 371; — halayık 470; — kısrağı 567, 569; — mezarlığı 352; — mücahid 352; — mücahidesi 355; — serdarı 359; —ın ezkiyası 438; arapça 186, 187, 221, 273
Arabî 106, 108, 147, 187, 597; kavaid-i —ye 186, 187; — mütehassısı 219; bk. arapça
Araf suresi 51
Arbuthnot, Colonel (*Finten*) 404, 406, 413
Arif, Reisülküttab 50
Arioste 178
Aristo 243, 375, 380, 381, 551, 601
Aristofan 129
«Âriyet kitap arasında bulunmuş bir çiçek (R. Ekrem) 76, 199
Armand (*La dame aux Camélias*) 130
Arnavutlar 238, Arnavutluk 217
aruz 244 bk. vezin
arzî hayat 444
Arziler 444, 449
asalet 402, 513; — kızları 403; asil 134
âsâr-ı atîka 224
Âsâr-ı perişan (M. Tahir) 563
Ascot yarışı 407
Asi nehri 567, 569
Asitane 51 bk. İstanbul
asker 225, 450; — karakolhanesi 98; kışla 342; kurşun — 225, nefer 375, 451, 452
aslan avı 514
Asnières 534
asr —-ı bî - hicab 445; —-ı marifet 446; — -ı meymenet 445; — -ı musevî 445; — -ı serseri 448; asrî ibadet 445
Astart 265
Asya 429, 498; — memleketleri 230; anane-i —î 209
Aşık Çelebi 598
Aşil 440
aşiret 376
aşk 35, 128-130, 148, 158-160, 166, (tarif) 169, 201, 225, 268, 279, 283, 323, 324, 332, 340, 341, 351, 391, 399, 400, 495, 503, 511, 515, 525, 581; hırs 428; kulaktan âşık ol- 164; — ve muhabbet âlemleri 427; — -ı fettanın oku 422; — -ı mâder 284, 539; —ın silahı 417; — -ı tabiat 444; emr-i — 354; âşıklığa âşık olmak 398; âşık 269, 404; tıfl-ı — 325; bk. muhabbet; ejder-i garam 436; mader-i — 284, 539
at 107, 133, 408, 461; arap — 489; arap kısrağı 567, 569; — gezintisi 515
Ata (*Zavallı çocuk*) 56
Atala yahut Amerika vahşileri (R. Ekrem) 84, 153, 160, 227, 228, 239
Atala (*Atala*) 158-160, 170
atalarsözü 228
Ateşpâre (Naci) 70
ateşperest 210

Athenaeum 220
ati 253, 264, 266, 267, 318, 324, 434, bk. zaman
Atina 220
atlas kese 390 bk. para
Atiye Hanım (*Sergüzeşt*) 471-473
av 407, 514; — cı 154, 159, 584, 585
avam 527 bk. halk
Avamil 273
Avenue Gobelins 533
Av'ave (Pertev Paşa) 495
Avrupa 118, 179, 189, 190, 344, 428, 490, 496, 517-520, 526, 530, 531, 540, 548, 549, 551, 552, 603, 606-611; — çamları 100; — edebiyatı 549; — havası 400; — maarifi 603; — modası 241; — politikası 502; — terbiyesi 550; — yolcuları 213; — kârî kütüphane 143; — terakkıyatı 611; — lılar 496; beyazlar 160
Avusturalya 402, 419, 423, 426, 428, 499
Avusturya 207, 213; — lisanı 594
Aydın 212
Azerbaycanlı 221
Aziz (*İbn Musa*) 372, 373
Azmi Efendi (*Çok bilen çok yanılır*) 171-172
Azra (*Tarık*) 356-357
Azrail 322

B

Ba'l 266, 385
Baalbek 404
Babaeski 340
Bâb-ı âli 106, 210, 215, 216, 220, 518; — Tercüme odası 604
Babil kulesi 429
Bağdat 210
Bağdat Hatun (*İlhan*) 436
Bağlarbaşı 102, 104, 122
Bahaeddin Bey 211
Bahar kasidesi 203
Bahr-ı muhit 190, 191, 218, 279, 404, 428
Bahr-ı nil kalfa (*Sergüzeşt*) 484, 490
bahriyeli 460, 462
Bakara suresi 50
Bâki 547
Bâkî, Sâmipaşazade 183, 518, 601
Bâlâdan bir ses (Hâmid) 244
«Balıkçı kızı» (M. Reşid) 580
balo 544, 560
banka 274 bk. para
Barbaros 498
Barnet 498
baston 106, 116, 611; — süvar beyler 211, 610
Batlamyus 382
Batum 467, 469
Bayezıt 469
bayrak 209
Beatris (Beatrice) 439
bedavet 188 bk. bedevî 245, 246, 362, 363; dahi-i bâdiye 439
bedayi 188, 497; — -i ecnebiye 239; — -i kemal 64; — -i nâdire 195; — -i tabiat 175; sani-i — 57; usul-i — 77
Bedayi-i edebiye 236, 237, 260, 262, 305, 307, 315
Bedayiü'l-inşa (M. Reşid) 64, 66
Bedi 488
«Bedia Hanım» (S. Sezaî) 486-492
Bedreddin 268
Bedriye (A. Memduh) 586-588
Beethoven 488, 490
Behçet Bey 214
Behram 358
belagat 235; — Osmaniye 594, 595; — -i Türkiye 595
Belâgat (Câzim) 595
Belçika lisanı 594
Belde (Hâmid) 586
belde 258; — halkı 245; beledî 245
Belgrave Square 223
Belkıs 266
Belle Hélène 105, 133, 139, 141
Benick, Mrs. Cavendish 218
«Benimle ishak» (Mihrünnisa) 571
Berkeley Square 223
Berlin 182 213 407, 609
Berlioz 488
Bern sefareti 499
Bernard, Sarah 176, 248
Besa (Ş. Sami) 238
beşer 249, 260; beşeriyet 222, 446 bk. âdem, insan
Beşiktaş 523
Beşşar 188

Beykoz 65
Beylerbeyi 104, 122, 133
Beyoğlu 107, 108, 124, 490, 519, 520, 522
Beyrut, Birut 216, 282, 284, 294-296, 305, 419, 425
Beyt-i Huda 318
Bianci 146; — lugati 137
Bibi 421-424, 426 bk. Finten
Bihruz Bey (Araba sevdası) 106-114, 116-134, 136, 137, 139, 141-147 4
Billûrî Mehmed Efendi 99
«bilmem» 306
«Bilmem kimin için» (Hâmid) 308
«1901 den itibaren Paris'te geçen seneler» (Sezaî) 523
«1901 e ait bir hatıra» (Sezaî) 518
«Bir gençlik hatırası» (Sezaî) 501
«Bir hüsnün hüznü» (Hamid) 306
Bir kadının jurnali (O. Feuillet) 45
Bir çiçek demeti (M. Reşad) 539
«Bir kız» (M. Tahir) 561
Bir mektup'tan» 65
«Bir rüyadan sonra» (Hâmid) 261
«Bir sâfilin tesellisi» (Hâmid) 258
Bir sefilenin hasbihali (Hâmid) 178
«Bir sandal âlemi» 577
«Bir subh-dem-i tefekkür» (Nigâr) 565
«Bir şairin hezeyanı» (Hâmid) 235
«Bir vaize bir mev'ize» (Hâmid) 185, 249
«Bir visal-i ba'îdü'l-ihtimal» (Hâmid) 273, 278
Bir yazın tarihi (H. Ziya) 541-543
Bin Nusayr 370 bk. Musa
Birrü'ş-şam 373
Bismarck 498
Bitlis 532
Bizans kaleleri 522; Bizanten usul musiki 481
Blanche *(Finten)* 412
Boccace 132, 178
Boğaziçi 66, 100, 104, 522, 536, 543, 551
Boileau 188
Bois 176; — de Bologne 247
Bolşevikler 526
Bolu 150
Bombay 189, 190, 211, 212, 451
Bortel, Sir 342-349
Bosna 273
Boşnak Hoca Kadri Efendi 526
Bourget, Paul 551
Bozacının bağı 89
Bozdoğan 181
«Böyle de şiir yazılabilir ya» (Ekrem) 78, 202
«Bravo maestro» (H. Ziya) 543
Brighton 407
Briçkendi 79
Britanyalılar 505
British müze 223
Browne, Prof. 219, 221
Browning 495
Bryanston Square 214
«Bu da bir şi'r-i muhzin-i diğer» (Ekrem) 16
Buffon 59
Bukratiye 48
Bulgarlar 274
Bulgurlu 104, 273
Belus 265
Bunlar odur (Hâmid) 277, 279
Bursa 519; — Sultan medresesi 597
Burunsuz Hasan Çavuş 336, 337
Bustan 310
«Bülbül» (Ekrem) 201
bülbül 57, 552; — yavrusu 493
Bürüksel 318
Büyükada 26, 88, 101, 475, 518 bk. Ada
Büyük Çamlıca 134, 138, bk. Çamlıca
Büyük çocuklar (A. Ulvi) 593
Byron 178, 218, 495

C

Café chantant 185
Calais 213, 461, 512
Calypso 119
Cambridge 221, 514
«Canan»» (Ekrem) 18
«Canan-ı tahayyül» (Ekrem) 201
Cannizaro 405
cariye 163; — ler 467; satışı 164; bk. esaret
Carka (?) 212
Carlton Club 405
Cavour 509
Cazim 594
Cebel-i Tarık 519
Cebrail 273
Cecile, Miss 403, 406, 415
cehalet 222 bk. cahil 273, 549; cehl 376

Celâl bk. Mehmed Celâl 570
Celâleddin Kadı 596
Celâlzade Hızır 598 bk. Hızır bey
cellat 431
Cem 331, 435, 577; ayin-i — müridi 453
Cemal Bey 214
Cemile (M. Celâl) 567, 569
cemiyyet 298, 361; cemiyât-ı âliye 402; — -i insaniye 538
Cemşid 266, 290, 453
Cenab Şehabeddin 244, 499, 552, 554
cengçi 154-156
Cengiz 234, 435
Ceride-i havadis 605
Cevdet bk. Ahmed Midhat 608
Cevdet Paşa 594, 609
Ceyran (*Zeynep*) 386-389, 394-397
Cezayir dayısı 337
Chactas (*Atala*) 153-160
Champeaux, Guillaume de 179
Champs-Elysées 176, 246
Charles 219, 220
Chateaubriand 84
Chaucer 179, 495, 498
Chevert 591
Christmas 487
Ciceron 178
Cid, Le (Corneille) 243, 244
cihangirlik (N. Kemal) 549
Cirque d'été 247
Clark, Mr. Hyde 219, 220
Cleopatra 500
Clophinel 178
Coleridge 495
Colisée 509, 510, 516
Comédie-Française 494
comique 140
concert musical 185
Constance, Lady 403, 406-408, 412
conte 41
Contes de Bocace 132
copiste 497
Coppers, Captain (*Cünûn-ı aşk*) 460-462
Corneille 185, 241, 244
Cothingham, Kontes 218
couplet 141 bk. şiir
Cowper 495
Cross, Mr. 400, 403, 419, 423, 428
cumhur 378; bk. halk; cumhuriyet 558
Cünûn-ı aşk (Hâmid) 244, 454

Ç

Çakmakçılar yokuşu 469
çalgı 120; — lı kahveler 490; — cı takımı 103; café chantant 185
Çamlıca 64, 102-104, 112, 123, 128, 134, 138, 143, 163, 174, 175 bk. Büyük Çamlıca 484, 489, 493, 498, 528, 541; — bahçesi 105; — bahçe-i umumisi 108
Çanakkale 449
çar 524, 530, 531
çay 401, 403, 465; — vakti 399
Çengi Hanım (*Araba sevdası*) 117, 119, 122-125
Çerkes 467, 468, 470, 473, 494; — kızı 163; — paltoşu 467, 468, 474; — türküleri 83; — çe 468
«Çiçek» (Ekrem) 2, 199
«Çiçek demeti» (M. Reşid) 538, 539
Çin 264, 272, 273, 331; — kavimleri 238; — liler 429; — ce 142, 144
çirkin 287, 417; — leşmek 248; — lik 218
«Çoban» (Ekrem) 3, 195
çocuk (evlad) 1, 2, 26, 38, 45, 76, 80, 81, 85, 86, 150, 156, 207, 300, 383, 406, 414, 415, 469-473, 487, 517, 520, 539, 555, 562, 590-592; — eğitimi 371; — oyunu 484 — 486; — lara acıma 518; yetim — lar 518; — (ölümü) 537; evlad acısı 374, terbiye-i eftal 484, 517, 591; ucube 399; — manzumesi 593; — luk 225; bebek 486
«Çocuklara dair» (Sezaî) 517
«Çocuklar» (A. Ulvi) 592
Çok bilen çok yanılır (Ekrem) 171
Çorlu 273
Çubuklu 542

D

Dağıstan 273
«Dağlara» (M. Celâl) 569
Dagori Madame 208
dalyancı 89
Dante 178, 308, 438, 500
Dante'nin tayfı 439, 441

Dârâ (*Eşber*) 243, 376
Darwin 322
Daudet, Alphonse 550, 591
Davalaciro (dağ) 228
Davalaciro (*Finten*) 418-430, 499, 500
De Champeau 178
De Laprade 591
De Lorris, Guillaume 178, 179
dekadent 547
deha 439
Delile 238
Delille 591
delilik 349, 350 bk. çıldırma 421, 430; mecnun
deniz 85, 189, 218, 279, 300, 431, 479, 571; —melikesi 420, 421; — perisi 578; balık 87, 90, 98; dalga, mevc 281, 418, 420
Dersaadet 19, 22, 83, 219, 398, 553, 565, 588, 604, 606 bk. İstanbul
derrace (bisiklet) 404, 448
Derviş (*Zeynep, Sabr u sebat*) 337-342, 388-395
Devlet-i aliyye, — Osmaniye 190, 210, 211, 214, 498
«Devran-ı muhabbet» (Hâmid) 330
Dick, Lady (*Finten*) 399-405, 407, 409, 412
Dick, Lord (*Finten*) 400-406, 411, 412, 428, 429
Dikran (*Sabr u sebat*) 335, 337, 340, 342
dil 20-22, 142, 194; — sizlik 552; cümle 60, 539
Dilâra 148, 149
dilber (güzel) tasviri) 589
Dilber (*Sergüzeşt*) 471-474
dilenci 411, 412
Dilşad (*Tayflar geçidi*) 437, 444-449
din 160, 246, 324, 354; — düşmanları 451; terk-i — 367 — -i freng 611; diyanet 219; enbiya 438, 439; bk. ateşperest, dua, hidayet 449
diplomat 217
Divan 144, 547
Divan (Vasıf) 146
Divaneliklerim yahut belde (Hâmid) 248, 249
Diyojen 440
Diyorlar ki (R. Eşref) 553
93 muharebesi 214, 225
Don Lui Merkado (*Tarık*) 352
Dover 213
Dört Atlılar içtimaı 405
dram 242, 410; — yolu 497; mukaffâ — lar 241
Dryden 495
dua 237, 288, 290, 291, 487
Duchess 407
Duhter-i Hindû (Hâmid) 211, 230, 238-240, 342, 350
Duke de Coburg 212
Dumas, Alexandre 497
«Dün ve yarın» (Bâki) 601
dünya 258; — -yı bîhaya 445; cennet 100, cennetleşme 437 cihan-ı cedide 497, cihanî 329 hâk 258, 290, 322; hâk-i esfel 293
düşman 450; adavet 54; — donanması 462; — zırhlıları 449; — zabiti 450

E

Ebu Said Bahadır Han 434-436
Ebulfeth Sultan Mehmed Han 596
Ebullaklakatü'l-enfî 604 bk. Şair evlenmesi
Ebululâ 238
Ebüssuud 54
Ebülnevm 201
Ebüzziya Tevfik 183, 227, 605, 607-608, 611, 612
Ecel-i kaza (Ebüzziya) 227, 238, 607
ecnebi 217, 417; — ler 494; — kalemi 220; âdât-ı — ye 239
edebiyat (tarif) 38, 46, 58, 72, 180, 203, 495, 550; Avrupa — ı 549; eski — 548; — ta güzellik 35, müverrih-i 220; — ı anlamak 551; — ta serbestlik 552; — -ı cedide 53, 550, 552; — -ı garbiye 239, 604; — ı hazıra-ı osmaniye 47; — -ı osmaniye 43, 205, 219, 240; — sızlık 552; eski —, şiir 547, 548
edebî bahs-ı — 143; zevk-ı — 219; tezyinat-ı — ye 60; vaka-ı adiye 42; edîb 269
Edebiyat-ı umumiye mecmuası 501
Edgware Road 417
Edirne 228, 340, 596
Efgan 273
efkâr, fikir 48, 53, 60, 261, 302; — -ı dakika 52; — -ı sathıye 416; — -ı şâirâne 405;

— -ı siyasiye 604; muhalif — 604; cuşiş-i — 423
Eflatun 58, 267
efsane 239, 331, 377; — ler 404
Efsûs (Nigâr) 564-566
Eftelya (Pandomima) 482, 483
Ekrem, bk. Recaîzade
Ekrem (Kemalzade Ali) 191
Elen Musurus 216
Elhac İbrahim Efendi 73, 186, 188
Elise 248
Elizabet (*Duhter-i Hindû*) 349
Emil bk. Emin
Emin 214, 216, 217
Emin Ferahullah Efendi 214
Emin Çoban (*İlhan*) 434-436
Enbiya suresi 45
encümen 235, 236; — -i maarif 604
Endülüs 358, 370, 372-374, 582; — fatihi 519
Envar-ı zekâ 580, 581
équipage 111, 113, 120, 121, 247 bk. araba
Ercümend 85, 86
Erenköy 534
(Eros) 540
Ertuğrul 531
Erzurum 274, 502, 606
esaret bk. cariye; halayık; esir 154, 467, 470 472, 474; esirci 467, 469, 470; zincir 400
Eschyle 178
«Eserlerimi nasıl yazdım» (Hâmid) 227
Eslâf (F. Reşad) 598
Eşber, *Eşber* 198, 243-244, 375, 378-380, 382, 500
Eşil 440
Eşref 532
Euclide 591
Eugenie D'Aguri (*Cünûn-ı aşk*) 454-466
Euripide 178
evlenme 166, 228, 355, 516; evlilik 399, 488; düğün 599; gelin 296, 409, 414, 415; nikâh 426; görücü 162
Evrak-ı perişan 52
excentricité lyrique 500
Eyfel kulesi 490
Eyüb 497, 519
Eyüpsultanlı 219
Ezop 440

F

fabrika 87, 89, 97-100; Bender — ları 108; daüssınaa (bulutlarda) 447
fabriquer edilmiş (kelime için) 144
facia 47, 222
Fahire 536
fahişe 298; bk. kadın
Faik Reşad 596
fakir 416, (— bahtiyar) 414; — lik 320; — âne 371; fakr u zaruret 371; fukara mahallesi 533
familya 411; — halkı 590 bk. aile
Farisî 106, 108, 187, 191, 195, 196, 210, 219
Fatıma 285
Fatih 53, 319, 597
Fatiha suresi 101, 234
felsefe 62, 551; — -i mübreme 453; feylezof 221, 274
fen 46, 287; ıstılahat-ı -niye 60; — -i tıp 448 bk. fünun
«Fena» (Hâmid) 301
Fénélon 67
Fenerbahçe 107, 111
ferd 324, 381
Ferguson, Sir James 211, 212
Ferid Bey 215, 216
Ferid Bey (Tek) 525
Feride 544
«Feryad» (Nigâr) 565
feryat 232, 234, 237, 267, 288, 292, 302; — -ı meyusane 76
fes 217; — hane 274
Fethi Bey 217
Feuillet, Octave 45
Fıtrat, Hz. 246
fikir 59, 71, 233, 292, 293, 296; — vazıhtır 49; ateşin — 537; fikr-i hürriyet 284; — deki vüsat 73; selâmet-i fikr 49; şiddet-i fikr 53; vuzuh-ı — 60; Mebasin-i fikriye (edebiyatta) 34 bk. efkâr
Fikret bk. Tevfik Fikret
Filibeli Topal Hüseyin (*Sabr u sebat*) 336
Filistin 243
Finten, Finten 220, 399, 400, 420-431, 499, 500
Firdevsi 221, 547
fizyoloji 46, 47

Flaubert 550
Floransa 217
Florence Henniger, Lady (*Cünûn-ı aşk*) 451-466
Folkestone 532
fonograf 592
Foreign Office 224
Fransa 41, 59, 118, 178, 185, 207, 213, 455-457, 495, 496, 498, 520, 524, 526, 530, 533, 549; — cumhuriyeti 498; — hükûmeti 525; — imparatoru 225; — ihtilâli 527; — şuarası 496; — üdebası 178; — tiyatroları 496
Fransız 214, 225, 274, 450, 451, 497, 530, 587; — âsâr-ı edebiyesi 607; — edası 522; — güzeli 530; — hükûmeti 594; — şairi 244; — ümmeti 594; — ca 69, 77, 106, 107, 110, 126, 128, 134, 146, 208, 210, 241, 490, 521, 547, 594, 611; — ca hocası 108, 111; — ca tercüme 130
frenk — gömleği 109, 134; — kalemi 146; — sigarası 122, 147; — çe 587; — lik 610; — lik modası 610
Fuad Paşa 52, 217, 219, 220, 605
Fuzuli 34, 51, 55, 242, 550
fünûn 54, 204; erbab-ı — 259 bk. fen
Fürs 435

G

Gabrail 273
Galata 108, 501, 502, 519; — rıhtımı 523
Galib 242
Galib, Şeyh 58, 499
Garam (Hâmid) 267, 274
Gare de Lyon 524
Gare du Nord 213
Gare de l'Ouest 213
Gare Sainte-Lazare 534
garson 107
garabet 228; udhûke-i — 139; garaib (dilde) 74; garib 314; elfaz-ı garîbe 60
garp 587; — siyakı 586; üdeba-yı — 238; elsine-i garbiye 187; maarif-i garbiye 610
gayb 278
Gayret 220, 237, 302, 306, 309
Gazanfer (*Nesteren*) 350
gazel 34, 202, 588; — iyat 144 bk. Şiir.
«Gazel» (Ekrem) 6
«Gazel» (M. Reşid) 577
Gazellerim (M. Celâl) 570
gazete 69, 70, 73, 132, 501
Gazi Muhtar Paşa 225
«Gazup bir şair» (Hâmid) 321
genç 369; — lik 71, 72, 402; delikanlı 416; — kız 162; — sefile 412
Genç Türkler 519, 524
George 416
Geyumers 577
Gibb, Mr. 206, 220
Girit meselesi 606
«Girye-i hasret» (Ekrem) 5
«Girye-i tabiat» (H. Ziya) 44
Goethe 130
Golos 175, 186, 190, 603
Golovalılar 497
Gors, Miss 218, 219
Gotalva köyü 349
Göksu deresi 503
«Gözyaşı nedir» (M. Reşid) 581
«Gözyaşları» (M. Reşid) 44, 539, 541, 582
gramer 236
Grand Opera 172
Graziella (Lamartine) 552
Gregh, Fernand 547
Grey 495
Grosvenor Gardens 222
Grosvenor Square 223
gurbet — -i daimî 285; esir-i — 303; ecnebi memleket 313
Güldan (Mehmed) 35
Gülistan 310
gülme 47, 480, 482
Güneş 79, 280, 538, 556
güzel 205, 248, 417, 553, 603; — ler 332; rebiî — ler 328; — bahtiyarlık 417; — kadın 494; — lik 58, 69, 170, 176, 201, 308, 317, 389, 437, 488; esîrî — lik 327; mehasin 278; — lik (terakki) 177, 218
tecemmül 363, bk. çirkinlik
«Güzelim» (Ekrem) 23
Güzin 543

H

«Hacer-i müteharrik» (Hâmid) 275
Hacı Ömer *(Sergüzeşi)* 467-470
Hacle (Hâmid) 296, 297, 443
Hadika 607
Hadikatü'l-beyan 186, 188
Hafız 221, 547
Hafız'ın tayfı 441
hafiye 521
hâile 551
Hak 253, 282, 356, 432, 443
Hakan-ı Çin 435
Hakayıku'l-vakayi 180
hakikat 48, 268, 288, 292, 322, 332, 443; — -i eşya 294, 295; düstur-ı — 48; eşya-yı hakikiye 57; şems-i — 295; ulviyet-i hakikiye (edebiyatta) 34
halayık, — lar 163, 170, 340, 468, 472, 484, 552 bk. esaret
Halep 567, 611
Half Moon Street 216, 217, 513
Halık 84, 225, 315; — -ı âlem 302; nâm-ı — 265; — ın sırr-ı garibi 286
Haliç 126
Halid Ziya 542, 551, 552
Halife Velid 373
Halife Süleyman 373
Halife -i İslâm 451
halk 250, 273, 326, 359, 360, 361, 366-370, 376, 378, 407, 410, 412, 413, 432, 440, 443, 453, 458, 497; izdiham-ı — 213; mihrab-ı — 360; bk. avam, cumhur
Hallâk 246; — -ı aşk 447
Hamdullah (Suphi) 553
Hamîd, Sultan bk. Abdülhamîd
Hâmid bk. Abdülhak Hâmid; âsâr-ı Hâmidâne 76
hamiyyet 237, 284, 431, 449, 549
Hamlet 496
Hamzaname 611
Han-ı Buhara 435
Hançerî lugatı 137
Harabat (Ziya Paşa) 612
harap (ev, manzara) 87, 235; harabe 98, 317, 440, 481
harb, harp 207, 225, 318; ilân-ı — 500; — sefineleri 462, cenkçi 154-156
Harbü'l-cebel 355
Hariciye kalemi 214
hariciye nazırı 209, 210
Harput 470
Hasan Bey (Bursa valisi) 519
Hasan Çavuş (Sabr u sebat) 337
«Hasbıhal» (Ekrem) 201
Hased, hasid 201
hastalık 66, 68, 70, 72, 190, 204, 448; hasta 48; hastahane 411, 412
Hâver 561
Havva 494
hayal 35, 73, 77, 84, 280, 288, 292, 301, 394, 418, 440, 565; — -i şairane 39, 40; — -i zî-rûh 261; — -i yâr 306; — -i tesliyet 443; bedayi-i — iye 43, (edebiyat) 34; kuvve-i — iye 57, 58; letafet-i — (şiir) 34; hayalat-ı- cedide 203; hayalat-ı şairane 148; — hâne-i hakikat 222
hayalet 298, 409, 423
Hayalî 597
hayaliyyun 418
hayat 222, 288, 295; — -ı saadet 437; cünbüşlü bir — 446, 447; zevk-ı — 249
Haydarpaşa 107, 122
hayret, veleh 257, 286, 294; — âbâd 287
Hayrullah Efendi 228
hayvan 293, 321, 448; akrep 292 kaplumbağa, köpek 133, 342, 349, 375; buzgal-i masum 276; koyun 93 behîmi 268, at; manda 93
Hayyamperest 221
Hazine bk. *Hazine-i evrak* 185
Hazine-i evrak 18, 183-185, 253, 258, 260-262, 267, 576, 589, 598, 600, 602
hece 184; hece vezniyle tiyatro 244; vezn-i — 244 bk. vezin
«Hediye-i sâl» (Hâmid) 309
Henri, Mösyö 526
Heral işi 106
Hersek 273
heykel 222, 291, 510
Hımhım Mümtaz 337
Hızır Bey 596, 597
Hızırî 598
Hicaz 297, 373
hiç 232, 233; — ler 330; — lik 217; -î -i mazi 281; — î -i zî-vücûd 286 bk. abes
«Hiç-â-hiç» (Hâmid) 305

hikâye 130, 543; — perdazlık 41
hikmet 33, 234, 235, 269, 295; — şinas şair 298
hilâfet 191
Hilâl i ahmer 450
«Hilâl-i seher» (Ekrem) 12
hilkat sırr-ı — 265; zevaid-i — 499 (Kanbur)
Himalaya dağları 500, 553
Hind, Hint 230, 264, 290, 503, 515, 546; — ü Sind 290, 500; — siyaseti 211; — süvarileri 211; diyar-ı — 216; — î ufukları 422; Hindû 210; — yemeği 348; — li 218, 342, 424, 451, 455; — li esir 451; — li şehzade 459; — liler 211, 429; mazlum — liler 451
Hindistan 189, 191, 210-212, 228, 230, 290, 429, 457, 498, 500, 514, 600; — ejderi 459; — harekât-ı millîsi 554
«Hindistan'daki odam» (Hâmid) 277
«Hint ahali-i İslamiyesinin düğünleri» (A. Galib) 599
Hissiyat 53, 231; — -ı hakikiye 54; — -ı melâl 93; — -ı rakîka 56, 57; — -ı vataniye 230; muharrikat-ı — 69, 71; — ın enva-ı muhtelifesi 55
Histoire naturelle 140
hitabet 232
Hive 273
Homer'in tayfı 440-444
Homère 178, 183, 497, 539, 542
Homiros 552
Horace (Corneille) 243, 244
Horbon mahallesi 224
«Hoşnişinan» (Hâmid) 245
hristiyan 158, 360, 361; — kisveti 361; — memur 214; İsevî 268; Mesihî 352, 355
Hubbülvatan 443
Huda 293
Hugo, Victor 18, 178, 241, 494, 496, 497, 499, 500, 549, 550, 557, 580, 587, 590, 591; — lâtre 549
Hugo'nun tayfı 440-442
Hukuk (Rifat) 606
Hukuk mektebi 532, 609
«Hulyada bir temaşa» (Ekrem) 75, 195
hurafât 188; — perest 210
Huriser (Vuslat) 161, 162
Hurlingham 405
Hülâgû 434
Hüma 386, 387, 394-397
Hürmüz 350-351
hürriyet 264, 305, 316, 526, 533, 606-608; — -i ifade 587; — ve esaret galeyanları 230; fikr-i — 191; sultan-ı — 532
«Hürriyet neşidesi» (Hâmid) 315
Hürriyet 606
Hüseyin, Hz. 55
hüsn, hüsün 59, 234, 279, 297, 307, 538; — -i beyan 36; — nün kadidi 409; gurûb-ı — 296
Hüsn ü aşk 53, 242, 499
Hüsrev (*Nesteren*) 56, 350-352
hüzn, hüzün 75, 76, 196, 506, 507; yeis 288, bedbinlik 72, 149; keder 232, 505; mahzunluk 170
Hyde Park 223, 503, 510; — — vaizi 412
«Hyde Park'tan geçerken» (Hâmid) 302

I

Ihlamurlar altında (A. Karr) 130
Irak çölleri 552
Istavroz 122, 133
Istılâhat-ı bahriye lugatçesi 217

İ

İbadet — -i tabiiyye 369; şayan-ı — 433; asrî — 445
İbiş Ağa (*Araba sevdası*) 141
İbn Kemal 183
İbn Musa yahut Zatülcemal 371, 375
İbn Nusayr 358
İbn Ziyad 370
İbnülemin Mahmud Kemal İnal 573
İbret 607
İclâl Hanım 555
içki 520; bira 121; Bordo şişesi 127, 132, 133, 141; işret 453; meyhane 417; sarhoş 410, 414, 506
İçli kız (Hâmid) 229; 230, 238, 239
«İftirak» (Ekrem) 78, 201
ifade 72; tarz-ı — 76; üslûb-ı — 60; vuzuh-ı — 60
ihtilâl 257
ihtiyar 310, 312, 403, 411, 413, 415; — lık 369

İkdam 213, 398, 492, 518
İkinci talim 72
ilâh 285; —-ı şerr ü fesad 423
ilahe 317; —ler 175; —-i hüsn 483; —-i mahlua-ı cemal 437
ilahiyye ef'âl-i — 260; kanun-ı — 259; kuva-yı — 243
İlhâm-ı vatan (Hâmid) 264, 320
İlhan (Hâmid) 434, 436
İlhan'ın tayfı 437
İlhanlar 435
İmâdeddin 268
India Office 461
İnebolu 150
inkılâb 188, 234, 266, 286, 358, 359, 524; —-ı âlem 289; — ât-ı tabiat 175; —ât 315, 323; —-ı hâmûş 291; hayret-i — kılâp 524; nizam-ı — 333; sadme-i — 285
insan 252, 258-260 bk. beşer, 270, 288, 376, 445, 446; —-ı kâmil 401; — batağı 431; — ticareti 467; hayat-ı —iye 537; makam-ı — iyye 233
insaniyet 37, 356, 359, 538, 540, 586 bk. beşer
intihar 160, 207, 355, 380, 484
İngiliz, — ler 177, 219, 225, 230, 342, 349, 450, 457, 459, 465, 494, 496-498; — ailesi 510; — avcıları 515; — binası, memleketi 189; — centilmeni 459; — donanması 462; — hükûmet-i askeriyesi 451; — kadınları 494; — kızı 454, 503, 510, 515; — lisanı 594; — lordu 420; — memurlar 211; — muhacirler 497; — mürebbiye 484; — reftarı 466; — rüsumat memuru 213; — sefiri 219; — şairi 205; — usulü bahçe 513; — vapur şirketi 519; — vapuru 213; — kârî çiçek bahçesi 100; —lik 462; —ce 69, 191, 218; 465-466, 491, 497, 588
İngiltere 117, 176, 177, 179, 211-213, 220, 221, 405, 409, 455, 457, 459, 462, 495, 496, 509, 513, 516, 530, 532, 538, 553; — danteli 503; — devleti 412, 498; — payitahtı 217
Ion denizi 119
İran 221, 238, 264, 300, 441, 607; —-ı kadîm 555; — sefiri 209; — şairi 503; — tarihi 221; —lı 221; evzan-ı —iye 547
İrlanda meselesi 405
İsa Hz. 178, 221, 440; İsevi 268
İskender 243, 244, 377-382, 577
İskenderun 567
İskoçya 220, 490; —lı 484; —lı şair ve edib 220
İslâm 214, 252, 318, 360, 370; — dostu 212; — felsefeleri 551; — menkıbeleri 551; akaid-i — 597; âlem-i — 222, 373, 452; küberâ-yı — 239; sadr-ı — 450; tarih-i — 238; ahali-i —iye 210, 212
İslâmiyet 221, 230
İslâm Bey (*Vatan*) 53
İsmail (*Cemile*) 568, 569
İsmail Paşa 606
İspanya 179, 372, 548, 550; —lı 222
İspanyol —defi 480; — kızı 352; —ordusu 352
İsrafil sûr-ı —321
İstanbul, Asitane, Dersaadet 2, 3, 5-9, 11, 12, 15, 16, 18, 31, 36, 37, 41, 51, 62, 64, 66, 68, 69, 71, 72, 79, 103, 105-108, 112, 126, 150, 160, 171, 172, 179, 182, 185, 189, 192, 204, 206-209, 211, 213, 214, 219, 220, 234, 239, 244, 246, 248, 2[illegible], 274, 277, 279, 280, 284, 293, 296, 299, 301, 305, 307, 315, 320, 340, 342, 359, 375, 384, 386, 431, 436, 444, 452, 454, 480, 492, 500, 517, 518, 522, 523, 526, 528, 535, 541, 547, 560, 563, 569, 570, 573, 582, 585, 593, 597, 607, 609, 611; alihe 518; — efendisi 219; — etibbası 190; — minareleri 522; — türkçesi 221; — lu 338
«İstigrak» (Ekrem) 19
istiğrak-ı şairâne 546; mest-i istigrak 43
istikbal 188, 223 261; valide-i — 539 bk. zaman
«İstinye» (Ekrem) 88
İstinye 42, 65, 79, 81, 88, 92, 106
İsviçre 179, 205, 218; — lisanı 594
işsiz 416
İtalya 174, 178-179, 496, 498, 507-509; — devleti 594; —lı 477 —n 214, 217; —nlar 178; — ümmeti 594; — nca 594
İttihad 607
İzmir 519, 532

J

Jack 552
Japon denizleri 531
Jenny 415
Jeune Turc 607
John, Talmas, Lord 403, 404
Johnny 415
Johnson 495
Jozef 207

K

Ka'be 62, 297
«Kabr-i Selim-i evveli ziyaret» (Hâmid) 263
kabr 302; — -i seyyar 303; — -i sâkit 296; — istan 90, 96, 98, 231, 276, 359
kader (zaman) 265, 448, 520
Kadıköy 104, 112, 124, 534; — vapuru 125
kadın, — lar, nisvan 39, 69, 141, 157, 177, 223, 298, 299, 356, 384-386, 420, 449, 471, 476, 482, 538, 539; — aşkı 453; — hukuku 538; — kalbi 452; — giyimi 115, 116; cocote 114; — tabiat (çiçek) 384; —lık 384; — -erkek müsavatı 356
Kadirî 268
Kâfiye 273
kafiye 77, 183, 242, 272, 273; — li 234; — siz şiirler 184; kavafi 241; takfiye 77, 201 bk. mukaffa şiir
Kafkasya 468, 525, 526; —lı 473
Kâğıthâne 107
Kahbe 298, 299
kalem erbabı 215, 229
Kalipso 564
Kalpakçılarbaşı 116
Kamer 501
Kâmil Paşa 212
Kâmile Hanım (*Vuslat*) 162
Kanada — serserisi 401; — lı 400
Kanburun tayfı (*Tayflar geçidi*) 437, 440-442, 444-449
Kanibal 322
kanun 269, 414; kanun-ı münazara 187
«Kânun-ı evvelin 4. gecesinde bir hatıra» (V. Hugo) 557
Kapitol 509
Karabaş mahallesi 122, 123
Karadeniz 96
Karagöz ağalığı 609
Karagöz Cemil 335, 336
Karmen cinsi 94
karnaval 560
Karr, Alphonse 130
Kars 214
Kartaj 266
kaside 203
«Kaside-i nuniye» (Hızır) 597
Kastamonu 547
Kaşıkçı esnafından Sakin Ağa 122
kâtip 220; — -i kalem 215
kavaid — -i beyaniye 187
Kavaid-i Osmaniye (Cevdet) 609
kavm 265; kavmim benîbeşer 443; -iyet 594
kayık 81; — çılar 189; — yarışı 514; — çılık 99
kayıtsızlık (üslup, ifade) 586
Kayser 266; — lerin sarayı 509
Keats 495
«Kediler» (Sezaî) 475
kelime fabriquer edilmiş 144
Kemal bk. Namık Kemal
Kemal'in tayfı 443
Kemalpaşazade Said Bey 211, 228
Kensington müzesi 223
Kerbela 55, 62
Keşfî Bey 111, 119-122, ,126, 127, 133, 141
Keşiş dağı 69
Kıbrıs 274, 606, 608; — şarabı 404
kıraathane 502
Kırgız 435
Kırım 225, 498
Kırkıncı asır 446-448 bk. zaman
kıssa 266
Kısıklı 102, 104,
kıyafet 107, 133, 321, 406, 491; fes, boyunbağı 112; kalpak 467, 468; sako 127; sarık 463; şapka 321, 611 bk. baston
kibar — âlemleri 217, 218; — şebâneleri 218; — -ı nisvan 402; mecami-i kübera 512
Kibriyâ 281
kilise, 219, 223, 399, 414, 479; Rum — si 89
Kisra 266
konak 107, 108 bk. ev; — terbiyesi 550
Konkordiya 490

konser 247
konsolid 143, 274 bk. para
Korsikalı 521
Kostantiniye bk. İstanbul
Koşuyolu 122
kölelik 372 bk. esaret
Köroğlu 612
Köprü 123, 469
köşk 103, 107, 108, 118, 122
köy 95, 235, 273, 460, 498, 513 (tasvir), 534; —lü dihkan 343, 344, 443; — lü kız 275, 580, 581; rençper 410
kupa bk. araba
Kuran 300
kurun-ı vusta 470 — — mesirelerinde 480
«Kuş» (Ekrem) 26
kuş, —lar, atmaca, kanarya 172, 43, 302-305, 468, 471, 473, 485, 520 550, 584, 585 bûm, 313 baykuş. 435, 572 ishak 443, 572; kartal 224; 572; şahin 435; tuyur 190, 277, 293, bk. bülbül
Kuşdili 111
«Küçük bir aslın büyük bir fer'i» (Mihrünnisa) 573
«Küçük Çamlıca» 107, 108, 144, 145
«Küçük sandal» (Ekrem) 85
«Küçük şeyler» (Sezaî) 480, 484, 551
Külbe-i Hindî 211
Külbe-i iştiyak (Hâmid) 71, 282
«Kürsi-i istigrak» (Hâmid) 281
Kürtler 238

L

La Bruyère 129
lac 103, 105, 116, 507
La Dame aux Camélias 130
«Lafonten» (Ekrem) 20, 22, 183
Lahey 225
Lamartine 119, 549, 550
lando 110, 111, 113, 114, 120, 122, 124, 133, bk. araba
Langage de fleurs 140
Lat 266
«Latîfe» (Ekrem) 202
Latife Hanım 472, 474
Latîfî 598
Latin 546; — milletleri 546; — ce 178
Lazlar 238
Leh 447
Leicester Square 222
Lenin 526
Leon X 178
Leylâ 266, 307, 535, 569
Leylâ vü Mecnun 242
Leylîname (Fuzulî) 53
Liberte Hâmid) 244, 431-433
lirik 496, 549, 550; — kitap 499; excentricité lyrique 500
lisan 192, 215, 547; — -ı Osmânî 594; — -ı resmî 594; zayi-i lafzıye 587; elsine-i mütemeddine 588
«Lisan» (Sezaî) 546
«Little fox» 487
London Tower 224
Londra 63, 69, 176, 189, 205, 211-214, 216-218, 220, 222, 223, 244, 306, 399, 447, 454, 455, 493, 494, 496, 498-500, 503, 505, 507, 509, 510, 512, 513, 516, 524, 528, 606, 607; mamure-i hürriye 217; — ahalisi 214; — baharı 464; — başşehbenderi 214; — mahfili 402
«Londra hâtıratından» (Sezaî) 503
Lopez (*Atala*) 153
lord 313; — lar meclisi 222
Louis XVI. 527
Luci, Madmazel 208
Luka 274
lugat 219; hayide — 453; lugavîyûn 219
lugat-ı Osmaniyye 143, 146
Lusi 352
Lutfi Bey (Bedia Hanım) 489, 491
Lutfiye Hanım (Vus'at) 161-165
Luxenbourg gazinosu 519-521
Lübnan 217; — mutasarrıflığı 216

M

Maarif (sansür) 185; — nezareti 265
mabed -tabiat 273, mescid 95, 97 bk. ibadet
Mabille 247
Macar araba hayvanı 108; — cinsi at 109
Macera-yı aşk (Hâmid) 227-229, 239
Macbeth (Shakespeare) 496
Macid Paşa 604, 609

Madam Hâmid 188, 212
Magmum Efendi (*Araba sevdası*) 122
«Mağruka» (Ekrem) 76, 197
Mahaaraça 455, 462-465
Mahim 211
Mahmud Nedim Paşa 607
makabir bk. makber
Makber (Hâmid) 199, 231-234, 237, 244, 284, 293
makber 224, 286, 285, 289, 293, 295, 304, 381, makabir 313, 438
Makber-Ölü 296
Makber mukaddimesi 231
Makrıköy 123
Maksûd 273
Malabar Hill 211
Mallarmé, Stéphane 547
Mansur 268
Manş 213; — denizi 494
manzara 8, 9, 43, 66, 88, 277, (tasvir) 507, 508, 580 kır — 567; — -ı tabiat 578 menazır 223 bk. tabiat
«Manzara-ı şebâne» (Ekrem) 200
manzum tiyatro 185, 244
manzume bk. şiir
Marat 527
«Maraz-ı itizarda bir ihtar» (Ekrem) 42
Marguerite (*La Dame aux Camélias*) 130
Marie-Antoinette 527
Marie Talbot 530
Marlowe 495
Marmara 66 478, 493, 522, 529, 535
Maronit 544
Marsilya 519; — rıhtımı 523
Marx, Karl 526
Maslak şosesi 91
matbaa 501, 502, 608
matem 237, 300, 301, 316, 322, 353; — zede 352, 391; cünûn-ı — 306; sevb-i — 433
Matignon 208
Maupassant 550
Maveraünnehirli 547
Mazenderan 436
mazi 188, 205, 253, 264, 266, 267, 318, 434; derd-i — 267; edvar-ı — ye 230; — -i muzlim 434 bk. zaman
«Mazi» (Tahir) 39
«Mazi yolcusuna âti yolu» (Hâmid) 185
mazlum 316, 432
Mazlum Paşazade Memduh 229
mecmua 73, 420; — -ı edebiye 79
Mecus 210; —î 268
medeniyet 97, 174, 179, 188, 527; debdebe-i — 503; mahşer-i — 494; medenî millet 538, memalik-i mütemeddine 496
medrese 273
Mehmet 450
Mehmet Ağa (*Sabr u sebat*) 241, 335-340
Mehmet Bey 35
Mehmed Celâl 567
Mehmed Emin 553
mehtap (ay, kamer) 105, 483, 502-503, 562, bk. tabiat
Meissonier 489
Mekteb 562
Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye 605
Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye 609
mektup 63, 67, 79, 135, 169, 174, 214
Mektuplar I-II 79, 179, 185, 188, 192, 204, 206, 280, 499
melek 257, 275, 278, 285, 287; — ülmevt 403; — ûtî 259
«Melekûttan sâfiline bir nazar» (Hâmid) 184
Melik (*Tezer*) 368-370
Melik-i Hind 212
Melik Hişâm-ı sani 582
Melike-i Sabâ 404
Melville, Miss (*Finten*) 414, 425, 427-430
Memduh Bey 230
Menemenlizade Mehmed Tahir 79, 559
Mensur şiirler (H. Ziya) 43
Meprizon tercümesi 29, 31, 45
merhamet 150; — siz 472; — li 470, 471; yetim 292, 293
mersiye 62, 205
Mersiye (Fuzuli) 55
Mervan (*İbn Musa*) 372, 373
mescid 95, 97
Mes Prisons bk. Meprizon
Mesih 221, 440; milad-ı — 255
mesken 190 bk. apartman, konak, köşk, yalı
Mesud Hürrem Bey 544
Meşhed 62
Metternich 509
Mevla 269
Mevlevî 268

mevsim 403, (Londra — i) 494; — -i sayf 68
mezar 232, 284, 296, 353, 409; — taşları 96; —istan 219; — lık 13, 102; medfen 291
Mısır 142, 243, 262, 373, 457, 498, 525, 526; hıtta-ı — nıyye 243 — lı yalısı 92; — lılar 552, 554; Mısrî 268
mısra 223; — -ı sektedâr 254 bk. şiir
Michel-Ange 509, 510
Midhat Efendi 69, 70, 185
Midilli 190, 523
Mihraceler 211
Mihran Efendi 227
Mihrünnisa, Abdülhak 182, 571
Milan 29
millet 263; 270, 357, 376, 381, 432, 443, 444, 452, 454; — sevdası 358; — yolunda 530; büyük — (la grande nation) 459; millî eserler 229; millî tiyatro 238, 239; milliyet 321, 448
Millî Kütüphane 526
Milton 64, 178, 490, 495
miniature 41
Mîr Hasan (*İlhan*) 435, 436
Mirabeau 188
mirasyedi 108
Mirat-ı âlem 19
Mirgûn 92, 100, — dağı 91
Mirrih 266, 446
Miscou (*Atala*) 156
Misérables, Les 176, 497, 587
Mişel (*Araba sevdası*) 126, 127, 141, 142 147
mitoloji 65; esatir 569
mizah 445, 448, temashur 453
Mizan 24
Moda 111
moda 108; à la mode 110; son — 107; — renk 109; — ya mutabık gönül 516
Molière 140, 541
Molla Fenari 597
Molla Gürani 597
Monla-yı Rum 268
Montegue Street 216
Moore, Mr. 219, 221
Moral Bey 214-216, 225
Moréas, Jean 547
Morris 495
Moskof 182, 447, 450; — lar 225, 451
Mother Roberts 412
muakkad 198, 244, (şiirde) 33
muhabbet 54, 277, 355, 431, 538; arz-ı — 395, bk. aşk
muhalif 555
Muhammed el-Mansur 583
«Muhammes» (Ekrem) 202, 277
muharebe 224, 225, 446, 461; — ilâhesi 355; — zamanı 460 bk. harp
muharrir 501
muhayyile (tarif) 57
muhbir 605-607
muhit (sanat) 550
Muhiyiddin, Şeyh 268
Muhsin (*Vuslat*) 165, 169-171
Muhsin Bey 148, 149
Muhsin Bey yahut şairliğin hazin bir neticesi (Ekrem) 41, 148, 149
Muhsin Han yalısı 92
Muinüddin (*İbn Musa*) 371, 373-375
mukaffâ 183, 184, 244 bk. kafiye
Mulex, Gustave 590
Musa, 370, 510; Tûr-ı — 255
Musa b. Nusayr (*İbn Musa*) 371-375
Musavver malumat 546
Muscogulge (*Atala*) 154
Musavver muhit 316
Musevi 268; asr-ı — 445
musiki 75, 185, 195, 332
Musset, Alfred de 24, 184, 494, 505, 552
Mustafa, Hazret-i 55, 316
Mustafa Efendi (*Sergüzeşt*) 468
Mustafa Fazıl Paşa 606
Mustafa Reşid Paşa 64, 66, 538, 539, 577, 585
Musul 172
Musurus Paşa 214-216, 220
muzıka 106 bk. musiki
mübalağa 38
müheyyic hissiyat-ı — 55
münacaat 62, 253
mûnekkid 201
Münif Paşa 206, 604, 609
Müntehabat-ı cedîde (M. Reşid) 577, 585
müsavat asrı 274; müsavi 356
«Müseddes» (Ekrem) 78
müslim 211, 268, 352, 356, 357, 359, 440; gayr-i — 211; Halife-i — în 452; üsera-yı — 451; saltanat-ı — în 372
Müslim (*Tarık*) 355

Müslüman 210, 221, 268, 451; — askerleri 451; — lord 222
müstakbel 381 bk. âti, zaman 292, 381; — e akseylemek 435 bk. zaman âti, 382
müstefreşeler 382, 384, 386 bk. kadın
müsteşrik 219
müsvedde 204
(müze) teşhirgâh-ı sanat u maarif 224

N

Nâbi 48, 59, 547
Nâbizade Nâzım 35
Naci 69, 70, 78, 579
Naçiz (Ekrem) 19, 22
«Nâğme» (Ekrem) 194, 538
Nâhid 266
Nâhüda Sahib 210
Naime Hanım (*Vuslat*) 161-165
«Nâkâfi» (Hâmid) 237
nâkâfi 233, 237
nakais-ı edebiyye 233
Namık Kemal 57, 62, 64, 68, 72, 174, 180, 181, 183, 185, 187, 189, 214, 227, 229, 230, 243, 244, 443, 530, 537, 548, 549 (müceddid), 550, 552, 607-609, 612 — — in üslûbunu taklit 227
Napoléon Bonaparte 182, 554, 557, 558
Napoli villaları 99
Napolyon bk. Napoléon
Nasreddin Hoca 596
Nasreddin Şah 209, 210
Nasuhi Bey 182, 228
Nasyon (*Liberte*) 431-433 bk. millet
Natchez kabilesi (*Atala*) 154-157
Naum Efendi 208
Nâyâb (*Vuslat*) 161-165, 168
«Naz u niyaz» (Ekrem) 201
Nazım Bey 525
nazire 229
Nazife (Hâmid) 177, 243
Nebi 62
Necati 597
Necib Paşa 286
Nedim (Faik Ali) 244
Nedim 34, 499, 550
Nedim Efendi 533-534
Nef'i 34, 49, 499, 547, 550
Nelson 174
Nemçe acentası 420
Nergisî 188
Neron 322
nesil (ana-kız) 407
nesir 197; — gibi okunmak 242; — e mukarenet 244
Nesteren (Hâmid) 56, 181, 185, 200, 241, 242, 244, 350-352, 587, 611
Nevin 543
Nevres 612
Nevruz 210
New Club 405
Nezaret-i Hariciye Mektubî Odası 604
Nigâr bint Osman 564
Nijad 84-86, 88, 100, 101
Nijad Ekrem (Ekrem) 26-28, 84, 101
«Ninni» (M. Tahir) 562
nisvan bk. kadın
Nodier 550
Normandiya 534
nouvelle 41
Nouvelle Héloïse (Rousseau) 134, 136, 137
Nuh 51, 265
Nuhkuyusu 122
«Nuit» (Musset) 552
Numan Bey (*Cemile*) 567-569
Numune-i edebiyat (Ebuzziya) 495, 608
Nuri Bey 606, 607
nuut (naatlar) 62
nükte 78, 555; — li sözler 61

O

Ogygie adası 119
Olemp dağları 545
Olenpler 266
omnibüs 222
opera 244, 493, 577
Orhan 435
Osman Bey 70; Sultan-ı âl-i — 452
Osmanlı 217, 241, 316; — bayrağı 209; — belâgatı 594; — devleti 594; — lisanı 594, 595; — orduları 451; — şehbenderliği 451; — zabitân ve neferâtı 449; — lar 188, 225, 238, 239, 241, 315, 450, 452, 525, 535
osmanlıyye 452, 525, 535; millet-i — 238;

müsteşar-ı — 214; sefir-i — î 210; vezir-i — 209; rical-i — 217; üdeba-yı — 229, 539; kıble-i osmaniyan 264
Othello 496, 497
Outalisse (*Atala*) 156
Oxford Street 417
oyun briç 330; domino 520; lawn tennis 514; satranç 330
oyuncak 471, 472; bebek 486

Ö

Ölü (Hâmid) 244, 293
ölüm (memat, mevt) 1, 2, 25, 26, 170, 212, 217, 224, 287, 289, 290, 291, 294, 354, 357, 364, 419, 423, 424, 434, 447, 532, 557 (öldürmek) — korkusu 191, hâb-ı ebedî 491; cenaze 219, 296; cinayet 423 bk. mevt, mezarlık, makber, tabut
Ömer Paşa Serdar 217, 225
Özön, M. Nihat 172

P

Pall Mall Gazette 410
Pandomima 480
Papazınbağı 111
para 164, 335, 348, 421, 448, 519, 524; — cıngırtıları 174; — doğruluk 350; — ihtiyacı 416; — sızlık 271; bahşiş, bakır para 125; banka 274; banknot 402; borç 334; frank, santim 132; duhuliye, mecidiye 121; elmas 409, konsolid 143, 274; kokoz 182; maaş 181, 272; mangır 339; müflis 274; rüşvet, zevaid 51; sarf-ı nakd 245; sikke 343, şehrî 443, yevmiye 417; bk. altın
Paradi (Milton) 64
Paris 174, 176, 178, 184, 208, 213, 214, 241, 244, 249, 273, 407, 477, 493, 496, 497, 512, 522, 524-526, 528-530, 532-534, 551, 553, 604, 607; — nisvanı 273; — opera meydanı 490
«Paris'te yedi sene» (Sezaî) 528
parlamento 404, 405
Paskal 482-483; — ın pandomiması 481
paşa konakları 549
Paşabahçe 82
Patrie 127
Pâtti, Adelina 174, 405
Paul ve Virginie 130
Pavlaki Bey 214, 216
Pejmürde (Ekrem) 23-25
«Pek severim» (Ekrem) 196
Pellico, Silvio 29
Pencab 381
Père Lachaise 534
Peri-i vatan 449, 451, 452
Perides 381
Periveş Hanım (*Araba sevdası*) 118-119, 122-126, 133, 134
Pertev Paşa 495
Perverdigâr 236, 263
Petersburg 217; — hükûmeti 216
Pétrarque 178
Piccadilly caddesi 217, 407, 513
Pierre, Mösyö (*Araba sevdası*) 108, 122, 126-136, 140, 141
Pierre, Madam 133
Piraye 1
Pitt 509
piyano 406, 488, 490, 520, 521, 542 bk. musiki
poésie 140, 144
polis 213, 411, 412, 417, 518, 522, 533; — memuru 416; süvari — ler 417
politika 558; dış — 212
Pope 495
Portekiz 179
Portland Place 405
Poti 181, 182, 260, 262
prose 184 bk. nesir
Prudhomme, Sully 540
Prusya kralı 225
Puna 204
putperest 160, 210 bk. din

Q

Quintilien 178

R

Racine 185, 552

Rafael 71, 509
Ragıp Paşa 50, 59
rahib 355 bk. din, hristiyanlık
Rahman 250, 252
Raif (*Vuslat*) 164
raks 308, 333, 407
Raksaver (*Sabr u sebat*) 340, 341
«Rakkase-Heykel» (Hâmid) 317
Râmi-i Rûm 274
Raphael bk. Rafael
râz 2, 285, 289; — -ı sermedî 292 bk. sır
realist 552 bk. hakıkıyyun
Reaston, Lord (*Finten*) 404
Recaî Efendi 604
Recaîzade Ekrem 11, 28, 63, 64, 73, 78, 79, 174, 180, 182, 184, 185, 187, 197, 198, 203, 205, 223, 227-229, 230, 244, 535, 536, 538, 551, 603-605, 607, 608, 611, 612
Redhouse 143, 145, 147, 219
reel 500
«Refik» (Ekrem) 76
Refik 57, 199, 207, 604
Refur 211
Regents Park 224, 417, 513
remise 247 bk. araba
Remzi, Lady 408
renk, — ler 189, 277, 307, 544
resim, resm 38, 41, 61, 77, 262, 490 (şiir) 277; tersîm 57; — mimiz irad-ı nutk eder 448
«Resim arkasına yazılan kıta» (Ekrem) 202
Resimli ay 230
Resimli kitap 318
restoran 503 bk. yemek
Reşad Bey 606, 607
Reşid Paşa 219, 603
Rifat, Menemenlizade 191
Rifat Bey 604, 606
rime blanc 588 bk. şiir
rime riche 242 bk. şiir
Risto 382 bk. Aristo
Rişar (*Tezer*) 360-364, 369, 370, 637
riyazet-i — -i mutade 403; — -i bedeniye 407, 414
Rize 182, 261, 300
Robespierre 527
Rochefoucauld, La 129
Rodos 608
Rodrik 358, 359
Roma 507, 509-511; — lılar 509, Roman 178
roman 188; — kahramanı 131
romantik 549, 552; — ler 549; romantizm 550
Romanya 500; — sefiresi 218
Romeo and Juliet 227, 496
Rond-Point 208
Rose, Vicomte (*Finten*) 404, 406, 407, 428
Rossetti 495
Rossini 477
Rotten Row 503
Rousseau, J.J. 134
Row 403 bk. Rotten
Rue de Bac 208
Ruhî Bey 72
Rukzan (*Eşber*) 243, 375, 380
Rum Sultan-ı — 435
Rum — aileler 91; — karısı 480, 483; — kilisesi 89
Rumeli 225, 335
Rumelihisar 221; — paşası 341, 342
Rumuzül-edeb (Sezaî) 492, 517, 551
Rus erbâb-ı ihtilâli (*inkılâbı*) 524, 530; — kızları 530; — lar 225, 526 bk. Moskof
Rusçuk 273
rustique 118 bk. tabiat
Rusya 182, 214, 217, 344, 451, 498, 514, 516, 526, 530; — çarlığı 524; — kumpanyası 467; — muharebesi 525
Ruşen Eşref 553
Ruy-Blas (Hugo) 494
Rüstem Paşa 212, 214, 215, 217
rüya 133, 141; 190, 290, 306, 431, 475, 544, 576-578, 580; — -hayat 322

S

Sabah 227
Sabah-ı inşirah 584
Sabih Beyefendi 73
Sabr u sebat (Hâmid) 228-230, 335, 342
sade üslûb-ı sade 61; — lik 48, 50; — dilânelik 48, (tarif) 51; hissiyat-ı — dilâne 55, 56
Sadi 221, 500, 532, 547, 551; — nin tayfı 438, 441, 443
Sadullah Paşa 182, 604, 609, 610
Safi Bey 144
Safvet Paşa 229

sahra 299, 586; seyr-i — 560 bk. tabiat
Sahra (Hâmid) 246
Said Paşa 212
Said Bey 603, 612
Saint-Bernard 534
Saint-Cloud 558
Saint-James Club 216, 504
Sainte-Adresse 528-530
Sainte-Marguerite 29
Sakızağacı 123
salâbet-i mânâ 62
Salisbury, Lord 218
salle 248
Samatya 123
Sami Paşa 64, 183
Samipaşazade Sezaî 68, 70-72, 174, 175, 183, 206, 214-216, 504, 505, 548, 550, 551; (tasviri) 553
«Samipaşazade Sezaî Bey» (R. Eşref) 548
«Samipaşazade Sezai'ye mektup» 63
Samiye 520, 543
Sâni-i Kudret 234
sanayi-i nefise (tarif) 58
Santa Claus 487
Sarayburnu 522
Sardanapal 382, 384, 386
Sardou 496
Sardunya devleti 216
Sarıkaya 102
sarraf 274 bk. para
«Sayyad» (A. Sabit) 584
Schopenhaur 555
Secretaire des Amants 134, 137, 139
Seher (Şemsa) 42, 150, 151
Seine nehri 534
Selânik 101
selâset (şiir) 70
Selçukiyan harabesi 435
Selim I 52, 555
Selimiye 66
selis 202
sentiment 140 bk. hassasiyet
Sergüzeşt (Sezaî) 467, 475, 548, 551
Servet-i fünun 503, 517, 523, 528, 531, 534, 573
Servinaz (*Vuslat*) 161, 165-168
sevda 206, 398; sevmek 205, 228, 454, 491; sevilmek 169; severim 235, 236; sevişme (küçük bey-esir) 168; sevgi 426; sevgili 304, 353; sevme-bıkma 452
seyahat 338, 520; — name 214
seyirci 482 bk. tiyatro
Seyyidülbeşer 438
Shakespeare 38, 67, 178, 218, 222, 224, 227, 308, 441, 490, 495-497, 499, 500, 539, 540, 552; — in tayfı 441
Shelley 178, 495
Sıdkı Bey (*Vatan*) 53
sır (kâinatın sırrı) 279, 572; — -ı siyah 291 bk. râz; — ı vahdet 269, esrar 286, hafâ-yâ-yı ilahî 281
sınıf-ı kibar 122
Silistre 239, 607
Simagan 154-156, 158, 159
Sirac 607
Sirgotti 349
«Sis» (T. Fikret) 557
Siva 348
Sivrihisar 596
siyahpuş kadın 412-413
siyak-ı tercüme 587
siyaset 525; siyasî gazeteler 127; siyasî makaleler 551; siyasiyat 457
society 222
Son asır Türk şairleri (İnal) 573
Sorbonne 526
Sokrat 129, 267
Sophocle 178
sosyete bk. society — adamı 217
söz 546; (tercüman-ı insaniyet) 586
Spencer 495, 517
Splendide oteli 212
sportmen 514 bk. riyazet
statue 127. 537 bk. heykel
Stanley of Oldrely, Lord 219, 221, 222
Stephan (*Ihlamurlar altında*) 130
Sudanlı 472
Sultan-ı Rum 435
Sultan Selim ziyaretnamesi 200
Sultaniye 434
Sumru (*Eşber*) 243, 380
Suriye 358, 374; — li Cemile 544
Suruciyi (*Duhter-i Hindû*) 211
sükût 280, 286, 291, 293, 295, 296, 297, 332, 408; ihlâl-i sükût 291
Süleyman, Kanunî 48

Süleyman, Halife 374
Süleymaniye 107
Süleyman Nazif 244, 552-554, 556
Sütti mezarlığı 349
Süveyş kanalı 127, 131
Swinburne 495

Ş

Şafiye 273
şair 37-38, 203, 216, 223, 269, 272, 273, 282-284, (tarif) 297, 417, 445, 542, 560; — -i azam 321; — i pirin üslûbu 453; — -i fransevî 140; — lik 43, 201; — iyet 284; ef'alinde — iyet 225; hayal-i nâzikterin-i — iyyet 542; efkâr-ı — âne 537; hayal-i — âne 39, 40, 536; hüzn-i — âne 197; nazar-ı — âne 540; tesavîr-i — âne 61
«Şair-i azam» (Hâmid) 320
Şair evlenmesi (Şinasi) bk. Ebullaklakatü'l-enfî 604
Şakayık 596, 598
Şam 274, 611; — kayısısı 404
«Şane-i zülf-i suhandır itiraz» 594
«Şanzelize» bk. Champs-Elysées 246
şark 71; mesele-i — ıyye 222; — ın efsaneleri 516; — lı 551
şarkı 145, 165, 202, 382, 485
chansonette 140, chanson 145
Şat sevahili 607
Şefika (*Zavallı çocuk*) 56
şehir (şehir-kır) 224, 311, 505, 528
Şehnâme-i Firdevsî 210
Şekib Bey 217
Şeksper 441 bk. Shakespeare
Şekspir 308 bk. Shakespeare
Şemran 209
Şemsa (Ekrem) 42, 150-152
Şemsa-yı Seher 90
Şemseddin Sami 587
«Şevkı yok» (Ekrem) 22
şeyh 267, 269
şeytana perestiş 378 bk. ibadet
şiddet 48, 52 bk. üslûb
şiir (neşide, manzume, poésie, couplet; eş'ar) 16, 20, 38, 75, 78, 119, 139, 185, 194, 203, 204, 218, 234, 235, 254, 262, 273, 277, 283, 299, 302, 303, 305, 309, 331, 372, 394, 536, 548, 552, 577; (tarif) 37, 232, 272; — fen 46; — de fikir 586; — (kadın) 385; — de güzelliik (tarif) 35; — ve inşa 605; — in vatanı semadır 546; eski (tarz-ı kadîm) — 183, 237; tiyatro — i 244; nezaket-i elfaz 34; — i mensur 84; — iyyet 36; ebyat 304, 305, 597; muakkad 33; âli — 551; beyit 75 couplet 141; — hikmet 417; — nesirleştirilirse 588; selaset 70 bk. vers
«Şikâyet» (Ekrem) 77, 201
«Şikâyetname» (Fuzulî) 51
şimendefer istasyonu 218 bk. kara vapuru
Şinasi 21, 34, 49, 50, 72, 180, 183, 187, 188, 550, 603, 604, 609
«Şinasi» (Hâmid) 72
Şîr (Sezaî) 64
Şiraz 547
şirin 535
Şişli 519, 553
şive — -i ifade ve efkâr 587; — li tabirler 61
şuara (tarif) 175; — -ı arab 241 bk. şair
Şura-yı devlet 607
Şura-yı ümmet 525-527, 530, 532, 548, 551, 558

T

tabiat 12, 13, 16, 19, 22, 24, 34, 36-39, 44, 49, 51, 57, 61, 65, 71, 73, 80, 81, 90, 95, 101-105, 117, 130, 148, 149, 153, 157, 160, 172, 175, 190, 246, 261, 262, 274, 275, 277, 278, 281-283, 289-291, 293, 294, 299, 301, 304, 308, 310, 331, 332, 399, 456, 458, 480, 484, 498, 515, 528, 529, 546, (tasvir) 574; 559; (manzara tasviri) 67; (taklid) 37, 77; — perest 241; tersim-i — 538; — tiyatrosu 174; — -ı beşeriye 37; — -ı eşya 37; — -ı ressamane 95; bahar 87, 92, 303; bahçe 104, 112, 121, 125, 126; çayır 92, 94, 95, 514; çiçek 10, 84, 85, 97, 101, 118, 277, 417, 483; duhter-i — 561, tabii bir kız 299; fırtına 418, 419, 430; gece 222, 578; güneş 309; hadika 464; harman 93, 94; koru 100; park 223, 454, 465; rustique 118; seyr-i sahra 560; sis 223; toprak 1; yağmur 44; yanardağ 418, 429; yıldız (ecram) 4, 175,

257, 258, 302
tabiiyyun 417
«Tabiatım» (M. Tahir) 560
tablo (şiir) 71; 41
tableau 41 bk. tablo
Taca nehri 359
«Tagazzül'den geçemem» (Ekrem) 15
Tagore 554
«Tahassür» (Ekrem) 1
«Tahattur» (Ekrem) 84
«Tahmis» (Ekrem) 78
Tahran 208, 210
Takdir-i Elhan (Ekrem) 37, 40
takfiye bk. kafiye
takriz 228
Takrizât (Ekrem) 43
Talim, Talim-i edebiyat (Ekrem) 45, 48, 62, 63, 64, 70, 78, 180, 182, 188, 203, 204, 609, 611
Tanin 321
Tanzimat edebiyatı 550
tanzir 196
Taravet (*Sergüzeşt*) 472-475
Tarık yahut Endülüs fethi 352, 358, 359
Tarık ibn Ziyad 356, 371-375
Tarih (Cevdet Paşa) 609
tarih 224; — -i uluhiyet 243; sima-yı tarihî 244; — -i tabiî 486; müverrih-i şer 381
Tarih-i fevt (Ekrem) 202
Tarih-i tabiî (Buffon) 59
«Tarih-i viladet» (Ekrem) 202
Tarik 70
tarikat 268; tekke 392
Tartarin de Tarascon 515
Tartuffe (Molière) 183
«Tarz-ı cedid» (A. Nazım) 589
Tasse, Le 178
tasavvuf ehl-i — 273
tasvir 36, 41, 43, 546; — -i edebî 63; — -i fazail 233
Tasvir-i efkâr 180, 604-606
Tatar 435
Tatavla 490
Tavşantepe sarayı 209
tayf 224, 310
Tayflar geçidi (Hâmid) 437, 444, 500
tayyareler 448
Tebriz 436; — Türkçesi 221
teceddüd-terakkı 603; — hareketi 549
tecelli 266
tecemmül 363 bk. güzellik
tedenni 188
tedris usul-i — 187
«Teessüf» 201
teessürat 231
«Teevvüh» (Ekrem) 76, 200
Tefekkür (Ekrem) 80, 83
tefekkür 35, 73, 279, 293, 294; — at 126, 479; — (tabiat) 573
«Telâkîler» (Hâmid) 262
Télémaque 208
Tell, Guillaume 498
tenkid-i şedîd 453; tenkitçi 38; eserin makbuliyeti 36
Tennyson 495, 496
Teracim-i müntehabat 203
terakkı 186, 188, 252, 527, 586; (güzellikte) 177; (kadın) 356; — -ı edebiye 188, 538
Terakki 180, 607
(terbiye, tahsil) 163; hüsn-i — 494; — li 466
Tercüman-ı ahval 604
Tercüman-ı hakikat 69, 185, 236, 264, 562, 612
tercüme 20-22, 139, 183, 219, 238, 502, 587, 604, 609; siyak-ı — 587
Tercüme odası 609
Terkib-i bend 145
Terzi Mîr 105, 134
tesci' 273
«Tesdis-i beyt-i Yahya» (Ekrem) 11, 202
teşbihat-ı nâ-şinîde 203
«Teşekkür» (Ekrem) 201
tevarih 144 bk. tarih
Tevfik Efendi 210
Tevfik Fikret 551, 552; Fikret'in dili 552
«Tevhid» (Ekrem) 194, 318
Tevrat 243, 447
Tezkire-i Latîfî 598
tezkire-i şuara 598
Tezkiretü'ş-şuâra 72
Tezer yahut Melik Abdurrahman-ıs-sâlis (Hâmid) 53, 57, 244, 360, 362-371, 611
tezli roman 552
Thames 493, 513
Théâtre français 248, 494
Thomas, Doktor (*Finten*) 399-402, 406, 409, 412, 413, 428

tıfl-ı ekber 289, 332
tıfl-ı muhabbet 540; tıfl-ı sevda 275 bk. aşk
Tirol 507
Tiryeste taşları 97
tiyatro 190, 222, 223, 240, 405, 496, 497, 499, 500, 534, 537, 607; seyirci 482 manzum — 185, 244
Tokmak burnu 88, 92, 100
Tomson, Mister (*Duhter-i hindu*) 349
Tophane 467; — meydanı 468
Tophane müşiriyet-i celilesi 225
Tophanelioğlu 102, 104, 121
Toren 217
Trablusşam 547
Trafalgar meydanı 417
Trafalgar muharebe-i bahriyesi 223
Tuleytule 358, 359
Tuna 607
Tunus 274; — tüccarı 274
Türk 207, 221, 225, 230, 435, 440-442, 519, 525, 544, 545, 549, 594, 597; — askeri, neferi 450, 452; — aşçı 71; — dili 546; — muhibbi 219; — ruh ve kalbi 548; — sefareti 220; — sefiri 214; — şairi 537, 587; rical-i — 441; — üdebası 220; — ler 140, 182, 225, 451, 546; — lerin Béranger'i 146; — lük 548
Türkçe 143, 146, 184, 192, 216, 219, 220, 239, 240, 451, 472, 497, 522, 546, 591, 607; kaba — si 118; — asker lisanıdır 547; — hocası 487; sade — 607; — de şiir 141
Türk yurdu 334, 433
Türkçe şiirler 548
Türkiye 451
Türkistan 187
Türklük mecmuası 330

U

«Ucaletu Leyleteyn» (Hızır Bey) 597
ucube 312, 407, 429 bk. garabet
ufak hikâye 41 bk. hikâye
«Ufak hikâyelere dair ufacık bir mütalaa» (Ekrem) 41
Ukbe b. Nâfi 582
ulema 236; — -yı osmaniye 597
uluhiyet 175, 425
ulvi 71; — tefekkür 543; tabaka-ı ulya 218; âlişiir 551; hissiyat-ı âliye 55
ulviyyet 48, 189, 205, 253, 264, 304, 319, 538; gecenin — i 205; timsal-i — 537
Unkapanı fabrikası 225
Usture 440
usul-i millî 587
uşak 172, 313, 372, 403, 408, 428, 448 (robot)
Uşşakızade Halid Ziya 43-44, 541
Utarid 447
uyku 414, 448, 561-563, 589; hab 286, 287, 296, 302, 424, 444; bîhâblık 396
«Uyuyor» (Tahir) 562

Ü

ümmet 264, 369, 378, 594 (millet)
ümmî 299
Ümmülasam 373
üniversite 179 darülfünun
Üsküdar 102, 104, 123-125
üslup (esalib) 53, 59 (tarif); 183; 202, 453 (Hâmid'in) 546; — -ı âli 61, 62; üslûb-ı ifadeniz ağlıyor 539; — -ı mutedil 61; — -i mutavassıt 61; — -ı müzeyyen 61; — -ı sade 60, 61; şeyhuhet-i — 453; suret-i ifade tavr-ı teblig, arz-ı tasvir 36; — -ı beyan 62; elfaz-ı garibe 60; elvah-ı hayaliye 39; feveran, müfritâne sözler 228; tarz-beyan 233; adem-i vuzuh 546; timsal-i ulviyet 537; üstad-ı — î 552, incelik, 55; şiddet 48, 52; yabancılık 546
Üss-i inkılâb (A. Midhat) 608

V

vahşet 176, 284, 322; — gah 281; vahşi 321; vahşi ve medeni asker 450; vahşi tabiat 422; vuhuş 418; yırtıcı kuşlar 224; vahşi giyim 153, 154; vahşi hayvan 225; vahşi orman 153; yamyam 429, 40 450
Vakit 186, 226, 228, 466, 526
valide-evlad 536 bk. anne
Validem (Hâmid) 244, 298, 301
Vaniköy 66, 81
Varidat (Bedreddin) 268
Vasıf 140-142, 144, 146, 219; — ın Divan-ı eşarı 142

vatan 57, 77, 80, 158, 190, 198, 202, 272, 284, 315, 338, 443, 448, 459, — hasreti 279, 303; — u millet 250, 252; — fikirleri 549; — sadası 454; — ve millet muhabbeti 357; — yolunda mücadele 522; — -ı zahir 250; — perver 64; — üstad 229; ahali-i — 316; bedhah-ı — 344; hâdim-i — 444; hubb-ı — 250; hissiyat-ı vataniye 203; mader-i — 532; seyyare-i vatan 319; yad-ı — 282
Vatan yahut Silistre (N. Kemal) 53, 227, 229
Vatikan 509
Vaveyla (N. Kemal) 62
Vaysiya Bedryapum *(Duhter-i Hindû)* 347
«Vecd» (Ekrem) 19
Vefa, Şeyh 597
Vehbi Molla 207
Velid (*İbn Musa*) 370, 372-374
Venüs 147
verem 3, 148
vers, en 184 bk. şiir
vezin 552, 586 (Hâmid), aruz 244 bk. aruz, hece, şiir; evzan-ı millî 587
Vezüv 228
vicdan 44, 180, 183, 255, 258, 293, 326; — -i umumî 187, 259; — î ve insanî eserler 230
«Vicdan» (A. Sabit) 583
Vicomte Rose 405
Victoria istasyonu 213, 214
Victoria, Kraliçe 212
Vigny 549
viraneler 441 bk. harabe
Viyana 66, 172, 244, 320, 507
«Viyana civarından geçerken» (Mihrünnisa) 573
Voltaire 45, 47, 185, 541, 581
Vuslat 162, 165-168, 170
Vuslat yahut süreksiz sevinç (Ekrem) 161, 171, 239
vuzuh 48, 60, 547 bk. üslup

W

Wagner 488, 490; — len musiki 550
Washington 498
Wellington 503
Werter (Goethe) 130
White Hall 224
Wordsworth 495

Y

yabancı 463; — lık 546 (üslupta); yabanî 328
Yabancı dostlar (Hâmid) 452, 454
«Yad et» (Ekrem) 24
Yadigar-ı harp (Hâmid) 244, 449, 452
«Yâd-ı mazi» (Tahir) 560
Yadigar-ı şebâb (Ekrem) 72
Yafa portakalı 404
Yahya 11
Yahya Efendi 207
Yahya Kemal 553
«Yakacık'da akşamdan sonra bir mezarlık âlemi» (Ekrem) 13
Yani 521
yazmak 321; güzel — 60
Yecücler 429
Yegan Mevlana Mehmed ibn Ermegan 596
Yegus 26
Yemen 519
Yeniçeri 527
yenilik (üslup) 453, 546; — harbi 548; yeni edebiyat 64
Yeni Bahçe 480
Yenicami 469
Yeniköy 65, 89, 100
Yeni Osmanlılar 606
yerli 211
Yesirci Fatma 164
Yeşil memleket bk. İngiltere 456
«Yeşillik» (Hâmid) 71, 73
Yezdan 249, 266
yılbaşı 309
Yıldız 523, 531; — sarayı 526
«Yırtık mendil» (H. Ziya) 543
«Yine ne hoştu» (Ekrem) 201
Yirminci asır 445
Yörükali 470
Yudes (*Sardanapal*) 383
Yunan 178, 441; eski — liler 542; — lı 440; — âlemleri 551; — ilâheleri 500; — -ı köhne 440; — ın esatiri 516
Yusuf Kemal Paşa 208
Yüksekkaldırım 468, 469

Z

zalim 230, 316, 346, 376, 433
zaman 265, 279, 274, 441, 504, 601; sadamat-ı zaman 314; ferda 432; dün 329; devr 318; istikbal 205; saat 141; kırkıncı asır 446-448; yad-ı mazi 301, bk. ati, mazi bk. asr, devr 318, devr-i Süleymanî 404
«Zamana birkaç hitap» (Hâmid) 265
«Zamane-i âb» (Hâmid) 73, 77, 79, 279
zarifâne ifadeler 61
Zavallı çocuk (N. Kemal) 53, 56, 168, 229, 239, 608
Zebûr 337, 443
Zehra (*İbn Musa*) 371-375
Zemzeme I-III (Ekrem) 2, 3, 5, 8-12, 15, 16, 18, 36 45, 69, 70, 72, 73, 76, 77, 194, 198, 200, 203, 204, 535, 538; — mukaddimesi 203
zengin 347; — lerin düğünleri 410 bk. para
Zerdüşt 265
zevk çirk-âb-ı — 245; emin bir — 551
Zeynep (Hâmid) 206, 244, 286-296, 500
Ziver Paşazade Bahaeddin 181, 206
Ziya Paşa 72, 183, 606, 607, 612
Zuhal 447
zulm, zulüm 326 342, 344, 345, 359 bk. zalim, mazlum
Zübdetü'l-hakayık 605
Zühre 226, 281, 354, 446; — -i esmer 305; —şikâr 460

ISBN 975 - 400 - 165 - 0

Marmara Üniversitesi
Teknik Eğitim Fakültesi
Döner Sermaye İşletmesi
Matbaa Biriminde Basılmıştır.